

International Science Group

ISG-KONF.COM

IV

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC
AND PRACTICAL CONFERENCE
"SCIENCE, THEORY AND PRACTICE"**

**Tokyo, Japan
October 12-15, 2021**

ISBN 978-1-63972-064-4

DOI 10.46299/ISG.2021.II.IV

SCIENCE, THEORY AND PRACTICE

Abstracts of IV International Scientific and Practical Conference

Tokyo, Japan
October 12 – 15, 2021

Library of Congress Cataloging-in-Publication Data

UDC 01.1

The IV International Science Conference «Science, theory and practice»,
October 12 – 15, 2021, Tokyo, Japan. 477 p.

ISBN - 978-1-63972-064-4

DOI - 10.46299/ISG.2021.II.IV

EDITORIAL BOARD

<u>Pluzhnik Elena</u>	Professor of the Department of Criminal Law and Criminology Odessa State University of Internal Affairs Candidate of Law, Associate Professor
<u>Liubchych Anna</u>	Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development National Academy of Law Sciences of Ukraine, Kharkiv, Ukraine, Scientific secretary of Institute
<u>Liudmyla Polyvana</u>	Department of Accounting and Auditing Kharkiv National Technical University of Agriculture named after Petr Vasilenko, Ukraine
<u>Mushenyk Iryna</u>	Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of Mathematical Disciplines, Informatics and Modeling. Podolsk State Agrarian Technical University
<u>Oleksandra Kovalevska</u>	Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs Dnipro, Ukraine
<u>Prudka Liudmyla</u>	Odessa State University of Internal Affairs, Associate Professor of Criminology and Psychology Department
<u>Slabkyi Hennadii</u>	Doctor of Medical Sciences, Head of the Department of Health Sciences, Uzhhorod National University.
<u>Marchenko Dmytro</u>	Ph.D. in Machine Friction and Wear (Tribology), Associate Professor of Department of Tractors and Agricultural Machines, Maintenance and Servicing, Lecturer, Deputy dean on academic affairs of Engineering and Energy Faculty of Mykolayiv National Agrarian University (MNAU), Mykolayiv, Ukraine
<u>Harchenko Roman</u>	Candidate of Technical Sciences, specialty 05.22.20 - operation and repair of vehicles.
<u>Belei Svitlana</u>	Ph.D. (Economics), specialty: 08.00.04 "Economics and management of enterprises (by type of economic activity)"
<u>Lidiya Parashchuk</u>	PhD in specialty 05.17.11 "Technology of refractory non-metallic materials"

TABLE OF CONTENTS

AGRICULTURAL SCIENCES		
1.	Ващенко В.В., Вискуб Р.С., Бондарева О.Б. ГЕНЕТИЧНІ ПАРАМЕТРИ КІЛЬКІСНИХ ОЗНАК ЯЧМЕНЮ ЯРОГО	15
ARCHITECTURE, CONSTRUCTION		
2.	Ashtayeva M. ЛАНДШАФТНОЕ ПРОЕКТИРОВАНИЕ САДОВ И ПАРКОВ	18
3.	Myronenko V., Tsymbalova T. FUNCTIONAL AND TYPOLOGICAL EVOLUTION OF RESIDENTIAL PREMISES ON MOTOR VEHICLES	20
4.	Skorokhodova A., Mironenko N. ІНФОГРАФІКА, ЯК ЗАСІБ КОМУНІКАЦІЇ У МІСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩЕ ДЛЯ ЛЮДЕЙ З ОБМЕЖЕНИМИ ФІЗИЧНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ	27
ASTRONOMY		
5.	Говорун В.П. МАНДРІВКА В СВІТ АСТРОНОМІЇ З ОБДАРОВАНИМИ ДІТЬМИ	30
BIOLOGICAL SCIENCES		
6.	Ivashchenko A., Akimniyazova A., Pyrkova A., Rakhmetulina A., Yurikova O. BIOINFORMATIC APPROACHES IN STUDY OF MIRNA INTERACTION WITH THE GENOMES OF THE SARS-COV-2, MERS-COV, AND SARS-COV	35
CHEMICAL SCIENCES		
7.	Байрамов Г.М., Будагов К.М., Ибрагимов Ч.И., Алекберов Ш.Ш. ВОЛЬТ-АМПЕРНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА КОНТАКТА МОНОКРИСТАЛЛ КРЕМНИЙ – НЕМАТИЧЕСКИЙ ЖИДКИЙ КРИСТАЛЛ	41

ECONOMIC SCIENCES		
8.	Baliasnyi V. ECONOMIC MODELS OF FLEXIBLE EMPLOYMENT	46
9.	Churkin A. FORMS OF MOTIVATION IN MANAGEMENT ACTIVITY	50
10.	Korinnyi S. ADVISABILITY OF INDUSTRIAL SYMBIOSIS CONCEPT AT UKRAINIAN ENTERPRISES	54
11.	Maltsev D., Vaganov K. INNOVATIONSFÄHIGKEIT: BEDEUTUNG FÜR UNTERNEHMEN	57
12.	Shura N., Mamedova A. FORMATION OF A STRATEGIC APPROACH TO THE ECONOMIC POTENTIAL OF THE ENTERPRISE ASSESSMENT	61
13.	Urdukhonov R. RISKS AND THREATS IN A CONFLICT ENVIRONMENT	64
14.	Луценко І.С., Терещенко С.О. ЕКСПЕРТНА ПРАКТИКА: ВИРІШЕННЯ ЗАВДАНЬ ІЗ ДОСЛІДЖЕННЯ ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ОТРИМАНИХ ФІЗИЧНИМИ ОСОБАМИ ВІД ПРОДАЖУ НЕРУХОМОГО МАЙНА	67
15.	Мединська Т.В., Ногінова Н.М., Кравець С.В. ОПТИМІЗАЦІЙНІ ПІДХОДИ В ПОДАТКОВІЙ СИСТЕМІ КІПРУ	70
16.	Нусінова О.В. ФОРМУВАННЯ УМОВ ДОТРИМАННЯ БАЛАНСУ ІНТЕРЕСІВ УЧАСНИКІВ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИХ ХОЛДИНГІВ	75
17.	Сеник Ю.І. КАЙДЗЕН, ЯК ОДИН З МЕТОДІВ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОЗДАТНОСТІ МОЛОКОПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТ	79

SCIENCE, THEORY AND PRACTICE

18.	Трушкіна Н.В., Шипоша В.А. РЕАЛІЗАЦІЯ КЛАСТЕРНОЇ ПОЛІТИКИ ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ НАПРЯМ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ ЯПОНІЇ	85
19.	Хмелевський Д.О. МІЖНАРОДНЕ СТРАТЕГІЧНЕ ЕКОНОМІЧНЕ ПАРТНЕРСТВО В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ	93
20.	Ярова О.А. ПОТЕНЦІАЛ РОЗВИТКУ ЕНЕРГЕТИЧНОГО СЕКТОРУ В СТРУКТУРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ	97
HISTORICAL SCIENCES		
21.	Abdinassir N. FORMATION OF THE TURKISH-MUSLIM PEOPLE IN THE TERRITORY OF KAZAKHSTAN AND CENTRAL ASIA IN HISTORIOGRAPHY	100
LEGAL SCIENCES		
22.	Guyvan P. HISTORICAL DEVELOPMENT OF TEMPORAL REGULATION OF RELATIONS IN CIVIL LAW.	106
23.	Kuzmenko I., Dundych L. CRIMINAL LIABILITY FOR VIOLATION OF LEGISLATION IN THE FIELD OF USE OF NATURAL RESOURCES OF THE MARITIME ECONOMIC ZONE OF UKRAINE	114
24.	Vodopyan T., Novikov I., Klyapchuk R. SPECIFIC ISSUES OF THE LEGAL STATUS OF THE EXPERT IN UKRAINE	116
25.	Булик І.Л., Коломієць А.С. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ АПЕЛЯЦІЙНОГО ОСКАРЖЕННЯ ПРОКУРОРОМ ПОСТАНОВ У СПРАВАХ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПОВ'ЯЗАНІ З КОРУПЦІЄЮ	118
26.	Діордіца І.В., Стецюра І.Р. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КІБЕРБЕЗПЕКИ У НАПРЯМКУ ПРОТИДІЇ ДИТЯЧІЙ ПОРНОГРАФІЇ	124

SCIENCE, THEORY AND PRACTICE

27.	Камінська О., Федорченко О. СТАНОВЛЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНИХ ВИМОГ ДО ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ	127
28.	Новікова М. КОРИСНІ КОПАЛИНИ ЯК ОБ'ЄКТ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ: КОЛІЗІЇ ДЕФІНІЦІЙ	130
29.	Стрельченко О.Г., Бухтіярова І.Г. ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ БУЛІНГУ (ЦЬКУВАННЯ) В УКРАЇНІ	133
30.	Якимчук М.Ю. ГЕНЕЗА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА	137
MANAGEMENT, MARKETING		
31.	Voronina A., Marchenko O., Sientiurina D. IMPROVEMENT OF PERSONNEL ASSESSMENT AND SELECTION SYSTEM AND ITS COMPETITIVENESS	139
32.	Алексеев Г.В., Тердунова М.А., Холявин И.И. ОЦЕНКА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРОМЫШЛЕННОГО ПРЕДПРИЯТИЯ	146
33.	Волківська А.М., Ніколайчук С.В. ТЕОРЕТИЧНЕ ОСМИСЛЕННЯ ПОНЯТТЯ «ЗАЙНЯТІСТЬ»	154
34.	Волківська А.М., Руденко М.С. НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО- ТРУДОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ	161
35.	Кисличенко Л.А., Кравченко А.В. УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ТУРИСТИЧНОГО ПІДПРИЄМСТВА: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД	168
36.	Коробович Л.П. МОНІТОРИНГ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ВИПУСКНИКІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В СИСТЕМІ ВЗАЄМОДІЇ З РОБОТОДАВЦЯМИ	171

SCIENCE, THEORY AND PRACTICE

37.	Мосійчук І.В. АНАЛІЗ ВПЛИВУ ПАНДЕМІЇ COVID-19 В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИБУТКОВОСТІ ПІДПРИЄМСТВ	176
38.	Родінова Н. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ SMM	179
MEDICAL SCIENCES		
39.	Aleksyeyenko N., Vakhovskyi V., Polishchuk O., Radoga R., Androshchuk O. EPISODES OF “DRY MOUTH” IN THERAPEUTIC DENTAL PRACTICE	185
40.	Garas M., Matviichuk S., Mykhalevskyi O., Petriv U. MEASLES OUTBREAK IN UKRAINE IN 2017-19	188
41.	Horbatiuk I., Kondratova A., Lobachevska S., Liulka V. ASYMPTOMATIC FORMS OF STREPTOCOCCAL INFECTION IN CHILDREN (LITERATURE REVIEW)	190
42.	Ivanova L., Veresorska M., Hoilo Y., Kniahnytska A. INDIVIDUAL INDICATORS OF CONTROL OF BRONCHIAL ASTHMA IN CHILDREN WITH OVERWEIGHT	193
43.	Korobchanskyi V., Sarkis-Ivanova V. IMPLEMENTATION OF THE INNOVATIVE CONCEPT OF MEDICINE OF BORDER STATES FOR THE PURPOSE OF ENSURING THE SAFETY OF THE LIFE OF STUDENT YOUTH	195
44.	Kyrylova O., Muravska S., Vostroknutova Y., Vostroknutov I. ASSESSMENT OF DISTRESS AND QUALITY OF LIFE OF PATIENTS WITH COLORECTAL CANCER AT THE STAGE OF RADIATION THERAPY	197
45.	Nykytenko O., Fedin M., Lykhodid N., Gozhenko A. PATHOGENETIC FEATURES OF THE COURSE OF HIV-ASSOCIATED NEPHROPATHY	200

46.	Romanchuk L., Poberezhnyi A., Siverska M., Tkach M., Shcherbata I. AGE ASPECT IN THE COURSE OF CORONIVARUS INFECTION COVID-19 IN CHILDREN OF CHERNIVTSI REGION	206
47.	Sharavara L., Chebanenko A. HYGIENIC ASSESSMENT OF WORKING CONDITIONS OF THE SINTER OPERATOR OF THE METALLURGICAL ENTERPRISE	208
48.	Дерпак Ю.Ю. НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОДЕРНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я НА РІВНІ НАДАННЯ ПЕРВИННОЇ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ В УКРАЇНІ	211
49.	Зульфiгаров А., Атаманюк В., Жмiнько П., Худайкулова О., Перегуда О. ОЦIНКА ТОКСИЧНИХ ЕФЕКТIВ ЛIКАРСЬКОЇ СУБСТАНЦIЇ ОТОВIР (ГУСТИЙ ЕКСТРАКТ) ПРИ ПЕРОРАЛЬНОМУ ПIДГОСТРОМУ (30 ДIБ) ВПЛИВI НА ОРГАНIЗМ ЩУРIВ	218
50.	Кравчук I.В., Курташ Н.Я., Куса О.М., Нейко О.В. НЕОБХIДНIСТЬ НRV-ТЕСТУВАННЯ В ДIАГНОСТИЦI СIП	222
51.	Майборода О.І., Загороднюк Т.Є. IМУНОТЕРАПIЯ – НОВИЙ ПIДХIД У ЛIКУВАННI ОНКОЛОГIЧНИХ ЗАХВОРЮВАНЬ	224
52.	Мешкова О.В., Здовбiцька Ю.В. ОСОБЛИВОСТI МАКРОСКОПIЧНИХ ЗМIН СУГЛОБОВОГО ХРЯЦА ПIСЛЯ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО МОДЕЛЮВАННЯ ОСТЕОПОРОЗУ У ЩУРIВ	227
53.	Осокіна О.І., Iвнєв Б.Б., Путятiн Г.Г., Ящишина Ю.В., Корченюк О.Ю. ВIДНОВЛЕННЯ КРИТИЧНОСТI ДО ХВОРОБИ АБО IНСАЙТ-ОРIЄНТОВАНА ПСИХОТЕРАПIЯ ХВОРИХ З ПЕРШИМ ПСИХОТИЧНИМ ЕПIЗОДОМ	229

SCIENCE, THEORY AND PRACTICE

54.	Сидорчук Л.І., Міхєєв А.О., Дейнека С.Є., Джуряк В.С., Сидорчук І.Й., Бліндер О.О., Попович В.Б. НЕСПЕЦИФІЧНА ДОІМУННА РЕЗИСТЕНТНІСТЬ ОРГАНІЗМУ ХВОРИХ НА НЕГОСПІТАЛЬНУ ПНЕВМОНІЮ	234
PEDAGOGICAL SCIENCES		
55.	Radul S., Radul I. EFFECTIVE METHODS OF OVERCOMING AEROPHOBIA: THERAPY, VRE, HYPNOSIS, NLP, CBT, MEDICATION, PERSON ORIENTED APPROACH	240
56.	Radwan N. СІНЕРГЕТИЧНИЙ, ІНДИВІДУАЛЬНО-ДІЯЛЬНІСНИЙ ТА ТАКСОНОМІЧНИЙ ПІДХОДИ В ПРОЦЕСІ УДОКОНАЛЕННЯ ІНСТРУМЕНТАЛЬНО-ВИКОНАВСЬКИХ УМІНЬ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА	245
57.	Андрійченко К.В. РОЛЬ ПАРТНЕРСЬКОЇ ВЗАЄМОДІЇ ВЧИТЕЛЯ І УЧНЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ПІД ЧАС РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ	249
58.	Аркушина Ю.В. ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ СОЦІОЛІНГВІСТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ПРАВА В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ	252
59.	Білецька Л.С., Маєцька М.Ю. ВИКОРИСТАННЯ ПРИЙОМІВ САМОКОНТРОЛЮ У ПРОЦЕСІ РОЗВ'ЯЗУВАННЯ СЮЖЕТНИХ ЗАДАЧ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ	257
60.	Білецька Л.С., Турчин Т.В. ПОЕТАПНЕ ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ РОЗВ'ЯЗУВАННЯ ЗАДАЧ НА РІЗНИЦЕВЕ І КРАТНЕ ПОРІВНЯННЯ	262
61.	Білоконь Н.В. РОЗВИТОК КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ІГРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ	268

62.	Близнюк В.В. ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ МОДЕЛІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ В УМОВАХ БАКАЛАВРАТУ	271
63.	Економова О.С., Макарова Е.В., Яковенко В.Г. ЗАБЕСПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ МУЗИЧНО-ВИКОНАВСЬКОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА В СИСТЕМІ СУЧАСНОЇ МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ	277
64.	Жунусбекова А., Асқарқызы С. БАСҚАРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ПСИХОЛОГИЯ	283
65.	Казачінер О.С., Бойчук Ю.Д. СПЕЦИФІКА НАПИСАННЯ КОРЕКЦІЙНОЇ КАЗКИ	285
66.	Коваленко О.М. ОСОБЛИВОСТІ СТАТУТНОГО ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКИХ УНІВЕРСИТ	289
67.	Мунтян С.В. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПРАВООХОРОНЦІВ У ЗВО	294
68.	Міхєєв А.О., Міхєєва Г.В. ТВОРЧІСТЬ ВИКЛАДАЧА, ЯК ОДИН ІЗ СПОСОБІВ ЗАПОБІГАННЯ ПРОФЕСІЙНОМУ ВИГОРАННЮ	297
69.	Нестеренко Н.А., Крюковська О.С., Порохнявий А.В. МЕТОДИКА УДОСКОНАЛЕННЯ СПЕЦІАЛЬНОЇ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВЛЕНОСТІ ФУТБОЛІСТІВ 14-15 РОКІВ	302
70.	Самойленко О.В., Кліманський Р.П., Касрашвілі Г.Г. МІСЦЕ ХІРУРГІЇ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ ЗАГАЛЬНОГО ПРАКТИКИ	306

SCIENCE, THEORY AND PRACTICE

71.	Степанова Н.М., Білик Т.В. ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ВІЗУАЛЬНИХ МЕДІАТЕКСТІВ У НАВЧАННІ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ МОРАЛІ	310
72.	Терентьева Т.В., Волинець Ю.О. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ УЯВЛЕНЬ ПРО МАСУ ПРЕДМЕТІВ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	318
73.	Ткаченко В.В. ГОЛОВНІ НАПРЯМКИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ	322
74.	Токтарбекова Ж.Н. ТВОРЧЕСКИЙ КОМПОНЕНТ КОРПОРАТИВНОЙ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ КУЛЬТУРЫ ПЕДАГОГА	329
75.	Українцева Д.В. ІНШОМОВНА ПЕДАГОГІЧНА ОСВІТА: МІЖНАРОДНИЙ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ ВИМІР	337
76.	Қабдықалымқызы Ә., Аюпова Г.Т. АҒЫЛШЫН ТІЛІН ҮЙРЕТУДЕ ГАЗЕТ-ЖУРНАЛ МӘТІНДЕРІН ОҚЫТУДЫҢ МАҢЫЗЫ МЕН ОРНЫ	339
PHARMACEUTICAL SCIENCES		
77.	Shchokina K., Ulanova V., Belik G. PROBLEMS AND PROSPECTS OF MODERN ANTIBACTERIAL THERAPY	347
PHILOLOGICAL SCIENCES		
78.	Lozenko V. ETYMOLOGY OF THE BOTANICAL NAME “SHEPHERD’S PURSE” IN ENGLISH AND LATIN	350
79.	Жук В. КОНВЕРСІЯ ЯК ЗАСІБ СЛОВОТВОРЕННЯ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ	352
80.	Загнітко А.П., Пастушенко М.О. СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТАРІЛОЇ ЛЕКСИКИ В ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ МАЛИХ ІСТОРИЧНИХ ПРОЗОВИХ ЖАНРІВ	357

81.	Киселевич І.В. ПОНЯТТЯ ТЕРМІНА Й ТЕРМІНОЛОГІЇ	364
82.	Колесникова Л.Л., Подкуйко Є.І. МЕТАФОРИЧНІСТЬ ПОЕЗІЇ ЛІНИ КОСТЕНКО	368
83.	Колесникова Л.Л., Гречаник Ю.А. ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА СЛОВЕСНОГО СИМВОЛУ ЗОЗУЛЯ В УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ ПІСНЯХ	371
PSYCHOLOGICAL SCIENCES		
84.	Romanenko O., Masian A. PSYCHOLOGICAL MODELS OF MULTILAYER LEVEL REGULATION OF CHOICE AND DECISION MAKING	374
85.	Бондар О.П. ПСИХОЛОГІЧНЕ ПРОЕКТУВАННЯ ІГРОВОГО ПРОСТОРУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В КОНТЕКСТІ ДИТИНОЦЕНТРОВАНОГО ПІДХОДУ	376
86.	Войнаровська О. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ	379
87.	Віхляєва Я.Є. МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ АРТ-ТЕРАПІЇ В ПСИХОЛОГІЧНОМУ КОНСУЛЬТУВАННІ	384
88.	Назаревич В.В. ФЕНОМЕНОЛОГІЯ ПРИЧИН ТА НАСЛІДКІВ ОСТРАКІЗМУ В УМОВАХ СТУДЕНТСЬКОГО СЕРЕДОВИЩА	394
89.	Пономарьова В.Л., Захарченко В.В. ЗАДОВОЛЕННЯ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ПОТРЕБ ДИТИНИ- ДОШКОЛЬНИКА З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ ЗДОРОВ'Я	397
90.	Шкуратівська В.В., Ткачишина О.Р. ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМ ІЗ ПТСР	400

TECHNICAL SCIENCES		
91.	Shchukin O. DETERMINATION OF FACTORS AFFECTING ON THE WEAR PROCESS OF CUTTING ELEMENTS OF EARTH-MOVING MACHINES	403
92.	Tvoroshenko I., Maksimenko H. RESEARCH OF REGRESSION AND MODULAR TESTING OF WEB APPLICATIONS	406
93.	Vechirska I., Tymofieiev O. RESEARCH AND IMPLEMENTATION OF THE VIDEO STREAM TEXT RECOGNITION METHOD	412
94.	Бандура В., Федоришин А. ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ВИГОТОВЛЕННЯ БОРОШНЯНИХ ВИРОБІВ ІЗ ПРИРОДНИМИ ЗАМІННИКАМИ ЦУКРІВ	415
95.	Бровенко Т.В. СТАНОВЛЕННЯ ОРГАНІЧНОЇ ГАСТРОНОМІЇ У ПРАКТИЦІ СУЧАСНОГО РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА	417
96.	Білюк І.С., Савченко О.В., Майборода О.В., Бугрім Л.І., Оружак І.В. ЛАБОРАТОРНИЙ БЛОК ЖИВЛЕННЯ	421
97.	Гороховатський В., Метелев В. РЕДУКЦІЯ СТРУКТУРНОГО ОПИСУ ЗОБРАЖЕННЯ НА ОСНОВІ КРИТЕРІЮ ІНФОРМАТИВНОСТІ	424
98.	Гороховатський В., Єрмоменко В. КЛАСИФІКАЦІЯ ЗОБРАЖЕНЬ З ВИКОРИСТАННЯМ ЗАСОБІВ НЕЧІТКОЇ КЛАСТЕРИЗАЦІЇ ДАНИХ	427
99.	Корчак М.М. ОБГРУНТУВАННЯ ПРОЦЕСУ ПЕРЕРІЗАННЯ СТЕБЛОВИХ ЗАЛИШКІВ КУКУРУДЗИ В МІЖРЯДДЯХ	431
100.	Кошлань О.А., Колдов О.О., Федорієнко В.А., Шутов О.О. ВИЗНАЧЕННЯ ДОЦІЛЬНОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЙ УНІФІКОВАНИХ КОМУНІКАЦІЙ В ПОВСЯКДЕННУ ДІЯЛЬНІСТЬ	437

101.	Майданюк В.П. УДОСКОНАЛЕННЯ ФРАКТАЛЬНОГО МЕТОДУ УЩІЛЬНЕННЯ ЗОБРАЖЕНЬ ЗА РАХУНОК АПРОКСИМАЦІЇ	443
102.	Максименко А. КЛАСИФІКАЦІЯ ВИДІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КУЛЬТУР ЗА УМОВНОЮ ФОРМУЛОЮ ДЛЯ ПРОЦЕСУ ПРОЛІЗУ	446
103.	Пасічний В.М., Шубіна Є.А., Тищенко В.І., Божко Н.В. ДОСЛІДЖЕННЯ ПОКАЗНИКІВ ЕМУЛЬГУЮЧОЇ ЗДАТНОСТІ У ПРОДУКТАХ ПЕРЕРОБКИ НАСІННЯ КОНОПЕЛЬ	449
104.	Роянов О.М. ВПЛИВ ВОЛОГОСТІ ПОВІТРЯ НА ВИБУХОПОЖЕЖОНЕБЕЗПЕКУ СЕРЕДОВИЩА ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ПРИМУСОВОЇ ВЕНТИЛЯЦІЇ РЕЗЕРВУАРІВ	452
105.	Тимошенко Г.С., Сагановська Л.А., Важинський М.С. РОЗРОБКА МОДЕЛІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДИСПЕТЧЕРА ЦЕНТРУВАННЯ	455
106.	Шаповал В.Г., Гапеев С.Н., Шашенко Д.Н., Жилинская С.Р., Коновал В.Н. К ОПРЕДЕЛЕНИЮ РАСЧЕТНОГО ЗНАЧЕНИЯ КРИТИЧЕСКОЙ ВЫСОТЫ ВЕРТИКАЛЬНОГО ВОДОНАСЩЕННОГО ОТКОСА С УЧЕТОМ ФИЗИЧЕСКОЙ НЕЛИНЕЙНОСТИ ПРОЧНОСТНЫХ СВОЙСТВ ГРУНТА	461
TOURISM		
107.	Borutska Y., Zhyvko Z., Ruda I., Martyn O., Prokopyshyn O. THE USE OF VARIOUS INTERNET TECHNOLOGIES IN THE ACTIVITIES OF TOURISM ENTERPRISES	465
108.	Закревський О.В., Кравченко А.В. СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОГО ПІДПРИЄМСТВА, МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД	468
109.	Кушнірова К.О., Кравченко А.В. ПАЛОМНИЦЬКИЙ ТУРИЗМ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ ВИМІР	473

ГЕНЕТИЧНІ ПАРАМЕТРИ КІЛЬКІСНИХ ОЗНАК ЯЧМЕНЮ ЯРОГО

Ващенко Володимир Васильович,

доктор с.-г. наук, професор, старший науковий співробітник
Донецька державна сільськогосподарська дослідна станція НААН

Вискуб Роман Станіславович,

старший науковий співробітник
Донецька державна сільськогосподарська дослідна станція НААН

Бондарева Ольга Браунівна,

канд. тех. наук, с. н. с., вчений секретар
Донецька державна сільськогосподарська дослідна станція НААН

Серед умов отримання стабільної урожайності зерна з відповідними властивостями до теперішнього часу найбільш доступним залишається сорт. Строкатість кліматичних, едафічних біотичних факторів південно-східного степу України обумовлює значну мінливість продуктивності. Висновки багатьох дослідників свідчать, що селекція в лімітуючих або в стабілізуючих умовах середовища [1, 2] повинна цілеспрямовано комбінувати і добирати в генотипі ті алелі, які забезпечують урожайність в певних умовах [3].

Важливим є виявлення недостатньо визначених особливостей мінливості компонентів генетичної дисперсії кореляцій кількісних ознак з урахуванням взаємодії генотипу та середовища в ценотичному прояві, адаптивної здатності сортів та створюваних гібридних комбінаціях від системних схрещувань і закономірностей формування продуктивності при реалізації генотипу в фенотип [4].

Успішне розв'язання цієї проблеми можливе через створення вихідного матеріалу різних екотипів його оцінки, використання різних фонів для добору, визначення його адаптивності на різних етапах селекційного процесу, взаємодію генотип-середовище.

Аналіз групових середніх сортів та гібридів F_1 визначив характер успадкування господарсько-цінних ознак, параметри яких представлено в таблиці 1.

В умовах вегетації 2019-2020 рр. в успадкуванні ознаки продуктивної кущистості спостерігався помітний вплив неалельної взаємодії між локусами за типом комплементарного епістазу поряд з адитивністю та внутрілокусним наддомінуванням.

Генетичні параметри кількісних ознак ячменю ярого

Ознака	Параметр			
	$r[(W_r+V_r)/Xp]$ ПЗ	$\sqrt{H_1/D}$ П6	$1/4H_2/H_1$ П9	$\sqrt{4DH_1+F}/\sqrt{4DH_1-F}$ П13
Продуктивна кущистість	$-0,87 \pm 0,28$	6,63	0,25	0,72
Довжина колосу	$-0,97 \pm 0,14$	2,46	0,22	0,57
Кількість зерен в колосі	$-0,97 \pm 0,15$	1,42	0,22	0,99
Маса зерен з рослини	$-0,88 \pm 0,27$	3,51	0,24	0,68
Маса 1000 зерен	$-0,77 \pm 0,37$	1,02	0,23	1,06

Отримані дані про характер успадкування такої складної для теорії і практики селекційного процесу ознаки як “продуктивна кущистість” зумовлюють різний підхід при доборі. В умовах посухи добір слід починати з F_3 , тому що домінантні гени стабільно збільшують продуктивну кущистість. У вологі роки домінування виявляється ненаправленим і добір можна проводити як за домінантними, так і рецесивними алелями в гібридних популяціях до сьомого покоління. Цінними джерелами за ознакою “продуктивна кущистість” визначено сорти Донецький 14, а також Адапт.

Генетичні параметри довжини колосу свідчать про те, що спостерігалось внутрілокусне наддомінування ($П6 > 1$), прояв ознаки підсилювали домінантні гени, тому що ПЗ достовірний і з негативним знаком. Показник $П9 = 0,24$, який вказує на рівність плюсів і мінусів алелей всіх локусів. У 2020 р. розташування сортів вказує на перевагу рецесивних генів ($П13 = 0,57$). Тільки Донецький 14 знаходився в домінантній зоні, тому його можна використовувати як джерело для збільшення ознаки довжина колосу.

Кількість зерен у колосі формується при сильному впливі середовища як у сортів так і гібридів першого покоління і добрими джерелами в посушливих умовах за цією ознакою визначено сорти Донецький 14 та Сталкер. Ознака за оптимальних умов вегетації контролюється аддитивно-домінантною системою з неалельною взаємодією. В цьому випадку ефективність добору на збільшення кількості зерен в колосі імовірно висока, який можливо провести одноразово з покоління F_3 .

Показник $П6$, за ознакою маса зерна з рослини, значно більший за одиницю, що вказує на внутрілокусне наддомінування та адитивність локусів, це дозволяє визначити стратегію добору і ефективним він можливий в $F_3 - F_5$.

У генетичному контролі маси 1000 зерен виявлено внутрілокусне наддомінування і адитивність між локусами. Коефіцієнти кореляції між середніми батьківських сортів і сумою $W_r + V_r$ негативні й достовірні, що говорить про збільшення маси 1000 зерен домінантними генами.

Ураховуючи ненаправленість домінування, сорти, що добираються з високою масою 1000 зерен, можуть мати як домінантну, так і рецесивну основу. За джерело збільшення маси 1000 зерен обрані сорти Степовик і Реприз.

В успадкуванні ознак виявлено відомі типи успадкування по продуктивній кущистості - наддомінування, за довжиною колосу - внутрілокусне наддомінування, кількість зерен в колосі контролюється аддитивно-домінантною системою з неалельною взаємодією, за масою зерен з рослини – наддомінування, за масою 1000 зерен – домінування. Інформація може бути використана в подальшій стратегії добору з різних поколінь отриманих гібридів.

Проведений аналіз по визначенню генетичного контролю кількісних ознак показав, що вони зумовлені домінантно-епістатичною системою генів. В локусах проявляється домінування.

Список літератури:

1. Гудзенко, В. М. & Васильківський, С.П. (2017). Селекція ячменю ярого на підвищення продуктивного та адаптивного потенціалу. *Селекція і насінництво*, (111), 51-60.
2. Манзюк, В. Т. *Ячмень на Слобожанщині*. Харків.
3. Лінчевський, А. А. (2008). 92 роки селекції ячменю в Селекційно-генетичному інституті. *Зб. наук. праць СГІ- НЦНС*, 12 (52), 24-49.
4. Шевченко, О. О. & Ващенко, В. В. Диференціююча здатність середовища як оцінка сортозразків ячменю ярого. *Стан і перспективи розробки і впровадження ресурсоощадних, енергозберігаючих технологій вирощування сільськогосподарських культур: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (с. 179-181), 2016, Дніпро.

ЛАНДШАФТНОЕ ПРОЕКТИРОВАНИЕ САДОВ И ПАРКОВ

Ashtayeva Meruyert

Bachelor of Agricultural science

S.Seifullin Kazakh Agro Technical University

Аннотация

В данной статье рассматриваются способы правильно проектирование ландшафте архитектуры включая садов и парков. Также виды садовых водоемов.

Ключевые слова: ландшафт, гидросистема, участок, архитектура.

Ландшафтная архитектура подчиняет себе все элементы природы и строительства друг друга. В сравнении с музыкальным произведением – это живая симфония в стильной аранжировке во главе с солистом и бриллиантом участка – домом. В то время как ландшафтное проектирование садов и парков – увертюра, задающая тон и стиль образу поместья, или важная ступень в создании природно-художественного образа в пространстве. Ландшафтный проектирование – это первый и очень важный шаг к созданию сада или парка, включающий в себе инженерное дело, садоводство и ландшафтную архитектуру. До реализации проект должен пройти путь просчетов от эскиза до подготовки к земляным работам: замерам участка, исследованию существующей экосистемы, подбору растительного материала с учетом климата и декоративного материала под местность. На этапе проектирования агроном, садовод, ландшафтный архитектор, дизайнер, почвовед, инженер и менеджер учитывают даже самые мелкие нюансы участка [1].

Проектирование садов и парков требует большую опыт и конечно же ответственность за участок. Не начиная проектирование первый очередь, ландшафтный архитектор должен ознакомляются места выполнение работы и изучать почву, материалы, время и рабочую силу. После этого необходимо подготовить эскиз в бумажном варианте [2].

Каждый сад начинается с входной зоны. Она может быть совсем крошечный, но обязательно достойный и приветливый для желанных гостей. Из нее должен открываться чудесный и прекрасный вид. Зона входа бывает:

- Яркий вход;
- Входная зона в тени;
- Скамейка при входе;
- Вход с камнями и т.д. [3].

Проект сада и парка – перспективная картина будущего садового дизайна. Ландшафтный проект необходим, чтобы наглядно представить, как в конечном

итоге гармонично будет сочетаться дом с садом или парком, и определяться в своих желаниях.

1 рисунок. Эскиз ландшафтного проектирование

От правильного планирования во много зависит, насколько разумно, быстро, красиво, гладко все пройдет. Правильно вложение сил и времени в проектирование сада и парка возвращается с большой выгодой при ландшафтном строительстве [4].

Список литературы

1. На сайте www.il-nature.com
2. Мэгарран Э. Экологическая рабнообразия ландшафтного дизайнера. Мир, 1982...
3. Т.Д.Шиканян «Ландшафтный дизайн», АСТ издания , 2018 г.
4. На сайте www.sadik.ru

FUNCTIONAL AND TYPOLOGICAL EVOLUTION OF RESIDENTIAL PREMISES ON MOTOR VEHICLES

Myronenko Viktor,

Doctor of Architecture, Professor
Kharkov national university of building and architecture

Tsymbalova Tetiana,

Ph.D., Associate Professor
Dnieper state academy of building and architecture

The history of mobile housing has deep historical roots. The origin of the first constructive experience in creating mobile structures dates back to the early Paleolithic era (from 3 million to 150 thousand years ago), when the primitive mankind of the planet led a migratory lifestyle and did not yet build permanent houses on the surface of the earth [1], [2].

The invention of wheeled transport during the Chalcolithic-Early Bronze Age (IV-III millennium BC) had a huge impact on the formation of ancient mobile housing.

The earliest evidence of the existence of wheeled vehicles has been preserved in the form of engravings in a schematic-canonized form, which was characteristic of the culture of ancient peoples. The oldest image on the surface of a vessel found in Bronochitsy is considered to be the oldest in the world (Poland, last quarter of the 4th millennium BC).

Figure 1. Petroglyph depicting a chariot (Uver-Khangai aimak, Mongolia, III millennium BC)

Also, a similar iconography of carts was recorded in Zushen (Hesse, Germany, III millennium BC), in the Kamennaya Mogila nature reserve (Zaporozhye region, Ukraine, III millennium BC), in the caves and gorges of Arts-Bogd (Uver-Khangaysky aimag, Mongolia, III millennium BC), in Fig.1. [3], [4], [5], [6].

In general, 24 regions are identified in the catalog of archaeological sites of the Bronze Age, in which wheeled transport has spread: Central, Southern and Eastern

Europe, Transcaucasia, the Middle East, the Indian subcontinent, Central and Central Asia, Southern Siberia, Transbaikalia and others [7], [8].

The use of mobile housing on a wheeled basis is inextricably linked with the nomadic life of nomad herders [9], [10], [11].

A significant contribution to the constructive-typological development of mobile housing on a wheeled basis was made in the Scythian and Sarmatian periods, moreover, the Scythian and Sarmatian living wagons had characteristic features in the device, which in many respects differed from the principles of organizing the wheel part and bodies of passenger and freight carts in Western Europe (in particular, the Scythian residential carts were distinguished by great variability, strength and high maneuverability) [12].

However, the basic principles of the constructive arrangement of dwellings on wheels of nomad-pastoralists, for several millennia, did not change significantly. Horse-drawn wheeled carts were various types of huts and yurts mounted on carts. Residential bodies were made on the basis of a supporting frame and an awning cover (from hides or skins of animals, bark of trees, grass, felt, textiles from raw materials of plant or animal origin) [13], [14].

Also, wheeled vans are associated with the camping life of the gypsies. The highest level of comfort, accomplishment and decoration was distinguished by the "vardo" - residential wagons of British gypsies (in particular, fireplaces were installed to heat the premises), in Fig.2. [15].

Figure 2. Vardo - caravans of British gypsies

For the first time, mobile housing finds widespread use among labor migrants who did not belong to the traditional nomad-herders during the period of capitalist development. Beginning in the late 18th century, horse-drawn wheeled vans and tents were actively used on the North American continent as travel and temporary housing for migrants to the western territories and the Pacific coast during the era of the frontier. The dwelling bodies of the colonists' vans were arranged on the basis of arched frames; for the awning, a white canvas or tarpaulin fabric was used, similar to a sailing ship's fabric, which protected from rain, wind and Indian arrows [16].

The invention of the automobile was a revolutionary event in the development of wheeled housing.

The use of an automobile chassis made it possible to radically modernize the traditional types of mobile housing on a wheeled and sled base, and to expand the functional and typological range. This circumstance, to a significant extent, influenced the problem of organizing mobile life support in hard-to-reach and remote areas, (primarily located in difficult and extreme natural and climatic conditions of the North) and the transition to rotational and expeditionary forms of organizing production and settlements.

The most common type of mobile housing in areas of industrial expansion has become rotational coaches in the form of caravans with containerized bodies, mainly designed for brigade living (including, with the possibility of operation in the transport position) [17].

The prototypes of the shift wagons were sleds with rectangular bodies, covered with reindeer skins, (first used by Russian merchants to travel across the tundra in the 17th century). The sledges with rectangular bodies, in turn, were modernized versions of the traditional portable conical huts of the aboriginal northern peoples [18].

The appearance of the first recreational facilities, directly in the structure of the car, is associated with the use of trucks in long-distance transportation (in 1902 in the USA an additional cab for the driver's rest was for the first time arranged on the "Marmon" truck).

The earliest design proposal from American and German truck manufacturers was the location of the sleeping area behind the driver's seat, in Fig.3.

Figure 3. Sleeping compartment in the cab of a Gaggenau truck (1910).

The most active searches for design solutions for placing a sleeping bag in a car fell on the period 1920-1940s. Among the various types of sleeping bag location, there were developments that suggested placing it: above the cabin ("birdhouse"); behind the cockpit ("swallow's nest"); under the hood above the engine; under the cab floor.

However, the operating experience revealed an extremely low ergonomic level of almost all types of sleeping bag placement, except for the option according to the principle of the original idea - in the form of an "integral" cabin (in which the sleeping compartment was a continuation of the cabin, without protruding beyond the

dimensions in width). The design of cabins with the use of an "integral" sleeping compartment has received, in the future (and up to the present), the most widespread among the world's truck manufacturers (however, the sleeping bag "birdhouse" remained quite widespread for a long time) [19].

The history of the popularity of motorhomes begins in 1919 with the release on the market by an English company of the first automobile tourist trailer - with a berth for two people, a washbasin, a primus stove and a refrigerator, in Fig.4.

Figure 4. Caravan Eccles Motor Transport Ltd Birmingham, England (1919).

Subsequently, the market for residential car products offered various options for self-propelled and towed models for tourist leisure, representing comfortable apartments for a small family (which were equipped with built-in furniture, household appliances and utilities).

During the second half of the 20th century, in some countries of the world, car homes, primarily caravan trailers, became the main types of low-cost housing.

The most widespread use of motorhomes is typical for the United States [20].

The transformation of self-propelled campers and caravan trailers into the main types of low-cost housing has been significantly influenced by several main factors: high cost of land; expensive construction of traditional individual residential buildings; high scientific and technical level of production; low price and availability of purchasing a mobile home for people with low incomes; the activity of migration and labor processes, the creation of an image of popularity and a special mentality [21].

The emergence of a large number of mobile home parks as residential settlements of a new type, led to the formation of serious architectural, urban planning and socio-demographic problems (a trailer park in the Los Angeles area of El Monte gained fame as a peculiar phenomenon, the population turnover in it was so great that in some schools 100% of students changed in a year) [20].

Mobile wheeled houses in the United States have become part of the urban planning culture, to a certain extent, have received the image of an economy-class start-up housing, in Fig.5.

Figure 5. Trailer Park, (USA, 1960s)

But, in many cases, trailer parks have become depressed living areas for people with low skill levels; sometimes - in shelters for escapist and socially negative strata of society [20].

The main types of constructive device of motorhomes, to date, are:

1. The box body has a one-piece container structure, mounted on the basis of an automobile chassis.
2. The box body is a structure of folding rigid panels (transformation of individual structural elements is widely used). Variants of transformational modifications are the devices in the structures of the central bodies of the models of folding or sliding panels, which can be placed in the side and end walls and in the roof, in Fig.6. [22].

Figure 6. Mercedes Benz Vario Alkoven 1200

3. The body-van, placed on the car, can be in the form of a removable living module (at camping sites for the installation of residential bodies, special retractable outrigger stands are mainly used).
4. Combined structure, consists of a box body and an additional complex awning, arranged over a hinged side or end wall [18].

Modern motorhomes for travel, both serial production and exclusive design models (from compact space-planning solutions for tourist trailers to convertible apartments based on buses), are mainly residential cells of high comfort class (the main suppliers of motorhomes are the leading automobile concerns of Germany and the USA).

In many countries of the world, a developed network of parks for recreational vehicles (RV Park) has been formed, in which, basically, two options for using engineering communications are assumed:

- a service point (connection to the water supply, sewerage, power supply, Wi-Fi networks) is located at each designated parking area for the car;
- the implementation of individual household processes is possible in special service premises (in which the sanitary-technical block, laundries, rooms for general rest, etc. are located) [23].

The recreational and tourist direction of the use of automobile houses provides for the mandatory development of infrastructure related to the provision of social and domestic and transport services. For the arrangement of comfortable leisure of vacationers on the territories of recreational parks, as a rule, there are objects: public catering; small trade; sports and recreation and entertainment functions; car service.

References:

1. Andrianov B. Interaction of nomadic cultures and ancient agricultural civilizations in the light of the concept of economic and cultural types. Sat. ed. Masson V.M. Alma-Ata, 1989. pp. 8–21.
2. Stanko V., Gladkikh, M., Segeda S. History of the Primary Suspension. Kiev, 1999. 240 p.
3. Danilenko V. Kam'yan Grave. Kiev, 1986.151 p.
4. Safronov V. Indo-European ancestral homelands. Gorky, 1989, 398 p.
5. Tsybiktarov V. Petroglyphs of Transbaikalia (questions of the formation of the source base, historiography and cultural-historical interpretation) abstract dis. ... Cand. ist sciences 07.00.06. Novosibirsk state University. 2006. 24 p.
6. Kappel I. Das Steinkammergrab bei Züschen: Denkmal europäischer Bedeutung in Nordhessen, Führungsblatt zu der Grabstätte der Jungsteinzeit in der Gemarkung Lohne. Wiesbaden.1990. 43 p. URL: https://de.wikipedia.org/wiki/Steinkammergrab_von_Züschen.
7. Masson V. Nomads and ancient civilizations: dynamics and typology of interactions. Alma-Ata, 1989.463 p.
8. Terenozhkin A. Archeology. T. 5. Kiev, 1951. pp. 239-141.
9. Weinstein S. Problems of the history of the dwelling of the steppe nomads of Eurasia. Soviet ethnography. Moscow-Leningrad: 1976. N. 4. pp. 42–62.
10. Zhukovskaya N. The fate of nomadic architecture. Moscow, 1990. 112 p.
11. Maidar D., Pyurveev D. From nomadic to mobile architecture. Moscow, 1980. 216 p.
12. Bessonova S. About Scythian carts. Antiquities of the steppe Scythia: collection of articles scientific works. Kiev, 1982, pp. 102–117.
13. Pletneva S. Nomads of the Middle Ages. Moscow, 1982.186 p.

14. Kharuzin N. History of dwelling development among nomadic and semi-nomadic Turkic and Mongolian peoples of Russia. Enographic review. Moscow, 1896. N. 1-2.
15. Vardo - masterpieces of gypsy culture:
URL: <http://blog.arthistoryonline.ru/lyalya-chandra/vardo-shedevryi-tsyiganskoy>
16. Frontier. URL: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc1p/51014>
17. Panfilov A. Features of the formation of a mobile home for temporary stay (late XX - early XXI century): dis. ... Cand. architecture: 05.23.21 / Moscow Architectural Institute. Moscow, 2013. 373 p.
18. Tsymbalova T. Mobile housing as a functional-typological type of modern housing construction: author's ref. ... Cand. Arch.: 18.00.02. Kharkiv, 2019. 22 p.
19. Dmytriv D. Sleepy. Part 1. The origin of the "genre" 1910-1940.
URL: <https://mpark.pro/experience/106-sleepers-in-the-trucks-beginning.html>
20. Contemporary US Architecture: Critical Essays / Central Research Institute of Theory and History of Architecture. Moscow, 1981.176
21. Manufactured Home Construction and Safety Standards Act, U.S. HUD. URL: <http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/CFR-2001-title24-vol1/content-detail.html>
22. Mercedes Vario-Alkoven – 1200: самый роскошный дом на колесах. 2016.
URL: <http://under35.me/2016/11/mercedes-vario-alkoven-1200/>
23. Anforderungen an Ausstattung und Struktur von Mobilheim- und Freizeitparks. Bonn, 2018.
URL: <http://www.southernnevadahealthdistrict.org/de/permits-and>

ІНФОГРАФІКА, ЯК ЗАСІБ КОМУНІКАЦІЇ У МІСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩЕ ДЛЯ ЛЮДЕЙ З ОБМЕЖЕНИМИ ФІЗИЧНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ

Skorokhodova Alina

Кандидат архітектури, доцент
Харківський національний університет міського господарства
імені О.М. Бекетова

Mironenko Nadezda

Кандидат мистецтвознавства, ст. викладач
Харківська державна академія дизайну і мистецтв

Існує величезна кількість способів подання інформації. З самого народження ми сприймаємо інформацію за допомогою органів почуттів: зору, слуху, нюху, смаку, дотику. Але останнім часом в сучасному суспільстві відбувається усвідомлення того, що у світі існує величезна кількість інвалідів, і що вони, теж є частиною суспільства і мають з нами рівні права. За допомогою органів зору, людина отримує близько 90% інформації, приблизно 9% за допомогою органів слуху, і тільки 1% за допомогою інших органів чуття. Як відомо, інформаційне навантаження найбільш припадає на зір. «Зорова система дає мозку більше 90% сенсорної інформації» [1]. «У всьому світі близько 285 мільйонів людей страждають від порушень зору, з яких 39 мільйонів вражені сліпотю і 246 мільйонів мають знижений зір» [2]. Виходячи з наведених вище даних, можна зробити висновок, що найкраще інформація сприймається візуально і це дуже важливо для людей з обмеженими фізичними можливостями. Це означає, що інформаційна недостатність в першу чергу дає про себе знати саме у візуальній сфері. Сучасній людині важко уявити виклад інформації, без використання графічних засобів. Крім того, саме візуальна інформація інтерпретується мозком найшвидше. Тому не дивно, що підсвідомо людина більш прихильний саме до такої подачі інформації. Багато хто вважає інфографіку ефективним інструментом викладу різної інформації, здатним подолати більшість мовних і освітніх бар'єрів [3]. Інфографіка почала набирати популярність в кінці ХХ століття, в результаті інформаційної революції. В даний час інфографіка - один з найбільш модних, актуальних, простих для сприйняття, і головне, сильно впливають на увагу людини, способів подання інформації. Основна мета інфографіки - модернізація процесу сприйняття інформації, допомога в поясненні інформації, яка важко сприймається, інформації подається у простих образах, лаконічному форматі і викликає інтерес у людини. Інфографіка постійно розвивається і вдосконалюється. Кілька років тому ми були свідками лише друкованої інфографіки, у даний час нам знайома динамічна інфографіка-анімація, інтенсивно розвивається інтерактивна інфографіка.

Опинившись в незнайомому середовищі, людина шукає поглядом покажчики, відмітні знаки, вивіски, які допомогли б зорієнтуватися йому на

місцевості. Людям з обмеженими можливостями, які мають порушення органів почуттів, орієнтуватися в міському середовищі набагато складніше. Візуальні комунікації дозволяють не тільки спростити навігацію для населення, але і зробити міське середовище доступною для всіх груп громадян. Актуальність проблеми полягає в тому, що, незважаючи на економічну підтримку держави і створення нових програм з розвитку доступного середовища для інвалідів, проектування і впровадження нових засобів візуальних комунікацій здійснюється повільно і не завжди грамотно. «У проектній практиці термін «системи візуальної комунікації» використовується головним чином в значенні комплексів, що складаються з графічних знаків, написів, систем кольорового кодування, і призначених для орієнтації масового споживача у різних середовищах - на транспорті, у відкритому міському середовищі, в інтер'єрах об'єктів громадського призначення та ін.» [4]. Візуальні комунікації служать інформаційним посередником між міським простором і людиною, допомагають передати структуру і зміст окремих елементів середовища. Приклад: написи на дверях допомагають донести до людини інформацію, в якому місці він може потрапити в ту чи іншу будівлю. Слід зазначити, що повна сліпота спостерігається лише у 14% людей з порушенням зору. Решта 86% мають залишковий зір, можуть розрізняти кольори, форми, що окремо стоять предмети. Саме для даних 86% необхідно передбачати засоби візуальних комунікацій у міському середовищі. Прикладом таких візуальних комунікацій є попереджувальні наклейки на дверях. Колір є невід'ємною складовою візуальних комунікацій та інфографіки, особливо важливо враховувати його при створенні позначень для інвалідів по зору. Для даних наклейок використовується переважно жовтий колір. «У даний час відомо, що світлочутливий пігмент йодопсин знаходиться у всіх колбах очей, включає в себе такі пігменти, як хлоролаб і ерітролаб. Обидва ці пігменту чутливі до всієї області видимого спектру, однак перший з них має максимум поглинання, відповідний жовто-зеленої (максимум поглинання близько 540 нм.), а другий жовто-червоною (помаранчевої) (максимум поглинання близько 570 нм.) Частинам спектру» [5]. Через даних анатомічних особливостей людського організму жовтий є останнім кольором, який чітко виділяють люди з порушенням зору. Для того щоб слабозорих людина знайшла вхід в будівлю, на дверях необхідно розташувати коло жовтого кольору. Особливо актуальні дані наклейки в великих торгових центрах із суцільним склінням вхідної групи, де з труднощами виявлення двері стикаються не тільки люди з порушенням зором, але і звичайні користувачі. Наступною важливою групою населення, здебільшого покладається на зір, є глухі та глухонімі люди. Особливо актуально для таких людей наявність візуальних комунікацій у громадському транспорті. У метро, не чуючи вагоновожатого, людина з порушенням слуху, може зорієнтуватися по великим написів на стінах станцій. Створюючи біжучий рядок, потрібно враховувати той факт, що словесний мову для глухих вторинний, тому текст повинен бути легким для читання і затримуватися на табло як можна довше, щоб людина змогла розпізнати знайоме слово. Активний процес урбанізації призводить до постійного динамічного розвитку, ущільнення і прискоренню життєвого ритму.

Як наслідок інформаційне поле також безперервно поповнюється, людину оточують все більше нових вивісок, знаків, реклами. Під все більш зростаючому темпі життя людина змушена практично миттєво орієнтуватися в міському просторі, своєчасно приймати в необхідному обсязі інформацію, що надходить, швидко визначати оптимальні маршрути пересування. Людям з обмеженими можливостями стає все складніше встигати за темпом життя сучасного суспільства. Даний фактор визначає головну мету візуальних комунікацій та інфографіки, зробити інформацію доступною, зрозумілою.

Проаналізувавши існуючу ситуацію в міському просторі можна зробити висновок, що інфографіка - актуальний, простий, доступний, наочний, спосіб, що швидко розвивається. Подальша розробка нових засобів візуальних комунікацій необхідно проводити з урахуванням потреб всіх груп населення. Необхідно враховувати психологічні і фізіологічні чинники сприйняття інформації людьми з обмеженими можливостями. Таким чином, що дозволяє включити візуальний об'єкт в безліч інформаційної графіки, є її здатність представляти великий обсяг різноманітної інформації в організованому вигляді, зручному для сприйняття абсолютно всім. Зробити середовище відкритим і безпечним для кожної людини - головне завдання будь-якого сучасного міста, а отже, застосування інфографіки як продукту графічного дизайну в міському середовищі є найбільш ефективним.

Список літератури:

1. Александров Ю.И. Психофізіологія: за спеціальностями 020400 «Психологія», 022700 «Клінічна психологія» / Ю. І. Александров. - СПб .: Видавничий дім «Пітер», 2012. - 463с.
2. Порушення зору і сліпота: інформаційна бюлетень №282. 2014. URL: <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs282/ru/>
3. How to design better data visualizations [Електронний ресурс] / <https://www.creativebloq.com/how-design-better-data-visualisations-8134175>
4. Добріцина І.А. Середовищні аспекти формування систем візуальної комунікації для міста / І.А. Добріцина. // Праці ВНДІТЕ. Серія «Технічна естетика», Дизайн і місто. -1988. - №57. - С. 75-92.
5. Фізіологія відчуття кольору: довідковий матеріал. 2014. URL: <http://eyesfor.me/home/anatomy-of-the-eye/retina/color-vision.html>

МАНДРІВКА В СВІТ АСТРОНОМІЇ З ОБДАРОВАНИМИ ДІТЬМИ

Говорун Володимир Петрович

Вчитель вищої категорії, вчитель методист

Спеціальність фізика та астрономія

Мигалківське навчально виховне об'єднання

I-III ступенів «загально освітня школа- дитячий садок»

Відкриваємо перше вікно в новий незвіданий світ астрономії, який досліджує природу походження та еволюцію небесних тіл, розглядає природу цілого Всесвіту. Зупинимось на історії зародження науки астрономії та еволюції уявлень про природу.

Затемнення Сонця і Місяця потрібно було пояснити... Робимо висновок: арабські вчені I тис. до н.е.- складені перші таблиці руху планет, зведені астрономічні обсерваторії.

Перші астрономи Омар Хаям, Микола Копернік, Галілео Галілей, Йохан Кеплер, Ісак Ньютон. Недавно весь світ відзначав 445 років з Дня народження видатного італійського

вченого фізика, механіка, астронома Галілео Галілея. Цей рік 2009 був Міжнародним роком астрономії. Показуємо презентацію: «Галілео Галілей- великий дослідник і астроном».

Відкриваємо друге вікно в світ сузір'я- ділянки на які поділена небесна сфера.

Як виміряти відстані у космічному просторі до планет, зірок?

Використовуємо астрономічні одиниці та світлові роки.

1 а. о.= 150×10^6 км; 1 св. рік = 10^{13} км. За допомогою цих одиниць можна порахувати відстані до інших планет. Закони Кеплера дозволяють з великою точністю визначати форму орбіти, швидкість руху планет та періоди обертання навколо Сонця. Ці закони використовують для запуску штучних супутників, космічних станцій, кораблів. Використовуємо навчальну програму Kahot з проведенням гри з поділом на дві групи обдарованих учнів.

Відкриваємо вікно три.

Які методи астрономічних досліджень ви знаєте з уроків природознавства і фізики? Звичайно телескопи, які поділяються на оптичні та радіотелескопи. Але основними джерелами інформації про Всесвіт є вивчені у курсі фізики:

1. Електромагнітні хвилі.
2. Елементарні частинки.
3. Гравітаційні поля.
4. Електромагнітні поля.

Важлива роль відводиться обсерваторіям. Найбільші обсерваторії світу які побудовані недавно це; Обсерваторія Джеймса Акса побудована в 2011 р. Китай,

високогірна водяна обсерваторія в Пуебло, Мексика побудована в 2013р. На Україні є такі обсерваторії:

1. Обсерваторія Київського Університету ім. Т.Г. Шевченка.
2. На Тернопільщині с. Лозове.
3. Кримська обсерваторія.

Вікно чотири: Наша планетна система. Кожен учень приготував презентацію про одну із планет. Обмін інформацією...

Вікно п'ять: Ви вже напевне втомились від інформації яка вам надається і тому зробимо музичну паузу(музична пауза)

Вікно шість: Які методи дослідження тіл сонячної системи? 1957 р.- запуск перших штучних супутників Землі. 1961 р.- перший політ людини в космос Ю. О. Гагаріна.

1997 р.- політ українського космонавта Юрія Каденюка. 2019 р.- м'яка посадка на зворотній стороні Місяця.(показ фрагментів фільму «Загадки космосу»).

Вікно сім: На черзі у нас інтелектуальна гра з старшокласниками з астрономії

<i>№ №/пп</i>	<i>Назва зупинок</i>	<i>Кількість учнів</i>	<i>Час, хв.</i>
1.	Місто Планет	команда	3
2.	Місто міжпредметних зв'язків. Астрономія +	команда	2
3.	Місто Астрономія та логіка	команда	1
4.	Місто Астрономія та міфи	команда	5

Перше місто куди ми з вами завітаємо – місто Планет

Завдання: Командам зачитується запитання, вони повинні надати відповідь швидше за свого суперника.

Завдання виконує команда. На обдумування відповіді дається 20 секунд. За кожну вірну відповідь 1 бал.

- Коли б ця планета була більша, то вона могла б стати зіркою. (Юпітер).
- На цій планеті немає атмосфери, тому великі добові коливання температури. (Меркурій).
- На цій планеті знаходиться найбільша гора сонячної системи – гора «Олімп», висотою 25 кілометрів. (Марс).
- Ця планета не потоне в воді, якщо б знайшлась ванна відповідних розмірів і її можна було б туди помістити. (Сатурн).
- Ця планета названа на честь римської богині кохання. (Венера).
- Єдина планета, яка названа не на честь божества або міфічного створіння. (Земля).

Друге місто зупинки - місто Міжпредметних зв'язків – Астрономія+

Завдання: Відповісти на запитання.

Завдання виконується командою. Кожній команді задається по черзі по запитанню міжпредметного зв'язку астрономії з іншими дисциплінами. За вірну відповідь - 2 бала, якщо відповідь була не вірною, відповісти можуть суперники за що отримують 3 бала. Перші відповідати починає команда, яка у першому місті набрала найбільшу кількість балів.

1). **Астрономія + Хімія.** За допомогою цього методу визначають хімічний склад сонця, зірок, галактик, туманностей (спектральний аналіз).

2). **Астрономія + Історія.** Яке явище допомогло встановити історикам, що на кордоні половецької землі війська князя Ігоря були 1 травня 1185 року? (Сонячне затемнення).

3). **Астрономія + Фізична культура.** Назва цієї футбольної команди з Санкт-Петербурга така як назва точки на небесній сфері (Зеніт).

4). **Астрономія + Біологія.** Замічена 11-річна циклічність в розмноженні деяких риб. З такою ж періодичністю повторюються нашестя сарани. З чим це пов'язано? (Сонячна активність).

Третя зупинка - місто Астрономія та логіка

Завдання: Що зайве (виключити з ряду слово, що не підходить за логікою).

З поміж наведених слів командам потрібно відмітити слово, що на їхню думку не пов'язується однією тематикою.

За вірну відповідь 1 бал. Час виконання 1хв. Максимальна кількість балів за виконання цього завдання – 7. Відповіді передаються журі для проведення оцінювання результатів.

- 23 лютого, 21 березня, 23 вересня, 22 грудня. (23 лютого)
- Меркурій, Юпітер, Венера, Марс. (Юпітер)
- Місячне затемнення, остання чверть, повнолуніє, новолуніє. (Місячне затемнення)

- Церера, Гермес, Гаспра, Харон. (Харон)
- Риби, Телець, Козерог, Кассіопея. (Кассіопея)
- Океан бурь, Море дощів, Тихий океан, Море якості. (Тихий океан)
- «Піонер», «Вега», «Вікінг», «Маринер». («Вега»)

Четверта зупинка - місто Астрономія та міфи

Завдання: Відповісти на запитання випереджаючи суперників.

Завдання виконує команда. Після оголошення запитання кожній команді дається 10 секунд на обдумування відповіді. Та команда яка перша підніме руку відповідає. Відповівши не правильно, команда суперників може спробувати надати свій варіант відповіді. Вірна відповідь 1 бал, відповідь команди суперників – 0,5 бала.

• Назву якого сузір'я зв'язане з міфом про красуню дружину єгипетського царя, яка пожертувала своє казково красиве волосся заради чоловіка? (Волосся Вероніки).

• Ім'я якого древньогрецького бога носить найближча до Сонця планета? (Меркурій).

• Як називається сузір'я, пов'язане з міфом про здобуття голови Горгони Медузи та спасіння ефіопської принцеси Андромеди? (Персей).

• Він був сином Посейдона, знаменитим мисливцем, але загинув від укусу скорпіона. Яке сузір'я назване його ім'ям? (Оріон)

• Він був сином всемогутнього Бога Зевса та простої землянки – Калісто. Сьогодні він відомий як сузір'я..... (Аркад - Маленька Ведмедиця).

• У цьому сузір'ї дві яскраві зорі знаходяться дуже близько одна від одної. Свою назву вони отримали на честь аргонавтів Діоскурів - Кастора й Поллукса -

синів Зевса, самого могутнього з олімпійських богів, і Леди, легковажної земної красуні, братів Олени прекрасної - винуватиці Троянської війни. Це сузір'я ... (Близнюки)

Підводимо підсумки змагання.

Вікно вісім: Поезія про планети і всесвіт(авторська розробка вчителя)

Світ поезії всесвіту

Вікно дев'ять; Кожен з вас народився під якимось сузір'ям. Я хочу донести інформацію про дванадцять сузір'їв, так звану астрологію- пара наукову систему знань спираючись на яку нібито можливо за розташуванням небесних тіл можна передбачити майбутнє кожного. Використовуємо книгу « Міфи та легенди знаків Зодіака»

Вікно десять:

Ілон Рів Маск (англ. *Elon Reeve Musk*; нар. 28 червня 1971, Преторія, ПАР) — інженер, підприємець, винахідник, інвестор, мільярдер. Засновник компаній *SpaceX*, *PayPal*,^[13] *Neuralink* і *The Boring Company*, головний дизайнер (*Chief Product Architect*), генеральний директор і голова ради директорів *Tesla Inc.*, що керує заводом *Tesla*.

Засновник американської компанії *SpaceX*, яка працює в галузі будівництва космічного транспорту, Ілон Маск вважає, що людина зможе висадитися на Марсі протягом найближчих шести років.

І що важливо не далекому майбутньому кожен з нас зможе літати на планети сонячної системи.

« Ключ до проблеми життя на Марсі»

Вікно одинадцять: Сьогодні ми будемо спостерігати зорі та планети сонячної системи по шкільному телескопу. Збір біля школи о 9 годині вечора. Це буде наше практичне заняття яке закріпить наші знання з астрономії.

Висновок: На сьогоднішній нашій зустрічі я намагався довести, стільки ще таємного і незвіданого в природі і Всесвіті. Наше з вами завдання заповнити цей вакуум новими фактами і відкриттями в галузі астрономії і хтось може зацікавитись цією наукою і почне відкриття з маленького телескопа, а закінчить великими успіхами в галузі астрономії.

Я Вам цього бажаю.

Список літератури:

1. Арсенов Олег. «Паралельные вселенные».- Ексмо- 2011.
2. Зигель Ф. Ю. «Астрономическая мозаика».-Наука-1987.
3. Кауфман Уильям. «Планеты и Луны».-Мир-1982.
4. Пенроуз Роджер. «Циклы времени. Новый взгляд на эволюцию Вселенной».- Бином-2013.
5. Пришляк Микола. Астрономія 11 клас.- Ранок- 2019.
6. Сильченко О.К. «Происхождения и эволюция галактик».-Век2- 2017.
7. Хокинг Стивен. «Краткая история времени».- АСТ-2018.
8. Яцків Я. С. Вісник Національної академії наук України.-2017-2020.

**BIOINFORMATIC APPROACHES IN STUDY OF MIRNA
INTERACTION WITH THE GENOMES OF THE SARS-
COV-2, MERS-COV, AND SARS-COV**

Ivashchenko A.

professor, Al-Farabi KazNU

Akimniyazova A.

PhD, KazNU Al-Farabi

Pyrkova A.

professor, KazNU Al-Farabi

Rakhmetulina A.

PhD, KazNU Al-Farabi

Yurikova O.

PhD, KazNU Al-Farabi

The COVID-19 pandemic caused by the SARS-CoV-2 coronavirus has resulted in numerous deaths in many countries around the world. Vaccination of the population reduces mortality, however, drugs that suppress the reproduction of the virus have not yet been created. Among the many ways to fight the virus, the use of miRNA and siRNA stands out, which can suppress the viral multiplication in cell culture and in experimental animals [1–3]. However, the use of these drugs in the clinic is accompanied by side effects that are difficult to overcome. We have created the MirTarget program, which identifies the most effective miRNAs that bind to mRNA and allows us to predict the side effects of miRNA and siRNA on human genes. In this work, in addition to the known 2567 miRNAs from miRBase database (<https://www.mirbase.org>), we used 3707 miRNAs bases from the publication of Londin et al. [4] and 1036 miRNAs from Backes et al. article [5]. The program for quantifying the interaction of miRNA and siRNA with RNA allows you to estimate the free energy (ΔG , kJ/mole) of their binding to RNA; find binding sites in the RNA target; to characterize the interaction of both strands of miRNA and siRNA with the target RNA.

Seven miRNAs from the miRBase database could bind to the RNAs of the SARS-CoV-2 genomes (Table 1). siRNAs created on the basis of these miRNAs bind completely complementary with a free interaction energy of -110 kJ/mole to -138 kJ/mole.

miRNA from Londin et al. could bind to the RNA of the SARS-CoV-2 genomes (Table 2). The binding sites ID00322.5p-miR and ID02510.3p-miR were located in the 5'UTR of the RNA of the SARS-CoV-2 genome, and ID00448.3p-miR bounded in the CDS. siRNAs created on the basis of these miRNAs bind completely complementary with a free interaction energy of -132 kJ/mole to -144 kJ/mole.

The RNA of the SARS-CoV-2 genome was bound by miRNAs from the Backes et al. database with a free energy of -90 kJ/mole and higher: b-miR-1009-3p, b-miR-1993-3p, b-miR-2407-3p, b-miR-1008-5p, b-miR-815-5p (Table 3).

Table 1. Characteristics of the miRNAs (miRBase) interaction with the RNA of the SARS-CoV-2 genome.

miRNA	Start of site, nt	mRNA region	ΔG , kJ/mole	$\Delta G/\Delta G_m$, %	Length, nt
miR-617	1055	CDS	-100	85	22
miR-4502	3695	CDS	-100	85	22
miR-106a-3p	4390	CDS	-100	89	22
miR-3154	17118	CDS	-104	86	22
miR-5197-3p	21894	CDS	-104	89	23
miR-2114-5p	26914	CDS	-102	86	22
miR-4778-5p	29450	CDS	-96	87	22

Table 2. Characteristics of the miRNAs (Londin et al.) interaction with the RNA of the SARS-CoV-2 genome.

miRNA	Start of site, nt	mRNA region	ΔG , kJ/mole	$\Delta G/\Delta G_m$, %	Length, nt
ID00322.5p-miR	97	5'UTR	-96	88	21
ID02510.3p-miR	195	5'UTR	-106	86	22
ID00529.5p-miR	3463	CDS	-102	86	21
ID00524.3p-miR	8316	CDS	-102	86	21
ID00448.3p-miR	16393	CDS	-102	87	22
ID00259.5p-miR	18643	CDS	-98	85	22
ID01185.3p-miR	19072	CDS	-96	87	22
ID02750.3p-miR	28361	CDS	-102	89	20
ID00818.3p-miR	28780	CDS	-98	85	22
ID01851.5p-miR	28885	CDS	-100	89	22

Table 3 Characteristics of the miRNAs (Backes et al.) interaction with the RNA of the SARS-CoV-2 genome.

miRNA	Start of site, nt	mRNA region	ΔG , kJ/mole	$\Delta G/\Delta G_m$, %	Length, nt
b-miR-1993-3p	83	5'UTR	-98	85	21
b-miR-1008-5p	5986	CDS	-93	86	21
b-miR-1009-3p	8860	CDS	-100	87	21
b-miR-815-5p	13025	CDS	-93	92	19
b-miR-2407-3p	25591	CDS	-93	90	21

The RNA of the MERS-CoV genome was bound by miR-7843-3p, miR-1271-3p, miR-3935, miR-3976, miR-18a-3p, miR-3591-3p (Table 4). The siRNAs created on the basis of these miRNAs bind at the same sites completely complementary with higher free energy: si-miR-7843-3p (-136 kJ/mole), si-miR-1271-3p (-138 kJ/mole), si-miR-3935 (-138 kJ/mole), si-miR-3976 (-142 kJ/mole), si-miR-18a-3p (-149 kJ/mole), si-miR-3591-3p (-144 kJ/mole).

miRNA from Londin et al. bound to the RNA of the MERS-CoV genome with free energy from -90 kJ/mole to -104 kJ/mole ten miRNAs (Table 5). The RNA of the MERS-CoV genome interacted with eight miRNAs from the Backes et al. database with a free energy of -90 kJ/mole and more (Table 6).

Table 4 Characteristics of the miRNAs (miRBase) interaction with the RNA of the MERS-CoV genome.

miRNA	Start of site, nt	mRNA region	ΔG , kJ/mole	$\Delta G/\Delta G_m$, %	Length, nt
miR-3976	122	5'UTR	-130	91	27
miR-3591-3p	3163	5'UTR	-138	92	27
miR-3935	8810	5'UTR	-130	94	25
miR-7843-3p	9056	5'UTR	-117	86	25
miR-18a-3p	17593	5'UTR	-138	93	27
miR-1271-3p	24306	5'UTR	-125	86	26

Table 5 Characteristics of the miRNAs (Londin et al interaction with the RNA of the MERS-CoV genome.

miRNA	Start of site, nt	mRNA region	ΔG , kJ/mole	$\Delta G/\Delta G_m$, %	Length, nt
ID02389.3p-miR	13799	CDS	-104	89	22
ID03066.3p-miR	366	CDS	-104	86	22
ID02892.3p-miR	10236	CDS	-102	86	23
ID00973.3p-miR	28790	CDS	-102	86	23
ID01350.3p-miR	6423	CDS	-100	89	22
ID00939.5p-miR	28345	CDS	-98	85	22
ID02684.5p-miR	516	CDS	-96	87	20
ID01060.3p-miR	6872	CDS	-93	86	22
ID01828.3p-miR	810	CDS	-93	86	22
ID02351.5p-miR	11644	CDS	-91	90	21

Table 6 Characteristics of the miRNAs (Backes et al.) interaction with the RNA of the MERS-CoV genome.

miRNA	Start of site, nt	mRNA region	ΔG , kJ/mole	$\Delta G/\Delta G_m$, %	Length, nt
b-miR-2180-3p	5613	CDS	-100	85	21
b-miR-1009-3p	9033	CDS	-98	85	21
b-miR-491-3p	11074	CDS	-98	88	22
b-miR-491-3p	11446	CDS	-96	87	22
b-miR-1424-3p	12199	CDS	-96	87	23
b-miR-1119-5p	14599	CDS	-91	86	20
b-miR-2263-5p	23110	CDS	-100	85	22
b-miR-2359-5p	28721	CDS	-93	86	22
b-miR-1913-3p	29862	CDS	-100	85	21

21 miRNAs from the miRBase database bind to the RNA of the SARS-CoV genome with free energy from -90 kJ/mole to -104 kJ/mole (Table 7).

The genome of the SARS-CoV virus could bind eight miRNAs from the Londin et al. database with a ΔG value of -90 kJ/mole to -104 kJ/mole (Table 8). Only ID00322.5p-miR binds to the 5'UTR, while the rest of the miRNAs bind to CDS.

Table 7 Characteristics of the miRNAs (miRBase) interaction with the RNA of the SARS-CoV genome.

miRNA	Start of site, nt	mRNA region	ΔG , kJ/mole	$\Delta G/\Delta G_m$, %	Length, nt
miR-20b-3p	574	CDS	-100	85	22
miR-7-1-3p	1253	CDS	-98	87	22
miR-4778-3p	1449	CDS	-102	91	22
miR-17-3p	1712	CDS	-102	87	22
miR-653-5p	1837	CDS	-93	88	21
miR-497-3p	1850	CDS	-100	87	22
miR-497-3p	1851	CDS	-100	87	22
miR-548d-3p	7507	CDS	-98	88	22
miR-4772-3p	10007	CDS	-100	85	22
miR-651-5p	10121	CDS	-93	86	22
miR-505-3p	12483	CDS	-102	87	22
miR-1276	13457	CDS	-93	88	20
miR-2113	15235	CDS	-98	88	21
miR-6857-5p	16914	CDS	-104	86	22
miR-216a-5p	17489	CDS	-98	85	22
miR-7114-5p	18032	CDS	-100	85	21
miR-148b-3p	18470	CDS	-102	91	22
miR-6514-3p	19924	CDS	-98	85	21
miR-382-3p	21776	CDS	-93	88	21
miR-4761-5p	27971	CDS	-98	85	21
miR-6841-5p	29037	CDS	-100	87	22

Table 8 Characteristics of the miRNAs (Londin et al.) interaction with the RNA of the SARS-CoV genome.

miRNA	Start of site, nt	mRNA region	ΔG , kJ/mole	$\Delta G/\Delta G_m$, %	Length, nt
ID00322.5p-miR	94	5'UTR	-98	90	21
ID00608.3p-miR	17146	CDS	-93	88	22
ID00749.3p-miR	19149	CDS	-96	90	21
ID00749.3p-miR	19150	CDS	-93	88	21
ID00703.3p-miR	19920	CDS	-104	86	22
ID00829.5p-miR	20843	CDS	-93	86	22
ID03254.5p-miR	21146	CDS	-93	86	21
ID02731.3p-miR	21515	CDS	-93	86	21

The RNA of SARS-CoV genomes bound miRNAs from the Backes et al. database with a free energy of -90 kJ/mole and higher, only four miRNAs: b-miR-1993-3p, b-miR-2094-5p, b-miR-2363-3p, b-miR-13-5p (Table 9).

Table 9. Characteristics of the miRNAs (Backes et al.) interaction with the RNA of the SARS-CoV genome.

miRNA	Start of site, nt	mRNA region	ΔG , kJ/mole	$\Delta G/\Delta G_m$, %	Length, nt
b-miR-1993-3p	80	5'UTR	-98	85	21
b-miR-2094-5p	1389	CDS	-98	85	21
b-miR-2363-3p	14045	CDS	-98	88	21
b-miR-13-5p	21146	CDS	-93	86	21

Analysis of miRNA action from miRBase, Londin et al. and Backes et al. databases shows that the human body contains miRNAs capable of suppressing the replication of the SARS-CoV-2, MERS-CoV and SARS-CoV coronaviruses. Twenty two miRNAs can bind to the genome of the SARS-CoV-2 coronavirus, 25 miRNAs bind to the MERS-CoV genome, and 32 miRNAs bind to the SARS-CoV genome. With a close free energy of interaction of each of these natural miRNAs, there is a greater suppression of of the SARS-CoV virus replication, then MERS-CoV and then SARS-CoV-2. This is probably why the SARS-CoV-2 virus is more pathogenic compared to the MERS-CoV and SARS-CoV viruses. The revealed miRNAs capable of binding to the RNA of the genomes of the coronaviruses SARS-CoV-2, MERS-CoV, and SARS-CoV contribute to the creation of siRNAs. Based on the obtained results of the interaction of natural piRNA and siRNA with RNA, the following principles of siRNA selection are proposed: a) several piRNAs should be used in the preparation in order to reduce the side effects of high concentrations of each piRNA; b) the siRNA nucleotide sequence is built on the basis of the strongest interaction of siRNA and the RNA of the virus, taking into account the side effects of the inactive part of the siRNA; c) The side effect of both siRNA strands on all human genes is checked using the MirTarget program.

References

1. Arghiani N. et al. Role of microRNAs in COVID-19 with implications for therapeutics. *Biomed Pharmacother.* 2021, 144:112247. doi: 10.1016/j.biopha.2021.112247.
2. Ahn S.H. et al. AGO CLIP-based imputation of potent siRNA sequences targeting SARS-CoV-2 with antifibrotic miRNA-like activity. *Sci Rep.* 2021, 11(1):19161. doi: 10.1038/s41598-021-98708-z.
3. Park J.H. et al. Potential Therapeutic Effect of Micronas in Extracellular Vesicles from Mesenchymal Stem Cells against SARS-CoV-2. *Cells.* 2021, 10(9):2393. doi: 10.3390/cells10092393.
4. Londin E. et al. Analysis of 13 cell types reveals evidence for the expression of numerous novel primate- and tissue-specific microRNAs. *Proc. Natl. Acad. Sci. USA,* 2015, V.112, P. 1106–1115. doi: 10.1073/pnas.1420955112.
5. Backes C., et al. Prioritizing and selecting likely novel miRNAs from NGS data, *Nucleic Acids Res.* 2016, V. 44 (6), e53. doi: 10.1093/nar/gkv1335.

ВОЛЬТ-АМПЕРНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА КОНТАКТА МОНОКРИСТАЛЛ КРЕМНИЙ – НЕМАТИЧЕСКИЙ ЖИДКИЙ КРИСТАЛЛ

Байрамов Газанфар Музаффар оглу,
к.х.н., доцент, ведущий научный сотрудник,
Бакинский государственный университет

Будагов Карамхан Мамед оглу
к.ф.-м.н., старший научный сотрудник,
Бакинский государственный университет

Ибрагимов Чингиз Испандияр оглу
к.ф.-м.н., старший научный сотрудник,
Бакинский государственный университет

Алекберов Шахин Шамшад оглу
к.ф.н., доцент, старший научный сотрудник,
Бакинский государственный университет

Известно, что для успешной реализации оптоэлектронных схем обработки изображений, действующих в реальном масштабе времени, одним из необходимых элементов является оптически управляемые пространственное временные модуляторы света. Экспериментальные работы, проведенные в данном направлении, показали, что для решения этой задачи одной из эффективных систем является структура полупроводник-жидкий кристалл.

В данной работе для изготовления диодных структур полупроводник–нематический жидкий кристалл (НЖК) использовались промышленные n-Si и p-Si с концентрацией носителей тока $\sim 10^{16} \text{см}^{-3}$. Перед изготовлением контакта Si-НЖК поверхность кремния обрабатывалась смесью $\text{HF}:\text{NH}_4\text{F}:\text{H}_2\text{O}$ (в объемном отношении 2:7:1) с целью удаления окисного слоя [1]. В качестве нематического жидкого кристалла использовались ЖК с коммерческой маркой Н-37 и Н-8.

ВАХ исследованных систем заметно зависит от вида выбранного ЖК и кремния. Для исследованных структур ВАХ обладают диодным характером, причем пропускное направление в случае n-Si–НЖК соответствует положительному потенциалу на ЖК, а в случае p-Si-НЖК отрицательному потенциалу на ЖК. Однако относительно большое выпрямление наблюдается лишь в структуре p-Si-НЖК (Н-37). Типичный пример ВАХ для этой структуры показан на рисунке 1.

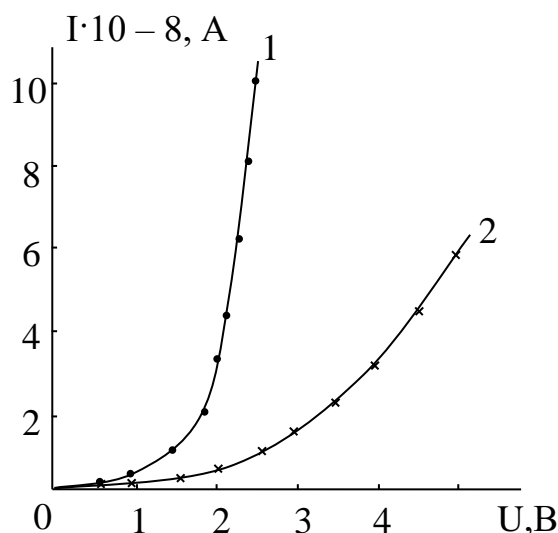

Рис.1. ВАХ структуры p-Si-ЖК-(H-37)-SnO₂ при 17⁰С.
1-прямая ветвь, 2-обратная ветвь.

Коэффициент выпрямления при $U = 2,5\text{В}$ составляет ~ 10 и увеличивается с дальнейшим ростом напряжения. Анализ ВАХ показал, что прямые ветви $U \leq 2\text{В}$ соответствуют экспоненциальному закону типа:

$$I = I_0 \cdot e^{eU/\beta kT}$$

где, $I_0 \approx 10^{-10}\text{А/см}^2$, $\beta = 10 \div 20$. Такое большое значение коэффициента неидеальности β , по-видимому, связано с наличием большого объемного сопротивления ЖК, последовательно включенного к диоду [2]. Такая зависимость свидетельствует о том, что на границе фаз образуется двойной слой, причем пропускное направление при положительном потенциале на p-Si свидетельствует о том, что на поверхности кремния образуется обедненный слой, толщина которого уменьшается с ростом приложенного напряжения. При $U \geq 2\text{В}$ в прямой ветви ВАХ обнаруживается линейный участок. Однако наличие относительно большого сопротивления затрудняет точное определение контактной разности потенциалов (или диффузионного потенциала) по токовому напряжению отсечки. Последнее для данной структуры составляет 1,7В и, по-видимому, является несколько завышенной. Это связано с тем, что часть приложенного напряжения падает в объеме ЖК и поэтому кривые токов целиком смещаются в сторону больших напряжений.

Обратная ветвь ВАХ при $U \geq 2\text{В}$ соответствует экспоненциальному закону вида $I \sim \exp(-V/U^{1/2})$, где V -некоторая постоянная. Как известно [3], такая форма зависимости тока от напряжения свидетельствует о зинеровском характере обратного тока. Можно предполагать, что при относительно больших обратных смещениях происходит сильный обедняющий изгиб зон на поверхности кремния. При этом толщина области пространственного заряда становится весьма малой (рисунке 2), так что заметный вклад в ток электродной реакции

вносит электроны, туннелирующие сквозь область пространственного заряда из кремния в ЖК (что аналогично туннелированию дырок из ЖК в кремний).

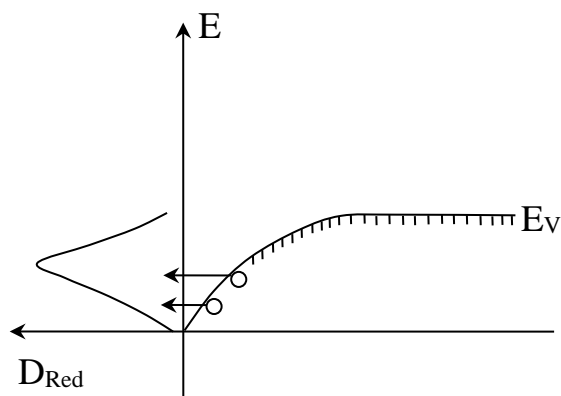

Рис.2. Туннелирование электронов сквозь потенциальный барьер, образованный областью пространственного заряда.

Этот эффект может стать особенно важным, если энергические уровни E_{red} и E_{ox} окислительно–восстановительной системы в ЖК сильно сдвинуты относительно положения краев зон E_c и E_v [4] на поверхности так, что переходы с уровня E_c и E_v становится менее вероятными.

Установлено, что коэффициент выпрямления в изученных структурах p-Si–ЖК(Н-37)- SnO_2 резко уменьшается с ростом температуры (рисунок 3). По-видимому, это связано с ростом проводимости p-Si и ЖК вследствие чего уменьшается диффузионный потенциал и толщина слоя объемного заряда со стороны кремния и ЖК .

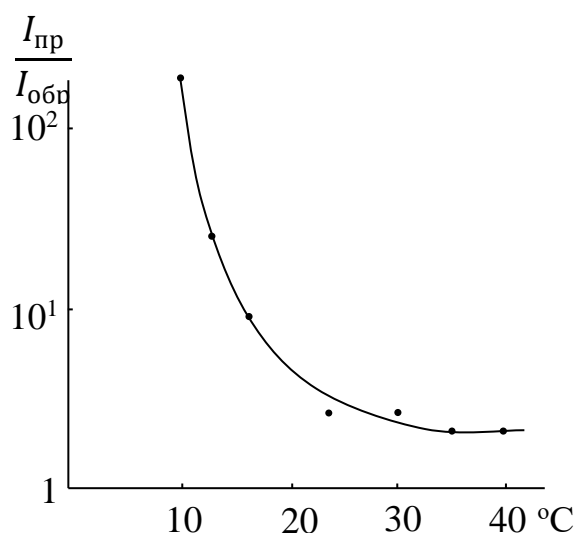

Рис.3. Зависимость коэффициента выпрямления тока в структуре p-Si-ЖК(Н-37)- SnO_2 от температуры при $U=2В$.

ВАХ структуры p-Si-ЖК(Н-8)- SnO_2 , а также n-Si-ЖК(Н-8)- SnO_2 обнаруживают слабое выпрямление (коэффициент выпрямления составляет $2\div 5$

при $U=2V$ в различных структурах). Для примера на рисунке 4 показана ВАХ структуры p-Si-ЖК(H-8)-SnO₂.

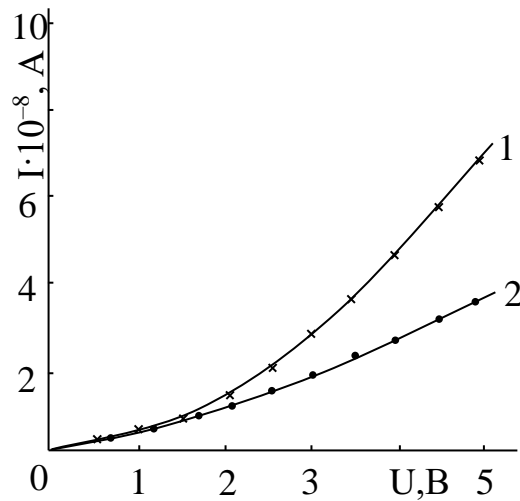

Рис.4. ВАХ структуры p-Si-ЖК(H-8)-SnO₂ при 25 °С.
1- прямая ветвь. 2-обратная ветвь.

Полярность прямой ветви ВАХ в исследованных структурах свидетельствует о том, что изученные ЖК являются электрохимический отрицательными по отношению к фотопроводникам p-типа (положительными по отношению фотопроводникам p-типа) и, следовательно, индуцируют отрицательный заряд на поверхности p-Si (положительный заряд на поверхности p-Si), который в состоянии термодинамического равновесия компенсируется положительным (отрицательным) объемным зарядом. Наблюдаемое слабое выпрямление, по-видимому, связано с ограничением тока в пропускном направлении большим сопротивлением слоя ЖК. Это приводит также к тому, что температурная зависимость тока в подобных диодных структурах хорошо коррелируется с температурной зависимостью тока в жидкокристаллической структуре. Полученные результаты показывает, что в обеих структурах {SnO₂-ЖК(H-37)-SnO₂ и p-Si-ЖК(H-8)-SnO₂} температурной зависимости тока наблюдается экспоненциальном виде $\sigma \sim \exp(-\Delta E/kT)$, причем $\Delta E \approx 0,46$ эВ при низких и $\Delta E = 0,2$ эВ при высоких температурах. Изменение наклона (т.е. параметра ΔE), по-видимому, связано с фазовым переходом нематик–изотропная жидкость при высоких температурах.

Список литературы:

1. Байрамов Г.М., Будагов К.М., Исмаилова Р.Н., Ибрагимов Ч.И. Влияние поверхностного легирования и температуры на фотоэлектрический свойства контакта жидкий кристалл – кремний. Сбор. статей по материалам XLII межд. Науч. – прак. конф. М. Изд. Интернаука 2020. с. 117-124.
2. Стафеев В.А. Влияние сопротивления толщи полупроводника на вид вольтамперной характеристики диода – ЖТФ. 1958 т. 28. в. 8. с. 1631-1641.
3. Милнс А., Фойхт Д. Гетеропереходы и переходы металл-полупроводник М., Мир 1975. 432 с.

4. Будагов К.М., Гусейнов А. Г., Пашаев Б.Г. О механизме возникновения фото- э.д.с. на контакте монокристалл кремний – жидкий кристалл. Физ. химия. М. 2017, в. 91, №3, с.358-361.

ECONOMIC MODELS OF FLEXIBLE EMPLOYMENT

Baliasnyi Victor

Ph.D. student,

Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

За сучасних умов можна спостерігати стрімкий розвиток так званого постіндустріального, інформаційного суспільства, в якому на перший план виходять інновації, креативний потенціал працівників. Людина стає головним фактором, який надає конкурентні переваги будь-якому бізнесу та все більше роботодавців приходять до розуміння того, що в своїх працівників необхідно інвестувати. Все це призводить до істотних змін у структурі зайнятості, які віддзеркалюють напрямки інноваційних змін у сучасному суспільстві.

Велика кількість дослідників займається вивченням тих процесів, що відбуваються у сфері зайнятості в сучасних умовах. Серед них можна виділити Ч. Хенді, У. Бека, Дж. Аткинсона, М.Бехтеля, Р.Дарендорфа, Г.Стендінга, М.Кастельса, Е.Лібанову, І.Бондар, В.Васильченка, А.Колота, Г. Назарову, О.Крушельницьку та ін. Більшість дослідників вивчають ці процеси на рівні держави, або мезо-рівні, однак поза увагою залишаються особливості впровадження та реалізації таких форм безпосередньо на вітчизняних підприємствах.

Зупинимось більш детально на розумінні сутності так званих гнучких форм зайнятості сучасними дослідниками. Як зазначають С. Рудакова, Н. Данилевич, Л. Щетініна, поняття гнучкості означає здатність економічної системи або окремих організаційних одиниць змінюватися, адаптуватися та реагувати на глобальні зміни і виклики технологічного, економічного, організаційного, соціального характеру [1].

Концепція гнучкості, розроблена Дж. Аткинсоном для фірми, реалізується за такими напрямками [2]:

1. Функціональна гнучкість. Функціональна гнучкість, або гнучкість щодо робочих завдань, пов'язана з тим, що працівники виконують різноманітні види робіт і завдань, володіючи відповідними широкими знаннями та навичками.

2. Гнучкість за чисельністю. Гнучкість за чисельністю відображає зміни в кількості працівників залежно від кон'юнктури ринку та коливань обсягів виробництва. Вона досягається в основному за рахунок працівників, що виконують допоміжні, непрофільні роботи, і відносяться до вторинного ринку праці.

3. Гнучкість щодо використання робочого часу. Гнучкість щодо використання робочого часу має місце за умови нерівномірного завантаження працівників і реалізується за різними варіантами, та вимагає запровадження ретельного поденного або підсумованого обліку робочого часу.

4. Фінансова гнучкість. Фінансова гнучкість, або гнучкість в оплаті праці, ґрунтується на угодах, які враховують індивідуальний внесок та професіоналізм працівника, і спрямована на зниженні витрат та забезпеченням рентабельності. Економія на заробітній платі досягається за рахунок працівників, що перебувають у стані тимчасової, нестандартної зайнятості.

Аналіз вітчизняної та закордонної літератури дозволяє дійти висновку про те, що єдиного підходу до розуміння гнучкої зайнятості як такої у вітчизняній літературі не існує: деякі науковці розглядають гнучку зайнятість за формами (наприклад, А. Колот, Т. Буда, Л. Новожилова) [3-5], хтось акцентує увагу на нормативно-правовому аспекті забезпечення гнучкої зайнятості (С. Рудакова, Н. Данилевич, Л. Щетініна) [1], деякі науковці приділяють значну увагу моделюванню особливостей зайнятості в контексті кризових та трансформаційних процесів у державі (Л. Любохинець) [6].

Останній підхід, на думку автора, заслуговує більш детального аналізу. Виділяють кризову та трансформаційну моделі гнучкої зайнятості (табл. 1), які розглядають через систему взаємопов'язаних інституційних та функціональних компетенцій суб'єктів ринкових відносин, що забезпечують пристосування зайнятості до поточних та довгострокових коливань попиту та пропозиції праці на макро- та мікроекономічних рівнях [6].

На відміну від кризової моделі, яка спрямована на кількісні зміни в зайнятості населення на макроекономічному рівні при можливому зниженні продуктивності праці, низькому рівні реструктуризації зайнятості та недофінансування розвитку людського капіталу, трансформаційна модель зорієнтована на зростаючу віддачу від використання трудових ресурсів на мікроекономічному рівні, передбачає підвищення продуктивності праці, зростання економічної та соціальної відповідальності за результати господарської діяльності. Перехід до трансформаційної моделі передбачає не лише реформування інститутів ринку праці, але й зміни внутрішньовиробничих відносин, які визначають конфігурацію внутрішнього ринку праці [6].

У цьому випадку використовують раціоналізацію та технологізацію внутрішньовиробничих відносин, впровадження нових форм організації праці, децентралізацію управління на макрорівні, розвиток системи перепідготовки кадрів. Наряду з цим, використовують заходи макроекономічного рівня, тобто захист прав власності, боротьба з корупцією, реформування податкового законодавства, ефективну антимонопольну політику.

Аналізуючи табл. 1, можна зробити висновок, що існують різні підходи до регулювання зайнятості населення на рівні держави, і в залежності від того створюються підґрунтя та базис до розвитку різних гнучких форм зайнятості на окремих підприємствах.

Моделі гнучкої зайнятості [6]

Критерії аналізу моделей	Кризова модель	Трансформаційна модель
Мета функціонування	Забезпечення ефективного розміщення ресурсів, їх перерозподіл при встановленні нової ринкової рівноваги на макроекономічному рівні	Забезпечення ефективного розміщення ресурсів шляхом коригування напрямків та цілей діяльності економічних суб'єктів на мікрорівні
Суб'єкти дії механізмів гнучкої зайнятості	Задоволення інтересів та потреб переважно роботодавців за рахунок використання поточних та термінових механізмів гнучкої зайнятості	Задоволення інтересів та потреб як роботодавців, так і робітників за рахунок збалансованого використання короткострокових та довгострокових механізмів гнучкої зайнятості
Вплив держави на регулювання зайнятості	Обмежена державна підтримка безробітних, стимулювання пошуку робочих місць, обмежені бар'єри зростання мобільності робітників	Державна підтримка безробітних через активні соціальні програми підвищення їх конкурентоспроможності на ринку праці
Фактори попиту на гнучку зайнятість	Фактори впливу на кон'юнктуру ринку, зміни попиту на товари та послуги	Фактори технологічних, структурних, соціальних коливань економіки та виробництва
Особливості відтворювальних процесів	Адаптація зайнятості переважно здійснюється за рахунок кількісного збільшення чисельності робітників та тривалості робочого часу	Адаптація зайнятості переважно здійснюється за рахунок зміни якісних параметрів зайнятості в результаті впровадження інноваційних технологій, нових форм організації праці, підвищення кваліфікації працівників, зміни внутрівиробничих віднос
Вплив циклічності на зайнятість	Залежно від фази економічного циклу змінюється рівень та обсяги використання гнучкої зайнятості (максимальне використання відбувається в період кризи)	Стійкий рівень використання різних форм гнучкої зайнятості не залежно від фази економічного циклу

На рівні окремих підприємств гнучка політика зайнятості – це політика підприємства по відношенню до працівників, яка надає останнім можливість вибору між робочим та вільним часом, як за кількістю часу, так і за режимом його використання.

Гнучка політика зайнятості на підприємствах може проявлятися в наступних напрямках:

- 1) нестандартні режими робочого часу;
- 2) нестандартні робочі місця і нестандартна організація праці (наприклад, надомна праця);
- 3) соціальний статус громадян (незалежні працівники, неоплачувальні члени сім'ї, працюючі пенсіонери);
- 4) нестандартні форми організації праці (самозайняті, сезонні та тимчасові роботи).

Ті гнучкі форми зайнятості, які пов'язані з нестандартними режимами роботи, дозволяють знизити рівень безробіття серед тих, хто не в змозі конкурувати на ринку праці (інваліди, молоді люди, які шукають роботу вперше, жінки з маленькими дітьми, люди передпенсійного віку).

Таким чином, впровадження гнучкої політики зайнятості на рівні окремих підприємств, так і на рівні держави в цілому, дозволить зробити бізнес більш відповідальним, підвищити рівень економічної активності населення, робить підприємства та організації більш конкурентними на ринку праці в умовах інформатизації та діджиталізації сучасного суспільства.

Список літератури

1. Рудакова С.Г. Впровадження гнучких форм зайнятості на підприємствах України. *Ефективна економіка*: електрон. наук. фахове вид. 2013. №12. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/197265694.pdf>. (дата звернення: 06.10.2021 р.)
2. Блайтон Поль. *Гибкость. Управление человеческими ресурсами*. Санкт-Петербург: Питер, 2002. С. 1015 – 1027.
3. Колот А. Трансформація інституту зайнятості як складова глобальних змін у соціально-трудовій сфері. *Україна: аспекти праці*. 2009. № 8. С. 3–14.
4. Буда Т. Гнучкі і нестандартні форми зайнятості: соціальні вигоди і ризики. *Сталий розвиток економіки*. 2016. №2. С. 149-157.
5. Новожилова Л. Особливості використання гнучких форм зайнятості в постіндустріальних країнах. *Вісник аграрної політики Причорномор'я*. 2008. №3. С. 143-155.
6. Л. Любохинець. Гнучкі форми зайнятості та флексибілізації ринку праці в умовах поглиблення глобалізаційних процесів світової економіки. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2011. №6. С. 243-248.

FORMS OF MOTIVATION IN MANAGEMENT ACTIVITY**Churkin Andrii**

Ph.D. student,

Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

Визнання ключової ролі людини, постійні зміни в економічній системі привели до посилення ролі управлінського персоналу, його знань, вмінь та навичок у забезпеченні ефективного функціонування і розвитку підприємств. Цей факт зумовив необхідність розробки та впровадження дієвого інструментарію для спонукання управлінського персоналу до якісного виконання своїх трудових функцій. Однак особливості управлінської праці (напруженість, розумовий характер, невизначеність за економічними параметрами тощо) ускладнюють процес регулювання трудової поведінки персоналу даної категорії і вимагають створення особливих умов, впровадження прогресивних форм і методів мотиваційного впливу на нього. Вирішення цього завдання в контексті зміни підходів до управління персоналом вимагає перегляду теоретичних основ мотивації працівників та визначення можливості їх застосування до мотивації управлінської діяльності.

Мотивація персоналу взагалі, керівників та управлінського персоналу зокрема, була і залишається предметом досліджень багатьох вітчизняних та зарубіжних учених. Серед сучасних зарубіжних досліджень слід відзначити роботи Ш. Річі та П. Мартіна [1], Б. Сільверстайна [2], К. Хелдера [3], Дж. Шилдза [4] та ін. Дослідження і публікації за даною проблематикою також здійснювали такі вітчизняні науковці як О. Гуцан [5], М. Дороніна [6], А.М. Колот, С.О. Цимбалюк [7], М.Семикіна [8] та ін.

Огляд наукової літератури свідчить, що існують значні розбіжності у визначенні форм мотивації, методів та засобів мотиваційного впливу. В. Ільїн поділяє мотивацію за ознакою джерела виникнення мотивів на внутрішньоорганізовану – яка обумовлена внутрішніми потребами, інтересами, цінностями, та зовнішньоорганізовану – обумовлену впливом зовнішніх чинників [9]. Таким чином удосконалена класифікація форм мотивації буде мати наступний вигляд (рис. 1)

Рисунок 1. Класифікація форм мотивації персоналу

В. Сладкевич класифікує мотивацію за кількома ознаками [10]: за основними групами потреб (матеріальна, трудова, статусна); за засобами, що використовуються (нормативна, примусова, стимулююча); за джерелами виникнення (внутрішня, зовнішня); за спрямованістю на досягнення цілей (позитивна, негативна). А. Колот класифікує мотивацію за основними групами потреб [7]. М. Семікіна [8], узагальнила та доповнила існуючі підходи, запропонувала класифікаційні ознаки форм мотивації, в яких враховано особливості людського розвитку: за силою прояву трудового мотиву (мотивація висока, помірна, низька); за силою безпосереднього впливу на суб'єкт праці (мотивація пасивна, активна); за спрямованістю на підтримання або підвищення рівня результативності праці в конкурентних умовах (мотивація збереження, мотивація досягнення, мотивація конкурентоспроможності).

Аналіз запропонованих класифікацій дозволяє констатувати відсутність поділу мотивації в залежності від того, для якої категорії персоналу здійснюється мотивація. У зв'язку з тим, що праця управлінського персоналу та праця інших категорій працівників значно відрізняються, форми, методи, засоби мотиваційного впливу на них також повинні відрізнятися. Тому необхідно виокремити форми мотивації залежно від об'єкта впливу: мотивація керівників, мотивація спеціалістів, мотивація службовців, мотивація робітників.

Зважаючи на те, що потреби, інтереси та цілі працівників постійно змінюються, в механізмі мотивації має бути закладено можливість впливу на них у необхідному напрямку (виховання потреб, формування інтересів, постановка цілей). Тому, на наш погляд необхідно також розрізняти мотивацію за мірою реалізації потенціалу мотивації: мотивацію фактичну (ґрунтується на використанні наявних потреб, інтересів персоналу) та мотивацію перспективну (ґрунтується на формуванні та розвитку потреб, інтересів персоналу у необхідному напрямку). Узагальнена та доповнена класифікація форм мотивації дозволить керівникам задовольняти більший спектр потреб управлінського персоналу та розвивати їх потреби у необхідному для підприємства напрямку.

Список літератури:

1. Ричи Ш., Мартин П. Управление мотивацией / пер. с англ. под ред проф. Е.А. Климова. М.: ЮНИТИ – ДАНА, 2004. 399 с.
2. Silverstein В. Motivating Employees: Bringing Out the Best in Your People. New York : HarperBusiness, 2014. 160 p.
3. Helder Ch. How to Influence People: Motivate, Inspire and Get the Results You Want. 2 ed. Wiley, 2019. 164 p.
4. Shields J. Managing Employee Performance and Reward: Concepts, Practices, Strategies. Cambridge University Press, 2007. 614 p.
5. Гуцан О. М. Дослідження сутності сучасних теорій мотивації. *Вісник Національного технічного університету “Харківський політехнічний інститут” (економічні науки)*. Харків : НТУ „ХПИ”. 2017. - № 24(1246).- С. 26-30 .
6. Доронина М. С. Управление мотивацией: [научное издание] / М. С. Доронина, Е. Г. Наумик, О. В. Соловьев. — Харьков : Изд. ХНЭУ, 2006. — 240 с.

7. Колот А.М., Цимбалюк С.О. Мотиваційний менеджмент. Київ : КНЕУ, 2014. 479 с
8. Семикіна М. В. Соціально-економічна мотивація праці: методологія оцінки ефективності та принципи регулювання [відп. ред. В. В. Онікієнко]. Кіровоград : ПВД "Мавін", 2004. 124 с.
9. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы / Е. П. Ильин. — СПб. : Питер, 2002. — 512 с.
10. Сладкевич В. П. Мотивационный менеджмент. Киев : МАУП, 2001. 165 с.

ADVISABILITY OF INDUSTRIAL SYMBIOSIS CONCEPT AT UKRAINIAN ENTERPRISES

Korinnyi Serhii,

Ph.D., Associate Professor
Zaporizhzhia National University

Current environmental and economic crisis of Ukrainian industrial enterprises is caused, in most cases, not by external factors, but, in fact, internal. Amidst the mentioned factors the following should be noted: imperfection of business models of economic entities; futile prolongation of service life (in order to save financial resources in long-term periods) of physically and morally worn-out equipment, which is at the same time unreliable, energy- and material-overconsuming and such that requires significant time costs for maintenance and adjustment; significant defects in the location of production sites and shops (in terms of the logistical approach), problems of the engineering nature of the premises themselves, including non-effective equipment and facilities' placement, chaotic heating, lighting, water supply and sewerage systems and subsystems.

Such situation threatens to develop into the global crisis of Ukrainian industry in all the sectors in the near future, destructive for many of them. That is why it is the time to reconsider, actually, the concept of production and economic development of domestic industry, modeling business processes in a new way, allocating priorities in accordance with modern requirements.

Unfortunately, the existing domestic models and approaches to the development of business entities in full accordance with the classical economic theory describe the economic and production processes in which natural environment and natural resources are considered inexhaustible, and the factors hindering development are capital, labor and, occasionally, information.

At the same time, natural environment is taken into account only in the form of means of labor (e.g. as a factor of "material resources": source of minerals (ores of ferrous and nonferrous metals, coal, etc.) and land resources for agro-industrial purposes). Until recently, the function of natural environment as a receiver of wastes and the place of its assimilation was ignored because some natural materials (such as water and air) have long been considered as free consumer goods and used free of charge by industrial enterprises. This approach has led to the formation of certain stable combinations of factors of production (natural sources, means of production, labor) and assets created by business owners, which are objectively aimed at reducing costs, mainly due to environmental factors: "savings" at the cost of treatment plants and processes, safety measures, etc.

Simultaneously, the transformation processes in Ukraine's environmental legislation related to the European integration processes of the Ukrainian economy in recent years (actually, the harmonization of such standards with European ones) have greatly enhanced the paramount importance of the environmental component in all areas of Ukrainian industry [1].

Thus, the tariffs for industry for electricity, natural gas, water supply and sewerage have increased significantly. This is due to the deregulation processes in the energy sector, the introduction of truly fair market relations between suppliers and consumers of energy resources.

The problems of emissions of pollutants into the atmosphere, water basins and land resources have become important – tariff methods to stimulate the reduction of such emissions (primarily through a system of fines and environmental taxes) have experienced unpredictable growth [2].

The situation is similar in the field of industrial waste management.

Such changes are not aimed at oppressing business, but at restoring and sustainable development of the environment in Ukraine

However, any changes are always perceived negatively, and therefore the processes of adaptation of industrial enterprises to new operating conditions are significantly delayed, sometimes boycotted and sabotaged. In turn, this leads to a dramatic increase in the cost of domestic industrial product and reduce its competitiveness not only in foreign but also in the domestic market. Businesses face numerous cash gaps, arrears to energy suppliers, arrears of mandatory payments to the budget, and inability to pay their employees on time, and so on.

In isolated cases, this is quite natural, but in our reality, the situation has become widespread and this crisis can have extremely difficult consequences for the domestic economy.

Given the above, in order to stimulate structural changes in domestic industry to overcome the environmental and economic crisis, it is advisable to propose the introduction of the concept of industrial symbiosis.

Industrial symbiosis involves a departure from the classical theory of competition in favor of a progressive concept of cooperation (even between competitors).

Usually, industrial symbiosis is seen as a process of cooperation of industrial enterprises, in which waste or by-products of some enterprises become raw materials for others. The implementation of this concept allows the most efficient use of natural resources and is the key to building a closed-loop economy [3].

In today's realities, it is possible to expand the scope of interaction of enterprises from different industries to the interaction between competitors. Such interaction should include the exchange of raw materials, scrap ferrous and nonferrous metals, slag. Of course, it is not about collusions, market division, and so on.

The algorithm for using the concept of industrial symbiosis is given below.

First, it is necessary to conduct a thorough analysis of all activities of the enterprise. Identify those that are neither strategically important nor profitable. They need to be disposed of or outsourced.

Second, it is important to analyze the market for direct competitors, indirect competitors and related industries.

Third, it is advisable to conduct joint benchmarking in the field of priority and non-priority areas of production.

Fourth, it is necessary to identify those areas of interaction that will benefit all participants in the cooperation, because despite the typical production, due to various

reasons, priority and non-priority areas, even direct competitors may have completely different areas and redistributions.

Fifth, it is necessary to reach an agreement on the beginning of cooperation on the basis of openness and integrity. This can be the manufacture of blanks from toll raw materials, and rough machining, and finishing machining and reuse of defective products and so on.

Sixth, it is necessary to take a strategic approach to such cooperation, especially with regard to further diversification of the range and development of production of completely new types of products.

Such in-depth cooperation will contribute to the formation of eco-innovation and long-term qualitative change in the culture of production and economic processes, as well as the improvement and development of business and technological processes. Ultimately, the use of the concept of industrial symbiosis can help overcome the environmental and economic crisis of Ukrainian industry and ensure further sustainable economic development.

References:

1. Ministry of Ecology and Natural Resources of Ukraine: Гармонізуємо законодавство з європейським, обмежуючи використання речовин, що руйнують озоновий шар. URL: <https://mepr.gov.ua/news/37766.html> (reference date: 01.10.2021).

2. Ecobusiness Group: Нормування якості повітря: що потрібно знати природокористувачеві? URL: <https://ecolog-ua.com/articles/normuvannya-yakosti-rovitrya-shcho-potribno-znaty-pryrodokorystuvachevi> (reference date: 01.10.2021).

3. European Commission: Industrial Symbiosis. URL: https://webgate.ec.europa.eu/greencitytool/resources/docs/best_practices/Industrial_Symbiosis_A01.pdf (reference date: 01.10.2021).

INNOVATIONSFÄHIGKEIT: BEDEUTUNG FÜR UNTERNEHMEN

Maltsev Denys

Technology System Holding GmbH, Leiter des Verkaufsabteilung

Vaganov Konstantyn

PhD in Economics, Associate Professor

University of Economics and Law "KROK" (Ukraine, Kiev), Associate Professor

Die Arbeitswelt ist im Wandel. Dynamische Absatzmärkte, Digitalisierung mit schnell veränderten Technologien, demografischer Wandel sowie Wertewandel, stellen Unternehmen und unter anderem auch Internet-Handelsunternehmen vor transformal orientierte Herausforderungen. Um sich den bestehenden Herausforderungen zu stellen, werden seitens der Unternehmen wirksame Organisationsformen mit Managementpraktiken erprobt und eingesetzt. Unter den modernen Internet-Handelsunternehmen versteht sowie erwartet man vor allem: fokussiert, konsequent, schnell und flexibel. Die Problematik besteht darin, dass die innovativen Internet- Handelsunternehmen ein Multi-Channel-Marketing organisieren sollen, um sich erfolgreich im digitalen Zeitalter im Sektor der Produkt-Markt-Strategie zu positionieren. Darüber hinaus sind klassische Managementansätze, die auf planbare, langfristige und stetige Entwicklungsprozesse ausgerichtet, nicht effektiv. Um den Anforderungen des ständigen Wandels zu entsprechen, sollten die Internet-Handelsunternehmen agieren und bestehende Organisationsstrukturen an die neuen Anforderungen ausrichten und laufende Veränderungsprozesse strategisch gestalten, wodurch *die Aktualität* der erforschten Problematik bedingt wird.

Das Ziel des vorliegenden Artikels ist zu zeigen, inwieweit sich die Internet-Handelsunternehmen im Kontext der strategischen Herausforderungen erfolgreich gestalten lassen. In den Vordergrund der Forschung wird die Analyse der innovativen Ausrichtung im Internet-Handelsunternehmen am Fallbeispiel Amazon gestellt, in dem die Innovationsstrategien für eine internethandelsunternehmerische Organisationsentwicklung erforscht werden.

Es ist nicht zu übersehen, Empowerment erweitert den Raum zur Entfaltung der Fähigkeiten von Mitarbeitern [2]. Die Entfaltung der Fähigkeiten erfolgt vor allem dadurch, dass Eigenständigkeit und Eigenverantwortung im engen Zusammenhang mit der Entfaltung menschlicher Potenziale stehen [3]. Ein weiterer Faktor der Entfaltung von Potenzialen ist die Teamarbeitsgestaltung. Erstens werden in autonomen selbstgesteuerten Teams die Aufgaben nach persönlichen Fähigkeiten, das heißt individualisiert, vergeben. Zweitens wirkt sich die Arbeit in einem gewissenhaft zusammengestellten Team auf die Beteiligten inspirierend und motivierend aus.

Die mit dem Arbeitsprozess zufriedenen Mitarbeiter zeichnen sich durch Kreativität bei der Problemlösung und Aufgabenerfüllung aus und verhalten sich insgesamt produktiver, was auch zur Schaffung bzw. Bewahrung einer positiven Arbeitsatmosphäre beiträgt. Zufriedene Mitarbeiter verhalten sich besser gegenüber

Kunden: Sie begegnen Kunden mit mehr Sympathie und Einfühlungsvermögen [2]. Die Erweiterung der Handlungsspielräume gibt Mitarbeitern auch die Möglichkeit zu Überlegungen, was noch für den Kunden getan werden kann. Zufriedene Kunden wechseln das Unternehmen nicht und sind häufiger bereit, das Unternehmen weiterzuempfehlen [4]. Somit erhöht sich durch die Leistungsstärke der motivierten und zufriedenen Mitarbeiter die Leistungsstärke des Unternehmens als Ganzes. Motivierte Mitarbeiter weisen auch ein höheres Maß an Kreativität auf, wodurch Know-how hervorgebracht werden kann. Bessere Informiertheit, höhere Involvierung und Freiheit fördern das innovative Potenzial [5]. Es ist auch bewiesen, dass sich gerade die besten und kreativsten Mitarbeiter meist nicht per Anweisung führen lassen [3]. Die Empowerment-Anhänger sind in der Regel ideell orientiert, selbstwertmotiviert, lösungssuchend und zu Innovationen bereit [2]. Somit erhöht sich durch die Innovationskraft der Mitarbeiter auch die Innovationskraft des Unternehmens.

Der Vorteil der Teamarbeit gegenüber der individuellen Arbeit in stark hierarchischen Strukturen besteht darin, dass in Teamarbeit schneller die Veränderungen auf dem Markt und Krisensituationen erkannt werden. Die Unternehmen, die hierarchische Strukturen mit Teams kombinieren, können schneller auf den Markt reagieren [1].

Kreative Problemlösungen in Krisenmomenten werden auch eher in Teams, als individuell in hierarchischen Strukturen entwickelt. Ein Team kann schneller eigene Ressourcen aktivieren, um verschiedene Lösungsansätze zu erarbeiten, zu analysieren, zu operationalisieren und umzusetzen. Wie es in verschiedenen Literaturquellen angeführt wird, haben talentierte, innovations- und leistungsstarke Arbeitnehmer hohe Anforderungen an einen modernen Arbeitsgeber. In den letzten Jahren gewinnt das Konzept des „Mitunternehmers“ an Popularität, dessen Kern in flexibler Arbeitsorganisation unter Berücksichtigung individueller Wünsche und Bedürfnisse der Arbeitnehmer ist. Das Empowerment-Modell hat mit dem Mitunternehmer-Modell vieles gemeinsam, nämlich eine flexible Arbeitsgestaltung, individuelle Herangehensweise, Dialog auf Augenhöhe, hohe Mitbeteiligung [2].

Es ist nicht zu übersehen, dass die Innovationsfähigkeit in der modernen Arbeitswelt von riesiger Bedeutung ist. Alle erfolgreichen Unternehmen verfügen über Innovationsstrategie. Dies will ich am Beispiel vom Unternehmen Amazon erklären. Die Innovationsstrategie von Amazon besteht darin, dass das Unternehmen der Kundschaft vor allem eine Plattform zum Austausch sowie strategische Impulse anbietet. Wie es schon erwähnt wurde, gilt Amazon im Sektor vor E-Commerce als Monopolist sowie das erfolgreichste Unternehmen. Amazon ließ die direkten Konkurrenten schon seit langem hinter sich. Dadurch erlebt das Internet-Handelsunternehmen eine weitere Entwicklung zu dem Wachstumsmotor des Sektors von dem Onlinehandel. Für Amazon wurde CEC Roundtable Amazon geschaffen, das aus 20 Beteiligten besteht. Die Schaffung von CEC Roundtable Amazon wurde dadurch bedingt, dass auf solche Weise die potenziellen Know-Hows besprochen werden, offener Austausch mit dem exklusiven Teilnehmerkreis (Vorstände, Geschäftsführer und Inhaber von Markenherstellern und führenden E-Commerce Händlern) realisiert wird, das Erfahren von den neuesten Amazon Entwicklungen

erfolgt, die strategischen Ausrichtungen ausdiskutiert werden, die Marketingmaßnahmen auf Amazon verbessert werden usw. Solche Maßnahme stellt eine innovativ funktionierende Strategie dar. Außerdem ist es nicht zu übersehen, dass dazu auch die Beratung bei der Auswahl der Software und Dienstleistungen für Amazon gehört. Man diskutiert auch regelmäßig die benötigten betrieblichen Prozesse für die Shop-Optimierung, insbesondere in Bezug auf die Personalisierung. Die Innovationsstrategie von Amazon besteht vor allem in der Suche nach der Beratung sowie Unterstützung von den Experten aus verschiedenen wirtschaftlich bedingten Sektoren, welche das Unternehmen für seine effektive weitere Entwicklung braucht [5].

Der Hauptpunkt der vorliegenden Forschungsarbeit besteht vor allem in der Analyse der strategischen Ausrichtung bei Amazon. Es ist also nicht zu übersehen, dass solche Faktoren, die als festgefahrene Gewohnheiten und Trägheit bezeichnet werden, gehören zu den typischen Erscheinungen der Alterung sogar des Unternehmens. Amazon existiert schon 23 Jahre. Damit kann man das Unternehmen schon für einen Senior in der Internetwirtschaft halten. Dem Unternehmen gelang es aber, trotz solches langen Funktionierens seine Startup-Mentalität zu bewahren. Von einem besonderen Interesse ist für die vorliegende Forschungsarbeit der Brief an die Aktionäre, den der Gründer von Amazon schrieb und in dem Bezos definiert, mit welcher Strategie er das Unternehmen weiterhin jung und dynamisch halten will. Das Schlimmste für jedes Unternehmen ist selbstverständlich der Stillstand. Darum erklärt Bezos die Wichtigkeit der Verlängerung sowie der Bewahrung der sogenannten ersten Anfangsphase unter dem Namen „Tag eins“. Man muss diese Phase so lange wie möglich hinauszögern. Es ist dabei nicht zu übersehen, dass „Tag zwei“ schon Stillstand bedeutet. Der Gründer erklärt in seinem Brief vorrangig jene Tatsache, wie man diesen Tag eins verlängern und bewahren kann. Die strategische Ausrichtung des ganzen Unternehmens basiert sich vor allem auf vier Prinzipien, mit denen er die Unternehmenskultur von Amazon jung und dynamisch halten will [4]:

1. Das erste Prinzip besteht in dem Kunden-Fokus. Die Kundschaft wird in den Mittelpunkt aller bestehenden unternehmerischen Entscheidungen gestellt. Das Angebot Amazon Prime half dem Unternehmen bei der Feststellung jener Sache, dass der Kunde sehr oft nicht weißt, was er wirklich will, bis man es ihm gibt: Für das Halten im Modus des Tages muss das Unternehmen experimentieren und dabei auch viel Geduld haben. Von einer großen Wichtigkeit sind auch das Akzeptieren von den Bedrohungen, das Feststellen von neuen Geschäftsfeldern, das Bewahren von den bestehenden Leistungen und das Verdoppeln von der Kundenzufriedenheit.

2. Das zweite Prinzip besteht in der Vermeidung von den falschen Erfolgsindikatoren. Man muss also die falschen Variablen vermeiden, um das Hauptziel damit nicht zu entfernen. In diesem Zusammenhang ist die Frage wichtig, die darin besteht, dass jeder Chef immer wieder feststellen soll, ob der bestehende betriebliche Prozess von ihm wirklich erfolgreich gesteuert wird. Die Gefahr besteht darin, dass sehr oft der Chef selbst von dem Prozess gesteuert wird.

3. Das dritte wichtige strategische Prinzip für Amazon besteht in dem Aufgreifen von Trends. Für große Unternehmen ist es manchmal sehr schwer, neue Tendenzen aufzugreifen. Bei dem Bekämpfen muss man berücksichtigen, dass wenn das

Unternehmen bekämpft, bekämpft es auch die Zukunft. Falls es die Zukunft aber aufgreift, bekommt das Unternehmen schon Rückenwind. Bei Amazon treibt Bezos daher gerade die Entwicklung von Künstliche Intelligenz und Machine Learning voran.

4. Das vierte Prinzip besteht im Treffen von den Hochgeschwindigkeits-Entscheidungen. Man muss effektive Entscheidungen innerhalb kürzester Zeit zu treffen. Bei Amazon wird es daher meistens auf die unkonventionellen Entscheidungsprozesse gesetzt. Außerdem spricht man bei Amazon auch vom Verzicht darauf, zu lange auf hundert Prozent der Informationen zu warten. Es ist auch wichtig zu betonen, dass Amazon ungeachtet der Größe des Unternehmens die Startup-Kultur von Tag beibehalten hat. Daher wurde von dem Amazon-Chef sein Bürogebäude „Day 1“ benannt.

Die Innovationsstrategie ist nur die Innovationsfähigkeit jedes einzelnen Arbeiters sowie des ganzen Teams realisierbar. Diesbezüglich versteht man unter der Innovationsfähigkeit das Fundament der Erarbeitung der Innovationsstrategie des Unternehmens. Gerade aus diesem Grund ist die Innovationsfähigkeit für die Unternehmen von einer großen Bedeutung.

Literaturverzeichnis

1. **E-Commerce:** <http://www.connect-ecommerce.de/events/cec-roundtablecec-roundtable-amazon-2017/> (Abgerufen 20.08.2021).

2. **Haller, Sabine:** Dienstleistungsmanagement. Grundlagen-Konzept-Instrumente. Wiesbaden: Springer Gabler, 2015, S. 364.

3. **ICO Business Academy** (Hrsg.): Management 3.0, Empower-Konzept. Schwarmintelligenz - Kompetenz bündeln. URL: http://impulsecompany.de/wpcontent/uploads/2014/11/Empowerment_Vortrag_TN-Fassung_P.T%C3%BCmmer-okt14_ICO.pdf, (Abgerufen am 21.08.2021).

4. **Kappeller, Wolfgang; Mittenhuber, Regina:** Management-Konzepte von A-Z: Bewährte Strategien für den Erfolg Ihres Unternehmens. Springer-Verlag, 2013,

5. **Walter, Henry; Comelsen, Claudia:** Handbuch Führung. Der Werkzeugkasten für Vorgesetzte. Frankfurt/New York: Campus Verlag, 2005.

FORMATION OF A STRATEGIC APPROACH TO THE ECONOMIC POTENTIAL OF THE ENTERPRISE ASSESSMENT

Shura Natalia

Ph.D., Associate Professor, PhD student of the Department of Economics,
Organization and Management of Enterprises,
Kryvyi Rih, Kryvyi Rih National University

Mamedova Aina

co-founder of the SEVEKO group of companies and the CEO of Clinic “Dovira”
LLC,
Kryvyi Rih, Clinic “Dovira” LLC

Seeing in the economic potential of the enterprise not only the efficient use of resources (resource approach) and the realization of production opportunities (production approach), it is also important to pay attention to the possibility of effective implementation of enterprise strategy for the future, embodied in a strategic approach to assessing its economic potential.

Since the implementation of the strategy involves the achievement of goals and objectives of the enterprise, the assessment of economic potential from the standpoint of a strategic approach should be based on the degree of implementation (achievement) of such goals and objectives. Accordingly, we can talk about the degree of achievement of goals and objectives as the level of achievement of economic potential in the strategic perspective. In this context, it is appropriate to use elements of strategic analysis in the formation of methodological foundations for assessing economic potential.

We agree with the authors of the work [1, p. 92], that the formation of the appropriate level of potential of the enterprise is inseparable from the effectiveness of its economic strategy. That is, the company must combine and organize the resources available to it so that the result corresponds to the goals set before the company. Accordingly, the achievement of a certain level of economic potential in the enterprise from the standpoint of a strategic approach can be considered as the achievement of goals and objectives and ensuring such an economic result that would meet the achieved goals. In this context, the strategic approach to determining economic potential is intertwined with the effective one. However, in contrast to the effective, which involves assessing the potential from the standpoint of the results achieved in relation to the planned, the strategic approach is somewhat broader, because among the goals of the company are not only results-oriented, but also those that focus on other aspects of successful activities, such as creating favorable conditions, relations with competitors, environmental and social security, etc.

The strategy, as a long-term direction of enterprise development, characterizes the chosen by the enterprise sphere (or spheres) of activity, which is realized by certain material and technical means, is supported by the formed system of internal economic

relations, and also directly depends on external environment. All these aspects form the strategic potential of the enterprise.

Taking into account the study of a number of scientific papers on the nature and structuring of strategic potential, we can conclude that the most important aspects of its evaluation are: financial, production, labor, management, organizational, marketing, innovation and competition. From our point of view, managerial and organizational aspects can be combined into one - managerial, because, as we defined above, for the purposes of assessing economic potential, organizational capacity is part of management, ie is the potential of a lower level. Similarly, we have identified the competitive potential in the marketing.

Given the above, you can form the following set of goals to be achieved by the company to ensure the desired level of economic potential from the standpoint of a strategic approach (Table 1).

Table 1.

Directions of realization of the strategic purposes of the enterprise forming a level of its economic potential

Strategic goals of the enterprise	Value to ensure the desired level of economic potential of the enterprise
Financial	Achieving the desired level of financial results provides the company with opportunities for further economic growth and investment in expanding the scale of economic activity. If the financial goals are not achieved, the company's efforts are focused on correcting errors of activity or revising the previously set goals, which reduces the efficiency of the enterprise and the level of economic potential.
Production	Achieving the desired level of production and economic objectives provides a fuller return on resources used, allows you to focus on expanding the scale of production and economic activities and to identify reserves for further improvement of the efficiency of such activities. When production goals are not achieved, efforts are focused on finding possible ways to improve results and optimize production processes.
Labor	Achieving the desired level of use of labor resources reveals reserves for increasing productivity and further expanding the scale of activity. When work goals are not achieved, efforts are focused on measures to motivate staff, rotate them and select them in order to improve the quality of staff.
Management	Achieving the desired level of management has a positive impact on all aspects of the enterprise (finance, production, personnel, marketing, etc.), providing appropriate efficiency indicators and a high level of economic potential. Mistakes and miscalculations in management can result in loss of profits or losses.

Marketing	Achieving the desired level of marketing goals allows you to strengthen and expand the market position of the company, ensure stable sales, increase competitiveness, strengthen the company's reputation in the market. Failure to achieve these goals leads to a deterioration in sales, loss of profits or losses, deterioration of the financial position of the enterprise.
Innovative	Achieving innovative goals gives the company a competitive advantage and allows it to strengthen its market position, increase efficiency. Failure to achieve these goals leads to lagging behind competitors, negatively affects the financial results of its activities.

Thus, it is possible to form a set of strategic goals that allow the company to achieve the desired level of economic potential. These goals are specified in various programs and projects, implemented in practical actions and activities. Based on the results of fulfillment (underfulfillment) of these goals, it is possible to form an idea of the level of economic potential of the enterprise.

References:

1. Maslak, O. I. and Kviatkovska, L. A. (2012) Osnovni etapy otsiniuvannia stratehichnoho potentsialu pidpriemstva. *Rehionalna ekonomika*. Vol. 1, pp. 91-97.

RISKS AND THREATS IN A CONFLICT ENVIRONMENT**Urdukhanov Rustam,**

Ph.D. student,

Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

На сучасному етапі розвитку економічних відносин кадрова безпека займає головне місце серед інших елементів системи безпеки, оскільки включає весь комплекс заходів, спрямованих на запобігання й усунення ризиків і загроз, а також негативних для економічного стану підприємства наслідків, пов'язаних з роботою й поведінням персоналу, його інтелектуальним потенціалом, трудовими відносинами в цілому. Незважаючи на існування значної кількості досліджень у соціальній та економічній сферах життєдіяльності, багато питань, пов'язаних з оцінкою та розвитком кадрової безпеки, формуванням її складових в умовах конфліктного середовища з теоретичної та практичної точок зору є недостатньо обґрунтованими.

Необхідність забезпечення кадрової безпеки пов'язана з високим рівнем вірогідності і масштабом як майнових, так і немайнових втрат сучасної організації, причини яких мають пряме відношення до її персоналу. Тому вивчення ризиків та загроз для діяльності підприємства є актуальним у сучасних дослідженнях.

До визначення основних ризиків та загроз можемо віднести велику кількість праць відомих науковців, таких як: Абалкін Л., Ареф'єва О., Геєць В., Грунін О., Губський В., Єрмошенко М., Задорожний Г. Кірієнко О., Козаченко Г., Колосов А., Кузенко Т., Мунтіян В., Назарова Г.В., Олейніков Є., Пономарьов В., Шликов В. В своїх роботах ці автори наводять класифікації ризиків та загроз кадрової безпеки, пояснюють їх сутність та значення, оцінюють вплив конкретних загроз на результати господарської діяльності підприємств, але ж слід відмітити що в більшості випадків, наведені теоретичні аспекти розрізняються за своєю структурою, що ускладнює діагностику даного процесу.

Вірогідність практичної реалізації загроз з кадрового напряму діяльності значно вища, ніж в країнах з ринковою економікою. Можна відзначити дію двох груп чинників. Перша – не залежить від конкретних організацій працедавців, наприклад, трудова ментальність, характерна для українців. Друга – прямо пов'язана з діяльністю підприємства і виявляється в неефективній системі управління її персоналом [1, с. 11].

Так всі фактори ризику, небезпек й загроз кадровій безпеці, спираючись на результати обробки наукової літератури [1, 2, 3, 4, 5, 6], можуть бути згруповані за різними класифікаційними ознаками. Так, залежно від можливості їхнього прогнозування варто виділити ті небезпеки або загрози, які можна передбачати або передбачувати; і непередбачувати. До перших відносяться ті, які, як правило, виникають у певних умовах, відомі з досвіду господарської діяльності, вчасно виявлені й узагальнені економічною наукою. В умовах конфліктного середовища значно переважають за кількістю непередбачувани загрози.

Небезпеки й загрози безпеки підприємства залежно від джерела виникнення поділяють на об'єктивні й суб'єктивні. Об'єктивні виникають без участі й проти волі підприємства або його персоналу, незалежно від ухвалених рішень. Це стан фінансової кон'юнктури, наукові відкриття, форсмажорні обставини тощо. Суб'єктивні загрози породжені навмисними або ненавмисними діями людей, різних органів й організацій, у тому числі державних і міжнародних підприємств конкурентів. Тому їх необхідно розпізнавати й обов'язково враховувати в управлінських рішеннях.

Залежно від можливості запобігання виділяють фактори форсмажорні й не форсмажорні. Перші відрізняються непереборністю впливу (війни, катастрофи, надзвичайні нещастя, які змушують вирішувати й діяти всупереч наміру). Другі можуть бути відвернені своєчасними й правильними діями персоналом підприємства.

Небезпеки й загрози можуть класифікуватися й по об'єкту зазіхання: персонал, майно, техніка, інформація, технології тощо. По природі їхнього виникнення можна виділити: політичні, економічні, техногенні, правові, кримінальні, екологічні, конкурентні, контрагентські та ін. [6].

Деякі загрози кадровій безпеці потребують їхнього детального розгляду, оскільки є найбільш змістовними та значною мірою відображають напрямки реалізації процесу прийняття рішень щодо запобігання ним.

Отже, аналіз численних зовнішніх загроз вказує на необхідність визначення (прогнозування) найбільш важливих (небезпечних) з них і вироблення системи заходів по їхньому своєчасному виявленню, попередженню або послабленню впливу.

Таким чином, враховуючи, що значна частина внутрішніх загроз реалізуються з участю або за сприяння персоналу підприємства, можна вважати, що основним джерелом таких загроз є працівники самої організації і задача кадрової безпеки полягає в проведенні заходів, спрямованих на недопущення загроз, пом'якшенні їх шкідливого впливу а також у проведенні постійного моніторингу, спрямованого на забезпечення кадрової безпеки.

Розширення периметру наявних ризиків та загроз сприяє недопущенню небезпечних для підприємства дій з боку працівників групи ризику, запобіганню некерованості процесу розповсюдження таємної інформації.

Отже, всі підприємства працюють в конфліктному середовищі, яке характеризується певною кількістю зацікавлених сторін, які так чи інакше впливають на кадрову безпеку організації, на рівень лояльності персоналу та кількість реальних загроз безпеці.

Список літератури:

1. Алавердов А. Р. Управление кадровой безопасностью организации. – М.: Маркет ДС, 2010. – 176 с.
2. Архипов А., Городецкий А., Михайлов Б. Экономическая безопасность: Оценки, проблемы, способы обеспечения // Вопросы экономики. – 1994. – №12. – С. 36-44.

3. Батурич Ю. М., Жоздишевский А. М. Компьютерная преступность и компьютерная безопасность. – М.: Издательство «Экзамен», 1991. – 297 с.
4. Ляшенко О. М. Про стратегію забезпечення продовольчої безпеки: Зб. наук. праць Луганського держ. аграрного ун-ту. Економічні науки. – Луганськ, 2000. – № 9. – С. 69–73.
5. Назарова Г.В. Передумови створення системи кадрової безпеки підприємства // Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України. Науковий журнал Тернопільського національного економічного університету. – 2010. – Випуск 15. – С. 52-60.
6. Пономарев В. П. Концепция экономической безопасности предприятия // Бизнес-информ. – 1999. – №15–16. – С. 110–113.

ЕКСПЕРТНА ПРАКТИКА: ВИРІШЕННЯ ЗАВДАНЬ ІЗ ДОСЛІДЖЕННЯ ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ОТРИМАНИХ ФІЗИЧНИМИ ОСОБАМИ ВІД ПРОДАЖУ НЕРУХОМОГО МАЙНА

Луценко І.С.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри фінансів
Одеський національний економічний
університет

Терещенко С.О.

судовий експерт,
Одеський науково-дослідний
експертно-криміналістичний
центр МВС України

У судово-експертній практиці час від часу виникають дискусійні питання, пов'язані з компетенцією судового експерта при вирішенні завдань із дослідження оподаткування доходів, отриманих фізичними особами від продажу нерухомого майна. Оскільки судовий експерт-економіст при вирішенні цих завдань в експертизі зустрічається із з'ясуванням питань права. Зокрема, з питанням щодо оподаткування операцій фізичної особи, яка здійснює неодноразово протягом календарного періоду продаж власного нерухомого майна, однак не зареєстрована як суб'єкт підприємницької діяльності.

На сьогодні податковим законодавством передбачено різні підходи до оподаткування операцій з продажу нерухомого майна фізичними особами суб'єктами підприємницької діяльності і фізичними особами (не підприємцями). Так, зокрема, дохід, отриманий платником податку - фізичними особами (не підприємцями) від продажу об'єктів нерухомості (крім операцій з відчуження житлової нерухомості банками в порядку звернення стягнення за договорами іпотеки, що забезпечують кредит, наданий в іноземній валюті), підлягає оподаткуванню згідно п.172.2 ст.172 Податкового кодексу України, за ставкою за ставкою 5 відсотків, визначеною п. 167.2 ст. 167 Податкового кодексу України [1].

Зазначимо, що нормами ст.172 Податкового кодексу України, яка регламентує оподаткування операцій з продажу (обміну) об'єктів нерухомого майна, що здійснюється фізичними особами, прямо передбачена можливість продажу нерухомості фізичною особою (не підприємцем) більше разу впродовж року.

Оподаткування доходів фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності, отриманих протягом календарного року від продажу нерухомого майна оподатковується за ставкою 18 відсотків бази оподаткування, відповідно

до п.167.1 ст.167 Податкового кодексу України. При цьому базою оподаткування є чистий оподаткований дохід, тобто різниця між загальним оподаткованим доходом (виручка у грошовій та не грошовій формі) і документально підтвердженим витратами, пов'язаними з господарською діяльністю такої фізичної особи – підприємця (п.177.2 ст.177 Податкового кодексу України) [1].

Варто зазначити, що ст.16 Податкового кодексу України визначено обов'язки платників податків, а саме [1]: платник податків зобов'язаний стати на облік у контролюючих органах в порядку, встановленому законодавством; вести в установленому порядку облік доходів і витрат, складати звітність, що стосується обчислення і сплати податків та зборів; подавати до контролюючих органів у порядку, встановленому податковим та митним законодавством, декларації, звітність та інші документи, пов'язані з обчисленням і сплатою податків та зборів.

Дослідження судово-економічною експертизою з питань обґрунтованості розрахунків сум податку з доходів отриманих фізичними особами від продажу нерухомого майна відбувається у послідовності:

- ознайомлення з експертним завданням;
- ознайомлення з матеріалами справи, які відносяться до предмету дослідження, у разі необхідності експерт порушує клопотання про надання додаткових документів;
- розробка плану-графіку виконання експертного дослідження у відповідності до поставлених завдань;
- підбір необхідних нормативних та законодавчих актів, чинних у період здійснення досліджуваних операцій визначення сум податку з доходів фізичних осіб;
- процес дослідження наданих документів у відповідності до застосованих методів та обраних методик (за їх наявності).

При цьому правова оцінка наданих для дослідження матеріалів справи та господарським операціям, які підтверджені належним чином складеним первинним документам до компетенції судового експерта-економіста не входить, відповідно до наказу Міністерства юстиції України від 08.10.1998 №53/5 [2].

Доцільно зауважити, що розділ IV Податкового кодексу України, який регламентує справляння податку на доходи фізичних осіб, засвідчує можливість отримання доходу фізичною особою поза межами підприємницької діяльності (у тому числі й від операцій з продажу нерухомості), оскільки прямо передбачає оподаткування таких доходів як доходів фізичної особи (не підприємця). Крім того, відповідно до ч. 1 ст.4 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» [3] державна реєстрація проводиться за заявницьким принципом, тобто добровільному, а не примусовому порядку.

Таким чином, при дослідженні оподаткування доходів фізичної особи, яка здійснює продаж власного нерухомого майна, однак не зареєстрована як суб'єкт підприємницької діяльності, з урахуванням меж компетенції судовий експерт -

економіст здійснює дослідження документального та нормативного підтвердження розміру нарахованих і сплачених податків.

Список літератури:

1. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. База даних «Законодавство України» ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 01.10.2021).

2. Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 №53/5. База даних «Законодавство України» ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 02.10.2021).

3. Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань» від 15 травня 2003 року № 755-IV База даних «Законодавство України» ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text> (дата звернення: 02.10.2021).

ОПТИМІЗАЦІЙНІ ПІДХОДИ В ПОДАТКОВІЙ СИСТЕМІ КІПРУ

Мединська Тетяна Володимирівна,

канд. економ. наук, доцент
Львівський торговельно-економічний університет

Ногінова Наталія Миколаївна,

канд. економ. наук, старший викладач
Національний університет «Острозька академія»

Кравець Софія Володимирівна,

студентка Інституту економіки та фінансів
Львівський торговельно-економічний університет

Використання оптимізаційних методів до побудови систем оподаткування в світі стало одним із вагомих важелів залучення додаткового капіталу та економічного розвитку держав. В тому числі створені податкові гавані чи офшорні зони надають багато переваг для іноземних компаній та іноземних інвестицій, особливо в сфері оподаткування, але разом з тим існують також і недоліки офшорів, які полягають у труднощах стосовно отримання кредитів та недовіри влади до офшорних компаній [1, с. 543].

Кіпр не являється «офшорною» юрисдикцією у класичному розумінні цього слова, оскільки ставка податку на прибуток підприємств не є нульовою, проте податковий режим Кіпру є одним із найпривабливіших у Європі для приватних осіб, інвесторів та бізнесу. Він пропонує одну з найнижчих ставок корпоративного податку (12,5%), а країна може похвалитися мережею з понад 60 угод про уникнення подвійного оподаткування.

Кіпр створює ідеальне середовище оптимізації податків для холдингових та фінансових компаній, пропонуючи неоподатковуваний потік дивідендів через Кіпр та вигідні можливості виходу. Тут немає податку на прибуток від капіталу, крім прибутку, отриманого від нерухомості на Кіпрі. Мережа угод про уникнення подвійного оподаткування надає чудові можливості планування, а односторонні пільги доступні для податків, сплачених за кордоном, якщо не застосовується угода про подвійне оподаткування. Член ЄС з 2014 року, Кіпр базує свою податкову політику на створенні міжнародного податкового середовища, яке повністю відповідає найкращій міжнародній практиці та найвищим стандартам прозорості та справедливості. Податковий рік на Кіпрі триває з 1 січня по 31 грудня, і Податковий департамент є ключовим регулюючим органом, який здійснює нагляд як за прямим, так і за непрямим оподаткуванням [2].

Стовпами податкової системи Кіпру вважаються такі види податків та зборів (табл. 1):

- податок на прибуток (Corporation tax);

- податок на доходи на Кіпрі (Value Added Tax);
- податок з фізичних осіб на Кіпрі (Personal income tax);
- збір на оборону (Special contribution for defence);
- податок на приріст капіталу (Capital Gains Tax);
- гербовий збір (Stamp Duty).

Таблиця 1

Види, ставки та порядок обчислення податків на Кіпрі, 2021р.

Найменування податку чи збору	Розмір ставки	Порядок обчислення
ПДФО	20-35 %	Оподаткуванню підлягають тільки доходи нерезидентів, отримані на території Кіпру. Резиденти зобов'язані декларувати дохід. Ставка зростає по мірі зростання оборотів.
Податок на приріст капіталу	0,2 %	Фізична особа платить збори при продажі нерухомості або акцій тих компаній у котрих є нерухома власність на території держави
Податок на дивіденди кіпрської компанії, виплачені на користь фізособи	20-35 %	Оподатковуються за прогресивною ставкою
Податок з прибутку організацій	12,5 %	Резиденти сплачують з усіх видів прибутку, нерезиденти платять тільки з доходів в межах Кіпру.
Платіж у Фонд оборони республіки	3-30 %	Платять тільки ті, компанії-резиденти, керівництво яких постійно знаходиться в Кіпрі
ПДВ	19 %	Стандартна ставка – 19% Операції з експорту – 0% Харчові продукти, книги, фармацевтичні товари – 5% Діяльність ресторанів, готелів та перевізників – 9%
Гербовий збір	0-0,2 %	Збір за завірення документації про зміну статусу майна та інших активів

Складено авторами за даними [3].

Податок на прибуток компаній сплачується таким чином, що фізичні особи-резиденти та компанії-резиденти оподатковуються податком на основі їхнього оподаткованого доходу у всьому світі. Податкові компанії-резиденти, за

винятком судноплавних компаній, обкладаються податком на прибуток підприємств у розмірі 12,5% від оподаткованого доходу у всьому світі.

Податок виплачується двома авансовими платежами на основі попередньої оцінки, яка повинна становити не менше 75% від суми остаточного податку. Компанія, що не є кіпрським податком-резидентом, оподатковується за доходи, нараховані або отримані від підприємницької діяльності, що здійснюється через постійне представництво на Кіпрі, та за певні доходи, отримані з джерел на Кіпрі. Сплачені іноземні податки можуть бути зараховані до податкового зобов'язання корпорації Кіпру. Завдяки найнижчій ставці податку на прибуток в Європі ведення бізнесу на Кіпрі є легким та безпечним.

Значною перевагою оподаткування на Кіпрі є те, що наступні види доходів повністю звільнені від податку на прибуток підприємств:

- прибуток від продажу цінних паперів;
- дивіденди;
- зароблені пасивні відсотки;
- дохід від будь-якої затвердженої пенсії або фонду страхування;
- прибуток від постійного представництва, розташованого за межами Кіпру,

за винятком випадків, коли постійне представництво прямо чи опосередковано залучає більше 50% до діяльності, що призводить до інвестиційного доходу, а зовнішній податковий тягар значно нижчий, ніж податковий тягар на Кіпрі;

- дохід будь-якої компанії, створеної виключно з метою популяризації мистецтва, науки чи спорту, а також певних освітніх та благодійних компаній;

- прибуток або дивіденди, виплачені кіпрською судноплавною компанією, яка володіє суднами під прапором Кіпру та працює в міжнародних водах, для яких схема податку на тоннаж є обов'язковою.

Значні пільги щодо оподаткування також можна отримати, використовуючи кіпрський режим «Інтелектуальна власність» (IP Box). «Кіпрська скринька» IP в основному передбачає звільнення від оподаткування у розмірі до 80% для витрат, що стосуються досліджень та розробок, від кваліфікаційних нематеріальних активів. До кваліфікованих нематеріальних активів належать, серед іншого програмне забезпечення та патенти.

Податок на доходи на Кіпрі стягується в індивідуальному порядку. Усі резиденти Кіпру оподатковуються за усіма доходами отриманими чи нарахованими усіх джерел на Кіпрі та закордоном. Фізичні особи, які не є податковими резидентами Кіпру оподатковуються лише за доходи, нараховані або отримані з джерел на Кіпрі. Загалом дивіденди та отримані відсотки не оподатковуються податком на прибуток та існують різні відрахування, які можна використати для зменшення оподаткованого доходу особи. Перші 19 500 отриманих оподатковуваних доходів не оподатковуються, а доходи вищі за зазначену суму оподатковуються (табл. 2).

Ставки у % на оподатковуваний дохід на Кіпрі, 2021 р.

Оподатковуваний дохід у році, €	Ставка податку, %	Накопичений податок, €
19,501-28,000	20	1,700
28,001-36,300	25	3,775
36,301-60,000	30	10,885
>60,000	35	-

Складено авторами за даними [4].

Щодо податку з фізичних осіб зазначимо що працівники звільняються від податків через систему PAYE. Фізичні особи щорічно подають попередню податкову декларацію до 31 липня. Вони зобов'язані сплатити тимчасовий податок двома рівними частками 31 липня та 31 грудня того ж року. Тимчасова оцінка доходу може бути переглянута до 31 грудня.

Остаточна декларація подається в електронному вигляді до 31 липня наступного року. Це відрізняється для особи, якій необхідно подати перевірену фінансову звітність. Фізична особа зобов'язана подавати перевірену фінансову звітність, якщо її річний дохід від торгівлі/бізнесу, оренди, відсотків від дивідендів, роялті або доходу, пов'язаного з торгівлею гудвілом, перевищує 70 000 євро [4]. Така фізична особа має сплатити податок на прибуток за певний рік до 1 серпня наступного року та подати остаточну податкову декларацію протягом 15 місяців до кінця року, з яким ця декларація стосується.

Практично всі види податкових зобов'язань країни містять застереження про неоподатковуваних суми, вирахування і передбачають часткове повернення податку на Кіпрі. Так, при визначенні розміру ПДФО можна розраховувати на: відрахування неоподаткованої суми в розмірі 19 500 євро за рік; зниження бази оподаткування на розмір внесків до профспілки, пожертвувань, витрат на утримання будівель, що підлягають державному захисту, інвестицій в інноваційні компанії; використання права вибору спецрежиму щодо пенсій.

Республіка Кіпру виступає ініціатором багатьох угод щодо уникнення подвійного оподаткування податками та зборами. Домовленості укладені з багатьма країнами Європейського Союзу, лідируючими країнами світу (Китай, США, Канадою) та зокрема Україною. Принцип уникнення подвійного оподаткування полягає у тому, що на користь бюджету Кіпру кошти надходять в разі, якщо ставка того ж податку на острові більша, ніж платник податку вже виплатив у джерела доходів.

Завдяки застосуванню оптимізаційних підходів до формування податкової системи Кіпру, інтерес сучасних підприємців до даної економічної зони зберігається навіть після офіційного скасування офшорної зони, що пояснюється її сприятливим податковим режимом, низькими податковими ставками, простотою отримання резиденства на острові.

Список літератури:

1. Мединська Т. В. Особливості оподаткування в офшорних зонах. *Сучасні проблеми обліку, аналізу, аудиту й оподаткування суб'єктів господарської*

діяльності: теоретичні, практичні та освітні аспекти. Збірник наукових праць за матеріалами II Всеукраїнської науково-практичної конференції (29-30 березня 2018 р.). Дніпро. НМетАУ, 2018. С. 542-545.

2. Finance Business Service. URL: <https://fbs-tax.com/uk/tax-planning/cyprus/taxation-in-cyprus/>.

3. Migrant BizUa. URL: <https://migrant.biz.ua/kipr/biznes-cy/podatky-na-kipri.html/amp>.

4. The Legal 500. URL: <https://www.legal500.com/doing-business-in/tax-in-cyprus/>.

ФОРМУВАННЯ УМОВ ДОТРИМАННЯ БАЛАНСУ ІНТЕРЕСІВ УЧАСНИКІВ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИХ ХОЛДИНГІВ

Нусінова Олена Володимирівна,

д. е. н., професор, DBA of corporate governance, MBA,
Київ, начальник управління корпоративних прав, ТОВ «Смарт Холдинг»

Пошук дієвих та ефективних механізмів управління підприємствами корпоративного бізнесу з метою забезпечення балансу інтересів учасників стає ключовим завданням сучасного корпоративного управління, яке не втрачає актуальності у дослідженнях науковців. Традиційно в різних країнах світу регулювання корпоративних відносин здійснюється у відповідності до корпоративного законодавства, проте свій відбиток накладають також усталені засади формування та взаємодії учасників корпоративних відносин, втілені у різних моделях корпоративного управління. Крім того, з плином часу стає зрозумілим, що для формування якісного корпоративного управління одних лише вимог законодавства та діючих моделей вкрай недостатньо. Необхідно також, щоб учасники корпоративного управління вибудовували гнучкі та прозорі відносини між собою на основі взяття на себе добровільних зобов'язань щодо дотримання принципів (кодексів) корпоративного управління.

Корпоративний бізнес сьогодні виступає одним із потужніших інструментів забезпечення економічного розвитку нашої країни, про що свідчать дослідження окремих науковців [1], а також інформація про діяльність вітчизняних підприємств корпоративного бізнесу за даними НКЦПФР [2]. Проте, крім приватного сектору корпоративна форма організації бізнесу притаманна також багатьом державним підприємствам, зокрема провідним холдингам.

Холдинг (від англ. *to hold* – «тримати», «володіти») – це об'єднання підприємств, в якому головне (або материнське) підприємство володіє контрольними пакетами акцій інших підприємств, здійснюючи по відношенню до них функції координації та контролю [3]. Іншими словами, це холдингом вважається фінансовий центр, який приймає рішення відносно діяльності окремих підприємств, що об'єднані в його складі. При цьому самі підприємства не втрачають своєї комерційної самостійності [4].

Дослідники [4-6 та ін.] у своїх працях наводять достатню кількість переваг діяльності холдингу як інституційного об'єднання, серед яких найбільш значимими можна вважати: забезпечення централізованого фінансово-економічного управління підприємствами-учасниками, спрямованого на зменшення ризиків та економію витрат, у т.ч. податкових; розширення бази та зменшення вартості використовуваних ресурсів; можливості підтримки та зміцнення фінансової стійкості окремих підприємств холдингу підвищення фінансової стійкості бізнесу підприємств холдингу (за рахунок перерозподілу капіталу та покриття збитків); розширення масштабів діяльності та ринків збуту; зменшення впливу зовнішніх ризиків тощо.

Закон України «Про холдингові компанії в Україні» [7] визначає державний холдинг як компанію, утворена у формі акціонерного товариства, не менш як 100 відсотків акцій якого належить державі. Згідно ст. 6 Закону [7], «статутний капітал державної холдингової компанії формується за рахунок належних державі акцій (часток, паїв) відповідних господарських товариств у встановленому законодавством порядку».

Зауважимо, що в діяльності будь-якого холдингу, у т.ч. державного, важливого значення набуває Наглядова рада (далі – НР) як орган корпоративного управління, покликаний здійснювати контроль за діяльністю виконавчого органу з метою захисту прав акціонерів. У випадку із державним холдингом – з метою захисту інтересів держави.

Важливу роль у забезпеченні покращення виконання НР своїх координаційних функцій відіграють незалежні директори. В класичному розумінні незалежні директори НР покликані захищати інтереси міноритарних акціонерів, у т.ч. протидіяти антикорупційним діям на вищому рівні, забезпечувати дотримання загальногуманітарних та загальнодемократичних принципів (наприклад: наявність певної квоти жінок у НР та в числі топ-менеджменту; проведення кадрової антирасистської політики в західних країнах (в Україні даної проблеми не існує) тощо).

Забезпечення якісної та добросовісної роботи незалежних директорів набуває все більшої актуальності у роботі НР вітчизняних державних холдингів. У зв'язку з цим, зрозумілими стають норми законодавства щодо пропорційної частки незалежних директорів відносно загальної кількості членів НР. Зокрема, згідно вимог ст. 11.2 Закону України «Про управління об'єктами державної власності» [8], чисельність незалежних директорів у складі НР підприємств з часткою державної власності 50% і більше має становити більшість членів НР. Крім того, члени НР в державних холдингах мають відповідати особливим критеріям – не бути афілійованими з цими компаніями, не бути їх акціонерами, не працювати в органах публічної влади тощо [9].

В той же час, якщо розглядати економічну ефективність холдингів у вузькому сенсі (забезпечення високих прибутків та рентабельності, покращення фінансового становища і т.п.), то її величина лише опосередковано залежить від рівня дотримання вищевказаної загальногуманітарної політики. Виключенням може бути протидія корупції, включаючи антикорупційні компанії, які напряду призводять до підвищення ефективності діяльності держхолдингів. У зв'язку з цим спостерігається певне протиріччя, якщо урахувати, що головною задачею менеджменту та державних чиновників держхолдингів є підвищення ефективності останніх, забезпечуючи при цьому і певне зниження тарифів. В англосаксонській системі дане протиріччя відсутнє, оскільки в ній прийнята однорівнева система управління, згідно з якою функціонує Рада директорів, у засіданнях якої беруть участь як незалежні, так і виконавчі директори.

У зв'язку з цим пропонується розглянути питання про те, щоб певна частина незалежних директорів держхолдингу зосередилась в основному на проблемах підвищення ефективності підприємств держхолдингу, використовуючи для цього свій та міжнародний досвід, а інша частина – на загальнодемократичних

та загальногуманітарних питаннях. Звичайно, що і критерії відбору цих членів НР були б різними.

На нашу думку, в даному випадку сформувався б певний баланс між описаними вище двома напрямками з підвищення ефективності функціонування держхолдингів. Проте ми також розуміємо, що запропонований варіант досягнення балансу є дещо радикальним, а також потребує значних змін у законодавстві. А головне – у свідомості учасників процесу корпоративного управління.

У зв'язку з цим пропонується значно менш революційний варіант забезпечення балансу інтересів учасників корпоративних відносин у держхолдингах, що заснований на системі взаємного негатив-контролю незалежних та інших членів НР, менеджменту держхолдингів, органів державного управління рівних рівнів, включаючи КМУ. Так, наприклад, по низці питань пропонується наявність права вето з боку членів НР, які не є незалежними, а з іншого боку, можливе навіть розширення повноважень всієї НР, у т.ч. і її незалежних членів, шляхом надання їй права вето на ті чи інші рішення менеджменту.

На відміну від більш радикального варіанту, вказані пропозиції не потребують ніяких кардинальних змін. Так, негатив-контроль по рішенням незалежних членів НР може забезпечуватися простими змінами в статуті, де по низці питань необхідне одностайне рішення НР. Право вето незалежних членів НР може бути досягнуто за допомогою впровадження правил затвердження Наглядовою радою простою більшістю голосів певних рішень менеджменту і т.д. І, нарешті, низка рішень НР може бути попередньо затверджена на Загальних зборах, тобто фактично органами державного управління.

Таким чином, досить легко з точки зору використання стандартних інструментів механізму корпоративного управління можна забезпечити згаданий вище баланс інтересів. При цьому нами поверхово розглянутий лише один із варіантів досягнення вищезазначеного балансу. Очевидно, що існують і інші варіанти. Найбільш головне – це принципове прийняття рішень про його необхідність, яке повинно бути прийняте на самому високому рівні.

References:

1. Бичкова Н. В. Структура власності національних корпорацій та її вплив на ефективність фінансово-господарської діяльності. *Вісник ОНУ. Серія: Економіка*. 2010. Вип. 20. Т. 15. С. 5-15.
2. Агентство з розвитку інфраструктури фондового ринку України. URL : <https://smida.gov.ua/>
3. Економіка та організація діяльності об'єднань підприємств : навч. посіб. / Л. М. Чепурда, С. С. Беляєва, М. В. Плахотнікова та ін. ; під заг. ред. Л. М. Чепурди. Київ : Професіонал, 2005. 272 с.
4. Лазарева М. Г. Холдинг : його економічна сутність та основи функціонування. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Сер. : Економіка, аграрний менеджмент, бізнес*. 2013. Вип. 181(2). С. 206-217.
5. Мартюшева Л. С., Меренкова Л. О. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання : конспект лекцій. Харків : Інжек, 2006. 184 с.

6. Тупота М. О. Холдингова компанія як одна з найефективніших форм функціонування бізнесу. *Економіка та держава*. 2008. № 8. С. 66-68.

7. Про холдингові компанії в Україні. Закон України від 15.03.2006 р. № 3528-IV. (Зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3528-15#Text> (дата звернення 30.09.021 р.)

8. Про управління об'єктами державної власності. Закон України від 21.09.2006 р. № 185-V. (Зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/185-16/conv#n405> (дата звернення 30.09.021 р.)

9. Леменов А. Як запрацюють держкомпанії після створення наглядових рад. *Економічна правда*. 6 липня 2021 р. URL: <https://www.epravda.com.ua/rus/columns/2021/07/6/675647/>

КАЙДЗЕН, ЯК ОДИН З МЕТОДІВ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОЗДАТНОСТІ МОЛОКОПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТ

Сеник Ю.І.

кандидат біологічних наук, докторант
Західноукраїнський національний університет

Сучасний стан молокопереробної промисловості вимагає від виробників якісної та економічно рентабельної готової продукції. Це інтенсивне середовище є частиною глобалізації, прикладом якої є посилення міжнародної конкуренції та імпорту молочної продукції. Єдиною парадигмою, яка використовується успішними компаніями на світовому ринку молочної продукції, є впровадження принципів LEAN у виробничі системи, що забезпечить систематичне усунення витрат та діяльності без доданої вартості у всіх сферах потоку вартості виготовлення продукту. Такі зміни у виробничому процесі забезпечать ефективність організації та підвищать її конкурентоздатність [1].

Одним з методів, який використовує LEAN для досягнення необхідних результатів, є кайдзен, яке з японської мови можна розшифрувати як КАІ – "зміни" та ZEN – "мудрість", "кращий", "до кращого". Ця система декларує необхідність постійного вдосконалення як технологічних аспектів виробництва, так і не виробничих процесів підприємства загалом. Важливу увагу цей метод приділяє персоналу підприємства, як основному активу компанії. Термінальним продуктом впровадження цієї системи є самостійна розробка нових технологій або імплементація адаптованих під власні процеси передові здобутки науки [2].

Вперше кайдзен було розроблено у Японії в компанії «Toyota» для оптимізації процесу машинобудівництва. На сьогодні цей метод ощадливого виробництва впроваджено і на інших японських автомобільних концернах: Nissan, Komatsu та Honda, тоді як в країнах пострадянського простору, то найбільших успіхів здобули дві російських компанії – ГАЗ і РУСАЛ. Звісно, кайдзен показує високу ефективність в автомобільній галузі, тим не менш відомі ряд компаній інших напрямків виробництва, де впровадження цього методу дозволив досягнути подібних результатів – Canon та Matsushita [3].

З точки зору емпірики, то кайдзен – практика ощадливого виробництва, під егідою якої впроваджуються і інші методики LEAN, саме тому, цю концепцію зображають у вигляді парасолі. Найчастіше до кайдзен входять такі методи: 5S, цикл PDCA, TQC, гуртки контролю якості, система "JIT", канбан, гемба та інші.

Саме завдяки цим методам можна оптимізувати процес виробництва на підприємстві, забезпечити його стандартизацію, прогнозованість результатів та здатність впровадити необхідні зміни на будь-якому з етапів процесу без значних фінансових затрат на це. Постійний розвиток та оптимізація окремих процесів та всієї системи виробництва загалом носить покроковий характер (рис. 1). Кінцевим результатом цього розвитку повинно стати максимальне зниження

затрат компанії, які не створюють додаткову цінність для продукту або не несуть додаткову вартість для споживача [4].

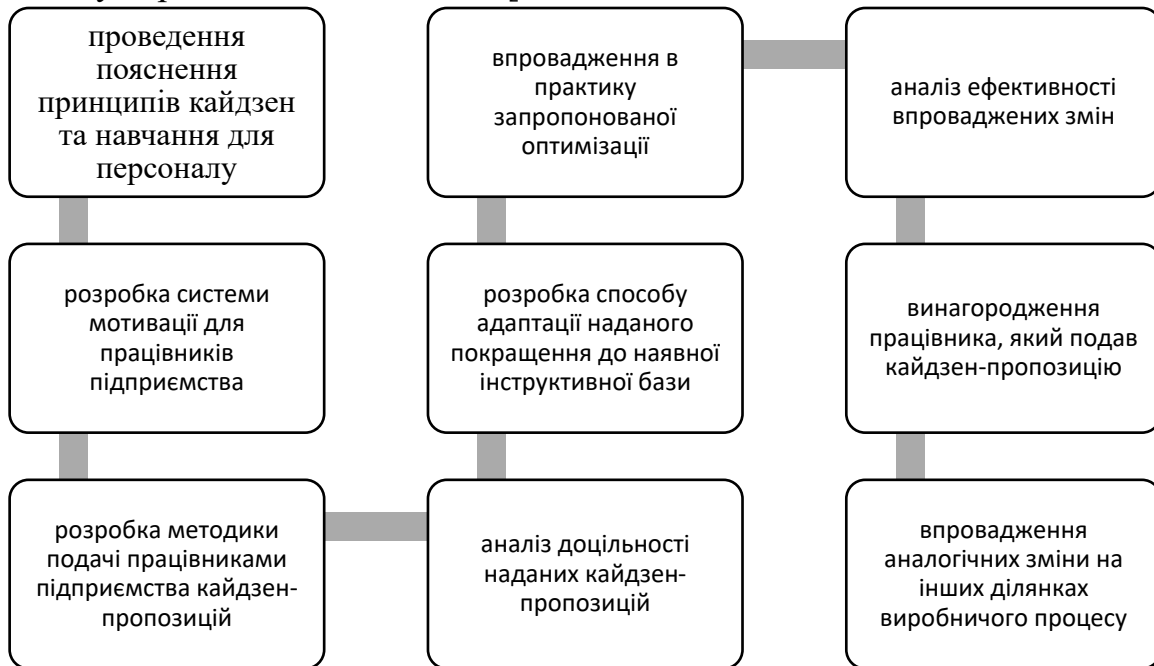

Рис. 1. Етапи реалізації системи кайдзен у виробництві [за 5].

Впровадження методики кайдзен має ряд особливостей саме тому, для їх розуміння необхідно розглянути кожен етап його впровадження:

1. Так як для покращення виробничих процесів залучаються всі працівники підприємства починаючи від керівництва вищого ешелону, закінчуючи рядовим співробітником компанії, тому навчання принципів кайдзен проводиться для всіх працівників підприємства, незважаючи на їхню посаду. Цей принцип є вкрай важливий для загального успіху компанії, так як будь-який працівник здатний внести пропозиції щодо оптимізації процесу, які зменшать втрати для підприємства. При цьому не потрібно нехтувати пропозиціями рядових працівників, так як навіть незначна економія на основі впровадженої ідеї носить не так економічний ефект, як мотивуючий, який, виходячи із закону діалектики, забезпечить перехід кількісних змін у якісні. Окрім цього, залучення топ-менеджерів буде додатково мотивувати працівників підприємства, так як вказуватиме на важливість цього процесу.

2. Всі працівники підприємства, в ідеалі, є високо мотивовані до виконання необхідних робіт, але виходячи з світової практики, відсоток таких співробітників, не перевищує 10% [6]. Для забезпечення залучення працівників до цієї практики необхідно розробити систему мотивації за надання ефективних ідей щодо зменшення втрат компанії чи оптимізації процесу виробництва. Система винагороди, звісно, може бути як матеріальна, так і не матеріальна, але, враховуючи досвід багатьох компаній, матеріальна мотивація є більш ефективною. Окрім, цього необхідно розглянути можливість впровадження системи регулювання матеріальної винагороди для працівника підприємства, який надав кайдзен-пропозицію, відповідно до рівня її економічного ефекту [7]. Така система забезпечить як необхідний рівень мотивації працівників, так і справедливий рівень винагороди для ідей, які надали працівники підприємства.

3. Наступним кроком впровадження кайдзен є розробка системи подачі працівниками підприємства ідей щодо покращення. Цей етап, на перший погляд, не складає жодних складнощів, тим не менш, потребує скрупульозної розробки. Така велика увага до розробки способу подачі ідей пов'язана з тим, що працівник міг он-лайн аналізувати на якому етапі розгляду знаходиться його пропозиція, а також для групи експертів, які розглядають цю ідею було просто її отримати та внести отримані висновки щодо неї. Таким способом, очевидно, є система електронної подачі кайдзен-пропозицій, при цьому, кожній з них буде надаватися індивідуальний номер за яким можна буде відслідковувати прогрес її аналізу. Цей спосіб забезпечить як оперативність подачі ідей, так і прозорість їх розгляду, а, отже, підтримуватиме високий рівень мотивації працівників.

4. Для аналізу доцільності наданої пропозиції необхідно створити групу експертів з різних напрямків роботи підприємства, які, по-мірі надходження ідей для оптимізації, аналізуватимуть їхню можливу ефективність. Важливим аспектом їхньої роботи буде залучення лише окремих експертів, у залежності від напрямку впровадження оптимізації, що не забезпечить ефективність роботи всієї групи та не вплине на якість роботи інших відділів підприємства.

Для забезпечення стандартизації роботи групи необхідно встановити загальні показники, які вказуватимуть на ефективність запропонованої ідеї, окрім цього, експерти, які відповідають за окремий напрямок розгляду кайдзен-пропозицій, можуть внести специфічні «індикатори». Після розробки такої системи розгляду запропонованих ідей, її необхідно донести до працівників підприємства, що зменшить подачу пропозицій, які не володіють достатнім потенціалом, а, отже, зменшиться і час неефективного використання робочого часу спеціалістів підприємства.

5. Після того як запропонована ідея була розглянута групою спеціалістів та визнана як ефективна, розглядається можливість її адаптації до наявної інструктивної бази, цей етап є важливим з точки зору принципів стандартизації процесів та системи НАССР. Найчастіше, використовують принцип опису процесу впровадження запропонованої ідеї у формі внутрішнього розпорядження з яким ознайомлюють працівників ділянки виробничого процесу, для якої вона була розроблена. Такий спосіб реалізації цього етапу забезпечує оперативність впровадження змін для перевірки їх ефективності та ознайомлення працівників виробничої ділянки для забезпечення однакового способу виконання цього етапу процесу, що обумовить о максимальну достовірність отриманих результатів, а, отже, і об'єктивність сформованих на їх основі висновків.

6. Після роботи ділянки виробничої лінії з впровадженими змінами проводиться аналіз їх ефективності, перевірка проходить відповідно до визначених показників. По завершенню перевірки члени групи формують короткий, але змістовний висновок щодо ефективності впроваджених змін, який надається для ознайомлення розробнику кайдзен-пропозиції та направляється у фінансовий відділ для нарахування винагороди.

7. Аналіз отриманого досвіду іншими членами групи для можливого впровадження подібних змін на інших ділянках виробничого процесу.

Запровадження системи кайдзен дозволить забезпечити отримання ідей для покращення на регулярній основі, звісно, більшість з них не зумовлять глобальних змін, а залишаться на рівні незначних покращень окремих виробничих ділянок чи процесів, тим не менш, саме в цьому і полягає сенс цієї методики. Для отримання значних економічних результатів необхідний значний час та кількість впроваджених змін, але впровадження такої практики в перспективі є вкрай ефективною, що підтверджує компанія Toyota, яка за 60-ти річний період досягла значних успіхів в бізнесі, здобула лідируючі позиції в сфері машинобудування і на сьогодні є вкрай конкурентоздатною компанією на світовому ринку.

Результати кайдзен непомітні, так як їхній ефект є незначний, тим не менш велика кількість покращень на термінальному етапі заміру принесе значний економічний ефект для підприємства. На противагу такого підходу до оптимізації роботи використання інноваційних (проривних) технологій зумовить швидкий економічний ефект, але потребує значних інвестицій для їх отримання, при цьому, з часом вони втратять актуальність та приносять менше вигоди, що зумовить постійну потребу в модернізації обладнання. Така відмінність у підходах між кайдзен та традиційним менеджментом є визначальна для забезпечення постійного поступу та посилення конкурентоздатності компанії. Інші відмінності між цими типами менеджменту представлені у таблиці 1 [5].

Таблиця 1

Основні відмінності між традиційним- та кайдзен-менеджментом

Характеристики	Традиційний менеджмент	Кайдзен-менеджмент
1	2	3
Кінцева ціль	Обійти конкурентів	Завоювати споживачів
Ринок збуту	Компанія виробляє все що може виготовити з наявної сировини	Компанія виготовляє продукцію, яку диктує споживач/попит
Орієнтація менеджменту	На результат	На організацію процесу виробництва та на результат
Культура менеджменту	Проблеми вирішуються по мірі їх накопичення	Всі дії менеджменту спрямовані на попередження виникнення проблеми
Зміни в процесі роботи	Консервативний підхід – мінімум змін, якщо ж проходять, то глобальні	Зміни повинні відбуватися щоденно
Роль керівника	Бос	Тренер
Ставлення до персоналу	Співробітники розглядаються як засоби для отримання прибутку	Співробітники розглядаються як основний актив компанії
Вирішення проблем	Пошук вирішення проблеми ведеться у кімнаті переговорів	Пошук вирішення проблеми ведеться на місці її виникнення
Робоче місце	Розглядається як джерело проблем	Розглядається як можливість для покращень
Навчання персоналу	Проводиться лише для певного кола працівників	Проводиться для всіх працівників
Методи роботи	Спрямовані на підтримання системи	Спрямовані на покращення системи

Управлінська інформація	Доступ до корпоративної інформації обмежений	Доступ до інформації відкритий
Відповідальність персоналу	Відповідальність групи	Персональна відповідальність працівника
Ставлення до проблем	Факт появи проблеми – проблема для системи	Проблеми розглядаються як можливості до покращення
Пошук першопричини проблеми	Система не розрахована до пошуку першопричини проблеми	Система спрямована на пошук першопричини проблеми
Причина до змін	Головним критерієм є прибуток, якщо він є, тоді не потрібно нічого змінювати	Потреба в задоволенні вимог клієнта та бажання їх перевершити
Участь в змінах	Спеціалісти або спеціально для цього обраний персонал	Всі працівники компанії
Показники компанії	Найважливіше підвищити середні показники компанії, не враховуючи відхилення від них	Важливо усунути відхилення від середнього значення
Інновації	Консерватизм	Бажання все покращити
Формування цілей	Виконавці володіють обмеженими можливостями у формуванні чи коректуванні цілей	До формування цілей залучаються виконавці
Об'єкт контролю	Контролюються результати процесу – прибуток, об'єм продажу, тощо	Контролюються показники процесу – час виконання процесу, якість кінцевого продукту, рівень задоволення споживача
Орієнтація виробника	На акціонерів	На споживачів

Таким чином, щоденна оптимізація (кайдзен) не потребує серйозних фінансових вкладень, а вимагає лише використання інтелекту працівників, який забезпечить полегшення виконання їхньої рутинної роботи та отримання за це матеріальної винагороди.

Список літератури

1. Claycomb C., Germain R., Droge C. Total systems JIT outcomes: inventory, organization and financial effects. *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*. 1999. Vol. 29 No. 10, P. 612-630.
2. Имаи Масааки. Кайдзен: Ключ к успеху яп. компаний / [Пер. С англ. И. Гутман; Науч. ред. Ю. Адлер]. 2-е изд. М.: Альпина бизнес букс: Приоритет, 2005. 271 с.
3. Гринин, А. Ю. Управление заводом в стиле кайдзен. Как снизить затраты и повысить прибыль. М: Альпина Паблишерз, 2012. 351с.
4. Коміренко Василь, Ольга Попета, Оксана Коміренко. Кайдзен-філософія українсько-японських відносин. *Зовнішні справи*. 2011. № 3. С.30-34.
5. Костенко Т. Использование преимуществ системы кайдзен для повышения производительности труда. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. ЕКОНОМІКА*. 2013. 10(151). С. 122-126.

6. Ahuja I.P.S., Khamba J.S. Total productive maintenance: literature review and directions. *Int. J. Qual. Reliab. Manag.* 2008. Vol. 25. P. 709-756.

7. Julia Lohmann, Adamson S.Muula, Nathalie Houlfort, Manuela De Allegri. How does performance-based financing affect health workers' intrinsic motivation? A Self-Determination Theory-based mixed-methods study in Malawi. *Social Science & Medicine*. 2018. Vol. 208. P. 1-8

РЕАЛІЗАЦІЯ КЛАСТЕРНОЇ ПОЛІТИКИ ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ НАПРЯМ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ ЯПОНІЇ

Трушкіна Наталія Валеріївна

к.е.н.

Інститут економіки промисловості НАН України (м. Київ)

Шипоша Валерій Анатолійович

ТОВ «Інститут науково-педагогічної та виробничої інфраструктури»

(м. Слов'янськ)

Одним з пріоритетних напрямів національної економіки Японії, який спрямовано на перехід до моделі інноваційного розвитку п'ятого покоління, визнано кластерну політику. У період з 1960-х рр. до середини 1980-х рр., коли економічний розвиток перш за все асоціювався з промисловим розвитком, у країні були створені «нові промислові міста» і «спеціальні промислові зони», які копіювали великі центри промисловості Тихоокеанського узбережжя. У цих містах свій розвиток отримали галузі масового виробництва (важке машинобудування, хімічна промисловість, металургія). При цьому кластерні структури почали розвиватися в Японії у 1960-х рр., коли уряд почав перехід від надання державної підтримки усім галузям до реалізації селективної промислової політики.

Після спаду 1973 р. у результаті світової енергетичної кризи стала очевидною необхідність здійснення підтримки саме тих галузей економіки, які здатні надати максимальний вплив на приріст ВВП. Тому в 1983 р. урядом Японії прийнято Програму розвитку промислових кластерів. Після того, як відбулася криза ліквідності на ринку позичкового капіталу, уряд оновив цю програму і переорієнтував стратегії розвитку багатьох кластерів. Завдяки програмам локального розвитку окремих видів економічної активності (здебільшого інноваційних) було досягнуто серйозний прогрес в економічному розвитку.

У науковій літературі виділено такі етапи еволюції кластерів в економіці Японії:

1970-1990 рр. – етап, який характеризувався регулюванням територіального розміщення промисловості;

1990-2000 рр. – для цього етапу характерним є протекціонізм промисловості Японії і розвиток виробництв у рамках наступного технологічного укладу (з середини 1990-х рр.);

2001 р. – до цього часу – етап, для якого характерно розвиток нових конкурентоспроможних виробництв з прицілом на глобальний ринок.

До початку 1980-х рр. було розроблено програму «Технополіс», яка прийшла на зміну концепції «нових промислових міст» і «спеціальних промислових зон». Ця програма орієнтувалася переважно на розвиток високотехнологічної промисловості та сфери досліджень і розробок. У цілому,

дана програма відповідала вимогам нової стадії економічного і науково-технічного розвитку, коли першочерговим завданням стало вже не масове виробництво однотипних, серійних товарів, а володіння новими технологіями і розроблення нових методів виробництва певної, часто унікальної продукції. За програмою «Технополіс» на периферії передбачалося створення ряду спеціальних міст (технополісів), які відрізнялися сприятливими чинниками органічного комбінування дослідницької діяльності з високотехнологічними виробництва і сферою підготовки кадрів.

Незважаючи на те, що плани даної програми так і не вдалося повністю реалізувати, вона багато в чому сприяла подальшій активізації роботи над розвитком науково-виробничих об'єднань у різних регіонах країни. Досвід, який було придбано при реалізації програми, покладено в основу розроблення сучасних кластерних стратегій [1-4].

На сучасному етапі інноваційного розвитку світової економіки, коли основним чинником міжнародної конкурентоспроможності національної економіки стали інформація і знання, стратегія полюсів зростання у повній мірі реалізується у вигляді стратегій розвитку кластерів. Політика кластеризації в економіці Японії почалася пізніше, ніж в інших розвинених країнах. Тому за рівнем кластеризації промисловості Японія відстає від США. До основних причин такого відставання відноситься те, що коли в США і країнах ЄС згідно з реалізацією концепції поляризованого розвитку кластери були націлені на інтеграцію науки і виробництва та зростання інноваційного потенціалу економіки, в Японії ключовим завданням був розвиток депресивних регіонів. По-друге, кластеризацію промисловості обмежували деякі інституційні бар'єри, а саме: майже повна відсутність у країні системи кооперації науки і підприємництва; небажання великих компаній перенести власні виробничі потужності на периферію з промислових центрів.

Однак подібне відставання дозволило країні при розробці національної кластерної стратегії широко узагальнити й адаптувати до власних умов методи формування і розвитку кластерів, перейняті у США та інших розвинених країнах. У результаті вийшло, що практика кластеризації в Японії у значній мірі відображає зарубіжний досвід [5-7] і, між тим, є зразком творчого застосування цього досвіду.

В Японії, як і у США, кластери формуються з метою просування пріоритетних напрямів науково-технічного прогресу, зокрема, ІКТ (розробка і виробництво інтегральних схем; виробництво наноматеріалів і нанотехнологій; робототехніка). Важлива роль належить так званим «змішаним» галузям (біоінформатика, екологічна інформатика, біовиробництво).

Виключно перелічені сфери економічної діяльності, на думку уряду країни, покликані бути ключовим елементом економічного розвитку Японії у перспективі. У цьому і полягає основна відмінність програм кластеризації в Японії від їх європейських аналогів, де основний акцент зроблено на кластеризації традиційних галузей (зокрема, агропромислового комплексу).

У національній кластерній політиці Японії також надається велике значення технологічній кооперації між різними державними організаціями,

освітніми та дослідницькими установами та промисловими підприємствами. Роз'єднаність зазначених інституцій – основне слабе місце інноваційної системи Японії, проте необхідність їх тісної кооперації на даний час сумнівів не викликає.

Оптимальна організація співпраці освітніх, дослідницьких установ і приватних компаній розширює можливості як вчених, так і підприємців. Так, учені мають додаткові стимули до здійснення досліджень і розробок (матеріальні стимули і користь їх досліджень для суспільства). Підприємці, у свою чергу, отримуючи доступ до інтелектуальних ресурсів, випускають високотехнологічну продукцію, що забезпечує їм великі прибутки. Японська кластерна політика також активно підтримує венчурний бізнес. Багато, а перш за все найбільші, промислових високотехнологічних корпорацій і кластерів (Microsoft, IBM, Texas Instruments) зародилися на малих венчурних підприємствах [8-12]. Також приклади є і серед компаній Японії, проте їх набагато менше. В Японії, на відміну від США, тільки зароджується венчурний бізнес, а інфраструктуру його підтримки поки не сформовано (ці функції покладено на новостворювані кластери). Тому, в той час як органи державної влади США не вважають необхідними спеціальні заходи з розвитку венчурного бізнесу, Японія даний напрям визнає як ключовий елемент кластерної політики.

Крім цього, при організації промислових кластерів у Японії визначальну роль відведено налагодженню міжнародних контактів та їх подальшому зміцненню як з промисловими компаніями, так і з дослідницькими установами та університетами. Японія проявляє особливий інтерес у надходженні до країни потрібної наукової інформації, висококваліфікованих фахівців, передових знань, а також у встановленні контактів з продуктивними і креативними зарубіжними партнерами. Тому для Японії необхідним є організація різних програм міжнародного обміну, проведення міжнародних стажувань, семінарів, конференцій і симпозіумів. У США, навпаки, особливого дефіциту в ділових партнерах і висококваліфікованих фахівцях (іноземних і національних) немає, тому подібним заходам не приділяється значної уваги.

Приклад розвитку кластерів в Японії є показовим: тут спочатку вони були засновані на субпідрядних і субконтрактних відносинах між малими, середніми і великими компаніями. Типовий японський кластер передбачає, що велике, головне підприємство використовує послуги компаній-субпідрядників, географічно близько розташованих до нього. Замість стратегії вертикальної інтеграції незалежні субпідрядники зв'язуються довгостроковими договорами з головною компанією. Показовий приклад – корпорація Toyota, у якій створено багатоступеневу мережу, що складається з невеликої кількості прямих постачальників, а також понад 30 тис. малих субпідрядних компаній.

На початковому етапі формування промислових кластерів у високотехнологічній сфері Японії створювалися науково-дослідні парки, що являють собою науково-виробничі комплекси з низкою преференцій і пільгових умов для інтеграції виробничої, освітньої та дослідницької діяльності. Дослідницькі парки, що формуються на даний час, за своєю

структурою майже ідентичні технополісам з 1980-х рр. Основною їх відмінністю від парків у рамках програми «Технополіс» (коли такі об'єднання створювалися лише за межами мегаполісів) є створення у безпосередній близькості від великих промислових і наукових центрів, оскільки вони ставлять перед собою завдання не підняти економіку відсталих регіонів, а створити і розвинути нові галузі промисловості.

Як приклад успішного створення таких комплексів у районах, де вже склалася наукова і виробнича база, є дослідницький парк «Кітакюсю». До головних завдань цього парку відносяться: формування інфраструктури, яка буде максимізувати ефективність функціонування підприємств у сфері ІКТ, екологічної інформатики, виробництва напівпровідників, а також тих компаній, які розвивають технологічне співробітництво приватних підприємств, дослідницьких організацій та університетів і здійснюють міжнародний технологічний обмін. Усі зазначені заходи спрямовано переважно на формування венчурних компаній, які діють у ряді перерахованих галузей, покликаних у майбутньому сформуванню індустріального кластера «Кітакюсю».

У рамках реалізованих програм міжнародного науково-технічного та гуманітарного обміну в дослідному парку за підтримки Фонду прикладної науки і технології м. Кітакюсю (англ. FAIS – Kitakyushu Foundation for the Advancement of Industry, Science), а також адміністрації міста на регулярній основі проводяться форуми, семінари і наукові конференції.

Останні десятиліття значно вдалося поліпшити транспортну інфраструктуру міста (включаючи аеропорти і морські порти) [13], знизити «стартові витрати» на організацію нових підприємств за рахунок субсидування компаній, розташованих на території парку «Кітакюсю». Також у цей парк було перенесено діяльність дослідницьких центрів та університетів, що дозволило підвищити репутацію і престиж міста, зробивши його привабливим для іноземних інвесторів. Постійне зростання присутності іноземних інвесторів, інтенсивний розвиток промисловості, кооперація з азіатськими партнерами, наявність різних груп стейкхолдерів (висококваліфікованих фахівців і ділових партнерів) є чинниками успіху технологічного кластера Кітакюсю.

Специфіку заходів економічної політики Японії щодо розвитку кластерів демонструє кластер «Долина Саппоро», який створено ще в 1970-ті рр. Цей кластер є одним з перших найбільших науково-виробничих об'єднань країни, яке створено на основі венчурного підприємства. У 1976 р. організовано Групу мікрокомп'ютерних досліджень о. Хоккайдо. Багато студентів Університету о. Хоккайдо, які увійшли до групи, в подальшому створили власні компанії, а це призвело до створення регіонального інноваційного кластеру «Долина Саппоро». У 1990 рр., коли економіка Японії відчувала загальний спад, Саппоро також зіткнувся з серйозною економічною кризою. Проте, не дивлячись на це, промисловість з виробництва програмного забезпечення продовжувала демонструвати стійкі темпи зростання. Це підтвердило ефективність кластера і значимість кластеризації у регіональній економічній політиці країни.

Як наслідок, Бюро економіки, торгівлі і промисловості о. Хоккайдо розробило Проєкт кластера Хоккайдо, який став складовою Плану розвитку

індустріальних кластерів, що реалізується Міністерством економіки, торгівлі і промисловості Японії. Даний проєкт передбачав ряд активних заходів з розвитку венчурного бізнесу, кооперації освітніх установ, державних організацій, дослідницьких центрів та промислових підприємств. Також передбачалося налагодження міжнародного гуманітарного і науково-технічного обміну, так само як і створення умов для підготовки кадрів у сфері інформаційно-комунікаційних технологій. Особлива роль у підтримці кластера «Долина Саппоро» належить спеціальним організаціям у сфері інформаційної підтримки компаній, що діють у кластері, а також створюваних у ньому венчурних підприємств. Ступенем заохочення розвитку венчурного бізнесу слід вважати створення у 2001 р. у Саппоро Міського центру цифрових розробок (англ. – Sapporo City Digital 'Creation Plaza). Основною метою діяльності даного Центру є організація венчурних компаній для розробників програмного забезпечення, веб-дизайнерів та інших фахівців у сфері інформаційно-комунікаційних технологій. Центром надаються недорогі офісні приміщення, проводяться тренінги та семінари, а консультанти у сфері комерційної діяльності займаються координацією взаємодії між розробниками. Важливо, що центром налагоджено і підтримуються зв'язки з відомими іноземними компаніями у цій сфері. Одночасно з зазначеними заходами, які передбачено Планом розвитку індустріальних кластерів, на о. Хоккайдо йде реалізація Програми інформаційних технологій «Карроццерія» (англ. – Sapporo IT Carrozzeria Program), яка входить до Проєкту розвитку інтелектуальних кластерів, що реалізується Міністерством освіти, культури, спорту, науки і техніки. Дану програму спрямовано на розвиток виробництва, пов'язаних з інформаційно-комунікаційними технологіями (переважно йдеться про створення якісних прототипів програмного забезпечення).

Слід зазначити, що Японія почала реалізацію кластерної політики відносно недавно, тому робити остаточний висновок про її результативність передчасно. Однак, підхід Японії до вирішення проблем низького ступеня кластеризації промислового сектора заслуговує пильної уваги, так як може бути підмогою для економіки України у вирішенні аналогічних завдань.

Основною специфічною рисою кластерів у Японії є суттєва роль великої компанії, що реалізує ідею внутрішньої економії на масштабі виробництва і базується на застосуванні нових технологій. В Японії регіональний кластер – це система зв'язків між деякою кількістю великих, а також мережею малих і середніх підприємств. Для даної мережі характерною є сувора ієрархія. Становленню та еволюції кластерів сприяла активна державна політика щодо розвитку науки. Усі закони, прийняті в країні у сфері науки, техніки і технологій, є довгостроковими стратегічними програмами розвитку інноваційної та науково-технічної сфери. До найважливіших з них віднесено положення про активізацію позицій органів регіональної влади щодо науки. Державі належить виключно активна роль у координації дослідницьких робіт. Акцент уваги регіональних адміністрацій було зроблено на важливості стимулювання розвитку науки, посилення співпраці між місцевими компаніями, закладами вищої освіти та державними дослідницькими організаціями. Пізніше регіональні

адміністрації взяли курс на розвиток інноваційних кластерів, які мають бути сформовані за ініціативою місцевої влади. Фінансовий план держави з науки і технологій передбачав підвищення конкурентоспроможності технологій у промисловості за рахунок співпраці компаній, академічного сектору та уряду. У країні було розроблено спеціальну Ініціативу підтримки «зародження кластерів». Це, в свою чергу, сприяло формуванню груп адміністрування та координації спільних розробок і досліджень. Широко виявлялася підтримка створення центрів спільних досліджень на базі національних університетів, матеріально-технічна база яких використовується для досліджень і розробок за спільними з промисловістю контрактами. Однією з ключових завдань таких центрів стала координація власних розробок і досліджень задля розвитку місцевої промисловості.

Японія активно запозичила нововведення в інших зарубіжних країнах і продовжувала їх активне вдосконалення на власній території, поступово переходячи до самостійної розробки деяких технологій. Можна зазначити, що розвиток кластерів у країні здійснювалося переважно на підставі узагальнення зарубіжного (насамперед США) досвіду, проте є і специфічні відмінності.

Важливо разом з тим враховувати, що модель кластерного уряду, яка використовується в Японії і припускає формування високотехнологічних кластерів на основі великої кількості малих венчурних компаній, має низку недоліків. Головним з них можна назвати те, що навіть при значній концентрації лише малих компаній, незалежно від рівня їх технологічності, недостатньо забезпечити економічну ефективність.

Класичний кластер «Силіконова долина», наприклад, є незалежним від компаній інших регіонів, а в Японії велика частина кластерів представляє тільки агломерації субпідрядників, істотно залежать від замовлення великих корпорацій, які розташовані в центрі країни. Дана обставина у незначній мірі підриває саму ідею регіонального кластерного розвитку країни, згідно з якою регіон має знижувати свою залежність від центру. Як варіант вирішення зазначеної проблеми можна вважати прийняття заходів з поширення інформації про вироблену підприємствами регіонів продукцію (як серед зарубіжних, так і національних виробників) для того, щоб забезпечувати регіонального виробника постійними замовленнями великих корпорацій. Підготовка кадрів у сфері реклами, менеджменту, маркетингу та забезпечення даними кадрами малих підприємств у регіональних кластерів, може багато в чому сприяти зростанню їх незалежності та конкурентоспроможності, у тому числі і на зарубіжних ринках.

На даний момент можна стверджувати, що основні напрями інноваційної політики Японії є ефективним і перспективним засобом переходу до принципово нової моделі інноваційного розвитку. Наприклад, система фінансування інноваційної діяльності приватного сектора, що діє сьогодні, забезпечує постійний приріст інвестицій у дослідження і розробки (включаючи розробки малих і середніх підприємств), а також впровадження і розробку пріоритетних з державної точки зору технологій.

Отже, виходячи з вищевикладеного можна дійти такого висновку. В Японії кластерні структури набули широкого поширення як форма кооперації суб'єктів господарювання. Але відмінність моделі кластерів у Японії від США полягає у ролі держави, що визначає основні напрями розвитку інноваційної системи. При цьому перевагою японського підходу вважається концентрація необхідних ресурсів для реалізації головних напрямів з метою стимулювання інтенсивного економічного зростання. Однак, з огляду на високі темпи розвитку сфери інновацій, ці напрями можуть піддаватися коригуванню навіть у короткостроковому плані.

Незважаючи на більш пізній початок реалізації кластерних ініціатив у Японії порівняно з іншими розвиненими країнами, уряд зумів за відносно невеликий термін підвищити рівень інноваційного та економічного розвитку регіонів (а у деяких випадках це було зроблено за рахунок галузей, які є принципово новими для цих регіонів), а також підвищити якість життя населення і поліпшити адміністративну, транспортну, логістичну і промислову інфраструктуру.

Список літератури:

1. Трушкіна Н. В. Імплементация правових засад розвитку транспортно-логістичної системи України до норм міжнародного права. *Economic and Legal Foundations of the Public Transformations in Conditions of Financial Globalization: monograph* / Edited by Yu. Pasichnyk; New York University. Yunona Publishing, New York, USA, 2018. P. 370-376.
2. Kwilinski A., Trushkina N. Logistics cluster as an institution of regional development in the context of economic modernization. *Science and practice: collection of scientific articles*. June 28, 2019, University of Macedonia. Midas S.A., Thessaloniki, Greece, 2019. P. 55-59.
3. Іванов С. В., Ляшенко В. І., Трушкіна Н. В. Правові аспекти створення транспортно-логістичних кластерів в регіонах України. *Gesellschaftsrechtliche Transformationen von wirtschaftlichen Systemen in den Zeiten der Neo-Industrialisierung: Collective monograph* / Akademie der Wirtschaftswissenschaften der Ukraine. Nüremberg: Verlag SWG imex GmbH, 2020. S. 661-668.
4. Trushkina N., Dzwigol H., Kwilinski A. Cluster Model of Organizing Logistics in the Region (on the Example of the Economic District "Podillya"). *Journal of European Economy*. 2021. Vol. 20. No. 1. P. 127-145. <https://doi.org/10.35774/jee2021.01.127>.
5. Шипоша В. А. Зарубіжний досвід функціонування кластерних утворень. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер.: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2019. Вип. 24. Ч. 3. С. 148-151.
6. Шипоша В. А. Формування кластерних структур в якості засобів активізації інвестиційної діяльності. *Вісник Одеського національного університету. Сер.: Економіка*. 2020. Т. 25. Вип. 2(81). С. 185-188. <https://doi.org/10.32782/2304-0920/2-81-30>.
7. Shiposha V. The role of clusters in modern global economy. *Three Seas Economic Journal*. 2020. Vol. 1. № 2. P. 67-70. <https://doi.org/10.30525/2661-5150/2020-2-11>.

8. Drachuk Y. Z., Rashchupkina V. N., Trushkina N. V. Proposals for the Development of Innovative Business on the Principles of Public-Private Partnerships. *Journal of Applied Management and Investments*. 2016. Vol. 5. Iss. 1. P. 26-33.

9. Drachuk Yu., Stalinskay E., Trushkina N. Trends of the global market for venture funding: comparative analysis. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2016. Vol. 2. No. 3. P. 59-68.

10. Драчук Ю. З., Сталінська О. В., Трушкіна Н. В. Механізми стимулювання розвитку інноваційного підприємництва: узагальнення зарубіжного досвіду. *Економічні та соціальні перспективи децентралізації в Україні: монографія* / Під заг. ред. Ю. З. Драчука, В. Я. Швеця, М. С. Пашкевич; Міжнар. гуманітарний ун-т, Нац. гірничий ун-т. Дніпро: Нац. гірничий ун-т, 2016. С. 45-54.

11. Драчук Ю., Сталінська О., Трушкіна Н. Механізми стимулювання венчурного інвестування інноваційного розвитку промисловості: узагальнення зарубіжного досвіду. *Економічний дискурс*. 2016. Вип. 2. С. 117-128.

12. Кочешкова І. М., Трушкіна Н. В. Тенденції розвитку венчурного інвестування в Україні. *Економічний вісник Донбасу*. 2016. № 2 (44). С. 129-135.

13. Drachuk Yu., Trushkina N., Serhieieva O., Snitko Ye., Belyaeva G. Standardization of Business Processes in the Transportation Sector. *Open Journal of Business and Management*. 2021. Vol. 9. P. 2312-2328. <https://doi.org/10.4236/ojbm.2021.95125>.

МІЖНАРОДНЕ СТРАТЕГІЧНЕ ЕКОНОМІЧНЕ ПАРТНЕРСТВО В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Хмелевський Денис Олегович

Аспірант III року навчання
ВНАУ

Незважаючи на те, що в сучасному політико-економічному лексиконі термін «стратегічне партнерство» є одним з найбільш вживаних при характеристиці зовнішньоекономічних відносин між країнами, в сучасній економічній літературі поняття «міжнародне стратегічне економічне партнерство» не знайшло однозначного висвітлення і практично відсутні роботи присвячені його комплексному визначенню.

Для складення категорії використаємо алгоритм, запропонований Старостіною А. О. та Кравченком В. А. Даний алгоритм має 7 кроків[3], які дозволяють комплексно та об'єктивно проаналізувати наявні в науковій літературі визначення, дослідити структуру досліджуваного поняття, виокремити розбіжності та сформулювати власне визначення категорії. Наведемо скорочений варіант алгоритму, який дозволить тезисно оцінити проблематику формулювання категорії та дозволить зробити висновки.

На першому етапі конструювання поняття «Стратегічне економічне партнерство» складається перелік визначень партнерства, стратегічного партнерства та стратегічного економічного партнерства. В економічній літературі зустрічається багато визначень перших двох понять, однак зовсім небагато науковців розглядають визначення саме стратегічного економічного партнерства.

Табл.1 Структура категорії (поняття) “стратегічне економічне партнерство”

№	Автор	Визначення
1	І. Жовква	Особливий інструмент зовнішньої політики держави, використовуючи який вона узгоджує свої дії на міжнародній арені з іншими державами. Взаємодія у використанні цього інструмента та збіг стратегічних національних інтересів двох чи більше держав у декількох сферах призводять до виникнення між ними особливого виду міждержавного співробітництва[1].
2	Л. Чекаленко	Відносини країн-партнерів, які мають схожі цінності і спільне коріння, національні інтереси, які визначають очевидність і необхідність тенденції динамічного зростання двостороннього товарообороту, поглиблення співпраці[4].

3	Ю. Седляр	Вищий рівень торгівельно-економічної співпраці, різноспрямованість геополітичних інтересів, зовнішньополітична взаємопідтримка, позитивна динаміка та ефективність контактів державно-політичних, фінансово-промислових, військових, наукових і культурних еліт. Це надійність механізмів вирішення спірних питань, це врешті решт, атмосфера довіри і взаєморозуміння[2].
---	-----------	--

Джерело: Складено автором на основі [1,2,4]

Подані визначення дозволяють провести аналіз виявлених точок зору, та узагальнити їх з позиції щодо того, наскільки повно вони відображають елементи категорії: суть явища, його зміст та результат. Аналіз показує, що намагання виявити суть поняття, що досліджується, прослідковується в кожному визначенні. Опис змісту також присутній у всіх визначеннях. Гірше всього, як свідчать матеріали таблиці, справи йдуть із третім елементом - результатом явища. Лише в одному з визначень є висвітлення результату, а у інших двох його чи не має, чи воно дуже розмите.

Таблиця 2. Класифікація існуючих підходів до визначення категорії «Стратегічне економічне партнерство»

№	Автор	Суть явища				Наявність змісту	Наявність результату
		інструменти зовнішньої політики держави	відносини	вищий рівень торгівельно-економічної співпраці	Взаємодія		
1.	І. Жовква	+			+	+	+
2.	Л. Чекаленко		+			+	-
3.	Ю. Седляр			+	+	+	-

Джерело: Складено автором

В рамках наступного етапу потрібно з критичних позицій оцінити підходи до поняття стратегічного економічного партнерства. Результати оцінювання, викладені у табл.3, дозволяють виявити визначення з найбільшим рейтингом, які набирають найбільшу кількість балів та слугують своєрідними зразками розробки авторського визначення.

Таблиця 3. Оцінка існуючих підходів до визначення поняття “стратегічне економічне партнерство”

№	Автор	Оцінка (бали)				
		Наявність компонентів	Поширеність визначень	Теоретична обґрунтованість	Практична доступність	Сумарна оцінка
1.	І. Жовква	4	3	4	4	15
2.	Л. Чекаленко	3	4	3	3	13
3.	Ю. Седляр	4	4	4	4	16

Джерело: Складено автором

Результуючий крок - формулювання власного визначення поняття на основі попереднього аналізу[1]. Таким чином, на мою думку, можна вважати, що суть стратегічного економічного партнерства полягає в тому, що воно є найвищою формою добровільного співробітництва двох або більше держав в контексті зовнішньоекономічної діяльності кожного партнера, що побудована на схожості цінностей та спільності національних інтересів та позицій в зовнішньоекономічній сфері, усвідомленні очевидності та необхідності поглиблення економічної співпраці, що ґрунтується на принципах міжнародного партнерства, яка має на меті досягнення конкретних поставлених цілей як у міжпартнерських відносинах, так і на міжнародній арені.

Таблиця 4. Структура поняття “стратегічне економічне партнерство”

Категорія	Суть явища	Зміст явища	Результат явища
Стратегічне економічне партнерство - це	найвища форма добровільного співробітництва двох або більше держав в контексті зовнішньоекономічної діяльності кожного партнера	що побудована на схожості цінностей та спільності національних інтересів та позицій в зовнішньоекономічній сфері, усвідомленні очевидності та необхідності поглиблення економічної співпраці, що ґрунтується на принципах міжнародного партнерства,	яка має на меті досягнення конкретних поставлених цілей як у міжпартнерських відносинах, так і на міжнародній арені.

Джерело: Складено автором

Таким чином, автором сформульовано власне визначення поняття «стратегічне економічне партнерство», яке дозволяє комплексно та всесторонньо виявити аспекти даного явища та одночасно виокремити його суть, зміст та результат.

Список літератури:

1. Жовква І.І. Стратегічне партнерство у зовнішній політиці України: Автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.04; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. — К., 2005. — 20 с. — укр. — С. 6 - [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/ard/2005/05jiizpu.zip>
2. Седляр Ю.О. Стратегічне партнерство в українсько-російських відносинах: Автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.04 Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. — К., 2005. — 20 с. — укр. - С.5. - [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/ard/2005/05syourv.zip>
3. Старостіна А. О. Кравченко В. А. Сутність та практичне застосування методики конструювання категоріального апарату економічної науки (на прикладі понять «глобалізація» та «підприємницький ризик»). Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка, випуск 128/2011р.
4. Чекаленко Л.Д. Зовнішня політика України. К., Видавництво «Либідь», 2006 р. — 691 с. - [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://pidruchniki.com.ua/19240701/politologiya/s_trategichne_partnerstvo#457

ПОТЕНЦІАЛ РОЗВИТКУ ЕНЕРГЕТИЧНОГО СЕКТОРУ В СТРУКТУРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Ярова О.А.

Київський університет ринкових відносин

Раціональне використання енергетичних ресурсів, підвищення рівня енергетичної ефективності та енергетичної безпеки є необхідною умовою сучасного соціально-економічного розвитку України. Енергетична політика є важливим інструментом формування сучасної інноваційної економіки не тільки в напрямку переходу на нові механізми розвитку, але і з позицій підвищення ефективності взаємодії усіх учасників економічного процесу. Її завдання – забезпечення збалансованої структури виробничих процесів, грошових потоків, доступності суб'єктів господарювання та населення до паливно-енергетичних ресурсів, подолання енергетичної бідності.

В умовах обмеженості енергетичних ресурсів рішення питання щодо їх ефективного використання, диверсифікації енергетичних продуктів сприятиме зростанню рівня енергетичної та економічної безпеки країни. Удосконалення організаційно-економічного механізму забезпечення розвитку енергетичного сектору сприятиме створенню умов формування конкурентоспроможної економіки України, забезпечить підвищення рівня ефективності використання енергоресурсів та вищий рівень економічної і національної безпеки України [1, 2].

Забезпечення стратегічного розвитку енергетичного сектору та формування сучасного організаційно-економічного механізму відбувається зі зміною пріоритетів, що можна сформулювати такими положеннями:

- 1) стимулювання енергозбереження суб'єктів господарювання та населення, формування культури споживання енергії;
- 2) модернізація енергетичної інфраструктури;
- 3) вдосконалення системи управління відповідно до світових стандартів;
- 4) зниження енергоємності ВВП;
- 5) впровадження моніторингової системи енергетичного балансу та його оцінка за критеріями ефективності;
- 6) відповідальність за енергетичну ефективність національної економіки несуть всі учасники енергетичної системи (підприємства енергетичного сектору, бізнес-структури, державні (територіальні, регіональні) органи управління, населення) шляхом взаємодії у досягненні балансу інтересів;
- 7) розвиток конкурентних умов стає впливовим фактором формування цін і цінової політики. Пріоритетним є організаційно-економічний механізм регулювання відносин, розвиток державно-приватного партнерства, а не адміністративні важелі;
- 8) на зміну екстенсивного розвитку суб'єктів господарювання приходять курс на інноваційні процеси й технології, енергозбереження та впровадження нових організаційних форм у виробництві енергії;
- 9) диверсифікація джерел енергії.

Сучасні тенденції розвитку енергетичних систем характеризуються суттєвими змінами: зростає споживання енергії, але знижується енергоємність ВВП; впроваджуються енергозберігаючі технології, пріоритет віддається використанню відновлювальних джерел енергії, методів її генерації, способів передачі й розподілу. Виробництво електроенергії стає більш децентралізованим (секторальна децентралізація) та потребує впровадження сучасних технологій управління енергетичним сектором, що охоплюють весь енергетичний ланцюжок. Зокрема, комплексне використання традиційних та цифрових технологій управління енергетичним сектором країни дозволить активізувати механізми організаційно-економічного забезпечення розвитку та підвищити енергетичну ефективність національної економіки.

Здатність до розвитку це загальна властивість системи. Тому визначаючи розвиток як процес, результатом якого є надбання нових характеристик системи, покращення показників ефективності функціонування, важливе значення має зміцнення потенціалу розвитку, який дозволить своєчасно адаптуватись до змін у бізнес-середовищі та впроваджувати активну політику забезпечення розвитку енергетичного сектору. У цьому сенсі забезпечення розвитку пов'язано не тільки з проблемами функціонування, а й з еволюцією організаційно-економічного механізму, що призводить до зміни системи в цілому.

Концептуальна модель розвитку енергетичного сектору претендує на роль вихідної теорії управління енергетичного сектору в тому випадку, якщо вона відображає істотні характеристики самого об'єкта; побудована на новітніх досягненнях у сфері управлінських технологій; формує структуру й принципи роботи організаційно-економічного механізму, що забезпечує процес розвитку.

Однією з суттєвих характеристик енергетичного сектору є його потенціал, який розуміється не тільки як суму ресурсів поточного періоду, але і як систему властивостей і особливостей, що розкривають перспективні можливості й здібності об'єкта ефективно виконувати свою місію, розширюючи сферу послуг і якість їх надання. Реформування усіх сфер господарської діяльності в Україні вплинули і на умови функціонування енергетичного сектору. Виникла проблема адаптації енергетичного сектору до швидкісних змін зовнішнього середовища та забезпечення його розвитку відповідно до сучасних вимог. Науковий підхід до її вирішення вимагає системної аналітики й стратегічного мислення, що і підкреслює важливість такого дослідження.

У зв'язку з цим об'єкт енергетичного сектору як галузь національної економіки, як соціальна структура і регіональний комплекс, що знаходиться у складному процесі змін, потребує ґрунтовного наукового вивчення, дослідження на новій методологічній базі. Нова методологія повинна не стільки виділяти окремі показники енергетичного сектору, скільки ставити своїм завданням синтез цілісності таких протилежних тенденцій, як консерватизм й інновації, тіньові, корумповані та відкриті механізми, написані і ніким не виконувані програми й паралельно з цим - інформаційно закрита діяльність. Економічна наука покликана вивчати і аналізувати саме існуючу реальність, а не чисто концептуальні схеми та задуми, проявляючи креатив мислення і виводячи на інноваційний ринок корисні розробки (стратегії, проекти, бізнес-плани та ін.).

У першу чергу, необхідно всебічно оцінити сам об'єкт енергетичного сектору. Дослідники наводять багато фактів і оцінок незадовільного фінансового стану підприємств паливно-енергетичного комплексу, даних про фізичний і моральний знос їх основних засобів, але цієї аналітичної роботи явно недостатньо для формування стратегії розвитку і впровадження організаційних інновацій. Для ґрунтовнішого вивчення енергетичного сектору (як і будь-якого іншого складного об'єкта) потрібний не тільки аналіз, але і якісна оцінка. При цьому, акцент слід робити не стільки на причинах і тенденціях негативів, скільки на оцінці потенціалу розвитку, ресурсів, механізмів розвитку і досягнення цілей енергетичного сектору.

Розкриття потенціалу енергетичного сектору, тобто його ефективне використання, має цілком певну логіку, а саме досягнення синергетичного ефекту за рахунок внутрішньоструктурних взаємодій елементів потенціалу, урахування специфіки об'єктів енергетичного сектору і виділення пріоритетних завдань стійкого розвитку. Цю логіку можна виразити у вигляді структурної моделі [3]. У цій моделі потенціал розглядається з різних позицій (екологічної, інституційної, інформаційної та ін.), а сам комплекс вивчається з позицій його місії, стану основних засобів, фінансів і якості системи управління. Ці два напрямки оцінки, об'єднуючись, виходять на інструментарій і технології здійснення реорганізацій, які повинні підкріплюватися інвестиційними ресурсами.

Таким чином, на відміну від загальноприйнятої практики дослідження корпоративних систем за моделлю «потенціал – перспективи» пропонується більш розгорнута і структурована модель – «передумови перетворень – підходи до оцінки – потенціал функціонування – потенціал розвитку – механізм забезпечення розвитку» з включенням блоку інноваційних ресурсів і в потенціал, і в механізм забезпечення процесу розвитку. У реальній практиці реформ поліпшення результатів діяльності будь-якої складної системи досягається шляхом удосконалення виробничих і управлінських технологій. Останні включають арсенал новітніх засобів: сучасні цифрові технології управління, формування цін, бізнес моделі, управління проектами, оновлення організаційно-інформаційної бази. Нові технології забезпечують структурні перебудови, спираючись на комунікаційні моделі й схеми, програмні технології, економічні нормативи.

Література:

1. Енергетична стратегія України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/605-2017-%D1%80#Text>.
2. International energy agency (2021). Net Zero by 2050 A Roadmap for the Global Energy Sector. URL: https://iea.blob.core.windows.net/assets/beceb956-0dcf-4d73-89fe-1310e3046d68/NetZeroby2050-ARoadmapfortheGlobalEnergySector_CORR.pdf.
3. Yarova, O. and Leonov, Ya. (2021), «Organizational and economic conditions for ensuring the energy sector», *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 18, pp. 30–34.

FORMATION OF THE TURKISH-MUSLIM PEOPLE IN THE TERRITORY OF KAZAKHSTAN AND CENTRAL ASIA IN HISTORIOGRAPHY

Nazira Abdinassir,

Master of Arts, PhD student,
Eurasian National University
named after L.N. Gumilev

Each nation has certain stages of its formation and historical factors that influenced this process. This article will focus on the history of the formation of the people of Kazakhstan, including the stages of the formation of the Turkic Muslim peoples in the studies of domestic scientists. In general, to this day, the Kazakh people have gone through several historical censuses, the first one was carried out even before the Soviet period, i.e. in 1897. According to Russian scientists-researchers M.Kh. Asylbekov and A.B. Gali, the population census or, in other words, the statistical data of a certain period were created not for a historical source, but as a solution to certain problems of that period. Therefore, the collected census data should not be taken as a specific, reliable source of information. [1, p. 9].

As an example, the 1897 census took place after a long hiatus, and the 1939 census after the Stalinist repression, so the data from these censuses are considered questionable in terms of the accuracy of the information, and this is due to the political circumstances of that period. However, periodicals are the actual source of information.

In general, we can trace the stages of formation of peoples living in the territory of Kazakhstan in the censuses of 1897, 1920, 1923, 1926, 1937, 1939, 1959, 1970, 1979, 1989. As a result of the process of voluntary accession to Russia and the continuation of the resettlement policy, Kazakhstan gradually began to turn into a multinational state. According to the general census of 1897, it was established that representatives of 60 nationalities live on the territory of Kazakhstan. Of course, at that time the bulk of the population was made up of Kazakhs, Russians, Ukrainians. It is important to note that the ethno-demographic situation in the first years after the establishment of Soviet power was distorted as a result of the First World War, the 1916 uprising and the civil war, as well as for many other political, social and economic reasons of that period. The population of Kazakhstan after the First World War increased due to the migration inflow of peasants, amounting to 5408.1 people in 1911, and 5909.9 thousand people in 1913. During the First World War, the population of Kazakhstan decreased by several thousand, and in 1917, 5735.5 thousand people lived here. [2, p. 367].

F.N. Bazanova notes in her work that before the revolution, Kazakhstan was an agrarian region backward in development and prosperity, where Kazakh industry accounted for only 0.3% of Russian industry, and only 0.7% of industry was

concentrated on Kazakhstan land. At the same time, literacy was only 2%, only 22 Kazakhs had a higher education. Describing in detail how positive changes took place in the financial, political, economic development of the Kazakh people since the establishment of Soviet power, the author noted that in order to improve the situation on Kazakh land, representatives of many other nationalities with higher education from among Russians, Ukrainian were sent from the Russian side. , Karelian, Tatar, Bashkir, Uzbek and other Turkic Muslim nationalities for the revival of industry, for example, from the Urals, Siberia, from the regions near Moscow, workers were expelled, another 250 highly qualified metalurgists from Moscow and the Siberian land arrived in Kazakhstan and stayed here forever. Of course, in addition to these specialists, specialists of different nationalities began to come to Kazakhstan to restore, reconstruct and build other oil plants and railways. As a result of these political processes, we see another reason why the population of Kazakhstan has gradually become multinational. A picture of the general ethno-demographic situation in Kazakhstan for these periods, statistical information on the population can be seen in the 1920 census. Historical literature notes that this year's census has some shortcomings, but reliable information about the ethnic composition of the people of Kazakhstan can be extracted from there. According to the table, you can see that the population is distributed by provinces, if we consider quantitatively, then from among the Turkic Muslim peoples, you can get complete information on the number, settlement of Kazakhs and Tatars in the provinces: Kazakhs - 2,29310 (46.6%), Tatars - 120,037 (2.5%) [3, p. 38]. Since Kazakhstan is an agricultural region, the rural population was 91.5%, and the urban population was 8.5%. We can say that the results of the demographic process in those periods of the formation and formation of the Kazakh statehood are summarized in the 1926 census. According to him, the number of people arriving from the region was 801.5 thousand people. The 1926 census shows that the population growth was 26.8% over the 1920 census. The first place is taken by Semipalatinsk and Akmola provinces, and the third place was taken by the Syrdarya province [3, p.41].

The difficult process of demographic progress has undoubtedly led to changes in the national structure of the people of Kazakhstan. The number of non-Kazakh population in 1920 was 53.4%, in 1926 - 42.4%. Nevertheless, the republic continued to be multinational, the number of ethnic groups increased from 38 to 86. According to the 1926 census, the Kazakh population was 3,496,136, Tatar - 79,336, Uzbek - 129,245, Uyghur - 62,252 people. The increase in the number of Uzbek and Uighur nationalities was influenced by the annexation of the Syrdarya and Semirechye regions as a result of the political events of that period [3, p.42]. The statistics presented in the population census are not always actual figures, one can only assume. For example, information on the size of the Turkic Muslim population is found in the studies of A. Gali and M.Kh. Asylbekova.

According to the research of the authors A. Gali and M. Asylbekov, the population grew in 1926-1927. During this period, in the country as a whole, there is a tendency of population growth, although in the industrially developed and urbanized regions of the country, no increase is observed, while in the southeastern part there is a demographic growth even among the Russian, Ukrainian population in the rural areas of Kazakhstan. According to the 1926 census, among the main Turkic Muslim ethnic

groups, Kazakhs made up 3 627 612, Tatars - 79 758, Uzbeks - 129 thousand, Uighurs - 63 thousand people. [1, p.121]. In her work, Bazanova describes only the best aspects of the Soviet period that were useful for Kazakhstan, talks about them in detail, stopping at each stage, each next census. If we consider the works of Gali and Asylbekov, then these periods are characterized in general, although the authors simultaneously provide information for several years, for example, they show a tendency to normalize the demographic situation in Kazakhstan in the period from 1926 to 1970. However, it cannot be said that the demographic situation in the southeastern part of the territory of the USSR, that is, on the territory of Kazakhstan, instantly improved and stabilized. The reason for this was several facts: first, a significant difference in the degree of socio-demographic development of the population of the southeastern part in comparison with the degree of the European population; secondly, the lag of the population in culture and literacy, the struggle against patriarchal feudal kinship and relations, the transition from a nomadic lifestyle to a sedentary one; third, collectivization, industrialization, construction of railways in the socio-economic and demographic development of the population. The participation of the cities of Kazakhstan in such development processes is one of the reasons for the large difference between the two segments of the population. During this period, the peoples of the USSR had a positive feature in comparison with other countries that embarked on the path of development early - this is a high degree of family value. [1, p. 121]. Since the article deals with representatives of the Turkic Muslim nationalities, it is natural to consider the issue of the religion of Islam among them. During the period when the Kazakh people were under the rule of Tsarist Russia, there were difficulties with religion. In his work "Kazakhosphere: state, ideology, elite" demographer A.B. Gali showed how the people survived this difficult period, how the state ideology was against Islam. For example, he gave several examples of how people who adopted Christianity, the Russian administration allocated land in a certain amount, gave them the opportunity to get an education. According to the author, one should not deny the political power of the Muslim religion, in support of which he emphasizes that the role of Islam in politics is so important that it is possible to govern the state on the basis of Islamic power [4, p.79]. In general, the purpose of our digression about Islam is related to the fact that the Russian Empire sought to pursue its policy in governing peoples belonging to numerous Turkic Muslim groups, using their religious foundations, people's faith in order to achieve what they need.

The beginning of the 1930s is the most tragic period that has left an indelible mark in the history of the Kazakh people and has influenced the demographic size of the population to this day. 46.8% of the Kazakh population fell victim to the famine caused by the collectivization policy pursued by Russia during that period. According to research by demographers, the number of the Kazakh population only by 1966 began to equal the population of 1926. The demographic catastrophe of the thirties radically changed the ethno-demographic picture of Kazakhstan and turned the Kazakh nation into representatives of ethnic minorities in their own homeland [2, p. 377]. So, over the next 12 years, the following changes took place in the population of the republic, according to the 1939 census, the population as a whole in the republic amounted to 6094 thousand people, including from the group of Turkic Muslim nationalities:

Kazakhs - 2314 thousand, Uzbeks - 103 thousand, Tatars - 107 thousand, Uyghurs - 35 thousand, Azerbaijanians - 12 thousand people. As we can see, over the indicated period of time, as a result of the noted historical events, the population decreased by 105 thousand people, or by 1.7% for all nationalities [1, p. 122]. However, if we will answer the question of what changes have occurred in the group of nationalities belonging to the Turkic Muslim ethnoses, then you can trace the process of significant reduction in this group of nationalities. For example, we see that the Kazakh population decreased by 63.8%, the Uzbek - by 79.8%, the Uyghur - by 55.7%. It is known that according to the 1926 census and the 1939 census, the main indicator of population decline is observed among the Turkic Muslim nationalities and among the Ukrainians. During this period, on the contrary, there was an increase in the number of Tatars. In general, over 12 years from 1926 to 1939, a completely different ratio was established between the peoples: Kazakhs made up 38%, Tatars - 1.7%, Uighurs - 0.6%, during this period Russians even surpassed the Kazakhs in number [1, p. 122].

What changes took place in the population after this period can be seen in the next census. That is, the overall population growth for the period 1939-1959, amounted to 3 million 201 thousand 234 people. So, in 1959 the total population was 9 million 294 thousand 741 people. The ratio of ethnic groups as a percentage was: Kazakhs - 30%, Tatars - 2.1%, Uzbeks - 1.5%, Uighurs - 0.6%. If we consider as a quantitative indicator the growth in the number of Turkic Muslim groups over these twenty years: Kazakhs amounted to 474 thousand, Tatars - 85 thousand, Uzbeks - 33 thousand, Uighurs - 24.5 thousand, Azerbaijan - 38 thousand people [1, p.126].

Another interesting fact is that in 1944 a policy of forcible resettlement of representatives of the Ingush and Chechen nationalities was carried out on the territory of Kazakhstan and Central Asia, in March of the same year the Balkars were resettled, and in November - the Meskhetian Turks. In addition to these groups, Crimean Tatars and Karachais were also settled. However, with the restoration of the Chechen and Ingush Autonomous Republics on January 9, 1957, the process of the return migration of representatives of these ethnic groups to the North Caucasus began. At the same time, the Karachai and Balkar national groups also returned to their countries, although a significant part of them remained on the Kazakh land [1, p. 127].

Migration in the period from 1939 to 1959 played a large role in the population and the formation of the Kazakh people as a multinational. As in the period from 1926 to 1939, during these twenty years the population grew not based on the process of birth, but because of migration, forced relocation of people. Nevertheless, according to demographers, in the early thirties, the urban population began to grow at a high rate, there were no restrictions on the birth rate. Even during this period, the process of birth among Kazakhs who arrived from village to city was higher, since the social situation in the city was better than in the village. A similar increase was observed among other Turkic Muslim peoples. During these years, in Kazakh and Uyghur families, according to ancient traditions, polygamy was considered a common phenomenon and this had a positive effect on the birth rate.

Next, consider the changes in the Turkic Muslim peoples in the period from 1959 to 70 years. At that time, the population in the republic was 13009 thousand people. During this period, the largest number of nationalities, of course, were Russians,

Ukrainians, and in the rest of the Turkic Muslim nationalities, no significant changes were observed [1, p. 140]. In subsequent years, that is, before and after independence, there were many changes in the ethno-demographic picture of the Kazakh people. During the economic crisis, unemployment, the closure of factories, factories that became the basis of industry, difficulties in formation based on changes in the new political and economic system, many peoples began to actively leave the territory of Kazakhstan. If we consider the changes in the number of the main Muslim nationalities living on the territory of Kazakhstan in the period from 1989 to 1999, there was a process of decrease in the number of Tatars from 327 982 to 248 952 people, Azerbaijanis from 90 083 to 78 295, Dungsans from 36 945 to 30 165, Kurds and Tajiks, and vice versa in the groups of Kazakh, Uzbek, Uyghur nationalities there was a significant increase [2, p. 416]. As we have already noted, the main changes in the population size, the composition of nations have occurred due to mechanical changes, that is, as a result of migration.

The above information provides only statistical information about the representatives of the main Muslim groups living in the Kazakh land. Nevertheless, today representatives of more than 130 nationalities live on the territory of Kazakhstan, among which more than half are Muslims by religion, they differ only in the divided branches (Shiites, Sunnis). The work "Ethnoses of Kazakhstan" briefly and clearly outlines the features of each national group living on the territory of Kazakhstan, their brief history and the history of their arrival on the Kazakh lands. Based on this, it is possible to obtain information that the main Muslim national groups living in Kazakhstan are divided into several groups, depending on the characteristics of their residence and settlement. For example, tofa, the former name - karagas, by origin refers to the eastern Tuvin-Tajiks, according to the 1999 census it was established that only 29 representatives live in Kazakhstan [5, p. 134]. If we consider the Tatars, then they belong to the Turkic-speaking group of the population, Muslim Sunnis by religion, are divided into Crimean, Siberian, Astrakhan and other Tatars, depending on their location [5, p. 129]. Therefore, within the framework of one article, it is impossible to single out representatives of all nationalities, due to the small number, complete information about these groups is not given.

If we will mention from another side of religion case, then Russian ethnic groups entered Muslim Central Asia as colonizers, which turned against them a reactionary position in the national life of the Muslim peoples of Central Asia. Muslim Central Asia includes the five current former Soviet republics of Kazakhstan, Uzbekistan, Turkmenistan, Kyrgyzstan, and Tajikistan, in addition to Afghanistan. The Union of Soviet Socialist Republics (USSR) includes many nations due to the expansionist policies of the czarism of the past, spanning almost four centuries (from the beginning of the 16th to the beginning of the 20th century). The culmination of the tsarist expansion in Asia was the annexation of Turkestan (now Central Asian republics). The dominant ethnicity is the Turks, which include the Kyrgyz, Kazakhs, Turkmen and Uzbeks. In addition to the Turks, Iranian descendants of Tajiks and Slavic descendants of Russians live in modern Central Asia. However, after the Turkic-Mongol conquests, Russian rule has largely changed the ethnic, cultural and linguistic landscape of modern Central Asia. This study will describe the entry and stay of ethnic Russians and its

impact on various aspects of Central Asian nationalities. Afghanistan is part of Central Asia, but this study excludes it as it has no ethnic Russian population. Which requires further study, comparing with the opinions of other authors on this issue

In conclusion, it should be noted that all of the above population censuses were carried out during the period when Kazakhstan was under the rule of the policy of Tsarist Russia, that is, Russia, as demographers say, controlled and carried out all actions as a "donor", as the main "reservoir", and over the years of sovereignty, Kazakhstan took on this role, now population censuses have begun to form as a result of a turn in our history, changes in national groups, including in the composition of the population.

References:

1. M.Kh Asylbekov, A.B. Galiev. Socio-demographic processes in Kazakhstan (1917-1980) .- Alma-Ata: Gylym, 1991, 192p.
2. N.E. Masanov, J.K. Abylkhozhin, I.V. Erofeeva et al. History of Kazakhstan: backgammon and culture - Almaty: Dyk-Press, 2001, 608s. + incl. 28 p.
3. F.N. Bazanov. Formation and development of the structure of the population of the Kazakh SSR (national aspect). - Alma-Ata: Kazakhstan6 1987, 156 p.
4. A.B. Gali. Kazakhosphere: state, ideology, elite. - Astana: Academy of Public Administration under the President of the Republic of Kazakhstan, 2002, 152s.
5. A. N. Alekseenko, N.V. Alekseenko, M.K. Kozybaev, Yu.I. Romanov. Ethnic groups of Kazakhstan. - Astana: Elorda, 2001, 168 p.
6. Ayaz Ahmad & Sana Hussan & Syed Ali Shah, 2017. "Russification of Muslim Central Asia: An Overview of Language, Culture and Society," Global Regional Review, Humanity Only, vol. 2(1), pages 70-85, June.

HISTORICAL DEVELOPMENT OF TEMPORAL REGULATION OF RELATIONS IN CIVIL LAW.

Guyvan Petro

Professor of Poltava Institute of Business,
k. yu. Sciences, Honored Lawyer of Ukraine.

At present, the issue of timely exercise of subjective law is very relevant. In particular, the temporal relationship between the right of action and regulatory law is important. The effectiveness of the application of certain legal norms governing the course of certain terms, unfortunately, is not the main criterion for establishing the scope of the legal institution. Therefore, we must conduct a scientific study of this issue, because the seriousness of the question of the possibility of the existence of regulatory substantive law with the expiration of the statute of limitations requires serious attention. Therefore, it is necessary to analyze the question of the duration of the very subjective right to which the creditor claims for judicial protection, and the relationship of this temporal factor with the time of existence of the protection right aimed at protection. If we accept the once popular thesis that the regulatory right ceases with the expiration of the statute of limitations, then we could talk about the termination of the right to judicial protection in connection with the termination of the subject of protection. By the way, this ground would be additional to the temporary regulation of the protection of civil law, as the law, in the first place, links the refusal to exercise the right to sue with the coincidence of the statute of limitations. So, it is necessary to find out whether the protection right of the holder to protect the violated regulatory right is terminated after the expiration of the statute of limitations? If not, what right is terminated and is it terminated at all?

We will now answer the questions. They have been quite lively discussed in the literature, and the legal status of scientific analysis clearly indicates the evolutionary development and effectiveness of these studies. Let's analyze the historical progress of the relevant doctrinal developments. In the second half of the XIX - early XX century in civil works and current legislation was dominated by the thesis that the failure to exercise subjective civil law for a long time actually means the cessation of interest in it by the right holder. The force of prescription was understood precisely in such a way that it destroys the indisputable right. It was believed that the expiration of a subjective right by prescription is a condition that accompanies its emergence. The inactive right was recognized as viable only up to a certain moment, and the statute of limitations was the limit of the viability of the inactive right, which did not declare itself for a long time [1, p. 8]. Such, in fact, a rather balanced approach, could have prospects and expediency of further effective development, if it concerned the term binding rights and the corresponding obligations of the parties. In fact, the researchers of that time mainly extended this scientific development to property relations. Therefore, the loss

of this subjective right was postulated due to its long (in case of uncertainty - socially desirable) term [2, p. 221], which did not look convincing enough.

This concept has become more balanced in the study of situations where the owner of the property for some reason beyond his control lost his property. Here the inaction of the latter was of qualifying importance: since the period during which the non-possessing owner lost his material subjective right of ownership was considered prescription, it was logical to assume that during this period the untitled owner acquires it. In other words, prescription as a single category was considered as a phenomenon during which there is either the acquisition of a certain right, or its repayment. Therefore, it was considered that the statute of limitations during which the subjective substantive right was acquired (acquisitive) and the statute of limitations, the expiration of which leads to the loss of the right (extinguishing) are elements of the same legal institution [3, p. 2-3]. The further development of civil science, based on the differences of both legal nature and separate legal regulation of institutions of acquisitive and statute of limitations [4, p. 15-16], led to the realization of the need for separate legal regulation of these two institutions.

The statute of limitations has gradually acquired the legal significance that it has now - this is the period during which a person can exercise his substantive right to receive judicial protection of the violated civil right or interest by filing a lawsuit by him or another authorized person [5, c. 81]. This change in the assessment of the legal nature of this period could not but be reflected in the scientific perception of the relationship between the emergence and termination of the period of existence of the claim and the duration of the subjective right that received the violation. The question of the existence of a certain subjective right outside the statute of limitations has always been quite relevant and, as the historical analysis of his research shows, difficult. Of course, civil studies of these relations took place within the framework of the currently generally accepted, but at that time the only generally accepted concept, according to which the power to sue was considered an element of the subjective right itself, and acquired the ability to enforce after the offense. Within this concept, the scientific analysis of the duration of substantive law in view of the expiration of one of its integral elements - claims - quite logically led to two possible conclusions.

The first was that a subjective right not endowed with the capacity for coercive protection could not exist. That is, as a result of the expiration of the statute of limitations, not only the right to judicial protection is terminated, but also the protected substantive right itself, regardless of whether it coincides in content with the claim or not. For a long time, the statement that with the expiration of the statute of limitations is extinguished and the subjective right itself was dominant among scholars [6, p. 172]. In particular, the literature indicated that the requirements of the contracts after the expiration of the statute of limitations are destroyed, the obligated person is released from the obligation, the right itself is terminated, and its content disappears [7, p. 399, 476-480]. In fact, from this point of view, with the expiration of the statute of limitations, there is an external blow to the vital function of law - its ability to enforce the obligation. And the existence of subjective law is impossible without a protective property. Thus, the expiration of the statute of limitations destroys the subjective right from the outside, while the cut-off period terminates the existence of substantive law

from within [8, p. 14]. This legal approach was justified from a pragmatic point of view: why do we need a subjective right that, being in a violated state, cannot be forcibly protected? Therefore, taking into account the fact that according to the commented theory at the moment of violation the subjective right is transformed into the right to sue, its termination with the expiration of the statute of limitations seems natural.

Proponents of this theory in different periods were such scientists as G.F. Shershenevich, V.I. Sinaisky, M.M. Agarkov, O.S. Ioffe, and others. They argued that the repayment of the possibility of compulsory protection of the infringed right (termination of the substantive right to sue) entails the same effect for the protected substantive right itself. In other words, failure to file a lawsuit before the expiration of the term specified in the law entails repayment, loss of the violated right. The creditor can no longer demand anything from the debtor, and the debtor is not obliged to do anything. M. Ring was in the same position, according to which the expiration of the statute of limitations leads to the termination of both the violated right and the right to sue (since the latter was understood as a violated right capable of enforcement) [9, p. 84].

Other researchers, also considering the substantive right to sue as a special state of the subjective right itself, nevertheless pointed out that with the expiration of the statute of limitations only the right to protection ceases, and the substantive right itself continues to exist. So, K.N. Annenkov pointed out that the provisions of the law on annulment of the claim and termination of the case should be understood as the expiration of the right to sue, and not extend it to the existence of a protected civil legal relationship [10, p. 476-477). A similar position was also held by Abramov S.M., Lapirov-Skoblo M.Ya., Vilnyansky S.I., Novitsky I.B., Cherepakhin B.B. and other. At the same time, they emphasize that the expiration of the statute of limitations prevents the possible enforcement of the right in court, but the substantive law continues to exist after the expiration of the statute of limitations. As a result, the right becomes, so to speak, somewhat defective, truncated, but not terminated. Therefore, the rule currently enshrined in Part 2 of Article 20 of the Civil Code of Ukraine should be interpreted in this way, and the word "failure" should be understood not as inaction for some time, but as a result that appeared after the expiration of the term for judicial protection. Some proponents of this scientific approach, in order to mitigate the general rejection of the existence of the so-called natural (deprived of compulsory protection) obligation, which continues to exist after the expiration of the statute of limitations, pointed out that it is not essentially an obligation: relations move from the realm of legal to the realm of factual, this leads to a special socially burdened understanding of the concept of "duty" [11, p. 7-8].

So, as we saw, the question was not obvious, there was a long lively discussion between the supporters of these approaches (by and large, this discussion continues in civilization and now, but it is moved to a slightly different plane due to changes in the conceptual basis). In the 20th century, the concept of redemption of substantive law after the expiration of the statute of limitations began to be criticized. This was especially evident in the 60's - 70's: there were numerous scientific publications, which argued that there is no direct impact of the expiration of the statute of limitations on

the existence of the subjective right [12, p. 189]. Thus, it is not surprising that in the end the legal position was actually recognized as more progressive, which determined that the law continues to exist after the loss of its protective coercive capacity, although it becomes less effective and protected [13, p. 375-377]. After the statute of limitations has expired, the regulatory right does not cease, its effect continues in the state of *jus nudum* - "naked right", deprived of protective capacity. However, this position was justified not by a change in approach to the analysis of the internal nature of the studied relationship, but by the fact that the general theoretical conclusions about the termination of the subjective right with the repayment of its coercive property contradicted current legislation. This is a normative rule that indicates the possibility of objection of the right holder against the reverse claim performed after the expiration of the statute of limitations, which was reproduced in Art. 47 of the Civil Code of the RSFSR in 1922, Art. 82 of the Civil Code of the USSR in 1963 and is currently contained in Part 1 of Art. 267 CCU.

As we can see, the ancient disease of our legal science has become apparent: it is not doctrinal thought that gives impetus to the improvement of current legislation, but rather, the current legal norms force scientists to seek scientific justification for them. Most often, such searches lead to an artificial adjustment of the really existing legal relations to the legal superstructure, distorting their nature and giving them the features of abnormal development. Eventually, after some time, such regulatory mechanisms demonstrate their ineffectiveness and are abolished, forcing scientists to find a new justification for the real relationship. However, in our case we have a happy exception to the rule described above: the introduction of the provision in civil law on the obligation to perform the duty after the expiration of the statute of limitations prompted civil scientists to search for its real and concrete content. This provision of civil law, at first glance, removed the existing differences in the assessment of the ratio of the duration of the subjective right with the expiration of the statute of limitations on the requirements for its judicial protection. After all, if we agree with the thesis of the termination of the subjective right with the expiration of the statute of limitations, the question inevitably arises about the validity of the debtor's voluntary performance of the obligation after the expiration of the statute of limitations. Because the law is about the obligation, so, based on the provisions of the theory of obligations, it should be recognized that the only basis for the existence of a certain obligation is the existence of a legal relationship and a subjective right that corresponds to this obligation.

This normative rule, it would seem, once again indirectly confirmed the fact that after the expiration of the statute of limitations, the substantive law itself is not terminated: the legal norm is about fulfillment, and only the existing obligation can be fulfilled. Consequently, the civil obligation continues to exist beyond the statute of limitations, because otherwise, if the subjective right due to the expiration of the claim, the debtor's performance was an action without proper legal basis and subject to return by direct indication of the relevant articles of the Civil Code. Therefore, the obligation continues to exist after the statute of limitations, although it has lost its validity. However, supporters of another scientific doctrine, according to which the expiration of the statute of limitations leads to the termination of the subjective civil rights of the person [14, p. 267; 15, c. 122-123], did not lay down their arms. Of course, the

emergence of a legal requirement to perform a duty, despite the coincidence of the statute of limitations, has complicated research, but the basic conceptual provisions have not changed: one cannot imagine the existence of a subjective right that cannot be protected in court. Therefore, the authors of this theory proceeded from the need to establish clear boundaries of the existence of subjective law, provided by its mandatory attribute - the claim property. And it is the deadline for the existence of such a civil right was chosen the expiration of the statute of limitations.

Within this doctrine, various questions arose as to the nature of the commented phenomena, which were not easy to reconcile with the normative rule: on the one hand, the expediency of the continued existence of substantive law, which lost its coercive property, continued to be questioned. in case of voluntary performance of the duty by the debtor or renewal of the statute of limitations. After all, if the obligation no longer exists, the performance should be considered unfounded, and everything performed should be returned to the performer. Finally, if the long-standing subjective right is considered terminated, a logical question arises: which substantive right will be protected in court in the event of a lawsuit, because by law the law enforcement agency must accept the statement of claim, regardless of the statute of limitations.

Be that as it may, the supporters of this legal theory approached the analysis traditionally for Soviet times: without questioning the expediency and essential validity of the existence of the rule set forth in the current version of Part 1 of Art. 267 of the CCU, they tried to find a scientific explanation for the performance of the duty (because the law is about the performance of the obligation), which, in their opinion, ceased. Several different theories have been developed. For example, OS Ioffe developed a theoretical construction, according to which, given that the voluntary performance of the obligation after the expiration of the claim period is not limited to a certain period, the implementation of such performance will mean that the statute of limitations is not actually expired, and the corresponding subjective right continues to be in legal condition. According to the scientist, further voluntary execution is a legal fact, the appearance of which paralyzes the extinguishing effect of the statute of limitations, so the subjective right in such circumstances should be considered existing and never terminated [14, p. 266-267]. D.M. Genkin also believed that civil law could not exist without a coercive sanction, so he pointed out that the subjective right ceases with the coincidence of the statute of limitations. To explain the further effectiveness of the relevant subjective right and obligation in the case of voluntary performance, the scientist postulated that the elements of coercion are manifested not only in the protection of the right, but also in the statutory possibility to object to the claim. Thus, he substantiated the impossibility of returning the debt performed by the debtor after the expiration of the statute of limitations determined by civil law [16, p. 255].

M.P. Ring and I.M. Bolotnikov developed another legal construction designed to combine the theory of prescription of subjective law with the commented norm of the law. It emphasized that the performance of an overdue duty is the basis for a new legal relationship by virtue of a direct instruction of the law. The essence of the new relationship is that the commissioner acquires the right to perform, and the obligated person, accordingly, can not demand its return. The new obligation, being directly established by part 1 of Article 267 of the Civil Code, arises by virtue of the

prescription of the law on the new implementation of positive actions, the content of which coincides with the obligation that ceased after the expiration of the statute of limitations. The very voluntary action of the debtor after the expiration of the statute of limitations is a condition and basis for legal consequences, as a result of which the creditor's subjective right is restored [11, p. 8]. Therefore, the means of protection of the already new right is to deny the claim. Therefore, despite the fact that the subjective right after the omission of the statute of limitations is de facto lost, its holder retains the authority to acquire this right again due to the positive action of another person [17, p. 12]. Finally, O.O. Krasavchikov justified the continuation of the existence of subjective law by the possibility provided by law to protect it after the expiration of the statute of limitations (ie, in the case of restoration of the statute of limitations) [18, p. 288]. This position, according to which the restoration of the statute of limitations by the court is in fact the restoration of subjective regulatory law, which once ceased, was supported by other scholars.

The literature has already pointed to the conditionality and artificiality of the above legal constructions, which do not stand the test of practice [19, p. 197-198]. The fact is that an important feature of any subjective right, both for the bearer and for society, is its certainty at every moment of existence. Returning to the above constructions, it is not known from their content whether there is a subjective right in the period from the expiration of the statute of limitations to the moment of voluntary performance by the debtor. And this period can be quite long. Such explanations of, for example, explanations of the obligation to fulfill a long-standing obligation cannot be considered too successful, that the creditor loses the right with the expiration of the statute of limitations, but after the debtor fulfills it again by virtue of direct law or receipt of property [20, p. 102]. In addition, the thesis is false, according to which the basis for the emergence of a new legal relationship is the very fact of performance that occurred after the expiration of the statute of limitations [14, p. 267]. It cannot be acceptable because it does not agree with the general principles of binding law theory. If we consider the execution of a legal fact that gives rise to a legal relationship, then, of course, it is necessary to establish the scope of rights and obligations of such a legal relationship. At present, however, the question of what right arises and what are the legal consequences of non-fulfillment of the relevant obligation remains unanswered. It is also unclear where the new law comes from, there must be a legal basis for it. At the same time, the law clearly states the performance of an obligation, and it does not provide such a legal precondition for the occurrence of an obligation as performance, all the more unfounded. The list of grounds for termination of obligations provided for in Chapter 50 of the CCU is exhaustive and does not contain such as the expiration of the statute of limitations.

Thus, the view that the subjective right ceases after the expiration of the statute of limitations, and after the restoration of the statute of limitations it reappears, deserves critical criticism. After all, if it is observed, it should be recognized that in the period from the expiration of the statute of limitations to the moment of its restoration by the court the substantive law did not exist. In this case, the debtor has no grounds for voluntary performance of the obligation, and if it is performed during this period, such performance is subject to return as unfounded. And this, in turn, contradicts the rule of

Part 1 of Art. 267 CC. In addition, even if the expiration of the statute of limitations is considered a ground for termination of the substantive law, there are no such grounds for its new occurrence at all. Of course, a terminated court decision on the protection of rights cannot be considered as such a ground.

These explanations follow from the objective state of relations in the commented area and allow to completely eliminate the need to construct the next grounds for a new legal relationship after the expiration of the statute of limitations. Therefore, in view of the above, civilist thought, in general, came to the conclusion that the legal relationship continues to exist regardless of the statute of limitations. That is why now most scholars do not support the view of the restoration of substantive law in the case of restoration of the statute of limitations. It is more acceptable to argue that the statute of limitations extinguishes only the right to sue, and not the subjective substantive right itself, ie the continuation of the subjective substantive right deprived of judicial protection after the expiration of the statute of limitations. Therefore, after the expiration of the statute of limitations, the protection of the violated subjective right cannot be carried out in court. However, the protected right itself does not cease with the expiration of the statute of limitations, but continues to exist, being deprived of means of coercive protection, moreover, voluntary performance by the debtor is appropriate at this time, and the latter has no right to demand repayment. The only thing that must be added is that it is not the violated regulatory law that continues to exist, but the protection law, which has lost its coercive ability to implement. Therefore, the voluntary exercise of this right will be appropriate.

References.

1. Borovikovskiy A.L. Judge's report. SPb., 1892. V.2. 260 p.
2. Shershenevich G.F. Textbook of Russian civil law. / ed. : Krasnokutskiy V.A. 11th ed. Moscow: Бр. Башмаковы, 1914. V. 1. 499 p.
3. Guyvan P. Theoretical Fragments of Research and Development in the Classroom. Law of the Eastern European States (ReOS). 2016. № 1. pp. 1–12.
4. Kalachev N.V. About the statute of limitations on Russian civil law. Юридический вестник. Moscow: 1867. Book 1 (July). Pp. 1-18.
5. Guyvan P.D. Statute of limitations: monograph. Kharkiv: Pravo, 2012. 448 p.
6. Gurvich M.A. Right of action. Ed. : Kleinman A.F. Moscow-Leningrad: Изд-во АН СССР, 1949. 216 p.
7. Engelman I.E. About the statute of limitations on Russian civil law. Historical and dogmatic research. Moscow: Statut, 2003. 511 p.
8. Gurvich M.A. Deadlines in Soviet civil law. Moscow: БЮЗИ, 1961. 80 p.
9. Ring M. The effect of the statute of limitations in Soviet civil law. Советское государство и право. 1953. №8. Pp. 78-85.
10. Annenkov K.N. The system of Russian civil law: Rights are mandatory. S.-Pb. : Тип. М.М. Стасюлевич, 1901. V. 3. 495 p.
11. Bolotnikov I.M. Problems of statute of limitations in Soviet civil law: author's ref. dis. ... cand. jurid. science. Leningrad, 1964. 16 p.
12. Vilnyansky S.I. Lectures on Soviet civil law. Kharkiv: Kharkiv University Press, 1958. Part 1. 339 p.

13. Civil law: a textbook / ed .. Y.K. Tolstoy, A.P. Sergeev. 4th ed., Reworked. and ext. Moscow: Велби, 2002. Ch.1. 722 p.
14. Ioffe O.S. Soviet civil law (course of lectures). The general part. Leningrad: Из-во ЛГУ, 1958. 512 p.
15. Lorenz D.V. Statute of limitations: world experience and prospects for reform in Russia. Евразийский юридический журнал. 2013. № 2 (57). Pp. 120-125.
16. Soviet Civil Law Textbook. / Bratus S.N., Genkin D.M., Lunz L.A., Novitsky I.B.; Edited by: Genkin D.M. Moscow: Госюриздат, 1950. Vol.1. 495 p.
17. Ring M.P. Statute of limitations in Soviet civil law. Author's ref. ... diss. cand. jurid. science. Moscow, 1952. 18 p.
18. Soviet civil law. V.1 Under. ed. O.A.Krasavchikov. Ed. 3rd correct. and add. Moscow: Higher school, 1985. 544 p.
19. Lebedeva K.Yu. Statute of limitations in the system of civil law terms: dis. ... cand .. jurid. science. Tomsk, 2003. 243 p.
20. Tolstoy Yu.K. Content and civil protection of property rights in the USSR. Ed .: Ioffe O.S. Leningrad: Изд-во ЛГУ, 1955. 219 p.

CRIMINAL LIABILITY FOR VIOLATION OF LEGISLATION IN THE FIELD OF USE OF NATURAL RESOURCES OF THE MARITIME ECONOMIC ZONE OF UKRAINE

Kuzmenko Iuliia,

PhD, assistant professor, professor Department of Administrative Law and Administrative Procedure (Kherson Faculty of Odesa State University of Internal Affairs, Kherson, Ukraine)

Dundykh Leila,

Candidate of Juridical Sciences, assistant professor, professor Department of Professional and Special Disciplines (Kherson Faculty of Odesa State University of Internal Affairs, Kherson, Ukraine)

Liability for violation of the legislation on the maritime economic zone and the continental shelf of Ukraine is one of the types of legal liability due to the specifics of the object of encroachment – the natural resources of the continental shelf and the maritime economic zone.

Citizens of Ukraine, foreign citizens and stateless persons are subject to disciplinary, civil, administrative and criminal liability for violations of the legislation on the maritime economic zone and the continental shelf.

The current legislation also contains special rules that provide for liability for violations of legislation in this area, in particular Art. 22–26 of the Law "On the exclusive (maritime) economic zone of Ukraine".

Bringing violators to justice under this law does not release them from the obligation to compensate in accordance with applicable law for damage caused by the violation, living and other resources of the maritime zone of Ukraine. The peculiarity of property liability for violation of the legal regime of the maritime economic zone and the continental shelf is the application of penalties for special fees and calculations.

According to Article 243 "Marine Pollution" of the Criminal Code of Ukraine [1], liability arises under the following conditions:

1. Pollution of the sea within the internal sea or territorial waters of Ukraine or within the waters of the exclusive (marine) economic zone of Ukraine with materials or substances harmful to human life or health, or waste due to violation of special rules, if it created danger to life or human health or living marine resources or could interfere with the lawful use of the sea, as well as illegal dumping or burial within the internal sea or territorial waters of Ukraine or on the high seas of these materials, substances and wastes – shall be punishable by a fine of three hundred to eight hundred non-taxable minimum incomes or imprisonment for up to three years or imprisonment for the same term, with deprivation of the right to hold certain positions or engage in certain activities for up to three years or without such.

2. The same acts, if they caused death or disease of people, mass death of objects of fauna and flora or other grave consequences, – shall be punishable by imprisonment for a term of two to five years with deprivation of the right to hold certain positions or hold a certain activities for up to three years or without such.

3. Failure to notify the persons responsible for that of sea and aircraft or other means and structures located at sea, the administration of the nearest port of Ukraine, another authorized body or person, and in case of dumping for burial – and the organization issuing permits for dumping , information on the prepared or carried out as a result of extreme need of dumping or inevitable losses by them within internal sea and territorial waters of Ukraine or on the high seas of harmful substances or mixtures containing such substances in excess of the established norms, other wastes, if this has endangered the life, health of people or living resources of the sea or could harm treatment and recreation areas or interfere with other lawful uses of the sea , – shall be punishable by a fine of one hundred to two hundred non-taxable minimum incomes, or deprivation of the right to hold certain positions or engage in certain activities for up to five years, or restriction of liberty for up to three years.

Article 244 "Violation of the legislation on the continental shelf of Ukraine" of the Criminal Code of Ukraine [1] defines liability in the following cases:

1. Violation of the legislation on the continental shelf of Ukraine, which caused significant damage, as well as failure of the person responsible for the operation of technological installations or other sources of danger in the safety zone, measures to protect living marine organisms from hazardous waste or hazardous radiation and energy, if it the danger of their death or endangering the life or health of people – shall be punishable by a fine of one hundred to two hundred non-taxable minimum incomes or restriction of liberty for up to three years, or imprisonment for up to two years.

2. Research, exploration, development of natural resources and other work on the continental shelf of Ukraine carried out by foreigners, unless otherwise provided by an agreement between Ukraine and the interested foreign state, the consent of which is given by the Verkhovna Rada of Ukraine or a special permit issued by law, – shall be punishable by a fine of fifty to one hundred non-taxable minimum incomes or arrest for a term up to six months.

Conclusion. Today, an important task of law enforcement agencies is to prevent and counteract offenses related to the use and protection of natural resources of the maritime economic zone of Ukraine and the continental shelf. Analysis of the national legal framework in this perspective shows that one of the ways to implement public policy in this aspect is to establish criminal liability.

Bibliography

1. The Criminal Code of Ukraine: the law of Ukraine of April 5, 2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#top>.

SPECIFIC ISSUES OF THE LEGAL STATUS OF THE EXPERT IN UKRAINE

Vodopyan Tetiana

Ph.D., Associate Professor,
University of Water Management and Environmental Engineering
<https://orcid.org/0000-0002-7482-4577>

Novikov Ivan

Chief forensic expert of the group of technical research of documents and accounting
of the department of forensic types of research
Rivne research expert-forensic center of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine

Klyapchuk Roman

Forensic expert of the group of technical research of documents and accounting of the
department of forensic types of research,
Rivne research expert-forensic center of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine

In order to achieve in Ukraine the high quality of forensic examinations that exist in European countries, the development of scientific and methodological support, increase the efficiency of the system of training and qualification of employees of state forensic institutions, the certification of forensic psychologists attracts considerable attention.

Today, only a state expert can be an expert psychologist in court proceedings, ie an employee of a state expert institution who has the necessary knowledge to provide an opinion on the issues under study, has a relevant higher education and not less than a specialist, has been trained and qualified as a forensic expert. 14.2 "Psychological research". In addition, the forensic expert is prohibited from using his or her authority to obtain an improper benefit or to accept a promise and offer of such benefit to himself or others. [1]

The professionalization of psychologists in the field of forensic science should be based on the fundamental training of the future forensic psychologist in higher education as a forensic psychologist. This approach does not rule out the need to develop postgraduate education, but requires its basis on fundamental training in higher education. Therefore, the training of a forensic psychologist should include the following:

- basic complete higher psychological education;
- postgraduate education (specialization of internship, advanced training and retraining);
- special psychological education in the expert specialty 14.2 "Psychological research";
- self-education. [2].

Unfortunately, Ukraine has not yet developed a master's program in forensic science in the field of expert specialty 14.2 "Psychological Research". It seems

expedient to introduce a system of training experts at the departments (institutes) of forensic activities in state higher education institutions that have the appropriate scientific base and properly trained teaching staff in the areas of psychological expertise. The educational process should be focused on the graduation of specialists of certain profiles (specialties), and the knowledge acquired by them during training should correspond to the established for forensic psychologists specialty 14.2 "Psychological research" degree, depth, nature of learning and further implementation of special psychological knowledge.

In Ukraine, there is no targeted training of specialists in forensic psychological examination in the system of higher education in Ukraine, although the need for such specialists is constantly growing. A large number of criminal proceedings on violent crimes and civil disputes are considered by courts without the use of special psychological knowledge and the involvement of psychologists, which leads to disregard for psychological factors of the offender, certain circumstances of the crime or civil case.

However, the current legislation allows psychologists to expand the scope of education and provides for the possibility of their certification and qualification of forensic psychologist if the candidate has a higher psychological education and practical experience of at least 5 years. [3]

References:

1. Pro sudovu ekspertyzu, Zakon Ukrainy vid 25.02.1994 № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>.
2. Klymenko N. I. Shchodo pytan pro kompetentsiiu sudovoho eksperta / N. I. Klymenko // Kryminalistychnyi visnyk. – 2010. - № 2 (14). – S. 19- 23.
3. Sherstiuk V. M. Orhanizatsiino-pravovi ta moralno-psykholohichni zasady sudovo-ekspertnoi diialnosti: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. yurydychnykh nauk: spets. 12.00.09 «Kryminalnyi protses ta kryminalistyka; sudova ekspertyza» / V. M. Sherstiuk. – Kharkiv. – 2007. – 21 s.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ АПЕЛЯЦІЙНОГО ОСКАРЖЕННЯ ПРОКУРОРОМ ПОСТАНОВ У СПРАВАХ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПОВ'ЯЗАНІ З КОРУПЦІЄЮ

Булик Ірина Леонтіївна

кандидат юридичних наук, доцент кафедри публічного управління та
адміністрування
Національної академії внутрішніх справ

Коломієць Андрій Сергійович

здобувач вищої освіти Національної академії внутрішніх справ

Загальноновизнано, що протидія корупції є одним із основних напрямів діяльності правоохоронних органів. Тому особливої актуальності набувають питання усунення окремих перешкод з метою ефективної реалізації наданих повноважень державними органами.

Саме слово корупція означає зловживання, яке полягає у свавільному використанні законодавства чи публічної влади в приватних інтересах одних на шкоду приватним інтересам інших. Законодавство і публічна влада – це інструменти, призначені для забезпечення порядку у суспільному житті людей, заснованого на законах природи. Цей порядок є основою справедливості в розподілі соціальних благ між людьми. Зловживання законодавством і публічною владою є свавіллям, яке полягає в порушенні порядку, заснованого на природних законах суспільного життя людей, а значить і в порушенні соціальної справедливості. Тому корупція – це завжди використання особою законодавства чи публічної влади на шкоду своїм ближнім [9].

Згідно з практикою ЄСПЛ провадження у справах про адміністративні правопорушення (зокрема, й про правопорушення, пов'язані з корупцією) прирівнюються до кримінальних проваджень і на них поширюються гарантії права на справедливий судовий розгляд, передбачений у ч. 2 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (кримінально-правовий аспект). Таке тлумачення міститься у справах «Енгель та інші проти Нідерландів» від 08.06.1976, «Озтюрк проти Німеччини» від 21.02.1984, «Лучанінова проти України» від 09.06.2011, «Малофєєва проти Росії» від 30.05.2013, «Карелін проти Росії» від 20.09.2016. У рішенні КСУ рішення від 11.10.2011 №10-рп/11 зазначається, що окремі гарантії кримінального процесу поширюються на притягнення особи до адміністративної відповідальності.

Адміністративна відповідальність за вчинення правопорушень, пов'язаних з корупцією, в сучасних умовах відіграє важливу роль у системі заходів, спрямованих на запобігання і протидію корупції в Україні.

Право на оскарження постанови у справі про адміністративне правопорушення є однією з гарантій захисту прав особи, забезпечення

законності притягнення винних осіб до адміністративної відповідальності. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод гарантує право на справедливий і публічний розгляд справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом [1].

Забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення є однією із основних засад судочинства, визначених у ст. 129 Конституції України [2].

Враховуючи повноваження прокурора, які спрямовані на виконання основного завдання у провадженні в справах про адміністративні правопорушення – своєчасне, всебічне, повне і об'єктивне з'ясування обставин кожної справи вирішення її в точній відповідності з законом, наявна певна колізія в правозастосуванні.

Так, відповідно до ч.1 ст.287 КУпАП постанову по справі про адміністративне правопорушення може бути оскаржено прокурором у випадках, передбачених частиною п'ятою статті 7 цього Кодексу, особою, щодо якої її винесено, а також потерпілим. Вказані зміни внесені у зв'язку з прийняттям Закону України «Про прокуратуру» № 1697-VII від 14 жовтня 2014 року.

Положеннями ст.26 Закону України «Про прокуратуру», якими регламентовано обсяг повноважень прокурора при здійсненні нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян, також не передбачено право на оскарження постанови у справі про адміністративне правопорушення, пов'язане з корупцією [4].

Згідно вимог ч.2 ст.294 КУпАП, постанова судді у справі про адміністративне правопорушення може бути оскаржена протягом десяти днів з дня винесення постанови особою, яку притягнуто до адміністративної відповідальності, її законним представником, захисником, потерпілим, його представником, а також прокурором у випадках, передбачених частиною п'ятою статті 7 та частиною першою статті 287 цього Кодексу.

Частиною 5 ст.7 КУпАП визначено, що прокурор здійснює нагляд за додержанням законів при застосуванні заходів впливу за адміністративні правопорушення шляхом реалізації повноважень щодо нагляду за додержанням законів при застосуванні заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян.

Водночас згідно зі статтею 1 Закону «Про запобігання корупції» органи прокуратури віднесено до спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції [5]. На органи прокуратури як на спеціально уповноваженого суб'єкта у сфері протидії корупції покладається не лише обов'язок здійснення заходів щодо протидії корупційним та пов'язаним з корупцією правопорушенням, а й забезпечення обов'язкової участі у розгляді судами справ про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією, до яких належить правопорушення, передбачене у ст.172-6 КУпАП «Порушення вимог фінансового контролю». З цією метою прокурорами забезпечено опрацювання відомостей Єдиного державного реєстру декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій

держави або місцевого самоврядування (декларація), на предмет своєчасності подання посадовцями декларацій, а також достовірності відображених у них відомостей.

Однак участь прокурора у розгляді справ зазначеної категорії обумовлена певними труднощами, в першу чергу в праві на оскарження постанови у справі про адміністративне правопорушення, пов'язане з корупцією, за наведених вище обставин.

Особливої актуальності вказані питання набувають в разі необґрунтованого, а в окремих випадках – незаконного, прийняття рішення судом, однак відсутня можливість його оскарження прокурором як представником держави.

Слід зазначити про спроби вирішення даного питання, однак позитивні рішення відсутні.

Так, відповідно до роз'яснень Вищого Спеціалізованого Суду України вих.№9-749/0/4-15 від 30.04.2015 року право прокурора на апеляційне оскарження постанови місцевого суду з огляду на зміни, внесені підпунктом 2 пункту 5 Прикінцевих положень Закону України від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII «Про прокуратуру», може бути реалізовано винятково у випадках, передбачених КУпАП.

Ці ж висновки містяться в інформаційному листі від 22.05.2017 №223-943/0/4-17 Вищого Спеціалізованого Суду України «Щодо притягнення до адміністративної відповідальності за окремі правопорушення, пов'язані з корупцією», а саме: при цьому слід зазначити, що за змістом ч. 1 ст. 287 КУпАП постанова у справі про адміністративне правопорушення може бути оскаржена прокурором у випадках, передбачених ч. 5 ст. 7 цього Кодексу, якою визначено, що прокурор здійснює нагляд за додержанням законів при застосуванні заходів впливу за адміністративні правопорушення шляхом реалізації повноважень щодо нагляду за додержанням законів при застосуванні заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян. Тобто прокурор може реалізувати своє право на апеляційне оскарження у справах про адміністративні правопорушення у визначених законом випадках виключно на стадії виконання судового рішення.

Дана суперечність норм КУпАП була предметом розгляду в Конституційному Суді України, справа №2-43/2015, ухвала від 08.12.2015 року №49-у/2015 про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним зверненням Цебрія О.В. щодо офіційного тлумачення положення ч.1 ст. 250 Кодексу України про адміністративні правопорушення у взаємозв'язку з положеннями ч.5 ст.7, ч.1 ст. 287, ч.2 ст. 294 КУпАП. В ухвалі КСУ зазначено: «Аналіз конституційного звернення, доданих до нього матеріалів та положень Кодексу дає підстави для висновку, що питання щодо оскарження прокурором постанов суду у справах про адміністративне правопорушення регулюється різними положеннями Кодексу, які не узгоджуються між собою

Зокрема, згідно з ч.1 ст.250 Кодексу прокурор наділений правом оскаржувати постанову і рішення по скарзі в справі про адміністративне правопорушення. Відповідно до ч.2 ст.250 Кодексу при провадженні у справах про адміністративні

правопорушення, передбачені статтями 172-4 - 172-9 Кодексу, участь прокурора у розгляді справи судом є обов'язковою.

Так, у ч.1 ст.287 та ч.2 ст. 294 Кодексу визначено суб'єктів, які мають право оскаржувати постанови у справах про адміністративні правопорушення. Зі змісту ч.1 ст. 287 Кодексу вбачається, що постанова суду може бути оскаржена прокурором у випадках застосування за адміністративне правопорушення заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян. Проте відповідно до ч.2 ст. 294 Кодексу прокурора не зазначено серед осіб, які мають право оскаржувати постанову судді у справі про адміністративне правопорушення.

Таким чином, аналіз вказаних положень Кодексу дає підстави для висновку, що має місце неузгодженість положень ч.5 ст. 7, ст. 250, ч.1 ст. 287 та ч.2 ст.294 Кодексу щодо повноважень прокурора оскаржувати постанови суду у справах про адміністративне правопорушення. З огляду на це питання, з яким звернувся автор клопотання, може бути вирішене у законодавчому порядку» [6].

Проте має місце і інша позицію Згідно зі ст. 129 Конституції України, ст. 9 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» правосуддя в Україні здійснюється на засадах рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом. Суд створює такі умови, за яких кожному учаснику судового процесу гарантується рівність в реалізації наданих процесуальних прав та у виконанні процесуальних обов'язків, передбачених процесуальним законом.

Наведене також вбачається зі ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод («Право на справедливий суд»). У рішенні в справі «Надточій проти України», 2008 року, Європейський суд з прав людини нагадує, що принцип рівності сторін – один зі складників ширшої концепції справедливого судового розгляду – передбачає, що кожна сторона повинна мати розумну можливість представляти свою сторону в умовах, які не ставлять її в суттєво менш сприятливе становище порівняно з опонентом (див., серед інших рішень та *mutatis mutandis*, «Кресс проти Франції» (*Kress v. France*), заява № 39594/98, пункт 72, ECHR 2001-VI; «Ф.С.Б. проти Італії» (*F.C.B. v. Italy*), рішення від 28 серпня 1991 року, серія А № 208-В, пункт 33; «Т. проти Італії» (*T. v. Italy*), рішення від 12 жовтня 1992 року, серія А № 245-С, пункт 26 та «Кайя проти Австрії» (*Kaya v. Austria*), заява № 54698/00 від 8 червня 2006 року, пункт 28). За ст.ст. 8, 9 Конституції України вказаний акт має найвищу юридичну силу, а чинні міжнародні договори є частиною національного законодавства. Стаття 19 Закону України «Про міжнародні договори України» встановлює правило: якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору.

Згідно із Законом України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції», ст. 46 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, ст.ст. 2, 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» застосування судами Конвенції та остаточних рішень Суду є обов'язковим. [8].

На практиці в апеляційному суді при оскарженні постанов прокуратурою апеляційні скарги повертаються скаржнику (зразки рішень: постанова від 30.08.2018 № 408/1992/18-п Апеляційний суд Луганської області, Постанова від 09.09.2019 № 661/2253/19 Херсонський апеляційний суд, Постанова від 20.11.2019 № 496/3736/19 Одеський апеляційний суд, Постанова від 10.08.2020 № 369/3597/20 Київський апеляційний суд, Постанова від 07.08.2020 № 369/2953/20 Київський апеляційний суд, Постанова від 15.07.2019 № 766/10972/19 Херсонський апеляційний суд, Постанова від 20.12.2018 № 608/1848/18 Тернопільський апеляційний суд, Постанова від 07.12.2018 № 756/9973/18 Київський апеляційний суд).

Водночас належне виконання зазначеного обов'язку наразі ускладнено відсутністю дієвого механізму реалізації процесуальних повноважень прокурора. Можна констатувати, що внаслідок наявності недоліків у законодавстві участь прокурора у справах про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією, має формальний характер. Вказане негативно впливає на формування єдиного підходу до розгляду справ про правопорушення, пов'язані з корупцією. Не викликає жодних сумнівів, що позбавлення прокурора права на апеляційне оскарження постанов у справах вказаної категорії перешкоджає постановленню законного та обґрунтованого рішення, а також є перепорою у виконанні завдань, визначених у ст. 1 КУпАП. Вчинення правопорушень, пов'язаних з корупцією, підриває авторитет органів державної влади та місцевого самоврядування, а питання запобігання та протидії вказаним правопорушенням є актуальним та першочерговим завданням нашої держави. Відтак існує нагальна потреба передбачити у КУпАП право прокурора на оскарження постанови суду першої інстанції у справі про правопорушення, пов'язані з корупцією [7].

Актуальність даного виступу полягає у приверненні уваги до тематики, що прокурор не може бути обмежений у реалізації своїх повноважень як учасник процесу.

Список літератури:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_004
2. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show>
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року № 8073-Х [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>
4. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>

5. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2021 року № 1700-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>

6. Рішення Конституційного Суду у справі за конституційним зверненням Цебрія Олександра Володимировича щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 250 КУпАП у взаємозв'язку з положеннями частини п'ятої статті 7, частини першої статті 287, частини другої статті 294 цього кодексу від 8 грудня 2015 року № 2-43/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v049u710-15>

7. Годуєва К., Загорська О. Оскарження прокурором постанов у справах про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією. Вісник Національної академії прокуратури України. 2017. № 4. С. 117–125.

8. Соболев О. Проблемні питання апеляційного оскарження постанов у справах про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією. Вісник прокуратури. 2017. № 11. С. 35–37.

9. Судовий розгляд справ про правопорушення, пов'язані з корупцією: практ. посіб. / кол. авт.; за ред. доктора юрид. наук, проф. О. М. Костенка. Київ: Національна академія прокуратури України, 2018. 346 с.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КІБЕРБЕЗПЕКИ У НАПРЯМКУ ПРОТИДІ ДИТЯЧІЙ ПОРНОГРАФІЇ

Діордіца Ігор Володимирович

доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри приватного та публічного права,
Київський національний університет технологій та дизайну

Стецюра Ілля Романович

студент групи БП-1-18,
Київський національний університет технологій та дизайну

Актуальність обраної теми зумовлена тим, що розповсюдження дитячої порнографії в Інтернеті - серйозна соціальна проблема. Протягом останніх років зростає обізнаність інтернет-користувачів щодо шокуючого використання і демонстрації малолітніх дітей в порнографічних матеріалах. Мабуть кожна людина в Україні обурена таким протизаконним поведженням з дітьми, проте покласти край цьому ніяк не вдається. Через глобальний характер цієї проблеми дані злочини продовжують рости і розвиватися разом з технологічним прогресом.

Згідно з останнім звітом щодо прозорості соціальних мереж, тільки у 2020 році Facebook видалив 35,9 мільйонів одиниць контенту, позначених як «дитяча порнографія і сексуальна експлуатація» [1]. Констатуємо, що Facebook не самотній: Instagram, Youtube, Twitter, TikTok, Reddit і Snapchat разом видаляють мільйони повідомлень і зображень, які не відповідають принципам спільноти щодо жорстокого поведження з дітьми.

Коли мова йде про дитячу порнографію, дуже часто це стосується тіньових куточків Інтернету, таких як: Omegle, Dark net, Usenet, додатки для чату з наскрізним шифруванням і т. ін. Але проблема не обмежується приватними групами або анонімними платформами. Тисячі зображень і повідомлень, що містять жорстоке поведження з дітьми, експлуатацію і порнографію, щодня видаляються найбільшими компаніями в соціальних мережах.

Дослідники з організації «Comparitech» вивчили звіти про прозорість семи найбільших соціальних мереж, щоб з'ясувати, наскільки поширене жорстоке поведження з дітьми на цих платформах. Звіти про прозорість зазвичай несуть за собою видалення контенту, який поділений на різні категорії. Дослідники розглянули видалення контенту, безпосередньо пов'язаного з порнографією дітей, жорстоким поведженням і сексуальною експлуатацією [1].

Тому слід впроваджувати якісні механізми боротьби з дитячою порнографією, щоб забезпечити розсудливе існування та процвітання майбутніх нащадків.

Потрібно зазначити, що в світі ця проблема поширена не менше ніж в Україні, і цьому питанню приділяють увагу міжнародні організації та інші держави. Відомими корпораціями було розроблено технології які прямо пов'язані з розслідуванням злочинів у сфері сексуального насилля та дитячої порнографії. Більш того, деякі з таких технологій надаються для правоохоронних органів безоплатно.

Наприклад, в 2012 році Microsoft надала правоохоронним органам свій інструмент PhotoDNA, який становить цифровий підпис кожного зображення і може бути зіставлений з базою даних відомих зображень сексуального насильства. Ця технологія допомагає організаціям автоматично виявляти і повідомляти про поширення зображень дитячої експлуатації. Інструмент вже не один раз призводив до арешту злочинців, яким було пред'явлено звинувачення в отриманні та поширенні зображень жорстокого поведіння з дітьми в службі Microsoft OneDrive [2].

У серпні 2014 року Google запровадив спеціальні фільтри для дитячої порнографії, де кожному зображенню сексуального насильства над дітьми надається унікальний цифровий відбиток, який дозволяє системам ідентифікувати ці зображення, в тому числі в Gmail [3]. Після цього впровадження, кібернетична інформація що була створена компанією Google надсилається до Центру зниклих і експлуатованих дітей і призводить до арештів обвинувачених в зберіганні дитячої порнографії.

Технології діють таким чином, щоб зображенням і відео-записам з дитячою порнографією призначався унікальний «хеш-код». Це комп'ютерний код, який є унікальним для кожного зображення та відео, і використовується для нумерації документів що представлені в якості доказів. Хеш-коди зображень і відео зазвичай порівнюються з державною базою даних відомих жертв дитячої порнографії. Якщо хеш-код збігається, то слідчий орган може ідентифікувати конкретне порнографічне зображення або відео з відомою жертвою.

Наприклад, припустимо, що конкретне зображення має хеш-код I23423594985043. Уповноважений орган перевіряє цей номер через базу даних, порівнює його з 12-річною жертвою по імені «Алекса», яка була сфотографована у Полтаві в середині 1990-х років і як вже підтвердила поліція, була неповнолітньою в той час.

На наше переконання, посилити діючий механізм потрібно тим, щоб закони про дитячу порнографію були достатньо суворими. Просте зберігання порнографічних зображень із зображенням дітей на персональних комп'ютерах повинно призводити до тюремного ув'язнення. Безсумнівно Закони мають забороняти дитячу порнографію, і криміналізувати всі види її поширення.

Практика блокування інтернет-контенту розповсюджена в багатьох країнах світу, котрі відповідально підходять до проблем безпеки громадян, проте кожна держава відрізняється своїм механізмом блокування шкідливого та загрозливого контенту. Тому було б доречно зазначити регулюючі органи та механізми фільтрації деяких країн.

У Німеччині регулюючим органом виступає Федеральний департамент з питань медіаресурсів шкідливих для молоді. Механізм фільтрації діє як Угода «Добровільний самоконтроль для мультимедійних сервіс-провайдерів»

Сполучені Штати Америки за регулюючий орган мають Федеральну комісію із зв'язку США (USA Federal Communication Commission, FCC) та Федеральну комісію з торгівлі США (The Federal Trade Commission, FTS). Механізмом фільтрації є «Фільтрація в школах і публічних бібліотеках, університетах».

Регулюючим органом у Великобританії є Internet Watch Foundation (IWF) – це неурядова саморегулююча організація, створена в Великобританії для нагляду за Інтернетом. По суті є «гарячою лінією» для повідомлення про неправомірний вміст в Інтернеті. Управляється в співдружності з поліцією, урядом, суспільством, інтернет-провайдерами; Радою з питань безпеки дітей в Інтернеті.

Механізми забезпечення кібернетичної безпеки окресленої проблематики у Великобританії наступні: 1) блокування операторами та провайдерами послуг Інтернет доступу до сайтів, які містять непристойні зображення неповнолітніх (у всьому світі), кримінальний контент, та той що розпалює расову ненависть; 2) стандарти саморегулювання інтернет-контенту та інтернет-сервісів бізнесом, батьками та дітьми (мережева, локальна фільтрація і активація вікової фільтрації для неповнолітніх, модерація та класифікація інтернет-контенту); 3) механізм класифікації комерційного контенту операторами мобільного зв'язку згідно з Кодексом практики саморегулювання нових форм змісту на мобільних телефонах [4].

Отже ми бачимо, що міжнародна спільнота акумулює свої сили і намагається боротися з проблемою. Із зазначеного вище слід зробити висновок, що для ефективного перешкоджання розвитку та розширенню проблеми дитячої порнографії необхідні міжнародно-правові засоби боротьби, відповідна національна законодавча база та програмне і організаційне забезпечення. Також було б доречним розширити міжнародне співробітництво у боротьбі з дитячою порнографією, адже через мережу Інтернет інформація стає враз доступною для всіх країн.

Список літератури:

1. Comparitech: The rising tide of child abuse content on social media. URL: <https://www.comparitech.com/blog/vpn-privacy/child-abuse-online-statistics/> (Дата звернення: 21.09.2021).

2. Microsoft: PhotoDNA URL: <https://www.microsoft.com/en-us/photodna> (Дата звернення: 22.09.2021).

3. PCWorld: How Google handles child pornography in Gmail, search URL: <https://www.pcworld.com/article/2461400/how-google-handles-child-pornography-in-gmail-search.html> (Дата звернення: 19.09.2021).

4. Телекомунікаційна Палата України: Законодавче регулювання та способи фільтрації шкідливого інтернет-контенту: Міжнародний досвід URL: <https://telpu.com.ua/archives/1872> (Дата звернення 20.09.2021).

СТАНОВЛЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНИХ ВИМОГ ДО ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ

Камінська Олена,

к.і.н., доцент, професор кафедри загальноправових та соціально-гуманітарних
дисциплін
Херсонського факультету ОДУВС

Федорченко Олег,

к.і.н., завідувач кафедри
загальноправових та соціально-гуманітарних дисциплін
Херсонського факультету ОДУВС

Нещодавно Ліцензійні умови надання освітніх послуг черговий раз було змінено. У тому числі і щодо науково-педагогічних працівників. Зазначимо, що з моменту прийняття у 2015 році цей документ зазнав уже чотири редакції. З одного боку, це природньо, адже реформування системи освіти вимагає пошуків найкращої моделі. З іншого, це значне, і як виявляється нікому не потрібне, навантаження на викладачів і заклади вищої освіти.

Зважаючи на викладене, метою статті є дослідження кваліфікаційних вимог до викладачів вищого закладу освіти.

Одразу зазначимо, що освітній і науковий світ стурбований ідеями запропонованих змін, оскільки нові вимоги до викладачів університету: збільшення частки досліджень, зміни структури та змісту курсів, навантаження та методи навчання, які потрібні студентам сьогодні – це значна напруга і велика відповідальність [1, с.108].

Отож, перейдемо до розгляду кваліфікаційних вимог сучасного викладача вищої школи.

Відповідно до п.6 Ліцензійних умов надання освітніх послуг від 30 грудня 2015 року науково-педагогічні (наукові) працівники можуть читати лекції, проводити практичні, семінарські та лабораторні заняття, здійснювати наукове керівництво курсовими, дипломними роботами (проектами), дисертаційними дослідженнями, якщо їх рівень наукової та професійної активності засвідчується виконанням мінімум трьох умов за останні п'ять років [2].

Для початку зазначимо, що визначено майже усі можливі види навчальної роботи, за винятком практичної підготовки. Тут виникає питання, на викладачів, які здійснюють керівництво практикою дана вимога не поширюється? Скоріше за все, законодавець не врахував цей момент.

Підтвердженням є формулювання цього положення у наступній редакції від 23 травня 2018 року. Так, тут вже відсутній перелік видів навчальної діяльності і використане узагальнююче поняття «здійснення освітнього процесу». Тобто тепер стало зрозумілим, що викладач, незалежно від розподілу навантаження і видів занять повинен мати відповідну кількість пунктів активності. У даному випадку їх кількість збільшується до чотирьох. Дещо покращує ситуацію

відсутність терміну, впродовж якого ці вимоги повинні були бути виконаними викладачем (пункт 28 Ліцензійних умов) [3].

Новелою другої редакції стала вимога щодо наявності стажу науково-педагогічної діяльності понад два роки. І знову маємо парадоксальну ситуацію. Випускники магістратури не можуть бути прийняті на роботу, оскільки не мають необхідного стажу, який, до речі, ще і не зовсім зрозуміло де набути. Адже стаж повинен бути саме науково-педагогічним і набути його можуть «особи, які за основним місцем роботи у закладах вищої освіти провадять навчальну, методичну, наукову (науково-технічну, мистецьку) та організаційну діяльність» (ч.1 ст. 53 ЗУ «Про вищу освіту» [4]). Отже, поповнення кадрового складу молодими спеціалістами стає нереальним. Більше того, викладачі, які відпрацювали рік у вищій школі підлягали звільненню, оскільки не відповідали умові щодо дворічного стажу.

Ситуація змінилася тільки у четвертій редакції. Вимоги щодо науково-педагогічного стажу вже немає. Законодавцю знадобилося цілих три роки, щоб виправити ситуацію з молодими спеціалістами.

Зате, на виконання чотирьох пунктів активності знову встановлено термін в «останні п'ять років» [5].

Слід зауважити, що «пунктам активності» надається велике значення. І дійсно, вони є показником активної діяльності викладача, його обізнаності з новими досягненнями в науці та освіті, широким спектром інтересів не тільки у межах свого навчального закладу, але і в інших країнах і навіть сферах життєдіяльності суспільства. У такому ракурсі вимога щодо наявності «чотирьох пунктів» упродовж останніх років є цілком закономірною і обґрунтованою.

Але не все так однозначно. По-перше, змінюється термін, за який викладачеві слід мати ці пункти. Так, в одній редакції він визначений у п'ять років, а в іншій узагалі відсутній. Тим самим, науково-педагогічні працівники мають повне право враховувати той чи інший вид діяльності за весь період роботи. Так, у середньому викладачі мають по 7-8 пунктів активності, частина з яких мала місце досить давно. Але резерв до відмітки необхідних «чотирьох пунктів» є і можна дуже не напружуватись для набуття нових «свіжих» досягнень.

Гірша ситуація складається з постійною зміною змістовного наповнення можливих пунктів. Не зупиняючись на їх детальному аналізі, відзначимо, що нові види діяльності з'являються, деякі зникають. Знову таки, процес є закономірним, адже продовжується реформування освіти і до викладачів висуваються нові вимоги. З іншого боку, викладачі тільки-но виконали якийсь пункт, освоїли новий вид діяльності, написали посібник чи-то «статтю у Скопус», а у новій редакції цього пункту вже немає. І знову викладач змушений відшукувати можливість здобуття «чотирьох пунктів». Якщо згадати, що їх наявність є вимогою до викладацької діяльності, а отже, під загрозою опиняється навантаження і, взагалі, робота науково-педагогічного працівника. У результаті маємо надмірну психічну напруженість викладача, який знаходиться у стані постійної тривоги, втрачає віру у завтрашній день, оптимізм і з таким багажем йде до студентської аудиторії. Що, у свою чергу, впливає на атмосферу навчання і його якість.

Підсумовуючи викладене, можемо зробити висновок про необхідність реформування освіти. Адже суспільство постійно розвивається, висуває нові виклики, які повинна враховувати вища школа. Звідси логічними є і зміни у вимогах до викладача. Вони сприяють активізації діяльності науково-педагогічних працівників, оволодіння новими знаннями, формами роботи тощо. Однак, постійні «хитання» з одного боку в інший, часта зміна змістовного наповнення, мають негативні наслідки, оскільки справляють деструктивний вплив на особистість педагога і дестабілізують його життя. Це у свою чергу впливає на погіршення морального мікроклімату серед студентського контингенту під час навчання.

Список літератури:

1. М'ясоїд Г.І. Сучасні вимоги до викладача вищої школи: огляд тенденцій світової педагогічної практики Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології, 2015, № 3 (47). Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля. С. 107-113
2. Ліцензійні умови провадження освітньої діяльності закладів освіти. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 р. № 1187
3. Ліцензійні умови провадження освітньої діяльності закладів освіти. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 р. № 1187 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 23.05.2018 р. № 347)
4. Про вищу освіту: Закон України (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 37-38, ст.2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#n859>
5. Ліцензійні умови провадження освітньої діяльності закладів освіти. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 р. № 1187 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 24 березня 2021 р. № 365)

КОРИСНІ КОПАЛИНИ ЯК ОБ'ЄКТ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ: КОЛІЗІЇ ДЕФІНІЦІЙ

Новікова Марія

кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри професійних та спеціальних дисциплін Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ

Однією з важливих характеристик будь-якої держави виступає її мінерально-сировинна база. Саме вона є важливою складовою економічного розвитку, формування державного бюджету. За даними Укрінформ наша держава володіє унікальною мінерально-сировинною базою, яка складається з близько 20000 родовищ і проявів 117 видів корисних копалин. 2868 родовищ виступають основою для діяльності гірничовидобувних та переробних підприємств, а 6000 визнані такими, що мають промислове значення, але не розробляються. Серед багатств України є родовища газу, вугілля, нафти, торфу, урану, сланців, заліза, нікелю, титану, срібла, ртуті. За розміром родовищ Україна серед європейських держав посідає перше місце за запасами марганцевих руд і германію, друге – залізних руд, кам'яного вугілля та деяких корисних металів [1]. Все це є підставою для повноправного і бажаного входження України до Європейського Союзу. Однак недоліки у правовому регулюванні видобування корисних копалин зводять нанівець питання щодо законності у цій сфері. Як приклад можна привести ситуацію з видобутком бурштину у Рівненській, Житомирській та Волинській областях.

На сьогоднішній день Україна виступає одним з європейських лідерів за запасами бурштину. При цьому ліцензований обсяг видобутку складає щорічно близько чотирьох тон цього мінералу. Однак, це незначний відсоток від реального видобування. Левову частину складає викопування бурштину старателями на незаконних промислах. Справжній обсяг нелегального видобутку невідомий, однак за приблизним підрахунками фахівців він складає від 120 до 300 тонн на рік [2].

Подібні факти говорять про те, що повнота доходів до державного бюджету України від видобутку корисних копалин знаходиться під питанням, знижується вірогідність залучення іноземних інвестицій до цієї сфери, відбувається підвищення криміногенної ситуації та погіршення екологічної безпеки. Все це негативно відбивається не тільки на реалізації внутрішньодержавних функцій, але й на іміджеві України як майбутнього члена Євросоюзу. Відповідно питання правового регулювання та захисту відносин, пов'язаних з використанням корисних копалин є достатньо актуальними для вітчизняної правової науки.

Водночас наукове осмислення правового регулювання видобування корисних копалин обтяжується тим, що регулювання означених відносин

здійснюється на підставі багатьох галузей права – цивільного, господарського, адміністративного, кримінального, земельного, екологічного, природоресурсного тощо. Окрім цього, проблематика аналізу корисних копалин як міжгалузевого об'єкта правового регулювання обтяжується відсутністю однозначності у основних визначеннях.

Зокрема, однією з основних проблем цивільно-правового регулювання майнових відносин, де об'єктом виступають корисні копалини є велика кількість нормативно-правових актів, які не створюють єдиного взаємоузгодженого механізму. Р.С. Кірін визначає, що процесу виникнення права використання корисних копалин властива певна непослідовність, а у деяких випадках й некоректність етапів, нечіткість, нелогічність чи просто відсутність дефінітивних норм, що носить не тільки міжрівневий (законодавчий та підзаконний), а й міжгалузевий характер. Автор звертає увагу на те, що й самі акти нерідко змістовно неузгоджені, мають прогалини. Внаслідок цього виникають непорозуміння під час їх застосування. Автор підкреслює, що «непоінформованість суб'єктів та недостатня визначеність і диференційованість об'єктів, не виправдана поліваріативність дозвільних систем і видова безальтернативність дозволів, в сукупності, свідчить про невисоку ефективність, низьку інвестиційну привабливість існуючої дозвільної системи в Україні щодо видобутку корисних копалин» [3, с. 2]. Зі свого боку хочемо додати, що відсутність єдності нормативних визначень, конкретизації об'єктів цивільно-правового регулювання призводить до нечіткості істотних умов договорів, проблем з визначення умов проведення аукціонів чи конкурсів, які стосуються корисних копалин тощо.

Особливою проблемою є відсутність єдності у розумінні поняття корисних копалин. Як зазначають учені, поняття «корисні копалини» безпосередньо пов'язане з поняттям «надра» як частина з цілим [4, с. 2]. Відповідно, логічним було б побачити визначення поняття «корисні копалини» у ст. 1 Кодексу України про надра, однак у зазначеному нормативно-правовому акті цього визначення не має, хоча ст. 6 регламентує види корисних копалин. При більш детальному вивченні зазначеного нормативного акту можна встановити, що законодавець розкриває поняття «корисні копалини» через дефініцію «родовища корисних копалин» надану у ст. 5 Кодексу України про надра [5]. Відповідно до цього поняття під корисними копалинами слід розуміти мінеральні речовини, які розташовані у надрах, а також на поверхні землі, в джерелах вод та газів, на дні водоймищ і які за своїми властивостями можуть бути придатними для промислового використання.

При цьому слід звернути увагу, що у наступній дефініції «техногенні родовища корисних копалин», яке визначене у цій самій статті не має словосполучення «мінеральні речовини», а вже застосовується поняття «мінеральна сировина».

Закон України «Про угоди про розподіл продукції» під поняттям продукції визначає «корисні копалини загальнодержавного та місцевого значення (мінеральна сировина)» [6], що дає підстави вважати їх вживання законодавцем в якості тотожних понять. Поняття «корисні копалини» також надано у ст. 1

Гірничого закону України, де вони визначаються як природні мінеральні речовини, які можуть використовуватися безпосередньо або після їх обробки [7]. Таким чином, єдиного поняття «корисні копалини» у законодавстві не має.

Аналіз робіт науковців дає можливість зробити висновки про те, що належна наукова дефініція «корисні копалини» у вітчизняній юридичній науці до сих пір відсутня. Науковці або користуються поняттями, наданими законом [3; 8, с. 224], або обмежуються порівнянням понять корисних копалин та надр, сприймаючи їх як частину та ціле. У зв'язку з цим, вважаємо, що під корисними копалинами слід розуміти створені в результаті природних процесів мінеральні речовини, розташовані в надрах, на поверхні землі, в джерелах вод та газів, на дні водоймищ, що можуть до або після обробки бути використаними у промисловості.

Таким чином, поняття корисних копалин як об'єкта цивільно-правового регулювання ще потребує удосконалення та наукового обґрунтування. Це пояснюється тим, що формування сталого поняття «корисні копалини» дасть можливість покращити якість цивільно-правового регулювання, усунути колізії у застосуванні правових норм та на належному рівні розвивати діюче законодавство.

Література

1. Корисні копалини України. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-other_news
2. Потіха А. Проблема видобутку бурштину: сучасний стан та перспективи вирішення. Центр досліджень соціальних комунікацій НБУВ. URL: <http://www.nbuviar.gov.ua/>
3. Кірін Р.С. Правове забезпечення видобування корисних копалин: автореф. ... дис. на здобуття ступеня кандидата юрид. наук. Спеціальність: 12.00.06 Київ, 2007. 21 с.
4. Макаренко О.Ю. До питання надр як юридичного поняття, ресурсів надр як об'єкту користування надрами. *Часопис Академії адвокатури України* 2013. № 24. С. 1-7.
5. Про надра: Кодекс України від 27.07.1994 № 132/94-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132/94-%D0%B2%D1%80#top> (дата звернення до ресурсу 09.10.2021 року).
6. Про угоди про розподіл продукції: Закон України від 14.09.1999 № 1039-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1039-14#top> (дата звернення до ресурсу 09.10.2021 року).
7. Гірничий закон України: Закон України від 06.10.1999 № 1127-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1127-14#Text> (дата звернення до ресурсу 09.10.2021 року).
8. Комарницький М.В. Корисні копалини загальнодержавного значення як предмет злочину, передбаченого ст. 240 КК України. *Азовські правові читання: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Бердянськ, 18–19 квітня 2014 року)*. Бердянськ : ТОВ «Модем-1», 2014. С. 224–228.

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ БУЛІНГУ (ЦЬКУВАННЯ) В УКРАЇНІ

Стрельченко Оксана Григорівна

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри
публічного управління та адміністрування
Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна

Бухтіярова Ірина Геннадіївна

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри публічного управління
та адміністрування Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна

В наш час проблема булінгу (цькування) стала доволі розповсюдженим та масовим явищем: в багатьох країнах світу серед підлітків продовжують набувати поширення прояви жорстокості, агресії та психологічного тиску. Досліджуючи проблему булінгу, неодноразово стикалися з думками психологів, видатних вчених, що дуже часто діти, які чинять насилля над іншими, переймають поведінку своїх батьків щодо них.

Жорстоке ставлення в сім'ї до найнезахищенішої та найуразливішої верстви населення існувало в усі історичні епохи : починаючи від часів появи людини і до цивілізованого суспільства; починаючи від дітовбивства, як культу релігії, сортування за фізичними здібностями та станом здоров'я, знецінення як особистості, знуцання над нею до поваги, задоволення індивідуальних потреб й у той же час фізичного, економічного, психологічного, сексуального насильства. Стикаючись із насильством в сім'ї діти, на жаль, сприймають це як нормальне явище і це є однією із підстав подальшого того, що вони самі вчиняють насильство до інших [3].

В свою чергу школа також впливає на становлення відношення дітей до насильства. Школа є одним із найважливіших інститутів соціалізації особистості, основою формування більшості моральних і психологічних навичок дитини. Розвиток і становлення дитини складається не лише з виховання батьків, але і з зовнішнього оточення, яке і становить шкільне середовище. Саме на шкільні роки припадає момент розвитку цінностей і вибору майбутнього й того, яким воно буде. Але, на жаль, школа не завжди забезпечує комфортне середовище і не завжди стає «другим домом», тим більше якщо дитина відрізняється від інших своїм соціальним становищем, розвитком, інтересами, звичками або навичками.

У сучасному світі спостерігається тенденція загострення нерівності між дітьми, наприклад, діти акцентують увагу на матеріальному забезпеченні родини, наявності дорогих гаджетів або брендovих речей. Особливої уваги зазнають діти,

які мають дефекти мовлення, або фізичні вади. І після цього починається найстрашніше – цькування, знуцання, насмішки.

Сучасні діти інколи бувають досить жорстокі один до одного, і це проявляється не тільки в словах, фізичних розправах, а й у вчинках, які зазвичай підлі та підступні. У шкільному чи підлітковому віці діти не розуміють, що своїми словами й діями вони можуть вплинути на життя іншого, на його почуття, на ставлення до оточуючих і самого себе. Цей різновид насильства й цькування вивчається давно, навіть має назву – «булінг», але більше уваги цьому почали приділяти саме тепер, зокрема з розвитком мережі Інтернет. Не дивно, що діти, які завжди перебувають в епіцентрі знуцань, стають замкнутими, самотніми, їм може здаватися, що вони нікому не потрібні й ніхто не може вступитися за них, адже зазвичай такі діти не розповідають про насильство своїм батькам, а адміністрація школи та вчителі не звертають на це належної уваги. Через це виникає безліч проблем, які починаються з дитинства і продовжуються з дорослішанням, серед них – сором'язливість, невпевненість, тривожність, апатія, депресія, страх перед іншими тощо. Добре, коли особа виходить із цього стану зазвичай після звернення за допомогою до психолога, але іноді це впливає на неї досить сильно й може мати вкрай негативні наслідки як для цієї особи (спричинення собі шкоди, суїциди), так і для оточуючих (прояви зовнішньої агресії) [1].

Проблема булінгу є актуальною не лише в нашій країні але й у всьому світі. Науковці і правники намагаються знати превентивні методи задля профілактики цих правопорушень і зменшення їх проявів в нашому суспільстві. Багато питань подолання цього негативного соціального явища залежить від належного адміністрування у сфері освіти, поводження з дітьми в сім'ї, забезпечення психологічного супроводу цих відносин, застосування юридичної відповідальності, зокрема адміністративної.

Проблем додає і латентність зазначеного правопорушення, іншими словами, невидимості, прихованого характеру цькування учасників освітнього процесу залишається актуальною в українських закладах освіти, про що свідчать статистичні дані різних досліджень, аналіз судової практики, моніторинг новин, повідомлень та тематичних сюжетів засобів масової інформації [2].

Аналізуючи відносно новий антибулінговий досвід України та сучасний стан розбудови безпечного і здорового освітнього середовища, з поміж проблем, які потребують нагального вирішення, слід відмітити відсутність ефективного та системного підходу в закладах освіти щодо попередження та реагування на прояви насильства і булінгу (цькування), а також недостатню взаємодію між учасниками освітнього процесу, закладами освіти і соціальними службами, правоохоронними органами, іншими органами державної влади та місцевого самоврядування.

Для вдосконалення антибулінгових заходів, антибулінгових компетенціях батьків, множинності суб'єктів реагування в ситуації булінгу та їх взаємодії, підстав звернення до органів поліції та порядку реагування на повідомлення про правопорушення вважаємо доцільно з'ясувати які взагалі є види булінгу (цькування) його риси і прояви для того щоб дієво реагувати на ці

правопорушення. Це потрібно і для розуміння того, що саме може бути доказами у справах про цькування, на які дії та обставини потрібно звертати увагу батькам та працівникам закладів освіти для своєчасного реагування та попередження булінгу (цбкуванню).

Отже, найчастіше діти стикаються з такими видами булінгу (цькування):

Вербальний (словесний) булінг — словесне знуцання або залякування за допомогою образливих слів, яке включає постійні образи, погрози й неповажні коментарі про кого-небудь (про зовнішній вигляд, релігію, етнічну приналежність, інвалідність, особливості стилю одягу тощо).

Фізичний булінг — фізичне залякування або булінг за допомогою агресивного фізичного залякування полягає в багаторазово повторюваних ударах, стусанах, підніжках, блокуванні, поштовхах і дотиках небажаним і неналежним способом.

Соціальний булінг — соціальне залякування або булінг із застосуванням тактики ізоляції припускає, що когось навмисно не допускають до участі в роботі групи, трапези за обіднім столом, гри, заняття спортом чи громадської діяльності.

Кібербулінг — це знуцання, приниження, агресивні напади, які здійснюються за допомогою різних гаджетів (зокрема телефонів), з використанням інтернету, будь-яких електронних (цифрових) технологій [4]. Хочемо звернути вашу увагу на те, що зі зростанням темпів використання цифрових технологій діти все частіше піддаються саме цьому виду цькування, що часто призводить до летальних наслідків. Розповсюдження «груп смерті» стало буденним на просторах інтернету.

Наявність декількох різновидів булінгу передбачає ґрунтовного вивчення ознак кожного з них. Саме чітке розуміння ознак і проявів надасть можливість розробити дієві механізми профілактики і попередження булінгу як в освітньому середовищі так і на просторах інтернету. Розуміння яким чином вчиняється той чи інший вид цькування надасть можливість батькам звертати увагу на зміни в поведінці та житті своїх дітей і разом з тим самим не вчиняти побідних дій, що стане запорукою психічного здоров'я дітей і недопущення невиправних наслідків в їх житті.

Список літератури:

1. Пилипів Р.М. Окремі питання вдосконалення адміністративно-правової протидії булінгу в Україні. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки. Том 31 (70) № 3 2020

2. Заклади освіти та органи поліції як суб'єкти реагування на випадки булінгу: на що важливо звернути увагу? URL: <https://www.hsa.org.ua/>

3. Бухтіярова І.Г., Приходько М.В. Поняття адміністративної відповідальності за булінг (цькування) в Україні. Адміністративно-правове забезпечення діяльності МВС України, НП України та інших суб'єктів публічної адміністрації: Матеріали XV науково-практичного семінару / ред. колегія : І.Д. Пастух (голова), В.М. Дорогих, О.К. Волох. – 337 с. без ілл. (с.243-248)

4. Види булінгу та кібербулінгу. URL: <https://edu.bullyingstop.org.ua/article/4>

References:

1. Pylypiv R.M. Okremi pytannia vdoskonalennia administratyvno-pravovoi protydii bulinhu v Ukraini. Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Serii: yurydychni nauky. Tom 31 (70) № 3 2020
2. Zaklady osvity ta orhany politsii yak subiekty reahuvannia na vypadky bulinhu: na shcho vazhlyvo zvernuty uvahu? URL: <https://www.hsa.org.ua/>
3. Bukhtiarova I.H., Prykhodko M.V. Poniattia administratyvnoi vidpovidalnosti za bulinh (tskuvannia) v Ukraini. Administratyvno-pravove zabezpechennia diialnosti MVS Ukrainy, NP Ukrainy ta inshykh subiektiv publichnoi administratsii: Materialy KhV naukovo-praktychnoho seminaru / red. kolehiia : I.D. Pastukh (holova), V.M. Dorohykh, O.K. Volokh. – 337 s. bez ill. (s.243-248)
4. Vydy bulinhu ta kiberbulinhu. URL: <https://edu.bullyingstop.org.ua/article/4>

ГЕНЕЗА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Якимчук Мирослава Юріївна

к.пед.н., доцент кафедри спеціальних юридичних дисциплін
Національний університет водного господарства та природокористування

Питання особливостей розвитку міжнародного права є основоположним у процесі його пізнання. Беззаперечним є той факт, що під час вивчення будь-якого факту правової науки, потрібно спочатку ознайомитися із генезою розвитку міжнародного права, а саме із теоріями виникнення, із системою та класифікацією періодів його розвитку. Актуальність цих питань та їх подальше вирішення має вагомим значення для поглибленого розуміння призначення, системи та головної суті міжнародного права.

Мета роботи – дослідити історико-правові теорії походження міжнародного права.

Питання становлення та розвитку міжнародного права досліджено у працях таких науковців, як Ю.Я. Баскіна, Б.С. Бібікова, В.А. Василенко, О.В. Гороховської, І.І. Івановського, Є.А. Коровіна, Д.Б. Левіна, В.М. Лешкова, І.І. Лукашука, А.М. Наумова, К.Д. Спасовича, Д. І. Фельдмана та інших.

Професор І.І. Лукашук зазначає, що «незважаючи на усю свою роль, історія міжнародного права поки ще не привернула до себе належної уваги науки. У ній безліч білих плям. Невирішене й таке принципове питання, як час виникнення міжнародного права»[2, с.26].

Науковці Ю.Я. Баскіні та Д.І. Фельдман, проаналізувавши появу міжнародного права, з'ясували, що в кожному регіоні світу розвивалися свої специфічні інститути, яким були властиві загальні риси. Ця обставина дає можливість стверджувати, що виникнення міжнародного права не було якимсь виключенням, за необхідністю відображало наявні процеси [3, с. 10].

Згідно досліджень О.В. Гороховської та І.І. Лукашука [1, 2], теорії виникнення міжнародного права можна класифікувати на:

- додержавницьку;
- державницьку;
- постдержавницьку.

Додержавницька теорія не пов'язує створення міжнародного права з моментом появи нової держави. О.В. Гороховська та І.І. Лукашук вважають, що відповідні правила та відносини які регулюють відносини між державами, можуть існувати і до проголошення держави [1, 2]. Це означає, що особисті правила поведінки та відносини різного характеру могли існувати ще до появи та визнання держави. На нашу думку, цю теорію можна пояснити тим, що з давніх часів «міжнародним правом» регулювалися відносини не між державами, а між народами. Прикладом можуть слугувати первісні племена.

І.І. Лукашук вважає, що такі відносини виникали ще задовго до створення держави та через свою усталеність та простоту продовжать використовуватись та існувати навіть якщо держави перестануть існувати [2].

Згідно державницької теорії, виникнення міжнародного права пов'язано з виникненням нової держави. І.І. Лукашук аналізуючи цю теорію стверджує, що існування права, національного законодавства та подальше його регулювання не може бути здійснене без держави. Підтверджується це тим, що регулювання державних, міждержавних відносин, визначення державної структури та несення відповідальності за порушення правил і подальше притягнення до відповідальності, відбувається за допомогою права та законодавства.

Зазначимо, що постдержавницька теорія базується на виникненні міжнародного права в момент завершення Середньовіччя. Досліджуючи цю теорію І.І. Лукашук, зазначив, що міжнародне право могло бути створене в момент, коли виникали перші «універсальні міжнародні норми», відношення до яких має численна кількість держав [2].

Окрім вищезазначених теорій існує думка, що виникнення міжнародного права пов'язане з первісним ладом. О.В. Гороховська зазначає, що ця теорія ґрунтується на утворенні племен, згідно яких були встановлені відповідно відносини, між ними відбувалося утворення угод щодо миру, військових дій, поділ володінь. Відсутність договору про мир, всі племена вважалися ворогуючими з іншими племенами [1].

Отже, проведене дослідження не претендує на остаточне розв'язання усіх аспектів обраної проблеми. Перспектива подальшого дослідження може бути спрямована на детальний аналіз державницької теорії виникнення міжнародного права.

Список літератури:

1. Гороховська О. В. Генеза розвитку міжнародного права. *Держава та регіони*. Серія: Право, 2014. №4. С. 161-166.
2. Лукашук І. І. Виникнення і становлення міжнародного права. *Вісник Київського університету*. Серія. Міжнародні відносини та міжнародне право. № 18. С. 10–32.
3. Фельдман Д.І. Вчення Канта та Гегеля про міжнародне право та сумісність. Казань : Казан. ун-та, 1977. 322 с.

IMPROVEMENT OF PERSONNEL ASSESSMENT AND SELECTION SYSTEM AND ITS COMPETITIVENESS

Voronina Alevtyna,

Ph.D., Associate Professor
Dniprovsk State Technical University
Kamianske, Ukraine

Marchenko Olexander

Postgraduate Student
Dniprovsk State Technical University
Kamianske, Ukraine

Sientiurina Diana

Undergraduate
Dniprovsk State Technical University
Kamianske, Ukraine

To solve the problem of personnel evaluation of the enterprise PJSC "Dnipro Metallurgical Plant" developed a method of determining the competitiveness of personnel, which involves the assessment of management capacity based on the technology Assessment Center.

The essence of the method is that a group of participants goes through a series of different tests. The Assessment Center program usually includes business and role-playing games, professional and psychological tests, self-presentations, discussions, exercises, and written work. The actions of the participants are closely monitored; video recording can be carried out.

The usual duration of the evaluation session is 1-2 days. All the information obtained is then carefully studied. On this basis, a conclusion is prepared for each participant with an assessment of his business and personal qualities, a forecast of professional activity and recommendations for professional and personal development [1].

The Assessment Center method is usually used in two cases:

1. Assessment of existing employees in the company (usually middle and senior managers) to solve problems:

- optimization of staff placement (promotion, relocation, withdrawal);
- reasonable formation of the personnel reserve;
- career planning of the company's employees;
- formation of individual plans of study and professional growth.

2. Assessment of a group of applicants for certain positions in the company in order to reasonably and reliably select those who best meet the requirements.

The main stages of the Assessment Center technology are presented in table.1 [2].

Table 1

Stages of Technology of Assessment Center

Stages	Characteristic
1 Design of procedures of Assessment Center	
1.1	Clarification of the needs, goals and objectives of the customer organization
1.2	Analysis of activities within the position: goals, objectives, main actions, forms of interaction with other positions, risks, levels of responsibility. Organizational culture is also studied at this stage
1.3	Highlighting professionally important and personal qualities that ensure the success of a particular position. Formulating them in the form of psychological criteria to be diagnosed
1.4	Development of evaluation procedures: selection of methods and their adaptation to the needs of the customer organization
1.5	Compilation of the program of the Assessment Center
2 Carrying out the procedure of the Assessment Center (Assessment Center)	
2.1	Interview with an expert, during which data on the knowledge and experience of the employee is collected
2.2	Testing (psychological, professional)
2.3	Brief presentation of the participant to experts and other participants using audio and video recording
2.4	Business game (business situation according to a pre-prepared scenario) in conditions close to real
2.5	Description of professional achievements
2.6	Individual analysis of specific situations (case-study). The participant is asked to choose a certain strategy and tactics of action in the proposed situation
2.7	Expert observation. Based on the results of the observation, recommendations are made for each employee
3 Processing of results of Assessment Center	
3.1	Reconciliation of the received information and individual expert analysis
3.2	Coordination of assessments between experts and formulation of psychological conclusions and recommendations
3.3	Writing and registration of individual conclusions and the general report on the carried-out work
4 Providing results to the customer of Assessment Center	
4.1	Providing results to the customer in a pre-established form

The duration of the assessment is determined by the number of evaluated employees and the number of competencies for evaluation.

On average, the project is estimated to take 1-2 days from 8.00 to 18.00:

- from 8.00 to 9.00 - solving organizational issues;

- from 9.00 to 17.00 - introductory part and evaluation measures;

- from 17.00 to 18.00 - summarizing and collecting data from observers in the general evaluation matrix.

SCIENCE, THEORY AND PRACTICE

The assessment is carried out by external experts: personnel management consultants, as they have such indisputable qualities in relation to employees, the company as: independence, objectivity, impartiality.

The number of observers for a group of 10 people must be at least 7 people for a group of 7 people - at least 4 people.

The effectiveness of the Assessment Center is recognized by experts as the highest in comparison with other assessment methods - such as in-depth interviews, traditional interviews, simulation of the working situation, verification of recommendations, psychological and profile testing.

Possible tools for inclusion in the Assessment Center are presented in table 2.

Table 2

Tools to include in Assessment Center

Name of the tool 1	Evaluated qualities 2
1 Participant's self-presentation	Ability to speak on public. Ability to answer questions. Resistance to stress.
2 Business game "Financial system"	Leadership qualities. Analytical abilities. Ability to persuade. Abilities and skills for teamwork.
3 Business game "Informal discussion"	Leadership qualities. Analytical abilities. Ability to persuade. Abilities and skills for teamwork.
4 Test for semantic perception and memorization of economic information	Ability to perceive and remember economic information.
5 Business game "Auction"	Ability to analyze, predict and plan. Commercial instinct (ability to see benefit) Resistance to stress. Abilities and skills for teamwork. Ability to initial written communication. Self-criticism.
6 Intelligent structural test (IST)	Estimation of the general coefficient of development of intelligence (IQ) and its components (logic, analysis, synthesis, ability to conclusions, arithmetic abilities, volume of the focused attention).
7 S. Rosenzweig's drawing association test	Models of behavior in conflict situations.

8 Business game "Trading operation"	Commercial skills. Negotiation skills. Abilities and skills of teamwork.
9 Business game "Turntable of communication" (developer V.K. Tarasov)	Ability to influence others and prove one's point of view. Resistance to stress
10 Game imitation "Stress" (developer V.K. Tarasov)	Readiness to take the challenge. Ambition. Resistance to stress.
11 Cross-sociometric assessment, with the transfer of a computer program	Obtaining a comprehensive profile of business and personal qualities (10-15 qualities).
12 Test "Self-assessment on scales"	Psychological well-being of the person. Adequacy of self-esteem. Life priorities.
13 Written exercise "Vacation plan"	Ability to plan. Ability to initial written communication.
14 Exercise "Transfer of information"	Ability to input and output oral communication. How to learn the method of Assessment Center

Benefits of Assessment Center:

- accuracy - compliance with the evaluated parameters;
- objectivity - independence from the situation and the expert;
- predictability - the ability to predict human behavior in the future;
- usefulness for the company's management - upon completion of the evaluation, the management is provided with reports that allow to form a holistic view of the degree of development of their business qualities of the candidates;
- usefulness for participants - the opportunity to use the results of the assessment for self-development.

The Assessment Center method is considered in the world practice of human resource management to be the most accurate and effective method of assessing the business and personal qualities of employees, especially managers. However, this method is practically not used at Ukrainian enterprises.

Given the relevance of this issue, we give an example of a developed evaluation sheet of personnel evaluation by the method of Assessment Center, which is filled in by external experts, who, in turn, draw conclusions from the evaluation of personnel of the enterprise (Fig. 1) [3].

SCIENCE, THEORY AND PRACTICE

EVALUATION LETTER				
Name of the worker:				
Unit				
Evaluation of the worker for the period from				
Indicator	Estimates			
	not	satisfacto	good	very good
Productivity	<input style="width: 50px; height: 20px;" type="text"/>	<input style="width: 50px; height: 20px;" type="text"/>	<input style="width: 50px; height: 20px;" type="text"/>	<input style="width: 50px; height: 20px;" type="text"/>
	Comment:			
Knowledge and skills in the field of activity	<input style="width: 50px; height: 20px;" type="text"/>	<input style="width: 50px; height: 20px;" type="text"/>	<input style="width: 50px; height: 20px;" type="text"/>	<input style="width: 50px; height: 20px;" type="text"/>
	Comment:			
Attitude to work, ability to work	<input style="width: 50px; height: 20px;" type="text"/>	<input style="width: 50px; height: 20px;" type="text"/>	<input style="width: 50px; height: 20px;" type="text"/>	<input style="width: 50px; height: 20px;" type="text"/>
	Comment:			
Initiative, creative abilities	<input style="width: 50px; height: 20px;" type="text"/>	<input style="width: 50px; height: 20px;" type="text"/>	<input style="width: 50px; height: 20px;" type="text"/>	<input style="width: 50px; height: 20px;" type="text"/>
	Comment:			
Discipline, manageability	<input style="width: 50px; height: 20px;" type="text"/>	<input style="width: 50px; height: 20px;" type="text"/>	<input style="width: 50px; height: 20px;" type="text"/>	<input style="width: 50px; height: 20px;" type="text"/>
	Comment:			
Relationships in the team and with external partners	<input style="width: 50px; height: 20px;" type="text"/>	<input style="width: 50px; height: 20px;" type="text"/>	<input style="width: 50px; height: 20px;" type="text"/>	<input style="width: 50px; height: 20px;" type="text"/>
	Comment:			
Conclusions and suggestions:				

Pic. 1. Example of a staff evaluation letter using the Assessment Center method

Based on the results of the evaluation, a report on the results of the evaluation is prepared, which will present:

□ numerical data on the levels of competence development, the data are presented in the form of graphs, and allow a visual comparison of the level of

competence development of the evaluated employee, with the baseline optimal for this position, as well as the average level of competence development in the evaluated group of employees;

- described in detail the strengths and weaknesses of the evaluated employee;
- recommendations for employee development;
- summary table for the evaluated group as a whole and analysis of existing trends;
- matrix of distribution of participants by type of management styles.

Another method of assessing the personal and professionally important qualities of each employee is psychodiagnostics. It is aimed at selecting candidates for vacant positions or forming a reserve for promotion to a position with a large amount of work, taking into account their abilities and the level of development of professionally important qualities necessary for the successful performance of a particular job.

The main purpose of psychodiagnostics is to determine the compliance of individual psycho-physiological characteristics of the candidate to the basic requirements for employees of the enterprise, as well as the degree of their professional suitability.

In addition, psychodiagnostics reveals the psychological problems of employees of the enterprise, helps to properly place staff and predict the success of their future activities.

Psychodiagnostics can be divided into several stages:

- in-depth formalized conversation with the candidate in order to identify the state of his mental health, mental and psychophysical characteristics of the person;
- detailed examination of the face using a standard set of techniques;
- generalization of all results;
- drawing up an expert opinion on the suitability or unsuitability of the person to perform a particular job.

The scheme of psychodiagnostics is shown in fig. 2.

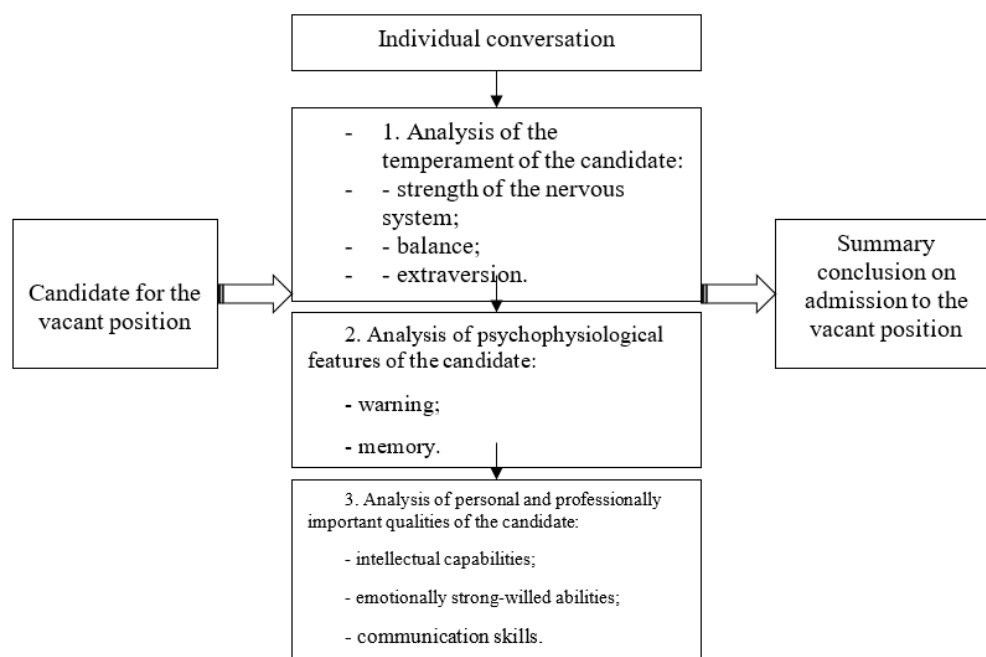

Fig. 2. Scheme of psychodiagnostics in the selection of staff for a vacant position

Thus, in the selection of personnel, the active use of psychodiagnostics makes it possible to create teams with a high level of productivity, as well as to form a business environment and team cohesion. In addition, the use of psychodiagnostics makes it possible to identify professionally unsuitable professionals to work at this company.

References:

1. Voronina A.V. Prerequisites and features of enterprise personnel development / AV Voronina, K.M. Nikolaeva // Electronic scientific professional publication "Eastern Europe: Economics, Business and Management" .– №4 (04) .– 2016. – P.196-200
2. Voronina A.V. Innovative approaches in personnel management of a metallurgical enterprise / A.V. Voronina, K.M. Nikolaeva // II All-Ukrainian scientific-practical conference of students, graduate students and young scientists "Modern directions of economic development and management in enterprises of Ukraine". - Kharkiv, 2016. – P.415-416
3. Voronina A.V. Formation of the model of competencies of the "innovative worker" of the metallurgical enterprise / A.V. Voronina, K.M. Nikolaeva // All-Ukrainian scientific-practical internet-conference "Science of the III millennium: searches, problems, prospects of development". - Berdyansk, 2017. – P.105-106

ОЦЕНКА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРОМЫШЛЕННОГО ПРЕДПРИЯТИЯ

Алексеев Геннадий Валентинович

доктор технических наук, профессор

Тердунова Маргарита Александровна

студентка 1 курса магистратуры

Холявин Иван Иванович

кандидат физико-математических наук, доцент
Государственный институт экономика, финансов,
права и технологий,
г.Гатчина

Статья посвящена проблеме оценки конкурентоспособности новых инновационных предприятий. Основной сложностью с которой сталкиваются лица, принимающие управленческие решения при решении этой проблемы является отсутствие методик численных оценок конкурентоспособности. На примере одного из предприятий пищевой промышленности на основе подходов развиваемых в теории нечеткой логики, в частности метода иерархий, сделаны попытки оценить отдельные технико-экономических показатели для определения путей его дальнейшего совершенствования. Соответствующий алгоритм положен в основу создания программы анализа конкурентоспособности выполненной в прикладном пакете Mathcad и произведен предварительный анализ конкурентоспособности обновленного производства.

Среди основных факторов определяющих успех использования производства безусловно является его конкурентоспособность. Этот термин интегрирует множество технико-экономических показателей, как самого оборудования, так и производимого продукта и организации процесса производства. Главным требованием улучшения этих показателей является инновационность внедряемого технического оборудования [1-3].

Количественное описание инновационности того или иного технического новшества в большинстве случаев вызывает определенные трудности и характеризуется нечеткостью формулировок.

Одним из наиболее мощных методов в случае нечётких формулировок, различных критериев ранжирования, отсутствия возможности прямого сравнения, является метод анализа иерархий. Он основан на экспертных оценках и позволяет получить рейтинг факторов конкурентоспособности новой продукции. Часто таким экспертом выступает специально созданная комиссия из покупателей и сотрудников фирмы. Если применить этот метод по отношению к предприятию, а затем по отношению к «усреднённым параметрам рынка» (на основе экспертных оценок), то появится возможность непосредственного

сравнения рейтингов показателей нового товара и рынка, из которого также можно получить оценку конкурентоспособности.

Декомпозиция задачи рейтинговой оценки факторов конкурентоспособности приведена на рисунке 1.

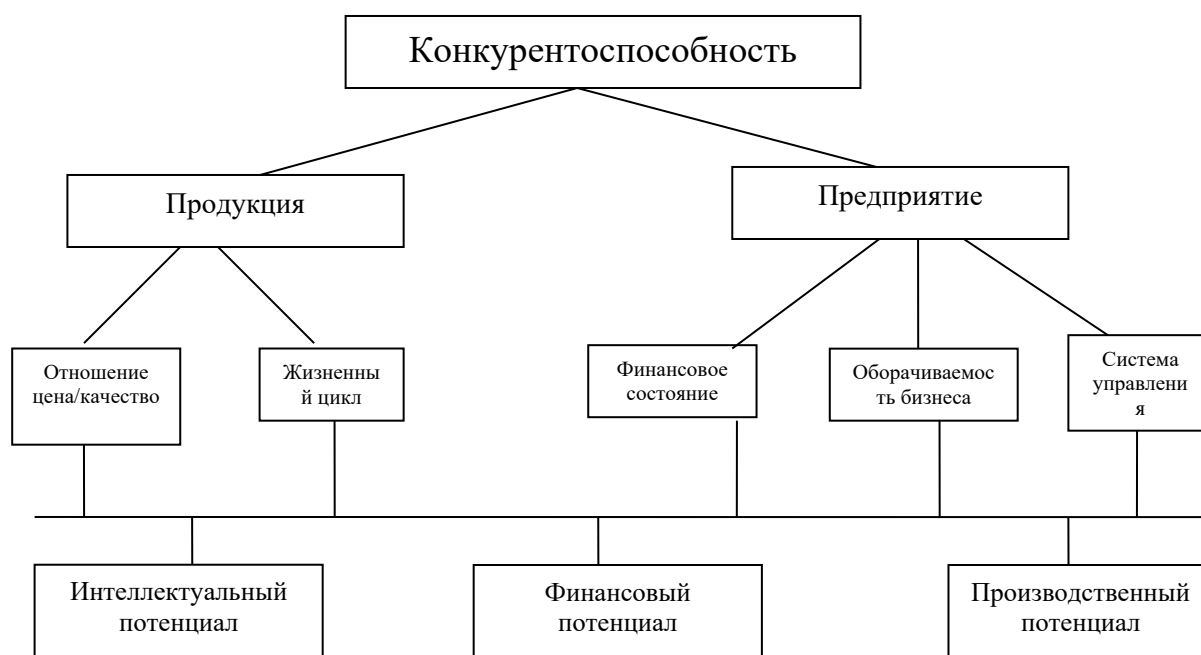

Рисунок 1 - Декомпозиция факторов конкурентоспособности

Для применения метода анализа иерархий используются экспертные оценки. Их числовые значения выявляются в сравнении предпочтения одного критерия (параметра, фактора) перед другим. В экономико-математическом моделировании принята следующая шкала (табл. 1) для перевода словесных оценок в числовые.

Таблица 1- Шкала отношений для определения преобладания факторов

Степень значимости	Определение	Объяснение
1	Одинаковая значимость	Два действия вносят одинаковый вклад в достижение цели
3	Некоторое преобладание значимости одного действия над другим (слабая значимость)	Существуют соображения в пользу предпочтения одного из действий, однако эти соображения недостаточно убедительны
5	Существенная или сильная значимость	Имеются надёжные данные или логические суждения для того, чтобы показать предпочтительность одного из действий
7	Очевидная или очень сильная значимость	Убедительное свидетельство в пользу одного действия перед другим

9	Абсолютная значимость	Свидетельства в пользу предпочтения одного действия другому убедительны в высшей степени
2,4,6,8	Промежуточные суждения между двумя соседними значениями	Ситуации, когда необходимо компромиссное решение
Обратные величины приведённых выше ненулевых значений	Если действию i при сравнении с действием j приписывается одно из приведённых выше ненулевых значений, то действию j при сравнении с действием i приписывается обратное значение	Если согласованность была постулирована при получении числовых значений для образования матрицы

В некоторых случаях можно использовать дробные значения степеней значимости. На основании этой шкалы определим (согласно оценки экспертной комиссии) приоритеты показателей конкурентоспособности [4-6]. Составим матрицу приоритетов показателей конкурентоспособности (с определением их весовых коэффициентов) (табл. 2)

Таблица 2-Матрица приоритетов А показателей конкурентоспособности

	Продажи	Финансы	Персонал	Вес. коэф-т
Продажи	1	6	3	0,667
Финансы	1/6	1	1/2	0,111
Персонал	1/3	2	1	0,222
CR	0%			

Здесь CR – коэффициент согласованности матрица приоритетов, выраженный в процентах; $CR = \frac{CI}{RI}$, $CI = \frac{\lambda_{\max} - n}{n - 1}$, $RI = \frac{1,98(n - 2)}{n}$, λ_{\max} – наибольшее собственное число матрицы А, n – размер матрицы А. Если $CR \leq 0,1$, уровень несогласованности считается приемлемым. В противном случае уровень несогласованности матрицы сравнения А является высоким и лицу, принимающему решение, рекомендуется проверить элементы парного сравнения a_{ij} матрицы А в целях получения более согласованной матрицы [7-9].

Таблица 3-Матрица PR приоритетов альтернатив по критерию продажи

Альтернатива	Рекламная политика	Замена оборудования	Расширение товарного ассортимента	Отношение цена/качество	Оборачиваемость бизнеса	Обучение персонала	Совершенствование системы управления	Вес. коэф-т
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Рекламная политика	1	5	7	7	7	8	8	05
Замена оборудования	1/5	1	2	3	2	2	2	0,1 35
Расширение товарного ассортимента	1/7	1/2	1	2	4	3	2	0,1 25
Отношение цена/качество	1/7	1/3	1/2	1	2	1	1	0,0 65
Оборачиваемость бизнеса	1/7	1/2	1/4	2	1	2	1	0,0 60
Обучение персонала	1/8	1/2	1/3	1	2	1	1	0,0 52
Совершенствование системы управления	1/8	1/2	1/2	1	1	1	1	0,0 58
CR	5,3%							

Таблица 4-Матрица FI приоритетов альтернатив по критерию финансы

Альтернатива	Рекламная политика	Замена оборудования	Расширение товарного ассортимента	Отношение цена/качество	Оборачиваемость бизнеса	Обучение персонала	Совершенствование системы управления	Вес. коэф-т
Рекламная политика	1	1	2	3	3	2	2	0, 124
Замена оборудования	1	1	3	3	3	1	2	0, 118
Расширение товарного ассортимента	1/2	1/3	1	3	4	1	1	0, 069
Отношение цена/качество	3	3	3	1	3	2	4	0, 304
Оборачиваемость бизнеса	3	3	4	3	1	2	1	0, 206
Обучение персонала	1/2	1	1	2	2	1	2	0, 105
Совершенствование системы управления	1/2	1/2	1	4	1	1/2	1	0, 077
CR	7,1%							

Таблица 5-Матрица PE приоритетов альтернатив по критерию персонал

Альтернатива	Рекламная политика	Замена оборудования	Расширение товарного ассортимента	Отношение цена/качество	Оборачиваемость бизнеса	Обучение персонала	Совершенствование системы управления	Вес. коэф-т
Рекламная политика	1	1	2	2	2	/3	1/3	0,115
Замена оборудования	1	1	2	2	3	/5	1/2	0,124
Расширение товарного ассортимента	1/2	1	1	1	1	/4	1/3	0,067
Отношение цена/качество	1/2	1	1	1	1	/3	1/3	0,071
Оборачиваемость бизнеса	1/2	1	1	1	1	/5	1/4	0,060
Обучение персонала	3	5	4	3	5	1	1	0,311
Совершенствование системы управления	3	2	3	3	4	1	1	0,251
CR	2,8%							

Все проделанные вычисления необходимы для выявления существенности факторов конкурентоспособности по отношению друг к другу, а также для получения их сравнительного рейтинга в интегральной оценке. Структура задачи принятия решений (дерево решений) приведена на рис.2

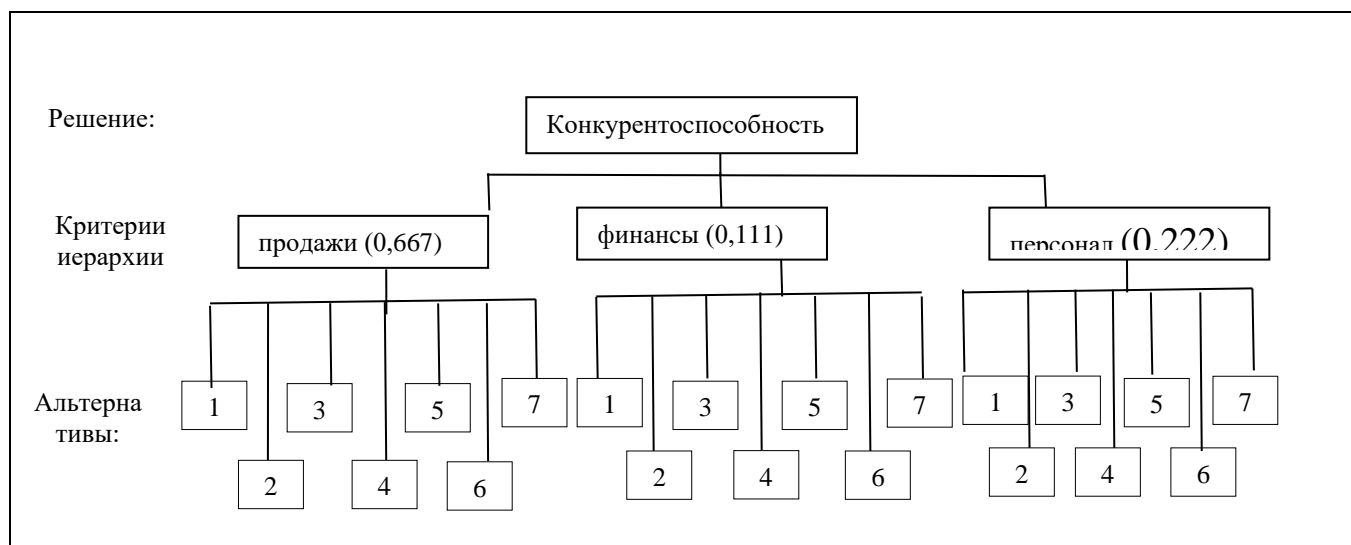

Рисунок 2 - Дерево решений

Задача имеет единственный иерархический уровень с тремя критериями (продажи, финансы и персонал) и семь альтернативных решений (рекламная политика, замена оборудования, расширение товарного ассортимента, отношение цена/качество, оборачиваемость бизнеса, обучение персонала, совершенствование системы управления). Оценка этих альтернатив основана на вычислении комбинированного весового коэффициента для каждого из них, или приоритетов (табл.6)

Таблица 6 - Комбинированные весовые коэффициенты альтернатив

Номера альтернатив	Комбинированный весовой коэффициент
1	$0,667 \cdot 0,505 + 0,111 \cdot 0,124 + 0,222 \cdot 0,115 = 0,376$
2	$0,667 \cdot 0,135 + 0,111 \cdot 0,118 + 0,222 \cdot 0,124 = 0,131$
3	$0,667 \cdot 0,125 + 0,111 \cdot 0,069 + 0,222 \cdot 0,067 = 0,106$
4	$0,667 \cdot 0,065 + 0,111 \cdot 0,304 + 0,222 \cdot 0,071 = 0,093$
5	$0,667 \cdot 0,060 + 0,111 \cdot 0,206 + 0,222 \cdot 0,060 = 0,076$
6	$0,667 \cdot 0,052 + 0,111 \cdot 0,103 + 0,222 \cdot 0,311 = 0,115$
7	$0,667 \cdot 0,058 + 0,111 \cdot 0,077 + 0,222 \cdot 0,251 = 0,103$

Все проделанные вычисления необходимы для выявления существенности факторов конкурентоспособности по отношению друг к другу, а также для получения их сравнительного рейтинга в интегральной оценке. Составляем итоговую расчётную таблицу 7.

Таблица 7- Сводная таблица

Альтернативы	Критерии			Приоритет	
	продажи	финансы	персонал		
Рекламная политика	0,505	0,124	0,115	0,376	1
Замена оборудования	0,135	0,118	0,124	0,131	2
Расширение товарного ассортимента	0,125	0,069	0,067	0,106	4
Отношение цена/качество	0,065	0,304	0,071	0,093	6
Оборачиваемость бизнеса	0,060	0,206	0,060	0,076	7
Обучение персонала	0,052	0,105	0,311	0,115	3
Совершенствование системы управления	0,058	0,077	0,251	0,103	5
Веса критериев	0,667	0,111	0,222		

Таблица 8 –Результаты

Альтернатива	Определение общих оценок альтернатив
Рекламная политика	0,376
Замена оборудования	0,131
Расширение товарного ассортимента	0,106
Отношение цена/качество	0,093
Оборачиваемость бизнеса	0,076
Обучение персонала	0,115
Совершенствование системы управления	0,103

Для вычислений, а также для автоматизации используемого в расчетах метода служит программа MathCAD (рис 3).

Расчет весовых коэффициентов критериев и альтернатив и коэффициентов согласованностей матриц

$$A := \begin{pmatrix} 1 & 6 & 3 \\ \frac{1}{6} & 1 & \frac{1}{2} \\ \frac{1}{3} & 2 & 1 \end{pmatrix} \quad n := \text{cols}(A) \quad i := 0..n-1 \quad v_i := \sum A^{(i)} \quad N^{(i)} := (v_i)^{-1} \cdot A^{(i)}$$

Весовые коэффициенты показателей конкурентоспособности

$$MN := N^T \quad i := 0..n-1 \quad NA_i := \frac{1}{n} \sum MN^{(i)} \quad NA = \begin{pmatrix} 0.667 \\ 0.111 \\ 0.222 \end{pmatrix} \quad w1 := A \cdot NA \quad \sum w1$$

$$CI = \frac{nm - n}{n - 1} \quad RI = \frac{1.98 \cdot (n - 2)}{n} \quad CR = \frac{CI}{RI} \quad CR = 0$$
 Коэффициент согласованности матрицы приоритетов

$$PR := \begin{pmatrix} 1 & 5 & 7 & 7 & 7 & 8 & 8 \\ \frac{1}{5} & 1 & 2 & 3 & 2 & 2 & 2 \\ \frac{1}{7} & \frac{1}{2} & 1 & 2 & 4 & 3 & 2 \\ \frac{1}{7} & \frac{1}{3} & \frac{1}{2} & 1 & 2 & 1 & 1 \\ \frac{1}{7} & \frac{1}{2} & \frac{1}{4} & \frac{1}{2} & 1 & 2 & 1 \\ \frac{1}{8} & \frac{1}{2} & \frac{1}{3} & 1 & \frac{1}{2} & 1 & 1 \\ \frac{1}{8} & \frac{1}{2} & \frac{1}{2} & 1 & 1 & 1 & 1 \end{pmatrix} \quad A := PR \quad n := \text{cols}(A) \quad i := 0..n-1 \quad v_i := \sum A^{(i)} \quad N^{(i)} := (v_i)^{-1} \cdot A^{(i)} \quad MN := N^T \quad i := 0..n-1 \quad WN_i := \frac{1}{n} \sum MN^{(i)} \quad NPR := WN$$

Весовые коэффициенты альтернатив по критерию продаж

$$NPR = \begin{pmatrix} 0.505 \\ 0.135 \\ 0.125 \\ 0.065 \\ 0.06 \\ 0.052 \\ 0.058 \end{pmatrix} \quad w1 := PR \cdot NPR \quad \sum w1 \quad CI = \frac{nm - n}{n - 1} \quad RI = \frac{1.98 \cdot (n - 2)}{n} \quad CR = \frac{CI}{RI} \quad CR = 0.053$$
 Коэффициент согласованности альтернатив по критерию продаж

$$FI := \begin{pmatrix} 1 & 1 & 2 & \frac{1}{3} & \frac{1}{3} & 2 & 2 \\ 1 & 1 & 3 & \frac{1}{3} & \frac{1}{3} & 1 & 2 \\ \frac{1}{2} & \frac{1}{3} & 1 & \frac{1}{3} & \frac{1}{4} & 1 & 1 \\ 3 & 3 & 3 & 1 & 3 & 2 & 4 \\ 3 & 3 & 4 & \frac{1}{3} & 1 & 2 & 1 \\ \frac{1}{2} & 1 & 1 & \frac{1}{2} & \frac{1}{2} & 1 & 2 \\ \frac{1}{2} & \frac{1}{2} & 1 & \frac{1}{4} & 1 & \frac{1}{2} & 1 \\ 1 & 1 & 2 & 2 & 2 & \frac{1}{3} & \frac{1}{3} \\ 1 & 1 & 2 & 2 & 3 & \frac{1}{5} & \frac{1}{2} \\ \frac{1}{2} & \frac{1}{2} & 1 & 1 & 1 & \frac{1}{4} & \frac{1}{3} \\ \frac{1}{2} & \frac{1}{2} & 1 & 1 & 1 & \frac{1}{3} & \frac{1}{3} \\ \frac{1}{2} & \frac{1}{3} & 1 & 1 & 1 & \frac{1}{5} & \frac{1}{4} \\ 3 & 5 & 4 & 3 & 5 & 1 & 1 \\ 3 & 2 & 3 & 3 & 4 & 1 & 1 \end{pmatrix} \quad A := FI \quad n := \text{cols}(A) \quad i := 0..n-1 \quad v_i := \sum A^{(i)} \quad N^{(i)} := (v_i)^{-1} \cdot A^{(i)} \quad MN := N^T \quad i := 0..n-1 \quad WN_i := \frac{1}{n} \sum MN^{(i)} \quad NFI := WN$$

Весовые коэффициенты альтернатив по критерию финансы

$$NFI = \begin{pmatrix} 0.124 \\ 0.118 \\ 0.069 \\ 0.304 \\ 0.206 \\ 0.103 \\ 0.077 \end{pmatrix} \quad w1 := FI \cdot NFI \quad \sum w1 \quad CI = \frac{nm - n}{n - 1} \quad RI = \frac{1.98 \cdot (n - 2)}{n} \quad CR = \frac{CI}{RI} \quad CR = 0.071$$
 Коэффициент согласованности альтернатив по критерию финансы

Весовые коэффициенты альтернатив по критерию персонал

$$PE := \begin{pmatrix} 1 & 1 & 1 & 1 & 1 & 1 & 1 \\ \frac{1}{2} & \frac{1}{2} & 1 & 1 & 1 & \frac{1}{3} & \frac{1}{3} \\ \frac{1}{2} & \frac{1}{3} & 1 & 1 & 1 & \frac{1}{5} & \frac{1}{4} \\ 3 & 5 & 4 & 3 & 5 & 1 & 1 \\ 3 & 2 & 3 & 3 & 4 & 1 & 1 \end{pmatrix} \quad A := PE \quad n := \text{cols}(A) \quad i := 0..n-1 \quad v_i := \sum A^{(i)} \quad N^{(i)} := (v_i)^{-1} \cdot A^{(i)} \quad MN := N^T \quad WN_i := \frac{1}{n} \sum MN^{(i)} \quad NPE := WN$$

Приоритеты альтернатив по всем критериям

$$NPE = \begin{pmatrix} 0.115 \\ 0.124 \\ 0.067 \\ 0.071 \\ 0.06 \\ 0.311 \\ 0.251 \end{pmatrix} \quad w1 := PE \cdot NPE \quad \sum w1 \quad CI = \frac{nm - n}{n - 1} \quad RI = \frac{1.98 \cdot (n - 2)}{n} \quad CR = \frac{CI}{RI} \quad CR = 0.028$$
 Коэффициент согласованности альтернатив по критерию персонал

$$WR_i := NA_0 \cdot NPR_i + NA_1 \cdot NFI_i + NA_2 \cdot NPE_i \quad WR = \begin{pmatrix} 0.376 \\ 0.131 \\ 0.106 \\ 0.093 \\ 0.076 \\ 0.115 \\ 0.103 \end{pmatrix}$$

Рисунок 3 - MathCAD-программа решения задачи конкурентоспособности

Анализ проведенных расчетов позволяет сделать вывод о том, что дальнейшими направлениями повышения конкурентоспособности предприятия является реклама нового товара, а с технической точки зрения необходимо совершенствование оборудования и расширения производимого на нем ассортимента продукции.

и обновление оборудования для его производства

Список литературы

1. Zadeh, Lotfi. Fuzzy Sets / Information and Control, 8(3), June 1965, pp.338-53.
2. Zadeh, Lotfi. Outline of a New Approach to the Analysis of Complex Systems and Decision Processes / IEEE Transactions on Systems, Man, and Cybernetics, SMC-3(1), January 1973, pp.28-44.
3. McNeill, Daniel and Freiberger, Paul. Fuzzy Logic / Touchstone Rockefeller Center, 1993.
4. Kosko, Bart. Fuzzy thinking / Hyperion, 1993.
5. Леоненков А. В. Нечеткое моделирование в среде MATLAB и fuzzyTECH. — СПб.: БХВ-Петербург, 2005. — 736 с.
6. Ярушкина Н.Г. Основы теории нечетких и гибридных систем – М.: финансы и статистика, 2004. – 320с.
7. Барский А.Б. Нейронные сети: распознавание, управление, принятие решений. – М.: Финансы и статистика, 2004. – 176с.
8. Алексеев Г.В., Холявин И.И. Численное экономико-математическое моделирование и оптимизация. ГИОРД, СПб, 2014, 272 с.
9. Алексеев Г.В., Гончаров М.В. Численные методы при моделировании технологических машин и оборудования. ГИОРД, СПб., 2014.-200 с.

ТЕОРЕТИЧНЕ ОСМИСЛЕННЯ ПОНЯТТЯ «ЗАЙНЯТІСТЬ»

Волківська Алла Миколаївна,

канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри управління адміністрування,
заступник директора з науково-методичної роботи;
Житомирський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП», м. Житомир;

Ніколайчук Софія Василівна,

магістрантка Житомирського інституту
ПрАТ «ВНЗ «МАУП», м. Житомир.

Управління зайнятості населення належить до процесів які є достатньо складні щодо регулювання, оскільки в них виявляються як загальні закономірності так і специфічні процеси і явища. Розв'язання суперечностей сфери регулювання зайнятості населення варто віднести до актуальних завдань управління економікою. Ці суперечності мають соціальну спрямованість щодо управління та гуманізації проблеми зайнятості. Створення системи формування ефективної зайнятості населення як вагомого чинника соціально-економічного прогресу має важливе та актуальне значення для України, адже орієнтація будь-яких реформ макроекономічного перетворення без урахування особливостей економіки регіону обов'язково призвела до критичного стану у більшості регіонів та до потреби щодо реалізації спеціальних програм протидії зростанню безробіття. Отже, удосконалення процесу управління зайнятості населення, який ґрунтується на регіональні цілі соціально-економічного розвитку має вагому актуальність та потребує розв'язання конкретних завдань становлення ринків праці регіону й вдосконалення механізму управління зайнятості населення.

Багато науковців визначають зайнятість населення як діяльність громадян, яка пов'язана із задоволенням різних потреб (особистих та суспільних), і як таку, що приносить їм дохід у грошовій або інших формах (заробітна плата, утримання, додаткові допомоги, виплати натурою). Схоже трактування дано в Законі України «Про зайнятість населення», де зазначено, що зайнятість є діяльністю, яка пов'язана із задоволенням особистих і суспільних потреб. Крім того, зайнятістю визнається будь яка діяльність (не тільки на державних підприємствах, але й в особистому, фермерському господарстві, індивідуальна трудова діяльність, підприємництво тощо), тобто діяльність, яка базується на праві власності на засоби виробництва для виконання цих робіт». Проте у даному визначенні не врахований ринковий характер «зайнятості», тобто не передбачено необхідності взаємодії ринкового попиту та пропозиції.

На думку С. Ю. Трубича та Є. П. Качана, «зайнятість як соціально-економічна категорія вказує на рівень забезпечення працездатного населення робочими місцями в системі кооперації суспільної праці, а також на рівень соціального захисту в реалізації права на працю» [1, с. 7]. Це трактування вказує лише на забезпеченість населення працездатного віку робочими місцями та

соціальним захистом, але не ураховує необхідності одержання ним винагороди за працю.

На думку В. В. Антонюк, «зайнятість має вирішальне значення для суспільства, оскільки показує взаємозв'язок між економічним потенціалом та рівнем і якістю життя населення в цілому і окремого громадянина» [2, с. 69]. Дане визначення є спрощеним, так як зайнятість є не тільки діяльністю з метою задоволення через дохід потреб, а й формою вияву суспільно-економічних відносин між суб'єктами цих відносин (економічно активне населення, підприємства та держава) щодо участі громадян у суспільному виробництві.

В. Г. Золотогоров під зайнятістю розуміє «сукупність економічних відносин, пов'язаних з участю населення в усіх видах діяльності» [3, с. 119], а в підручнику за редакцією Б. А. Райзберга зайнятість – «міра залучення людей до трудової діяльності та ступінь задоволення їх потреби у праці, забезпечення робочими місцями» [4, с. 564-565]. Але погодитись з цими визначеннями цілком не можна, бо в них не відображені відносини між людьми.

З погляду В. В. Онікієнка та Н. І. Коваленко «зайнятість – це система суспільно-економічних відносин, які регулюють забезпечення економічно активного населення робочими місцями, форми його участі у суспільному виробництві, а також відтворення, розподіл та перерозподіл активних громадян і визначають якість життя населення» [5, с. 8-9]. Найбільш повно охоплює зміст визначення С. В. Мочерного: «...це певна сукупність соціально-економічних відносин між людьми з приводу забезпечення працездатного населення робочими місцями, формування, розподілу та перерозподілу трудових ресурсів з метою його участі в суспільно корисній праці та забезпечення розширеного нормального відтворення робочої сили» [6, с. 121]. В. М. Петюх теж такої думки: «зайнятість як соціально-економічна категорія синтезує сукупність відносин за участю людей в суспільному виробництві й пов'язана із забезпеченням масштабів, умов і форм включення людей в суспільно-корисну працю, з процесами формування, розподілу і використання трудових ресурсів» [7, с. 69]. Саме ці визначення, на нашу думку, є найбільш точними, бо відображають сукупність відносин, що пов'язані із забезпеченням працездатного населення робочими місцями та їх участю в діяльності суспільно-корисного характеру для їх відтворення.

Отже, можемо констатувати, що зайнятість слід розглядати:

- 1) економічної точки зору, оскільки вона пов'язана зі створенням суспільного продукту або національного доходу;
- 2) соціальної точки зору, бо відображає потребу людини в самовираженні та у задоволенні матеріальних потреб через дохід;
- 3) демографічної точки зору, бо визначає взаємозалежність зайнятості зі кількісними та якісними характеристиками населення.

У вчених, які вивчали проблеми зайнятості населення, відсутній єдиний погляд на її зміст, функції, види, ефективність. До основних видів зайнятості відносять повну, продуктивну, ефективну та раціональну [5, с. 10], але є ще глобальна, примусова та добровільна зайнятість [8, с. 69]. Поняттям «ефективна зайнятість», «раціональна зайнятість», «продуктивна зайнятість» часто дають

суперечливі визначення та навіть використовують як синоніми.

Наводяться такі визначення й ознаки повної зайнятості:

– «...відсутність вимушеного безробіття, або наявність робочих місць для всіх осіб, що шукають роботу, ...при цьому має бути не лише достатня кількість робочих місць для всіх, хто шукає роботу, а й ці робочі місця мають справедливо розподілятися серед різноманітних груп населення з точки зору кількості та якості цих місць» [9, с. 35-42];

– «...забезпеченість професійною працею, яка приносить дохід людині та гідне існування їй та її родині» [10, с. 36];

– «...надання суспільством усьому працездатному населенню можливості займатися суспільно корисною працею, на основі якої здійснюється індивідуальне (в межах сім'ї) та колективне (з участю компаній, підприємств) відтворення робочої сили і задоволення всієї сукупності потреб» [6, с.132];

– «...зайнятість, за якої пропозиція робочої сили покривається попитом на неї з боку суспільного виробництва» [8, с. 96].

В. В. Онікієнко та В. В. Коваленко вважають що, «в умовах ринкової економіки зайнятість є повною, коли задовольняється попит економічно активного населення на робочі місця відповідної якості» [5, с. 11]. Ми переконані, що повна зайнятість може бути досягнута за певного рівня залучення до роботи, яка оплачується, якщо кількість робочих місць відповідає потребі, тобто є відповідність попиту на економічно доцільні місця пропозиції робочої сили. З одного боку, зайнятість визначає добробут людини, а з другого – є способом реалізації здібностей особистості. Але на практиці: у ринкових умовах обов'язковим є резервування певної частини трудового потенціалу.

«Орієнтація саме на продуктивну зайнятість є відмітною рисою соціальної ринкової економіки, тобто зайнятість має і соціальний характер, і економічний ефект» [11, с. 14]. «Продуктивна зайнятість побудована на синтезі соціального й економічного ефектів» [5, с. 4]. Це означає, що зайнятість передбачає забезпечення достойних умов існування людини, зростання її добробуту та недопущення нераціонального використання її трудового потенціалу. Поєднання економічних, соціальних та демографічних процесів робить продуктивну зайнятість головним фокусом соціально-економічного життя держави.

Продуктивна зайнятість, у порівнянні з «ефективна зайнятість» та «раціональна зайнятість», характеризує ефективність використання праці як у суспільстві, так і на рівні окремого працівника (враховує об'єктивний особистісний момент). В. С. Васильченко вважає продуктивною зайнятістю таку, що «за рахунок високопродуктивної праці створює необхідні для розвитку суспільства ресурси і дає кожному працівникові дохід не менший, ніж потрібно для відтворення його фізичних, інтелектуальних і професійних якостей, тобто як мінімум для простого відтворення робочої сили» [12, с. 90-106]. Продуктивна зайнятість має приносити дохід для забезпечення належних умов життя людини. Це означає, що зайнятість пов'язана з політикою доходів, антиінфляційними діями тощо.

«Продуктивна зайнятість має бути антиподом формальної зайнятості, для якої часто характерним є утримання зайвих працівників або створення

формальних робочих місць з метою запобігання безробіттю. Політика держави має сприяти тому, щоб праця кожної людини була економічно доцільною, максимально продуктивною для суспільства» [13, с. 16].

Багато науковців наголошують, що ефективною є зайнятість, коли реалізується не тільки принцип «за здібностями», але й забезпечує певний рівень продуктивності праці. У працях В. В. Онікієнка, В. П. Оніщенко, І. К. Бондар, С. В. Мочерного наголошується, що ефективна зайнятість – це така зайнятість, яка здійснюється у відповідності до вимог інтенсивного типу відтворення та критеріїв економічної доцільності й соціальної результативності (розподіл трудових ресурсів у територіальному та галузевому розрізах, за сферами докладання праці та видами діяльності за умов одержання найбільшого приросту матеріальних і духовних благ та ефективного використання в процесі праці кожного зайнятого).

Ю. М. Краснов розглядає ефективну зайнятість як «корисну трудову діяльність громадян, спрямовану на підвищення продуктивності праці, збільшення обсягів виробництва і скорочення витрат робочого часу» [14, с. 56]. У даному визначенні поза увагою залишаються всі стадії відтворювального процесу робочої сили (окрім стадії використання). «Досягнення ефективної зайнятості – завдання господарських одиниць, а повної – функція держави» [15, с. 51].

Зайнятість також може бути ефективною і за умов неповного задоволення потреби економічно активного населення у процесі праці. Сучасні науковці зауважують, що шлях до ефективної зайнятості забезпечується тільки через ринок праці, а от повна зайнятість може бути досягнута і шляхом примусу до праці без урахування її продуктивності. Г. І. Купалова виділила такі загальні передумови ефективної зайнятості: «свобода вибору роду занять, місця роботи і проживання, відміна будь-яких адміністративних обмежень трудової мобільності (прописка-реєстрація, анкети, заборони тощо); надання гарантій працевлаштування відповідно до законодавства про працю; відмова від примусовості до праці у будь-якій формі, за винятком випадків, передбачених законодавством України» [16, с. 187-189].

Ефективність зайнятості відбиває певна система показників. Їх можна поділити на чотири групи: «пропорції розподілу ресурсів праці суспільства за характером участі працівників у суспільно корисній діяльності; рівень зайнятості економічно активного (працездатного) населення; структура розподілу працюючих за видами економічної діяльності та галузями національної економіки; професійно-кваліфікаційна структура працюючих, яка характеризує ступінь збалансованості системи підготовки кадрів з потребою економіки у кваліфікованих працівниках» [17, с. 18-20].

Отже, результатом ефективної зайнятості є максимальне задоволення потреб суспільства у різних благах та послугах з мінімальними суспільними витратами у процесі сукупної трудової діяльності економічно активного населення. Також ефективна зайнятість може бути ознакою піднесення економіки та передумовою підвищення добробуту населення, оскільки створює матеріальне підґрунтя для реалізації різних соціальних програм та характеризується показником, яким є

норма безробіття.

Близькі за значенням є трактування повної і раціональної зайнятості. За визначенням В. В. Онікієнка, повна зайнятість – «...це зайнятість, за якою об'єктом докладання зусиль всього працездатного населення може бути будь-яка сфера народного господарства, включаючи підсобне, а також домашнє господарство (приготування їжі, догляд за дітьми, хворими та особами похилого віку)» [5, с. 55], а під раціональною він розуміє «...зайнятість, за якої високий рівень усупільнення праці й територіальний розподіл трудових ресурсів за галузями та сферами економіки відповідає вимогам науково-технічного прогресу й організації праці та як наслідок цього – супроводжується високими темпами зростання продуктивності праці в кожній галузі й у цілому по народному господарстві країни» [5, с. 59-60]. Інше визначення раціональної зайнятості було запропоновано В. П. Оніщенком. Він стверджував, що вона «включає: повне задоволення потреб населення у суспільній праці; ефективну збалансованість засобів виробництва і живої праці; максимально можливий рівень продуктивності суспільної праці та її ефективності; максимально можливе при даному рівні розвитку продуктивних сил задоволення матеріальних, соціальних і духовних потреб населення» [19, с. 17].

Отже, як свідчать проведені теоретичні дослідження, у визначеннях категорії «зайнятість» є певні відмітні ознаки (рис. 1.1).

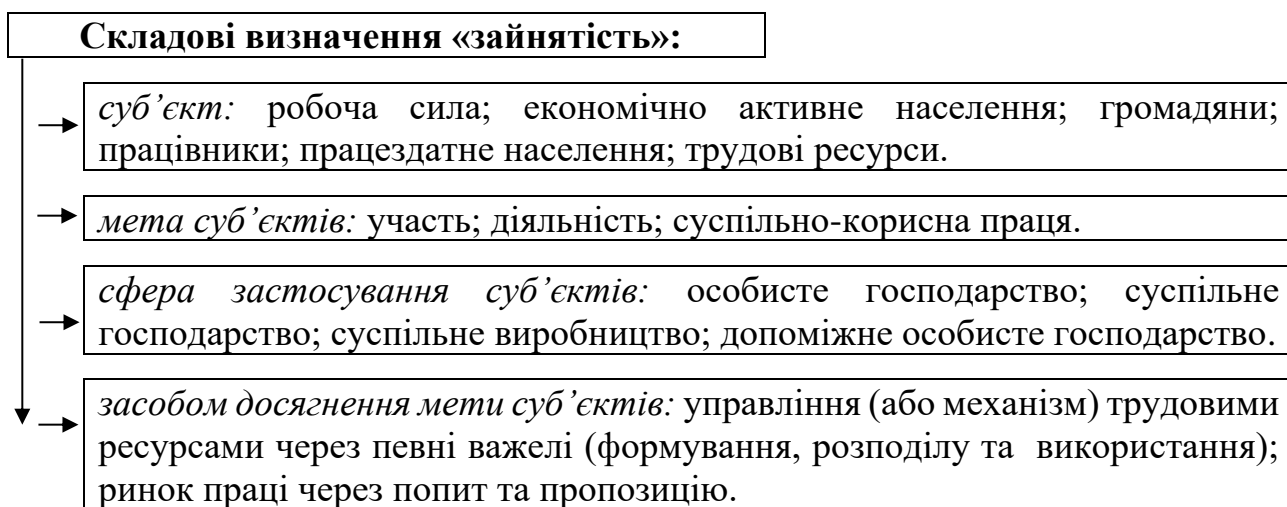

Рис. 1.1. Риси відмінностей у визначеннях «зайнятість»

Джерело: розроблено авторами.

Крім того, зайнятість населення забезпечується в результаті дії ринкових механізмів та регулюється в певних конкретних рамках, тому її слід розглядати в різних аспектах (рис. 1.2).

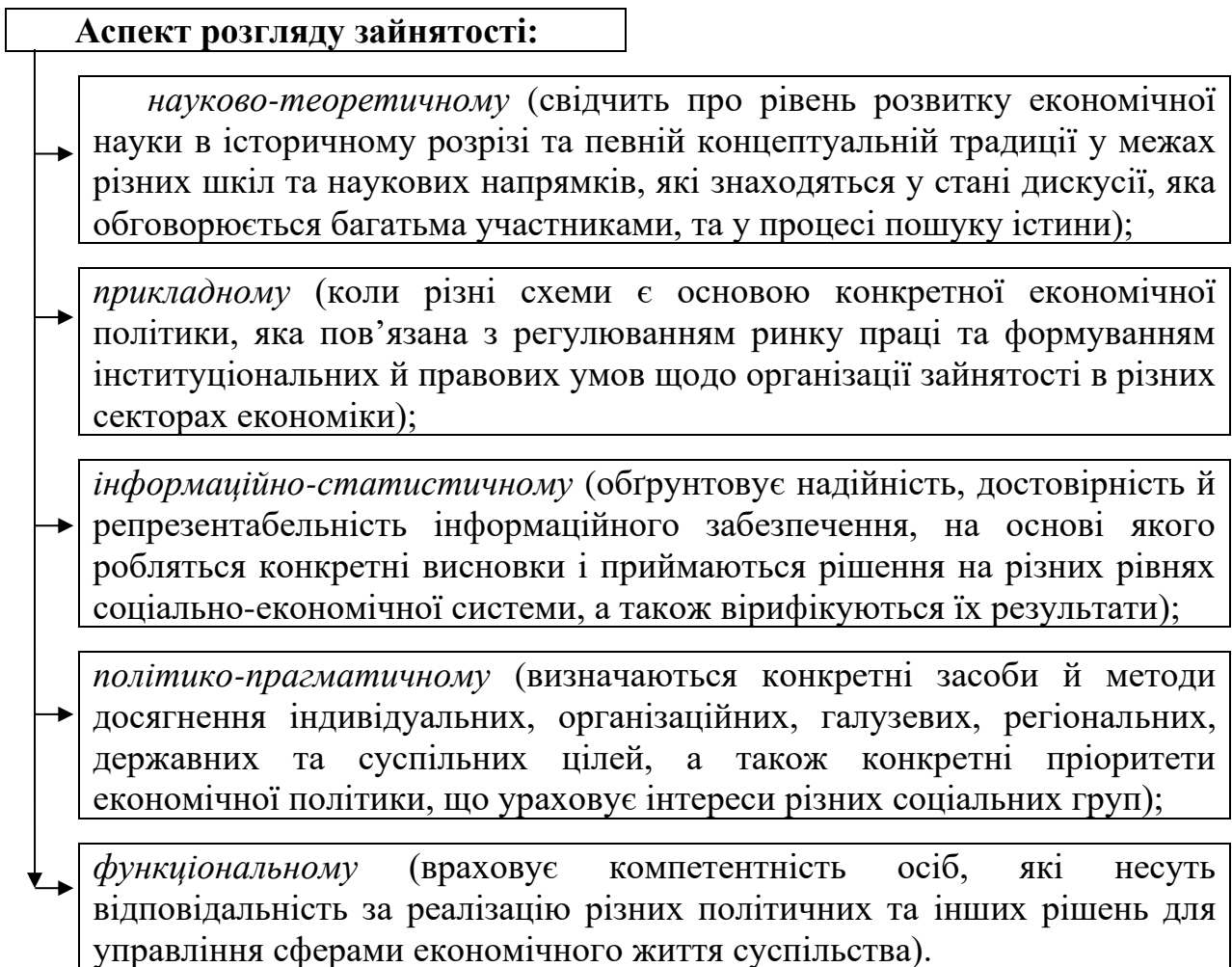

Рис. 1.2. Сфери зайнятості населення за різними аспектами
Джерело: розроблено авторами.

Таким чином, зайнятість населення як соціально-економічне явище відображає досягнутий рівень розвитку економіки, внесок живої праці у процесі поєднання виробництва і споживання в досягнення виробництва, а структуру зайнятості населення визначає характер взаємозв'язків, які виникли при цьому. На управління зайнятстю населення впливає безліч напрямів та факторів впливу різних рівнів, які є причинами розбалансованості ринку праці.

Список літератури

1. Трубич С. Ю. Сучасна парадигма української моделі зайнятості / С. Ю. Трубич, Є. П. Качан. – Тернопіль: Екон. думка. 1999. – 35 с.
2. Антонюк В. В. Проблеми зайнятості населення / В. В. Антонюк. – Харків, 2002. – 289 с.
3. Золотогоров В. Г. Энциклопедический словарь по экономике / В. Г. Золотогоров. – Мн.: Полымя, 1997. – 525 с.
4. Райзберг Б. А. Курс экономики : учебник / Под ред. Б.А. Райзберга. – М., 1997. – 672 с.
5. Онікієнко В. В. Продуктивна зайнятість: зміст, актуальні проблеми, шляхи досягнення / В. В. Онікієнко, Н. І. Коваленко. – К.: НАН України; Рада з

вивчення продуктивних сил України, 1999. – 362 с.

6. Мочерний С. В. Основи економічних знань: запитання і відповіді / С. В. Мочерний. – К., 1996. – 210 с.

7. Петюх В. Ринок праці та зайнятість / В. Петюх. – К.: МАУП, 1997. – 128 с.

8. Проблемні питання праці та соціальної політики / За ред. М. М. Папієва та Т. М. Кір'ян. – К.: Соцінформ, 2003. – 498 с.

9. Бондар І. Концепція повної зайнятості – суть, реалії, шляхи оновлення / І. Бондар // Україна: аспекти праці. – 1999. – № 2. – С. 35-42.

10. Адамчук В. В. Экономика и социология труда : учеб. для вузов. / В. В. Адамчук, О. В. Ромашов, М. Е. Сорокина. – М.: ЮНИТИ, 1999. – 298 с.

11. Петрова І. Л. Регулювання зайнятості у світлі глобалізаційної перспективи / І. Л. Петрова // Економіка та держава. – 2005. – № 2. – С. 11-15.

12. Васильченко В. С. Продуктивна зайнятість населення / В. С. Васильченко // Зайнятість та ринок праці. – Вип. 6. – К., 1998. – С. 90-106.

13. Згалат-Лозинська Л. О. Економічний механізм ефективного використання трудового потенціалу за умов формування ринкових відносин: Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук / Л. О. Згалат-Лозинська: НДЕІ М-ва економіки та з питань європейської інтеграції України. – К., 2002. – с. 19. – укр.

14. Краснов Ю. М. Економічна стратегія ефективної зайнятості: монографія / Ю. М. Краснов. – К.: Знання України, 2001. – 253 с.

15. Богиня Д. П. Основи економіки праці: навч. посіб. / Д. П. Богиня, О. А. Грیشнова – К.: Знання-прес, 2002. – 313с.

16. Купалова Г. І. Політика зайнятості // Мотивація праці та формування ринку робочої сили / За ред. П. Т. Саблука, О. А. Бугуцького. – К., 1993. – 380 с.

17. Мортіков В. В. Економічний механізм формування ефективної зайнятості / В. В. Мортіков. – Луганськ: Східноук. нац. ун-т, 2001. – 253 с.

18. Онищенко В. Ф. Рациональная занятость: методология региональных исследований / В. Ф. Онищенко. – К.: АН УССР, – 1989. – 390 с.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

Волківська Алла Миколаївна,

канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри управління адміністрування,
заступник директора з науково-методичної роботи;
Житомирський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП», м. Житомир;

Руденко Микола Степанович,

магістрант Житомирського інституту
ПрАТ «ВНЗ «МАУП», м. Житомир.

Люди у процесі праці вступають у певні соціальні відносини та взаємодіють один з одним. Основою цієї взаємодії є або спільність або розбіжність їхніх інтересів, цілей, поглядів, а проміжними ланками – є знаряддя і предмети праці, матеріальні і духовні блага. Взаємодія окремих індивідів чи спільнот на постійній основі у процесі трудової діяльності створює специфічні соціальні відносини. Ці відносини пов'язані як з трудовими відносинами, так і обумовлені ними. Це означає, що важливого значення набувають не просто соціальні, чи трудові, чи виробничі відносини, а саме соціально-трудова відносина, оскільки вони охоплюють широке коло питань та пов'язані з залученням різних суб'єктів у процес праці на засадах забезпечення соціальної злагоди та високих виробничих результатів. Отже, соціально-трудова відносина є головним та важливим елементом будь-якої економічної системи, оскільки саме від її характеру та досконалості залежать як якість трудового життя, так і соціальна суспільна злагода, продуктивність праці і, зрештою, соціально-економічний прогрес.

Як свідчать дослідження, для регулювання соціально-трудова відносин (рис. 1) держава створює законодавчо-нормативну систему. Головним законодавчим документом в Україні є Конституція України, де є багато статей, які регламентують соціально-трудова сферу. Ці положення мають вищу юридичну чинність, пряму дію і застосовуються на всій території України: «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [1, ст. 3]; «кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості...» [1, ст. 23]; «кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. ... Кожен має право на належні, безпечні і здорові умови праці, на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом... Громадянам гарантується захист від незаконного звільнення... Право на своєчасне одержання винагороди за працю захищається законом [1, ст. 43]; «громадяни мають право на соціальний захист...» [1, ст. 46]; «кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло» [1, ст. 48]; «кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування» [1, ст. 49]; інші статті [1].

Напрямки регулювання соціально-трудових відносин державою

- *умови праці* (складовими напряму є оплата праці, відпочинок, охорона праці та соціальні гарантії).
- *соціальна політика* (складовими напряму є пенсійне забезпечення, соціальне та медичне страхування, виплати різних соціальних допомог, політика підтримання рівня життя населення та диференціації доходів).
- *зайнятість населення* (складовими напряму є реєстрація безробітних, професійне перенавчання, пошук вакантних місць, допомога в організації нових робочих місць для безробітних та для підприємців, превентивні заходи щодо попередження зростання рівня безробіття).
- *міграційна політика* (складовими напряму є регламентація переміщення робочої сили, програми переселення певних груп населення).
- *демографічна політика* (виплата допомоги вагітним, допомоги на дітей, програми зниження смертності, програми медичного забезпечення населення).

Рис. 1. Напрямки регулювання соціально-трудових відносин

Джерело: розроблено авторами.

Регулюватися трудові правовідносини можуть і актами компетентних органів держави, якими є: міжнародні договори за участю України; закони; укази Президента України; постанови Кабінету Міністрів України, статути та накази суб'єктів господарювання, рішення органів місцевого самоврядування.

Кодекс законів про працю України (КЗпПУ) є узагальненим законом, який діє на всій території України. Він регулює трудові відносини працівників на засадах поліпшення якості роботи працівників, підвищення матеріального і культурного рівня життя трудящих, зміцнення трудової дисципліни. Ці засади є також індикаторами і соціально-трудових відносин працівників.

Важливу роль у регулюванні трудових відносин відіграють закони України «Про зайнятість населення» та «Про колективні договори і угоди». Вони поширюються на всі трудові правовідносини в межах нашої держави.

На особливу увагу заслуговує Закон України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності», який має прямий стосунок щодо регулювання соціально-трудових відносин. Законом передбачено, що: «професійні спілки створюються з метою здійснення представництва та захисту трудових, соціально-економічних прав та інтересів членів профспілки» [2, ст. 2]; «профспілки, їх об'єднання здійснюють представництво і захист трудових, соціально-економічних прав та інтересів членів профспілок в державних органах та органах місцевого самоврядування, у відносинах з роботодавцями, а також з

іншими об'єднаннями громадян» [2, ст. 19].

Згідно чинного законодавства профспілки виконує наступні завдання: «... ведуть колективні переговори, укладають колективні договори, генеральну, галузеві (міжгалузеві), територіальні угоди від імені працівників у порядку, встановленому законом...» [2, ст. 20]; «... захищають право громадян на працю, беруть участь у розробленні та здійсненні державної політики у галузі трудових відносин, оплати праці, охорони праці, соціального захисту...» [2, ст. 21]; «... беруть участь у розробленні державної політики зайнятості населення, державних та територіальних програм зайнятості...» [2, ст. 22]; «... беруть участь у визначенні головних критеріїв життєвого рівня, прожиткового мінімуму, а також мінімальних розмірів заробітної плати, пенсій, соціальних виплат, політики ціноутворення, розробці соціальних програм...» [2, ст. 23]; «... беруть участь в управлінні державним соціальним страхуванням як представники застрахованих осіб.» [2, ст. 24]; та інші положення.

Законами України «Про колективні договори і угоди» та «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» передбачено, що з метою урегулювання виробничих, трудових і соціально-економічних відносин та для забезпечення соціально-трудова прав й гарантій працівників укладається Галузева угода. Учасниками укладання Галузевої угоди можуть бути три сторони – профспілки або інші уповноважені працівниками представницькі органи, роботодавці або об'єднання роботодавців, Міністерство праці та соціальної політики України.

Цей документ орієнтований на інтереси робітників і роботодавців певної галузі. Предметом Галузевої угоди є:

- 1) мінімальні гарантії заробітної плати, що враховують кваліфікації та єдині тарифні сітки;
- 2) мінімальні розміри доплат та надбав, що враховують специфіки, умови праці окремих професійних груп і категорії працівників галузі;
- 3) мінімальні соціальні гарантії, компенсації й пільги у сфері оплати праці;
- 4) житлово-побутові гарантії;
- 5) умови зростання фонду оплати праці (порядок формування фонду оплати праці та умови його регулювання визначається у колективних договорах суб'єктів господарювання на основі результатів виробничої діяльності, продуктивності праці та індексу зростання цін);
- 6) міжкваліфікаційні та міжпосадові співвідношення в оплаті праці і т. д.

Правові акти, які видані різними міністерствами та відомствами, діють у межах відповідної галузі або сфери економіки, а от акти, які видані Міністерством праці і соціальної політики України та Міністерством охорони здоров'я України, що стосуються сфери соціально-трудова правовідносин поширюються на всі галузі та сфери економіки. Правові акти, що видані органами місцевого самоврядування та керівниками суб'єктів господарювання, поширюються на територію самоврядування та на членів трудового колективу.

Як локальні правові акти виступають:

1. Колективний договір. «Колективний договір укладається на основі чинного законодавства, прийнятих сторонами зобов'язань з метою регулювання

виробничих, трудових і соціально-економічних відносин і узгодження інтересів трудящих, власників та уповноважених ними органів.» [3, ст. 10]. «У колективному договорі встановлюються взаємні зобов'язання сторін щодо регулювання виробничих, трудових, соціально-економічних відносин, зокрема:

- зміни в організації виробництва і праці;
- забезпечення продуктивної зайнятості;
- нормування і оплати праці, встановлення форм, системи, розмірів заробітної плати та інших видів трудових виплат (доплат, надбавок, премій та ін.);
- встановлення гарантій, компенсацій, пільг;
- участі трудового колективу у формуванні, розподілі і використанні прибутку підприємства, установи, організації (якщо це передбачено статутом);
- режиму роботи, тривалості робочого часу і відпочинку;
- умов і охорони праці;
- забезпечення житлово-побутового, культурного, медичного обслуговування, організації оздоровлення і відпочинку працівників;
- гарантій діяльності профспілкової чи інших представницьких організацій трудящих;
- умов регулювання фондів оплати праці та встановлення міжкваліфікаційних (міжпосадових) співвідношень в оплаті праці;
- забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.» [3, ст. 13].

2. Трудовий договір або контракт. «Трудовим договором є угода між працівником і власником підприємства, установи, організації або уповноваженим ним органом чи фізичною особою, за якою працівник зобов'язується виконувати роботу, визначену цією угодою, а власник підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган чи фізична особа зобов'язується виплачувати працівникові заробітну плату і забезпечувати умови праці, необхідні для виконання роботи, передбачені законодавством про працю, колективним договором і угодою сторін.

Працівник має право реалізувати свої здібності до продуктивної і творчої праці шляхом укладення трудового договору на одному або одночасно на декількох підприємствах, в установах, організаціях, якщо інше не передбачено законодавством, колективним договором або угодою сторін.

Особливою формою трудового договору є контракт, в якому строк його дії, права, обов'язки і відповідальність сторін (в тому числі матеріальна), умови матеріального забезпечення та організації праці працівника, умови розірвання договору, в тому числі дострокового, можуть встановлюватися угодою сторін. Сфера застосування контракту визначається законами України» [3, ст. 21].

На нашу думку, контракт є більш прогресивною формою трудового договору. Контракт дає змогу його сторонам самостійно домовитися з різних питань, а особливо з питань оплати праці. Цей документ характеризується відмовою від централізованого регулювання питань у сфері праці на користь договірної їх урегулювання. У контракті конкретизуються трудові функції працівника та кінцеві результати його праці, а ціна робочої сили визначається як результат добровільної угоди між сторонами, що його уклали, з урахуванням вимог тарифної угоди та колективного договору. Головною особливістю контрактної

форми трудового договору є його спрямованість на максимальне використання індивідуальних здібностей працівника та створення додаткових стимулів до високопродуктивної та ефективної праці.

3. Нормативні акти: правила внутрішнього трудового розпорядку, положення про преміювання, про винагороду за підсумками роботи за рік, угоди про графіки відпусток і т. д.

«Правила внутрішнього трудового розпорядку – це локальний (внутрішній) нормативний документ підприємства, що забезпечує правове регулювання внутрішнього трудового розпорядку, який передбачає систему трудових правовідносин, що складаються в трудовому колективі підприємства в процесі праці та які сприяють здійсненню прав та виконанню обов'язків усіма його учасниками» [4, с. 4]. Тобто, правила внутрішнього трудового розпорядку визначають порядок прийняття на роботу та звільнення працівників; врегульовують питання робочого часу та часу відпочинку; визначають: основні права й обов'язки найманих працівників та власників, відповідальність працівників за порушення правил внутрішнього трудового розпорядку, порядок заохочення за успіхи в роботі.

Правила внутрішнього трудового розпорядку, положення про преміювання, про винагороду за підсумками роботи за рік, угоди про графіки відпусток тощо відносяться до обов'язкових локальних нормативно-правових актів для усіх суб'єктів господарювання (тобто роботодавців) та мають враховувати та відповідати положенням різних Законів України.

З розвитком економічної інтеграції і співробітництва різних країн постали завдання щодо узгодження та узагальнення трудових відносин, що склалися на національних ринках праці. Міжнародна Організація Праці (МОП), яка взяла на себе вирішити це завдання, у своїх конвенціях і рекомендаціях закріпила на юридичному рівні норми трудових відносин як частини міжнародного права. Ці норми стали після ратифікації їх парламентами багатьох країн частиною національного трудового права. Україна теж ратифікувала ці норми і вони мають юридичну силу на усій території нашої держави (табл. 1).

**Конвенцій Міжнародної Організації Праці
у сфері соціально-трудових відносин**

Конвенція	
№87 (1948 р.) про свободу асоціацій та захист права на організацію.	передбачає гарантію та забезпечення всім працівникам та підприємцям права на створення асоціацій і вільно вступати до них. Вони у цих організаціях можуть вести діяльність та формувати програму їх дій без втручання державних органів.
№95 (1949 р.) про охорону заробітної плати.	принципом даної конвенції є своєчасна та повна виплата заробітної плати, яка охороняється від застосування протизаконної практики. Інші положення документа стосуються впорядкування та обмеження відрахувань із зарплати, днів та місця її виплати.
№98 (1949 р.) про застосування принципів права на організацію та на ведення колективних переговорів.	принципом даної конвенції є урегулювання взаємовідносин сторін щодо вирішенні трудових конфліктів, тобто конвенція проголошує переговорний принцип. Конвенція спрямована на усунення дискримінації профспілок, захист організацій підприємців та трудящих від будь-якого втручання, а також на здійснення заходів зі сприяння колективним переговорам.
№100 (1951 р.) про рівне винагородження чоловіків і жінок за працю рівної цінності.	стверджує принцип рівної оплати чоловіків та жінок за рівноцінну працю.
№111 (1958 р.) про дискримінацію у сфері праці та занять.	передбачає здійснення національної політики, яка спрямована на усунення дискримінації за будь-якими ознаками (раси, статі, релігії, кольору шкіри, кольору шкіри, політичних переконань, кольору шкіри, національного чи соціального походження).
№131 (1970 р.) про встановлення мінімальної заробітної плати.	встановлює, що мінімальна заробітна плата має силу закону, яка не підлягає зниженню. Порушення цього положення тягне за собою карні чи інші санкції.
№135 (1971 р.) про захист прав представників трудящих на підприємстві та наданих їм можливостей.	проголошує, що представники трудящих користуються захистом від будь-якої дії, яка може завдати їм шкоди. Представникам трудящих на підприємстві мають надаватись відповідні можливості для швидкого й ефективного виконання своїх функцій.

Отже, нормативно-правове регулювання соціально-трудових відносин в Україні відіграє надзвичайно важливу роль щодо покращення умов праці, соціальної політики, сфери зайнятості, міграційної та демографічної політики. Усі нормативні акти, які регламентують та регулюють сферу праці в Україні, не повинні суперечити Конституції України та іншими законам України, а головне – не повинні на законодавчому рівні погіршувати правове становище працівників. Крім того, нормативно-правове регулювання соціально-трудових відносин має відповідати міжнародним стандартам та міжнародному трудовому праву, які є визнаними в багатьох країнах світу.

Список літератури

1. Конституція України від 28.06.1996 р. / станом на 01.01.2020 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності : Закон України №45 від 15.09.1999 / станом на 23.05.2021 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1045-14#Text>
3. Кодекс законів про праці від 23.07.1999 р. / станом на 21.08.2021 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>
4. Рожнов, В. Правила внутрішнього трудового розпорядку / В. Рожнов // Праця і закон. – 2005. – №6. – С. 4-5.

УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ТУРИСТИЧНОГО ПІДПРИЄМСТВА: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Кисличенко Лада Анатоліївна

студентка кафедри туризму,
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

Кравченко Алла Володимирівна,

канд. екон. наук, доц. кафедри туризму
факультету природничо-географічної освіти та екології,
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

Постановка проблеми. Управління людськими ресурсами є одним із найважливіших компонентів менеджменту туристичної фірми, а вибір певного індивідуального методу управління персоналом на підприємстві є позитивним фактором його загальної діяльності. Тому в умовах глобалізації туристичної галузі все більшу значимість здобувають проблеми організації управління персоналом та ефективності його використання, оскільки персонал є головним ресурсом підприємств туристичного бізнесу, від ефективності використання якого залежать результати їх діяльності та конкурентоспроможності на ринку туристичних послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Даному питанню щодо управління персоналом в туристичній діяльності було присвячено чимало наукових праць, зокрема: Кудла Н.Є. «Маркетинг туристичних послуг», Любіцева О.О. «Ринок туристичних послуг»; періодичні видання, інтернет-джерела: Дядечко Л.А. «Суть та особливості управління підприємствами туристичної сфери», які дуже грамотно розглянули управління в туризмі з усіх точок зору.

Виклад основного матеріалу дослідження. Управління людськими ресурсами є одним із найважливіших компонентів менеджменту туристичної фірми.

Управління - це економічна категорія, яка представляє особливу форму економічних відносин, що впливають на процеси, об'єкт чи систему, аби зберегти її стійкість, або перевести в інший стан відповідно до поставлених цілей [5, с.131].

Управління в туризмі, як і в будь-якій іншій сфері діяльності, здійснюється за розподілом на окремі функції, які зосереджені в трьох основних групах:

1) загальне управління (встановлення нормативних вимог та політики управління, політики інновацій, планування, організація роботи, мотивація, координація, контроль, відповідальність);

2) управління структурою підприємства (його створення, предмет діяльності, правові форми, зв'язки з іншими підприємствами, територіальні питання, організація, реконструкція, ліквідація);

3) конкретні галузі управління (маркетинг, інновації, виробництво, кадри, фінанси, основні фонди).

Останні дослідження показали, що ефективну та конкурентоспроможну організацію відрізняє особистісний підхід до процесу управління, тобто постановки стратегічних та тактичних цілей, завдань, вибору методів, принципів, критеріїв оцінювання діяльності як персоналу, так і підприємства загалом. Від цього значною мірою залежить повнота розкриття людського потенціалу, що перш за все стосується підприємств галузі туризму, оскільки саме в цій сфері персонал є складовою частиною туристичного продукту та визначає його якість [7].

Зростання ролі людського фактору в туристичних організаціях відбилося на ускладненні завдань управління персоналом, функціональних обов'язках та рівні професійної компетентності менеджерів. За всього різноманіття наявних підходів до цих проблем в різних промислово розвинених країнах основними найбільш загальними тенденціями є формалізація методів та процедур відбору кадрів, висунення молодих та перспективних працівників. Ці загальні тенденції повинні враховуватися у вітчизняній практиці управління туристською організацією [1, с. 321].

Сьогодні основною задачею в діяльності турагенств є організація ефективного процесу управління загалом та процесу продажу туристичних послуг зокрема. При цьому головною людиною, від професіоналізму й особистості якої залежить вибір покупців, є менеджер туристичної фірми. Саме тому високопрофесійні менеджери є досить високооплачуваними працівниками. Однак фахівців, що відповідають сучасним вимогам, не вистачає [8, с.145].

Вимоги, які у сучасному туристичному бізнесі висуваються до посади менеджера, можна звести до таких груп: 1) концептуальні знання в галузі соціальної психології, знання сучасних управлінських підходів та особливостей професії; 2) професійні знання за спеціалізацією; 3) додаткові знання та вміння (володіння іноземними мовами, вміння користуватися ІТ, знання в галузі правознавства, психології, філософії); 4) особисті якості, до яких можна віднести моральні та вольові якості, нестандартне мислення, рішучість та наполегливість у досягненні цілей, ініціативність, уміння виконувати зобов'язання й обіцянки, справедливість, тактовність, акуратність, уміння розташувати до себе, почуття гумору; 5) знання етичних норм та ділової етики, дисциплінованість; 6) ділові якості та організаторські здібності, тобто самостійність під час прийняття рішень та вирішення проблем, самоорганізованість, вміння формувати та мобілізувати колектив, вміння ефективно використовувати засоби мотивації); 7) комунікативні якості, що проявляються в умінні встановлювати зв'язки з представниками різних сфер діяльності та різних посадових статусів, уміння формувати здоровий психологічний клімат у колективі, а також швидко встановлювати зв'язки з клієнтами фірми [4, с. 67].

Найважливішим засобом управління роботою з кадрами на підприємствах галузі туризму є планування. Кадрове планування має дати відповіді на питання про те, скільки працівників, якої кваліфікації, коли й де необхідно (планування потреби в кадрах); якою ціною можна залучити

необхідний і скоротити зайвий персонал з огляду на соціальні аспекти зайнятості (планування скорочення або збільшення кадрів); як краще використовувати працівників відповідно до їх спроможностей (планування використання кадрів); якими методами можна систематично й цілеспрямовано сприяти розвитку кадрів для виконання кваліфікованих видів діяльності (план кадрового розвитку); скільки коштуватимуть заплановані кадрові заходи (витрати щодо утримання персоналу). Різниця між дрібними, середніми та великими туристичними підприємствами полягає лише в обсязі виробничого та кадрового планування. Кожне туристичне підприємство вибирає для себе модель, що відповідає його потребам [6, с. 34].

Висновки. За результатами дослідження можна зробити висновок, що найважливішою проблемою сучасної економіки є проблема в області роботи з персоналом. Персонал – це основний, постійний штатний склад кваліфікованих працівників, який формується і змінюється під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх факторів. Тому для ефективного управління персоналом вітчизняних підприємств туристичної галузі необхідно здійснювати економіко-фінансову підтримку їх розвитку, покращувати їх кадрове забезпечення, створювати ефективні партнерські зв'язки між державою та бізнесом задля впровадження інновацій в туристичні продукти та розвитку інфраструктури.

Список використаних джерел:

1. Бойко М. Г. Ціннісно орієнтоване управління в туризмі : монографія. Київ : КНТЕУ, 2010. 524 с
2. Войнаренко М.П., Юр'єва-Юрій А.В. Механізм стимулювання праці в туристичній сфері України. Вісник ДІТБ. 2009. № 13. 280 с.
3. Гриньова В.М., Ястремська О.М. Проблеми управління трудовими ресурсами : монографія. Харків : ХНЕУ, 2006. 192 с.
4. Мармуль Л.О., Сарапіна О.А. Організаційно-економічний механізм функціонування туристично-рекреаційних підприємств : монографія. Київ : ННЦ ІАЕ, 2006. 183 с.
5. Мочерний С.В. Економічна енциклопедія [Текст]: У трьох томах. Т.3. / С.В. Мочерний; - К.: Видавничий центр «Академія», 2002. - 952 с.
6. Незвещук-Когут Т.С. Удосконалення управління діяльністю туристичних підприємств : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.04 ; Херсон. нац. техн. ун-т. Херсон, 2012. 195 с.
7. Стеганцев А.В. Стратегическое управление персоналом в области продаж. Финансовый бизнес. 2007. № 6. URL: http://www.stiogantsev.ru/st/vr_prodav_bud (дата звернення: 07.07.2014).
8. Трегулова І.П. Організаційно-функціональний механізм управління персоналом підприємства туристичного бізнесу. Вісник соціально-економічних досліджень. 2007. № 28. 264 с.

МОНІТОРИНГ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ВИПУСКНИКІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В СИСТЕМІ ВЗАЄМОДІЇ З РОБОТОДАВЦЯМИ

Коробович Л. П.

к.п.н., доцент
доцент кафедри менеджменту
Міжнародного економіко-гуманітарного
університету імені академіка Степана Дем'янчука
м. Рівне, Україна

Ринок освітніх послуг, що надаються закладами вищої освіти, формується в нових соціально економічних умовах. Запізнення адаптації системи професійної освіти до умов ринку праці, відсутність готовності у значної частини роботодавців реалізовувати на практиці кадрову політику, орієнтовану на випускників професійних освітніх установ, в перспективі може перетворитися на серйозне гальмо економічного розвитку підприємств регіону.

Поряд зі зростанням запитів ринкової економіки щодо інноваційної активності ЗВО та їх співпраці з бізнесом рівень працевлаштування її випускників залишається головним індикатором якості та економічної ефективності національних систем вищої освіти. Тому важливим завданням є розробка механізму моніторингу працевлаштування випускників, складовою якого повинно виступати забезпечення координації дій навчальних закладів та роботодавців щодо досягнення збалансованості інтересів у результативному працевлаштуванні випускників, налагодження тісніших зв'язків між ними, що дасть можливість суттєво підвищити якість підготовки спеціалістів та практичного навчання. Моніторинг працевлаштування випускників ЗВО дає змогу регулювати й зближувати позиції роботодавців та навчальних закладів у підготовці кадрів потрібного профілю, та, відповідно, скорочувати кількість незайнятих випускників [1]. Для оцінки та аналізу ефективності працевлаштування випускників, враховуючи міжнародний досвід, у закладах вищої освіти необхідно впроваджувати ефективну систему моніторингу рівня працевлаштування студентів та випускників, яка дає змогу роз'яснити та усвідомити значення рівня освіти для ринкових відносин у сучасному світі усіма учасниками. Для більш ефективної та сприятливої роботи в ЗВО щодо моніторингу працевлаштованості студентів та випускників налагоджується співпраця між відділом, центром або структурним підрозділом щодо сприяння працевлаштуванню ,деканатами , випусковими кафедрами , відповідальними особами за працевлаштованість студентів від кафедри та кураторами груп . Взаємодія з роботодавцями починається зі спільної розробки нормативної бази: розробка державних освітніх стандартів, розробка й коригування основних освітніх програм. Далі роботодавець може брати участь у освітньому процесі ,а саме організації й проведенні виробничих практик, проведенні навчальних занять, участь у підсумковій атестації, а також участь роботодавців у роботі

різних експертних комісій, насамперед, при акредитації освітніх програм ЗВО. Можливе також створення комісій з метою виявлення рівня підготовки студентів з ініціативи роботодавців, професійних співтовариств. При цьому учасники експертних комісій повинні бути підготовлені до такої роботи й бути в змозі об'єктивно оцінювати якість підготовки. Важливою формою оцінки якості є статистичний збір інформації. Сюди входить і проведення закладами вищої освіти опитувань роботодавців за спеціально розробленими анкетами, і спостереження самими роботодавцями за молодими фахівцями, тому що тільки в процесі роботи через деякий час після випуску можна більш повно судити про сформованість професійних компетентностей, передбачених освітніми програмами і необхідних у професійній діяльності.

Який загальний алгоритм залучення роботодавців до розвитку професійної освіти? По-перше зацікавлення підприємств брати активну участь у підготовці своїх майбутніх кадрів, оскільки заклад вищої освіти надає своїм випускникам, переважно, академічну освіту. Однак навіть не кожен великий університет має у своєму розпорядженні висококваліфіковані кадри для підготовки таких фахівців, які могли б відразу повноцінно включитися в роботу підприємства. Для подолання цього розриву заклад вищої освіти зі свого боку повинен докладати максимум зусиль для розвитку системи корпоративної освіти, як підсистеми додаткової освіти за рахунок коштів замовника освітніх послуг із залученням його виробничої бази й фахівців. Спільними зусиллями підприємств і закладів вищої освіти необхідно створювати інтегровані організаційні структури, - освітньо-виробничі центри і комплекси, фірми із запровадження наукових розробок тощо. Ефективність взаємодії ЗВО і роботодавців значно зростатиме, коли партнери-роботодавці перейдуть з позиції сторонніх спостерігачів і виключно споживачів освітніх послуг на позицію зацікавлених учасників освітніх і інноваційних процесів, що всіляко сприяють оволодінню студентами комплексом професійних компетентностей, які відповідають вимогам сучасного ринку праці. Вирішення цього завдання породжує нові форми соціального партнерства, нові правові норми і нові типи договорів, які при максимальному узгодженні й реалізації взаємних інтересів сприяють навчальним закладам у підготовці фахівців, а підприємствам у забезпеченні своїх кадрових потреб. Визначальною рисою ефективної моделі взаємодії освіти і ринку праці є наявність чітких механізмів забезпечення співпраці між суб'єктами-учасниками на засадах соціального партнерства за активного сприяння держави [2]. В Україні участь роботодавців у розвитку професійної освіти доволі обмежена і фрагментарна. Частково це викликано причинами, що виходять за межі власне освітньої сфери:

- слабким розвитком громадянського суспільства і, відповідно, відсутністю практики створення механізмів самостійної побудови ефективної співпраці між суспільними інститутами;
- не сформованістю в суспільстві і, зокрема, у більшості роботодавців розуміння необхідності і економічної ефективності інвестицій у розвиток людського капіталу;
- низьким рівнем інноваційної складової в економіці країни.

Вирішення цих проблем є глобальним стратегічним завданням розвитку країни, потребує значних узгоджених зусиль усього суспільства і тривалого часу. Проте є і більш близька і конкретна обставина, котра заважає розпочати ефективну роботу по забезпеченню участі роботодавців в освітніх процесах. В Україні спектр питань, пов'язаний з участю роботодавців у підготовці та перепідготовці кадрів, в освітніх і наукових процесах регулюється чинними Законами України, зокрема: «Про освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про вищу освіту», «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про оподаткування прибутку підприємств», «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні», «Про забезпечення молоді, яка отримала вищу або професійно-технічну освіту, першим робочим місцем з наданням дотацій роботодавцям», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (у сфері вищої освіти)», «Про передачу об'єктів права державної та комунальної власності», «Про управління об'єктами державної власності», Господарським кодексом України тощо. Значною проблемою, яка потребує нагального вирішення, є розпорошеність регулюючих норм у законодавчому полі, відсутність єдиного Закону, в якому б визначалися основні напрями і механізми участі роботодавців у професійній освіті. Наразі існує проект Закону «Про залучення роботодавців до підготовки та перепідготовки кадрів, освітніх та наукових процесів», проте він потребує значного доопрацювання.

З метою стимулювання участі роботодавців у процесах професійного навчання і підготовки необхідно прискорити процес доопрацювання і прийняття Закону України «Про залучення роботодавців до підготовки та перепідготовки кадрів, освітніх та наукових процесів». При розробці законопроекту потрібно звернути увагу на врегулювання таких основних напрямів участі роботодавців у розвитку професійної освіти:

1. Зміст освіти:

- участь у визначенні актуальних спеціальностей;
- участь у формуванні освітніх програм та стандартів освіти з метою їх адаптації до потреб ринку праці;
- участь в оцінці якості освіти.

2. Освітній процес:

- організація навчальних практик і стажувань на підприємствах;
- підвищення кваліфікації викладачів ЗВО на підприємствах;
- участь фахівців з виробництва у процесі навчання (проведення лекцій, практичних занять тощо).

3. Інноваційна інфраструктура:

- створення спільних навчально-виробничих та дослідницьких підрозділів на підприємствах;
- створення у ЗВО підрозділів для підвищення кваліфікації працівників підприємств;
- модернізація виробничого та навчального обладнання за передовими технологіями;
- спільні наукові дослідження за профілем виробничої діяльності підприємств;

- створення спільних наукоємних компаній.

4. Фінансово-економічний аспект:

- фінансова участь підприємств у підготовці спеціалістів для своїх потреб;
- укладання тристоронніх договорів (студент, ЗВО, підприємство) на підготовку фахівців із наступним працевлаштуванням випускників;
- заохочення державою інвестування підприємствами коштів у підготовку спеціалістів (податкові пільги тощо). [5]

Головною рушійною силою розвитку співробітництва є взаємна зацікавленість держави, закладів професійної освіти та роботодавців у підготовці професійних кадрів, чийі знання, уміння й професійні компетенції відповідатимуть вимогам сучасної інноваційної економіки. Як показує досвід інших країн, формування бази даних про працевлаштування і доходи випускників може здійснюватися трьома основними способами: 1) формування інтегрованих баз даних про працевлаштування випускників та їхні доходи на основі адміністративних реєстрів платників податків і соціальних внесків на національному рівні (Республіка Польща); 2) організація спеціальних соціологічних опитувань випускників і роботодавців щодо зайнятості та якості підготовки фахівців, рівня їхніх доходів на загальнонаціональному, регіональному, галузевому чи інституційному рівнях (Австралія, Сполучені Штати Америки); 3) аналітичні дослідження сайтів із пошуку роботи та інших інформаційних ресурсів у мережі Інтернет з відомостями про вакансії роботодавців і резюме тих, хто шукає роботу. [3] Комплексна модель моніторингу працевлаштування випускників закладів вищої освіти має включати в себе п'ять напрямів: 1) аналіз статистики зайнятості в аспекті працевлаштування випускників закладів вищої освіти; 2) аналіз професійних траєкторій випускників закладів вищої освіти; 3) дослідження ролі роботодавців у працевлаштуванні випускників спеціальностей; 4) аналіз професійних стратегій студентів; 5) аналіз допомоги закладу вищої освіти у працевлаштуванні випускників. Кожен напрям включає сукупність індикаторів, що характеризують його специфіку. Їхнє вивчення дозволяє побудувати загальну картину досліджуваного процесу. [4]

Знання та врахування всієї сукупності факторів, що впливають на ефективність процесу включення молоді в професійну сферу суспільства, має важливе значення для вибору шляхів і засобів керування процесом працевлаштування як на рівні окремих закладів вищої освіти, так і на рівні соціальної молодіжної політики регіону. В умовах розвитку інформаційної економіки та обмежених ресурсів фінансування вищої і професійної освіти, конкуренції з боку неформальних освітніх провайдерів моніторинг працевлаштування випускників стає необхідною складовою системи управління конкурентоспроможністю освіти.

Список літератури:

1. Андел І. Управління працевлаштуванням випускників навчальних закладів у регіоні. Україна: аспекти праці, –2000. – № 2. – С. 23–27.

2. Дяків О. Європейський досвід регулювання взаємодії освіти та ринку праці [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://www.academy.gov.ua/ej/ej11/txts/10dovorp.pdf>

3. Гринькевич О.С., Садова У.Я., Левицька О.О., Міжнародний досвід моніторингу працевлаштування випускників та шляхи його застосування в Україні. Demography and social economy, 2019, № 1 (35): С. 126–138.

4. Колісник Д. В., Мосьондз М. В., Колісник, Л. О.. Включення випускників гірничо-металургійних спеціальностей до професійно-економічної сфери суспільства (Дніпропетровський регіон) : монографія / Д. В. Колісник, М. В. Мосьондз, Л. О. Колісник ; М-во освіти і науки України, Нац. гірн. ун-т. – Д. : НГУ, 2015. – С. 87.

5. Ринок праці та освіта: пошук взаємодії : [зб. наук. ст. / наук. ред. І. Л. Петрова]. – К. : Таксон, 2007. – 200 с.

АНАЛІЗ ВПЛИВУ ПАНДЕМІЇ COVID-19 В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИБУТКОВОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Мосійчук Ірина Вікторівна

к.е.н., старший викладач кафедри економіки,
менеджменту, маркетингу та
готельно-ресторанної справи
Житомирський державний університет імені Івана Франка

Слід зазначити, що однією з п'яти базових передумов успішної організації майбутнього, які були сформульовані у ході глобального дослідження, проведеного компанією IBM у 2008 р., визнана соціальна відповідальність.

За останні роки інститут корпоративної соціальної відповідальності (КСВ) пройшов шлях від організаційно-управлінської екзотики глобальних корпорацій до стандартних технологій упровадження цього феномену в практику організацій різноманітних форм власності і господарювання, різних розмірів та видів економічної діяльності, що функціонують у всьому світі.

Виникнення коронавірусної хвороби та її подальший розвиток до рівня епідеміологічної загрози глобального масштабу каталізував та загострив існуючі протиріччя соціальних та економічних систем, сформовані впродовж десятиліття, тим самим змушуючи суб'єктів господарювання та владні структури змінювати традиційні підходи до реалізації власних функцій та внутрішніх процесів.

Сьогодні Україна, як і весь світ, зіткнулася з новим викликом — пандемією гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 (далі — COVID-19), яка змусила значно скоригувати пріоритети державної політики, аби не допустити поширення захворювання та врятувати життя людей.

Останні дані Центру системних наук та інженерії Університету Джона Хопкінса показують, що поширення пандемії з точки зору кількості випадків та смертей є досить асиметричним у різних країнах. Наприклад, Африка на південь від Сахари, один з найбільш бідніших регіонів світу, схоже, не зазнав серйозного впливу COVID-19 (рис. 1).

Безумовно пандемія справила колосальний вплив і на економічний стан більшості країн світу та суб'єктів підприємництва, які функціонували. Проблеми розвитку підприємництва в Україні всередині та поза меж їх кордонів, виявивши вузькі місця, як у низці специфічних сфер, до прикладу таких як проблеми національних систем охорони здоров'я, бюрократизованості та фактичної дисфункціональності окремих державних інститутів, так і проблематику, яка вже давно назріла серед приватного сектору.

COVID-19 Reported Countries

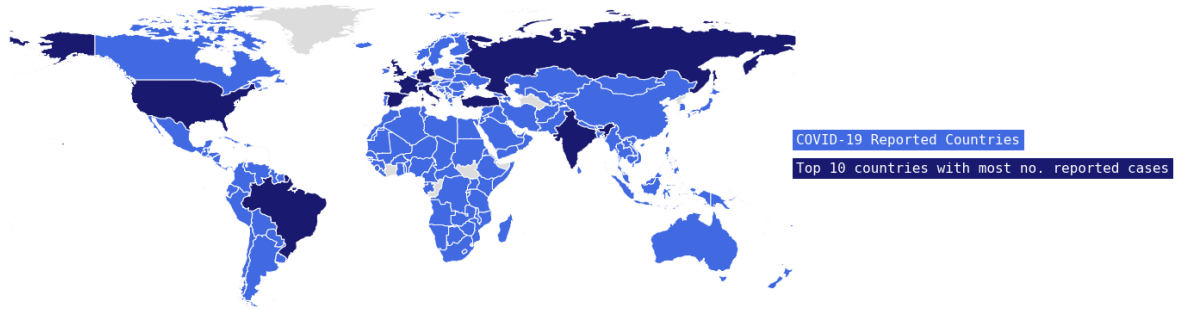

Рис. 1. Епідемія COVID-19 у світі [1]

Пандемічна криза вплинула практично на всі сфери підприємницької діяльності, особливо зачепивши малий та середній бізнес. При цьому найбільше постраждали такі його сфери як: транспорт, виробництво, будівництво, оптова та роздрібна торгівля, послуги з розміщення та харчування, операції з нерухомістю, професійні послуги та інші послуги для населення (наприклад, перукарські послуги). Вплив пандемії на підприємницьку сферу в залежності від масштабів бізнесу зазначено на рисунку 2.

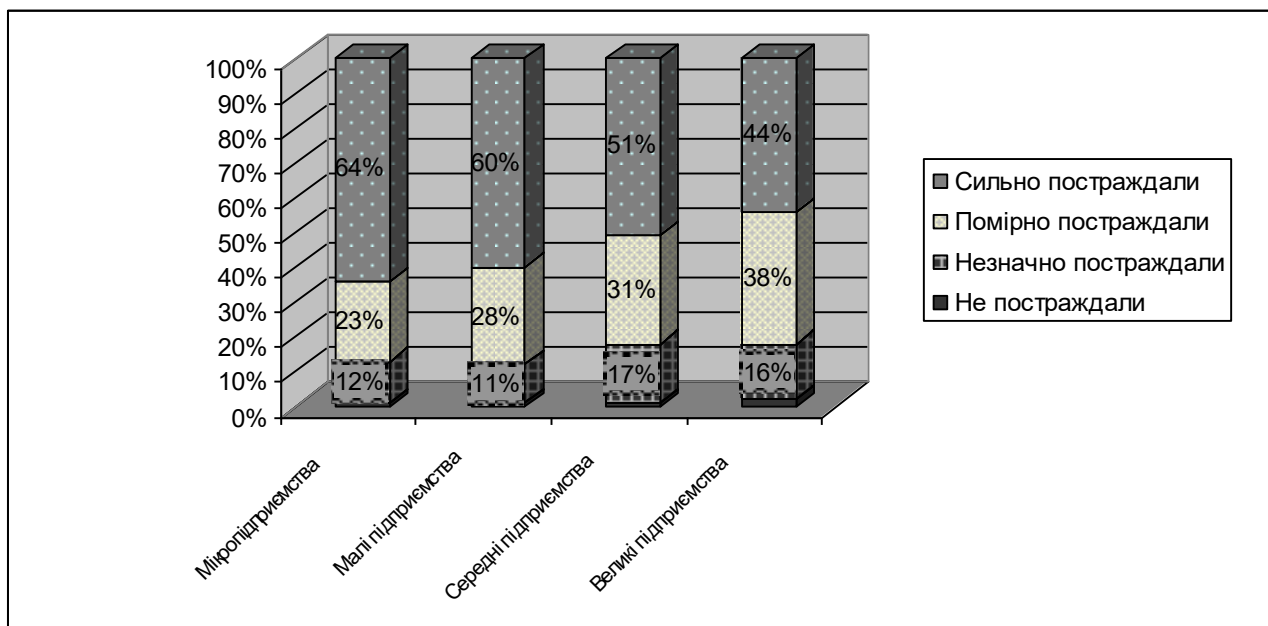

Рис. 2. Вплив пандемії на підприємницьку сферу в залежності від масштабів бізнесу

Джерело: побудовано автором на основі [2]

Разом з тим на сьогодні експерти не дійшли згоди щодо вірогідних строків завершення пандемії COVID-19 та темпів зростання світової економіки після проходження піку захворюваності. До того ж різні держави в різні періоди як застосовують обмежувальні заходи для промисловості, так і припиняють їх дію. Отже, створюються додаткові умови для суттєвих змін у міжнародній торгівлі, в

тому числі у зв'язку з різними умовами та строками відновлення роботи промисловості та інших секторів економіки в різних державах світу [3].

Проте ключові зміни попереду — пандемія COVID-19, яка є глобальним фактором зміни усталених систем управління, моделей суспільних відносин та економічних зв'язків, надає поштовх прискоренню цифрової трансформації економіки, що призведе до підвищення попиту на робочі місця, які передбачають максимальний рівень інтелектуальної залученості. Саме такі очікувані зміни та нові загрози є третім ключовим довгостроковим викликом для майбутнього виробництва та ринку праці.

Отже, порівнюючи діяльність у сфері КСВ в умовах пандемії зарубіжних компаній та українських, слід зазначити, що заходи останніх більшою мірою спрямовані на проблеми внутрішнього середовища: покращення умов праці, підвищення рівня здоров'я працівників тощо.

Список літератури:

1. Coronavirus: the economic impact – 10 July 2020. UNIDO. URL: Режим доступу: <https://www.unido.org/stories/coronavirus-economic-impact-10-july-2020>
2. Державна служба статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. Державна програма стимулювання економіки для подолання негативних наслідків, спричинених обмежувальними заходами щодо запобігання виникненню і поширенню гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, на 2020—2022 роки. - Режим доступу: <https://ips.ligazakon.net/document/KP200534>

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ SMM**Родінова Наталія**

кандидат історичних наук, доцент
кафедра менеджменту та інноваційних технологій
соціокультурної діяльності
Національний педагогічний університет
ім. М.П. Драгоманова, Київ, Україна

Актуальність теми. Протягом останнього десятиліття споживачі спілкуються з іншими споживачами та маркетологами засобами соціальних мереж. Ми можемо говорити, що на сьогодні кількість користувачів соціальних мереж у всьому світі перевищує 4 мільярди, при цьому протягом 2019 р. відбулось збільшення на 9%, мережа Фейсбук стверджує, що її користувачі складають 2,7 мільярди станом на 2020 р. [1]. Також маркетинг у соціальних мережах застосовується з різною метою, що може полягати у проведенні рекламних компаній, дослідженнях аудиторії, управлінні взаємовідносинами з клієнтами, післяобслуговуванні тощо. Щодо витрат компаній на роботу із соціальними мережами, то за даними директора з маркетингу «Форбс» вони становлять майже 12% маркетингових бюджетів [2].

Стан розробленості проблеми. Щодо поняття соціального маркетингу, то за визначенням Д. Зарелли воно криється у комплексі дій, спрямованих на розкрутку, просування та рекламу послуг або товарів за допомогою соціальних мереж [3].

Більшість практиків погоджуються тим твердженням, що соціальні мережі, в першу чергу, вкористовуються брендами. Дослідники підтверджують подібні твердження, вказуючи на ефективне використання соціальних мереж для підвищення упізнаваності брендів та іміджу [4], а також фінансових показників [5, 6].

Основним завданням маркетингу у соціальних медіа є не тільки розкручування цільового сайту, а саме впровадження у маркетингову діяльність закладу сукупності інструментів SMM, спрямованих на просування своєї продукції.

У дослідженні маркетолога Д. Халілова наведено класифікацію інструментів та основні групи оптимальних методів [7].

Проблеми застосування інтернет-технологій у маркетингу піднято у дослідженнях І. Бойчук, Л. Бушуєвої, Е. Голубкова, Т. Дейнекіна, Ф. Котлера, І. Литовченко, О. Мамікіна, М.Обухова, В. Пилипчука, Дж. Сифоні, Д. Таганова, А. Хартмана [8].

Питання залучених інструментів SMM, як правило, піднімалися у працях практикуючих маркетологів та зацікавлених дослідників. Так, наприклад, М. Кун у своїй статті розглянув успішні кейси підприємств, що використовують Facebook і YouTube та мають сучасний погляд на бізнес-використання Twitter [9]. Н. Міхаеліду провів дослідження малих та середніх B2B брендів та визначив

перепони щодо впровадження інструментів SMM на підприємстві [10]. Р. Текерей визначає підвищення значення рекламної стратегії в рамках програм соціального маркетингу та досліджує використання Web 2.0 [11].

Отже, у означених працях розглянуто окремі інструменти інтернет-маркетингу, показано вигоди для споживачів (покупців) та виробників (продавців), запропоновано підходи до оцінки ефективності окремих інструментів і технологій, досліджено тенденції застосування інтернет-технологій у маркетингу як напрямку та у бізнесі.

Виклад основного матеріалу. Будь-яка маркетингова стратегія будується з цілком стандартного набору інструментів: масова реклама, участь і організація заходів, спонсорство, PR підтримка. Але навколишня дійсність є швидко змінною, конкуренти готують нові нестандартні ходи, а потенційний споживач стає все більш вибагливим та перестає реагувати на пряму рекламу.

Проте для мережі також є певні закономірності, знання та про них та застосування обов'язково потрібно мати на увазі задля досягнення позитивного ефекту. Головним є те, що реклама не може бути подібною до теле- та радіо реклами, тобто відкритою й наполегливою. Порушення подібних «не писаних» правил негайно призводить до відповідної реакції з боку користувачів – порушника «знищують». Також не можна рекламувати товари або послуги навмання.

Збільшення кількості користувачів соціальних мереж вплинуло на швидке розширення контенту. Відповідно й інтелектуальне перевантаження спричиняє проблематичність у приверненні уваги, мотивації до взаємодії [12].

Не можемо обійти увагою пандемію COVID-19, що призвела до значного буму на ринку управління соціальними мережами. Компанії знаходяться у постійному пошуку технологічних рішень, щоб максимізувати виробництво та зменшити витрати, але збурюючи переваги у конкурентній боротьбі. Компаніям необхідно інтегрувати демографічну, конкурентну та бізнес інформацію, дані клієнтів.

Тому на сьогодні питання менше стосується досягнення конкретного результату, а більшої автоматизації процесу, скорочення часових і фінансових витрат. SMM передбачає залучення відвідувачів на сайт за допомогою природної передачі інформації від користувача до користувача, що й визначають як маркетинг в соціальних медіа. Враховуючи означені питання, є необхідним визначення чітких стратегічних та дієвих ідей. На сьогодні ми спостерігаємо достатню кількість досліджень щодо факторів, що впливають на взаємодію або ж залученість, як показник ефективності комунікацій [13, 14, 15]. Також дослідники виокремлюють серед ефективних рекламних засобів та усної комунікації, певні атрибути повідомлень, а саме: творчий формат, рівень інтерактивності та часові фактори, серед яких час та кількість постів. Відгуки підписників, у тому числі й репости, коментарі та лайки, а також загальна взаємодія, що викликана цими відгуками, показує загальну ефективність повідомлень у соціальних мережах. Дослідники дійшли висновку, що кілька характеристик у повідомленнях, таких як інтерактивність (хештеги, посилання)

та творчий формат (текст, зображення, відео), характеризуються більшим впливом на бажання взаємодії та залученість [14, 16, 17].

Дослідження представників Хадсону вказують на те, що контент може впливати на настрої клієнтів, в результаті останній несе позитивну цінність. Підготовлений інформаційний контент повинен сприяти покращенню настроїв. [18].

Отже, виокремимо основні дієві правила SMM.

1. Використання яскравих заголовків. Заголовок покликаний «зачепити» увагу відвідувача і викликати бажання здійснити перехід за посиланням.

2. Жодної реклами. Користувачі соціальних медіа дуже чутливі до реклами і навчилися відсіювати її автоматично. Тому рекламу потрібно ретельно приховати або не використовувати взагалі. Необхідним є зосередження на цікавому для користувача контенті.

3. Заборона на використання рекламних кліше. Не варто застосовувати прийняті в рекламі фрази і пропозиції, щоб не сполохати користувача.

4. Інтерактивний контент, що вимагає від користувачів зворотної реакції (вікторини, опитування, тестування). На прихильність користувачів без застосування додаткових зусиль, не варто покладатися, важливо дати можливість безпосередньої участі.

5. Заохочення до поширення інформації користувачами. Організовувати конкурси та додавати призи, тобто збільшувати бажання ділитися посиланням пропонованої інформацією з іншими членами спільноти. Оскільки SMM включає практично весь інструментарій маркетингу, він може бути ефективним як у сфері B2C, так і в сфері B2B. Питання полягає у доцільності у кожному з випадків, наскільки вірно обрано стратегію, наскільки грамотно й повноцінно вона реалізується. SMM містить широкі можливості для просування. Але сказати, який саме із способів стане найбільш ефективним, можна тільки стосовно конкретної ситуації; питання правильності обраних технологій можна вирішити після ретельного аналізу особливостей бізнесу, пропозиції і потенційних клієнтів.

6. Обрання правильних днів для публікацій. Повідомлення, розміщені у робочі дні тижня спрацьовують краще, ніж розміщені у вихідні. Повідомлення з картинками краще взаємодіють, ніж повідомлення з відео.

7. Стиль спілкування з аудиторією. Залежність від поставлених цілей (упізнаваність бренду, комунікація з цільовою аудиторією, підвищення продажів).

8. Застосування стримінгу та онлайн трансляцій. Аудиторія стримерів є максимально захопленою, стримери сприймаються дуже близько. Тому рекламування через подібний сегмент на сьогодні є ефективним.

9. Використання блогерів. На початку епохи просування через блогерів, подібну рекламу подавали знаменитості як поради. Сьогодні круті блогери перетворились на зірок, співробітничать з великими компаніями, отримують величезний прибуток, проте аудиторія до них звикла, а часом, й стомилася. Ця реклама починає погано працювати. Тому зараз йде переключення на блогерів з не великою аудиторією, адже довіра до них є вищою.

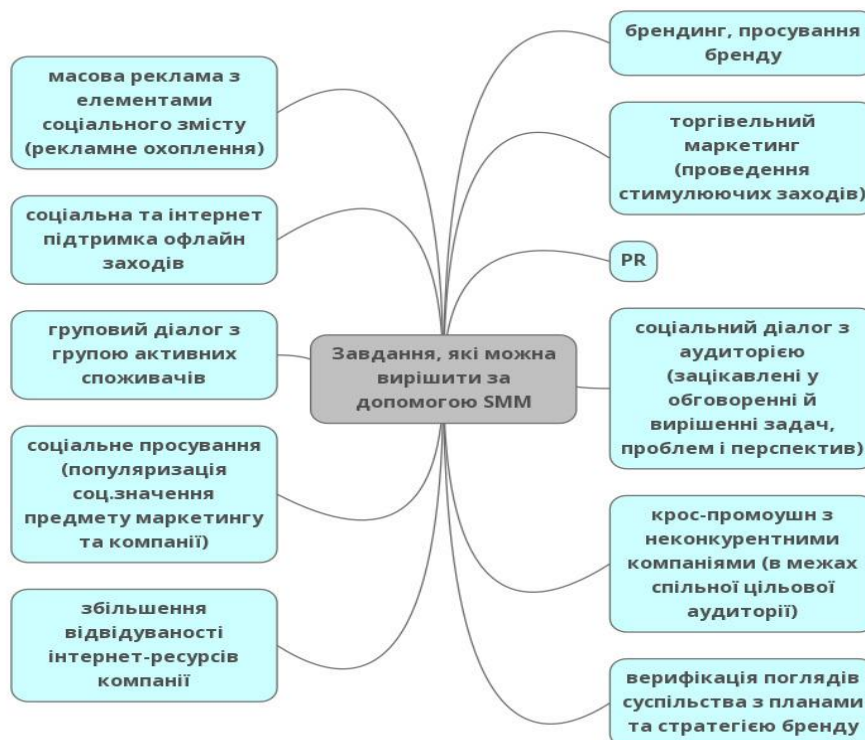
Також принципо іншим є й ціноутворення в соціальних медіа, адже social media – це не цифри, а люди та відносини. Тому для цього не підходять традиційні інструменти медіа-планування й оцінки ефективності.

До критеріїв оцінки ефективності корпоративної сторінки у соціальних мережах належить:

- обсяг аудиторії (кількість послідовників «followers» – у мережі Twitter, а також кількість переглядів публікацій на сторінці у мережі Facebook);
- рівень залучення аудиторії (кількість дискусій, коментарів та рекомендацій: «retweets» у Twitter та «likes» на Facebook);
- якісні характеристики аудиторії (профілі у більшості випадків є заповненими, серед підписників є лідери думок);
- рівень згадуваності бренду в соціальній мережі (постає необхідність відстеження та підрахунку усіх відгуків);
- лояльність (необхідність відслідковування взаємодії користувачів в мережі, згадок про бренд, обміну контентом або надання посилання, кількості користувачів, які передають інформацію про бренд, частота цієї передачі).

Оскільки маркетинг у соціальних медіа знаходиться на межі реклами, соціології, журналістики, PR, тогового маркетингу. Увага користувачів можна купити рекламою, проте довіру можна лише заробити. Це відбувається засобами відкритої або прихованої взаємодії з цільовою аудиторією, при якій не можливо на аудиторію «вливати» важливу для бренду, компанії інформацію. SMM є затребуваним великими компаніями, лідерами ринку, дрібним та середнім бізнесом, до якого входять сімейні проекти, виробники товарів у етностилі, стартапи тощо. SMM допомагає брендам та компаніям вирішувати ряд завдань (рис. 1).

Рис. 1. Завдання маркетингу соціальних медіа

Отже, SMM – спосіб просування продукту й сервісу в соціальних мережах. Специфіка цього виду маркетингу полягає в тому, що успіх компанії, формування її позитивного іміджу залежить від популярності у конкретних користувачів, від знання цільової аудиторії, її демографічних характеристик, вміння спілкуватися.

Список літератури

1. Social media - Statistics & Facts. Statista Research Department, Feb 25, 2021. URL: <https://www.statista.com/topics/1164/social-networks/>
2. Moorman, C. The CMO Survey: Highlights and Insights Report-August 2018, Deloitte & American Marketing Assosiation; 2018. URL: <https://cmosurvey.org/results/august-2018/>
3. Zarella, D. The social media marketing book. 2009. 321 p. URL: <https://cutt.ly/CEHNIjN>
4. Godey, B., Manthiou, A., Pederzoli, D., Rokka, J., Aiello, G., Donvito, R., Singh, R. Social media marketing efforts of luxury brands: Influence on brand equity and consumer behavior. // Journal of Business Research. 2016. Vol. 69(12). URL: <https://cutt.ly/sEHNktA>
5. Kim, W.-H., Chae, B. Understanding the relationship among resources, social media use and hotel performance: The case of Twitter use by hotels. // International Journal of Contemporary Hospitality Management. Vol. 30, Issue 9. URL: <https://cutt.ly/CEHNIBx>
6. Yoon, G., Li, C., North, M., Hong, C., Liu, J. Attracting Comments: Digital Engagement Metrics on Facebook and Financial Performance // Journal of Advertising. 2018. Vol. 47, issue 1. URL: <https://cutt.ly/FEHNPww>
7. Халилов Д. Маркетинг в соціальних сетях. М., 2013. 376 с. URL: <https://cutt.ly/GEHNMf3>
8. Голубков, Е.П. Использование Интернета в маркетинге // Маркетинг в России и за рубежом. 2002. № 3. URL: <http://www.mavriz.ru/articles/2002/3/315.html>
9. Coon, M. Social Media Marketing: Successful case studies of businesses using Facebook and YouTube with an in-depth look into the business use of Twitter. 2010. URL: <https://cutt.ly/0EHMcgK>
10. Michaelidou, N., Siamagka, N.-T., Christodoulides, G. Usage, barriers and measurement of social media marketing: An exploratory investigation of small and medium B2B brands // Industrial marketing management. 2011. Vol. 40. № 7. URL: <https://cutt.ly/ZEHMVqV>
11. Thackeray, R., Neiger, B. Enhancing Promotional Strategies Within Social Marketing Programs: Use of Web 2.0 Social Media. // Health Promotion Practice. 2008. Vol. 9(4). URL: <https://cutt.ly/xEHM657>
12. XU, Y., Yang, Y., Cheng, Z., Lim, J. Retaining and attracting users in social networking services: An empirical investigation of cyber migration. The Journal of Strategic Information Systems. 2014. Vol. 23, Issue 3. URL: <https://cutt.ly/SEH1fuC>
13. Ryan, K.S., Zabin, J. Gleansigth: Social Media Marketing. URL: <https://cutt.ly/yEH1PTe>

14. Schultz, C.D. Proposing to your fans: Which brand post characteristics drive consumer engagement activities on social media brand pages? // *Electronic Commerce Research and Applications*. 2017. Vol. 26, P.23-34. URL:

15. Gutierrez-Cillan, J., Camarero-Izquierdo, C., San Jose-Cabezudo, R. How brand post content contributes to user's Facebook brand-page engagement. The experiential route of active participation // *BRQ Business Research Quarterly*. 2017. Vol. 20, Issue 4, P. 258-274. URL: <https://cutt.ly/jEH0qgF>

16. de Vries, L., Gensler, S., Leeflanf, P. Popularity of Brand Posts on Brand Fan Pages: An Investigation of the Effects of Social Media Marketing // *Journal of Interactive Marketing*. 2012. Vol. 26, Issue 2, P. 83-91. URL: <https://cutt.ly/mEH0fw5>

17. Antoniadis, I., Paltsoglou, S., Patoulidis, V. Post popularity and reactions in retail brand pages on Facebook // *International Journal of Retail & Distribution Management*. 2019. Vol. 47. P. 957-973. URL: <https://cutt.ly/XEH0SO9>

18. Matthijs, M., Hewett, K., Ballings, M. The Role of Marketer-Generated Content in Customer Engagement Marketing // *Journal of Marketing*. 2019. URL: <https://cutt.ly/AEH0VAr>

EPISODES OF “DRY MOUTH” IN THERAPEUTIC DENTAL PRACTICE

Aleksyeyenko N.

Phd student, Senior Lecturer of Therapeutic Dentistry Department,
National Pirogov Memorial Medical University, Vinnytsya, Ukraine

Vakhovskyi V.

Phd student, Assistant at the Therapeutic Dentistry Department
National Pirogov Memorial Medical University, Vinnytsya, Ukraine

Polishchuk O.

Assistant at the Therapeutic Dentistry Department
National Pirogov Memorial Medical University, Vinnytsya, Ukraine

Radoga R.

PhD, Associate Professor
Human Anatomy Department
National Pirogov Memorial Medical University, Vinnytsya, Ukraine

Androshchuk O.

PhD, Associate Professor,
Department of Physical training and MPS
National Pirogov Memorial Medical University, Vinnytsya, Ukraine

Actuality: The problem of “Dry mouth” or “Xerostomia” in medical language is being widely spread in recent years [1]. The symptom of “Dry mouth” in the oral cavity may occur as a result of hyposalivation (reduction of salivation) or asialia (complete cessation of salivation). Xerostomia can provoke diseases of internal organs (diseases of the gastrointestinal tract, psycho-emotional disorders) and oral organs (caries, glossalgia, periodontal disease and oral mucosa, paresthesia) [5].

A great part of patients that came for consultation and treatment to the Therapeutic dentistry department for the 2 years had complains on the feeling that there is not enough saliva in their mouth. [7] Mostly, they had such disturbance when being nervous, under stress or upset. Saliva as a part of mouth liquid plays a significant role in our body. It helps to chew, swallow and digest food; protects teeth from decay by remineralization processes; controls bacteria and fungi in the mouth; balance pH [2]. So, the lack of it may cause pathological condition itself or be a symptom of illness. [8] The most common reasons for such proesses are not appropriate work of salivary glands, side effects of some medicines (antihistamines, antipsychotics, beta-blockers,

antidepressants, atropine-like drugs), radiotherapy, surgery to the head and neck, HIV/AIDS, diabetes [4].

Xerostomia has three stages of development: initial, clinically pronounced and late. It is important to diagnose this pathological condition in the early stages [6].

The **aim** of this piece of work, is to inform patients and to emphasize for professional in medical sphere main complains and complication of this condition.

Materials and methods: During 2018-2020 years we have examined 324 patients, both male and female (aged 18 to 50), who had complained on:

- difficulties in chewing, swallowing, and speaking
- a burning feeling in the mouth
- cracked lips

After clinical examination and questioning we noticed:

- ✓ great caries incidence
- ✓ dry, rough tongues
- ✓ galitoses
- ✓ in anamnesis, such patients had high blood pressure, diabetes and lupus

According to the results of the questionnaire, patients with symptoms of xerostomia were selected, for whom we performed sialometry.

Results and discussion: After examining 324 patients, we found out that 12% of them had symptoms of “Dry mouth”. But only 9% had objective xerostomia and the results of allometry were less than 0.2 ml / min. In the other 3%, salivation was within normal limits, but patients had a feeling of dry mouth due to hypersensitivity of the receptors of the oral mucosa.

They were recommended to: avoid drinks with caffeine and sodas, sip water or a sugarless drink during meals to make chewing and swallowing easier, chew sugarless gum to stimulate saliva flow; not to use tobacco or alcohol. They are to be aware that spicy or salty foods may cause pain in a dry mouth; use a humidifier at night. Their daily oral hygienic routine was corrected, they were recommended to use toothpastes with at least with 1500 ppm of fluoride. Pharmacological drugs were not prescribed, as additional examination is required with the involvement of general practitioners to determine the etiology of this pathological condition and concomitant pathology.

Thus, xerostomia is an urgent problem in modern dental practice. And prevention and timely detection of dry mouth prevents the development of complications, both general somatic and local - in the oral cavity. The question of finding the most effective drugs with minimal side effects for the symptomatic treatment of such patients remains open.

Literature:

1. Tanasiewicz M, Hildebrandt T, Obersztyn I. Xerostomia of various etiologies: a review of the literature. *Adv. Clin. Exp. Med.* 25(1), 199–206 (2016).
2. Fantozzi PJ, Pampena E, Di Vanna D et al. Xerostomia, gustatory and olfactory dysfunctions in patients with COVID-19. *Am. J. Otolaryngol.* 41(6), 102721 (2020).

3. Javaid MA, Ahmed AS, Durand R, Tran SD. Saliva as a diagnostic tool for oral and systemic diseases. *J Oral Biol Craniofac Res* 2016; 6(1):67-76. <https://doi.org/10.1016/j.jobcr.2015.08.006>.
4. Nederfors T et al. Prevalence of perceived symptoms of dry mouth in an adult Swedish population--relation to age, sex and pharmacotherapy *Community Dent Oral Epidemiol* 1997; 25:211-216
5. Shannon IL, McCrary BR, Starcke EN. A saliva substitute for use by xerostomic patients undergoing radiotherapy to the head and neck. *Oral Surg Oral Med Oral Pathol Oral Radiol Endod*, 1977, 44: 656-661
6. Thomson WM, Chalmers JM, Spencer AJ, Williams SM. The Xerostomia Inventory: a multi-item approach to measuring dry mouth. *Community Dent Health*, 1999 Mar, 16(1):12-7
7. Busato IM, Ignácio SA, Brancher JA, Grégio AM, Machado MA, Azevedo-Alanis LR. Impact of xerostomia on the quality of life of adolescents with type 1 diabetes mellitus. *Oral Surg Oral Med Oral Pathol Oral Radiol Endod*, 2009 Sep, 108(3):376-82
8. Ameri A, Heydarirad G, Rezaeizadeh H, Choopani R, Ghobadi A, Gachkar L. Evaluation of Efficacy of an Herbal Compound on Dry Mouth in Patients With Head and Neck Cancers: A Randomized Clinical Trial. *J Evid Based Complementary Altern Med*, 2016 Jan, 21(1): 30-3.

MEASLES OUTBREAK IN UKRAINE IN 2017-19

Garas M.

MD, PhD,
Associate Professor of Pediatrics and Pediatric Infectious Diseases,
Bukovinian State Medical University

Matviichuk S.

Student of Bukovinian State Medical University, Teatralna Sq., 2, Chernivtsi,
Ukraine, 58002

Mykhalevskyi O.

Student of Bukovinian State Medical University, Teatralna Sq., 2, Chernivtsi,
Ukraine, 58002

Petriv U.

Student of Bukovinian State Medical University, Teatralna Sq., 2, Chernivtsi,
Ukraine, 58002

Background. In 2017–2019, the number of measles patients has increased in different countries of the world and in Ukraine in particular [1-3]. The decrease in the level of vaccination coverage with the migration processes has created favorable conditions for the spread of the disease [4-7]. Cyclical epidemic outbreaks and the emergence of individual foci of measles are due to the accumulation of a susceptible population [8-9]. In 2000th years, in Ukraine in general and in Chernivtsi region in particular, there have been several epidemic outbreaks of measles, the last of which began in 2017.

The purpose of work is to analyze the incidence of measles in children of Chernivtsi region for the three-year period of the outbreak of 2017-2019.

Materials and methods. The data of operative information on the incidence of measles in the Chernivtsi region of the State Institution "Chernivtsi Regional Laboratory Center of the Ministry of Health of Ukraine" were selected for analysis.

Results and discussion. In total for the period from January 1, 2017 to January 8, 2020 in the Chernivtsi region 6427 cases of measles were registered, the majority among patients - children (67,3%). Among the patients in Chernivtsi region are 76 pregnant women and parturients, 387 cases of measles in infants, including 7 newborns, of which 6 cases of congenital measles and 1 case of acquired measles in a newborn due to postnatal infection from a sick mother. Among the sick adults, 72% of patients required hospitalization, while among the pediatric population - 38% of patients, which indirectly confirms the predisposition to a more severe course of the disease in adulthood. The largest part of sick children was observed in the age range 1–4 (24%), 5–9 (30%) and 10–14 (24%) years, while among the adult population the majority of patients (50,1%) aged 20–29 years were registered. Among those with a

known vaccination status, 63% of patients had not been vaccinated against measles or had incomplete vaccination status according to age.

It should be noted that during 2017 in Chernivtsi region 290 cases of measles were registered, of which 82% - in children, for 12 months of 2018 - 3308 cases, of which the part of children was 66,5%, for 12 months of 2019 - 2803 cases, of which 1873 (66,8%) were children. These data suggest a shift in the age structure of patients in adulthood during the outbreak compared to its onset, which is characterized by a classic age ratio in the form of "childhood infection". The intensive incidence of measles in 2018 in Chernivtsi region increased more than 10 times compared to 2017 (365,50 vs. 31,98) with a further downward trend towards the end of 2019 (310,19). At the same time, the monthly intensive index in 2019 has a pronounced regression: from 103,91 in January, 22,91 in June to 6,75 in December.

Conclusions. Thus, the spread of measles outbreak in Ukraine in general and in Chernivtsi region in particular became possible due to the formation in the population of children and adults of young age a significant layer of people susceptible to this infection. Currently, the features of the current outbreak can be considered a shift in the age structure of patients into adulthood, in particular, in the range of 20-29 years, with the registration of cases of measles among pregnant women and newborns.

References

1. Moss W.J. Measles // *Lancet*. – 2017. - № 390(10111). – R. 2490-2502.
2. World Health Organization Regional Office for Europe (WHO/Europe). 4th Meeting of the European Regional Verification Commission for Measles and Rubella Elimination (RVC) // Copenhagen: WHO/Europe. - 2015.
3. Holzmann H. Eradication of measles: remaining challenges / H. Holzmann, H. Hengel, M. Tenbusch, H. W. Doerr // *Med Microbiol Immunol*. – 2016. - №205. – R. 201–208.
4. Usacheva E.V. Kor — upravliaemaia ynfektsyia! Nekotorye epidemiologicheskye «paradyhmy» kory v Zaporozhskoi oblasti / E.V. Usacheva, E.A. Sylyna, T.N. Pakholchuk, O.V. Konakova, A.A. Dralova, V.P. Pukhyr, O.M. Fyriulyna, E.V. Zelenukhyna // *Sovremennaiia pedyatryia*. – 2019. - №1(97). - S.13-18.
5. Klinichna kartyna koru v ditei, hospitalizovanykh pid chas spalakhu 2017- 2018 r.r. / S. O. Kramarov [ta in.] // *Aktualna infektolohiia*. – 2018. – T. 6, № 5. – S. 55-60.
6. Riabokon O. V. Klinichna kharakterystyka perebihu koru v doroslykh u suchasnykh umovakh / O. V. Riabokon, S. O. Bilokobyla // *Aktualna infektolohiia*. – 2018. – T. 6, № 5. – S. 109-110.
7. Diahnostyka koru na Prykarpatti: vchora, sohodni, zavtra / R. M. Savchuk [ta in.] // *Aktualna infektolohiia*. – 2017. – T. 5, № 6. – S. 24-26.
8. Kir u ditei / U. I. Marusyk // *Aktualnaia ynfektolohyia*. – 2017. – T. 5, № 3. – S. 15-19.
9. Dani zakhvoriuvanosti na kir (25 po 31 zhovtnia 2019) <https://www.phc.org.ua/news/dani-zakhvoryuvanosti-na-kir-25-po-31-zhovtnya-2019>

ASYMPTOMATIC FORMS OF STREPTOCOCCAL INFECTION IN CHILDREN (LITERATURE REVIEW)

Horbatiuk I.

PhD, Assistant of Department of Pediatrics and Children Infectious Diseases of Bukovinian State Medical University

Kondratova A.

Student of Bukovinian State Medical University, Teatralna Sq., 2, Chernivtsi, Ukraine, 58002

Lobachevska S.

Student of Bukovinian State Medical University, Teatralna Sq., 2, Chernivtsi, Ukraine, 58002

Liulka V.

Student of Bukovinian State Medical University, Teatralna Sq., 2, Chernivtsi, Ukraine, 58002

Group A Streptococcus (GAS) is a β -hemolytic, gram-positive human pathogen capable of causing a wide variety of human disease. GAS is one of the predominant causes of acute bacterial tonsillopharyngitis [1-3]. Most commonly, GAS infections are observed in the pharynx. Group a beta-hemolytic streptococcus (GAS) has been estimated to account for between 20 to 40% of all cases of pharyngitis in children [4]. There are 450 million estimated cases of GAS pharyngitis in children each year worldwide [5]. GAS pharyngitis is ubiquitous but is more frequent in low-income countries. Children between five and seven years of age are more susceptible, with seasonal patterns in occurrence [6]. The clinical manifestations range from superficial to invasive disease, which may present with clinical manifestations associated with toxin production and high mortality rates [7].

Asymptomatic carriage by or colonization of a susceptible host is a key step in the development of a myriad of diseases caused by bacterial pathogens [8]. GAS is an ideal model organism for the study of bacterial asymptomatic carriage. The GAS carrier state has been described to be an enigma for decades. However, exceedingly few studies examining the ability of GAS carrier strains to colonize mucosal surfaces and cause disease exist [8]. One hypothesis is that changes in the physiologic state of the organism are key to the development of the carrier state [9] and that the transition from a disease-causing state to a carrier state is facilitated by mutation. Very early studies clearly demonstrated that the longer that GAS was carried in the human throat the less likely it was that those individuals would transmit disease [10]. A decreased

risk of transmission was also associated with a decreased bacterial burden in the human upper respiratory tract [11]. Recently, using a mouse nasopharyngeal colonization model, it was shown that a decreased bacterial burden was associated with single nucleotide mutations in GAS carrier strains that eliminated capsule production [11].

References

1. Yazdankhah SP, Caugant DA. *Neisseria meningitidis*: an overview of the carriage state. *J Med Microbiol.* 2004; 53:821–832. doi:10.1099/jmm.0.45529-0. [PubMed] [CrossRef] [Google Scholar]
2. Wertheim HF, Melles DC, Vos MC, van Leeuwen W, van Belkum A, Verbrugh HA, Nouwen JL. The role of nasal carriage in *Staphylococcus aureus* infections. *Lancet Infect Dis.* 2005; 5:751–762. doi:10.1016/S1473-3099(05)70295-4. [PubMed] [CrossRef] [Google Scholar]
3. Weiser JN. The pneumococcus: why a commensal misbehaves. *J Mol Med.* 2010; 88:97–102. doi:10.1007/s00109-009-0557-x. [PMC free article] [PubMed] [CrossRef] [Google Scholar]
4. Shaikh N, Leonard E, Martin JM. Prevalence of streptococcal pharyngitis and streptococcal carriage in children: a meta-analysis. *Pediatrics.* 2010;126(3):e557–ee64. doi: 10.1542/peds.2009-2648. [PubMed] [CrossRef] [Google Scholar]
5. Carapetis JR, Steer AC, Mulholland EK, Weber M. The global burden of group a streptococcal diseases. *Lancet Infect Dis.* 2005;5(11):685–694. doi: 10.1016/S1473-3099(05)70267-X. [PubMed] [CrossRef] [Google Scholar]
6. Gastón Delpech, Mónica Sparo, Beatriz Baldaccini, Gisela Pourcel, Sabina Lissarrague, and Leonardo García Allende. Throat Carriage Rate and Antimicrobial Resistance of *Streptococcus pyogenes* In Rural Children in Argentina. *J Prev Med Public Health.* 2017; Mar; 50(2): 127–132.
7. Lopardo HA, Vidal P, Sparo M, Jeric P, Centron D, Facklam RR, et al. Six-month multicenter study on invasive infections due to *Streptococcus pyogenes* and *Streptococcus dysgalactiae* subsp. *equisimilis* in Argentina. *J Clin Microbiol.* 2005;43(2):802–807. [PMC free article] [PubMed] [Google Scholar]
8. Wannamaker LW. The epidemiology of streptococcal infection, p 157–175. In McCarty M, editor. (ed), *Streptococcal infections*. Columbia University Press, 1954; New York, NY. [Google Scholar]
9. Kuttner AG, Krumwiede E. Observations on the epidemiology of streptococcal pharyngitis and the relation of streptococcal carriers to the occurrence of outbreaks. *J Clin Invest.* 1944;23:139–150. doi:10.1172/JCI101477. [PMC free article] [PubMed] [CrossRef] [Google Scholar]
10. Hamburger M, Green MJ, Hamburger VG. The problem of the dangerous carrier of hemolytic streptococci. II. Spread of infection by individuals with strongly positive nose cultures who expelled large numbers of hemolytic streptococci. *J Infect Dis.* 1945; 79:68–81. [PubMed] [Google Scholar]

11. Flores AR, Jewell BE, Olsen RJ, Shelburne SA III, Fittipaldi N, Beres SB, Musser JM. Asymptomatic carriage of group A Streptococcus is associated with elimination of capsule production. *Infect Immun*. 2014;82:3958–3967. doi:10.1128/IAI.01788-14. [PMC free article] [PubMed] [CrossRef] [Google Scholar]

INDIVIDUAL INDICATORS OF CONTROL OF BRONCHIAL ASTHMA IN CHILDREN WITH OVERWEIGHT

Ivanova L.

PhD, Professor of Department of Pediatrics and Children Infectious Diseases of Bukovinian State Medical University, Teatralna Sq., 2, Chernivtsi, Ukraine, 58002

Veresorska M.

Student of Bukovinian State Medical University, Teatralna Sq., 2, Chernivtsi, Ukraine, 58002

Hoilo Y.

Student of Bukovinian State Medical University, Teatralna Sq., 2, Chernivtsi, Ukraine, 58002

Kniahnytska A.

Student of Bukovinian State Medical University, Teatralna Sq., 2, Chernivtsi, Ukraine, 58002

Achieving control in the management of patients with bronchial asthma is considered the ultimate goal of therapy, but one of the reasons for insufficient control may be the presence of comorbid conditions and phenotypic heterogeneity of the disease [1,2]. Along with the presence of various phenotypes of bronchial asthma, a special place among them is occupied by the phenotype associated with overweight patients [4,1]. World Health Organization data in 2014 show that 41 million children under the age of 5 were overweight or obese [5]. The combination of bronchial asthma and obesity is accompanied by poor disease control as a result of insufficient response to the use of inhaled corticosteroids [5,6].

The purpose of the study: to study the individual indicators of control of bronchial asthma in overweight children to optimize treatment tactics.

Material and methods. On the basis of the pulmoallergy department of the regional children's clinical hospital in Chernivtsi, 200 schoolchildren with asthma were examined, who underwent a comprehensive clinical examination after the abolition of drugs that may affect the results of the study. 52 patients with excess body weight (body mass index greater than 25.0) formed group I, and children with body weight corresponding to the age norm (body mass index from 18.0 to 24.9) were included in group II of the observation group. Determination of asthma control was performed on ACT questionnaires at the beginning of the survey and in the dynamics after 6 months of standard anti-inflammatory therapy.

Research results. Disease control rates were assessed using an asthma control test (ACT test). An indicator of satisfactory control was considered to be 16 points or more. It was found that the average number of points on the ACT questionnaire in patients of group I reached 14.0 ± 1.33 points, and in the comparison group - 16.3 ± 0.54 points ($p > 0.05$). At the same time, the share of patients with uncontrolled course of the disease among children with overweight reached 61.5% and 48.3% in the comparison group ($p > 0.05$). When determining the risk of failure to control the disease (sum of ACT test scores < 16) in children with overweight, the following results were obtained: odds ratio - 1.6 (95% CI: 0.29-8.59), relative risk - 1.4 (95% CI: 1.00-2.08) and attributive risk - 6.8%.

Conclusions. Predisposition to overweight in patients with bronchial asthma has a negative impact on the achievement of disease control, although in the process of treatment and is accompanied by a decrease in the severity of the inflammatory process of the respiratory tract.

References

1. Yashyna L.O. Bronkhialna astma — aktualna problema sohodennia. *Ukrainskyi pulmonolohichnyi zhurnal*. 2018;3:19–23.
2. Besh O.V., Bodnarchuk O.V. Kontrol bronkhialnoi astmy u ditei: naskilky mozhlyvoiu vona ye sohodni. *Klinichna imunolohiia, alerholohiia, infektolohiia*. 2007;4 (9):22-25.
3. Koloskova O.K., Ivanova L.A. Fenotypovi osoblyvosti bronkhialnoi astmy v ditei shkilnoho viku. *Perynatolohiia i pediatriia*. 2012;51(3):96-98.
4. Volosovets O.P., Kryvopustov S.P., Kupkina A.V. Osoblyvosti likuvannia bronkhialnoi astmy u ditei z nadlyshkovoju masoiu tila ta ozhyrinniam. *Zdorove rebenka*. 2017;12(1).
5. Kupkina A.V. Bronkhialna astma u ditei z nadlyshkovoju masoiu tila ta ozhyrinniam: rol mikrobioty u patohenezi ta likuvanni, *Klinichna imunolohiia. Alerholohiia. Infektolohiia*. 2019;2(115):74-75.
6. Fariba Ahmadizar, Susanne J.H. Childhood obesity in relation to poor asthma control and exacerbation: a meta-analysis, *Eur. Respir J*. 2016;48:1063-1073.

IMPLEMENTATION OF THE INNOVATIVE CONCEPT OF MEDICINE OF BORDER STATES FOR THE PURPOSE OF ENSURING THE SAFETY OF THE LIFE OF STUDENT YOUTH

Korobchanskyi Volodymyr

Ph.D., Professor, Head of department
Hygiene and Ecology 1
Kharkiv National Medical University

Sarkis-Ivanova Vladyslava

Ph.D., Senior Lecturer
Kharkiv National Medical University

The relevance of this topic is that today the methodological basis for disease prevention among various categories of the population, including students of higher education, is an innovative area of medical science and health care practice - borderline medicine, which studies the general patterns of prenosological conditions and transient processes of their transformations. The purpose of this concept is the prevention of somatic and mental diseases of different genesis, by establishing and overcoming (minimizing) the risks of their occurrence, based on targeted individual and (or) group correction of the functional state of the organism [1-3].

Based on the above, the development of a system of prenosological diagnosis of pathological conditions in students and their hygienic correction for disease prevention are important, both from a scientific and practical point of view.

Based on this, the aim of the work was to develop a system for identifying and overcoming (minimizing) risk factors for the development of diseases among students, based on the implementation of the principles of the concept of pre-nosological diagnosis.

Materials and methods of research. The data were obtained by questioning students using a special questionnaire developed at the Department of Hygiene and Ecology №1 Kharkiv National Medical University (KhNMU) [4]. This study aims to identify emotional changes, the level of psychological stress, changes in the approach to learning, resilience skills. In total, 100 students of KhNMU aged 18 to 21 took part in the survey. The main list of questions of the questionnaire included those that characterize the lifestyle of students, namely the organization of leisure time, physical education, total time spent outdoors, especially the distribution of leisure and work time, sleep and other indicators of life. Statistical analysis allowed us to assess the degree of risk of health disorders among student youth. The evaluation of the results was on several scales (M, A, R, N, H).

The results obtained on a scale of M (psychological microclimate) showed that $44.1 \pm 2.65\%$ of respondents are in an unfavorable microclimate in the work environment, family. However, most students ($60 \pm 3.12\%$) are in optimal microclimatic conditions.

On a scale that reflects the motor activity of the studied contingent, it was found that a significant percentage, namely $71.4 \pm 3.46\%$ of their number, lead a sedentary lifestyle, and note the minimum activity during the day. Only $28.6 \pm 2.33\%$, $p < 0.05$, of the surveyed persons lead an active lifestyle, have a high rate of physical activity. According to the R scale (which is responsible for the block of questions regarding the daily routine), data were obtained that among the surveyed students in $49.6 \pm 2.67\%$ of respondents there are violations in the regime-organizational structure of leisure time and the learning process. But at the same time $50.4 \pm 2.85\%$ of respondents rationally plan their daily routine, with a full balance in the ratio of work and rest, which contributes to a high level of productivity and rapid recovery after exercise. On a scale of N obtained a description of student nutrition in relation to its compliance with the requirements of nutrition. It was found that a large percentage of respondents ($67.3 \pm 3.34\%$) eat without following the principles of nutrition, the rest of the students ($32.7 \pm 2.43\%$, $p < 0.001$) do not have significant errors in this indicator..

Thus, the results of the analysis of student life indicate a high level of need for continuous monitoring and primary prevention of health of students of higher education institutions of various types to manage the risks of pathological conditions based on the principles of prenosological diagnosis. According to the results of this study, it is established that minimizing the risks of deteriorating health requires optimization correction of the following components of the life of this group of students: psychological microclimate, physical activity, daily routine, diet. Implementation of these components of the correction of the functional state of the body of students, is the publication and distribution among the surveyed contingent, as well as related staff (teachers, doctors, etc.) hygienic guidelines: "Hygienic optimization of living conditions of students of higher education".

References:

1. Лісовий В.М. Медицина граничних станів та нова парадигма охорони здоров'я / В.М. Лісовий, В.О. Коробчанський, О.В. Веремієнко // Медицина сьогодні і завтра. - 2015. - № 2. - С. 147-152.
2. Ye L, Posada A, Liu Y. A Review on the Relationship Between Chinese Adolescents; Stress and Academic Achievement. *New Dir Child Adolesc Dev.* 2019 Jan; 2019(163):81-95. doi: 10.1002/cad.20265. Epub 2019 Jan 7. PMID: 30614631.
3. Boda Z, Elmer T, Vořro's A, Stadtfeld C. Short-term and long-term effects of a social network intervention on friendships among university students. *Scientific Reports.* 2020; 10(1):1–12.
4. Опитувальник «Спосіб життя» як метод оцінки факторів ризику у життєдіяльності підлітків. Інформаційний лист [Коробчанський В. О., Васильченко І. О. та ін.].- 2005.- № 210..

ASSESSMENT OF DISTRESS AND QUALITY OF LIFE OF PATIENTS WITH COLORECTAL CANCER AT THE STAGE OF RADIATION THERAPY

Kyrylova Olena

PhD in Psychology, Senior Researcher of Group of Oncological Psychology and Rehabilitation, State Organization “Grigoriev Institute for Medical Radiology and Oncology of the National Academy of Medical Sciences of Ukraine”

Muravska Svitlana

Junior Researcher of Group of Oncological Psychology and Rehabilitation, State Organization “Grigoriev Institute for Medical Radiology and Oncology of the National Academy of Medical Sciences of Ukraine”

Vostroknutova Yevheniia

5th year student of School of Medicine V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

Vostroknutov Ivan

5th year student of School of Medicine V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

Relevance. Among malignant neoplasms, the proportion of intestinal oncopathology is significant. Thus, in the structure of morbidity among the 10 main nosological forms, the share of CRC (colon and rectum) is 13.0% in men and 11.1% in women [1]. In general, on any treatment stages this cancer due to the formation of a stoma is accompanied by a high level of mental distress. Radiation therapy (RT) is the main type of antitumor treatment in inoperable patients. Low awareness and fear of the development of radiation reactions contributes to the destabilization of psycho-emotional state of patients, which can result in withdrawal from treatment and deterioration of their quality of life (QOL) [2]. Despite a steady increase in cancer rates in Ukraine, there are currently no studies to develop measures to improve psychological condition of patients undergoing treatment in radiation therapy departments [3].

The purpose of the study: to assess the dynamics of psycho-emotional status and QOL of patients with colorectal cancer at the stage of radiation therapy.

Materials and methods of the study: the study involved psychodiagnostic examination of 22 patients with colorectal cancer who underwent radiation treatment in the clinic of the State Organization “Grigoriev Institute for Medical Radiology and

Oncology of the NAMS of Ukraine”. Comparison group comprised 30 patients without cancer. All patients had stage III-IV cancer and were inoperable. The study implied the employment of Distress Thermometer, Hospital Anxiety and Depression Scale (HADS), and the SF-36 Questionnaire (Short Form) [4-6]. The examination was performed till and until the course of radiation therapy. Patients apart from psychodiagnosis were accompanied by a psychologist before undergoing radiation procedures.

Results and their discussion. Assessment of the data showed that before the start of RT most subjects (77.3%) had a high level of distress, they were worried and nervous before the first radiation procedure, who had fears about the consequences and side effects. This patients had the level of anxiety exceeding the norm was recorded about 54.55%, and the rate of depression at the subclinical level was diagnosed about 54.55 % and in 18.2% of patients at the clinical level.

After radiation therapy the level of distress decreased almost twice after consulting a psychologist in preparation for RT and undergoing radiation procedures, the level of anxiety decreased to normal, the indicators of depressive symptoms remained unchanged.

According to QOL assessments on the scales of physical and role functioning (PF and RP), general health (GH) and mental health (MH), patients had significantly lower scores before the RT than in people of the comparison group.

After the procedures, there was a significant deterioration in the RP scale in patients was improved of almost 2 times (35.73 vs. 68.33, $p_t \leq 0.06$). The indicator of general health (GH) at the end of RT had tendency to improve (20.93 vs. 47.26, $p_t \leq 0.06$). The level of vital activity (VT scale) in patients before the beginning of RT was slightly reduced relative to control values. This indicator was increased 1.7 times. At the beginning of radiation therapy, patients noted feelings of depression, fatigue, indicated nervousness, frustration, the obvious connection of these experiences with obtaining incorrect information about the consequences of RT and the need to make decisions whether to undergo it or not. After consulting a psychologist and the first exposure procedure, more than half of the respondents noted a decrease and inconsistency of these ideas, and better health than they expected before starting treatment.

Conclusions. The study showed that patients with colorectal cancer before RT experienced a rather strong distress and level of anxiety. Psychological correction of the emotional state at the beginning of treatment allowed to a significant improvement in the QOL patients on the scales of the role physical functioning (RP) and vital activity (VT). An important area of work of a clinical psychologist at this stage of treatment involved correction of cognitive sphere, support of role functioning and formation of behavior aimed at further treatment.

References :

1. Fedorenko ZP, Gulak LO, Mikhailovich YY et al. Cancer in Ukraine. 2018–2019: Morbidity, mortality, indicators of the oncology service. *National Cancer Registry of Ukraine*. 2019;20:101. (In Ukrainian). URL: <http://www.ncru.inf.ua/>

2. Ivankova VS. Modern radiation therapy and stages of its development. *Ukrainian Journal of Radiology*. 2015;23(2):87. (In Ukrainian). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/URLZh_2015_23_2_23

3. Kyrylova OO, Starenky VP, Artyukh SV, Prokhach NE, Kiyani TG. The role of a clinical psychologist in the system of medical and psychological support of cancer patients at the stage of radiation therapy. *Ukrainian Radiological and Oncological Journal*. 2020;28(3):255–72. (In Ukrainian). DOI: <https://doi.org/10.46879/ukroj.3.2020.255-272>

4. Ownby KK. Use of the Distress Thermometer in Clinical Practice. *Journal of the advanced practitioner in oncology*. 2019;10(2):175–9. (In English).

5. Zigmond AS. The Hospital Anxiety and Depression scale. *Acta psychiatrica Scandinavica*. 1983;67(6):361–70. (In English). DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1600-0447.1983.tb09716.x>

6. Bunevičius A. Reliability and validity of the SF-36 questionnaire for examining the health of patients with brain tumors: a cross-sectional study. *Health Qual Life Outcomes*. 2017;15:92. (In Russian). DOI: [https://doi.org/10.1186/s12955-017-0665-](https://doi.org/10.1186/s12955-017-0665-1)

1

PATHOGENETIC FEATURES OF THE COURSE OF HIV-ASSOCIATED NEPHROPATHY

Nykytenko Oksana

Candidate of Medical Sciences, Assistant of the Department of Pediatrics № 2,
Odessa National Medical University

Fedin Maxim

Candidate of Medical Sciences, Assistant of the Department of Pediatrics № 2,
Odessa National Medical University

Lykhodid Nikita

4th year student of the Faculty of Medicine,
Odessa National Medical University

Gozhenko Anatoly

Doctor of Medical Sciences, Professor, Director of the Research Institute of
Transport Medicine, Ministry of Health of Ukraine

The number of newly diagnosed HIV infections in the Odessa region at the end of 2013 was 114.8 people per 100 000 population, with patients with a newly diagnosed AIDS rate of 25.8 per 100 000 population, among them 290 died of AIDS, which corresponds to 12.1 per 100 000 population [1].

As is known, immune system disorders in HIV infection are of a systemic nature and are manifested by imbalance and deep suppression of the T- and B-links of cellular immunity, which leads to changes in both functional lymphocyte and monocyte/macrophage activity and immediate and delayed hypersensitivity reactions, humoral immunity and factors of nonspecific defense of the body. In the dynamics of the disease, the functional insufficiency of CD8 + T-lymphocytes, neutrophils and NK cells is increasing. Also, together with the deficit of CD4 + T-lymphocytes, the level of serum immunoglobulin's and circulating immune complexes, catabolism products of cell receptors and changes in nucleic acids also increase. Clinically, changes in the immune status are manifested by allergic, infectious, autoimmune and lymph proliferative immunodeficiency syndromes that determine the clinical manifestations of HIV infection [2, 3].

It has been established that the tendency to progressive development is attributed to the peculiarities of nephrologist's diseases. According to the latest data on the regularity of chronization of kidney lesions, the end result of a number of renal and external renal diseases is the development of chronic kidney disease (CKD) [4].

The criteria for determining CKD are: damage to the kidneys lasting more than 3 months, manifests itself in the form of structural or functional disorders of the organ, with or without a decrease in the glomerular filtration rate (GFR), the glomerular filtration rate is less than 60 ml per minute per 1.73 m²; with or without other signs of damage [5].

It is generally recognized that the pathogenetic basis of CKD development is a progressive decrease in the number of functioning nephrons due to their death. To date, there are two main mechanisms of progression of kidney disease - immune and non-immune [6, 7]. The pathogenetic basis of impaired renal function (including excretory) is the reduction in the number and damage of existing nephrons. In clinical conditions, they are manifested in the development of renal syndromes: urinary, nephritic, azotemia, hypertonic, anemic [8].

In general, progressive renal dysfunction contributes to the development of CKD, which leads to chronic renal failure (CRF). So, the final result for all the above mechanisms of damage is the damage and death of nephrons, a decrease in their number, followed by the formation of CKD, which is transformed into CRF [9,10].

Progressive growth in the number of patients with CKD in the world today is regarded as a pandemic. According to the data of large population registries, the prevalence of CKD in the general population is at least 10%, with an annual growth rate of 5-8%. At the end of 2012, there were 490,234 patients with CKD in Ukraine, with a morbidity rate of 5.8% [11].

It is known that renal dysfunction associated with the development of HIV-associated nephropathy is observed in the majority of AIDS patients. In turn, HIV-associated nephropathy is characterized by rapid progression with outcome in CRF [12,13].

Thus, the goal of the study was to determine the functional state of the kidneys and to identify the pathogenetic features of HIV-associated nephropathy in AIDS patients.

Materials and methods

It was analyzed 2,915 medical records of inpatients who received treatment at the inpatient department of the Odessa Regional Center for AIDS Prevention and Control from 2006 to 2011. Of these, 2,404 patients after treatment were discharged, accounting for 82.47% and 511 deaths (17.53%).

Also, the character of functional changes in the kidneys was studied and analyzed in 129 AIDS patients who were on inpatient treatment at the Odessa Regional AIDS Prevention and Control Center. Morphological studies of the kidneys were carried out on the material obtained from the study of the kidneys from 21 patients admitted to the department of the patanatomy of the 11th City Clinical Hospital in Odessa. The comparison group consisted of materials obtained from 7 patients who did not have AIDS, with concomitant chronic pyelonephritis, and the main group consisted of materials from 15 patients diagnosed with AIDS, IV clinical stage with kidney pathology.

The study of kidney function after water-salt load in 10 patients with AIDS, as well as in 10 patients without AIDS (a comparison group) was performed. For a water-salt load, 0.5% sodium chloride solution was used in a volume of 0.5% of the body weight of the patient, the urine was collected at 1:00.

The study was conducted as follows: at 7 am the day after the study of the day, the study completely releases the bladder, after which he was asked to drink a 0.5% solution of sodium chloride in the calculation of 0.5% of body weight. Further within an hour the patient was at rest in a supine position. An hour later, the urine was

collected, its amount was measured and the concentration of creatinine was determined by a standard procedure. The total volume of the extracted urine was measured, from which a sample was taken to determine the creatinine concentration. Then, creatinine excretion was calculated for water-salt load, urinary flow rate for 1 min., creatinine clearance (CC) filtration.

Results

Among HIV-infected people diagnosed with chronic pyelonephritis, 1875 patients were found which was 64.3% of the total number of people treated. Of these, men were 984 people (52.48%), women - 891 (47.52%). Among the patients discharged, the number of patients with pyelonephritis was 1,443 (60.0%). Of these, men - 772 (53.5%), women - 671 (46.5%). In patients with a fatal outcome, the diagnosis of pyelonephritis was established in 432 cases (84.5%). Of these, men comprised 296 people (68.52%), women - 136 (31.48%).

Patients with pyelonephritis with III clinical stage of HIV infection among those discharged had 481 patients, which was 33.33%, and with IV clinical stage - 962 (66.67%). All patients with a lethal outcome were diagnosed with IV clinical stage of HIV infection, 1.5 times more than in prescribed patients ($p < 0.05$).

The average age of the group of discharged patients with chronic pyelonephritis was (37.5 ± 1.9) years for men and (36.3 ± 1.8) years for women, in the group with lethal outcome (38.6 ± 2.3) year for men and (39.2 ± 1.7) for women.

It is established that signs of a urinary syndrome are defined practically at all sick of a HIV-infection in a stage of AIDS. From 1040 patients without concomitant pyelonephritis in 623 there was a urinary syndrome, was 59.9%. This can be explained by transient proteinuria, which can appear without concomitant kidney pathology with prolonged intoxication, fever and the like. The total number of HIV-infected with urinary syndrome was 2498 people, which is 85.7% of the total number of patients.

The most common manifestation of urinary syndrome was proteinuria, established in 1,371 patients, which in percentage to the total number of patients with pyelonephritis was 73.1% ($\chi^2 = 9.7$, $p < 0.05$), cylindruria was diagnosed in 1123 patients - 59, 9% ($\chi^2 = 9.2$, $p < 0.05$), leukocyturia - in 1037 people (55.3%, $\chi^2 = 9.1$, $p < 0.05$), erythrocyturia in 702 (37.4%; $\chi^2 = 8.3$, $p < 0.05$). In 1,437 individuals, the urinary syndrome was accompanied by bacteriuria (76.6%, $\chi^2 = 10.1$, $p < 0.01$).

Also, the level of urea, the number of erythrocytes and hemoglobin, the total protein and albumin content in the blood in patients with pyelonephritis was analyzed (Table 1).

Table 1. Blood indicators in AIDS patients

Indicators	M±m
1. Urea, mmol / l	12,37±1,26
2. Erythrocytes, 1×10^{12} / L	2,363±0,156
3. Hemoglobin, g / l	91,513±4,84
4. Total protein, g / l	78,128±2,52
5. Albumin, g / l	25,62±1,72

When morphological studies of kidney tissue in patients with AIDS with chronic pyelonephritis, noted the absence of lymphocyte infiltration in all cases studied. Periodically, fibrous foci were determined in the tissue of the brain substance, in which the remains of deformed, destroyed tubules with dystrophic epithelium and membrane debris were seen (Fig. 1).

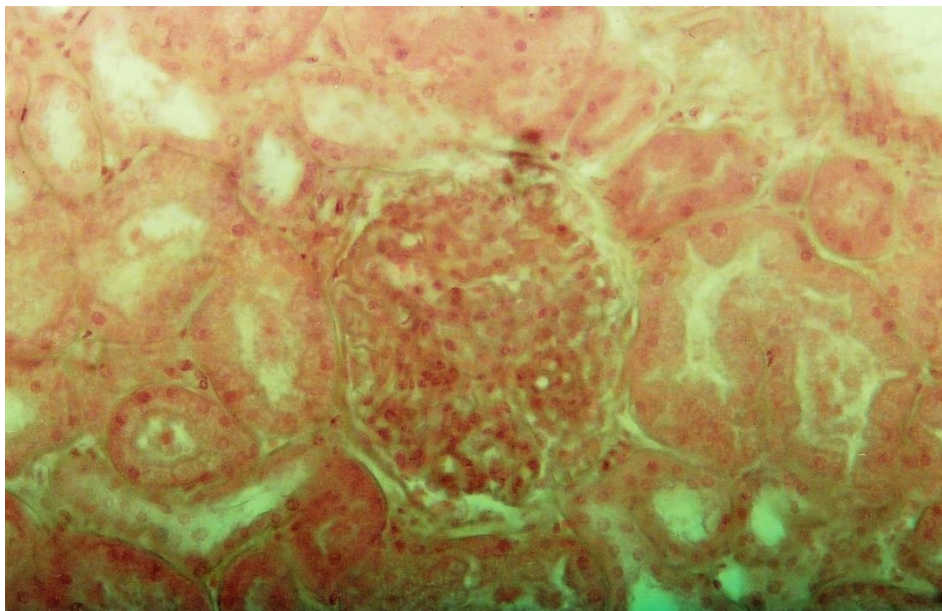

Figure.1 Kidney patient with AIDS, IV clinical stage; concomitant diagnosis - chronic pyelonephritis. Dystrophic changes in tubules. Coloring of hematoxylin-eosin; Sat: $\times 300$.

Changes in the distal tubules were very diverse. Along with the tubules of the usual form, in which epithelial cells with a fringe inner margin and a granular cytoplasm with light nuclei are located, strings consisting of dystrophic epithelial cells surrounded by a membrane are determined. There are also tubules, the epithelium in which is partially obliterated, is partially characterized by a pale cytoplasm and a pycnotic nucleus. It should be noted that the basal membrane of all tubules is sharply thickened and consists of coarse fibers.

Based on the morphological changes in the kidneys of AIDS patients, it is not possible to confirm the diagnosis of pyelonephritis, and the presence of a urinary syndrome is evidently due to profound dystrophic changes in kidney tissue.

When performing water-salt load in nephrological healthy individuals, an increase in the glomerular filtration rate (GFR) is increased by an average of 50% due to the inclusion of a functional renal reserve (FRR).

Also, after the salt load and in AIDS patients diagnosed with stage I and II CKD, there is an increase in GFR, which is twofold, which indicates the predominantly functional nature of renal impairment (Table 2). When calculating GFR using the Cockcroft-Gault formula in nephrologically healthy patients, this indicator is 101.84 ± 23.20 ml / min, and in AIDS patients (109.5 ± 12.74 ml / min) it did not differ from control.

Table 2. Indicators of functional renal reserve in AIDS patients after water-salt load

Indicator	Nephrologically healthy patients	AIDS patients
Rate of glomerular filtration according to the clearance of endogenous creatinine, ml / min	152,2±39,9	223,9±60,52
Functional renal reserve,%	47,61 %	94,97 %
Diuresis, l / 60 min	0,219±0,021	0,155±0,061
Release of water,%	63,75±5,26	46,77±18,89
Concentration of creatinine in urine, $\mu\text{mol} / \text{l}$	3127±287,26	6757,03±1700,93
Creatinine in blood plasma, $\mu\text{mol} / \text{l}$	88,66±5,30	64,4±15,22
The ratio of the creatinine concentration in the urine to the creatinine concentration in the plasma	37,61±4,53	120,14±39,9
Excretion of creatinine, mmol / min	0,0117±0,0011	0,0132±0,0027

Note: $\leq 0,05$.

The obtained data show that despite the signs of kidney damage in AIDS patients, the IDF not only did not decrease, but on the contrary grew. This allows us to assert that nephron damage occurs in the initial stages of HIV-nephropathy development, but the number of nephrons does not decrease in both stages I and II of CKD. This is a direct evidence of the possibility of a pathogenetic substantiated effect on the course of CKD and prevention of chronic renal failure.

Conclusions

It was established that the peculiarity of the course of kidney diseases is their eroded clinical course. At the same time, structural disturbances in the kidneys are dystrophic-atrophic in nature with the primary lesion of the epithelium of the proximal tubules and the absence of lymphocyte infiltration of the cortical substance of the kidney, and glomerular disorders are secondary in nature with a subsequent decrease in the number of functioning nephrons. The frequency and duration of renal dysfunction and azotemia phenomena associated with morphological changes indicate the formation of chronic kidney disease (CKD) in patients, as a consequence of the progression of the pathological process.

In the determination of FRR in nephrological healthy individuals, according to the calculated glomerular filtration rate (GFR) by the Cockcroft-Gault formula, it was 101.84 ± 23.20 ml / min, and after the salt load an increase in GFR was found due to the inclusion of an FRR on average by 50%. In patients with AIDS, diagnosed with stage I and II CKD, the calculated GFR was 109.5 ± 12.74 ml / min, and after the salt load, there was an increase in GFR, twice, which indicates the presence of renal disorders during this period of the disease, mainly of a functional nature.

References:

1. ВІЛ-інфекція в Україні. Інформаційний бюлетень № 42. - К.: МОЗ України, Укр. Центр профілактики і боротьби зі СНІД, 2014. - 40 с.
2. Піддубна А. І. Імунологічні зміни та профіль цитокінів у хворих на ВІЛ-інфекцію / А. І. Піддубна, М. Д. Чемич // Інфекційні хвороби. – 2013. – №2 (72). – С. 20-26.
3. Сотниченко С. А. Анализ летальных исходов при ВИЧ-инфекции / С.А. Сотниченко // Эпидемиология и инфекц. болезни. - 2010. - № 4. - С. 31-34.
4. Гоженко А. И. Хроническая болезнь почек и почечная недостаточность у больных СПИДом / А. И. Гоженко, О. П. Горобец, В. С. Гойдык, Р. В. Гуменюк // Український журнал нефрології і діалізу. – 2012. – №1 (33). – С. 40 – 44.
5. Нефрологія. Національний підручник / Під ред.. Л.А. Пирога, Д.Д. Іванова // Донецьк: Видавець Заславський О.Ю., 2014. – 295 с.
6. Гоженко А. И. Типовые патогенетические механизмы формирования заболеваний почек // Патология. – 2008. – Т. 5, №3. – С. 66.
7. Гоженко А.И. Патопфизиология почек: от эксперимента к клинике / А.И. Гоженко // Актовая речь на торжественном заседании Ученого совета Украинского НИИ медицины транспорта 16.02.2013. – Одесса. – 2013. – 32 с.
8. National Kidney Foundation. K/DOKI clinical practice guidelines for chronic kidney diseases: evaluation, classification and stratification // Am. J. Kidney Dis. – 2012. – V.39 (suppl.1). – P.17–31.
9. Хроническая болезнь почек и почечная недостаточность у больных СПИДом / А. И. Гоженко, О. П. Горобец, В. С. Гойдык, Р. В. Гуменюк // Український журнал нефрології та діалізу. – 2012. – № 1. – С. 40-44.
10. Гоженко А.И. Гомеостатические функции почек у ВИЧ-инфицированных пациентов / А. И. Гоженко, О. П. Горобец, В. С. Гойдык // Таврический медико-биологический вестник. – 2012. – Т. 15, № 3, ч. 2. – С. 319-320.
11. Аналіз захворюваності ВІЛ-інфікованих пацієнтів / В. С. Гойдик, Н. С. Гойдик, А. І. Гоженко [та ін.] // Туберкульоз. Легеневі хвороби. ВІЛ-інфекція. – 2011. – № 3 (06). – С. 74 – 79.
12. Никитенко О.П. Функціональний нирковий резерв у хворих на СНІД / Никитенко О.П., Гойдик В.С., Сервецький С.К., Гоженко А.І. // Інтегративна Антропологія. – 2016. - №1 (27). – С. 43-49
13. Renal function in patients with AIDS / A.I. Gozhenko, O.P. Gorobets, V.S. Goydyk, A. Nalazek, R. Muszkieta, M. Napierala, T. Skaliy, A. Skaliy, W. Zukow // Education, tourism and health for people. Lviv-Poznan-Warsaw. – 2010. – P. 61-68.

AGE ASPECT IN THE COURSE OF CORONAVIRUS INFECTION COVID-19 IN CHILDREN OF CHERNIVTSI REGION

Romanchuk L.

Assistant of Department of Pediatrics and Children Infectious Diseases of Bukovinian State Medical University

Poberezhnyi A.

Student of Bukovinian State Medical University, Teatralna Sq., 2, Chernivtsi, Ukraine, 58002

Siverska M.

Student of Bukovinian State Medical University, Teatralna Sq., 2, Chernivtsi, Ukraine, 58002

Tkach M.

Student of Bukovinian State Medical University, Teatralna Sq., 2, Chernivtsi, Ukraine, 58002

Shcherbata I.

Student of Bukovinian State Medical University, Teatralna Sq., 2, Chernivtsi, Ukraine, 58002

Introduction. According to the Center for Public Health of the Ministry of Health of Ukraine, the number of confirmed cases of COVID-19 is more than 2 million people, of which 5% are children [1-4]. Scientists have found that the risk group for severe and high mortality are the elderly and patients with comorbidities[5-6]. Although children have a milder course compared to adults, the increase in complicated clinical cases requires careful study of this problem.

The aim of this study was to determine the age spectrum and epidemiological features of the course in children of Chernivtsi region who relapsed with acute respiratory disease associated with SARS-CoV-2.

Materials and methods. Guided by the principles of bioethics, we analyzed 263 medical records of patients (f.003 / o) of infectious diseases departments of the regional municipal non-profit enterprise "Chernivtsi Regional Children's Clinical Hospital" from March to December 2020. All cases were confirmed by polymerase chain reaction in the prehospital or hospital stages.

Results and discussion. Of the 263 children in inpatient treatment, the age range was: newborns (up to 28 days) - 1.9%, the proportion of infants (from 29 days to 12 months) was 25.4%, patients of early childhood (1- 3 years) - 13.6%, preschoolers (3- 7 years) - 15.9%, children of primary school age (7-12 years) - 17.1%, the cohort of children of senior school age (12-18 years) was 25.8%. The average age of patients

ranged from 6.4 ± 0.35 , the proportion of boys was 50.9%. The vast majority of hospitalized children 65.3% were from rural areas. Examining epidemiological indicators, we found that most often SARS-CoV-2 coronavirus infection occurred through family contact, the share of the family source was 61.9%, and 36.1% of patients could not indicate the cause of infection. 1.5% of children became infected while attending mass events.

Conclusions. In terms of age, infants and high school children are most often infected with the SARS-CoV-2 coronavirus, which may be due to the close family contact of the former and the active social ties of the latter.

Literature:

1. Lee B, Raszka WV Jr. COVID-19 in Children: Looking Forward, Not Back. *Pediatrics*. 2021;147(1). doi:10.1542/peds.2020-029736
2. Lim, Kia Hui, Faith Si Jia Soong, Yi Fen Low, Xin Lei Goh, Zubair Amin, and Yvonne Peng Mei Ng. 2021. "Clinical Features and Outcomes of Neonatal COVID-19: A Systematic Review." *Journal of Clinical Virology : The Official Publication of the Pan American Society for Clinical Virology* 139 (June): 104819. doi:10.1016/j.jcv.2021.104819.
3. Li, W. et al. (2021) 'Quantitative assessment of COVID-19 pneumonia in neonates using lung ultrasound score', *Pediatric pulmonology*, 56(6), pp. 1419–1426. doi: 10.1002/ppul.25325.
4. Lippi, G., Henry, B. M. and Favaloro, E. J. (2021) 'Mean Platelet Volume Predicts Severe COVID-19 Illness', *Seminars in thrombosis and hemostasis*, 47(4), pp. 456–459. doi: 10.1055/s-0041-1727283.
5. Mirbeyk, Mona, Amene Saghadzadeh, and Nima Rezaei. 2021. "A Systematic Review of Pregnant Women with COVID-19 and Their Neonates." *Archives of Gynecology and Obstetrics* 304 (1): 5–38. doi:10.1007/s00404-021-06049-z.
6. Moschovis, P. P. et al. (2021) 'Aerosol transmission of SARS-CoV-2 by children and adults during the COVID-19 pandemic', *Pediatric pulmonology*, 56(6), pp. 1389–1394. doi: 10.1002/ppul.25330.

HYGIENIC ASSESSMENT OF WORKING CONDITIONS OF THE SINTER OPERATOR OF THE METALLURGICAL ENTERPRISE

Sharavara Larisa

Ph.D., Associate Professor
Zaporizhia State Medical University

Chebanenko Alevtina

3rd year student
Zaporizhia State Medical University

Introduction. The metallurgical industry is one of the developed industries in Ukraine, whose enterprises are located mainly in four regions of the country: Donetsk, Zaporizhia, Luhansk and Dnipropetrovsk [1]. At the workplaces of metallurgical workers there are harmful production factors of various nature, which can lead to occupational and work-related pathology [2, 3]. Therefore, the study of working conditions in the workplace of metallurgical workers remains a topical issue and needs attention.

The aim of the study: hygienic assessment of the working conditions of the sinter operator of the metallurgical enterprises.

Materials and methods. A study of working conditions at 44 workplaces of sinter operators of a metallurgical enterprise for 2011-2020 years. The study of factors of the working microclimate was carried out using the device ECOTENSOR-MK (Ukraine), the number of studies of working microclimate - 180 measurements, the level of infrared radiation - 30 measurements), air pollution of the working area of workers was carried out using a gas analyzer PALLADIUM-3M-01 – 1005 research, the study of working noise and vibration was conducted using a noise and vibration analyzer S-LIGHT and OCTAVE 110A - 50 studies.

Assessment of working conditions of sinter operators (II b category of severity of work, medium weight) was carried out in accordance with the "Sanitary norms of the microclimate of industrial premises" 3.3.6.042-99 and "Hygienic classification of labor on the indicators of harmfulness and danger of production environment, severity and intensity of the labor process" (approved by the order of the Ministry of Health of Ukraine № 284 from 08.04.2014)

The results obtained.

The functional responsibilities of the sinter operator include conducting the technological process of sintering the charge and burning pellets, regulating the supply of materials to the sintering and firing carts, regulating the sintering machine, preparation of the charge, moistening, feeding and loading it into the sintering machine, detection and troubleshooting, carries out minor repairs of the equipment. One of the main harmful factors of the production environment in the manufacture of sinter and pellets is the dust factor associated with the open transportation of bulk materials, its

pouring and operation of equipment. The composition of the dust formed in the process of making the agglomerate includes iron, iron oxide, quartz, coal and other impurities.

Hygienic assessment of the industrial microclimate found that the average air temperature in the warm period of the year was $33,75 \pm 1,49$ °C and ranged from 21,5 to 43 °C, which exceeds the maximum allowable level by 12 °C, the average relative humidity was $34,11 \pm 2,76$ %, the speed of air movement in the workplace ranged from 0,3 to 1,7 m/s with an average of $0,61 \pm 0,8$ m/s, which exceeds the maximum allowable level by 1,36 times,

Thus, the working conditions at the workplace of the sinter operator according to the indicators of the production microclimate in the warm period of the year belong to the 3rd class of the 4th degree of harmfulness, which affect workers during 82,9 % of the duration of the work shift (Table 1).

Table 1

Working conditions according to the indicators of the production microclimate in the workplace of the sinter operator

Factors (warm period of the year)	Min.	Max.	Average, $M \pm m$	MAL	Class of working conditions
Air temperature (°C)	21,5	43	$33,75 \pm 1,49$	20–22	3.4
Infrared radiation (W/m^2)	142	1852	$1014,13 \pm 157,68$	≤ 140	3.1
Air humidity (%)	11	51	$34,11 \pm 2,76$	40–60	2
Air velocity (m/s)	0,3	1,7	$0,61 \pm 0,08$	0,2–0,5	3.1

As a result of the assessment of working conditions according to the indicators of chemical nature, it is established that iron agglomerate, sulfur dioxide, carbon monoxide, ammonia, nitrogen dioxide, manganese oxide, iron oxide are present in the air of the working zone of the sinter operator. It is established that the working conditions of the sinter operator according to the content of industrial dust (iron sinter) belong to the 3rd class of the 3rd degree of harmfulness (exceeds the maximum permissible concentration by 11,5 times). Due to the presence in the air of the working area of nitrogen dioxide, carbon monoxide, sulfur dioxide, which have a unidirectional effect, working conditions belong to the 3rd class 1 degree of harmfulness, the content of iron oxide - up to 3 class 1 degree of harmfulness (exceeds the maximum allowable concentration 3 times). (Table 2).

Table 2.

The content of harmful substances in the air of the working area and assessment of working conditions of sinter operator

Harmful substances in the air of the working area	Concentration, mg/m^3			MPC, mg/m^3	Class of working conditions
	Min.	Max.	Average, $M \pm m$		
Iron agglomerate	3,0	243,1	$45,9 \pm 4,76$	4	3.3
Sulfur dioxide	0,7	5,7	$4,86 \pm 0,16$	10	2

Carbon monoxide	4,9	19,2	7,53±0,29	20	2
Ammonia	1,0	9,1	5,1±0,23	20	2
Nitrogen dioxide	0,2	1,2	0,62±0,06	2	2
Manganese oxides (aerosol disintegration)	0,08	0,17	0,08±0,005	0,3	2
Iron (III) oxide (in terms of iron)	15,2	20,58	17,74±0,38	6	3.1

The noise on the work place of the sinter operator is not constant and ranged from 74,2 to 94,6 dBA, which exceeds the maximum allowable level by 14,6 dBA (3.2 class of working conditions), the average noise level was 86,5±4,1 dBA.

The equivalent corrected level of total vibration at the sinter operator workplace ranged from 69,1 to 98,6 dB with an average of 85,08±8,03 dB, which refers to working conditions to class 2 (permissible).

The difficulty of the sinter operator, in connection with the forced working posture more than 30 % of the duration of the work shift, the number of forced inclinations over 300 (332 per shift), in terms of static load on the muscles of the torso and legs (263124 kg*s), refers to 3 class 2 degree of harm. The intensity of the sinter operator is characterized by three-shift work, 8-hour working day and long-term monitoring of the technological process (70 % of the work shift), which refers to working conditions to the 3rd class 1 degree of harm.

Conclusion.

Working conditions of the sinter operator at the metallurgical enterprise according to the "Hygienic classification of work..." are harmful and belong to class 3.4, which have a very high degree of suspected of occupational risk: industrial microclimate (3.1-3.4 class), air content of dust and chemicals in the working area (3.1–3.3 class), the level of industrial noise (3.2 class), the severity and intensity of work (3.1–3.2 class), which can contribute to the emergence of occupational and industrial pathology and require a detailed study of morbidity of workers in this category.

References:

1. Орехова О. В. Професійна захворюваність у працівників гірничо-металургійної галузі України / О. В. Орехова // Вісник проблем біології та медицини. – 2015. – Вип. 4. Том 2 (125). – С. 104–111.
2. Севальнєв А. І. Зниження професійних ризиків на здоров'я працівників модернізованого металургійного підприємства / А. І. Севальнєв, Л. П. Шаравара, А. І. Черняк // Запорізький медичний журнал. – 2015. – № 1. (88). – С. 87–90.
3. О.І. Павленко Визначення допустимого терміну роботи в умовах сучасного металургійного виробництва / Павленко О. І. // Збірник наукових праць співробітників НМАПО ім. П. Л. Шупика. – 2018. – С. 380–392.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОДЕРНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я НА РІВНІ НАДАННЯ ПЕРВИННОЇ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ В УКРАЇНІ

Дерпак Юрій Юрійович
Головний лікар Медичного центру
ТОВ «КРС- медичні технології»

Вступ. Модернізацію системи охорони здоров'я зараховано до першочергових реформ, адже сучасний стан політики щодо збереження здоров'я нації має низку проблем, оскільки виникають передумови реальної загрози здоров'ю населення. Як наслідок у країні спостерігається стійка депопуляція, переважно за рахунок високого рівня смертності людей працездатного віку.

У багатьох розвинених країнах світу первинна медична допомога (ПМД), а саме сімейні лікарі вирішують більшість звернень пацієнтів. Це є ефективним, бо допомагає запобігати багатьом хворобам до того, як вони потребуватимуть складного, дорогого і не завжди успішного лікування. Відповідно основним пріоритетом впровадження процесу модернізації системи охорони здоров'я має бути доступність та якість медичної допомоги для населення в рамках інтегрованої системи охорони здоров'я.

Модернізація системи охорони здоров'я спрямована на формування сприятливих умов розвитку цієї сфери, забезпечення реального доступу населення до якісних медичних послуг, переведення галузі на якісно новий рівень і впровадження ефективного медичного страхування тощо. Саме тому на сучасному етапі розвитку України надзвичайної актуальності набувають питання удосконалення державної політики щодо модернізації системи надання первинної медико-санітарної допомоги, удосконалення нормативно-правового забезпечення модернізації системи охорони здоров'я на рівні надання первинної медико-санітарної допомоги.

Мета роботи - проаналізувати нормативно-правове забезпечення системи охорони здоров'я в умовах модернізації первинної медичної допомоги в Україні.

Матеріал та методи дослідження. Застосовувався комплекс взаємопов'язаних та взаємодоповнюючих загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, спрямованих на отримання об'єктивних та достовірних результатів, зокрема пошуково-бібліографічний метод було використано для систематизації наукових праць із теми дослідження; порівняльно-правовий метод використовувався при аналізі загальних та спеціальних нормативно-правових актів; методи аналізу і синтезу, класифікації та систематизації, узагальнення й аналогії використовувався для вивчення динаміки розвитку нормативно-правової бази, що регулює питання модернізації системи надання

первинної медичної допомоги; метод узагальнення і прогностичний метод застосовувався у процесі формулювання висновків, рекомендацій та пропозицій.

Результати та їх обговорення. Найважливішим нормативно-правовим актом, що регулює діяльність системи охорони здоров'я є, звичайно ж, Основний Закон – Конституція України [1]. Так, стаття 49 Конституції України гарантує право кожного на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. Держава створює умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування. У державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно. Держава сприяє розвиткові лікувальних закладів усіх форм власності. Зокрема, держава забезпечує надання безоплатної медичної допомоги у державних і комунальних закладах охорони здоров'я.

Серед Законів, що мають безпосереднє відношення до правового регулювання в галузі охорони здоров'я чільне місце посідає Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19.11.1992 р. № 2801-ХІІ [5].

Основи законодавства України про охорону здоров'я визначають правові, організаційні, економічні та соціальні засади охорони здоров'я в Україні, регулюють суспільні відносини у цій галузі з метою забезпечення гармонійного розвитку фізичних і духовних сил, високої працездатності і довголітнього активного життя громадян, усунення факторів, що шкідливо впливають на їх здоров'я, попередження і зниження захворюваності, інвалідності та смертності, поліпшення спадковості.

У зазначеному Законі, зокрема, визначено основні терміни, що застосовуються в галузі охорони здоров'я, перелічено права людини в сфері охорони здоров'я та визначено їх зміст. Так, у ст. 5 Основ, передбачено наступні принципи:

–визнання охорони здоров'я пріоритетним напрямом діяльності суспільства і держави, одним з головних чинників виживання та розвитку народу України;

–дотримання прав і свобод людини і громадянина в сфері охорони здоров'я та забезпечення пов'язаних з ними державних гарантій.

Окрім того, ст. 7 Основ визначено гарантії права на охорону здоров'я, зокрема надання всім громадянам та іншим визначеним законом особам гарантованого обсягу медичних послуг та лікарських засобів у порядку, встановленому законом, а ст. 8 Основ регламентовано захист права на охорону здоров'я, в тому числі право на безоплатне отримання у державних та комунальних закладах охорони здоров'я визначених Основами видів медичної допомоги.

Одним із основоположних нормативно-правових актів, що регулює видатки в галузі охорони здоров'я, є нещодавно прийнятий Закон України «Про державні

фінансові гарантії медичного обслуговування населення» [1]. Даним Законом передбачено, що видатки на медичне обслуговування передбачено з наступних джерел: кошти Державного бюджету, кошти місцевих бюджетів та кошти, отримані закладами від надання платних медичних послуг.

Вказаний закон встановлює новий порядок фінансування видатків в галузі охорони здоров'я, за яким замість утримання закладів охорони здоров'я, фінансуватимуться потреби населення у медичних послугах. Законом, по суті започатковано нову бюджетну програму – програму державних гарантій медичного обслуговування населення (програма медичних гарантій), яка визначає перелік та обсяг медичних послуг (включаючи медичні вироби) та лікарських засобів, повну оплату надання яких пацієнтам держава гарантує за рахунок коштів Державного бюджету України згідно з тарифом, для профілактики, діагностики, лікування та реабілітації у зв'язку з хворобами, травмами, отруєннями і патологічними станами, а також у зв'язку з вагітністю та пологами.

Органи місцевого самоврядування в межах своєї компетенції можуть фінансувати місцеві програми розвитку та підтримки комунальних закладів охорони здоров'я, зокрема щодо оновлення матеріально-технічної бази, капітального ремонту, реконструкції, підвищення оплати праці медичних працівників (програми "місцевих стимулів"), а також місцеві програми надання населенню медичних послуг, місцеві програми громадського здоров'я та інші програми в охороні здоров'я.

У закладах охорони здоров'я державної та комунальної форм власності, які є надавачами медичних послуг за програмою медичних гарантій, обсяг платних медичних послуг, які не входять до програми медичних гарантій, з грудня 2019 року необмежений (оновлена ст. 10 Закону № 2168).

Базовим нормативно-правовим актом реформи фінансування охорони здоров'я, є постанова Кабінету Міністрів України від 25.04.2018 р. № 410 «Деякі питання щодо договорів про медичне обслуговування населення за програмою медичних гарантій» [2] зі змінами, якою затверджено Порядок укладення, зміни та припинення договору про медичне обслуговування населення за програмою медичних гарантій (договір укладається з Національною службою здоров'я України), а також Типову форму договору про медичне обслуговування населення за програмою медичних гарантій.

Не менш важливою за своїм значенням для сучасної реформи охорони здоров'я є постанова Кабінету Міністрів України від 28 березня 2018 року №391 «Про затвердження вимог до надавача послуг з медичного обслуговування населення, з яким головними розпорядниками бюджетних коштів укладаються договори про медичне обслуговування населення», оскільки дана постанова фактично визначає, на яких саме суб'єктів, що здійснюють господарську

діяльність з медичної практики може бути витрачено бюджетні видатки в галузі охорони здоров'я, що призначені для надання медичних послуг населенню [2].

Досить важливими, особливо в контексті реформування первинної медичної допомоги, є накази Міністерства охорони здоров'я України від 19.03.2018 р. № 504 «Про затвердження Порядку надання первинної медичної допомоги», яким затверджено Порядок та перелік таких послуг. Також вищезазначеним наказом затверджено: Перелік медичних послуг з надання первинної медичної допомоги; Перелік медичних втручань у межах ПМД для груп пацієнтів з підвищеним ризиком розвитку захворювань; Перелік лабораторних та інструментальних діагностичних досліджень, що здійснюються у межах медичних послуг з надання ПМД. Наведені у вищезазначених переліках послуги мають фінансуватися за рахунок видатків програми державних медичних гарантій [3], та № 503 "Про затвердження Порядку вибору лікаря, який надає первинну медичну допомогу, та форми декларації про вибір лікаря, який надає первинну медичну допомогу", яким врегульовано процес вибору лікаря, подання та припинення дії декларації з вибору лікаря, який надає первинну медичну допомогу, та затверджено типову форму декларації, яка документально засвідчує цей процес [4].

Сучасна модернізація охорони здоров'я зумовлює реформування електронної системи охорони здоров'я. Постановою Кабінету Міністрів України від 25 квітня 2018 р. № 411 "Деякі питання електронної системи охорони здоров'я" затверджено Порядок функціонування електронної системи охорони здоров'я та Порядок опублікування відомостей з електронної системи охорони здоров'я Національною службою здоров'я. Запровадження акта дозволяє забезпечити пацієнтам можливість використання електронних сервісів для реалізації їх прав за програмою державних гарантій медичного обслуговування населення [5].

Незважаючи на значну кількість нормативно-правових актів у сфері охорони здоров'я, на сьогодні існує багато колізій та проблем в цій сфері.

Так, статтею 49 Конституції України, як вже було зазначено, передбачено, що у державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно.

Досягнення ефективного балансу між державними гарантіями щодо безоплатності медичної допомоги і спроможністю держави покриття витрат на їх надання є наріжним каменем реформи. Безпосередньо сама програма державних гарантій, визначених Законом [1], непідкріплена чіткою методологією її формування та наповнення. Вона охоплює всі види медичної допомоги, включно з їх медикаментозним забезпеченням, без пріоритизації медичних послуг за соціальними та медичними ознаками, не передбачає співоплати медичних послуг пацієнтами, що пов'язано з побоюваннями порушення Конституції, у зв'язку з чим вона набуває критично

декларативного вигляду. Крім того, Національна служба здоров'я України перебирає на себе істотну частину повноважень щодо формування політики в сфері охорони здоров'я, адже на неї покладено функції і розробника програми державних гарантій та тарифів, і замовника медичних послуг та лікарських засобів за програмою медичних гарантій, і забезпечення функціонування електронної системи охорони здоров'я, функції якої не обслуговуванням фінансово-економічної діяльності в охороні здоров'я (ст.7 Закону [1]).

Відповідно до Рішення Конституційного Суду України щодо офіційного тлумачення положення частини третьої статті 49 Конституції України "у державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно" (справа про безоплатну медичну допомогу) від 29.05.2002р. № 10-рп/2002 встановлено, що положення частини третьої статті 49 Конституції України "у державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно" треба розуміти так, що у державних та комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається всім громадянам незалежно від її обсягу та без попереднього, поточного або наступного їх розрахунку за надання такої допомоги.

Проблема із запровадження медичного страхування набуває широкого розголосу.

Поняття медичної допомоги, умови запровадження медичного страхування, у тому числі державного, формування і використання

добровільних медичних фондів, а також порядок надання медичних послуг, які виходять за межі медичної допомоги, на платній основі у державних і комунальних закладах охорони здоров'я та перелік таких послуг мають бути визначені законом.

Окремих Законів щодо порядку надання медичних послуг другорядного значення („парамедичних“), а також щодо запровадження медичного страхування ще не прийнято.

На первинному рівні медичну допомогу отримують лише люди похилого віку та діти. Працездатне населення, в більшості, користуються спеціалізованою та високоспеціалізованою медичною допомогою.

Ця тенденція є несприятливою, оскільки, у високорозвинених країнах потреба в первинній медичній допомозі, яка надається сімейними лікарями - найбільша, у спеціалізованій – менша, а у високоспеціалізованій ще менша.

Разом з тим, ще на первинному рівні більшість хвороб можна вилікувати без потреби втручання спеціалістів вузького профілю.

Таким чином, встановлено, що на сьогодні процеси модернізації сфери охорони здоров'я, зокрема ПМД, регулюються значною частиною нормативно-правових актів [6].

Також, на сьогодні, особливо під час пандемії коронавірусної інфекції 2019-nCoV, зростають виклики системи охорони здоров'я, що полягають в недостатньому ресурсному забезпеченні на рівні ПМД, особливо кадрового, фінансового та матеріально-технічному.

Висновки. Встановлено, що модернізацію системи охорони здоров'я в Україні, на підставі історичних аспектів державної політики галузі, можна розділити на чотири періоди: 1991-2000 роки; 2000-2010 роки; 2010-2013 роки; з 2014 року і до теперішнього часу.

Доведено, що медична реформа мала спрямування на переорієнтацію фінансової підтримки на надання послуг, а не на фінансування надмірно пропорційної та частково застарілої інфраструктури. На той час в Україні не було досвіду проведення широкомасштабних багатоаспектних перетворень в секторі охорони здоров'я, тому попередня апробація основних складових модернізації здійснювалася, згідно з прийнятими спеціальними законами, на експериментальних майданчиках – пілотних областях.

Встановлено, що вперше в історії країни у 2015 році було запроваджено цільове фінансування охорони здоров'я з державного бюджету у вигляді медичної субвенції, у 2017 році було прийнято пакет нормативно-правових актів, які повинні забезпечити реалізацію реформи системи охорони здоров'я. Отже, основна мета модернізації полягає в остаточному переході від Семашківської моделі фінансування інфраструктури до фінансування за результатами діяльності.

Проаналізовано нормативно-правове забезпечення реформування системи охорони здоров'я на первинному рівні та встановлено, що на сьогодні процеси модернізації сфери охорони здоров'я, зокрема ПМД, регулюються значною частиною нормативно-правових актів. Також, на сьогодні, особливо під час пандемії коронавірусної інфекції 2019-nCoV, зростають виклики системи охорони здоров'я, що полягають в недостатньому ресурсному забезпеченні на рівні ПМД (особливо кадрового, фінансового та матеріально-технічному).

Визначено, що законодавство України у сфері охорони здоров'я визначає правові, організаційні, економічні та соціальні засади охорони здоров'я в Україні, регулює суспільні відносини у цій галузі, а також реформи фінансування охорони здоров'я. Затверджено Порядок надання первинної медичної допомоги та визначено перелік таких послуг.

Доведено, що незважаючи на значну кількість нормативно-правових актів у сфері охорони здоров'я, на сьогодні існує багато колізій та проблем в цій сфері, зокрема щодо запровадження медичного страхування, у тому числі державного, формування і використання добровільних медичних фондів. Потребує визначення на законодавчому рівні перелік платних послуг (так званих "медичних послуг другорядного значення", "парамедичних послуг); умови запровадження медичного страхування, тощо, що зумовить системність та

послідовність в сфері охорони здоров'я, та сприятиме зміцненню загального стану здоров'я населення.

Література

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

2. Про затвердження вимог до надавача послуг з медичного обслуговування населення, з яким головними розпорядниками бюджетних коштів укладаються договори про медичне обслуговування населення: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.04.2018 № 391. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/391-2018-%D0%BF>.

3. Про затвердження Порядку надання первинної медичної допомоги: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 19.03.2018 р. № 504. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://moz.gov.ua/article/ministry-mandates/nakaz-moz-ukraini-vid-19032018--504-pro-zatverdzhennja-porjadku-nadannja-pervinnoi-medichnoi-dopomogi>.

4. Про затвердження Порядку вибору лікаря, який надає первинну медичну допомогу, та форми декларації про вибір лікаря, який надає первинну медичну допомогу: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 19.03.2018 р. № 503. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://moz.gov.ua/article/ministry-mandates/nakaz-moz-ukraini-vid-19032018--503-pro-zatverdzhennja-porjadku-viboru-likarja-jakij-nadae-pervinnu-medichnu-dopomogu-ta-formi-deklaracii-pro-vibir-likarja-jakij-nadae-pervinnu-medichnu-dopomogu?preview=1>

5. Деякі питання електронної системи охорони здоров'я: Постанова Кабінету Міністрів України від 25 квітня 2018 р. № 411. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/npas/deyaki-pitannya-elektronnoyi-sistemi-ohoroni-zdorovya>

6. Петрученко Н. В. Удосконалення нормативно-правового забезпечення трансформації системи охорони здоров'я на рівні первинної медичної допомоги в Україні / Н. В. Петрученко // Теорія та практика публічного управління та адміністрування у ХХІ сторіччі : матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. участю здобувачів вищої освіти та молодих вчених в рамках заходу «Школа розвитку молоді» (Київ, 25 листоп. 2020 р.) / за заг. ред. А. Савкова, М. Білинської, О. Петроє, І. Дегтярьової. Київ : НАДУ, 2020. – 312 с. – С. 195-197.

ОЦІНКА ТОКСИЧНИХ ЕФЕКТІВ ЛІКАРСЬКОЇ СУБСТАНЦІЇ ОТОВІР (ГУСТИЙ ЕКСТРАКТ) ПРИ ПЕРОРАЛЬНОМУ ПІДГОСТРОМУ (30 ДІБ) ВПЛИВІ НА ОРГАНІЗМ ЩУРІВ

Зульфiгаров Артур,

к.х.н., викладач Національного технічного університету України «Київський політехнічний університет імені Ігоря Сікорського»

Атаманюк Віктор,

директор департаменту з розвитку, ВАТ «Науково-виробнича компанія «Екофарм», м. Київ, Україна

Жмiнько Петро,

д.б.н., завідувач відділом «Інститут експериментальної токсикології і медико-біологічних досліджень» Державного підприємства «Науковий центр превентивної токсикології, харчової та хімічної безпеки імені академіка Л.І. Медведя МОЗ України», м. Київ, Україна

Худайкулова Ольга,

старший науковий співробітник Державного підприємства «Науковий центр превентивної токсикології, харчової та хімічної безпеки імені академіка Л.І. Медведя МОЗ України», м. Київ, Україна

Перегида Олена,

старший лаборант Державного підприємства «Науковий центр превентивної токсикології, харчової та хімічної безпеки імені академіка Л.І. Медведя МОЗ України», м. Київ, Україна

Вступ. Майже чверть століття засіб «Протефлазід» привертає увагу лікарів різних спеціальностей і науковців. Інтерес до рослинного екстракту обумовлений не лише його унікальними фармакологічними властивостями [1-3], але й можливістю подальшого використання відходів його виробництва в медичних цілях. Попередні дослідження технологічно перероблених відходів рослинної сировини, що утворюються в результаті виробництва засобу «Протефлазід», показали наявність вмісту комплексу пектинових речовин, залишків флавоноїдів та інших біологічно-активних речовин, що надало можливість використати цей комплекс для отримання: лікарських субстанцій; сировини косметичної для виробництва засобів косметичних профілактичних з високою сорбційною здатністю до іонів важких металів та радіонуклідів;

добавок дієтичних пектиновмісних з адаптогенними і детоксикаційними властивостями [4].

Мета. Оцінка токсичних ефектів лікарської субстанції Отовір (густий екстракт) при пероральному підгострому (30 діб) впливі на організм щурів, спрямований на визначення нетоксичного діапазону доз.

Матеріали і методи дослідження: дослідження здійснені у відповідності до угоди між ВАТ «НВК «Екофарм» (Україна) і Державним підприємством «Науковий центр превентивної токсикології, харчової та хімічної безпеки імені академіка Л.І. Медведя МОЗ України» (далі - Науковий центр) та в рамках науково-дослідної роботи «Наукове обґрунтування безпечності для здоров'я людини пестицидів та агрохімікатів, нових технологій, речовин, матеріалів, виробів, об'єктів довкілля, харчових продуктів та продовольчої сировини; розробка відповідних медичних критеріїв і показників (санітарних та епідеміологічних); санітарно-хімічна, токсиколого-гігієнічна оцінка, регламентація, нормування» (держ. реєстрація № 0112U001133).

Підгостра пероральна токсичність лікарської субстанції Отовір (густого екстракту) вивчена на щурах Wistar Han SPFобох статей масою 180-240 г, що вирощені у віварії Наукового центру. Тварин утримували в стаціонарних умовах віварію на штучному світловому дні (12-годинний день/12-годинна ніч) та стандартному харчовому раціоні віварію, що складався із сухого корму та питної води в необхідній кількості.

Дослідження здійснені у відповідності з протоколом OECD 407 (OECD Guideline for the Testing of Chemicals Repeated Dose 28-day Oral Toxicity Study in Rodents) [5].

Статистична обробка даних для різних груп порівняння здійснена за допомогою t-критерію Стьюдента для незалежних вибірок; відмінності вважали статистично значущими при $p \leq 0,05$. Аналізували отримані дані за допомогою стандартних статистичних інструментів Microsoft Excel 2007.

Експерименти з тваринами було здійснено відповідно до Конвенції Ради Європи щодо захисту хребетних тварин, яких використовують у наукових цілях та схвалено місцевим Комітетом з біоетики.

Результати дослідження. Відповідно до наданих замовником матеріалів, субстанція Отовір, являє собою екстракт густий неспиртовий, отриманий із Протефлазиду – рідкого спиртового (екстрагент – етанол, 96%) екстракту, із суміші (1:1) трав Щучки дернистої (лат., *Herba Deschampsia caespitosa L.*) і Війника наземного (лат., *Herba Calamagrostic epigeios L.*) з вмістом флавоноїдів в наданому зразку – 4,29 мг/г екстракту в перерахунку на рутин; допоміжна речовина – поліетиленгліколь-400.

Дослідження проведено на 80 щурах (40 самців і 40 самиць), розподілених на 4 групи. Контрольна група (1) і піддослідні групи (2, 3, 4) містили по 10 самиць і 10 самців кожна.

Лікарську субстанцію Отовір вводили тваринам піддослідних груп внутрішньошлунково протягом 30 послідовних днів в наступних дозах: 0,003 мл/кг (еквівалент умовної добової терапевтичної дози для людини при назальному шляху введення); 0,06 мл/кг (середня геометрична мінімальна і

максимальна випробувана доза) і 1,00 мл/кг (гранична дозі для дослідження підгострої пероральної токсичності речовин) відповідно до OECD 407.

Тварин обстежували щоденно на предмет зміни поведінки, наявності ознак інтоксикації, загибелі. Індивідуальну масу тіла і її приріст визначали щоденно. Клініко-неврологічне обстеження, яке включало офтальмоскопію, оцінку сенсомоторних реакцій, рухову активність і функціональні тести, проводили до початку досліджень та в останній тиждень експозиції. Гематологічні дослідження, оцінку клініко-біохімічних показників крові і сечі, макроскопічне дослідження внутрішніх органів, визначення їх абсолютної і відносної мас, а також гістологічні дослідження здійснювали по закінченню 30-денного періоду експозиції.

За результатами проведеного дослідження при внутрішньошлунковому введенні лікарської субстанції Отовір в дозі 1,00 мл/кг виявлено статистично достовірне зниження кількості еритроцитів на 4,3% і гематокриту на 4,7% у тварин однієї статі – самців, а також мінімально виражене збільшення концентрації сечовини у крові у самців (на 11,6%) і самиць (на 29,1%), що не супроводжувалося гістопатологічними змінами в нирках.

При введенні Отовіру в дозах 0,06 мл/кг і 0,003 мл/кг токсикологічно значимих змін досліджуваних показників не було виявлено.

Таким чином, у ході проведеного дослідження лікарської субстанції Отовір, густий екстракт, за дії всього діапазону доз не виявлено токсичної дії на організм лабораторних тварин. Доза, що не викликала пошкоджуючої дії (NOAEL) для щурів самців і самиць – 1,00 мл/кг.

Висновки. Результати досліджень з оцінки токсичних ефектів лікарської субстанції Отовір (густи екстракт) при пероральному підгострому (30 діб) впливі на організм щурів, спрямований на визначення нетоксичного діапазону доз, підтверджують перспективність Отовіру для розробки нових лікарських субстанцій і сировини для виробництва косметичної продукції. Також, на відміну від Протефлазиду, нові субстанції будуть матинизький вміст спирту (в одноразовій дозі лікарського препарату, отриманого із субстанції Отовір, – менше 0,003%).

Ключові слова: Протефлазид, Отовір, підгостра токсичність.

Список літератури:

1. Вивчення та розробка проекту тимчасової фармакопейної статті на препарат рослинного походження Протефлазид®. Дослідження гострої токсичності та кумулятивної дії» (Звіт про науково-дослідну роботу) / НПО «Екорегіо-ЕТХі», НДІ фармакології і токсикології. – К., 1996. – 40 с.
2. Вивчення і розробка проекту тимчасової фармакопейної статті на препарат рослинного походження Протефлазид®. Дослідження підгострої і хронічної токсичної дії препарату Протефлазид® (ДХ) (Звіт про науково-дослідну роботу) / НПО «Екорегіо-ЕТХі», НДІ фармакології і токсикології. – К., 1996. – 42 с.
3. Вивчення препарату Протефлазид® відповідно до вимог до ветеринарних і медичних препаратів і підготовка НТД для надання на затвердження Кабміном і

апробацію. Вивчення безпеки препарату Протефлазид® за показниками місцевоподразнювальної, алергічної, ембріотоксичної і мутагенної дій. (Звіт про науково-дослідну роботу) / Національний медичний університет, НПО «Екорегіо-ЕТХі». – К., 1997. – 36 с.

4. Бобильова О.О., Калашніков А.А., Худайкулова О.О., Жмінко П.Г., Васецька О.П., Вовк К.В., Роїк О.М., Чекменьова О.В., Павленко І.П., Перегуда О.Л. Нові технології створення засобів, здатних підвищувати рівень адаптаційних можливостей організму людини в умовах пост Чорнобильської катастрофи та поширення коронавірусної інфекції 2019-nCoV. Український журнал військової медицини. Том 2. 1.2021 (додаток). Матеріали Науково-практичної конференції з міжнародною участю «Досвід військових формувань у ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС через призму сучасних радіаційних і хімічних загроз», м. Київ, 15-16 квітня 2021 р. С. 37-38.

5. OECD 407 (OESD Guideline for the Testing of Chemicals Repeated Dose 28-day Oral Toxicity Study in Rodents). Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.oecd.org/chemicalsafety/testing/37478478.pdf>.

НЕОБХІДНІСТЬ HPV-ТЕСТУВАННЯ В ДІАГНОСТИЦІ CIN

Кравчук Інна Валеріївна

К.мед.н., доцент кафедри акушерства та
гінекології ім.І.Д. Ланового
Івано-Франківського національного медичного університету

Курташ Наталія Ярославівна,

К.мед.н., доцент кафедри акушерства та
гінекології ім.І.Д. Ланового
Івано-Франківського національного медичного університету

Куса Олена Михайлівна

К.мед.н., доцент кафедри акушерства та
гінекології ім.І.Д. Ланового
Івано-Франківського національного медичного університету

Нейко Ольга Василівна

К.мед.н., доцент кафедри акушерства та
гінекології ім.І.Д. Ланового
Івано-Франківського національного медичного університету

У більшості країн Європи та США діють програми цервікального скринінгу, що ґрунтуються на цитологічному аналізі мазка. Сьогодні підтверджена висока ефективність ВПЛ-тестів для виявлення передпухлинної патології, у зв'язку з чим їх активно впроваджують в програми цервікального скринінгу.

Рак шийки матки (РШМ) займає друге місце у світі серед злоякісних пухлин репродуктивних органів у жінок, що є значною проблемою для системи охорони здоров'я. Згідно проведених епідеміологічних і молекулярно-біологічних досліджень встановлено, що важливим чинником канцерогенезу шийки матки є інфікування жінок вірусом папіломи людини (ВПЛ) високого онкогенного ризику. Найвища питома вага прогресування диспластичних процесів шийки матки, асоційованих з папіломавірусною інфекцією, спостерігається при інфікуванні 16 та 18 типами вірусу [1].

Найбільш важливим методом вторинної профілактики РШМ вважають проведення тотального обстеження (скринінгу) жіночого населення за допомогою простого уніфікованого методу (диспансеризація чи профілактичні огляди) [2]. Ефективність скринінгових програм підтверджена в більшості країн. Існуючі дискусії тривають стосовно шляхів підвищення чутливості і специфічності цитологічного дослідження, широти впровадження ВПЛ-тесту, можливостей використання інших біомаркерів, оптимальної тактики лікаря при веденні пацієнток з сумнівними результатами цитологічного дослідження.

Згідно даних мета-аналізу (Dalstein V, 2006) чутливість ВПЛ-тесту та цитології складає 88-98% та 51-86%, а специфічність відповідно 83-94% та 92-99%. Сьогодні міжнародні організації (EUROGIN, ASCCP, IARC WHO) рекомендують тест на ДНК ВПЛ:

- як первинний скринінговий метод в доповнення до цитології для жінок старших 30 років;
- для вирішення сумнівних результатів цитологічного дослідження (ASC-US);
- пацієнтам, отримуючим лікування неоплазії та раку шийки матки;
- на першому етапі скринінгу для країн, де недостатньо організовані програми цервікального цитологічного скринінгу.

Схема скринінгового обстеження на основі ВПЛ-тесту повинна передбачати [3]:

- аналіз на ДНК ВПЛ високого канцерогенного ризику → виявлена → цитологія за папаніколау → кольпоскопічне, гістологічне дослідження → лікування (консервативне, деструктивне, комбіноване)
- аналіз на ДНК ВПЛ високого канцерогенного ризику → не виявлена → проведення рутинного обстеження через 5-7 років.

Сучасне застосування цитологічних досліджень і тестів на ДНК ВПЛ дозволить значно покращити ефективність скринінгу, що полягатиме в підвищенні чутливості до 99-100% [4] та подовженні термінів повторного обстеження.

Список літератури:

1. Munoz N., Bosch F., Sanjose S. et al. Epidemiologic classification of human papillomavirus types associated with cervical cancer / N. Munoz, F. Bosch, S. de Sanjose et al. // The New England Journal of Medicine. – 2003. – V. 348. – P. 518–552.
2. Antilla A., Jordan J. European Guidelines for Quality Assurance in Cervical Cancer Screening. Second Edition – Summery Document / A. Antilla, J. Jordan // Annals of Oncology. – 2010. – V. 21 (3). – P. 448–458.
3. Cuzick J. Role of HPV testing in clinical practice / J. Cuzick // Virus Research. – 2002. – V. 89. – P. 263–269.
4. Petry KU., Barth C., Wasem J. A model to evaluate the costs and clinical effectiveness of human papilloma virus screening compared with annual papanicolaou cytology in Germany / KU Petry, C Barth, J Wasem // European Journal of Obstetrics, Gynecology and Reproductive Biology. – 2017. – V. 212. – P. 132–139.

ІМУНОТЕРАПІЯ – НОВИЙ ПІДХІД У ЛІКУВАННІ ОНКОЛОГІЧНИХ ЗАХВОРЮВАНЬ

Майборода Олена Іванівна,

к.х.н., доцент

Національний університет харчових технологій

Загороднюк Тетяна Євгеніївна,

здобувач вищої освіти

Національний університет харчових технологій

Дослідження проблем онкології не втрачають своєї актуальності, що визначається постійним зростанням захворюваності населення на злоякісні новоутворення, труднощами у ранній діагностиці, високій вартості і складності лікування, високим рівнем інвалідизації та летальності.

Онкологічні захворювання є однією з основних причин захворюваності і смертності в усьому світі. За останні 100 років за цими показниками онкопатологія перемістилася з десятого місця на друге, поступаючись лише хворобам серцево-судинної системи)[1,2]. Ситуація настільки тривожна, що кожна четверта людина протягом життя ризикує захворіти на рак. Рівень захворюваності залежить від багатьох екзо- та ендогенних факторів. Порушення процесів обміну, збої гормональної системи, сильний тривалий стрес, шкідливі звички, невилікуваний запальний процес, вплив різноманітних канцерогенних речовин, радіоактивного та УФ випромінювання, тощо. Певну роль відіграють природні геохімічні умови: недостача у ґрунті кобальту, магнію, нікелю, ванадію; надлишок кальцію, міді, цинку, нікелю, хрому, підвищена мінералізація води.

Онкологія – це неконтрольований аномальний ріст клітин. Вона може виникнути у будь-якому органі або структурі тіла, і складається з крихітних клітин, які втратили здатність до розвитку. 70-90% мутацій у клітинах спровоковані неправильним способом життя і несприятливим навколишнім середовищем. У кожному конкретному випадку виникнення онкологічного захворювання, як правило, неможливо встановити, що стало безпосередньою причиною. Проте очевидно, що в його основі завжди лежить пошкодження ДНК, викликане тим чи іншим фактором навколишнього або внутрішнього середовища організму («рак - хвороба генів»). Іноді рак може бути виявлений "випадково" за допомогою лабораторного тестування або рентгенологічного рутинного тесту або з абсолютно інших причин. Загалом, щоб виявити рак, він повинен досягати розміру 1 см або складатися з 1 мільйона клітин. Виняток із цього загального правила складає рак крові та кісткового мозку (лейкемії та лімфоми) - які часто не виробляють «маси», але будуть виявлені при лабораторних дослідженнях.

Трансформація нормальної клітини в ракову, ймовірно, не є такою критичною подією у генезі раку; скоріше, це нездатність імунних клітин організму ідентифікувати та знищити новоутворені ракові клітини, коли їх небагато. Ризик розвитку раку збільшується у тих осіб, імунна система яких пригнічена внаслідок

певних факторів, включаючи хронічний стрес, старість, хронічну виснажливу хворобу, попереднє застосування хіміотерапії та зловживання такими ліками, як анальгетики, антибіотики та кортикостероїди. Пухлинні клітини для уникнення імунної відповіді здатні використовувати механізми, які в нормі контролюють вираженість і тривалість імунної відповіді.

Імуноterapia – це певний вплив, що комплексно діє на імунну систему хворого з метою підвищення її захисних функцій. Існує декілька видів імуноterapiї:

- моноклональні антитіла та пухлинно-агностичні методи лікування, такі як інгібітори контрольних точок;
- лікування онколітичним вірусом;
- Т-клітинна терапия;
- вакцини проти раку[3].

Метою імуноterapiї сьогодні є не вбивство ракової клітини, а модифікація клітин імунної системи (Т-лімфоцитів) для боротьби безпосередньо з клітинами пухлини. Як правило при появі пухлинних клітин імунна система розпізнає їх і ліквідує, але на певному етапі ракові пухлини починають проявляти механізми ухилення від імунної відповіді. Внаслідок непомірного зростання клітини пухлини мають змогу цілком уникати дії імунної системи, що призводить до негативних наслідків.

Недавно, у 2018 році, американський вчений імунолог Д. П. Еллісон та японський Т. Хондзё здобули Нобелівську премію з фізіології та медицини за відкриття терапії онкологічних захворювань шляхом пригнічення негативної імунної регуляції [4]. Вони розробили принципово новий підхід до терапії раку, відмінний від радіотерапії та хіміотерапії, який відомий як «інгібування чекпоінту» клітин імунітету.

Дослідження вченими Т-клітинних білків CTLA-4 та PD-1 виявили, що останні гальмують Т-лімфоцити хоча і різними механізмами. Доклінічні дослідження на мишах хворих раком показали можливість вилікувати їх антитілами, які розблоковують протипухлинну активність Т-клітин. Клінічні випробування проти білка CTLA-4 виявилися високоефективними у пацієнтів з запущеною меланомою. Терапія проти PD-1 була ефективнішою при декількох типах рака, включаючи рак легенів, нирок, лімфому та меланому [4,5]. Вчені виявили, що пухлинні клітини застосовують спеціальні маскувальні білки PD-L1 та PD-L2, які зв'язуючись з рецептором PD-1 на Т-лімфоциті, видають себе за здорову клітину та уникають подальшого знищення імунною системою.

Імуноонкологічні препарати перешкоджають зв'язок імунних контрольних точок, так званих чекпоінтів - PD-1, з білковими молекулами пухлини PD-L1 і PD-L2, у такий спосіб пухлина не може сховатися й буде ліквідована діючою Т-клітиною імунної системи.

Препарати - інгібітори чекпоінтів мають великий потенціал для подальшого дослідження. Вони надають змогу відновити «сили» імунної системи для боротьби з пухлиною, внаслідок чого велика кількість активних Т-лімфоцитів здатні знайти та знешкодити навіть метастатичні вогнища пухлини [6]. Найпершим зареєстрованим в Україні імуноонкологічним препаратом класу інгібіторів чекпоінтів, інгібітор PD-1, є препарат пембролізумаб (Кітруда), який

виготовляється компанією «MSD». На ринку України є також атезоліумаб (Тецентрик) [7]. На жаль, вартість цих препаратів на сьогодні дуже висока, особливо враховуючи тривалий курс лікування.

Таким чином було досліджено, що імуноонкологічна терапія шляхом ослаблення блокування імунної системи гарантує досить ефективну й тривалу протидію раку пацієнтам на термінальних стадіях, коли наявні шляхи лікування не допомагають. Цей метод лікування є революційним у терапії раку, а також має потенціал до радикальної зміни схеми лікування багатьох типів раку. Імуноонкологічна терапія може працювати зупиняючи або сповільнюючи зростання ракових клітин; припиняючи поширення раку на інші частини тіла; допомагаючи імунній системі розпізнати клітини пухлини, ефективніше працювати над їх знищенням.

Список використаних джерел:

1. МОЗ України (2021) Національна стратегія контролю онкологічних захворювань до 2030 року, 1-2. Вилучено з: <https://moz.gov.ua/uploads/ckeditor/%D0%93%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B4%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B5%20%D0%BE%D0%B1%D0%B3%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F/2021/01/28/%D0%9D%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%20%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%8F.pdf>
2. Панфілова Г. Л., Матушак М. Р., Панфілова А. Л. (2020) Характеристика сучасної стратегії контролю онкологічних патологій в Україні. Вилучено з: <https://dspace.nuph.edu.ua/bitstream/123456789/21972/1/b4c141c2-da8d-47ad-a957-4e1126162f84%20-%2010.pdf>
3. Understanding Immunotherapy (2020) Вилучено з: <https://www.cancer.net/navigating-cancer-care/how-cancer-treated/immunotherapy-and-vaccines/understanding-immunotherapy>
4. Press release: The Nobel Prize in Physiology or Medicine 2018. <https://www.nobelprize.org/prizes/medicine/2018/press-release/>
5. Новосад О. І. та ін. (2016) Прогностична роль PD-L-лігандів при лімфомі Ходжкіна. *Клиническая онкология*. Вилучено з: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=klinonk_2016_4_8
6. Yoshiko Iwai, Seigo Terawaki, Tasuku Honjo. PD-1 blockade inhibits hematogenous spread of poorly immunogenic tumor cells by enhanced recruitment of effector T- cells. // *International Immunology*, V. 17, Is.2, 2005, P.133–144, <https://doi.org/10.1093/intimm/dxh194>
7. Liskovych M. Nobel Prize in Medicine is a forward step in immunotherapy of cancer. Rather costly yet... <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2551020-nobel-z-medicini-ce-krok-vpered-v-imunoterapii-raku-nedesevij-pokiso.html>

ОСОБЛИВОСТІ МАКРОСКОПІЧНИХ ЗМІН СУГЛОБОВОГО ХРЯЩА ПІСЛЯ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО МОДЕЛЮВАННЯ ОСТЕОПОРОЗУ У ЩУРІВ

Мешкова Олена Віталіївна,

асистент кафедри анатомії людини, оперативної хірургії та топографічної анатомії

Здовбіцька Юлія Василівна,

асистент кафедри анатомії людини, оперативної хірургії та топографічної анатомії

Науковий керівник

Григор'єва О.А.

професор, д.мед.н., завідувача кафедри анатомії людини, оперативної хірургії та топографічної анатомії

Запорізький державний медичний університет

Кафедра анатомії людини, оперативної хірургії та топографічної анатомії

Запорізький державний медичний університет, м. Запоріжжя

Остеопороз – це прогресуюче захворювання скелету метаболічного характеру, при якому відмічається системна втрата кісткової маси з порушенням її будови, яка веде за собою зниження фізичної міцності кісток та виникнення ризику розвитку переломів навіть в умовах незначної травматизації. Все це знижує якість життя, приводить до ранньої інвалідизації. Остеоартрит є найбільш поширеним хронічним захворюванням суглобів, що викликає пошкодження хрящів і оточуючих їх тканин. Остеоартрит і остеопороз - це два захворювання опорно-рухового апарату, пов'язані з ураженням суглобових структур. Іноді вони обидва виникають поруч та потенціюють перебіг кожного.

Матеріали і методи дослідження. В роботі було досліджено особливості будови суглобового хряща великогомілкової кістки 54 білих сингенних щурів. Моделювання експериментального остеопорозу було відтворено за допомогою внутрішньоочеревинного введення ретинолу ацетату у дозі 70 мг/кг маси тіла протягом 15 діб (Xudong W, Tongzhou L. et al. 2019). Дослідження суглобового хряща проксимального епіфіза великогомілкової кістки було проведено на 14, 30, 90 та 180 добу після моделювання експериментального остеопорозу шляхом виведення щурів із експерименту.

Отримані результати та їх обговорення. При макроскопічному дослідженні через 14 днів після введення ретинолу ацетату колінний суглоб щурів дещо збільшений в розмірах. Зовні не деформований. По ходу кровоносних судин стегна визначається збільшена в діаметрі судина з молочно-білим вмістом. Капсула суглоба потовщена, гіперемійована. При розтині суглоба визначається

зрощення менісків з суглобовими хрящами стегнової і великогомілкової кісток, наявність набряклої рідини. Через 120 діб після введення ретинолу ацетату визначається рубцювання периартикулярних тканин, капсула потовщена, визначаються ділянки бурого кольору. Визначаються параартикулярні білуваті інфільтрати, грануляційне розростання кісткової тканини надвиростків великогомілкової і стегнової кістки. При розтині капсули визначається, що суглобова поверхня нерівна, тьмяна, визначаються осередки зрощення хряща з капсулою і меніском. У порожнині суглоба визначається детрит.

Таким чином, після внутрішньоочеревинного введення ретинолу ацетату у дозі 70 мг/кг маси тіла протягом 15 діб у щурів розвивається остеоартроз, що макроскопічно вже з 14 доби після проведення експерименту проявляється першими макроскопічними ознаками, а на 180 добу після закінчення експерименту спостерігається прогресування дегенеративного процесу.

ВІДНОВЛЕННЯ КРИТИЧНОСТІ ДО ХВОРОБИ АБО ІНСАЙТ-ОРІЄНТОВАНА ПСИХОТЕРАПІЯ ХВОРИХ З ПЕРШИМ ПСИХОТИЧНИМ ЕПІЗОДОМ

Осокіна Ольга Ігорівна,

д.мед.н., професор
професор кафедри неврології, психіатрії та фізичної реабілітації
ПВНЗ «Київський медичний університет»

Івнєв Борис Борисович,

д.мед.н., професор
ректор, ПВНЗ «Київський медичний університет»

Путятін Геннадій Геннадійович,

к.мед.н., доцент
завідувач кафедри психіатрії, психотерапії, наркології та медичної психології
Донецький національний медичний університет МОЗ України

Ящишина Юлія Володимирівна,

к.психол.н., доцент
доцент кафедри психіатрії, психотерапії, наркології та медичної психології
Донецький національний медичний університет МОЗ України

Корченко Олена Юріївна,

асистент кафедри неврології, психіатрії та фізичної реабілітації
ПВНЗ «Київський медичний університет»

Інсайт-орієнтована психотерапія (ІОПТ) є модифікованим варіантом психоаналізу з привнесенням в нього елементів когнітивно-поведінкової терапії, що дозволяє використовувати даний метод для лікування психотичних розладів, в тому числі пацієнтів з першим психотичним епізодом (ППЕ) [1]. Поняття «перший психотичний епізод» об'єднує за синдромальним принципом схожі між собою гострі стани порушення психіки, які проявляються порушенням мислення, маренням, галюцинаціями, психомоторним збудженням, зміною афекту і порушенням критичності пацієнтів до свого стану [2]. Критичність до власної хвороби в зарубіжній літературі позначається терміном «інсайт» [3] і є здатністю пацієнта усвідомлювати наявність психічної хвороби, її симптомів і необхідність терапії. Таким чином, можна говорити про наявність критичності до хвороби в повному обсязі тоді, коли пацієнт має адекватні уявлення про свою хворобу, її прояви, усвідомлює необхідність лікування і всіляко сприяє йому. За літературними даними 30-97% пацієнтів з шизофренією не усвідомлюють наявності хвороби, заперечують її симптоми, що ускладнює медикаментозне лікування і обмежує можливості соціальної реабілітації [4, 5]. Таким чином, актуальність

дослідження критичності до хвороби у пацієнтів з ППЕ і психокорекція окремих її складових обумовлена необхідністю подолання проблеми медикаментозного комплайенсу, тобто дотримання хворими лікарських призначень.

Мета дослідження. На основі наявних даних про структуру інсайту і його динаміку на різних стадіях хвороби розробити напрямки ІОПТ з подальшою їх апробацією і оцінкою ефективності для пацієнтів з ППЕ.

Матеріал і методи дослідження. До основної групи увійшли 55 хворих з ППЕ у віці 19–35 років, які отримували крім стандартної медикаментозної і психосоціальної терапії – ІОПТ, спрямовану на відновлення критичності пацієнта до свого стану і оптимізацію усвідомлення хвороби в цілому.

Перший епізод психозу як збірне поняття об'єднував пацієнтів, що мають не більше 2-х госпіталізацій з гострими психотичними станами багато в чому схожими між собою, але при відсутності клінічно помітної негативної симптоматики. Розподіл пацієнтів основної групи за діагностичними категоріями відповідно до МКХ-10 був наступним: шизофренія параноїдна, період спостереження менше року (F20.09) – 11 (20%) осіб, гострий поліморфний психотичний розлад з симптомами шизофренії (F23.1) – 22 (40%) особи, гострий шизофреноподібний психотичний розлад (F23.2) – 6 (11%) осіб, шизоафективний розлад (F25) – 16 (29%) осіб. Пацієнти групи порівняння (30 осіб) отримували стандартне лікування відповідно до клінічних протоколів надання психіатричної допомоги для даного контингенту хворих. Всі пацієнти отримували медикаментозне лікування антипсихотичними препаратами, при цьому перевага віддавалася атипичним антипсихотикам.

Для вимірювання рівня критичності до хвороби (інсайту) у хворих з ППЕ була використана шкала «SUMD» (The Scale to Assess Unawareness of Mental Disorder), яка була адаптована Іржевською В.П. в 2009 році [6]. Дана методика була представлена у вигляді полуструктурованого інтерв'ю і пропонувала чіткі критерії оцінювання рівня критичності пацієнтів до власної хвороби. Так, критичність оцінювалася по семи шкалах, кожна з яких оцінювалася за трьома параметрами усвідомлення хвороби («усвідомлення саме хвороби», «розуміння причин хвороби», «сприйняття хвороби оточуючими») за допомогою присудження відповідям пацієнтів від 1 до 5-ти балів за інтервальною шкалою. Повне усвідомлення (1 бал) характеризувало адекватну і стійку репрезентацію хвороби, часткове усвідомлення (3 бали) вказувало на суперечливість і відсутність чітких переконань щодо свого захворювання, відсутнє усвідомлення (5 балів) свідчило про перекручену репрезентацію, заперечення хвороби і її симптомів. Оцінка критичності до хвороби по SUMD у пацієнтів основної групи проводилася двічі – на початку терапії і після проведення лікування, яке включало ІОПТ. У групі порівняння результати SUMD оцінювалися в перші дні лікування в стаціонарі і перед випискою пацієнтів з лікарні.

Результати та обговорення. При первинній оцінці усвідомлення хвороби по SUMD у пацієнтів обох груп рівень інсайту був порушеним: критичність до хвороби повністю була відсутня у 84% пацієнтів в основній групі і 79% в групі порівняння ($p > 0,05$), а у 16% (основна група) і 21% (група порівняння) усвідомлення хвороби було частковим ($p > 0,05$) (таблиця 1). Перед початком

лікування середній бал по SUMD в основній групі ($3,42 \pm 0,07$ бали) статистично значимо ($p > 0,05$) не відрізнявся від його значення в групі порівняння ($3,81 \pm 0,08$ бали).

Таблиця 1

Динаміка загального показника інсайту по SUMD у пацієнтів основної групи та групи порівняння до и після лікування

Лікування	Основна група (N=55)			Група порівняння (N=30)		
	Критичність в повному обсязі	Критичність часткова	Критичність відсутня	Критичність в повному обсязі	Критичність часткова	Критичність відсутня
	%±m%	%±m%	%±m%	%±m%	%±m%	%±m%
До	0	16,3±4,9	83,6±4,9	0	20,8±6,6	79,2±6,6
Після	49,1±6,7	47,3±6,7	3,6±2,5	10,0±5,5	70,0±8,4	20,0±7,3

На психотичній стадії хвороби, яка характеризувалась наявністю позитивної симптоматики, поряд з афективними порушеннями усвідомлення пацієнтами психічної хвороби було помітно порушено до повної анозогнозії. На даній стадії пацієнти не могли диференціювати хворобливі психічні симптоми від нормальної психічної діяльності. Вихід з психотичної стадії і початок становлення ремісії характеризувались усуненням позитивних симптомів і поступовим відновленням критичного усвідомлення пацієнтами своєї хвороби. Таким чином, при ПШЕ можна було спостерігати різний рівень критичності до хвороби, а також динамічну зміну рівня усвідомлення в процесі перебігу захворювання.

Пацієнтам основної групи крім базового лікування проводилась ІОПТ, яка мала свої особливості в залежності від тяжкості симптомів і етапності перебування пацієнта в лікарні: I – етап безпосереднього надходження в психіатричний стаціонар і прийняття пацієнтом рішення про госпіталізацію; II – етап лікування в стаціонарі, на якому відбувалось усунення психотичних симптомів і формування ремісії.

I. На етапі госпіталізації для пацієнтів, які перебували в психотичному стані і сумнівалися в тому, чи давати згоду на лікування, була розроблена когнітивна модель ІОПТ [7], яка знижувала кількість примусових госпіталізацій і допомагала пацієнтам швидше адаптуватися до ізолюючих умов перебування в лікарні. У пацієнтів, які вперше зіткнулись з необхідністю госпіталізації, крім викликаного хворобою порушення критичності до захворювання, відзначався страх перебування в психіатричному стаціонарі, упередження перед психіатричними установами і тривога перед відсутністю поруч близьких людей. Тому важливо було вжити заходів, здатних знизити рівень тривоги пацієнтів особливо в перші години і дні перебування в клініці. Якісна психотерапевтична робота з пацієнтами забезпечувала довіру лікареві і була профілактикою некомплайентної поведінки на наступних етапах лікування.

Основними кроками ІОПТ на етапі госпіталізації були: 1 – позначення проблеми; 2 – ідентифікація, віддалення і реструктуризація неадаптивних думок; 3 – ідентифікація симптомів і дистанційованість від них; 4 – партнерська пропозиція. На перших двох кроках терапевтична робота була спрямована на усунення негативного ставлення пацієнта до психіатричних установ, факту госпіталізації, лікарів-психіатрів, лікування психотропними засобами. На третьому кроці терапії аргументувалася необхідність перебування пацієнта в стаціонарі з акцентуванням його уваги на поліпшенні самопочуття і вирішенні проблемної ситуації в процесі лікування. Партнерська пропозиція включала: 1) пропозицію пацієнтові співпраці в усуненні симптомів психічного розладу, заснованого на довірі лікарю; 2) опис пацієнтові короткої покрокової схеми його перебування в стаціонарі з опорою на усунення заявлених пацієнтом симптомів, усунення проблемної ситуації в максимально стислі терміни; 3) акцент на значному поліпшенні стану пацієнта і вирішенні проблемної ситуації.

Виходячи з відомих концепцій інсайту, він включає в себе сім складових, представлених у вигляді шкал SUMD, а саме: «Усвідомлення наявності психічного розладу», «Усвідомлення симптомів психічного розладу», «Усвідомлення необхідності лікування», «Усвідомлення ефекту від медикаментів», «Усвідомлення соціальних наслідків хвороби», «Усвідомлення назви психічного розладу», «Усвідомлення визначення психічного розладу».

II. ІОПТ, яка проводилася на етапі лікування пацієнтів в стаціонарі, спиралася на концепції інсайту і ставила такі завдання: 1) оптимізувати наявні у пацієнта знання, щодо факту наявності психічного розладу, його назви, причин і можливих соціальних наслідків; 2) підвищити усвідомлення пацієнтом актуальних симптомів, що становлять клінічну картину його захворювання, їх відмежування від нормальної психічної діяльності; 3) підвищити усвідомлення необхідності медикаментозного лікування і того, що призначена терапія ефективна по відношенню до симптомів психічного розладу; 4) усвідомити необхідність психотерапевтичних втручань, спрямованих на виявлення неадаптивних механізмів психологічного захисту та оптимізацію поведінкових стратегій подолання наявних порушень.

Різні аспекти критичності до хвороби мали різне клінічне значення, чим обумовлена неоднозначність їх впливу на перебіг, прогноз хвороби і особливості психотерапевтичного впливу. Високий ступінь усвідомлення таких аспектів, як «усвідомлення наявності психічного розладу», її «симптомів» і «соціальних наслідків хвороби» мав зв'язок з появою депресивної симптоматики; усвідомлення аспектів «необхідності лікування», «ефекту від медикаментів» і «усвідомлення симптомів хвороби» - з кращим клінічним прогнозом і відновленням соціальної активності; показники «усвідомлення наявності психічного розладу» і «соціальних наслідків хвороби» корелювало з більш високим рівнем стигматизації. Краща обізнаність про симптоми хвороби та її лікування при низькому показнику стигматизації дозволяли вчасно розпізнавати симптоми рецидиву, що сприятливо відбивалось на прогнозі хвороби. Це робило необхідним диференційовано підходити до корекції окремих складових інсайту.

Результати оцінки ефективності ІОПТ представлені в таблиці 1, де відображена динаміка загального показника SUMD до і після проведення ІОПТ. Встановлено значне ($p < 0,05$) збільшення серед пацієнтів основної групи осіб, які мали повне усвідомлення хвороби – 27 ($49,1 \pm 6,7\%$) осіб, часткове усвідомлення зазначалося у 26 ($47,3 \pm 6,7\%$) випробовуваних, усвідомлення хвороби повністю було відсутнє тільки у 2 ($3,6 \pm 2,5\%$) хворих.

У групі порівняння лише 3 ($10,0 \pm 5,5\%$) пацієнта потрапляли під критерії повного усвідомлення хвороби, більша ж частина їх усвідомлювала захворювання частково – 21 ($70,0 \pm 8,4\%$) або повністю не усвідомлювала свою хворобу – 6 ($20,0 \pm 7,3\%$) осіб.

Висновки. Таким чином, психотерапевтична корекція рівня інсайту у хворих з ППЕ з використанням запропонованих нами моделей ІОПТ показали свою ефективність. Оптимізація рівня критичності до хвороби вимагала диференційованого підходу до різних її складових. Переважно було здійснювати корекцію тих складових, які не були пов'язані з ризиком появи депресивної симптоматики, вираженого дистресу і стигматизації. Доцільним було підвищення усвідомлення симптомів психічного розладу і їх причин, усвідомлення необхідності лікування і наявності ефекту від медикаментів. ІОПТ у пацієнтів з ППЕ сприяла профілактиці стигматизації та некомплайентної поведінки.

Список літератури

1. Вид В.Д. Психотерапия шизофрении. 3-е изд. – СПб: Питер, 2008. – 512 с.
2. Мангуби Д. А. Первичный психотический эпизод: новые лекарственные формы как альтернатива инъекциям // Здоров'я України. – 2011. - № 4 (19). – С. 32 – 33.
3. Insight in schizophrenia spectrum disorders: relationship with behavior, mood and perceived quality of life, underlying causes and emerging treatments / P.H. Lysaker, M.L. Pattison, B.L. Leonhardt, S. Phelps, J.L. Vohs // WPA. – 2018. - Vol. 17 (1). – P. 12-23.
4. Insight change in psychosis: Relationship with neurocognition, social cognition, clinical symptoms and phase of illness / P.J. Quee, L. van der Meer, L. Krabbendam [et al.] // Acta Psychiatr. Scand. – 2014. – Vol. 129. – P. 126–133.
5. Крупченко Д.А. Клиническое значение осознания болезни при шизофрении // Психиатрия, психотерапия и клиническая психология. – 2012. - №1 (07). – 6 – 16.,
6. Иржевская В.П. Нарушения осознания психической болезни при шизофрении дис. ... канд. мед. наук : 19.00.04 : М, 2009. - 212 с.
7. Осокина О. И. Диагностика и психотерапевтическая коррекция нарушения осознания психической болезни при шизофрении на этапе госпитализации в психиатрический стационар / О. И. Осокина // Журнал «Медицинская психология». – 2011. - №.1 (21) – Т.6. С. 49-53.

НЕСПЕЦИФІЧНА ДОІМУННА РЕЗИСТЕНТНІСТЬ ОРГАНІЗМУ ХВОРИХ НА НЕГОСПІТАЛЬНУ ПНЕВМОНІЮ

Сидорчук Леонід Ігоревич,

к.мед.н., доцент,
Буковинський державний медичний університет
м.Чернівці, Україна

Міхєєв Андрій Олександрович,

к.біол.н., доцент,
Буковинський державний медичний університет
м.Чернівці, Україна

Дейнека Святослав Євгенович,

д.мед.н., професор,
Буковинський державний медичний університет
м.Чернівці, Україна

Джуряк Валентина Степанівна,

асистент
Буковинський державний медичний університет
м.Чернівці, Україна

Сидорчук Ігор Йосипович,

д.мед.н., професор,
Буковинський державний медичний університет
м.Чернівці, Україна

Бліндер Олена Олександрівна,

к.мед.н., доцент,
Буковинський державний медичний університет
м.Чернівці, Україна

Попович Валентина Богданівна,

асистент
Буковинський державний медичний університет
м.Чернівці, Україна

Резюме: Неспецифічна доімунна резистентність організму хворих на негоспітальну пневмонію характеризується міграцією імунокомпетентних клітин і гуморальних факторів, що формують вроджений імунітет із

периферичної крові у вогнище запалення, що призводить до їх пониження у крові. За розвитку негоспітальної пневмонії понижується кількісні показники гуморальної ланки неспецифічного протиінфекційного захисту: – концентрація природніх антитіл знижується на 53,87%, активність системи комплементу – у 4 рази, що призводить до порушення фагоцитарної активності нейтрофільних гранулоцитів і моноцитів на перших етапах. Активовані нейтрофільні гранулоцити і моноцити/макрофаги периферичної крові проявляють підвищену секреторну активність стосовно доімуних прозапальних цитокінів, концентрація яких у периферичній крові підвищується: інтерлейкіну-1 β (IL-1 β) на 39,32%, інтерлейкіну-6 (IL-6) на 54,05%, інтерлейкіну – 8 (IL-8) – на 40,98%, фактору некрозу пухлин-альфа – на 38,81%, а також альфа-інтерферону – на 13,19%.

Ключові слова: негоспітальна пневмонія, неспецифічна резистентність, рання індуцельна відповідь.

Вступ. Негоспітальна пневмонія (НП) характеризується інфекційно-запальним процесом у нижніх відділах респіраторного тракту з високою захворюваністю, яка не має тенденції до зменшення. В останні десятиріччя негоспітальна пневмонія посідає одне з основних причин смертності. Зростання захворюваності синхронно підвищується із зростанням кількості імунокомпроментованих осіб [1]. В останніх нерідко виявляються зниження факторів і механізмів неспецифічного протибактеріального захисту, яке негативно впливає на перебіг і прогноз захворювання – на передній план виступають тяжкі інфекційні ураження дихальних шляхів, які негативно впливають на показники імунного статусу хворих.

Неспецифічна резистентність організму стосовно інфекції складається із послідовного включення у боротьбу із проникненим збудником (патогенним або опортуністичним мікроорганізмом) із трьох ключових етапів: факторів вродженої резистентності, ранньої індуцельної відповіді та набутого адаптивного специфічного імунітету. Перші два механізми відносяться до неспецифічних доімуних механізмів резистентності.

Фактори природної резистентності включаються у захист моментально після проходження патогеном бар'єрів (шкіри, слизових оболонок) і попадання у внутрішнє середовище організму. Дія цих факторів продовжується протягом всього періоду перебігу інфекції, але найбільш ефективно вони проявляють свою дію протягом перших чотирьох годин після інтервенції збудника, так як ці фактори являються практично одними захисниками організму, а саме це клітинні і гуморальні фактори природньої резистентності. До перших відноситься нейтрофільні гранулоцити, тканинні макрофаги та природні кілери (Natural killery). Гуморальні фактори представлені лізоцимом, системою комплементу, інтерферонами (альфа-бета), природніми антитілами (імуноглобулінами класу G (Ig G)), пропердином, лактоферином, трансферином, лактопероксидазою та ін. До недоліків цих факторів є те, що у випадку потрапляння мікробного агенту йому протистоять всі фактори відразу, що часом є неадекватним і має ряд побічних ефектів, а також немає тонкої специфічності під час реагування та не залишається імунологічна пам'ять. Після цього вступає у захист організму рання

індуцельна відповідь, яка більш потужна та її дія найбільш ефективно проявляється протягом перших 94 годин, тобто до того часу поки не почнуть проявлятися фактори і механізми специфічної імунної відповіді. Перераховані фактори і механізми діють за постійного контакту респіраторного тракту з чинниками навколишнього середовища. У ділянці верхніх дихальних шляхів особливе значення у протиінфекційному неспецифічному захисті надається мукоциліарній системі. У ділянці нижніх дихальних шляхів (альвеол, мілких бронхів) ключова роль належить клітинам фагоцитарної системи (моноцитам/макрофагам, нейтрофільним гранулоцитам). За фагоцитозу настає зниження кількості бактерій, деградація і розпад збудника інфекційно-запального процесу та елімінація складових компонентів збудника і транслокація їх макрофагами у ділянку мукоциліарної системи, де проходить заключний етап елімінації.

Викладене вище засвідчує про доцільність встановлення змін факторів і механізмів неспецифічної доімунної резистентності організму хворих на негоспітальну пневмонію, що може дати інформацію про патогенез захворювання, перебіг, ускладнення та покращити не тільки діагностику, а також терапевтичну тактику і прогноз захворювання.

Мета дослідження. Встановлення факторів (гуморальних і клітинних), що формують неспецифічну доімунну резистентність організму хворих на негоспітальну пневмонію.

Матеріали та методи. У дослідження включали пацієнтів з негоспітальною пневмонією III групи обох статей віком 25-54 роки, які перебували на стаціонарному лікуванні у терапевтичному відділенні. Клініко-лабораторне обстеження проведене у 50 пацієнтів (42 чоловіків і 8 жінок), середнього віку $25,9 \pm 4,2$ роки. Контрольну групу склали 29 практично здорових осіб (21 чоловік і 8 жінок), середній вік – $28,8 \pm 3,3$ роки. Для встановлення провідних показників неспецифічної доімунної резистентності у хворих брали периферичну кров із ліктьової вени вранці натщесерце. Популяцію нейтрофільних гранулоцитів периферичної крові одержували за допомогою центрифугування на подвійному градієнті щільності 1.093 фікол-верографіну [2]. Моноцити із периферичної крові виділялись за методом H.R. Recalde [3]. Життєздатність клітин у суспензії підтверджували у тесті із трипановим синім. Вона становила 89-93%.

Фагоцитарну активність нейтрофільних гранулоцитів і моноцитів периферичної крові визначали чашковим методом [4]. У мазках підраховували не менше 200 клітин. Вираховували фагоцитарну активність – відсоток фагоцитуючих нейтрофілів або моноцитів, фагоцитарне число – кількість поглинуючих *S. aureus* 209P на один фагоцитуючий нейтрофільний гранулоцит або моноцит. Показник деградаційної здатності нейтрофільних гранулоцитів і моноцитів (у відсотках) встановлювали за наявності у цитоплазмі зернистості у фагосомах, яка відповідала продуктам деградації *S. aureus* 209P.

Вміст доімунних цитокінів визначали у супернатантах клітин, одержаних після центрифугування, імуноферментним методом, використовуючи тест-системи фірми R&D System (США).

Для встановлення інформативності порушень показників неспецифічної доїмунної резистентності організму хворих на негоспітальну пневмонію визначали ступінь порушень неспецифічної доїмунної резистентності кожного показника. За наявності недостатності доїмунної резистентності показник був негативним числом зі значенням «мінус», значення показника зі знаком «плюс» свідчило про підвищену функцію у неспецифічній доїмунній резистентності організму хворих [5].

Одержані результати опрацьовували методом варіаційної статистики з визначенням середньої арифметичної (M), похибки середніх величин ($\pm m$), достовірності різниці ознак ($P < 0,05$).

Результати дослідження та їх обговорення. До компонентів неспецифічних доїмунних факторів і механізмів резистентності організму належать клітинні і гуморальні фактори природнього (вродженого) імунітету. Клітинні фактори неспецифічного протиінфекційного захисту представлені моноцитами/макрофагами, тканинними макрофагами, гранулоцитами (нейтрофільними, базофільними та еозинофільними), тучними клітинами, Олімфоцитами (null-lymphocytes), природніми кілерами (natural killer cells) та іншими.

Опортуністичні бактерії – збудники негоспітальної пневмонії при адгезії та колонізації слизової оболонки і проникненні у тканину індукують альтернативний шлях активації системи комплементу, результатом якої є утворення фрагментів C3a, C5a, C3b та інші. Компоненти C3a і C5a є прозапальними медіаторами з хемотаксичною активністю. У хворих на негоспітальну пневмонію активність системи комплементу знижується у 4 рази, що сприяє притоку нейтрофільних гранулоцитів у вогнище запалення, тому у периферичній крові їх кількість знижується на 4,71% за рахунок зниження сегментоядерної субпопуляції на 9,71%, за підвищеної відносної кількості паличкоядерних нейтрофілів на 50,27%. Компонент комплементу C3b та природні імуноглобуліни G (Ig G), концентрація яких у периферійній крові знижена на 53,87%, взаємодіють з мікроорганізмом – збудником та опсонізують його – підготовлюють мікроорганізм до поглинання фагоцитуючими клітинами. Але слід пам'ятати, що опортуністичні бактерії проявляють імуносупресивну активність (антілізоцимну, антикомплемтарну, протиімуноглобулінову), що підтверджується нашими попередніми дослідженнями.

У хворих на негоспітальну пневмонію фагоцитарна активність нейтрофільних гранулоцитів понижена на 59,54%, моноцитів – на 52,07%, фагоцитарне число нейтрофільних гранулоцитів – на 64,58%, моноцитів – на 63,57%, знижується також фагоцитоз і на заключних етапах. Природня бактерицидна активність фагоцитуючих клітин знижується на 46,34, а стимульована пірогеналом – на 57,65%, потенційна бактерицидна активність фагоцитуючих клітин знижується на 65,48%, а коефіцієнт активності фагоцитозу знижується лише на 7,79%. Пониження показників фагоцитозу нейтрофільних гранулоцитів і моноцитів, з нашої точки зору, пов'язано з наявністю імуносупресивної активності збудників негоспітальної пневмонії.

Активовані в результаті фагоцитозу бактеріальними антигенами нейтрофільні гранулоцити, моноцити/макрофаги продукують ряд доіmunних цитокінів: фактор некрозу пухлин–альфа, інтерлейкіни І β (ІL–І β), інтерлейкін-6 (ІL–6), інтерлейкін – 8 (ІL–8), альфа-інтерферон та інші, які активують нові популяції імунокомпетентних клітин, що мігрували у вогнище запалення – моноцити/макрофаги, гранулоцити (нейтрофільні, базофільні, еозинофільні), 0-лімфоцити (природні кілери, К-клітини, ЛАК-клітини). Ці клітинні популяції, отримавши стимуляційну дію від цитокінів також починають продукувати медіатори індуцельної відповіді, залучаючи у процес неспецифічної доіmunної резистентності все нові і нові імунокомпетентні клітини.

Головними захисниками організму від бактерій на стадії ранньої індуцельної відповіді є нейтрофільні гранулоцити. Вони характеризуються наявністю двох ключових функцій: поглинають і вбивають бактерії, а також продукують доіmunні цитокіни: ІL–І β , ІL–8, ФНП-альфа, альфа-інтерферон та інші, за допомогою яких активуються і залучаються у боротьбу із бактеріями нові популяції імунокомпетентних клітин, що мігрували у вогнище запалення. Крім того, нейтрофільні гранулоцити, моноцити/макрофаги продукують фактор росту фібробластів, який відіграє провідну роль у репаративних процесах, підсилюючи заживлення ран. У хворих на негоспітальну пневмонію підвищується концентрація інтерлейкіну І β (ІL–І β) на 39,32%, інтерлейкіну- 6 (ІL–6) – на 54,05%, інтерлейкіну – 8 (ІL–8) – на 40,98%, фактора некрозу пухлин альфа (ФНП– α) – на 38,81%, альфа-інтерферону – на 13,19%. Зростання концентрації перерахованих вище доіmunних цитокінів в період ранньої індуцельної відповіді, які беруть участь у розвитку запальної реакції – універсальної захисної реакції, опосередкованої факторами і механізмами неспецифічної доіmunної резистентності організму. За бактеріальної агресії при негоспітальній пневмонії піддаються клітини, які вистилають бар'єрні органи та клітинні елементи судин, що знаходяться у них. Тому розвиток пневмонії найчастіше ініціюють епітеліоцити респіраторного тракту, фібробласти та ендотеліоцити капілярів власної пластинки слизової оболонки. У відповідь на агресію патогену у клітинах організму активуються гени, які забезпечують синтез доіmunних цитокінів (ІL–І β , ІL–6, ІL–8, ІL–12). Саме ці медіатори міжклітинних взаємодій активують клітини неспецифічної доіmunної резистентності (нейтрофільні гранулоцити, моноцити, тканинні макрофаги).

Перераховані імунокомпетентні клітини та продуковані ними доіmunні цитокіни беруть участь у запальному процесі при негоспітальній пневмонії, результатом запального процесу є підвищення температури тіла (ІL–І β , ІL–6), синтезуються гепатоцитами білки гострої фази (С-реактивні білки під впливом ІL-1), проявляються ознаки запалення (ФНП– α), лейкоцитоз та інші ознаки маніфестації негоспітальної пневмонії.

Висновки.

1. Неспецифічна доіmunна резистентність організму хворих на негоспітальну пневмонію характеризується міграцією імунокомпетентних клітин і гуморальних факторів із периферичної крові у вогнище запалення, що призводить до їх пониження у крові.

2. За розвитку негоспітальної пневмонії знижується кількісні показники гуморальної ланки неспецифічного протиінфекційного захисту – концентрація природніх антитіл знижується на 53,87%, активність системи комплементу у 4 рази, що призводить до порушень фагоцитарної активності нейтрофільних гранулоцитів і моноцитів: фагоцитарна активність нейтрофільних гранулоцитів і моноцитів знижується на 59,54%, їх природня бактерицидна активність знижується на 46,34%, стимульована пірогеналом – на 57,65%, потенційна бактерицидна активність – на 65,48%, а коефіцієнт активності фагоцитозу - на 7,71% ($P>0,05$).

3. Активовані нейтрофільні гранулоцити і моноцити/макрофаги периферичної крові проявляють підвищену секреторну активність стосовно доімунних прозапальних цитокінів, підвищуючи концентрацію у периферичній крові інтерлейкіну- 1β (IL- 1β) на 39,32%, інтерлейкіну-6 (IL-6) – на 54,05%, інтерлейкіну – 8 (IL – 8) – на 40,98%, фактору некрозу пухлин – альфа – на 38,81%, а також альфа-інтерферону – на 13,19%.

Література

1. Каспрук Н.А., Сидорчук Л.І., Левицька С.А. та інші. Фактори і механізми неспецифічного протиінфекційного захисту організму хворих на негоспітальну пневмонію.// Буковинський медичний вісник – 2013. – Т.17, №4. – С.62-66.

2. Wong I. The identification of Fc and C3 receptors on human neutrophils// I. Wong, R.D. Wilson // Immunological methods. – 1975. – Vol.7.-P.69-76.

3. Harvey R.A. Immunology / R.A. Harvey, P.C. Champe. - New Delhi-Philadelphia-Baltimore-New York-London-Buenos Aires-Hong Kong-Sydney-Tokyo. Lippinkott Williams and Wilkins. 2008. – P. 165-328.

4. Дугас С.Д. Исследование фагоцитоза в клинической практике: Пер. с англ. / С.Д. Дугас, П.Г. Кун. – М.: Медицина. 1983. – С.63-64, 87-88.

5. Немедикаментозная иммунокоррекция / А.М. Земсков, В.М. Земсков, Д.В. Сергеев, А.В. Караулов. - М.: Национальная академия микологии. 2002. – 264 С.

EFFECTIVE METHODS OF OVERCOMING AEROPHOBIA: THERAPY, VRE, HYPNOSIS, NLP, CBT, MEDICATION, PERSON ORIENTED APPROACH

Radul Serhii

Ph.D. in Pedagogics, Associate Professor
Flight Academy of the National Aviation University

Radul Iryna

Ph.D. in Psychology, Associate Professor
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian
State Pedagogical University

Many people experience nervousness or anxiety when they fly. The crowded space, turbulence, and sensations of taking off and landing can certainly be unpleasant. But some people experience an extreme sense of fear or panic when they fly, and they avoid flying altogether. If they must get on a plane, then they are likely to experience panic attacks or other intense symptoms of anxiety.

Fear of flying (aviophobia) is a common complaint: a 2014 YouGov survey suggests that a third of Americans admitted to being slightly anxious about flying, and some 16 percent confessed to being too afraid to fly. Flying phobia is a problem that affects a significant portion of the population. There are a number of therapeutic approaches but no one is universally accepted as the gold standard.

One factor that has helped to amplify fear of flying is the heavy media coverage of airplane accidents. Seeing images of an airplane crash on TV or in the newspaper can sway one's opinion on the safety of air travel without even considering the true risk involved. Airport security measures, such as long queues, body searches, and X-ray scanners can also trigger feelings of anxiety in some people. Sometimes, the fear is simply the result of a bad experience in the past, such as a flight with severe air turbulence.

Often, a fear of flying is not due to the flying itself but stems from related factors, such as:

- a fear of being in an enclosed space (claustrophobia)
- a fear of crowds (enochlophobia)
- a fear of heights (acrophobia)
- a fear of vomiting (emetophobia)
- a fear of hijacking or terrorism

For some, even the prospect of planning future air travel can trigger these symptoms. This can limit leisure options and may be a problem for those who need to travel for business.

Because the causes of aviophobia are diverse, specific treatment options are needed to address the particular fear involved. There are a number of practical ways to reduce the fear associated with flying (and various flying-related phobias):

Below are some different strategies used to combat a fear of flying (and flying-related phobias).

1. Exposure-based therapies

One technique used by psychologists to help people overcome their fear of flying is controlled exposure. Exposure-based therapies work by gradually exposing the person to the object or situation that frightens them.

In general, people with a fear of flying tend to avoid it. This means that they do not have the opportunity to learn that, very often, their fears or anxieties do not come true; or, if they do come true, that they can tolerate them because they are not as terrible as they imagine.

Picture 1.

Flight simulators can be used to help reduce the fear of flying.

Treatment usually involves a number of sessions under the guidance of a trained therapist. In the first sessions, people generally learn anxiety management techniques, such as deep breathing and how to identify and correct irrational thoughts. In the later sessions, they learn to face their fear in controlled stages. Traditionally, this involved the therapist accompanying the person onto an actual flight, but these days virtual reality can be used to simulate the various onboard conditions. Studies suggest that

controlled exposure is an effective treatment for a flying phobia with participants reporting significantly reduced flight-related anxiety and an increased likelihood of flying again at a follow-up assessment.

2. Virtual reality exposure (VRE)

However, exposure therapy is also expensive, logistically difficult to arrange, and presents significant problems of patient confidentiality and potential embarrassment. There was developed a virtual airplane for use in fear of flying therapy. Using the virtual airplane for exposure therapy is a potential solution to many of the current problems of fear of flying exposure therapy. The flexibility and utility of VR allows it to be adjusted to treat many disorders. VRE is an efficient and effective treatment for flying phobia. It offers several benefits beyond that of in vivo exposure in that the therapist has a greater control over the feared stimulus, it provides greater privacy for the client, it minimizes the addition of stressors associated with traveling to an airport, and the feared stimulus can be adapted with technological advances.

2. Cognitive Behavioral Therapy (CBT)

CBT helps people to change how they think about things they are afraid of. In CBT, people learn to question negative thoughts and emotions to see if they are realistic and helpful. If they are not, then these thoughts must be corrected so that they don't develop into negative behavior patterns. The skills acquired in CBT treatment were associated with reduced flying anxiety.

3. Hypnosis

A good hypnotherapy program for treating a phobia contains several comprehensive steps. The first step uses hypnosis for relaxation, relieving anxiety and tension. Once a person is relaxed and stress-free, hypnotherapy directs new thoughts in the unconscious mind to extinguish the phobia.

Unlike traditional hypnosis, which uses direct post-hypnotic suggestions, Ericksonian hypnotherapy uses indirect suggestions hidden in conversation to persuade the unconscious mind to follow a new, more logical line of thought. It works better than conventional hypnosis because people tend to ignore direct post-hypnotic suggestions, but find it harder to resist indirect suggestions that are hidden in interesting stories and metaphors. A great feature of an Ericksonian hypnotherapy is that it is not phobia specific and will treat any phobia, in any individual. It is sure to work for most people because the program is composed of several different hypnosis techniques arranged for maximum effectiveness.

Hypnotherapist Mo Ferrington specialises in a fear of flying and has helped many clients to conquer their fear. Mo gives some information about hypnosis sessions during which she helps her clients to overcome their fears.

Each session – of which there is typically four – will focus on inducing a deeply relaxed state in the client, so that existing patterns of behaviour can be reprogrammed, the client can become calmer, and a more rational understanding of flying can gradually begin to develop.

During the final hypnosis session – which generally takes place the day before the flight – Mo takes the client through the entire experience whilst they are in a trance. From waking up and zipping the suitcase closed through to closing the overhead locker. The client experiences the true feeling of sitting on the plane, the noises about them and so on. All in such detail that when the client is actually on the flight they will hear my voice in their head reminding them that all is well and they will be fine.

4. Neuro-linguistic programming (NLP)

NLP itself eliminates fears by specifically targeting the phobia causing thought process. Clinical hypnotherapy and NLP techniques have a great proven track record for treating phobias, using the power of the mind to overcome challenges and negative behaviour patterns. Hypnotherapist Kelly Anne Hill helps her clients to overcome aerophobia using a combination of NLP and suggestion hypnotherapy. In cases where clients require fast results, Kelly uses what is known as the NLP Swish Technique – used to quickly reframe negative emotions and fears and focus on positivity and good feelings.

With clients for whom time is not an issue however, Kelly prefers to first use suggestion hypnotherapy to allow them to create a positive outlook and gradually change their perspective of flying –later following up with the Swish Technique in the final session if necessary.

A hypnotherapist is not just there to ensure a client successfully overcomes their fear, but also to provide ongoing support and motivation until the client is happy that the changes made are permanent. The combined Ericksonian hypnosis and NLP program is perfect for an independent thinker who wants to quickly beat an irrational phobia once and for all.

3. Pharmacological treatment

Medication is sometimes prescribed on a temporary basis to treat the symptoms of a flying phobia, such as anxiety and nausea. These drugs are usually taken shortly before a flight. They include:

- Anti-anxiety medication, such as diazepam (Valium) or alprazolam (Xanax).
- Motion sickness medication, such as dimenhydrinate (Dramamine).

It is important to see a doctor before using these medications. They are only seen as a short-term solution; they can prevent anxious fliers from addressing their fears, which may be more pronounced the next time they fly without the crutch of medication. They can also be addictive.

4. Take a fear-of-flying course

Many airlines now offer a 1-day course to help people conquer their fear of flying. The course is aimed at people who are too frightened to get on board as well as those who suffer from anxiety while flying.

For some people, the opportunity to meet trained airline pilots and ask them questions about the airplane and their experiences of flying can help to put their minds at ease. For others, the chance to board a plane without the dread of a real flight helps

them become more familiar and relaxed in the environment; it can prepare them for the real thing.

5. Planning a trip

Careful planning can help to take the stress out of traveling. Here are some practical tips to ensure a trip will go smoothly:

- Book a direct flight without any transfers to make the trip shorter.
- Reserve a seat in the middle over the wings – here, there is less turbulence.
- Choose an aisle seat – these have additional space, allowing stretched out legs; or, pick a window seat where you are less likely to be disturbed.
- Reserve priority boarding to reduce queuing before getting on the plane, which can make some people anxious.
- Fly in a larger plane – larger planes are less affected by turbulence.

Thus, the abovementioned techniques are remarkable for helping people who are afraid of flying to enjoy air travel and all of its benefits. For years exposure-based therapy, VRE, hypnotherapy, NLP, CBT, Medication, person oriented approach to a client have been used to improve people's lives all over the world, and beating phobias is just one of the ways in which it helps people. Flying can be an amazing experience enabling you to travel the world and have new experiences. Don't let your fears limit you because they can be overcome.

References

1. Becchio J., Juslen C. New hypnosis: A Practical Guide / Transl. from French M.R. Ginzburg. - M.: Independent firm "Class", 1997. - 160 p.
2. Becchio J., Rossi E. Hypnosis of the XXI century - M.: Independent firm "Class", 2003. - 272 p.
3. Ginzburg M., Yakovleva E. Ericksonian hypnosis: a systematic course. M.: Class, 2015. - 264 p.
4. Zeig J. Fusion. Ericksonian hypnosis and therapy. M.: Psychotherapy, 2013. - 368 p.
5. Hayley J. Extraordinary psychotherapy. Psychotherapeutic techniques of Milton Erickson. SPb.: Bely rabbit, 1995. - 384 p.
6. Erickson B.E. New lessons of hypnosis M.: Klass, 2002. - 208 p.
7. Erickson M. Rossi E. Hypnotherapy. M.: Psychotherapy, 2013. - 528 p.
8. www.hypnotherapy-directory.org.uk
9. www.free-self-hypnosis.org
10. www.neuro-vision.us
11. <https://www.psycom.net/aerophobia-fear-of-flying/>
12. https://www.medicalnewstoday.com/articles/10609#aviophobia_outlook
13. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ861345.pdf>

СІНЕРГЕТИЧНИЙ, ІНДИВІДУАЛЬНО-ДІЯЛЬНІСНИЙ ТА ТАКСОНОМІЧНИЙ ПІДХОДИ В ПРОЦЕСІ УДОКОНАЛЕННЯ ІНСТРУМЕНТАЛЬНО- ВИКОНАВСЬКИХ УМІНЬ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

Radwan Nassib,
Ph.D. Pedagogical Sciences,
Assistant Professor,
Sohar University

У статті розкрита сутність та зміст основних підходів, які сприяють удосконаленню інструментально-виконавських умінь майбутнього педагога музичного мистецтва, формування яких здійснюється в умовах музично-педагогічної освіти на заняттях фахових дисциплін.

Ключові слова: інструментально-виконавські уміння, педагог музичного мистецтва, синергетичний підхід, індивідуально-діяльнісний підхід, таксономічний підхід.

Ситуація освітньої політики в світі спричинила новий принцип взаємовідносин між різними країнами, який спрямовує на встановлення творчої співпраці і обміну надбаннями культури та освіти.

Для виявлення можливостей формування виконавських умінь майбутніх педагогів музичного мистецтва необхідно розглянути науково-педагогічні підходи, в яких концентрується основна парадигмальна ідея дослідження. До них ми відносимо: синергетичний, індивідуально-діяльнісний та таксономічний підходи. Розглянемо ці підходи докладніше.

Застосування синергетичного підходу в музично-педагогічній освіті надає можливість по-новому підійти до розробки питань фахового навчання, розглядати їх з позицій відкритості, орієнтації на саморозвиток.

Зазначимо, що термін „синергетика” запропонував німецький вчений Г. Хакен [7]; (у перекладі з давньогрецької термін *synergetikos* означає „співробітництво, спільна дія”). Розглядаючи цей термін, вчений акцентує в ньому увагу на узгодженості і взаємодії частин для створення структури як цілого.

У "Філософському словнику" зазначається, що синергетика – це сучасна теорія самоорганізації, нове світобачення, що пов'язується з дослідженням феноменів самоорганізації, неленійності, невірноваженості, глобальної еволюції для вивчення процесів становлення "порядку через хаос" (І. Пригожин) [6].

На думку багатьох дослідників синергетика входить до універсальної методологічної парадигми; вона належить до тих галузей знань, в яких вивчаються складні системи і явища самоорганізації. Отже, синергетичний підхід відображає міждисциплінарний аналіз наукових ідей, методів і моделей

поведінки систем, розкриття їх потенціалу в мисленні. У цьому контексті можна розглядати проблеми міждисциплінарного діалогу, виявляти особливості сучасних соціальних, когнітивних і комунікативних ситуацій і зіставляти їх з науковими точками зору. Разом з тим, з позицій синергетики у навчанні не може бути безладдя, в ньому завжди присутня певна системність, отже навіть хаос стає предметом наукового осмислення.

Отже, сутність синергетичного підходу до педагогічної підготовки майбутніх педагогів полягає у виявленні та пізнанні загальних закономірностей, що керують процесами самоорганізації суб'єктів навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі.

Синергетичний підхід дозволяє вийти за межі детермінованих теорій управління навчальним процесом в площину багатоваріантних рішень і визначає хід процесу формування готовності студентів до науково-педагогічної діяльності, акцентуючи увагу на самостійній роботі, самоорганізації і самореалізації нахилів, інтересів, здібностей [7].

Що стосується музично-педагогічної освіти з позицій синергетики, то за визначенням О. Щолокової, її можна вважати відкритою: «По-перше тому, що в ній постійно відбувається процес обміну інформацією (знаннями) між педагогом і студентами (зворотній зв'язок), а також цілеспрямоване добування інформації. Під час цього процесу з'являються нові цілі, методи і способи навчання. По-друге, змінюється зміст освіти, якщо він відповідає новим вимогам. Відтак виникає нелінійність як процесу, так і результату навчання, тобто результат освітнього процесу відрізняється від задуму його учасників. По-третє, освітній інформаційний простір, що постійно збільшується, виводить систему із стійкої рівноваги»[3, с. 30].

У зв'язку з цим дослідниця зауважує, що синергетику можна розглядати в якості синтезу багатofакторних взаємодій освіти і самоосвіти, виховання і самовиховання. У загальному вигляді ця ідея виражається у варіантності або альтернативності вибору. В системі музично-педагогічної освіти варіативність означає створення в навчальному середовищі умов вибору і надання кожному суб'єкту можливості індивідуального просування до успіху, стимулювання самостійного вибору і прийняття відповідного рішення.

Більш конкретно такий вибір дозволяє визначити індивідуальну траєкторію освіти, темп навчання, досягнути різного рівня освіченості, обирати типи навчальних закладів, навчальні дисципліни і викладачів, форми і методи навчання, індивідуальні засоби і методики, творчі завдання тощо. Отже, сутність синергетичного підходу для фахової підготовки майбутніх педагогів-скрипалів полягає у виявленні та пізнанні загальних закономірностей, що керують процесами самоорганізації суб'єктів навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі [3, с.32].

Для фахової підготовки майбутнього педагога-музиканта не менш важливим є застосування індивідуально-діяльнісного підходу. Його сутність складає гнучке використання різноманітних форм і методів виховання з метою досягнення оптимальних результатів стосовно кожного вихованця [2, с. 150]. Згідно висновків С. Сисоевої, індивідуальний підхід має виняткове значення для

формування творчої особистості. Його особливістю є врахування педагогом індивідуально-психологічних характеристик студентів, їхніх здібностей, ставлення до навчання. На цій основі у них найповніше розвиваються творчі можливості для навчання.

У контексті нашого дослідження вважаємо індивідуально-діяльнісний підхід провідним, оскільки він має особливе значення для формування творчої особистості. Це зумовлено тим, що спілкування особистості з мистецтвом завжди відбувається у діяльності. Також за своєю сутністю діяльнісним є професійний розвиток творчих якостей майбутнього педагога-скрипаля. Характерною особливістю такого підходу є «особистісно-центроване» навчання (І. Бех), адже у центрованій на особистість освіті відбувається діалог повноправних суб'єктів взаємодії. Для такого навчання необхідно спрямувати спеціальні зусилля, аби зв'язати навчальний матеріал з досвідом студента, стимулювати його інтерес до тих проблем, які колись були у центрі уваги митців. На думку О. Щолокової, у особистісно-центрованій музичній освіті відбувається узгодження та взаємодія її спонтанної та упорядкованої складових, які ґрунтуються на проєктивних, дослідницьких, дискурсивних способах організації навчальної діяльності [3].

Різновидом такого підходу можна вважати художньо-персоналізований підхід, запроваджений у дисертаційному дослідженні О. Андрейко. За визначенням автора, його дія забезпечує інтеграцію індивідуально духовної, соціальної і художньо-технологічної складових навчального процесу як основи художнього становлення скрипаля і спрямована на активізацію процесів інтеріоризації об'єктивних взаємовідносин (композитор-твір-виконавець) у інтрасуб'єктивні психічні властивості виконавця, викликаючи розвиток якісно нових індивідуальних виконавських характеристик і спонукаючи студента до естетично-творчої самореалізації [1].

Цінним для нашого дослідження є й включення у систему виконавської підготовки студентів таксономічного підходу. У дисертаційному дослідженні Н. Мозгальнової було виявлено, що за його допомогою у навчальному процесі можна коригувати цілі і завдання, проводити експериментальну перевірку ідей, аналізувати варіанти управлінських рішень, розробляти нові прогностичні моделі та методики навчання, створювати оптимальні умови для набуття високого рівня готовності майбутніх педагогів-музикантів до виконавської діяльності.

За визначенням дослідниці, таксономічний підхід до інструментально-виконавської підготовки виступає теоретичною основою узгодженості соціальних (зафіксованих у нормативних документах), особистісних (орієнтованих на потреби та очікування студентів) та педагогічних (визначених викладачами стосовно фахових дисциплін і навчальних занять) цілей, що робить процес інструментально-виконавської підготовки цілеспрямованим, динамічним, адекватним та мобільним для сучасних потреб вищої школи у високоосвічених і кваліфікованих педагогах-музикантах, здатних досягнути успіху в майбутній професійній діяльності [4].

Підсумуємо вищесказане. Обрані нами підходи повною мірою дозволяють досліджувати проблему підготовки майбутніх педагогів музичного мистецтва і можуть бути визначені як її методологічна основа. Вони взаємопов'язані між собою і є доповненнями один одного.

Література:

1. Андрейко О.І. Методи вдосконалення виконавського апарату музиканта – інструменталіста : дис. канд. пед. наук : спец. 13.00.02 / О.І. Андрейко. – К., 2004. – 185 с.
2. Зязюн І. Особистісно-орієнтована освіта в комп'ютерному довкіллі / І. А. Зязюн//Неперервна професійна освіта: теорія і практика. -2003 – 160 с.
3. Мистецька освіта у вимірах сучасності: проблеми теорії та практики. Наукова школа О.П. Щолокової. Колективна монографія/ Під заг.ред. Поталайко О.М. – «Адверта».- 2014. – 305 с.
4. Мозгальова Н.Г. Теоретико-методичні засади інструментально-виконавської підготовки вчителя музики : монографія / Н.Г. Мозгальова. – В., «Меркьюрі-Поділля», 2011. – 486 с.
5. Мороз О.Г. Підготовка майбутнього вчителя: зміст та організація: навч. посібник / О.Г. Мороз. – К.: Правда Ярославичів, 1997. – 166 с.
6. Філософський енциклопедичний словник : [за ред. В.Шинкарука] – К. : «Абрис», 2002. – 742 с.
7. Хакен Г. Синергетика. — М.: Мир, 1980. — 406 с.

РОЛЬ ПАРТНЕРСЬКОЇ ВЗАЄМОДІЇ ВЧИТЕЛЯ І УЧНЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ПІД ЧАС РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ

Андрійченко Катерина Володимирівна,

аспірантка кафедри загальної педагогіки

і педагогіки вищої школи

ДВНЗ «Університет Григорія Сковороди в Переяславі»

Критичне мислення є вагомим компонентом модернізації сучасної системи освіти. Розвиток технології критичного мислення є одним з головних завдань навчально-виховного процесу, про це йдеться й у Концепції нової української школи.

Вміння критично мислити вважають найнеобхіднішою навичкою сучасного світу. Це допомагає учням проаналізувати інформацію, доречно використовувати набуті знання та аргументувати свою думку. Учні вчаться висловлювати власні гіпотези, ставити чіткі запитання і розрізняти факти та сумнівні припущення.

Критичне мислення - це, передусім, про приймання рішень. Найефективніший спосіб навчити критичному мисленню - це розвинути у дитини навичку задавати різноманітні питання і самостійно шукати на них відповіді.

Дитина незалежно від віку може мислити критично. Учні 6-7 років володіють достатньою кількістю знань і навичок. Використовуючи критичне мислення звичайний процес пізнання знаходить унікальність і стає усвідомленим, постійним та результативним.

На думку Д. Клустера, критичне мислення є мисленням самостійним. Коли уроки будуються на правилах критичного мислення, кожен висловлює свої думки, оцінки і погляди непадлеглі іншим. Ніхто не може критично мислити за нас, ми робимо це винятково на свій розсуд.

Але обов'язковим компонентом розвитку критичного мислення в дітей є не тільки самостійний пошук, а й обмін думками в групах чи великому колективі.

Методика розвитку критичного мислення основана на творчій, командній роботі учня і вчителя.

Важливим педагогічним елементом організації розвитку критичного мислення дітей є формування зацікавленості і доброзичливої атмосфери уроці, активне залучення до парної діяльності і групової.

Одне з головних завдань вчителя – змінити діяльність своєї роботи, щоб позитивно впливати на активне навчання учнів і розвиток в них ініціативного мислення, адже нашою метою є прагнення того, щоб учні не просто запам'ятовували матеріал, а запитували, відстежували, творили, вирішували, інтерпретували. Здатність до співробітництва є найважливішою умовою критичного мислення, оскільки вона підтримує діалог, спільну мету, взаємне

вивчення цінностей. (Кроуфорд А. Технології розвитку критичного мислення. 2016)

Для стимулювання критичного мислення вчителю потрібно:

1. Виділити час та задовольнити можливості для використання критичного мислення;
2. Дозволити учням вільно мислити;
3. Цінувати критичні міркування учнів;
4. Сприяти активному залученню до навчання;
5. Висловлювати віру у здатність кожного учня.

Навчити дітей міркувати критично відразу, практично неможливо. Таке мислення формується поступово, воно є результатом щоденної роботи вчителя й учня.

Щоб навчити дітей думати критично, потрібно, щоб педагог розумів потребу активної участі дітей під час навчання.

Під час навчання створюється спеціальна атмосфера взаємодовіри та взаємоповаги. Застосовуються манери спілкування на засадах співпраці та захвату колективної творчої діяльності.

Вчитель не навчає, виховує чи розвиває, а співпрацює з учнями, навчаючись і самовдосконалюючись разом з ними. Виключно таким способом можна реалізувати мету — формування особистості, підготовленої до життя у світі, що постійно змінюється, здатної до навчання та самовдосконалення, до прийняття ефективних рішень.

Відрізняються уроки розвитку критичного мислення учнів тим, що навчальний процес відбувається за допомогою інтерактивної взаємодії між вчителем та учнем. Функція педагога на уроці полягає у наданні своєчасної підтримки, допомоги і регулювання навчальною діяльністю учнів. Вчитель має створити умови для «відкриття», самостійного здобування знань, тоді за цих умов підвищується роль учня на уроці. Учень ознайомлюється з новою інформацією, аналізує, визначає самостійне її розуміння, а вчитель має мінімальний вплив на дитину. (Колодій Т. Впровадження технології критичного мислення на уроках в початковій школі. 2014)

Технологія навчання критичного мислення передбачає систему взаємодій усіх учасників навчального процесу (вчитель-учень, учень-учень)

За допомогою учителя учні:

1. Порівнюють свої очікування з тим, що реально пропонують вивчити;
2. Експериментують, пробують застосувати здобуті знання і набуті вміння на практиці;
3. Аналізують здобутий досвід;
4. Переглядають свої очікування і висловлюють нові;
5. Визначають основне;
6. Простежують хід власних думок;
7. Пов'язують зміст уроку з власним досвідом.

Багато залежить від педагога, наскільки він забезпечив необхідні умови для розвитку критичного мислення. Але відповідальність за власне навчання та застосування критичного мислення, врешті лежить на самих учнях.

Технологія розвитку критичного мислення дає учню:

1. Начитися мислити критично;
2. Бути відповідальним до власної освіти;
3. Уміння співпрацювати з іншими;
4. Бажання до пізнання нового.

Технологія критичного мислення дає вчителю:

- можливість створювати в класі атмосферу відкритості та відповідального співробітництва;
- здатність використовувати послідовність навчання і методи роботи, що позитивно впливають на навичку критичного мислення і самостійності у процесі навчання;
- бути вчителем, який вміє якісно аналізувати свою діяльність;
- стати джерелом цінної та професійної інформації для інших вчителів.

Отже, мислення стає критичним, тоді, коли воно має індивідуальний характер. Учні повинні бути достатньо вольовими, щоб думати і самостійно вирішувати складні питання. Проте це можливо лише з партнерською взаємодією вчителя і учня.

Список літератури

1. Колодій Т. Впровадження технології критичного мислення на уроках в початковій школі. 2014. с.346
2. Кроуфорд А. Технології розвитку критичного мислення. 2016. – с.220

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ СОЦІОЛІНГВІСТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ПРАВА В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Аркушина Юлія Віталіївна

аспірант кафедри педагогіки та менеджменту освіти
Центральноукраїнського державного педагогічного університету
імені Володимира Винниченка

Введення. Сучасний стан міжнародних зв'язків України, вихід її в європейський та світовий науково-освітній простір, нові політичні, соціальні, економічні та культурні реалії передбачають відповідні вимоги не лише до професійної підготовки спеціалістів, але й до певних змін у галузі вивчення мов, особливо тих, які являються офіційними мовами Євросоюзу.

Мета дослідження полягає в дослідженні проблеми вивчення іноземних мов та розвиток комунікаційних навиків майбутніх фахівців права в період навчання у ВНЗ.

Результат дослідження. Враховуючи значення права в соціальних утвореннях актуальність набуває значення проблеми професійної підготовки майбутніх захисників права, які повинні знати не тільки дійсну законодавчо-нормативну базу, але й норми моралі, релігії, культури, мови, то існує певний зміст регуляторів в самому суспільстві. Слід зазначити, що фахівець права (юрист) — це спеціаліст галузі юриспруденції, який поглиблено володіє теорією розвитку суспільства, загальнонауковими та спеціальними знаннями, вміє організовувати виконання різноманітних завдань, реалізуючи при цьому елементи виховного впливу, вбачає перспективи розвитку такого напрямку практичної діяльності, кваліфіковано вирішує завдання наукової організації праці, безперервно доповнює свої знання, орієнтується в досягненнях науки та техніки, використовує та вводить теоретичні розробки в юридичну практику.

Специфіка юридичної освіти полягає в необхідності формування професійних якостей, якими повинен володіти юрист-фахівець. Юридична освіта повинна забезпечувати:

- 1) ґрунтовне засвоєння теорії публічного розвитку, загальнонаукових, фундаментальних та спеціалізованих правових знань із одночасним оволодінням діючого законодавства;
- 2) формування юридичного мислення та повноцінного розуміння права;
- 3) прагнення до постійного поповнення своїх знань [1, с. 85-89].

Професійна діяльність юриста має свою специфіку. Кваліфікованому спеціалісту права необхідно, в першу чергу, володіти широким діапазоном знань та вмінь, які будуть дозволяти не тільки розуміти всі тонкощі правової діяльності, але й приймати відповідальні рішення, у тому числі й за судьбу

людини, враховуючи найдрібніші деталі при розслідуванні правопорушень, ефективно взаємодіяти та контактувати з іншими людьми.

Важливим аспектом діяльності фахівця права являється етика поведінки, яка передбачає наявність моральних якостей, окремих принципів, поглядів, життєвої позиції. В закладах вищої освіти в навчально-виховному процесі має передбачатися національно-свідома позиція з високими моральними якостями у молоді, для якої робота юриста повинна носити внутрішній поклик, а не «модної», престижної, вигідної чи «піар-професії» [2, с. 444-447].

Окрім цього юрист має бути ерудованим, високоосвіченим, підготовленим з різних спеціальностей, володіти знаннями і напрямками практичної діяльності. Серед таких знань особливе місце займають юридичні дисципліни, а також психологія, соціологія, ораторське мистецтво, українська мова за професійним спрямуванням та іноземні мови.

Важливою складовою майже будь-якої професійної діяльності, поряд із знаннями професії, являється професійно-комунікативна компетентність, яку багато в чому забезпечує мова спеціальності, використовуючи її в ситуаціях професійного спілкування. Саме тому однією із головних вимог, які висувають до випускників закладів вищої освіти, становить процес саме формування мовної особистості у майбутнього спеціаліста, його комунікативної компетентності, у тому числі — необхідний рівень володіння мовою професійного спілкування [3].

Для майбутніх фахівців права (юристів) це не тільки знання професійної термінології, готовність спілкуватися в професійній сфері, але й формування особливих вмінь професійного мовлення. Так, наприклад, картину професійного юридичного мовлення утворюють тексти, які відносяться до різноманітних сфер судового процесу: ми маємо на увазі й процесуальні акти попереднього судового розгляду, та різноманітні види адвокатської та прокурорської практики, в тому числі й приклад юридичного красномовства, різноманітні кодекси та багато інших документів нормативного характеру, що регулюють та організовують сферу юридичної діяльності.

Проте слід зазначити, що не лише такі документи складаю професійне мовлення юриста. Головна «лінгвістична проблема» фахівців права полягає в тому, що мова виступає не тільки засобом тлумачення юридичних термінів, але й об'єктом роз'яснення. Така проблема торкається не лише юристів, які працюють із документами, але й, наприклад, перекладачів, журналістів, для яких текст поєднує в собі двосторонній статус.

Сучасні програми підготовки майбутніх юристів включають в себе в якості навчальної дисципліни мову професійного спілкування. Це передбачає поглиблення та розширення знань норм сучасної літературної мови, формування навичок та подальшого вивчення їх використання в професійній діяльності фахівців права. Майбутні спеціалісти не тільки збагачуються знаннями функціонування сучасної української літературної мови в цілому, але й знайомляться з особливостями використання мовних норм в юридичних текстах, з рекомендаціями відносно усної та письмової форми професійної комунікації, особливостями професійної риторики — формування вмінь точного, логічного,

змістовного, виразного, цільового, повноцінного та чистого професійного мовлення.

Окрім загальнолінгвістичних знань, майбутнім фахівцям права необхідні комунікаційні вміння: це мовленеві вміння, соціально-психологічні та психологічні можливості володіння нормами мовного етикету і невербальними засобами спілкування. До загальних мовних вмінь можна відносити ті, які пов'язані з оволодінням мовної діяльності: чітко та грамотно сформувати свої думки, демонструвати самостійність мислення та адекватне сприйняття інформації в залежності від ситуації та інше.

Фахівці права, які володіють професійно-мовною компетентністю, успішно діють під час складання юридичних документів, проведення юридичних консультацій, виступів в юридичних закладах, при тлумаченні текстів нормативно-правових актів та інших юридичних документів, оперування професійною термінологією.

Особливу групу інформації представляють основні поняття юридичного термінознавства, вимоги до визначення юридичних термінів; види юридичних термінів, системно-сміслові зв'язки між ними в юридичній термінологічній системі; місце юридичних термінів в лексичній системі літературної мови; загальне усвідомлення та розуміння про графічне оформлення текстів нормативно-правових актів; особливості функціонування мовних норм в юридичних текстах та види таких текстів; сучасна навчально-наукова література юридично-лінгвістичного напрямлення та інше.

Спеціальні (професійні) мовні вміння майбутніх правознавців пов'язані з формуванням культури професійного мислення, підвищення загальної та професійної ерудиції. Перш за все мова йде про використання правил мовного етикету в процесі професійного спілкування; дотримання норм в усному спілкуванні; алгоритм пошуку норм права в законодавчому акті у відповідності із заданою формулою; свідомому використанні професійної лексики в усному та письмовому спілкуванні; розуміння та усвідомлення сутності термінології права; усвідомлення відмінностей паронімів, синонімів, омонімів, багатозначних термінів, які використовуються в юридичних текстах; вибір цільового терміну із ряду синонімічного; використання фразеологізмів в юридичних текстах; робота із різними довідковими джерелами, словниками, у тому числі й юридичного напрямку; використання слово-образотворчих, морфологічних, синтаксичних норм в усному та письмовому професійному спілкуванні, а також в їх правильному оформленні; здійснення цільового відбору та забезпечення коректного використання мовних засобів у відповідності із поставленою метою; здійснення контролю за власним мовленням і тому подібне.

Для того, щоб заняття по вивченню мови професійного спілкування сприяли формуванню особистості майбутнього фахівця права, необхідно, в першу чергу, навчити його правильно взаємодіяти з іншими людьми, діяльність зробити комфортною, цікавою, інформаційно насиченою. Цього можна досягти, створивши сприятливу атмосферу заняття, ефективні умови для повноцінної взаємодії; викликавши інтерес до мови за професійним спрямуванням;

сформувавши позитивну мотивацію за допомогою інтерактивних форм взаємодії.

Разом з тим слід враховувати, що студенти юридичних спеціальностей у закладах вищої освіти, окрім мови професійного спілкування, вивчають одну із мов міжнародного спілкування — переважно англійську мову, рідше — німецьку, французьку чи іспанську, а також латинську мову. Якщо мови міжнародного використання активно продовжують впливати на лексичний склад інших мов, то латинська мова на теперішній час являє собою мертву мову, проте в юридичному напрямку більш за все запозичили професійних понять та строків саме латинського походження, оскільки основою виникнення юриспруденції прийнято вважати римське право в Стародавньому Римі. Так, із латинської мови ми запозичили такі терміни, як адвокат, арешт, дискримінація, документ, експерт, експертиза, кодекс, кримінальний, нотаріус, презумція, санкція, юридичний, юрист, юстиція тощо. Із грецької мови в юридичну сферу до нас ввійшли такі слова, як амністія, дактилоскопія, дактилограма, наркотичні речовини, поліція. Із французької мови — арбітр, арбітраж, досьє, паспорт, саботаж.

Саме проблема мовної освіти та культури фахівців права значно впливає на оволодіння ними мовними засобами, що, в свою чергу, відображається в текстах законів, процесуальних документах, впливає на зміст публічних виступів та промов. Тому важливо формувати в майбутніх правознавців мовну, мовленеву, термінологічну, соціокультурну, соціолінгвістичну компетенції, які являються ключовими структурними компонентами в професійно-мовній компетентності.

Засобами мови можна формувати в майбутніх спеціалістів права, в першу чергу, лінгвістичну компетентність. Така компетентність забезпечує оволодіння мовним матеріалом з метою використання його в усній чи в письмовій формах спілкування в професійній діяльності майбутніх фахівців права. З мовною компетентністю тісно взаємопов'язана мовленева компетентність, яка передбачає наявність у фахівців права умінь та навичок ефективної взаємодії у всіх видах мовної діяльності.

Фахівцю права необхідно на високому рівні володіти професійною термінологією, адже її досконале знання, цільове використання в галузі юриспруденції являється запорукою успішної професійної діяльності. Формуванню термінологічної компетентності слід приділяти увагу і в процесі вивчення професійних дисциплін.

Поєднуючи такі підходи та застосовуючи міжпредметні зв'язки, можна досягти значних результатів, сформувати у майбутнього фахівця права глибоке розуміння професійної термінології, навчити його цільовому використанню здобутих знань.

Соціокультурна компетентність передбачає засвоєння соціокультурних особливостей країни, а також формування вміння використовувати їх в практичній діяльності. Для формування такої компетентності необхідно ретельно добирати відповідний навчальний матеріал.

Формування відповідних соціокультурних та соціолінгвістичних знань, умінь і навичок сприятиме входженню особистості в соціум та буде забезпечувати її соціалізацію в суспільстві [4, с. 41].

Висновок. Отже, в процесі вивчення курсу мови професійного спілкування майбутні фахівці права повинні отримати цілісне уявлення про специфіку юридичного мовлення, особливості юридичних текстів, законів, правилах юридичного спілкування у всіх її функціонально-стилістичних різновидах, письмової та усної формах. В результаті такого навчально-виховного процесу в перспективі можна розраховувати на достатній рівень професійно-комунікативної компетентності випускника університету.

Розвиток комунікативної компетентності залежить від соціокультурних та соціолінгвістичних знань, вмінь, навичок, які забезпечують входження особистості в інший соціум та здатність її до соціалізації в новому для неї суспільстві [5, с. 106].

Список використаних джерел:

1. Коваль Н. В. Введение в юридическую специальность (деонтологический аспект) / Н. В. Коваль: Курс лекций. – Донецк: Центр подготовки абитуриентов, 1998. – 192 с.
2. Василенко В.А Государственное языковое образование: проблемы и перспективы высшей школы / Актуальные проблемы современного образования: опыт и инновации: материалы 2-й научно-практической конференции (заочной) с международным участием: 18- 19 мая 2011 г. / отв. ред. А.Ю. Нагорнова, Л.В. Гурылева; ФГБОУ ВПО УлГПУ им. И.Н. Ульянова. Ульяновск: УлГУ, 2011. – С.444-447.
3. Стратегія реформування освіти в Україні: Рекомендації з освітньої політики. – К. : «К.І.С.», 2003. – 296 с.
4. Василенко В. А. Лингвоюридические аспекты речевых конфликтов в правотворчестве / В. А. Василенко // Сборник научных трудов «Научно-исследовательские практики современности». – Ростов-на-Дону: Международный исследовательский центр «Эразмус», 2011. – С. 34-41.
5. Василенко В.А Коммуникативная и языковая компетентность в профессиональном становлении будущего юриста / Актуальные проблемы международного сотрудничества в области науки и образования: мат-лы II Междунар. науч.-практ. Конф. (заочной). 05 апреля 2010 / отв. Ред.. Н.В.Сафонова. – Тамбов: Издательский дом ТГУ им. Г.Р.Державина, 2010. – С.103-107.

ВИКОРИСТАННЯ ПРИЙОМІВ САМОКОНТРОЛЮ У ПРОЦЕСІ РОЗВ'ЯЗУВАННЯ СЮЖЕТНИХ ЗАДАЧ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Білецька Любов Степанівна,

кандидат фізико-математичних наук, доцент,
Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка, Україна

Маєцька Марина Юріївна,

студентка 2 курсу магістратури,
Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка, Україна

Сучасний розвиток педагогічної думки спрямований на відшукування шляхів оптимізації та активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів. Навчання розв'язує освітні, виховні і розвивальні завдання [1, 53]. Але разом з тим у процесі навчання формуються і розвиваються в учнів навички й уміння, всебічно розвиваються особистості учнів, їх увага, мислення, уява, пам'ять, стимулюється розвиток інтересу до навчання. Тому сучасному вчителю треба прагнути сформулювати у дітей уміння вчитися прийомом роботи над новим матеріалом, прищепити навички самостійної роботи тощо [2, 10].

Однією з важливих проблем навчання математики у початковій школі є формування в учнів необхідних навичок самоконтролю. Адже, відомо, що самоконтроль збуджує ініціативу та мислення учнів, привчає їх до аналізу та узагальнення, виховує у дітей стійку увагу та вміння спостерігати.

Академік І.П.Павлов писав, що людина – це система, яка сама себе регулює, поправляє і навіть удосконалює. Усе в особистості упорядковано, систематизовано, доцільно узгоджено, усе забезпечується завдяки власному самоуправлінню людини. Вона не автоматично переключується з однієї справи на іншу, а свідомо, враховуючи ситуацію та оцінку значущості. Вона може вибрати, і в цьому є її свобода волі.

У Великій Енциклопедії подається визначення самоконтролю як категорії психології. Під самоконтролем розуміють свідомий контроль, здійснюваний людиною над своєю поведінкою, думками і почуттями, регулювання і планування своєї діяльності. Самоконтроль дозволяє людині свідомо змінювати напрямки своїх думок, стримувати себе від небажаних дій.

Зрозуміло, що самоконтроль не може здійснюватися без наявності того, що власне контролюється, перевіряється. З іншого боку самоконтроль обов'язково припускає наявність еталону того, що повинно бути. Питання про ступінь співпадіння контрольної та еталонної складових вирішується за допомогою розумової операції порівняння. У результаті її здійснення контрольна і еталонна складові можуть не співпасти одна з одною і тоді на виході самоконтролю буде

мати місце сигнал неузгодження, який відображає ступінь їх розходження. Якщо сигнал неузгодження дорівнюватиме нулю, то це буде означати, що контрольна складова відповідає еталону. Самі по собі контрольна і еталонна складові, процес порівняння і оцінки ступеня їх співпадіння формують інформаційний зміст самоконтролю [3, 46].

За своєю роллю у навчальній діяльності учнів розрізняють такі форми самоконтролю [4, 33]:

- поопераційний;
- за кінцевим результатом;
- плановий;
- попередній чи попереджувальний;
- рефлексний.

Особливістю людської діяльності є її цілеспрямований характер – постановка принципово досяжної мети, адекватної суб'єктивним і об'єктивним умовам діяльності. Це може мати місце тільки за участю доволно усвідомленого самоконтролю. У першому випадку мета уявляється як об'єкт самоконтролю, з допомогою якого суб'єкт намагається не помилитися у самому виборі мети діяльності, адекватності своїх намірів і бажань, мотивів поведінки. У другому випадку – вже мета як еталонна складова допомагає суб'єкту розв'язати питання про те, чи досяг він бажаного в результаті здійснених ним дій.

Завдання учителя полягає у поступовому розширенні сфери самоконтролю у дітей, формуванні у них різних прийомів його здійснення. За дослідженнями А.К.Сердюк, цінним методичним прийомом в цьому плані є надання дітям можливості вправлятися у перевірці правильності виконаних робіт.

Розвиток самоконтролю у навчальній діяльності молодших школярів підпорядковується певним закономірностям. На початку навчання у школі оволодіння самоконтролем виступає для дітей як самостійна форма діяльності, включена у процес її виконання. Тільки у другому, а особливо у третьому і четвертому класах, самоконтроль у дітей починає все більш помітно проявлятися як складова частина навчальної діяльності. Саме з того моменту можна вважати, що самоконтроль увійшов у їх звичку. На третьому році навчання у школярів починає все помітніше проявлятися тенденція піддавати самоконтролю не тільки результати навчальної діяльності, але і перевіряти свої дії під час самого процесу її виконання. Показ зразка (еталона), за яким учень міг би здійснити самоконтроль, є ще однією обов'язковою умовою формування самоконтролю на початкових етапах. Чим менший вік учня, тим більше він потребує показу йому відповідного зразка.

Тут важливо відзначити, що динаміка формування у дітей самоконтролю виявляється нерозривно пов'язаною зі зміною характеру використаного зразка – еталона. У зв'язку із цим виділяють три етапи формування самоконтролю. Спочатку він реалізується за конкретним зразком, потім – за уявленнями про нього і на кінцевому етапі – на основі узагальнення уявлень про зразки.

Однак за наявності тільки одного зразка, забезпечення еталонної складової у механізмі самоконтролю ще недостатньо для його реалізації. Потрібно

прагнення дитини до здійснення самоконтролю. Але оскільки молодші школярі ще слабо усвідомлюють роль самоконтролю у вирішенні поставлених перед ними завдань, то необхідний систематичний і послідовний контроль за учнями з боку вчителів, батьків і всього учнівського колективу.

Контроль зовні є тією обов'язковою умовою, дотримання якої створює необхідну основу для формування самоконтролю. Тут важливо, щоб у кінцевому результаті самоконтроль став звичкою учнів, доведеною до автоматизму.

Відомо, що в тому випадку, коли учень правильно розуміє необхідність самоконтролю, його ефективність істотно вища, ніж тоді, коли учень звертається до самоконтролю тільки за примусом чи вимогою вчителя.

У процесі навчання відбувається поступовий перехід від самоконтролю за зовнішнім зразком до самоконтролю без допомоги зовні, з опорою на набуті знання, тобто у процесі навчання змінюється якість самоконтролю. Якщо в учнів 1-2 класів самоконтроль носить тільки результативний характер, то в учнів 3-4 класів він стає попереджувальним.

Сучасна початкова школа шукає найефективніші засоби навчання, надаючи перевагу саме тим, які озброюють учнів прийомами та навичками самостійного здобування знань, а не зорієнтованим на запам'ятовування, механічне заучування [8]. З метою свідомого та міцного засвоєння знань, умінь і навичок учнів школа будує процес навчання на основі певної системи дидактичних принципів, використовуючи різні методи і засоби навчання та стимулюючи пізнавальну діяльність учнів.

Формування навичок самоконтролю учнів є однією з необхідних умов оптимізації та стимулювання їх навчально-пізнавальної діяльності на уроках математики у початкових класах [5, 41].

Важливою складовою процесу навчання є формування здатності до саморегуляції навчальної діяльності, зокрема, формування здатності до самоконтролю за якістю праці. Часто можна спостерігати, як дитина у навчанні вміє спланувати свою роботу, виконати завдання, а от перевірити правильність отриманого результату – неспроможна.

Самоконтроль є корисним на різних етапах навчання учнів:

- на початку (прогнозуючий);
- у процесі роботи (поступовий);
- на завершенні (підсумковий).

У початковій школі здебільшого поширений підсумковий вид самоконтролю. Навчити школярів такому самоконтролю нелегко, оскільки не завжди можна дати готовий зразок дії або її результату. Учні практично не спроможні здійснити довільний контроль за навчальною діяльністю, бо не вміють і не відчувають у цьому потреби. І тому, виправивши помилки, знову і знову їх допускають. Самоконтролю дітей треба цілеспрямовано вчити, вправляти у застосуванні його різних прийомів і способів.

Молодші школярі піддають сумніву правильність своїх обчислень лише тоді, коли у відповіді не виходить натуральне число або воно помітно відрізняється від результатів інших однокласників. Отже, доцільно починати з навчання учнів

знаходити помилки один в одного. Здобуті в такий спосіб навички школярі поступово переноситимуть на свою діяльність в цілому.

Однак для цього потрібні відповідні навчальні ситуації, які спонукатимуть дітей до критичної діяльності. Насамперед, слід дати учням можливість відчувати практичну цінність опанованих ними знань, їх точності, а також передбачити таку методичну систему роботи, за якої діти змушені контролювати себе.

Досвід переконує, що серед загальних прийомів і засобів самоконтролю під час розв'язування сюжетних задач на уроках математики у початковій школі особливо ефективними є такі [6, 84]:

- встановлення меж шуканого числа – відповіді задачі;
- прикидка результатів – відповіді задачі;
- використання схем і графічних зображень сюжетних задач;
- робота з пам'яткою – схемою розв'язання задачі;
- коментоване розв'язання сюжетних задач;
- розв'язування сюжетних задач різними способами;
- складання і розв'язування оберненої задачі до даної;
- взаємоперевірка розв'язання задач;
- відшукування допущених помилок.

Головне для самоконтролю під час розв'язування сюжетних задач – перевірка кінцевих результатів – розв'язку задачі. Учень повинен бути впевнений в тому, що він правильно розв'язав задачу.

Під час перевірки розв'язання простих задач на додавання і віднімання, які розв'язуються арифметично, використовується головним чином спосіб встановлення меж шуканого числа. У використанні цього прийому учням досить виконати дві операції:

- 1) встановити, більше чи менше число ми отримаємо порівняно з даними величинами;
- 2) встановити, чи отриманий результат відповідає встановленим межам.

Перша операція виконується до розв'язання сюжетної задачі, після того, як учні виділяють, що відомо і що потрібно дізнатись, до вибору арифметичної дії. Друга операція виконується після розв'язання задачі.

Учні у такий спосіб спостерігають, що в результаті виконання дії додавання число, що характеризує результат, більше від кожного з даних чисел, а при відніманні – менше. Для закріплення цього зв'язку вчитель повинен запитати в дітей: більше чи менше число ми одержали, ніж кожне з даних чисел? чому? У процесі таких міркувань діти засвоюють, що якщо число стало більше, то треба додавати, а якщо менше – віднімати.

Після достатнього нагромадження фактів залежності результату від виконуваної арифметичної дії учні орієнтуються на необхідність передбачення, прикидки результату (шуканого), розв'язку задачі. Так, у процесі аналізу певної ситуації після виділення даних і шуканої величин, зв'язків між ними учням пропонується подумати, більше чи менше число, ніж дане, отримаємо в результаті. Після цього учні вибирають арифметичну дію.

Самоконтроль у розв'язуванні сюжетних задач за даними межами готує дітей до самостійності у встановленні меж шуканих числових даних, тобто до прикидки відповіді.

Установлення відповідності розв'язку й умови задачі – це найзагальніший прийом перевірки. Суть його полягає в тому, що згідно з описом подій, про які йдеться в умові сюжетної задачі, учні виконують потрібні дії над даними і знайденими величинами. Якщо в результаті виходить число, яке є в умові, то можна вважати, що сюжетна задача розв'язана правильно.

Ці способи і прийоми формування якостей самоконтролю в учнів початкових класів у процесі розв'язування сюжетних задач доцільно використовувати вчителям залежно від рівня знань учнів класу, мети і етапу уроку, але обов'язково систематично і доцільно [7, 241].

Отже, результати наукових досліджень та практичний досвід вчителів щодо формування в учнів початкових класів навичок самоконтролю особистості у навчальній діяльності, уміння самоперевірки та навичок перевірки правильності отриманих результатів, що формуванню у кожного учня необхідних навичок самоконтролю під час розв'язування сюжетних задач на уроках математики надають особливу увагу. Це реалізується різними способами та прийомами. Особливе місце серед них займають уміння учнів розв'язувати сюжетні задачі різними способами та складати і розв'язувати взаємно обернені задачі.

Список літератури

1. Балютіна К. Актуальні проблеми початкової школи і шляхи їх вирішення / К.Балютіна // Початкова школа. – 2018. – №8. – С. 50-54.
2. Логачевська С. Особливості уроку математики Нової української школи / С.Логачевська // Початкова школа. – 2018. – №4. – С. 8-11.
3. Шатирко Л.О. Формування самоконтролю у молодших школярів у процесі навчання // Психологія. Науково-методичний збірник. – Випуск 31. – Київ, 1988. – С.40-48.
4. Богданович М.В. Засоби контролю і самоконтролю в навчанні математики / М.Богданович // Початкова школа. – 1973. – №1. – С.33-34.
5. Басангова Р. Стимулювання пізнавальної діяльності учнів в ході розв'язування сюжетних задач / Р.Басангова // Початкова школа. – 2009. – №1. – С. 40–44.
6. Мовчун О. Операційний бік процесу розв'язування сюжетних задач / О.Мовчун // Початкова школа. – 2004. – № 4. – С. 83–89.
7. Скворцова С. Методична система навчання розв'язування сюжетних задач учнів початкових класів: монографія / С.Скворцова. – Одеса: Астропринт, 2006. – 696 с.

ПОЕТАПНЕ ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ РОЗВ'ЯЗУВАННЯ ЗАДАЧ НА РІЗНИЦЕВЕ І КРАТНЕ ПОРІВНЯННЯ

Білецька Любов Степанівна,

кандидат фізико-математичних наук, доцент,
Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка, Україна

Турчин Тетяна Василівна,

студентка 2 курсу магістратури,
Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка, Україна

В умовах відродження національної школи потрібні фахівці з фундаментальною підготовкою, гнучкістю мислення і широтою кругозору. А для цього на всіх етапах навчання, а особливо у молодшому шкільному віці, необхідно міцно та фундаментально формувати в учнів базові ключові та загальні предметні компетентності, прищеплювати учням інтерес до навчання й пізнання, навчити кожну дитину самостійно працювати над здобуванням нових знань, розвивати психічні процеси та зацікавленість учнів [1, 8].

Проблема вивчення основних математичних понять у молодшому шкільному віці зумовила проведення багатьох психолого-педагогічних досліджень. Ознайомлення і подальше вивчення основних математичних понять та їх властивостей – важлива складова частина початкового курсу математики. Робота над їх вивченням веде до глибшого розуміння початкового курсу математики, істотно піднімає рівень знань та розширює кругозір учнів. Ознайомлюючись з різноманітними математичними поняттями, учні також вчаться застосовувати їх на практиці, у повсякденному житті, а ознайомлення із математичними символами відіграє важливу роль у мисленні дітей [2, 51].

Завдання вчителя на уроках математики – не лише сформувати в учнів ті чи інші уявлення, а й навчити їх вільно відтворювати здобуті знання словесно (усно й письмово), графічно, за допомогою символів. У зв'язку з цим корисними є вправи на здійснення переходів від зображення до образу, від словесного опису до символу і, навпаки, від символу до оригіналу.

Ставляться завдання сформувати в учнів уявлення про натуральні числа; домогтися усвідомлення суті математичних понять і змісту арифметичних дій над натуральними числами, знання таблиць кожної дії, прийомів усного і письмового виконання дій, а також взаємних залежностей між компонентами та результатами арифметичних дій над натуральними числами, виробити міцні обчислювальні навички.

Одним із засобів, за допомогою якого можна здійснити ці завдання у процесі вивчення початкового курсу математики, є **розв'язування сюжетних задач**. Така їх роль визначається тим, що розв'язування задач у початковому курсі

математики водночас є метою і засобом навчання. У процесі розв'язування задач в учнів формуються уміння аналізувати задачні ситуації, пов'язувати величини між собою, розуміти залежності між ними, вміння знайти шукану величину за відомими, вміння здійснювати обчислення і раціонально визначати результат.

У початковій школі вивчення задач та розвиток умінь їх розв'язування становлять один з програмових розділів. У процесі розв'язання задач в учнів підвищується загальний рівень розумового розвитку, формуються загальні навчальні уміння та навички, вони вчаться аналізувати, синтезувати, робити умовиводи та висновки, порівнювати, складати схеми та план розв'язання задачі, узагальнювати та абстрагуватись тощо.

Саме формування в учнів компетентностей розв'язування задач висувається на сучасному етапі розбудови шкільної математичної освіти на перший план. Вчені наголошують, що кінцевою метою навчання розв'язування сюжетних задач має бути формування загального уміння розв'язувати задачі, але окрему увагу слід приділяти й формуванню умінь розв'язування задач певних видів.

Огляд літератури вказує на те, що науковцями визначено лише загальні напрямки роботи з формування умінь розв'язувати задачі. Певний досвід з формування умінь розв'язувати задачі є у системах розвивального навчання, але зміст та порядок розгляду сюжетних задач у цих системах не відповідає чинній в Україні програмі, тому їх не можна безпосередньо застосувати в умовах традиційного навчання.

Значний внесок у розробку проблеми навчання учнів початкової школи розв'язування сюжетних задач зроблено такими вченими, як *О.М.Астряб, М.І.Бурда, М.В.Богданович, М.Я.Ігнатенко, С.М.Лук'янова, О.І.Скафа, С.О.Скворцова, З.І.Слепкань, Л.М.Фрідман, С.Є.Царьова* та інші. Проте теоретично ще не обґрунтовано та не розроблено методичну систему навчання молодших школярів розв'язування сюжетних задач відповідно до вимог сучасного етапу розвитку освіти – систему, яка була б спрямована на формування умінь розв'язувати задачі.

Формування математичних уявлень, розкриття математичних понять і термінів, формування обчислювальних умінь та навичок учнів відбувається на основі відповідних теоретичних положень, а зміст арифметичних дій над натуральними числами (додавання, віднімання, множення і ділення) розкривається через розв'язування з учнями різних видів **простих задач**, тобто задач, які розв'язуються лише однією дією. Без міцних знань змісту арифметичних дій над натуральними числами учень не зможе опанувати інші математичні знання, тому використання простих задач допоможе всебічно сформувати в учнів необхідний рівень арифметичних компетентностей, розкрити поняття результату арифметичних дій.

Щоб розв'язати просту задачу, учень має виділити в її умові відоме і невідоме, потім вибрати арифметичну дію, за допомогою якої знайти невідоме. Для цього треба перекласти математичною мовою відношення між даними і шуканими величинами, про які йдеться в задачі, а це він зможе зробити, якщо розумітиме конкретний зміст арифметичних дій, зміст дій у поняттях «збільшити», «зменшити», «більше на», «менше на», «більше у ... разів», «менше .. разів», а

також знатиме зв'язки між компонентами і результатами дій. Вправління у розв'язуванні простих задач, здійснюється шляхом добору відповідного дидактичного матеріалу [3, 10].

Тому в методиці формування в учнів початкової школи **компетентностей розв'язування простих задач** виділяють **поетапні дії**:

1. діти проводять аналіз умови задачі, засвоюють зв'язки між заданими і шуканими величинами з її умови, на основі яких вибирають відповідну арифметичну дію;

2. вчитель ознайомлює дітей з розв'язанням задачі і правилами його запису;

3. вчитель формує в учнів відповідні компетентності, тобто знання, вміння і навички для отримання результату розв'язання – розв'язку задачі.

Зміст арифметичних дій (у широкому розумінні), зв'язки між компонентами і результатами дій розкривають на основі відповідних операцій над множинами предметів, повідомлення правил тощо. Перший етап у роботі над задачами більше стосується процесу ознайомлення з математичними поняттями.

Прості задачі поділяють на три групи. У третій групі поряд з іншими виділяють окремий вид – задачі на різницеве чи кратне відношення двох чисел. Це задачі на збільшення чи зменшення числа на кілька одиниць або в кілька разів (у прямій і непрякій формах), на різницеве чи кратне порівняння двох чисел. Всього 12 видів задач.

Задачі на різницеве порівняння розглядають наприкінці вивчення першого десятка, а **задачі на кратне порівняння** — під час вивчення табличного множення і ділення. Розв'язування обох видів задач спирається на відповідні теоретичні правила. Правила порівняння чисел особливого доведення не потребують. Необхідність дії віднімання при різницевому порівнянні чисел видно безпосередньо, а ділення на вміщення відразу веде до висновку, що кратне порівняння чисел потребує дії ділення. Отже, достатньо тільки розвинути вже сформовані уявлення учнів. Для цього дають практичні вправи [3, 244].

Первинне ознайомлення з різницевим порівнянням чисел проводять на основі практичного порівняння довжини двох смужок. У кожного учня наявні лінійка і дві паперові смужки: червона смужка завдовжки 9 см і зелена — 3 см. Пропонують дітям дізнатися, на скільки сантиметрів червона смужка довша від зеленої. Для цього діти виміряють довжину кожної смужки і записують результати вимірювання. (Учні записують у зошитах 9 см і 3 см). Ставиться питання, як визначити, на скільки червона смужка довша від зеленої? (Учні відповідають, що треба виконати дію віднімання. Учитель схвалює правильні відповіді і пропонує на червоній смужці відкласти 3 см, а потім відрізати від неї позначену частину і виміряти довжину решти смужки (6 см)). Яку дію потрібно виконати, щоб дізнатися, на скільки червона смужка довша від зеленої? (Дію віднімання). Запишемо: $9 - 3 = 6$ (см). *Відповідь.* На 6 см. Чи можна сказати, на скільки зелена смужка коротша від червоної? (Також на 6 см). Отже, щоб знайти, на скільки одне число більше або менше від іншого, треба від більшого числа відняти менше.

Для закріплення цього матеріалу діти виконують такі **вправи**:

1. На скільки число 6 менше від кожного з чисел: 10, 7, 8, 9?

2. На скільки число 9 більше від кожного з чисел: 6, 4, 1, 2, 5?

3. Як можна за рівністю $8 - 5 = 3$ прочитати результати порівняння чисел 3 і 5? (8 більше від 5 на 3 або 5 менше від 8 на 3). Записати це у вигляді рівностей.

Задачу на різницеве порівняння чисел розглядають у зіставленні із задачею на збільшення чи зменшення числа на кілька одиниць. Надалі розв'язування задач на різницеве порівняння чергують з розв'язуванням інших простих задач, а згодом і складених.

Первинне ознайомлення з кратним порівнянням чисел проводять на основі практичного виконання учнями завдання за підручником: розгляньте малюнки і прочитайте записи $KM = 10$ см, $AB = 5$ см. Треба знайти скільки разів відрізок AB вміщується у відрізку KM . Поділимо 10 на 5 і отримаємо, що

$10 : 5 = 2$ (рази). Ми отримали, що

відрізок AB вмістився у відрізку KM 2 рази.

відрізок AB у 2 рази коротший за відрізок KM .

відрізок KM у 2 рази довший за відрізок AB .

Потім проводять практичну роботу на порівняння довжин двох смужок. У кожного учня по дві смужки: синя смужка завдовжки 12 см і біла — 4 см.

Знайдемо, у скільки разів синя смужка довша від білої. Виміряйте довжину кожної смужки і запишіть результати. Як дізнатися, у скільки разів синя смужка довша від білої? Відкладіть білу смужку на синій, позначаючи щоразу довжину білої смужки олівцем. Скільки разів вмістилася біла смужка на синій? (3 рази). Отже, синя смужка довша за білу в 3 рази.

Яку треба виконати дію, щоб знайти, у скільки разів число 12 більше, ніж число 4? (Дію ділення). Запишіть: $12 : 4 = 3$. *Відповідь.* У 3 рази. Якщо синя смужка у 3 рази довша, то біла — у 3 рази коротша, ніж синя. Отже, щоб знайти у скільки разів одне число більше або менше від іншого, треба більше число поділити на менше.

Для закріплення цього матеріалу діти виконують такі **вправи**:

1. У скільки разів число 5 менше від кожного з чисел: 10, , 25, 30, 35?

2. У скільки разів число 24 більше від кожного з чисел: 12, 8, 6, 3, 2?

3. Як можна прочитати результат порівняння чисел 6 і 18 за рівністю:

$18 : 6 = 3$? (18 більше від 6 у 3 рази або 6 менше від 18 у 3 рази). Записати це у вигляді рівностей.

Роботу над сюжетними задачами на різницеве і кратне порівняння чисел треба проводити у взаємному переплетенні, щоб учні могли чітко розрізнити ці види і свідомо виконували потрібні дії – віднімання чи ділення.

Один із ефективних прийомів творчої роботи над задачами – **зміна питання задачі** [13, 38]. Цей прийом використовується з різноманітною дидактичною метою. Зміна запитання у задачі і пошук відповіді на нього сприяють формуванню усвідомленого вибору учнями арифметичної дії, шляхом якого розв'язується задача, і загального вміння розв'язувати прості задачі. Такі завдання передбачені програмою і знаходяться в підручниках математики для 1 і 2 класів. Питання, які задаються, і пошук відповідей на них дають можливість розв'язати не одну, а декілька задач за однією і тією ж умовою, дозволяє більш повно використовувати умову задачі, економити час, який витрачається на

обдумування змісту і виконання наглядної інтерпретації (короткого запису) задачі. Крім того, постановка різних запитань до однієї і тієї ж задачної ситуації навчають учнів розуміти, що від зміни запитання утворюються на одній і тій же задачній ситуації різні задачі. Вони вчаться їх розрізняти, бачити те, що залежно від зміни питання у задачі змінюється її розв'язання, тобто виконання арифметичної дії, і розв'язок. Розв'язування таких задач розвиває мислення учнів.

Під час закріплення умінь розв'язувати задачі усіх видів учні поступово переходять до самостійного розв'язування задач. Важливо, щоб при цьому учні про себе пояснювали вибір арифметичної дії. На цьому ступені роботи передбачається розгляд задач з різноманітними поступово складнішими конкретними ситуаціями. Корисно пропонувати різноманітні творчі роботи.

Згідно з новою програмою вивчення арифметики натуральних чисел і нуля ґрунтується на системі доцільних задач і має на меті формування, розвиток основних математичних понять, розкриття і конкретизацію різного роду кількісних зв'язків, застосування теорії на практиці.

Формування в учнів основних математичних понять, розкриття змісту дії, набуття вмінь застосовувати дії до розв'язання практичних питань відбувається у процесі розв'язування простих задач. Тому прості задачі різних видів передбачено програмою в кожному початковому класі.

Розв'язування задач – це важливий процес у навчанні учнів початкових класів, це спільна робота вчителя і учня, яка включає ознайомлення з сюжетом самої задачі, роздуми (міркування) над відшукуванням шляху її розв'язання, запис чи формулювання потрібних арифметичних дій та запис розв'язку задачі. Цим важливим речам навчання учнів початкових класів вчитель повинен приділити особливу увагу, адже йдеться про загальні знання, уміння та навички учнів у процесі розв'язування задач.

Задачі сприяють формуванню змісту арифметичних дій над натуральними числами, розвитку в учнів умінь аргументувати вибір арифметичних дій у кожній окремій задачі, виконувати свідомо ці арифметичні дії, знаючи, для чого ми їх виконуємо і що у результаті цього виконання ми отримаємо тощо.

Під час навчання у початковій школі молодші школярі розв'язують значну кількість задач як під керівництвом учителя, так і самостійно. Проте, часто на кінець навчання у початкових класах у деяких учнів знання про задачі все ж таки залишаються поверховими і несистематизованими. Щоб поліпшити це становище, потрібна клопітка цілеспрямована праця вчителя, чітке розуміння ним основних вимог щодо навчання учнів розв'язувати різноманітні задачі.

Отже, прості задачі відіграють важливу роль у початковому курсі математики, оскільки уможливають формування змісту арифметичних дій. За умови систематичної, послідовної, правильно методично організованої роботи формуванням змісту арифметичних дій через вивчення простих задач робота буде ефективною. Для цього вчителям доцільно використовувати систему задач, що вимагають глибокого розуміння цих понять і свідомого використання учнями теоретичних знань та обчислювальних умінь у процесі розв'язування задач.

Використання простих задач під час формування обчислювальних умінь і навичок сприяє свідомому та осмисленому засвоєнню змісту арифметичних дій та їх властивостей. Під час роботи над простими задачами з метою активізації розумової діяльності учнів успішно використовуються різні види завдань творчого характеру.

Список літератури

1. Стадник Л. Актуальні проблеми математичної освіти. Шляхи їх вирішення // Початкова школа. – 2010. – №5. – С. 7-10.
2. Балютіна К. Актуальні проблеми початкової школи і шляхи їх вирішення / К.Балютіна // Початкова школа. – 2018. – №8. – С. 50-54.
3. Богданович М.В. Вироблення умінь розв'язувати прості задачі // Початкова школа. – 1984. – №7. – С.9-12.
4. Гречук В. Шляхи вдосконалення математичної підготовки молодших школярів / В.Гречук, Н.Кіщук// Початкова школа. – 2013. – №8. – С. 25-30.
5. Богданович М. В. Методика викладання математики у початкових класах: навч. посібн. / М.В. Богданович, М.В.Козак, Я.А.Король. – 4-те вид., переробл. і доп. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2016. – 368 с.
6. Богданович М.В. Вироблення умінь розв'язувати прості задачі // Поч. школа. – 1984. – №7. – С.9-12.
7. Гавриш В. Формування ключових компетентностей на уроці математики в 1 класі // Початкова школа. – 2013. - №6. – С. 13-16.
8. Іванова Л.С. Важливий засіб навчання розв'язувати прості задачі //Початкова школа. -1990. -№2. -С.36-38.
9. Коваленко Л. Формування ключових компетентностей на уроці математики. - №11. – 2014. – С. 29-30.
10. Мироновська Л., Борщ Г. Методика роботи з простими видами задач у початковому курсі математики // Початкова школа. – 2012. - №6. – С. 44-46.
11. Мізюк В. Завдання для формування умінь розв'язувати прості текстові задачі //Початкова школа. -2000. -№1. -С.36-38.
12. Прищенко М. Компетентнісно зорієнтовані задачі на уроці математики в 1 класі // Початкова школа. – 2015. –№3. – С. 19-22.
13. Скворцова С., Онопрієнко О. Урок математики в початковій школі: мета, завдання, структура // Початкова школа. – 2015. – №1.– С.4-9.

РОЗВИТОК КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ІГРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Білоконь Наталя Володимирівна

студентка 4 курсу,
спеціальності 013 «Початкова освіта»
Запорізький національний університет

Одним з ключових завдань Нової української школи є підготовка високоосвічених, креативних та конкурентоспроможних особистостей, здатних до самовдосконалення та прийняття нестандартних рішень. Для цього школярам слід дати найсучасніші знання та ефективну практичну підготовку. Саме тому виникає потреба у застосування креативних форм, методів та технології навчання.

У освітньому процесі молодших школярів необхідне впровадження інноваційних методів і форм роботи, вагоме місце з яких посідають ігрові технології. Саме гра є провідною діяльністю молодших школярів, в процесі якої діти мають змогу мобілізувати свої інтелектуальні сили, активізувати самостійний пошук шляхів розв'язання нестандартних завдань, вчаться креативно та критично мислити, розв'язувати проблеми.

Сучасна психолого-педагогічна наука розглядає креативність із різних точок зору. Зокрема, дослідники визначають загальні основи креативності (Д. Богоявленська, Дж. Гілфорд, Є. Ільїн, А. Маслоу, В. Моляко, С. Сисоєва, Р. Стернберг, П. Торренс та ін.), механізми креативного мислення (Г. Альтшуллер, Д. Богоявленська, Е. де Боно, Дж. Гілфорд, О. Лук, О. Матюшкін, В. Моляко, Я. Пономарьов, П. Торренс та ін.); розглядають креативність як різновид інтелектуальної поведінки (Г. Айзенк, Д. Векслер, Р. Стернберг); вивчають «самоактуалізацію» у зв'язку з креативністю (Л. Гольдштейн, А. Маслоу, К. Роджерс та ін.); досліджують особливий характер мотивації креативів (С. Голлан, Р. Кеттел, Д. Мак-Кіннон та ін.), рефлексію креативності й творчу продуктивність у наукових співробітників (В. Пятруліс).

Креативність молодшого школяра, за визначенням Т. Воробйової, – це загальна характеристика особистості учня, яка виявляється, передусім, у навчально-пізнавальній діяльності й зумовлює творчу спрямованість дитини, її здатність до самостійного вибору оптимального та оригінального шляху вирішення навчальних завдань, створення нових ідей, продуктів, новизна яких може бути як об'єктивною, так і суб'єктивною [1].

«Навчатись, граючись!» – ця думка цікавила багатьох видатних педагогів і вихователів. Розв'язати цю проблему свого часу зміг Ш. О. Амонашвілі. Педагог показав, як в процесі гри дитина поринає в складний світ пізнання, який включає виявлення індивідуальних можливостей, нахилів, творчих здібностей та креативності молодших школярів. Саме під час ігрової діяльності дитина розвиває та удосконалює комунікативні здібності, вона починає співпрацювати

не лише з педагогом, а й однокласниками, знаходить взаєморозуміння між учасниками гри, починає шукати нестандартні рішення.

Креативні здібності можна розвивати на будь-якому уроці, головне, щоб це не було стихійним явищем, а систематично і послідовно підвищувало свою складність. Щоб навчитися креативно мислити не існує певних правил та пояснень, але існують умови, які слід створити вчителю для розвитку креативних здібностей учнів. Тому в своїй діяльності вчителю необхідно:

- знайти час на уроці для застосування технологій творчого розвитку особистості;
- надати можливість учням вільно розмірковувати, висловлюючи власну думку;
- приймати без засуджень різноманітні ідеї та думки учнів;
- створити ситуації успіху для кожного учня [2].

Молодший шкільний вік є найбільш сензитивним для розвитку креативності дітей, їхніх творчих здібностей та талантів. Саме в цей період активно розвиваються уява, фантазія, здатність нестандартно мислити, проявляється допитливість, формується вміння спостерігати, порівнювати, класифікувати та критично оцінювати діяльність.

З використанням ігрових технологій учитель має змогу розвивати систематично, цілеспрямовано гнучкість та рухливість креативного мислення. Наприклад, метод «Придумай кінець до казки», який використовується на уроках української мови та літературного читання. Сутність цього методу в тому, що він дає можливість розвинути в молодших школярів логічне мислення, вміння правильно закінчити думку, осмислити почуте, й на основі цього викладати власні думки. Завдання вчителя – озвучити початок казки, далі діти самостійно продовжують її. Якщо для учнів буде складним цей процес, то педагог має поставити їм різні запитання, що надихнуть їх на роздуми. Учитель спостерігає за ситуацією, допомагає тим, хто потребує допомоги, може попросити учнів проілюструвати свої думки.

Так, на заняття у початковій школі можна застосовувати запропоновані дидактичні ігри та завдання, які сприяють розвитку креативного мислення молодших школярів:

1) «На хвилинку» – учням потрібно говорити за темою не зупиняючись та не повторюючись протягом 1 хвилини.

2) «Усе було б інакше без ...» – учитель записує на дошці назви від трьох до п'яти об'єктів, які мають відношення до поточної теми. Учні обговорюють, як би виглядав світ без кожного з цих об'єктів. Діти мали визначити, який із названих об'єктів найбільше вплинув на хід історії.

3) «Дивовижні факти» – учитель зачитує цікаву інформацію, яка не має видимого зв'язку з темою, що вивчається. Учні потрібно поміркувати, яким чином явище, ситуацію чи подію, про які повідомив учитель, можна пов'язати з темою уроку.

4) «Математичне письмо» – учитель пропонує учням короткі повідомлення математичної тематики. Наприклад: «Напиши, у яких ситуаціях тобі вчора стали

у нагоді твої знання з математики»; «Якби я був 1 см на зріст, то»; «Опиши два шляхи, якими можна вирішити приклад на ділення»; «Напиши про тривалість однієї хвилини»; «Напиши, як ти витрачаєш гроші»; «Склади свій розпорядок дня»; «Напиши листа другу, в якому розкажи йому, як ти вивчив таблицю множення»; «Напиши, у яких випадках тобі доводилося використовувати вміння рахувати»; «Намалюй свою улюблену фігуру і напиши про неї»; «Математика є дуже важливою, тому що...».

5) «У тебе щось на лобі» – учні працюють у парах. Кожному учневі на лоб прикріплюють папірець з клейкою основою, на якому записане певне поняття, пов'язане з поточною темою. Учні за допомогою запитань встановлюють, які поняття вони представляють, а також зв'язок між ними [3].

Саме початкова школа є фундаментом для розвитку критичного та креативного мислення, творчих здібностей, інноваційності, підприємливості комунікативних навичок та формування здатності навчання впродовж життя.

Застосування ігрових технологій — це один із ключових інструментів формування активної та свідомої особистості, що здатна самостійно приймати рішення, вирішувати проблеми, мислити нешаблонно. Це засіб формування критичного мислення, розкриття творчого потенціалу молодших школярів.

Використана література:

1. Воробйова Т.В. Формування креативних здібностей молодших школярів у процесі розв'язання навчальних завдань: автореф. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.09. Тернопіль, 2014. С. 19

2. Шевченко І. Розвиток креативних здібностей молодших школярів. URL: <https://sno.udpu.edu.ua/index.php/naukovo-metodychna-robota/93-innovatsiyi-v-osviti-zdobutky-ta-perspektyvy-11-zhovtnia-2019-roku/343-rozvitok-kreativnikh-zdibnostej-molodshikh-shkolyariv> (дата звернення 21.09.2021).

3. Цимбал Т.О., Шахіна І.Ю. Формування креативного мислення молодших школярів у процесі навчання. *Вісник Черкаського університету: Педагогічні науки*. 2018. №4. URL: http://ito.vspu.net/repozitariy/shahina/Reposit_18/Tsimbal_Formuvan_kreat_mislen.pdf (дата звернення 21.09.2021).

ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ МОДЕЛІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ В УМОВАХ БАКАЛАВРАТУ

Валентин Володимирович Близнюк,

аспірант кафедри публічного управління і проектного менеджменту Навчально-наукового інституту менеджменту та психології ДЗВО «Університет менеджменту освіти». Київ, Україна.

Постійні політичні зміни, які відбуваються в Україні за останнє десятиліття позначилися суперечливими рисами розвитку суспільства. Прагнення України до євроінтеграції та вступу в НАТО реалізуються у відповідних змінах в державі та суспільстві. Ці зміни стосуються і системи вищої освіти України. Ні для кого ні секрет, що важливою складовою вищої освіти України виступає військова освіта. Зміни, що відбулися в освітній галузі, потребують від військових закладів вищої освіти (далі ВЗВО) розробки нових концептуальних підходів до реформування військово-освітньої сфери з урахуванням сучасних реалій.

Основні аспекти функціонування і розвитку військової освіти (далі – РВО) конкретизовані в Концепції військової освіти в Україні, згідно з якою військова освіта є ступеневою системою безперервного навчання військових фахівців. Однією з важливих складових цієї системи є професійна підготовка майбутніх військовослужбовців.

Тому Концепція військової освіти в Україні має передбачати розвиток системи військової освіти як один з пріоритетних напрямів у будівництві Збройних сил та інших військових формувань України [5].

У своїх дослідженнях В. Маслов зазначає, що однією із цілей розвитку Збройних Сил України є високий рівень загальновійськової підготовки майбутніх офіцерів [6]. В свою чергу висловлювання вченого та існуюча нормативно-правова база щодо розвитку вищої військової освіти в Україні дає нам підстави для подальшого дослідження та обґрунтування психолого-педагогічних особливостей процесу професійної підготовки майбутніх офіцерів правоохоронної діяльності Збройних Сил України в умовах бакалаврату.

Поняття «моделювання» в сучасному трактуванні означає «процес створення моделі-прототипу, прообразу передбачуваного або можливого об'єкту, його стану» [2].

Основи моделювання відображені у працях зарубіжних і вітчизняних вчених, зокрема О. Дубініної, В. Маслова, В. Олійника, З. Рябової, Л. Калініної, В. Штофа, М. Шеннона та ін.

Вчені під побудовою моделі розуміють «системне завдання, що вимагає аналізу і синтезу вихідних даних, гіпотез, теорій, знань фахівців» [4].

За визначенням М. Шеннона, модель є «уявленням об'єкта, системи або ідеї у певній формі, яка відрізняється від цілісної системи» [9].

В. Маслов, спираючись на дослідження В. Пікельної, доводить, що моделювання є не тільки методом, а й підсистемою (самостійною стадією) управління, яка має специфічні функції та форми прояву. Основним призначенням моделювання є передбачення мети, змісту та технології майбутньої інформації, а також її відображення у певній формі моделі найбільш адекватної системи, об'єкта, процесу тощо, які підлягають управлінню [7].

У своїх дослідженнях З. Рябова аналізує підходи до виділення типів моделей. Авторка дійшла висновку, що функції моделі вказують на широту та різноманітність її призначення, її характеристики дозволяють виокремити модель серед інших теоретичних категорій.

О. Дубніна під моделлю формування професійної компетентності майбутніх робітників розуміє «окреслення та теоретичне обґрунтування структурних компонентів процесу формування їхньої професійної компетентності, розкриття їх сутності та взаємозв'язків, забезпечення відповідних організаційно-педагогічних умов її функціонування, визначення критеріїв оцінювання результативності функціонування» [3].

Отже, проаналізувавши наукові джерела, ми дійшли висновку, що модель – це об'єкт, аналог реально існуючих складних явищ і процесів, які структуровані за певною схемою чи алгоритмом. У моделі відсутні другорядні деталі, моменти та випадковості.

Модель має вигляд структурно-логічної схеми (рис. 1) основними взаємопов'язаними елементами моделі, від яких залежить процес професійної підготовки майбутніх офіцерів правоохоронної діяльності Збройних Сил України в умовах бакалаврату, і включає такі складові частини: 1) мету, що передбачає досягнення рівня готовності до професійної діяльності і відіграє роль системотворчого фактору; 2) педагогічні умови професійної підготовки майбутніх офіцерів правоохоронної діяльності; 3) критерії та показники професійної підготовки майбутніх офіцерів правоохоронної діяльності; 4) засоби їх реалізації, принципи, методи, форми тощо; 5) рівні професійної підготовки майбутніх офіцерів правоохоронної діяльності в умовах бакалаврату (високий, середній і низький), які визначено відповідно до критеріїв.

З рисунку 1 видно, що зміст моделі підпорядкований провідній стратегічній ідеї – замовлення суспільства на професійно-компетентних фахівців, які добре володіють не тільки базовими знаннями, але й мають високий рівень професійної компетентності та загальновійськової підготовки.

Роль системотворчого фактору запропонованої моделі має мета, що передбачає досягнення майбутніми офіцерами правоохоронної діяльності високого рівня професійної компетентності за умов їх професійної підготовки у ВВНЗ.

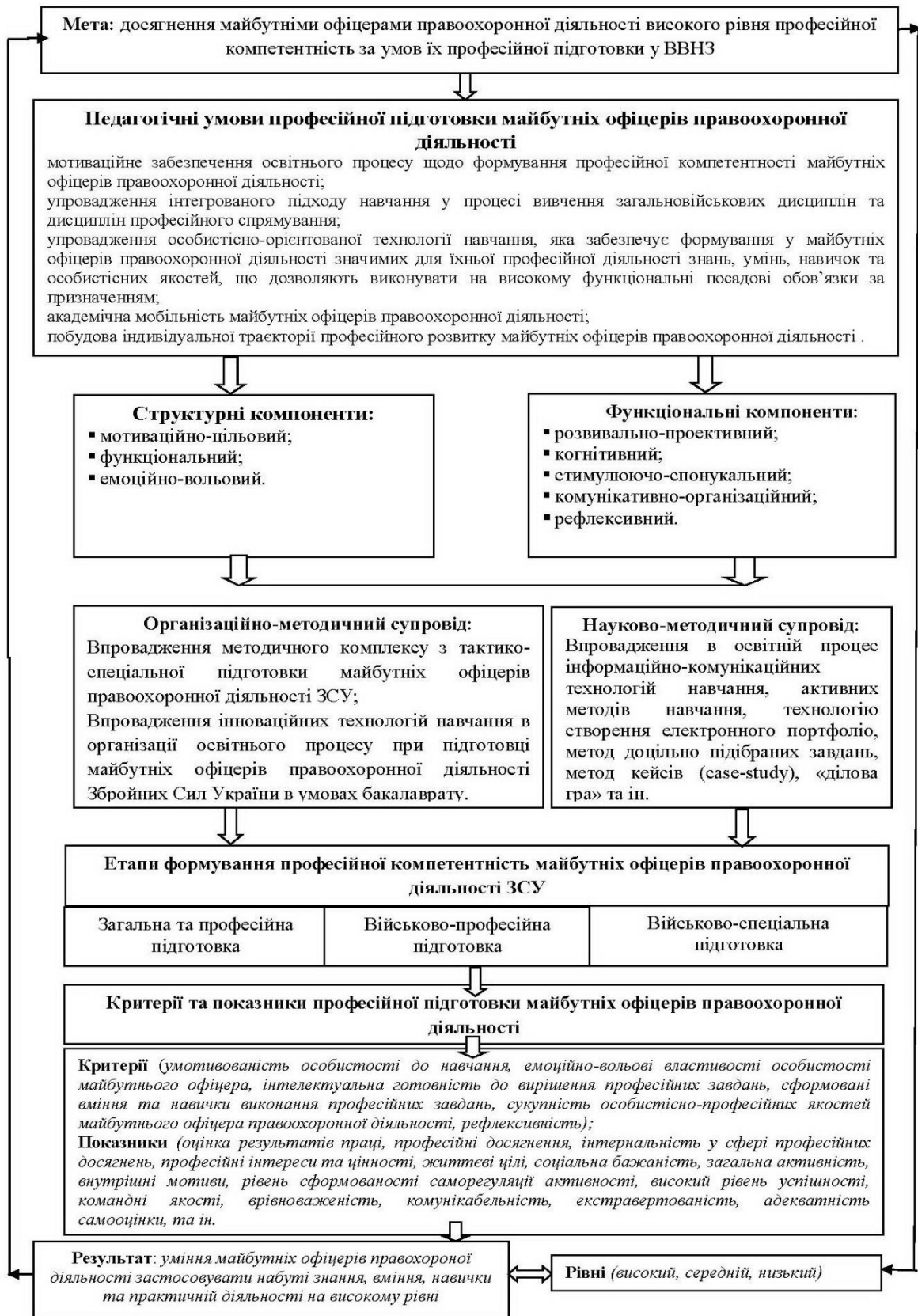

Рис. 1. Модель професійної підготовки майбутніх офіцерів правоохоронної діяльності Збройних Сил України в умовах бакалаврату

Наступною складовою моделі є педагогічні умови професійної підготовки майбутніх офіцерів правоохоронної діяльності. Під педагогічними умовами професійної підготовки майбутніх офіцерів правоохоронної діяльності ми

розуміємо обставини, за яких буде забезпечено ефективне формування професійної компетентності майбутніх офіцерів правоохоронної діяльності, а саме: організація навчальної діяльності здобувачів вищої освіти, яка будується на загально дидактичних принципах військової освіти; орієнтація змісту, методів і форм викладання загальновійськових дисциплін; формування у здобувачів освіти сталої мотивації до навчання та майбутньої професійної діяльності.

На нашу думку, педагогічні умови є основою, що забезпечує дієвість моделі і виступають гарантом вирішення задач, які тісно пов'язані із фаховою підготовкою майбутніх офіцерів правоохоронної діяльності Збройних Сил України в умовах бакалаврату.

З огляду на розуміння процесу професійного розвитку майбутніх офіцерів правоохоронної діяльності та єдності відповідних компонентів їх професійного розвитку, ми вважаємо за доцільне визначити критерії та показники професійної підготовки майбутніх офіцерів правоохоронної діяльності ЗСУ в умовах бакалаврату.

Загальновідомо, що критерії мають відображати основні закономірності формування певного явища, наявні взаємозв'язки між компонентами, динаміку явища, що вивчається, і розкриватися через специфічні ознаки кожного компонента. На основі аналізу джерельної бази з проблеми дослідження, ми визначили комплекс психологічних критеріїв рівня професійної підготовки майбутніх офіцерів правоохоронної діяльності, що виявляються у таких ознаках:

- усвідомленні сутності прийняття рішень, що виникають у професійній діяльності, та їх суперечностей;
- наявності особистого позитивного ставлення до способу розв'язування професійних завдань;
- наявності ефективних методик і технологій виявлення методів, способів і форм під час розв'язування типових і нестандартних завдань [8].

Для повноти й об'єктивності вимірювання психологічних компонентів, які впливають на професійну підготовку майбутніх офіцерів ми виокремили такі критерії і їх відповідні показники: *умотивованість до навчання, емоційно-вольові властивості особистості майбутнього офіцера, інтелектуальна готовність до вирішення професійних завдань, сформовані вміння та навички виконання професійних завдань, сукупність особистісно-професійних якостей майбутнього офіцера, рефлексивність.*

Умотивованість особистості до навчання, полягає у прагненні майбутнього офіцера до подолання перешкод та поліпшенні своїх результатів навчання, наявності чітких цілей діяльності та наполегливості у їхньому досягненні, схильності виявляти ініціативу, прагненні до саморозвитку та самовдосконалення.

Показниками цього критерію виступають: оцінка результатів праці, професійні досягнення, інтернальність у сфері професійних досягнень, професійні інтереси та цінності, життєві цілі, соціальна бажаність і загальна активність, внутрішні мотиви.

Емоційно-вольові властивості особистості майбутнього офіцера.

Виявляється цей критерій у відповідальності, розумінні та сприйнятті себе як активного діяча професійної діяльності та характеризується розвинутою системою емоційно-вольової саморегуляції.

Показниками цього критерію є тип локус контролю особистості та рівень сформованості саморегуляції активності.

Наступним критерієм є *інтелектуальна готовність до вирішення професійних завдань*. Під інтелектуальною готовністю ми розуміємо сукупність сформованих інтелектуальних навичок, що характеризують особистість майбутнього офіцера правоохоронної діяльності в розумовому аспекті. Вона виявляється в розв'язуванні майбутніми офіцерами нетипових, нестандартних проблемних ситуацій, у здатності відчувати проблемність у процесі розв'язування професійних завдань і в самостійності постановки проблеми.

Показником цього критерію виступає високий рівень успішності.

Сформовані вміння та навички виконання професійних завдань. Цей критерій виявляється у вмінні управляти собою, володінні навиками вирішення проблемних ситуацій тактичного рівня, вмінні впливати на оточуючих, вмінні навчати та керувати, вмінні налагодити групову роботу. Характеризується даний критерій наявністю чітких цінностей та особистих цілей, творчим підходом до діяльності та триваючим саморозвитком.

Показниками цього критерію є розвинені командні якості, високий рівень володіння управлінськими вміннями та навиками, спрямованість на інтерес власної справи.

Сукупність особистісно-професійних якостей майбутнього офіцера правоохоронної діяльності, даний критерій полягає в емоційній стійкості, товариській, задоволеності собою і своїми успіхами, готовності слідувати нормам і вимогам, схильності до ризику, прагненні до суспільного визнання, лідерстві й адекватному розумінні свого місця і ролі в подальшій професійній діяльності, зокрема умінні приймати ефективні командні рішення у нестандартних умовах.

Цьому критерію відповідають такі *показники*: врівноваженість, комунікабельність, екстравертованість, адекватність самооцінки.

Наступний критерій – *рефлексивність*, даний критерій полягає в умінні свідомо контролювати майбутнім офіцером рівень власного розвитку та результати своєї діяльності, у здатності людини виходити за межі власного «Я», осмислювати, вивчати, аналізувати щось за допомогою порівняння свого «Я» з певними подіями які відбуваються у світі та суспільними особистостями.

Показником цього критерію є рефлексивність.

Відповідно до окреслених критеріїв ми визначаємо три рівні професійної підготовки майбутніх офіцерів правоохоронної діяльності в умовах бакалаврату: високий, середній і низький [1].

Отже, на підставі вище проведеного дослідження нами визначено, що під *моделлю професійної підготовки майбутніх офіцерів правоохоронної діяльності Збройних Сил України в умовах бакалаврату* слід розуміти окреслення та теоретичне обґрунтування структурних компонентів процесу формування професійної компетентності майбутніх офіцерів правоохоронної діяльності,

розкриття їх сутності та взаємозв'язків, забезпечення відповідних педагогічних умов її функціонування, визначення критеріїв оцінювання результативності впровадження даної моделі.

Список літератури

1. В. В. Близнюк, «Психолого-педагогічні особливості процесу професійної підготовки майбутніх офіцерів правоохоронної діяльності Збройних Сил України в умовах бакалаврату», Вісник Київського нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. Серія: Педагогіка, Т. 2, № 12, 2020. (Категорія «Б»).
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / В. Т. Бусел, Ред. Київ-Ірпінь, Україна: ВТФ «Перун», 2004, 1440 с., с. 1077.
3. О. В. Дубініна, «Організаційно-педагогічна модель формування професійної компетентності майбутніх автослюсарів в центрах професійно-технічної освіти», Вісник Нац. тех. ун-ту «ХПІ»: зб. наук. праць. Темат. вип.: Нові рішення в сучасних технологіях, № 46, с. 40–46, 2010. [Електронний ресурс].
Доступно: http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/26838/1/vesnik_KhPI_2010_46_Dubinina_Orhanizatsiino.pdf
4. Енциклопедія освіти / Академія пед. наук України; В. Г. Кремень, Ред. Київ, Україна: Юрінком Інтер, 2008, 1040 с.
5. А. М. Сиротенко, А. О. Вітченко, В. І. Осьодло, В. І. Алещенко, «Концепція розвитку військово-гуманітарної освіти в Україні (проект)», Наука і оборона, № 4, 2020. [Електронний ресурс].
Доступно: <http://nio.niou.org.ua/article/view/226046>
6. В. С. Маслов, «Актуальні фактори розвитку військової освіти», Військова освіта, № 1, с. 139–148, 2013. [Електронний ресурс].
Доступно: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vios_2013_1_18
7. В. І. Маслов, «Моделювання у теоретичній і практичній діяльності в педагогіці», Післядипломна освіта в Україні, № 1, с. 3–9, 2008.
8. Т. М. Мацевко, «Психологічні особливості розвитку управлінської компетентності майбутніх магістрів військового профілю», дис. канд. наук. Київ, 2007, 225 с.
9. Теорія та практика управління професійним розвитком науково-педагогічних та педагогічних працівників в умовах трансформаційних змін в освіті: кол. монографія / Є. Р. Чернишова, Л. М. Колосова, Н. В. Любченко, М. Е. Морозова; Є. Р. Чернишової, Ред. Луцьк, Україна: Вежа-Друк, 2015, 296 с.

ЗАБЕСПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ МУЗИЧНО-ВИКОНАВСЬКОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА В СИСТЕМІ СУЧАСНОЇ МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ

Економова Ольга Сирофиміна

старший викладач кафедри
інструментально-виконавської
майстерності Інституту мистецтв
Київського університету
Імені Б. Грінченка.

Макарова Емма Вікторівна

старший викладач кафедри
академічного та естрадного
вокалу Інституту мистецтв
Київського університету імені
Б. Грінченка.

Яковенко Віра Григорівна

старший викладач кафедри
академічного та естрадного
вокалу Інституту мистецтв
Київського університету
Імені Б. Грінченка.

У статті розглянуто основи процесу формування музично-виконавської культури майбутнього митця-виконавця у системі університетської музичної освіти. Обґрунтовано розширення та збагачення аксіологічних орієнтирів студентів на основі включення їх у творчу соціокультурну діяльність. Поняття розвитку музично-виконавської культури розглядається як сукупність професійних якостей та знань, які проєктуються на вміння, необхідні для успішного здійснення професійної діяльності. Доведено, що формування музичної культури студентів набуває все ширше ідеологічно-політичного значення.

Ключові слова: музично-виконавська культура, музичні цінності, жанрово-стилістичні уявлення, самореалізація особистості в культурі, духовності особистості.

У контексті реалій сучасного життя України усвідомлення цієї ролі, яку відіграє культура у процесі національного відродження, постає найактуальнішою проблемою духовного оновлення суспільства як щодо кожної

людини, так і щодо нації в цілому. Це є сутнісним завданням національної освіти й виховання, які повинні вирішуватися на засадах духовного оновлення української людини й української нації. У вирішенні цих завдань важливе місце належить системі естетичного виховання й освіти молоді і є сьогодні одним із невідкладних завдань освітянського процесу, адже культура, з одного боку, акумулює результати творчої діяльності, а з іншого – формує якості особистості, розвиває її інтелектуальні та духовно-творчі можливості.

У наш час на рівні буденної свідомості поняття «культурна людина» стало майже синонімічним поняттю «освічена людина»: культурне зростання особистості асоціюється, перш за все, з отриманням освіти як процесом набуття різносторонніх і глибоких знань. Оскільки джерелом освіти є культура, то змістом освіти має бути культура.

Характеристика музиканта як суб'єкта культури дозволяє конкретизувати головну мету виконавської освіти: становлення музиканта у якості суб'єкта культури, формування його готовності до саморозвитку, що забезпечує інтеграцію у національну та світову культуру, перетворення в процесі освітньої діяльності соціокультурного досвіду людства у форму суб'єктивності. Суб'єктивність культури спрямовує освіту не тільки на прилучення до культурного спадку, але й до формування музиканта як суб'єкта культури.

«Національна державна комплексна програма естетичного виховання», підготовлена в Інституті українознавства Київського університету ім. Тараса Шевченка та Інституту педагогіки та психології професійної освіти АПН України, визначає: «Формуючи художню культуру молоді, систему її музичних потреб, необхідно враховувати інтерес до сучасних музичних форм, допомагаючи підростаючому поколінню відрізнити істинне від потворного» [6, 18-21].

Формування ціннісних орієнтацій студентства, дає можливість зазначити, що вимоги до майбутніх фахівців музичного мистецтва, зумовлюється соціальним замовленням суспільства на виховання гармонійно розвиненої, аксіологічно зорієнтованої, духовно багатой особистості. Отже, зростає роль нової соціально-педагогічної теорії, методологічними підвалинами якої є ідеї та принципи гуманізації, особистісної зорієнтованості, діалогізації, художньо-творчої активності та загальної культурологізації системи освітньо-виховної роботи з молоддю, збільшується значення сучасних тлумачень парадигмальних підходів до формування її орієнтацій на цінності культури, зокрема музичної.

Стрижнем і ядром культури є система цінностей, що її визначають як певну формацію важливих для людини смислових комплексів – функцій цінностей, які можуть бути регулятивними принципами соціокультурної діяльності, поведінки і творчості особи. Музичні цінності розглядаються як художньо-естетичний і соціокультурний феномен, що існує в діалектичному відношенні «суб'єкт – об'єкт», відображаючи суспільне покликання й особистісне призначення музичної культури в її значущих функціях.

Студентська молодь є благодатним базисом для засвоєння духовних надбань суспільства. Вища музична освіта – інструмент у формуванні

естетичних ідеалів і цінностей майбутніх музикантів, їхнього художнього мислення, системи спеціальних знань та поглядів, практичних навичок. Саме у цьому середовищі формуються світоглядні принципи особистості й визначається культурний рівень, що мають стати її професійною рисою.

«Почуття світу неможливо без розуміння і переживання музики, без глибокої духовної потреби слухати музику. Без музики важко переконати людину, яка вступає в світ, у тому, що людина прекрасна, а це переконання є основою емоційної, моральної, естетичної культури», - так писав видатний педагог В. Сухомлинський.

Найбільш оптимальним можна вважати індивідуальне музичне виховання та навчання. Воно має усі умови для формування духовності особистості, формування професійної культури, виховання, розширення та поглиблення якості емоційної сфери, виховання індивідуальності, розвитку художніх та критичних смаків.

Враховуючи досвід групування конкретних компонентів естетичної культури молоді, можна виділити три рівні сформованості орієнтацій майбутніх музикантів на цінності музичної культури:

– перший рівень (вихідна орієнтація) – «суб'єктивно-інтуїтивний»; значну роль у суб'єктивних перевагах та орієнтирах молоді особи відіграють лише ті музичні жанри, напрямки і стилі, на яких сформувався її інтерес до певного пласту музичної культури;

– другий рівень (проміжна орієнтація) – «суб'єктивно-еталонний». На цьому рівні студенти ще повністю не оволоділи досить усвідомленими, об'єктивними і стійкими критеріями оцінки, адекватного переживання і розуміння музичної культури, хоча й близькі до цього. Молодь оперує установками лише на окремі зразки - еталони того чи іншого музичного жанру або стильового напрямку.

– третій рівень (оптимальна орієнтація) – «суб'єктивно-об'єктивний». Особа має стійкі, жанрово-стилістичні уявлення, оволоділа системою музично-естетичних цінностей за допомогою розвинутого естетичного почуття й інтелекту, глибоко усвідомлює ціннісні аспекти, багатство художньо-образного змісту музичного мистецтва і об'єктивно ставиться до його вартісної оцінки, активно-творчого засвоєння.

Орієнтації майбутніх музикантів на цінності музичної культури формуються з урахуванням таких соціально-педагогічних умов: зорієнтованість студентів на відтворення та розвиток музичних цінностей у загальнозначущих ракурсах національної та світової культури; творче ставлення до використання у музичному вихованні й художній освіті молоді сучасних парадигмальних підходів; активізація розвитку, розширення та збагачення аксіологічних орієнтирів студентів на основі включення їх у творчу соціокультурну діяльність.

Ціннісна орієнтація студентів, їхня духовна культура виявляється у такій послідовності:

1) формування естетичної свідомості (від почуттів до ідеалів) як форми ціннісних орієнтацій індивіда;

2) виховання естетичних здібностей і здатності до художньо-образного мислення, сприйняття і оцінки музичних явищ як діяльнісно-творчої сутності суб'єкта;

3) розвиток естетичних смаків, установок особи на цінності музичної культури.

Реалізуючи умови педагогічного керівництва процесом формування орієнтацій майбутніх музикантів на цінності культури і спираючись на основні принципи сучасної психолого-педагогічної науки, визначені головні соціально-педагогічні закономірності активізації цього процесу: 1) освітньо-виховні, 2) соціально-рольові, 3) психолого-педагогічні, 4) соціально-культурологічні, 5) дидактично-методичні, 6) програмно-організаційні.

Тривожною ознакою сьогодення є руйнація єдиного середовища функціонування музичного мистецтва: різке розмежування його на прикладну сферу шоу-бізнесу й академічну музику. У наш час ми спостерігаємо глибоку суперечність між потенційною цінністю музичного мистецтва у всьому його обсязі й актуальною значущістю для більшості лише тієї її частини, яка належить до категорії „легкої,.. Недостатня увага до цієї проблеми привела до значного відставання естетичного виховання молоді, до втрати вагомих духовних цінностей. Сучасні шоу, гала-концерти, фестивалі вражають своєю масштабністю і низькою культурою. Це, на перший погляд, є начебто благородною метою – охопити більше людей музично-культурним заходом. Якщо ж подивитися на кінцевий результат, то виходить усе навпаки. Людина, як індивідуальність губиться в цьому шаленому океані диму, шуму та спец ефектів. Вона підпадає під психологічний вплив і в ній утворюється « синдром стадності», де знівельовано риси, смаки, почуття, культура. «Натовп» – ось кого виховують подібні концерти. Виникла головна соціальна прірва між широкою можливістю впливу музичного мистецтва на формування ціннісних орієнтирів молоді і якістю роботи з пропаганди найкращих зразків світової музичної культури, яку повинні здійснювати кваліфіковані спеціалісти.

Тому формування музичної культури студентів набуває ідеологічного й політичного значення. Які ж шляхи розв'язання цієї проблеми? Як буде існувати музичне мистецтво в сьогоденній комунікативній ситуації? Чи зможе професійна освіта протистояти навалі масової поп-культури? Ці складні питання вирішуються непросто. Вони мають соціальний, методологічний, пізнавальний, виховний, творчий аспекти. Втім деякі тенденції обнадіюють. По-перше, світова спрямованість на гуманізацію та гуманітаризацію суспільства та освіти, що поєднує пріоритет загальнолюдських цінностей з цінностями культури. По-друге, конфліктність самої ситуації, коли зниження рівня масової культури починає гальмувати суспільний розвиток і суперечити зростанню вимогам до самореалізації особистості, без якої неможливо будувати громадське суспільство. По-третє, активність реформування у сфері культури, що свідчить про загострення соціокультурних процесів на сучасному етапі еволюції людини.

Усі ці тенденції взаємопов'язані: особистість, освіта, культура, суспільство – ланки єдиної системи. Переміни в одній ланці змінюють як ціле, так і відносини між його складовими. Наприклад, « ідея перенесення акценту з

засвоєння культури на самореалізацію особистості в культурі» суттєво впливає на реформування освіти, зміст виховання, взаємовідносини між суб'єктами педагогічного процесу. Адже активність у самореалізації потребує від особистості : усвідомлення своїх можливостей, що є головним завданням виховання; пошуків власних форм включення в культуру – провідного завдання освіти; готовності до творчості – найактивнішої дійової форми буття людини та співіснування її з соціумом.

Дослідження видатного психолога Виготського Л. в галузі музичного сприйняття доводять, що музичне сприйняття завжди індивідуальне і суб'єктивне. Якщо студент не підготовлений до адекватного чуттєвого сприймання і переживання музичних творів, якщо в нього не розвинений ні музичний, ні критичний смак, він буде споживати ту музичну „продукцію”, яку йому пропонує мода, вулиця, тобто музика буде справляти на нього негативний вплив[2, 248].

Тому завдання, які постають саме перед вчителем музики, стають все більше складними і відповідальними. Суспільство, яке має бажання піднятися на вищий щабель свого розвитку, будувати демократичну державу з розвиненою економікою, повинно серйозно ставитись до виховання у підростаючого покоління саме професійної культури, глибокої духовності та творчого потенціалу за допомогою музичного мистецтва, його індивідуалізації. А майбутній фахівець музичного мистецтва повинен бути весь час в пошуках таких форм навчання та виховання, завдяки яким всі ланки естетичного процесу об'єднуються в єдиний потік становлення людини. «Знання тільки тоді стають знаннями, коли вони емоційно пережиті. І саме музичне виховання цьому сприяє якнайбільше» - писав Б.Теплов [8, 249]

Дійсно, музика – найскладніший для вербального і найбільш доступний для емоційного пізнання вид мистецтва. Тому вчителі намагаються залучити більш наочні (візуальні, понятійні та ін.) для сприйняття різних видів мистецтв, щоб якимось чином допомогти студентам зрозуміти і пережити музичні твори, забуваючи про ту істину, що музиці треба вчити музичними методами, оскільки музичне переживання – завжди є емоційним переживання тих настроїв і почуттів, які закладені у твір композитором, і які не можна пережити ніяким іншим шляхом (ні візуально, ні мовно). Студентам треба вчити розуміти і переживати власну звукову інформацію, яка є будівельним матеріалом музичного мистецтва. В такому випадку ми зможемо формувати емоційну сферу індивіда і через неї формувати високодуховну особистість (добру, творчу, з повагою до людини, до свого народу).

Відповідно до завдань, які стоять перед школою по вихованню духовності особистості, вища школа повинна готувати і студента відповідного рівня. Крім музичної професійної підготовки студент повинен мати глибокі знання з вікової і музичної психології, володіти методами індивідуалізації навчання в будь-яких умовах: клас, індивідуальні заняття, різновікові групи, ансамблі, оркестри.

Г. Нейгауз нагадував, що геніальної музичної обдарованості і піаністичних даних недостатньо для професійного зростання – необхідною складовою успіху

є постійне звернення, вивчення творів художньої літератури, живопису, скульптури, глибоке і проникливе ставлення до самого життя [7, 216].

Формування педагогічної культури неможливо без формування у молоді національної свідомості та культури. І тому педагогічна теорія та практика в нашій державі повинна мати яскраво виражений національний характер. Підключення до національної культури дозволяє усвідомити свою національну емоційну приналежність і своє глибоке культурне коріння. Сучасна світова й українська музика має стати складовою музичної культури студентів. Спілкування з нею вдосконалює фахову підготовку студентів, включає їх у контекст сучасного мистецтва, допомагає адаптуватися в культурному середовищі й досягти нові реалії суспільного життя.

Майбутній фахівець музичного мистецтва відкриваючи в мистецтві симфонію людських почуттів, допомагаючи сприйняти, пережити та осмислити не лише музику, що звучить, а музику, як поняття духовної гармонії, культури, велику класичну музику, сучасне та національне мистецтво – невмирущу цінність для часів та епох.

Отже, проблеми формування музичної культури майбутніх фахівців музичного мистецтва є частиною більш загальної проблеми розвитку духовності особистості й суспільства. Формування орієнтацій на цінності музичної культури є перспективним регулятором соціокультурної активності студентів. Через засвоєння особою справжніх музичних цінностей досягається цілеспрямоване формування її суспільно значущих властивостей. Насамперед, соціального і соціокультурного самовизначення. Посилення культурної доміанти в освіті сприятиме розвитку мислення студентів, їхньої професійної впевненості, підвищення загального духовного рівня суспільства, що надають змогу нашій країні посісти належне місце серед європейських держав.

Література

1. Олексюк А.М. Педагогіка вищої освіти України : Історія. Теорія : підручник для ВУЗів / А.М. Олексюк. – К. : Либідь, 1998. – 135 с.
2. Виготський Л. Мышление и речь / Л. Виготський. – М. : Лабиринт, 1996. – 248 с.
3. Державна національна програма «Освіта (Україна ХХІ століття)» – К. : Райдуга, 1994. – 24 с.
4. Дряпіка В.І. Теорія і практика формування ціннісних орієнтацій педагога-музиканта : навчальний посібник / В.І. Дряпіка. – К. – Ужгород : Ліра, 2000. – 112 с.
5. Національна державна комплексна програма естетичного виховання / Укл. академ. І.А. Зязюн, проф. О.М.Семашко // Рідна школа, 1995. – №12. – С. 18 – 21.
6. Нейгауз Г.Г. Об искусстве фортепианной игры / Г.Г. Нейгауз – М. : Музыка, 1967. – 216 с.
7. Теплов Б. Избран. труды в двух томах / Б. Теплов. – М. : Педагогика, 1985. – Т.1. – 209.

БАСҚАРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ПСИХОЛОГИЯ

Жунусбекова Азиза

Ph.D доктор, аға оқытушы
Абай атындағы Қазақ ұлттық
педагогикалық университеті

Асқарқызы Самал

Ph.D доктор, аға оқытушы
Қазақ ұлттық өнер университеті

Басқару бұл элемент, функция, белгілі бір құрылымдарды сақтауды қамтамасыз ететін ұйымдасқан жүйе [1]. Жүйенің қызметі бағдарламалар мен мақсаттардың тиімді басқарылуларымен түсіндіріледі.

Ұйымға біріккен адамдарды басқару, жүйенің көптеген басқа да аспектілері сияқты басқарушылық қызметіне психологиялық аспект кіреді. Психология ғылымы бойынша соңғы оң жылдықта басқару жүйесіне назар көп бөлінуде. Нақтырақ айтатын болсақ, тұлғалық дамуда, әлеуметтік қалыптасуда, тұлға аралық қарым-қатынаста және т.б. психологиялық үдерістерде басқару жүйесі көрініс табуда.

Психологиялық басқарудың басқа түрлерден айырмашылығы оның басты компоненті болып әртүрлі ұйымдардың мүшесі ретінде адамдар, немесе ұйымдастыру бөлімшелері тұтастай қатысады. Жеке тұлғалар, жеке өзі немесе әлеуметтік топтардың құрамында басқарудың субъектісі мен объектісі ретінде қатыса алады.

Басқару психологиясының мақсаты - тиімділікті арттыру және өмір сүру сапасының ұйымдастырушылық жүйелерінің жолдарын әзірлеу [2]. Басқару психологиясы психология ғылымының басқада салаларында да қиылысады. Мысалы: жалпы психология, педагогикалық психологияда, әлеуметтік психологияда басқару психологиясы көрініс тапқан. Психологияның аталынған салаларында дамыту, қалыптастыру, тәрбиелеу, бейімдеу сияқты үдерістер орын алуда, мұндай үдерістер міндетті түрде басқаруды талап етеді.

Сонымен қатар басқару психологиясы ұйымдар мен менеджерлердің қол астындағы жұмысшыларына әсерін зерттейді, ұйымның біріккен қызметтері мен ортақ жоспарларын іске асырады. Әр ұйымда өз ұстанымдары мен заңдылықтары бар болғандықтан басқару психологиясында жүйелерге бағытталған заңдылықтар мен ұстанымдарға ие. Ондай *заңдылықтар* келесідей: Басқару жүйесінің толықтығы мен бірыңғайлылық заңдылығы; кез-келген басқару жүйесінің барлық элементтерінің пропорционалды және ұтымды сәйкестенуін сақтау заңдылығы; қолданылған ақпараттың көлеміне байланысты басқару жүйесінің тиімділік заңдылығы; басқару процесі кезіндегі пайдаланылатын тиімділік критерилерінің бір-біріне тәуелділігі және бірыңғайлылық заңдылығы; басқару жүйесіне әсер етуші және тәуелді болатын техникалық құралдарды қолданудың сәйкестік заңдылығы [3].

Заңдылықтарға сәйкес келесідей *ұстанымдар* қалыптасқан: ғылымдылық ұстанымы - басқару жүйесі, ғылыми негізде құрылуын қамтамасыз етеді, объективті және субъективті факторларды есепке ала отырып теория мен тәжірибедегі орнын, құрылуын қарастырады; жүйелілік және кешенділік – басқару объектісін және жүйесін жеке және біріктіріп қарастыратын ұстаным; орталықтандыру және орталықсыздандыру ұстанымы; пропорционалдылық ұстаным - басқару және басқарылатын жүйелердің ұтымды байланысын қарастырады; уақытты үнемдеу ұстанымы басқару процесіндегі операциялардың еңбек шығынының көлемін азайтуды тұрақты түрде талап етеді [4] .

Кез-келген басқару жүйесі негізгі *кезеңдерден* құрылады: ақпаратты жинау мен өңдеу; оны талдау және болжау, жүйелендіру, мақсатын қою; мақсатты жүзеге асыруға бағытталған шешімді дайындау (қабылдау); жалпы шешімдерді жоспарлау, бағдарламалау, жобалау түрінде кезекті нақтылау, нақты басқару шешімдерін қабылдау; шешімді орындау үшін әрекеттерді ұйымдастыру; әрекетке бақылау жүргізу; әрекеттің нәтижесі туралы ақпаратты жинау және өңдеу [5] .

Аталынған кезеңдерге байланысты басқару психологиясы келесі негізгі *функцияларды орындайды*: жоспарлау, ұйымдастыру, мотивациялау, координация және бақылау.

Жазылған тезистік мақаланы қорытатын болсақ, басқару психологиясы жас ғылым салаларының бірі болғанымен, қоғамда өз орнын тауып, кең қолданысқа ие болған ғылым саласы. Қоғамдағы болып жатқан барлық үдерістерде басқару психологиясы көрініс тауып, өзінің заңдылықтары мен ұстанымдарына ие болды.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Базаров, Т.Ю. Психология управления персоналом: Учебник и практикум для академического бакалавриата / Т.Ю. Базаров. - Люберцы: Юрайт, 2016. - 381 с.
2. Бакирова, Г.Х. Психология эффективного стратегического управления персоналом: Учебное пособие / Г.Х. Бакирова. - М.: Юнити, 2012. - 591 с.
3. Воеводина, Н.А. Социология и психология управления: Учебное пособие / Н.А. Воеводина, И.А. Данилова. - М.: Омега-Л, 2011. - 199 с.
4. Дедушева, Л.А. Социология и психология управления / Л.А. Дедушева, М.Н. Кузина, Е.В. Астратенкова. - М.: Русайнс, 2019. - 352 с.
5. Ефимов, В.В. Социология и психология управления / В.В. Ефимов. - М.: КноРус, 2012. - 256 с.

СПЕЦИФІКА НАПИСАННЯ КОРЕКЦІЙНОЇ КАЗКИ

Казачінер Олена Семенівна,

доктор педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри здоров'я людини, реабілітології і спеціальної психології
Харківського національного педагогічного університету
імені Г.С.Сковороди

Бойчук Юрій Дмитрович,

доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України,
професор кафедри здоров'я людини, реабілітології і спеціальної психології,
ректор Харківського національного педагогічного університету імені
Г.С.Сковороди

Читання казок – одне з найулюбленіших дитячих занять, за допомогою якого здійснюється вплив на психіку, коригується поведінка, усуваються психосоматичні розлади. Існує кілька напрямків, розрахованих на дитячу та дорослу аудиторію. Обирається найбільш доцільний варіант співпраці, виходячи з проблеми, яку намагаються розв'язати батьки дитини.

Корекція поведінки, емоцій потребує повноцінної співпраці батьків, дитини і психолога. Малюкові важко передати словами відчуття, формулювати проблему через невеликого досвіду взаємодії з соціумом. Він має в арсеналі крик, істерики, опір, агресію, плач, ревності, смуток, що лякає батьків, змушує замислюватися про вирішення проблеми. В якості методу роботи з маленькою дитиною використовується казкотерапія – в психології цей спосіб відрізняється м'якістю, ненав'язливістю, тактовністю. Метод часто поєднують із творчістю – малюванням або ліпленням героїв оповідання, казки.

Психокорекційні казки застосовуються в роботі з тими пацієнтами, які мають деякі поведінкові та емоційні труднощі. При використанні даного методу вирішуються проблеми, що виникають у дошкільнят, а також у дітей молодшого шкільного та інших вікових груп. Психокорекційні казки допомагають в роботі з невпевненими, агресивними і сором'язливими дітьми, а також із тими, у яких особливо виражені почуття провини, сорому і брехні.

Якої мети можна досягти, розповідаючи дитині спеціально придумані для неї історії? Всі типи казок для психокорекційної роботи дозволяють [2]:

1) Виховати в маленької людини найкращі якості. Це доброта і порядність, щирість і сміливість, чесність і чуйність.

2) Навчити правил поведінки. Психокорекційні казки роблять це ненав'язливо і м'яко. Адже подібні історії необхідні для того, щоб малюк відчув емоції смутку і радості, а також співпереживання персонажам переносив у реальне життя.

3) Прищепити маленькій людині одвічні цінності, а також навчити його розуміння навколишнього світу і тих відносин, які існують між людьми.

4) Розслабити.

5) Сприйняти позитивний досвід і показати моделі ідеальних взаємин.

Для дітей молодшого віку 3-4 років добирають розповіді про тварин, дітям 5-6 років подобаються казки про неіснуючих чарівних персонажів – фей, ельфів [1]. Психокорекційні казки для молодших школярів повинні мати сюжет, заснований на їх особистому інтересі. У 6 років на дитину бажано впливати за допомогою забавних історій, що містять захоплюючі пригоди. У 7 років оптимальним варіантом є чарівні казки. У цьому віці бажано також знайомити малюків із творами різних авторів. У 8-9 років дітям будуть особливо цікаві притчі і побутові казки. Вони із задоволенням прослухають історії, мають розгалужений сюжет, де крім переживань і почуттів героїв додадуться і авторські роздуми [2].

Мета тез полягає у визначенні специфіки написання корекційної казки.

Усе починається з головного персонажа – постарайтеся обрати героя так, щоб дитина без проблем ототожнила його з собою – наділіть його якимись якостями, які ясно дадуть зрозуміти, що ця фея або зайчик так схожий на малюка практично всім: статтю, віком, звичками. Оскільки це казка, герой може бути ким завгодно: космічною істотою, явищем природи, рослиною, твариною, – обирайте разом з дитиною, що більше припаде до серця. Тепер зав'язка: ви повинні описати не тільки ситуацію, яка вас хвилює, а й передісторію, в якій важливо дати дитині зрозуміти, що його казковий прототип пройшов той же, що і він, наприклад: «Жив-був ведмедик, рудий-рудий, прямо як ти, і була у нього велика родина: мама, тато, братик. Поїхали вони одного разу на базар і купили гарний м'ячик, щоб грати усім разом, а рудий ведмедик забрав його і не хотів ділитися». Наступний етап – розповідь про переживання героїв, соціально-моральний зріз ситуації. Після цього потрібно дати можливість в казці виправити ситуацію, показати кілька виходів. Для цього можна використати появу додаткових героїв, добрих чи злих чарівників, когось, хто пережив цю ситуацію і знайшов (або не знайшов) з неї вихід. Проілюструємо продовженням казки про ведмедика: «Граючи, він не помітив, як зайшов в саму гущавину лісу, де ніколи не бував» [1].

У фіналі обов'язково повинна бути мораль – головний герой усвідомлює свої помилки і більше ніколи до них повертатися не має наміру. Якщо ваша дитина доросла, нехай закінчить казку разом із вами, бере активну участь в її написанні, а ви обов'язково повинні стежити за тим, щоб закінчення було таким, як потрібно вам [1].

У казкотерапії використовується два підходи. Ці психокорекційні методи відрізняються один від одного за ступенем індивідуалізації чарівних або фантастичних історій, а також виходячи з рівня директивності способу. Розглянемо їх докладніше.

Спрямована форма [2]. При директивному методі казкотерапії педагог або психолог є головною особою, активно беруть участь в процесі занять і уважно спостерігає за поведінкою дитини. Це дозволяє інтерпретувати реакції маленького пацієнта і правильно вибудувати свою подальшу тактику.

В цьому випадку психотерапевтичні метафори, які використовуються при такій роботі, повинні бути створені й дібрані індивідуально, виходячи з цілей роботи і проблем, наявних у дитини.

Ті психологи, які працюють з використанням даного методу, відзначають той факт, що при створенні казки вони, перш за все, мають на меті отримання бажаного результату. Він при цьому повинен бути: конкретним; підконтрольним, тобто залежним немає від зовнішніх обставин, а від самої дитини; сформульованим у максимально позитивному вигляді, тобто підкреслювати, від чого слід позбавлятися, а до чого необхідно прагнути.

І якщо сама структура історії буде пов'язана з проблемами і з життям маленького пацієнта, то це дозволить ефективно спрацювати психокорекційних механізмів казки.

Сюжет оповідання при директивному методі [2]. Який алгоритм складання психокорекційної казки за спрямованої формі роботи з дітьми? Перш за все, потрібно звертати особливу увагу на підбір персонажів. Важливе значення має і встановлення між ними певних відносин. Для максимально ефективного проведення психокорекційної роботи з дітьми казку складають таким чином, щоб її герої відповідали учасникам реального конфлікту. При цьому фахівцеві знадобиться встановити між персонажами символічні відносини, подібні до тих, які мають місце в життєвому конфлікті.

Наприклад, основна проблема маленького пацієнта може полягати в неузгодженості між батьками застосовуваних ними методів виховання. Тато, цілком можливо, завищує свої вимоги до дитини, а мама всіляко заступається і захищає своє чадо. В такому випадку казковий сюжет може розповідати про членів команди будь-якого чарівного корабля. До її складу психолог включає суворого капітана і доброго помічника, а також невмілого молодого юнгу.

Ті фахівці, які є прихильниками директивного напрямку, вказують, що для того, щоб скласти цікаву казку для дитини, знадобиться попередньо з'ясувати захоплення та інтереси маленького пацієнта. На них згодом психолога і рекомендується взяти за основу при створенні історії. Використання зрозумілої і близької для малюка теми дозволяє йому швидко вжитися в пропонуваній образ казкового героя, віднісши при цьому свої і його проблеми, а також побачити необхідний вихід з конфліктної ситуації.

Наприклад, для шестирічного хлопчика, у якого відзначений високий рівень розвитку інтелекту, який захоплюється астрономією, але відчуває значні труднощі в спілкуванні, психологом може бути придумана казка про самотню зірочку. Вона хотіла подружитися з іншими зірками, але ніяк не могла подолати велику відстань до них.

Ненаправлена форма [2]. Існує і менш директивний метод казкотерапії. В його основі лежить уявлення про те, що кожна дитина – це унікальна особистість, по-своєму сприймає навколишній світ. Така психокорекційна програма для дітей ставить собі за мету допомогти маленькому пацієнтові у виявленні і усвідомленні наявної проблеми. Складена фахівцем історія обов'язково містить вказівки дитині і на деякі напрямки їх вирішення.

Педагогом або психологом в даному випадку створюється особлива емоційна атмосфера. Вона спрямована на підтримку всього доброго і позитивного, що є у дитини, визнаючи її право на будь-які почуття, але при цьому висуваючи соціальні вимоги. Наприклад, дітям вказують на те, що не слід кусатися, битися або обзиватися.

Найчастіше при використанні даного напрямку заняття проводяться відразу з групою маленьких пацієнтів в складі 3-5 осіб. Тривалість такого курсу становить 1-2 місяці. Казки в цьому випадку створюються для всієї групи, так як вважається, що дитина буде сприймати запропоновану історію по-своєму, взявши з неї тільки те, що актуально його проблеми.

Сюжет оповідання при недирективному методі [2]. Казки за ненаправленої формі корекційної роботи складаються у вигляді цілого циклу історій. Між собою вони пов'язані одними і тими ж персонажами. У кожній казці герої потрапляють в різні пригоди. Подібний алгоритм дуже зручний. Адже дитина швидко звикає до постійних героїв, і їй стає набагато простіше порівнювати себе з ними. Крім цього, використовуваний цикл історій часом містить деякі ритуальні моменти, а команди, які переходять з однієї казки в іншу, дозволяють максимально ефективно керувати проведеними сеансами.

Таким чином, наприкінці тез можна дійти висновку про те, що психокорекційні казки застосовуються в роботі з тими пацієнтами, які мають деякі поведінкові та емоційні труднощі. При використанні даного методу вирішуються проблеми, що виникають у дошкільнят, а також у дітей молодшого шкільного та інших вікових груп. Створення корекційної казки має свою специфіку. Це залежить від віку дитини, її психофізичних особливостей, рис характеру, захоплень та особливостей внутрішнього світу в цілому.

Але при цьому можна користуватися загальноприйнятим алгоритмом створення корекційної казки. Все починається з головного персонажа – постарайтеся обрати героя так, щоб дитина без проблем ототожнила його з собою. Наступний етап – розповідь про переживання героїв, соціально-моральний зріз ситуації. У фіналі обов'язково повинна бути мораль – головний герой усвідомлює свої помилки і більше ніколи до них повертатися не має наміру.

У казкотерапії використовується два підходи: спрямована та ненаправлена форми. Ці психокорекційні методи відрізняються один від одного за ступенем індивідуалізації чарівних або фантастичних історій, а також виходячи з рівня директивності способу.

Список літератури:

1. Казкотерапія як метод психологічної корекції. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://pyrogiv.kiev.ua/kazkoterapiya-yak-metod-psixologichno%D1%97-korekci%D1%97/>
2. Психокорекційні казки в роботі з дітьми. Підбір методів, алгоритми написання і вплив на дітей. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://uk.refertimacuan.com/4271835-psycho-correctional-fairy-tales-in-work-with-children-selection-of-methods-writing-algorithms-and-effects-on-children>

ОСОБЛИВОСТІ СТАТУТНОГО ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКИХ УНІВЕРСИТ

Коваленко Оксана Миколаївна

кандидат історичних наук,
старший викладач

Національний педагогічний університет
ім. М.П. Драгоманова

Університетське статутне право Європи має тривалу історію та базувалося на французьких і німецьких принципах. Мова йде про принципи законодавства одних з найрозвиненіших правових систем. Принципи відіграють роль орієнтирів у формуванні права. Зокрема, еволюція права походить від ідей до норм, а через реалізацію норм – до суспільної практики. Саме з появою ідей, а ідея досить часто формується у вигляді правового принципу, останній визначає, скеровує розвиток права. Французькі принципи та зокрема принципи статутного права сформувалися у період Великої французької революції. Статути університетів повинні були будуватися на принципі верховенства права, що означає точне і неухильне дотримання конституції, міжнародних договорів, законів і підзаконних актів; відповідати потребам суспільного розвитку; забезпечення внутрішньої збалансованості правової системи університету, її інтеграції і диференціації на відповідні елементи; узгодженість елементів у системі і структурі права національного та міжнародного законодавства; відповідність норм і правовідносин, юридичних прав і обов'язків тощо; юридичну рівність, передбачення можливості творчої самостійності тощо [1].

Основні принципи німецького статутного права передбачають публічність, справедливість та принцип субординації. Ці принципи сформувалися історично, і саме на них базувалося законодавство германців, а згодом німців. Такі принципи формувалися як на базі універсальних норм звичаєвого права германців, так і на законотворчій діяльності німецьких імператорів у XII – першій третині XIII ст. Важливу роль у розвитку німецького права відіграли місцеві систематизації норм звичаєвого права, що містили також положення імперського законодавства і судову практику («Саксонське зеркало», «Швабське зеркало», «Франконське зеркало» та ін.). Дія їх норм і принципів виходила далеко за межі тих місць, де вони були видані, і сприяла певній уніфікації принципів права.

Сучасні європейські університети мають ряд уніфікованих документів, які регулюють роботу навчального закладу. Статут європейського університету є базовим документом і визначає роботу всіх сфер діяльності університету. Статути європейських університетів, зокрема Болонського, Оксфордського, Варшавського, Ягелонського та ін., містять такі основні розділи: загальні положення, організація роботи університету, органи університету, принципи обрання та відкликання органів університету, робота виборчої комісії ЗВО, робота сенату університету, працівники університету, навчання студентів та

докторантів, економіка та адміністрація університету, положення щодо загальних зборів, перехідні та прикінцеві положення. Отже, розглянемо більш докладно зміст кожного розділу:

* Розділ I. Загальні положення:

дані про університет, юридична адреса, символіка, почесний заголовок університету, медалі університету, основні принципи наукових досліджень.

* Розділ II. Організація роботи університету:

відділи університету; створення, перетворення та ліквідація відділів; інститути; кафедри; бібліотека. Цей розділ розкриває роботу та принципи діяльності внутрішніх відділів університету. Визначений порядок створення та ліквідації окремих структур університету.

* Розділ III. Органи університету:

види органів університету, сенат, компетенція сенату, склад сенату, прийняття ухвал сенату, інші повноваження сенату, порядок скликання сенату та прийняття рішень, комісії сенату, ректор, компетенція ректора, проректори, склад ради відділів, компетенція ради відділів, пропозиції складу ради відділів, організація роботи ради відділі, прийняття ухвал через раду відділів, компетенція декану та його заступників, бібліотека, наукова рада інститутів, директор інституту, керівники кафедр, їх обов'язки та повноваження.

* Розділ IV. Принципи обрання та відкликання органів університету:

сфера застосування принципів обрання та ліквідації, діюче і пасивне виборче право, користування виборчим правом, умови виконання виборчого права, каденція, принципи, за якими здійснюються вибори, обрання та відкликання члена колегіального органу, штрафи та порядки їх застосування.

* Розділ V. Університетська виборча комісія:

склад університетської виборчої комісії, термін обрання, вимоги до кандидатів виборчої комісії, засідання виборчої комісії, головуєчий виборчої комісії, компетенція виборчої комісії, форми дії виборчої комісії, вибори відділів, компетенція окружних виборчих комісій.

* Розділ VI. Робота сенату університету:

склад колегії сенату, вибір членів колегії, рада відділу в розширеному складі як колегія членів відділу.

* Розділ VII. Працівники університету:

працівники, працевлаштування до університету, академічні викладачі, посади, на яких працюють академічні викладачі, принципи роботи викладачів, професори університету, обрання на посади за конкурсом, період і форма працевлаштування асистента без ученого ступеня доктора, періодична оцінка академічних викладачів, порядок і умови конкурсної поведінки, періодична оцінка академічних викладачів, обрання оцінювальної комісії, сфера дії оцінювальної комісії, критерії оцінки, надання згоди на додаткове працевлаштування, визначення кінця семестру, робочий час академічного викладача, порядок вирішення конфліктних ситуацій, відпустки, нагороди для академічних викладачів, укладання трудових договорів з працівниками-викладачами, що не є академічними, і визначення їх обов'язків, нагороди для працівників, що не є академічними викладачами, взаємодія з профспілками.

* Розділ VIII. Навчання студентів і докторантів:

зміст і розпорядок навчання, принципи внутрішньої відкритості університету, система забезпечення якості навчання, порядок визначення навчання згідно із затвердженими програмами університету, прийняття на навчання студентів, обітниця та прийняття в студенти, навчання за індивідуальними програмами, розпорядок самоврядування студентів, розпорядок самоврядування докторантів, реєстрація студентських та докторських організацій, дисциплінарні комісії зі справ студентів та докторантів, університетський стипендіальний фонд для студентів та докторантів, прийняття на навчання докторантів, індивідуальні плани роботи докторантів, навчальні плани докторантів, уповноважений із справ студентів та докторантів, керівник навчання.

* Розділ IX. Економіка та адміністрація університету:

майно університету, юридична діяльність університету, відповідальність та визначене майно університету, економіка університету, господарська діяльність університету, адміністративна структура університету, організація розпорядку діяльності університету, принципи дії центральної адміністрації, порядок працевлаштування, працевлаштування канцлера, компетенція канцлера, компетенція заступників канцлера.

* Розділ X. Положення щодо загальних зборів:

організація загальних зборів університету.

* Розділ XI. Перехідні та прикінцеві положення:

додатки, зразки символіки університету [7,8].

З юридичної позиції права особи в структурі правового статусу – це формально визначені та юридично гарантовані можливості користуватися соціальними благами і реалізовувати суб'єктивні інтереси. Отже, права та обов'язки об'єктивно взаємопов'язані між собою через їх взаємообумовленість та рівність. Належне виконання покладеного обов'язку є необхідною умовою та гарантією реалізації прав, свобод і законних інтересів суб'єктів (викладачів, студентів, докторантів та ін.), забезпечує їх інтереси [3]. Слід виокремити правові особливості статуту для формування нової законодавчої бази правового статусу, що засновується на міжнародно-правових стандартах; формування нових пріоритетів взаємодії інтересів викладачів, студентів та ін., змістом яких є визнання особи вищою соціальною цінністю, а її інтересів – пріоритетними; очищення категорії «правовий статус» від ідеологічного та класового догматизму; перехід від імперативних методів регулювання правового статусу до диспозитивних. Практичне значення категорії «правовий статус», відображення у ньому взаємодії всіх учасників навчального та наукового процесу в університетах Європи [2].

Отже, головними завданнями європейського закладу вищої освіти є:

- здійснення освітньої діяльності певного напрямку, яка забезпечує підготовку фахівців відповідних освітньо-кваліфікаційних рівнів і відповідає стандартам вищої освіти;

- здійснення наукової і науково-технічної (для вищих навчальних закладів третього і четвертого рівнів акредитації), творчої, мистецької, культурно-виховної, спортивної та оздоровчої діяльності;
- забезпечення виконання державного замовлення та угод на підготовку фахівців з вищою освітою;
- здійснення підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів та їх атестація в акредитованих вищих навчальних закладах третього та четвертого рівнів акредитації;
- вивчення попиту на окремі спеціальності на ринку праці і сприяння працевлаштуванню випускників;
- забезпечення культурного і духовного розвитку особистості, виховання осіб, які навчаються у вищих навчальних закладах;
- підвищення освітньо-культурного рівня громадян [3,4].

Будь-яка діяльність повинна здійснюватись з дотриманням певних законів, норм. Це стосується освітньої діяльності. Нормативно - правова база у галузі вищої освіти має бути надійним підґрунтям і системою орієнтирів у практичній діяльності вищих навчальних закладів, її керівників, усіх учасників навчального процесу. Відповідно до правових основ інституційного потенціалу вищої освіти європейські університети забезпечують високі стандарти якості вищої освіти з використання різноманітних видів оцінювання студента, що є основою для об'єктивного оцінювання здібностей. Навчальні кафедри та факультети європейських університетів складаються не тільки з науковців, яким для підтвердження свого ступеню потрібно постійно проводити дослідження, друкуватися у тематичних виданнях, брати участь у міжнародних конференціях, але й спеціалістами з бізнесу. Вища європейська освіта надає доступ до найсучасніших знань та останніх новин в обраній галузі. Це забезпечується сучасним підходом європейських вузів до освітнього процесу: налагодженими зв'язками з іншими навчальними закладами на різних континентах, постійна співпраця з різноманітними компаніями та бізнесом. Такий розвиток вищої освіти обумовлений по-перше міцними традиціями європейських країни, а також відповідним правовим забезпеченням, великою зацікавленістю уряду у вихованні і достойному навчанні своїх громадян. Певною мірою ми не можемо відкидати фактор самостійності та індивідуальності навчальних закладів, особливо тих, які надають вищу освіту [5].

Отже, розділи статуту європейського університету охоплюють усі сфери діяльності університету. Звичайно кожен університет має свою специфіку в оформленні статутів, але існують унормовані принципи, які є сталими та не змінними під час прийняття статуту. Крім того, кожен європейський університет має свій статут, він пов'язаний з певними змінами в законодавстві, що стосується освіти. Для порівняння, статuti українських університетів не завжди відповідають нормам українського законодавства і суперечать основним нормативно-правовим актам України, що стосуються освіти. Наприклад, не завжди зрозуміло, як розподіляється відповідальність у статутах українських університетів, які права та обов'язки мають викладачі та студенти тощо [6].

Статути європейських університетів містять норми та принципи європейського права, яке було сформовано протягом багатьох століть. Важливим принципом статуту університету Європи є академічна незалежність, визначеність прав та обов'язків усіх суб'єктів, які беруть участь у роботі та діяльності університету, чітко прописаний процес навчання студентів та аспірантів, а також визначено наукову роботу вищого навчального закладу.

Список літератури:

1. Астахов В. В. Проблемі правосуб'єктности частого ВУЗа в контексте нового Закона «О высшем образовании» / В. В. Астахов // Трансформация социальных функций образования в современном мире : материалы междунар. науч.-практ. конф., Харьков 17–18 февр. 2015 г. / М-во образования и науки Украины, Ин-т высшего образования НАПН Украины, Харьк. гуманитар. ун-т «Нар. укр. акад.» [и др. ; редкл. : В. И. Астахова (гл. ред.) и др.]. – Харьков : Изд-во НУА, 2015. – 460 с.
2. Красняков Є. В. Державна політика Чеської Республіки в галузі освіти: досвід для України / Є. В. Красняков // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. Серія : Державне управління. - 2015. - № 4. - С. 101-106.
3. Правові засади діяльності вищих навчальних закладів в Україні ЮМ Фролов - Форум права, 2013 – 366 с.
4. Курко М. Адміністративно – правове регулювання вищої освіти в Україні» - Форум права Харків, 2010. – 450 с.
- Освітнє право : конспект лекцій / [авт. кол.: В. В.Астахов, К. В. Астахова (мол.), О. Л. Войно-Данчишин та ін.] ; за заг. ред. В. В. Астахова. – Х. : Вид-во НУА, 2011. – 144 с.
5. Приходько І. П. Основні етапи розвитку державного управління системою вищої освіти в аграрному секторі / І. П. Приходько // Наук. вісник Академії муніцип. управління : Зб. наук. пр. (серія «Управління»). – 2010. – Вип. 4. – 8 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://upravlinnya.amu.edu.ua/node/179>.
6. University Association, 2015. – URL: http://eua.be/Libraries/publications-homepage-list/EUA_Trends_2015_web.
7. World Declaration on Higher Education for the Twenty-First Century: Vision and Action. – URL: http://www.unesco.org/education/educprog/wche/declaration_eng.htm.
8. Philipp Gonon Apprenticeship-Model, Switzerland end European Reforms in VET. – URL: <http://avetra.org.au/documents/Keynote-Gonon.pdf>.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПРАВООХОРОНЦІВ У ЗВО

Мунтян Світлана Віталіївна

к.пед.н., доцент

Херсонський факультет Одеського державного університету внутрішніх справ

Стандартом вищої освіти за спеціальністю 262 «Правоохоронна діяльність» галузь знань «Цивільна безпека» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, затвердженого наказом МОН України від 30.04.2020 р. № 578, визначено компетентності, яких мають набути здобувачі вищої освіти під час навчання у ЗВО, а також результати навчання [1].

Під час вивчення української мови професійного спрямування формується професійно-комунікативна компетентність [2], що є узагальненим поняттям, яке деталізується в Стандарті в часткових компетентностях правоохоронців.

Ставимо за мету з'ясувати складники професійно-комунікативної компетентності правоохоронців з урахуванням специфіки їхньої діяльності.

За логікою формування професійно-комунікативної компетентності вона базується на комунікативних вміннях і навичках, теоретичних знаннях мовних і фахових дисциплін, навичках застосування цих знань у невизначених і комплексних умовах тощо. Тому конкретизуємо складники професійно-комунікативної компетентності з екстраполяцією на результати навчання.

Передусім визначаємо *мовну* компетентність, яка полягає в обізнаності з мовними одиницями всіх мовних рівнів мови (фонологічного, лексичного, граматичного) й мовних норм, що є достатнім для правильного вживання цих мовних одиниць.

Мовленнєва компетентність є здатністю оперувати мовними одиницями для побудови одиниць більш високого рівня – комунікативних синтаксичних одиниць. Ця компетентність забезпечує реалізацію якісних ознак мовлення – змістовність, правильність, логічність, точність, багатство, виразність, чистоту, доречність, що виявляється в усіх видах мовленнєвої діяльності.

Ці дві компетентності дають можливість здобувачам вищої освіти «розробляти тексти та документи з питань професійної діяльності, вільно спілкуватися українською мовою усно й письмово». Проте в Стандарті зазначено, що це має відбуватися «у соціальній і професійній сферах» [1].

Отже, наступними компетентностями виділяємо соціокультурну, предметну й термінологічну.

Соціокультурна компетентність [4] виявляється в здатності вибрати потрібний рівень мовного етикету, доречний у певній ситуації спілкування, що визначається соціальним статусом співрозмовника; дотриманні соціокультурного контексту (знання звичаїв, правил, норм, соціальних умовностей та ін.), тобто забезпечує можливість «організувати культурний діалог на рівні, необхідному для ефективної професійної діяльності» [1].

Предметна компетентність [2] являє собою здатність відтворювати у свідомості різні предмети, явища професійної діяльності, установлювати між ними взаємозв'язок на основі володіння термінологічною лексикою.

Термінологічна компетентність – це сформована термінологічна система фахівця, його професійно скеровані мовленнєві вміння й навички, що дають можливість «розуміти історичний, економічний, технологічний і культурний контекст розвитку правоохоронної діяльності» [1].

Щоб за результатами навчання здобувачі вищої освіти змогли «збирати необхідну інформацію з різних джерел, аналізувати й оцінювати її», «формулювати і перевіряти гіпотези, аргументувати висновки» «виокремлювати юридично значущі факти і формувати обґрунтовані правові висновки» [1], необхідно формувати стратегічну, прагматичну й риторичну компетентності.

Стратегічна компетентність [5] забезпечує планування процесу комунікації залежно від конкретних умов спілкування й особистості комунікантів, а також реалізацію цього плану, що пов'язано з *прагматичною* компетентністю [2, 4], яку розглядають як здатність до здійснення мовленнєвої діяльності, зумовленою комунікативною метою, до свідомого вибору форм і типів мовлення.

Риторична компетентність [6] дає можливість оформити власний задум у промові, дібравши необхідні факти, аргументи; уплинути на слухача, переконавши його в певних поглядах, стимулювати до розмови; а також володіти полемічним мистецтвом.

Щоб забезпечити «навички етичної поведінки, соціально відповідальної та свідомої діяльності у сфері правоохоронної діяльності» [1] варто виокремити *етичну* компетентність. Її специфіка полягає в тому, що норми професійної моралі правозахисників певним чином відрізняються від звичайної моралі, тобто низка норм професійної моралі правоохоронців закріплена законодавством (допускають застосування фізичної сили, спецзасобів і вогнепальної зброї в обумовлених законом випадках), а частина норм існує як неписані правила міжособистісного спілкування й професійної діяльності правоохоронців. У зв'язку з цим правоохоронці мають демонструвати тактовність, передбачуваність, толерантність, що реалізується як у вербальних, так і невербальних засобах спілкування. Тактовність – етична норма, яка зумовлює розуміння співрозмовника, уникання недоречних питань або неприємних тем, має бути певним чином реалізована під час з'ясування в потерпілого обставин, наприклад, злочину. Передбачуваність полягає в здатності створити комфортні умови спілкування, виявити турботу до співрозмовника (уважно вислухати, заспокоїти, надати допомогу тощо), що є свідченням людяності. Толерантність відповідно до професійних умов полягає в прийнятті свого статусу й підпорядкуванні наказам вищих за рангом, спокійному ставленні до розбіжностей у поглядах й ін. Етична компетентність значною мірою реалізується невербальними засобами спілкування.

Формування складників професійно-комунікативної компетентності правоохоронців під час вивчення української мови професійного спрямування – мовної, мовленнєвої, соціокультурної, предметної, термінологічної,

стратегічної, прагматичної, риторичної, етичної – забезпечить якісну підготовку фахівців, які зможуть достойно й ефективно само реалізуватися в професії.

Список літератури:

1. Стандарт вищої освіти за спеціальністю 262 «Правоохоронна діяльність» галузь знань «Цивільна безпека» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vyshcha/standarty/2020/05/2020-zatverd-standart-262-b.pdf> (дата звернення 07.10.2021).
2. Пентилюк М.І. Компетентнісний підхід до формування мовної особистості в євроінтеграційному контексті. *Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики*. К. : Ленвіт, 2011. С.49–57.
3. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / [наук. ред. проф. С.Ю.Ніколаєвої]. К.: Ленвіт, 2003. 273 с.
4. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики. К. : Видавничий центр «Академія», 2004. 344 с.
5. Любашенко О.В. Лінгводидактичні стратегії: проектування процесу навчання української мови у вищій школі. Ніжин : Аспект-Поліграф, 2007. 296 с.
6. Ницета В.А. Методика формування риторичної компетентності учнів основної школи. К. : Центр навчальної літератури, 2019. 338 с.

ТВОРЧИСТЬ ВИКЛАДАЧА, ЯК ОДИН ІЗ СПОСОБІВ ЗАПОБІГАННЯ ПРОФЕСІЙНОМУ ВИГОРАННЮ

Міхєєв Андрій Олександрович,

к.біол.н., доцент,
Буковинський державний медичний університет
м.Чернівці, Україна

Міхєєва Ганна Василівна,

вчитель біології,
Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №5
м. Чернівці, Україна

*Творчість! Це великий порятунок від страждань,
велике полегшення для життя!
Фрідріх Ніцше*

У сучасному світі на тлі пандемії Covid-19 проблеми в сфері охорони здоров'я підняли вкрай важливі питання, які стосуються вирішення проблем підвищення ефективності навчання та викладання у закладах всіх рівнів, а також ефективності закладів вищої медичної освіти. У цьому випадку важливу роль відіграє роль викладача як носія інформації, практичних навичок та умінь. Але не лише професійні навички викладача забезпечують успішність проведення занять та здатність займатися своєю професійною діяльністю. Значною мірою у виборі абітурієнтами закладу вищої медичної освіти відіграє імідж університету, рейтинг закладу вищої освіти, що є також важливою частиною іміджу викладачів, які власним авторитетом та науковим статусом формують враження про університет в цілому [1]. Проте, у сучасних умовах яскраво проявили себе і всі недоліки та негативи дистанціонування, ізоляції, особливо це чітко видно по стану освіти усіх рівнів. Відсутність упродовж тривалого часу «живого» спілкування загострила такі проблеми, як професійні деформації, емоційне та професійне вигорання викладачів усіх рівнів та закладів освіти [2, 3, 4]. Адже і висока емоційна залежність, суворі часові рамки діяльності (пара, семестр, рік), організаційні моменти педагогічної діяльності (педагогічне навантаження, розклад), постійне реформування системи освіти і відповідальність перед керівництвом та суспільством в цілому за результат своєї праці провокує виникнення психічних розладів і захворювань, що й призводить до професійної дезадаптації викладачів або професійного вигорання.

Професійне вигорання – це виснаження емоційних, розумових і енергетичних ресурсів людини, яке розвивається на тлі сильного хронічного стресу в роботі. Виявляється повною втратою інтересу до професійної діяльності і відчуттям безглуздості подальшого розвитку, відсутністю сил і бажання займатися діяльністю, яка нещодавно була по-справжньому цікавою.

Одним із найгірших проявів професійного вигорання на думку багатьох експертів є бажання викладача чи вчителя звільнитися з роботи [5]. У США (за даними опитування Національної асоціації освіти) 28 % вчителів заявили, що після усіх карантинних заходів, дистанційного навчання та локдаунів з великою вірогідністю підуть з професії, а серед педагогів з досвідом роботи понад 30 років тих, хто думає про звільнення, 55 % [6]. Здорові, щасливі та зайняті лікарі мають вирішальне значення для здорового населення по всьому світі. Проте останні дослідження показали, наприклад, що відсоток американських лікарів, які повідомляють про вигорання, суттєво зріс за останні два десятиліття і тепер майже половина лікарів США повідомляє про принаймні один із симптомів професійного вигорання [7].

Найбільша небезпека в тому, що розвивається цей синдром поступово, не квапливо, роками. Якщо ігнорувати його перші ознаки, то почуття задоволення від добре виконаної роботи починає ставати все меншим, а бажання покинути раніше улюблену діяльність буде стрімко наростати.

І чим довше людина накопичує таке внутрішнє напруження, тим яскравіше воно проявляється. Самостійно справитися з цим людині практично нереально. І нарешті замість гордості за успішну професійну кар'єру може з'являється відчуття спустошеності і втраченого часу. Тому необхідно відстежувати у себе подібні симптоми і вживати необхідних заходів вже на ранніх стадіях.

Власне, саме вигорання є реакцією людини на хронічну втому. Вона починає негативно ставитись до роботи та предмету своєї професійної діяльності, у неї знижується самооцінка. Це захисний механізм організму, який ми часто навіть і не усвідомлюємо. Він виникає, коли у нас на роботі стреси, і ми не можемо з ними впоратись. Ми не відпочиваємо, накопичуємо негатив і щоб якось з ним впоратись, людина перестає відчувати.

Професійне вигорання – це болісна тема всіх фахівців, хто працює в соціальній сфері: вчителів, викладачів, психологів та лікарів. Симптоми практично однакові, проте проявляються по-різному. У викладачів найчастіше це черствість та обмеження певними рамками. Це може проявлятися відсутністю змін програм дисциплін, які вичитує з року на рік, що є наслідком відсутності внутрішньої творчості, бажання розвиватись та ширше охоплювати матеріал, давати більше своїм студентам. Виникає постійна втома на фізичному та емоційному рівнях, перестає «горіти» своїм предметом, зникає зацікавленість і це навіть передається іншим [8, 9].

Які наслідки формування цього явища? По-перше, суттєво знижується адаптивність особистості. Викладач, звикнувши до певного стилю виконання своїх обов'язків, перестає прагнути до чогось нового у своїй професії, застосовувати незвичні способи виконання завдань і поступово вироблені в діяльності риси характеру закріплюються, поглиблюються та стають частиною особистості людини. По-друге, знижується і якість роботи, людина починає ставитися до неї формально й занадто абстрактно. У вчителів, викладачів та лікарів трепетне ставлення до учнів, студентів або пацієнтів змінюється на офіційне, ділове чи навіть формальне, а керівник починає ставитися до своїх підлеглих лише як до інструментів діяльності, що заважає їм повністю

реалізувати свій потенціал. По-третє, сильно страждають взаємини з оточенням, адже шаблони спілкування, які успішно ми часом застосовуємо на роботі, можуть бути зовсім неефективними в особистому житті. По-четверте, настає втома та власне професійне вигорання – робота починає здаватися одноманітною та нудною. І всі ці симптоми відомі кожному, хто тривалий час пропрацював на одному місці, виконував одні й ті самі функції, але не вчився нічому новому [10, 11].

Як боротися з вигоранням? На думку багатьох психологів для цього слід використовувати наступні поради. Для початку варто розслабитися та «очистити» розум. Для цього можна посидіти у теплій ванні, зайнятися спортом, йогою, фітнесом, адже вигорання це не тільки емоційне, але й тілесне. Наприклад, прослуховування класичної та спокійної музики вирівнює емоції і дає заряд бадьорості, а прогулянки на свіжому повітрі очищують мозок від поганих думок. Головне в цьому те, що потрібно знаходити час і для себе.

Окрім того, слід пам'ятати про власне «хочу». Адже люди на роботі часто забувають про власні потреби, а нам потрібно не тільки їсти, пити і працювати, а й мати якісь задоволення від життя. У житті все повинно мати баланс, особисте та суспільно-корисне, а вигорання переважно відбувається тоді, коли цей баланс порушений.

Варто піти у відпустку, планову, творчу чи можливо за власний рахунок – днів 10 відпочинку, що може бути краще? Практикуючі психологи часто порівнюють емоційну сферу людини з наповненим глечиком, наповненим емоціями, як позитивними так і негативними. А коли ми вигораємо, то природно позитивні емоції зменшуються, їх лишається зовсім трішки на дні, а решта – негатив. А у відпустці, на відпочинку можна цей «глечик» наповнити свіжими позитивними емоціями, враженнями чи мандрівками.

Від роботи слід намагатися отримувати задоволення! Ось тут і працюватиме творчість викладача! Наприклад, нова лекція чи практичне/семінарське заняття, слід для цього знайти зв'язки з історією, мистецтвом, художнім фільмом, спогадами чи особистим досвідом. Це допоможе легше ввійти в цю нову «річку» і не потонути. Творча людина завжди знайде приклади, порівняння, аналогії тощо. В медицині та освіті їх вдосталь.

Підвищення інтенсивності та ступені складності роботи педагогів усіх рівнів освіти приводить до збільшення нервово-психічної напруги. А збереження психічного здоров'я педагогів є важливим завданням сучасної освіти та медицини. Одним із можливих та дієвих факторів покращення та збереження здоров'я (і психічного також) є творчість у широкому розумінні цього терміну (зокрема – медичному). Творчість можна використовувати у двох напрямках: профілактика професійних захворювань при певних видах робіт (у даному випадку – професійне вигорання педагога) та у якості арт-терапії (тобто самовираження та самопізнання людини через мистецтво).

Вже давно відомо, що будь яке мистецтво знижує стрес. Учені встановили, що після 45 хв. занять творчістю значно знижується рівень кортизолу – гормону тривоги та стресу. А стресу у викладацькій роботі вистачає. Також, творчий процес допомагає подолати смуток і пригнічення. Це пов'язано з емоційним

переносом цих почуттів на створюваний об'єкт, навіть абстрактний чи уявний. Часто виражаючи свої негативні емоції люди від них звільняються.

Мистецтво також допомагає у вирішенні проблем. Зокрема, це й письменницька майстерність викладача і не лише в плані написання статей чи тез. Проведене дослідження показало краще самосприйняття та самокритичність у тих викладачів, що ведуть щоденник чи щось подібне. Заняття музикою чи її прослуховування також поліпшують мозкову діяльність, покращують настрій та знімають стрес. А міцна пам'ять вкрай важлива для педагога, тому музика корисна як для дітей, так і для дорослих, а починати ніколи не пізно.

У здоровому тілі – здоровий дух! Дійсно, якщо викладач фізично та психічно здоровий – той й вихід інформації, емоцій, знань від нього також «здоровий». Заняття спортом, йогою, фітнесом вкрай корисне не лише для підтримки гарної фізичної форми, але й підвищує самооцінку, покращує самопочуття та настрій, формує певну мету, а її досягнення позначається на працездатності.

Одним із елементів творчості викладача є його креативність. А її постійно потрібно підтримувати і розвивати [12].

Що радять психологи для підвищення ефективності роботи «креативних» викладачів? По-перше, не переставати цікавитися. Шон-Патрік Лавет сказав: «Людина залишається людиною доти, доки в ній живе цікавість». Те саме можна сказати і про викладача. Цікаві люди завжди ставлять собі запитання, які породжують нові відповіді та ідеї. По-друге, подавати одну і ту ж концепцію чи факт чи явище різними шляхами. Доведено, що викладання одного і того ж матеріалу різними способами допомагає краще закріпити знання. По-третє, не забувати про критичне мислення та міжпредметні зв'язки. Креативний викладач не тільки представляє ідеї, але і як пояснює зв'язки між ними. По-четверте, креативність можна реалізувати у грі. Гра – це те, що ми зазвичай робимо просто заради задоволення. Коли творчі або інноваційні люди граються з речами, концепціями або процесами, вони відкривають двері для нових ідей. І на останок, втілювати свою креативність поза викладанням. Дослідження показують, що творчі люди проявляють креативність також у сферах, які не стосуються їх професійного життя. Вони захоплюються музикою, мистецтвом тощо. І часто використовують свої креативні захоплення під час навчання.

Висновки. Під синдромом професійного вигорання, у сучасному розумінні, розглядається вироблений особистістю механізм певного психологічного захисту, що проявляється у формі повного або часткового «виключення» емоцій у відповідь на складні життєві чи професійні ситуації. Для подолання такого вкрай деструктивного явища в освіті, і не тільки медичній, як професійне вигорання, для викладачів усіх рівнів варто більше уваги приділяти власному творчому потенціалу, бути відданим своїй професії, проте й бути креативним. Але й не забувати про самого себе, все має бути у рівновазі – баланс між власним життям та життям професійним. Одним із можливих та важливих способів подолання професійного вигорання є розвиток творчого потенціалу викладача, поєднання творчості та професії, креативності та професіоналізму. Синдром професійного вигорання педагогів являє собою дуже важливу соціальну та

психологічну проблему, вирішення якої потребує злагодженої взаємодії викладачів, психологів та закладів освіти, де й працюють ці педагогічні кадри.

Література

1. Олексенко, Р. І., Олексенко, Р. І., & Воронкова, В. Г. (2020). Освіта як флагман прогресу людства та основа конкурентоспроможності закладів вищої освіти. Збірник науково-методичних праць Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного, (2), 202-211.
2. Теренда, Н. О., Павлів, Т. Б., & Теренда, О. А. (2021). Професійне вигорання – одна з невирішених проблем системи охорони здоров'я. Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України, (2), 29-33.
3. Писаренко, Ю. В. (2021). Професійне вигорання як психолого-педагогічна проблема. Розвиток освіти і науки: проблеми, теорія, досвід і перспективи, 159-162.
4. Zadok-Gurman, T., Jakobovich, R., Dvash, E., Zafrani, K., Rolnik, B., Ganz, A. B., & Lev-Ari, S. (2021). Effect of Inquiry-Based Stress Reduction (IBSR) Intervention on Well-Being, Resilience and Burnout of Teachers during the COVID-19 Pandemic. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(7), 3689.
5. Kamneva, E., Polevaya, M., Popova, A., Simonova, M., & Butyrin, G. (2019). Job satisfaction and professional burnout of high school teachers. *International Journal of Applied Exercise Physiology*, 8(2.1), 751-755.
6. Dandar, V., Grigsby, R. K., & Bunton, S. (2019). Burnout among US medical school faculty. *Analysis in Brief*, 19(1), 1.
7. Lee, Y. H. (2019). Emotional labor, teacher burnout, and turnover intention in high-school physical education teaching. *European Physical Education Review*, 25(1), 236-253.
8. Рошка, В. М., Кузик, Ф. В., & Савчук, Г. П. (2020). Синдром професійного вигорання медичних працівників під час пандемії covid-19. Медсестринство буковини: сьогодення і перспективи, 12.
9. Чеканьська, Л. (2020). Особливості психологічної профілактики професійного вигорання у педагогів. *Innovations in education: philosophy, psychology, Pedagogy*, 211.
10. Humenna, O., Humenna, A., & Voropai, O. (2020). Баланс кар'єри та особистого життя (на прикладі працівників закладів вищої освіти). Наукові записки НаУКМА. Економічні науки, 5(1), 41-47.
11. Чернякова, О. В., & Отчич, Л. М. (2017). До проблеми вивчення «професійного вигорання» педагога. *Bulletin of the Cherkasy Bohdan Khmelnytsky National University. Series "Pedagogical Sciences"*, (8).
12. Міщиха, Л. П. (2019). Креативність як вагома характеристика інноваційної діяльності викладача вищої школи. Актуальні проблеми психології, 194.

МЕТОДИКА УДОСКОНАЛЕННЯ СПЕЦІАЛЬНОЇ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВЛЕНОСТІ ФУТБОЛІСТІВ 14-15 РОКІВ

Нестеренко Наталія Анатоліївна

кандидат наук з фізичного виховання та спорту, старший викладач кафедри теорії та методики спортивної підготовки
Придніпровська державна академія фізичної культури і спорту, Україна

Крюковська Олександра Сергіївна

старший викладач, кафедри фізичне виховання
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Україна

Порохнявий Андрій Вікторович

викладач кафедри фізичне виховання
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Україна

Безперервний зріст спортивних досягнень у світовому футболі приводить до необхідності пошуку нових засобів і методів підвищення ефективності навчально-тренувального процесу футболістів у сполученні з основними тренувальними засобами.

Найбільш близькими до практичного вирішення проблеми ефективної організації систематичних занять футболістами на етапі спеціалізованої базової підготовки є навчальні програми для дитячо-юнацьких шкіл олімпійського резерву з футболу, розроблені В.М. Костюкевичем у співавт. (2016).

У даних програмах визначено основний зміст роботи з футболістами на різних етапах підготовки. У навчальному плані відображені основні завдання та спрямованість роботи по етапах багаторічної підготовки юних футболістів. У кожному етапі поставлені завдання з урахуванням віку футболістів і їх можливостей, вимог підготовки в перспективі футболістів високої кваліфікації для команд вищих розрядів.

Основними завданнями на етапі спеціалізованої базової підготовки є :

- розвиток фізичних можливостей організму;
- зміцнення здоров'я юних спортсменів;
- усунення недоліків в рівні їх фізичного розвитку і фізичної підготовленості;
- створення рухового потенціалу, що передбачає освоєння різноманітних рухових навиків (зокрема відповідних специфіці майбутньої спортивної спеціалізації).

Особлива увага приділяється формуванню стійкого інтересу юних спортсменів до цілеспрямованого багаторічного спортивного удосконалення.

Побудова навчально-тренувального процесу будуються як один підготовчий період, в якому обсяги фізичних навантажень безперервно нарощуються. Річний

цикл складає 960 годин, автори визначають обсяг компонентів тренування в річному циклі підготовки, в таких співвідношеннях, на цьому етапі велика увага приділяється фізичній підготовці (44,8%), в тому числі спеціальної фізичної підготовки – 31,2% навчального часу. Обсяг технічної підготовки складає 33,7%, тактичної – 12,5%.

Щодо тривалості навчально-тренувального заняття рекомендовано проводити 6 годин на тиждень протягом 120 хвилин.

Авторами програми зазначено, що планування занять визначається: завданнями, які необхідно вирішувати в річному циклі підготовки; закономірностями розвитку і становлення спортивної форми, календарем і системою змагань.

Під час складання річного плану необхідно мати єдину принципову план-схему підготовки, до складу якої входять: структура річного циклу, періоди, етапи; основні завдання етапів підготовки; поділ обсягів основних засобів занять по тижнях; основні та контрольні змагання; зміна динаміки основних параметрів навантажень по тижнях; контроль на етапах підготовки; дата медичного обстеження.

Практика вітчизняного й світового футболу свідчить, що гарну спортивну форму протягом тривалого періоду мають футболісти з кращою фізичною та техніко-тактичною підготовленістю.

Аналіз науково-методичної літератури показав, що футболісти, які застосовують обмежену кількість тренувальних засобів, досить швидко до них адаптуються і через визначений час ці засоби перестають сприяти росту підготовленості. На жаль, на сьогоднішній день не існує кількісних норм співвідношення засобів загальної і спеціальної підготовки.

При організації педагогічного експерименту першорядним було вивчення і розуміння методики підготовки, що відбиває індивідуальну структуру компонентів підготовки, системи тренувальних засобів і методів, сполучення основних специфічних принципів тренувального процесу. З урахуванням цих особливостей було організоване проведення педагогічного експерименту, що дозволило розробити й апробувати ефективні методичні прийоми вдосконалення спеціальної фізичної підготовленості футболістів, використовуючи спеціально розроблені блоки вправ.

Річний цикл підготовки будувався на основі одноциклового планування тренувального процесу, що визначалося наявністю головних змагань – Чемпіонату України. У такий спосіб у системи підготовки експериментальної групи планувався один макроцикл тривалістю 7 місяців.

Експериментальна методика підготовки включала підготовчий та змагальний період макроциклу.

Запропонована нами методика була розрахована на три мезоцикли:

- **базовий** – призначався для вдосконалення загальної підготовленості. Тренувальна програма характеризувалася різноманітністю засобів, великою за об'ємом і інтенсивністю роботою, широким використанням занять з великими навантаженнями.

- **передзмагальний** - призначався для подолання дрібних недоліків, які виявилися у ході підготовки спортсмена, вдосконалення спеціальних фізичних якостей. Особливе місце набуває цілеспрямована спеціальна фізична підготовка.

- **змагальний** – призначений також для вдосконалення спеціальної фізичної підготовки футболістів, включаючи відносно високий обсяг спеціально-підготовчих вправ, що моделюють змагальну діяльність.

Враховуючи цілеспрямованість кожного мезоциклу ми планували спеціальну фізичну підготовку футболістів 14-15 років таким чином (табл. 1). Вона складається з трьох мезоциклів, що відрізнялися за своєю спрямованістю і змістом тренувального процесу.

Таблиця 1.

Відсоток співвідношення навантаження під час педагогічного експерименту

Мезоцикл Вид Підготовки	Базовий	Передзмагальний	Змагальний
Загальна фізична підготовка	60%	50%	20%
Спеціальна фізична підготовка	40%	50%	80%

В основу навчально-тренувального процесу лежали планові заняття. Специфічним змістом заняття була активна рухова діяльність, спрямована на постійне вдосконалення спеціальної фізичної та функціональної підготовленості футболістів. Вона складалася з ряду взаємозалежних елементів (вправ), які сприяли постійному росту спеціальної фізичної підготовленості футболістів об'єднаних за допомогою різних методів навчання й тренування.

Планування спеціальної фізичної підготовки здійснювалося з використанням блокової системи: кожен з блоків включав комплекси вправ, спрямованих на розвиток швидкості, швидкісно-силових якостей, та швидкісної витривалості, які застосовувалися в основній частині занять.

Висновок

Розроблено та експериментально обґрунтовано методику вдосконалення спеціальної фізичної підготовленості, яка складається з програм основних частин, спрямованих на вдосконалення спеціальних фізичних якостей футболістів 14-15 років.

Список джерел

1. Бойченко С. Зміни проявів спритності футболістів під впливом засобів спеціальної спрямованості / С. Бойченко, В. Залойло, А. Гончарук // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова: збірник наукових праць. Вип. 5 (99). – Київ: Видавництво НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2018. – С. 41-47. – (Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (Фізична культура і спорт); Серія 15).

2. Зациорский В. М. Физические качества спортсмена: основы теории и методики воспитания [Текст] / В. М. Зациорский. - 4-е изд - Москва: Спорт, 2019 – 200 с.

3. Карпа І. Я. Форми проведення тренувальних занять у навчально-тренувальному процесі кваліфікованих футболістів / Карпа І. Я. // Фізична культура, спорт та здоров'я нації. – 2018. – Вип. 5. – С. 215–221.

4. Костюкевич В. М. Управление тренировочным процессом футболистов в годичном цикле подготовки: монография / В. М. Костюкевич. – Винница: Планер, 2006. – 683 с. – ISBN 966-22.22.0

5. Костюкевич В. М., Щепотина Н. Ю. Модельные тренировочные задания как инструмент построения тренировочного процесса спортсменов командных игровых видов спорта. Наука в олимпийском спорте. 2016. № 2. С. 24–31.

6. Костюкевич В.М. Теорія і методика спортивної підготовки (на прикладі командних ігрових видів спорту): навч. посіб. / В.М. Костюкевич. Вінниця: Планер, 2014. С.31-34.

7. Костюкевич В.М., Шевчик Л.М., Сокольвак О.Г. Метрологічний контроль у фізичному вихованні та спорті: навч. пос. Вінниця: ТОВ Нілон-ЛТД, 2015. 256 с.

8. Крывенда В.С., Журавлев С.А. Тренировочный процесс в комплексе подготовки футболистов. // Zbiór artykułów naukowych. Konferencji Międzynarodowej Naukowo-Praktycznej "Pedagogika. Priorytetowe obszary badawcze: od teorii do praktyki."(30.05.2016-31.05.2016). "Diamond trading tour", Warszawa, 2016. P.83-85

9. Лежньова О., Качан В. Контроль тренувального процесу та підготовленості футболістів упродовж підготовчого періоду. Фізична культура, спорт та здоров'я нації. Вінниця: ТОВ Планер. 2017. № 3 (22) С. 362-371.

10. Овчаренко С.В., Матяш В.В., Яковенко А.В. Засоби та методи розвитку фізичних якостей футболістів у річному циклі підготовки: методичні рекомендації. Дніпро: ПДАФКіС, 2019. 37 с.

11. Терещенко В. І. Засоби спортивної підготовки - основа розвитку спеціальних рухових якостей футболіста / В. І. Терещенко, С. В. Бойченко, В. В. Залойло // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова: збірник наукових праць. Вип. 2 (108). – Київ: Видавництво НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2019. – С. 153-156. – (Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (Фізична культура і спорт); Серія 15).

12. Футбол: навч. прогр. для дитячо-юнацьких спорт. шкіл, спец. дитячо-юнацьких шкіл олімп. резерву та шкіл вищої спорт. майстерності / [В. Г. Авраменко, В. І. Гончаренко, О. М. Джус та ін.]; під ред. В. В. Ніколаєнка. Київ: Наук.-метод. ком. ФФУ, 2003. 106 с.

МІСЦЕ ХІРУРГІЇ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ ЗАГАЛЬНОГО ПРАКТИКИ

Самойленко Олена Валентинівна,
канд.філол.н., доц.

Кліманський Руслан Петрович,
канд.мед.н., доц.

Касрашвілі Григорій Георгійович,
асистент кафедри загальної та дитячої хірургії
Донецький національний медичний університет

Навчання лікаря загальної практики є комплексним та включає багато дисциплін: офтальмологію, дерматологію, гінекологію, отоларингологію, кардіологію, гастроентерологію, не останнє місце в цьому списку займає і хірургія.

Дисципліна «Хірургія» базується на вивченні студентами морфологічних дисциплін – анатомії людини; гістології, цитології, цитології та ембріології; фізіології, патоморфології; патофізіології; клінічних дисциплін – загальної хірургії (з оперативною хірургією та топографічною анатомією), пропедевтики внутрішньої медицини, пропедевтики педіатрії, радіології фармакології й інтегрується з цими дисциплінами.

Ця дисципліна закладає масив знань студентами хірургії, у тому числі і дитячої хірургії, передбачає інтеграцію викладання з травматологією та ортопедією, нейрохірургією, анестезіологією та інтенсивною терапією, урологією, акушерством і гінекологією та іншими навчальними дисциплінами, де застосовуються хірургічні методи лікування, а також іншими клінічними дисциплінами – терапією, ендокринологією, функціональною діагностикою тощо та формує уміння застосовувати знання в процесі професійної діяльності на рівні лікаря загального профілю.

Хірургія надає можливість отримати практичні навички та формувати професійні вміння для діагностики та надання медичної допомоги при певних патологічних станах клініки хірургічних захворювань.

Організація навчального процесу здійснюється за кредитно-модульною системою відповідно до вимог Болонського процесу.

Кредитна-модульна система передбачає ротацію модулів клінічних дисциплін.

Видами навчальної діяльності студентів згідно з навчальним планом є: а) лекції, б) практичні заняття, в) самостійна робота студентів (СРС), в організації якої значну роль мають консультації викладачів. Тематичні плани лекцій, практичних занять, СРС забезпечують реалізацію у навчальному процесі всіх тем, які входять до складу змістових модулів.

Теми лекційного курсу розкривають проблемні питання відповідних розділів дисципліни.

Практичні заняття передбачають:

- курацію хворих;
- дослідження хворих з хірургічною патологією;
- дослідження функціонального стану життєво важливих органів і систем пацієнтів;
- вирішення клінічних ситуаційних задач і тестів;
- оволодіння елементами лікарської техніки на хворих, муляжах.

Практичне заняття планується проводити у вигляді клінічних розборів хворих безпосередньо „біля ліжка”, у діагностичних кабінетах. Обговорення результатів обстеження хворого десятком студентів у навчальній кімнаті проводиться під керівництвом викладача, щодо правильності встановленого діагнозу, обсягу призначеного обстеження, лікувальної тактики та ін. Засвоєння теми (поточний контроль) контролюється на практичних заняттях відповідно до конкретних цілей. Проміжний контроль проводиться для засвоєння того чи іншого синдрому у вигляді вирішення індивідуального клінічного завдання в позааудиторних умовах з наступною перевіркою викладачем, без написання навчальної історії хвороби.

Рекомендується застосовувати наступні методи визначення рівня підготовки студентів:

- комп’ютерні тести;
- відповіді на контрольні питання;
- розв’язування клінічних ситуаційних задач;
- оцінка та трактування клініко-лабораторних та інструментальних обстежень;

– контроль оволодіння практичними навичками та елементами лікарської техніки під час курації хворого та на медичних тренажерах.

Підсумковий контроль засвоєння модулю здійснюється по його завершенню на підсумковому контрольному занятті. Оцінка успішності студента з дисципліни є рейтинговою і виставляється за багатобальною шкалою з урахуванням оцінок засвоєння окремих учбових елементів та змістових модулів.

Мета вивчення хірургії – засвоєння теоретичних та практичних знань з етіології, патогенезу, типових клінічних проявів, методів діагностики та лікування, реабілітації хірургічної патології у межах, відповідних підготовці лікаря загального профілю з урахуванням особливості його спеціальності.

Кінцеві цілі дисципліни:

- 1) 6110 – Визначати найбільш поширені клінічні симптоми і синдроми в клініці хірургічних хвороб.
- 2) 20154 – Діагностувати та надавати медичну допомогу при невідкладних станах в клініці хірургічних хвороб.
- 3) 20156 – Демонструвати володіння морально-деонтологічними принципами медичного фахівця та принципами фахової субординації у хірургії.
- 4) 20157 – Трактувати загальні принципи лікування, реабілітації і профілактики найбільш поширених хірургічних захворювань.

5) 18517 – Здійснювати прогноз життя та працездатності при найбільш поширених хірургічних захворюваннях.

6) 8321 – Визначати основні етіологічні та патогенетичні фактори найбільш поширених хірургічних захворювань.

7) 8322 – Класифікувати і аналізувати типову клінічну картину найбільш поширених хірургічних захворювань.

8) 8323 – Скласти план обстеження та аналізувати дані лабораторних та інструментальних обстежень при типовому перебігу найбільш поширених хірургічних захворювань.

9) 18611 – Демонструвати вміння виконувати необхідні медичні маніпуляції.

Підготовка кваліфікованого лікаря загальної практики є основною задачею медичного ЗВО, а тому належне викладання хірургії в цілому комплексі інших дисциплін створить умови для якісної медичної практики в майбутньому, що повинна відповідати наступним вимогам: наявність підготовлених фахівців, оптимальне використання ресурсів, мінімізація ризику для хворих при застосуванні медичних технологій та задоволення пацієнта від контакту з медичною спільнотою. Враховуючи, що на першому місці в цьому переліку стоїть рівень кваліфікації фахівця, зрозуміла необхідність підвищення якості підготовки лікаря в навчальному закладі, на що направлене втілення в учбовий процес кредитно-модульної системи.

Головним напрямком у підготовці лікаря, що стимулюватиме студента покращувати навчання, буде зміна оціночного вектору в контролі знань з існуючих об'ємних показників (оцінки за даними заліків та іспитів) до управління та контролю якості навчання протягом навчального року на кожному практичному занятті, дотримуючись створеної уніфікованої схеми з залученням розроблених підручників, навчальних посібників та методичних рекомендацій.

Задачі професійної діяльності лікаря загальної практики визначають основні вимоги обсягу знань та практичних навичок для випускника ЗВО: цілеспрямована методична послідовність дій з опитування хворого, виконання фізикального обстеження, обґрунтування попереднього діагнозу, визначення алгоритму допоміжних методів дослідження з аналізом отриманих результатів, проведення диференційної діагностики, формування клінічного діагнозу, побудови програми лікування та її здійснення.

Практичні заняття (20 годин) проводяться на клінічних базах кафедри. Методика організації клінічних практичних занять передбачає необхідність:

- зробити студента учасником процесу надання медичної допомоги пацієнтам від моменту їх госпіталізації, обстеження, постановки діагнозу, лікування до виписки зі стаціонару;

- оволодіти професійними практичними навичками; навичками роботи в команді студентів, лікарів, інших учасників надання медичної допомоги;

- сформуванню відповідальності студента як майбутнього фахівця за рівень своєї підготовки, її удосконалення протягом навчання і професійної діяльності.

На практичних заняттях студенти ведуть конспекти, у які вносять короткі відомості про хворих, обстежених під час практичного заняття, фіксують

формулювання діагнозу, план обстеження хворого та призначене лікування, профілактику.

СРС та індивідуальна робота студентів складає 55 % у навчальному плані. Вона містить:

- опрацювання тем, які не входять до плану аудиторних занять;
- роботу студентів у відділеннях клінічних баз кафедр у позааудиторний час;
- засвоєння практичних навичок за допомогою роботи з хворими (згідно переліку);

- індивідуальну СРС (виступ на науково-практичній конференції клініки, написання статей, доповідь реферату на практичному занятті тощо).

Практично виражена складова навчання хірургії, безумовно, забезпечує потужний результат – студенти безпосередньо включаються в реальні умови здійснення професійної діяльності і здобувають дорогоцінний досвід.

Але обмежуватися лише реальними пацієнтами вкрай недостатньо для охоплення спектру професійних ситуацій. Крім того, самостійна робота вимагає практико-орієнтованого спрямування.

За цих обставин вважаємо за необхідне збільшення банку навчальних завдань, у тому числі й проблемного характеру, та вибору ефективних технологій їх застосування.

Список літератури

1. Колесніченко Л. А., Борисенко Л. Л. Основи психології та педагогіки: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. К.: КНЕУ, 2002. 157 с.

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ВІЗУАЛЬНИХ МЕДІАТЕКСТІВ У НАВЧАННІ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ МОРАЛІ

Степанова Наталія Михайлівна

Ph.D., доцент,
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

Білик Тетяна Вікторівна

магістрант,
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

На сучасному етапі розвитку українського суспільства в полі викликів залишається тема – виховання моральної особистості. Проблема моральності за своєю актуальністю завжди була одним із важливих напрямків наукового пошуку не лише в педагогічній науці та практиці, а й філософії, соціології, психології, культурі, мистецтві, політиці тощо.

Представники різних наукових шкіл суголосні в тому, що майбутнє суспільства багато в чому залежить саме від того, з якими моральними ідеалами увійдуть в життя наші діти сьогодні. Важливим аспектом у становленні особистості дитини як соціальної істоти є моральне виховання, яке полягає у залученні її до моральних цінностей, виробленні в неї певних моральних якостей, здатності жити згідно принципів, норм, правил, зразків моралі конкретного суспільства.

Питанням навчання моралі дітей дошкільного віку в українській педагогіці присвячено наукові праці І. Беґа (особистісно орієнтований виховний процес), С. Русової, В. Кузьменко (індивідуальний та диференційований підхід до дитини), В. Виготського (урахування вікових особливостей і зон найближчого розвитку дитини) та ін. Сучасні вітчизняні педагоги А. Богуш, В. Жуковський, М. Євтух, Л. Москальова, Т. Саннікова, І. Сіданіч, Г. Шевченко присвятили свої праці дослідженням морального виховання дітей дошкільного віку, поєднуючи становлення загальнолюдських цінностей і розвитку моральних устоїв. Їхні наукові розвідки доводять пріоритет духовно-морального виховання навіть над інтелектуальним, вказуючи на переваги першого як «особливо актуального сьогодні в нашій державі» [1, с. 58].

У багатьох дослідженнях знаходимо, що починати навчання моралі варто саме із дошкільного віку, адже це період фактично первинного становлення особистості. У підтвердження цього зарубіжні педагоги та психологи дошкільного віку (Я. Корчак, М. Монтессорі, Ж. Піаже, С. Френе та ін.) зазначають, що науковою основою виховання з раннього віку в дітей моралі, моральних почуттів, формування моральної свідомості, освоєння основних форм

моральної діяльності є технологія використання системи культурних знаків і символів (вербальні й невербальні засоби комунікації) [5, с. 9].

Враховуючи, що XXI століття – є періодом динамічного розвитку інформаційного суспільства, а наші діти є насамперед «візуалами», ніж «активними слухачами», ми розуміємо, що процес навчання моралі за для досягнення бажаного результату – виховання дітей на принципах гуманізму, добропорядності й справедливості – має базуватися на найдієвіших засобах.

Таким чином, вивчення зазначених вище аспектів досліджуваної проблеми, важливість її теоретичної обробки та експериментальної перевірки зумовили вибір теми нашого дослідження «Особливості використання візуальних медіатекстів у навчанні старших дошкільників моралі».

Проблема моралі й морального виховання дітей завжди була в фокусі інтересів різних поколінь. Перебуваючи в соціальних взаєминах, люди постійно виробляють певні норми й правила, які з часом формують усталені традиції й переростають у цінності.

У залежності від сфер життя, які регулюються, норми можуть бути обов'язковими й «договірними». Саме до останніх і відноситься мораль.

Така увага саме до морального виховання дітей обумовлена декількома причинами. По-перше, діти не народжуються моральними або аморальними. Вони стають такими в процесі виховання, соціалізації та набуття досвіду. По-друге, для освоєння морального досвіду, діти потребують постійної допомоги дорослих, педагогів, які вже володіють цим досвідом [5, с. 10].

У педагогічному словнику за редакцією С. Гончаренка етимологія слова «мораль» виводиться із латинського «mores» – звичаї. А самі моральні норми й принципи, разом із моральними ідеалами та почуттями «становлять систему моралі, яка визначає життєву позицію певної соціальної спільності чи індивіда, орієнтує їх у світі цінностей» [2, с. 216].

Практично ідентичне визначення моралі знаходимо в Енциклопедії сучасної України, де ця дефініція трактується як «духовно-культурний механізм регуляції поведінки особистості та груп соціальних за допомогою уявлень про належне» [3]. Проте дозволимо собі також звернути увагу, що у вказаному джерелі в розумінні представників сучасної цивілізації мораль розглядається як особлива суспільна цінність. І не зважаючи на те, що XXI століття характеризується поляризацією світу (поділ країн на «золотий мільярд» і «третього гатунку»), глобалізацією, уніфікацією, урбанізацією, консюмеризмом, все одно в багатокультурних суспільствах цінністю визнаються такі норми, які вирізняються гуманністю, регуляцією поведінки членів громад у контексті добра й зла [3].

Повністю погоджуємося із дослідниками, які вивчали питання моралі як педагогічну проблему й зазначають, що в українському суспільстві історично склалася власна система виховання, яка базується на моральних цінностях, а головне, щоб виховні дії стали справді системою, вони мають брати початок із наймолодшого віку дитини [9, с. 10].

У підтвердження цього наведемо приклад із родинного виховання, яке є передосною всіх наступних: через казки, легенди, перекази та оповідання із

свого родоводу батьки навчали дітей моралі – любові, терпіння, доброти, турботи, мудрості тощо. Окремо назвемо приказки та прислів'я, які становлять «скарбницю народної моралі». Справді важко знайти таку сферу людських взаємин, яких би не стосувалася усна народна творчість. А саме через приказку дуже коротко, проте влучно, можна познайомитися із етичними нормами, прийнятими в суспільстві («правду не сховаєш», «що посієш, те й пожнеш», «гостре словечко коле сердечко», «тни дерево, доки молоде, вчи дитя, поки мале» та ін.) [8].

Моральний розвиток особистості починається із живої спів-буттєвої дійсності: співучасті, співчуття, співпереживання та ін. Аналізуючи педагогічний досвід французьких та англійських «Добрих товариств», Софія Федорівна Русова зазначала, що допомога старим і німечним людям, захист гнізд птахів чи бездомних тварин, навчає дітей бути співучасними й приходити на допомогу тим, хто цього потребує. Така «дієва любов» здатна попередити байдужість у душах дітей і розвиватиме в них увагу й співчуття, чуйність і доброту, що, безперечно, є основою моралі [10, с. 67].

У працях відомого педагога середини ХХ століття Василя Сухомлинського також «червоною ниткою» проходять роздуми щодо формування моралі та морального виховання молодшого покоління. «Кров'ю, плоттю й серцем моралі» учитель називає почуття, які лежать в основі морального переконання, що ведуть до вчинку й формують, власне, ставлення дитини до тієї чи іншої дії або ситуації [12, с. 45].

Творча спадщина Василя Олександровича надзвичайно багата прикладами казок, бесід, оповідань на моральні теми. У нього ми можемо знайти про описи таких моральних норм як любов, щастя, добро, справедливість, співучасть, милосердя та ін. І цінним є не стільки самі розповіді про моральні норми, скільки підняті морально-етичні дилеми, які можуть виникнути в ході людських відносин. Багато творів педагога закінчуються словами: «а як би ти вчинив у цій ситуації?», «що ж робити?», «порадь...».

Досліджуючи його твори, Н. Адаменко відмічає, що педагог радив починати навчання із добра, любові та милосердя. Не можемо не відмітити, що педагогіка В. Сухомлинського є продовженням філософсько-педагогічної школи Григорія Сковороди – «філософії серця», яку в свій час сповідували й розвивали український філософ Памфіл Юркевич та польський педагог Януш Корчак. За наслідуванням навчання та виховання дітей дошкільного й молодшого шкільного віку В. Сухомлинський також називав «школою сердечності» [6, с. 10]. Саме тому ми вважаємо, що твори Василя Олександровича є «золотою скарбницею» у вихованні моралі дітей.

ХХІ століття є викликом для сучасної людини в багатьох сферах, у тому числі й етично-моральних. За останній час розвитку суспільних відносин дуже багато цінностей трансформувалися в площину «уні» або «масової людини», де на перше місце виходить вузько прагматична світоглядна орієнтація. У деяких сім'ях традицією стають одностатеві шлюби, дітей виховують на позиціях «унісексу», що виявляється не лише в одязі чи образі особи, а й у світогляді та

сприйнятті оточуючих. Цей процес є закономірним для багатьох світових спільнот, а отже, й для української.

Долаючи багато викликів, дослідники моралі зорганізувалися в різні наукові школи. Представники традиційної концепції формування моральних цінностей (Ж. Мажо, Ж. Капель, Г. Кевелті, Д. Равич), досліджуючи мораль як соціопедагогічне явище, переконані були в тому, що формування моральних цінностей починається із базових знань, умінь, навичок, що дозволяють особистості трансформувати їх у цінності вищого рангу [9, с. 12].

Дослідницька група, яка дотримувалася феноменологічної концепції (А. Маслоу, А. Комбс, К. Роджерс), була переконана, що у процесі виховання моралі потрібно враховувати індивідуальні особливості кожного суб'єкта. Освіта в цьому випадку є гуманістичною, вона відображає певною мірою природу людини. Таким чином, будуть створені всі умови для самореалізації, самовиховання та самоосвіти. Саме принцип «гуманності освіти» є у фокусі уваги всіх сучасних освітніх процесів в Україні [9, с. 14].

Цінними для нашого дослідження є праці українського вченого Івана Дмитровича Беха, який вважає, що «система моральних цінностей у розвиненій формі має виступати самоцінністю» [1, с. 78]. Педагог у багатьох працях доводить, що «суб'єкт із розвинутою моральною системою є чинним носієм моральних норм, на який можна покласти у вирішенні власних духовно практичних проблем» [1, с. 89].

Будучи суголосними із сучасними дослідниками дошкільної педагогіки та морального виховання (А. Богуш, С. Ладивір, Л. Лохвицька, Т. Титаренко та ін.) ми трактуємо мораль – як систему етичних цінностей, яка визнана й діє в певному суспільстві, заснована на сформованій віками парадигмі розуміння добра й зла та направляє дії людини на створення благ як для самої себе, так і для спільноти в цілому. Об'єднавши мораль та виховання, ми називаємо це процесом, який є багатограним. На когнітивному рівні – засвоєння моральних цінностей та ідеалів, на емоційно-ціннісному – формування морального почуття, стійких моральних якостей, а поведінковому – навичок моральної поведінки.

Дошкільний вік характеризується тим, що життєвий досвід дитини формується на основі засвоєння загальноприйнятих моральних норм та правил співжиття з іншими. Одним із важливих новоутворень дошкільного віку є елементарний образ світу, дитячий світогляд. Якщо своєчасно не формувати світобачення малюка, не впливати на його змістові характеристики, не пропонувати прийнятні та зрозумілі малюкові ціннісні орієнтири, йому буде важко орієнтуватися в життєвих проблемах чи знаходити їх вирішення. Тому, очевидно, потребує нових підходів, пошуку ефективних і оптимальних методів та прийомів організації процесу ознайомлення дошкільників із моральними нормами. І одними із таких засобів є використання візуальних медіатекстів.

Медіатекст – одиниця, елемент, конкретний об'єкт медіапродукції. Візуальний медіатекст становить складний візуально-смісловий конструкт; розрізняється за видами (фільм, фотографія, телепрограма) та жанрами. Якщо ми говоримо про навчання дітей дошкільного віку, то роль візуальних медіатекстів будуть виконувати:

- набір навчальних картинок на морально-етичну тему;
- ілюстрація у книжці (на моральну тему);
- репродукція картини (на моральну тему);
- фотографія / плакат / карикатура (на моральну тему);
- мультиплікаційний фільм / відеоказка / телепрограма для дітей дошкільного віку [7].

Не секрет, що одна з головних проблем сучасності – це моральна криза. Сьогодні складно вибрати ідеал, на який можна орієнтуватися, важко розпізнати, де добро, а де зло. Справжні моральні цінності підмінюються помилковими. Такий важливий напрям педагогіки – як моральне виховання покликаний шукати способи, що відповідають запитам сьогодення, які могли б розкривати зміст моральних цінностей сучасним дошкільникам.

Моральне виховання дітей є дуальним процесом, зміст якого полягає у впливі дорослих на дітей, і діях самих дошкільників. Це складний процес, необхідний зусиль із різних боків.

Від народження власне досвід дітей досить вузький, обмежений. Вони починають пізнавати світ через дотик, звук, візуалізацію. Звідси й з'являється необхідність в систематичному впливі на дитину, вихованні, спрямованому на формування позитивних моральних якостей, які з часом стануть основою моральних цінностей, і, відповідно, на попередження чи подолання негативних. «Будь-які якості особистості, рівень її інтелектуального розвитку, фізична досконалість, сила волі мають позитивний соціальний сенс лише в поєднанні з моральним розвитком особистості» [9, с. 26].

Роль сім'ї у вихованні дітей просто неоціненна. Саме батьки закладають ті начала, які мають основний вплив на внутрішній світ їх дитини. Із мамою дитина розглядає перші ілюстрації в книжечці, дивиться мультфільми, вони роблять спільні сімейні фото та ін. Батьки формують знання про те, що таке «добре» й «погано», вчать відрізнити їх в різних ситуаціях.

Сутність морального розвитку полягає в засвоєнні моральних норм і правил, становленні моральних емоцій, що регулюють поведінку. Віднесемо сюди любов, милосердя, совість, почуття провини, емпатію та ін. Ці якості, які стають в основі моральних цінностей, формуються в дошкільному віці за допомогою візуальних медіатекстів, які так подобаються дітям. Адже вони можуть відрізнитися: палітрою кольорів, рухливістю, багатством персонажів, а головне – візуалізація переносить дитину в ніби в реальний світ казки, де малюк пізнає світ дорослих в його соціальному вимірі, але через гру чи дії вигаданих героїв.

Шляхом свідомого, активного присвоєння дошкільнятами соціального досвіду, втіленого в моральних і соціальних нормах поведінки, які висвітлюються у візуальних медіатекстах відбувається послідовне становлення моральної позиції особистості. Акцент у розвитку ставиться на візуальне

сприйняття побаченого та активні дії дітей – вони можуть відразу ж обговорювати побачене, отримують позитивне емоційне сприйняття від образів або ж негативне, якщо бачать «злого» героя. Моральний розвиток здійснюється на основі діяльнісного включення дітей у навчання. В результаті такої активності формуються не тільки знання, вміння й навички в області моральності, а й закладаються передумови моральної компетентності особистості.

Важливо, щоб підбір візуальних медіатекстів проходив певну цензуру. Недопустимо показувати дошкільнятам картинки сцен із насиллям, у темних, «холодних» кольорах, під супровід «важкої» музики тощо. За правильного підбору візуальних медіатекстів дитина навчатиметься не лише позитивному сприйняттю дійсності, а й відкритості до соціальних впливів, у неї формуватиметься готовність сприймати інших людей виключно із позиції добра й довіри, розвиватиметься діалогічне спілкування тощо.

Дитина дошкільного віку орієнтується на емоційний контакт із оточуючим світом у грі. Норми моралі в ігровій діяльності присвоюються й стають регуляторами не тільки ігрових відносин, але й поведінки дітей у реальному світі. Перегляд мультиплікаційних фільмів чи відеоказок дозволить дитині через гру героїв отримати цінні поради як жити в сім'ї чи будувати відносини із оточуючими, цим самим закладаючи «цеглини» морального виховання. Наприклад, у британському дитячому анімаційному телевізійному серіалі «Свинка Пеппа» [11]. Герої наділені як рисами людей, так і тварин. На їх вчинках: як йти на прогулянку, святкувати день народження, спілкуватися із братиком Джорджем, батьками й дідусем та бабусею діти навчаються правил поведінки в суспільстві, розрізняючи що таке «гарно», «правильно», «добре» чи «погано».

Коли дитина отримує тільки настанови: не чіпай, не кидай, не ламай та ін., вона до кінця не розуміє: чому? А коли через візуальні медіатексти спостерігає за певними вчинками героїв, а потім починає застосовувати по відношенню до себе ті чи інші форми поведінки, які вона бачить, а ще коли й дорослі застосовують певні норми по відношенню до неї, тоді з'являється моральна мотивація дій [9, с. 28].

Вирішальне значення для формування моральної свідомості в дошкільному віці грає поява довільної поведінки, підпорядкування мотивів. Однак сама по собі поява довільної поведінки ще не означає виникнення дій на основі моралі. Здатність діяти по свідомо прийнятому наміру є основоположною для морального вчинку. Разом з тим, довільність поведінки дітей дозволяє здійснювати непривабливі дії заради привабливої мети. Пізніше з'являється здатність виконувати непривабливі дії заради мети, яка не має безпосереднього, особистого значення. Формування мотиву «так треба» (вперше з'являється ще в ранньому дитинстві) говорить про те, що в свідомості індивіда проявляється загальнозначущий характер моральних вимог [9, с. 31].

Дошкільнята стають здатні виконувати непривабливу діяльність, керуючись лише моральними переконаннями. Поява власне моральної мотивації в середньому дошкільному віці підтверджується і тим, що спостерігаються самостійні прояви почуття сорому, тоді як у молодших дошкільнят почуття

сорому за свої вчинки з'являється лише тоді, коли їх безпосередньо присоромлять.

На різних вікових етапах особистості притаманне різне ставлення до норм соціальної поведінки. Дошкільне дитинство, як період складання первинних етичних інстанцій, є віком сенситивним не тільки по відношенню до присвоєння моральних норм, а й орієнтування в змісті проступків, епізодів порушення правил. Цей фактор морального розвитку в дошкільному віці дозволяє аналізувати моральну діяльність з точки зору максимально розгорнутого орієнтування, оскільки характер і зміст орієнтування визначають моральну свідомість і моральний вибір.

Як приклад, візьмемо мультиплікаційний фільм мультиплікаційний фільм «Чіполліно» (Союзмультфільм, 1961) [13], який, на наше переконання, не лише навчає моралі старших дошкільників (справедливості, чесності, доброти, поваги, взаємодопомоги тощо), а й розвиває «м'які» навички дітей: вміння комунікувати, бути активними, швидко приймати рішення, робити висновки.

Після перегляду мультфільму ми разом із дітьми детально обговорили дії кожного героя та склали словник моральних (аморальних) якостей, пов'язаних із їх вчинками та діями. Для прикладу

Чіполліно – справедливий, добрий;
 Чіполлоне, тато Чіполліно – скромний, порядний;
 Редиска – чуйна, турботлива;
 граф Вишенька – чесний, совісний;
 сеньйор Помідор – злий, пихатий;
 принц Лимон – зверхній, егоїстичний та ін.

У ході роботи із цим візуальним медіатекстом з'ясувалося, що діти активно обговорювали зміст побаченого; намагалися змодельовати ситуацію у форматі «я б у цьому випадку поступив так як граф Вишенька / так як Чіполліно / так як Кактус» або ж «я не можу тут погодитися із сеньйором Помідором / принцом Лимоном» та ін.

Зауважимо, що в обраному візуальному медіатексті, окрім особистісних та соціальних відносин між героями, дуже гарно показана лінія взаємодії «дорослого й дитини». Ми можемо спостерігати за взаєминами між татом Чіполлоне й сином Чіполліно (син турбується про тата, але й тато хвилюється за маленького Чіполліно), графинь Вишень та їхнього племінника. Отже, на прикладах головних героїв діти можуть навчатися турботи, підтримки, довіри, отримуючи зразки моралі від «дорослого» до «дитини».

Таким чином, мораль є однією із найважливіших складових, на яких має базуватися виховання людини. Дошкільний вік є тим періодом, із якого можна й необхідно починати навчання моральних норм, правил, які ляжуть в основу моральних якостей та цінностей особистості.

Враховуючи всі виклики сьогодення, сучасній дитині потрібно підбирати сучасні засоби навчання. Тим більше, що наказами чи настановами навчити моральних норм не вийде. Моральність перебуває в площині мотивації, переконаності й віри, тому що таке «гарно», а що «погано», які вчинки є «правильними», а які ні, дитина має зрозуміти, а не завчити.

Одним із дієвих засобів навчання є візуальні медіатексти. Вони сьогодні різноманітні, динамічні, створені в інноваційних форматах тощо. На невеликому прикладі ми переконалися, що при правильному підборі медіатексту та методичного супроводу, можна досягти бажаного результату – діти не просто переглядають мультфільм, а вчаться на аналізі вчинків головних героїв моральним нормам, порівнювати, роблять висновки: «що таке гарно / погано». Але ще й паралельно, у них розвиваються «м'які» навички: вони комунікують, знаходять відповіді на складні запитання, емпатійно переживають побачене тощо.

Використана література:

1. Бех І. Д. Виховання особистості: Сходження до духовності. [Наук. видання]. Київ : Либідь, 2006. 272 с.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник / за ред. С. У. Гончаренко. Рівне, 2011. 552 с.
3. Енциклопедія сучасної України. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=69220 (дата звернення: 25.09.2021).
4. Ладивір С. Перші уроки добра. *Дошкільне виховання*. 2008. № 12. С. 5–7.
5. Лохвицька Л. Зарубіжні колеги про моральне виховання. *Дошкільне виховання*. 2015. № 5. С. 8–11.
6. Лящук Л. Педагогіка добра, педагогіка діалогу Василя Сухомлинського. *Початкова школа*. 2014. № 9. С. 10–12.
7. Медіа IQ. URL: <http://media-iq.tilda.ws/> (дата звернення: 15.09.2021).
8. Прислів'я та приказки з поясненнями [навчальна література]. Київ : Торсінг, 2018. 96 с.
9. Психолого-педагогічний супровід формування особистості дошкільника [колективна монографія]. Т. Кочубей, В. Кузь, Л. Іщенко [та ін.]; за заг. ред. В. Кузя. Умань : ВПЦ «Візаві», 2017. 212 с.
10. Русова С. Вибрані педагогічні твори: У 2-х кн. Кн. 1 / За ред. Є. І. Коваленко, І. М. Пінчук. Київ : Либідь, 1997. 278 с.
11. Свинка Пеппа. Мультиплікаційний серіал. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Yg5WvDNDNCc> (дата звернення: 18.09.2021).
12. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Київ: Радянська школа, 1972. 243 с.
13. Чиполліно. Мультиплікаційний фільм. URL: <https://mults.info/mults/?id=444> (дата звернення: 14.09.2021).

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ УЯВЛЕНЬ ПРО МАСУ ПРЕДМЕТІВ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Терентьєва Тамара Вікторівна,

магістрантка,
Київський університет імені
Бориса Грінченка, Україна

Волинець Юлія Олександрівна,

кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри дошкільної освіти
Педагогічного інституту,
Київський університет імені
Бориса Грінченка, Україна

Модернізація вітчизняної системи освіти орієнтована на суттєве оновлення цілей, змісту, методів і форм організації освітнього процесу на всіх ступенях безперервного навчання людини. Відповідно дошкільна освіта є початковою ланкою даного процесу, спрямованого на забезпечення умов для самореалізації дитини і її соціалізації.

Як зазначає Н. Білоус в процесі ознайомлення дітей з предметами оточуючого світу велике значення має наявність сформованих уявлень про масу предметів. У свою чергу при формуванні цих уявлень беруть участь багато факторів психічного розвитку дитини [3]. Це розумові здібності, сприйняття, почуттєві компоненти. Розвиток уявлень про масу предметів в дошкільному віці відбувається поетапно, в залежності від рівня психічного розвитку дитини і включеності в процес освітньої діяльності.

Уявлення про масу предметів є важливою складовою частиною математичних уявлень у дітей дошкільного віку. Уміння виділити масу як властивість предмета і дати їй назву необхідно не тільки для пізнання кожного предмету окремо, але і для розуміння відносин між ними, так як пов'язано з розвитком здатності ототожнення, розпізнавання, порівняння, узагальнення та підводить до розуміння маси як математичного поняття й готує до засвоєння в школі відповідного розділу математики.

Математика є дуже значущою для сучасного суспільства областю знань, накопичених і широко використовуваних людством, тому математичній освіті підростаючого покоління в цьому процесі відводиться особлива роль.

На думку І. Маріної, математична освіта є засобом інтелектуального розвитку дитини, спрямованим на розширення можливості її успішної адаптації до процесів інформатизації суспільства. Під математичним розвитком дітей дошкільного віку розуміються якісні зміни в пізнавальній діяльності дитини, які відбуваються в результаті формування елементарних математичних уявлень і пов'язаних з ними логічних операцій [7].

Численними дослідженнями підтверджується, що у дітей дошкільного віку можна формувати наукові, хоча й елементарні, початкові математичні знання. При цьому звертається увага на те, що при виборі форм, і способів навчання необхідно спиратися на вікові можливості дитини; створювати умови, які будуть найбільш сприятливі для формування певних знань і умінь на тому чи іншому віковому етапі [6].

Старший дошкільний вік є сенситивним для розвитку у дітей уявлень про масу предметів, формування вимірювальних умінь, так як на даному етапі у дітей даного віку підвищується диференційованість процесу сприйняття, відзначається свідоме управління своєю увагою (дитина спрямовує і утримує її на певних предметах), відбувається розвиток довільного запам'ятовування, активне формування словесно-логічного мислення.

Питаннями формування уявлень про масу предметів у дітей старшого дошкільного віку займався цілий ряд як вітчизняних, так і зарубіжних практиків: Ж. Руссо, І. Песталоцці, Н. Білоус, Н. Голота і інші. Результати їх досліджень показали, що навчання дітей дошкільного віку виміру маси за допомогою еталонних мір сприяє прискореному розвитку у них пізнавальних процесів і переходу від нижчих до вищих структур інтелектуальної діяльності. Оволодіння елементарними способами вимірювальної діяльності, впливають на розумовий і математичний розвиток дитини дошкільного віку [1; 2; 3; 4].

Слід зазначити, що орієнтування в предметах за масою входить складовою частиною в розділ «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі» у Освітню програму для дітей від двох до семи років «Дитина» [5]. У закладах дошкільної освіти здійснення цього завдання ведеться за двома напрямками: шляхом накопичення уявлень про масу в житті та іграх; в процесі спеціально організованої роботи.

Цілеспрямоване навчання починається в середній групі (п'ятий рік життя) з формування уявлень про масу як ознаку предмета. З огляду на що в наочно-ігровому середовищі кожної вікової групи необхідно мати комплект матеріалів для розвитку у дітей «баричного почуття», умінь порівнювати, вимірювати вагу предметів. Це, перш за все, мішечки з річковим піском, тирсою однакової ваги і різного розміру, або можна застосовувати однакового розміру мішечки, наповнені різними сипучими речовинами. Оперуючи з таким матеріалом, дитина може знайти, виходячи з практичної потреби, два мішечки різних за розміром, але однакових по масі. Пересипати частину піску в інший мішечок, щоб зрівноважити їх або, навпаки, зробити різними.

На думку Н. Білоус, найбільш простим завданням є розрізнення важкого і легкого предмета в парі. Тому спочатку дітей необхідно вчити порівнювати між собою тільки два предмети, що відрізняються один від одного своєю масою. Результати порівняння визначати словами важкий – легкий [3].

Виконання завдання здійснюється шляхом «зважування» предметів на долонях рук. Це досить складний для дітей спосіб обстеження маси, що складається з декількох дій. Потрібно взяти по одному предмету в кожную руку і повернути долоні догори, потім руками імітується рух ваг вгору-вниз, відбувається «зважування» предмета «на руку». І, нарешті, предмети

переміщуються з однієї долоні на іншу, при цьому їх положення може змінюватися кілька разів. Така «перевірка» сприяє більш точному визначенню відносин між вагою двох предметів [5]. При навчанні даного способу виконання дій діти допускають такі помилки: міцно стискають предмети руками, замість того щоб випрямити долоні; різко підкидають предмети на долонях, замість того щоб робити плавні рухи; ігнорують переміщення предмета з однієї долоні на іншу.

Наступний етап в роботі – порівняння трьох предметів по масі, з них один служить зразком. Результати зіставлення позначаються словами важче – легше. Раціональний спосіб вирішення цього завдання полягає в тому, що зі зразком треба послідовно порівнювати всі предмети і на цій основі визначати, який з них легший, який важчий або вони однакові. Завдяки такій роботі дитина починає серед численних ознак предмета виділяти масу і абстрагувати її, створюються можливості для впорядкування і угруповання об'єктів з даною ознакою, це і є наступним етапом в роботі.

У старшому дошкільному віці важливо сформулювати почуття ваги, що виникає на основі тактильних відчуттів. Почуття ваги формується в практичній діяльності. Для прикладу: спочатку дитині показуються предмети різної тяжкості, спочатку дуже контрастні: пір'їнка і стілець, зошит і цегла, далі різноманітні предмети, після чого дитині дається можливість підняти і оцінити вагу за допомогою наступних дій: підняти однією рукою, двома руками; зважити на обох або на одній долоні; взяти в руку предмет і, опускаючи його, спостерігати, як він падає – швидко чи повільно, що станеться при зіткненні з поверхнею. При цьому дуже важливо пояснювати в мові свої дії і ті висновки, які можна зробити [7].

Дітей потрібно підвести до розуміння відносності маси за двома параметрам.

1. Маса не залежить від величини предмета. Для цього дітям пропонується оцінити ступінь тяжкості предметів з різних матеріалів і різної величини: пакет вати, цвях, товста книга, настінний календар, носовичок, молоток та ін. Можна попросити дитину визначити на око масу різних предметів. Інформативними для дітей є вправи на порівняння маси предметів, однакових за величиною, але виготовлених з різних матеріалів (кулька дерев'яна, пластмасова, металічна).

2. Вагові характеристики предмета залежать від маси тих предметів, з якими порівнюється. Потрібно навчити дітей, порівнюючи предмети за тяжкістю, складати ряди за спаданням або наростанням їх ваги [5].

Таким чином, доцільно показати дитині, що при однаковій формі й однаковому розмірі предметів маса їх може бути різною (коробка, наповнена ватою, і така ж, наповнена піском) і т. д. Корисно, наприклад, зіставлення великої за розміром повітряної кулі з маленькою дерев'яною або металевою кулькою. Порівняння предметів однакового обсягу, але різної маси або, навпаки, різного об'єму, але однакової маси сприяє виникненню уявлень про незалежність маси від об'єму, розміру предмета. До цього висновку дітей підводить як зважування «на руку», так і перевірка його результатів на вагах.

Отже, дорослий сприяє освоєнню дитиною 5-6-х років загальних уявлень про масу як ознаку предметів; розвитку вміння відображати результати порівняння в

мові, користуючись словами важче – легше, важкий – легкий, однакові – різні. Розвиток «баричного почуття», здатності точного визначення маси предмета за допомогою активного руху рук відбувається не спонтанно, а залежить від вправ. Для цього діти в самостійних іграх, побуті, природі перебирають предмети перекладають, знаходять ті, які можуть пересунути, підняти і перекласти на інше місце.

Список літератури

1. Білоус Н. Г. Особливості побудови дітьми 3-7 років серіаційних ряду предметів різної маси. М.: Центр педагогічної освіти, 2008.-67с.
2. Білоус Н. Г. Розрізнення дітьми предметів по їх тяжкості і відображення цих властивостей в мові. М.: Центр педагогічної освіти, 2008.-56с.
3. Білоус Н. Г. Характер дії дітей дошкільного віку при зіставленні предметів за їх тяжкості / Теорія і методика розвитку математичних уявлень у дітей дошкільного віку. Хрестоматія / Упоряд .: З. А. Михайлова, Р. Л. Непомняща, М. Н. Полякова. – М .: Центр педагогічної освіти, 2008.-124с.
4. Голота Н. Особливості пізнання дитиною простору й часу в дошкільному віці. Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Серія «Педагогічні науки». 2016. №. 2. С. 38–44.
5. Дитина: Освітня програма для дітей від двох до семи років / наук. кер. проекту: О.В. Огнев'юк ; авт. кол.: Г.В. Беленька, О.Л. Богініч, В.М.Вертугіна [та ін.]; наук. ред.: Г.В. Беленькаї; Мін. осв. і науки України, Київ. ун-т імені Б. Грінченка – К. : Київ. ун-т імені Б. Грінченка, 2020. – 440 с.
6. Дуткевич Т.В. Дитяча психологія: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 424 с.
7. Маріна І.О. Методика формування уявлення дітей про величину предметів. URL:<https://vseosvita.ua/library/metodika-formuvanna-uavlenna-ditej-pro-velicinu-predmetiv-153631.html>

ГОЛОВНІ НАПРЯМКИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Ткаченко Володимир Володимирович,

доктор історичних наук, професор,
директор Інституту прикладної педагогіки

У ХХІ ст. якісна освіта є не привілеєм, а основою й нормою життя. Без неї неможлива соціалізація індивіда, його особистісний розвиток. Освічене суспільство – це невичерпний ресурс держави та шлях до її економічного процвітання, соціального й політичного партнерства, недопущення ксенофобії, шовінізму чи будь-яких інших форм дискримінації. У світі існує безліч освітніх рейтингів. На жаль, у жодному з них Україна не посідає провідних позицій. Водночас зазначимо, що фактор освіти в Україні (на відміну від тривалості життя й доходів на душу населення) завжди піднімав нашу державу у світовому рейтингу. Згідно з рейтингом Human Development Reports, що складає United Nations Development Programme (UNDP), у 2020 р. Україна посіла 74-е місце за індексом людського розвитку (ІЛР) [1]. Відсоток населення з вищою освітою в Україні є більшим, ніж у багатьох країнах, а рівень підготовки наших фахівців у сфері ІТ, інженерії, окремих фундаментальних науках є настільки високим, що постійно приваблює світові компанії з рекрутингу українських спеціалістів. Разом із цим, останнім часом спостерігається від’ємна динаміка, що викликає серйозне занепокоєння в середовищі освітян. У розширенні експорту освітніх послуг зацікавлені як держава в цілому, так і окремі заклади вищої освіти. Однак, найбільш вагомим фактором, що приваблює іноземців, є відносно дешева вартість навчання в Україні. На другому та третьому місці є ментально-історична близькість українського суспільства для студентів-вихідців з пострадянських країн; високі освітні стандарти у медичній, будівельній та мистецькій освіті. Важливим фактором є й те, що у країнах Азії Україна вважається європейською державою, здобути освіту на території якої є достатньою перспективою для працевлаштування та просування кар’єрними сходинками на батьківщині. Однак чи зберігає й нині українська вища освіта параметри, що відповідають міжнародним стандартам та приваблюють іноземних громадян приїздити до України на навчання – питання досить складне й не має однозначної відповіді. Натепер соціологічні опитування серед професорсько-викладацького складу, студентства засвідчують хронічне недофінансування матеріально-технічної складової, невдоволеність низьким рівнем заробітної плати, відсутність (у більшості закладів вищої освіти) стратегічних планів з оновлення, переоснащення лабораторних комплексів, комп’ютерної техніки та інших основних фондів [2, 38].

Слід зазначити, що важливим підґрунтям для успішного формування всебічно розвиненого підростаючого покоління є якісна початкова освіта. На наше переконання, попереду важка, багаторівнева та відносно тривала реформаторська діяльність. Складність ще й у тому, що сучасне реформування

освітянської сфери має, по суті, наздоганяючий характер. Тож маємо розв'язувати не тільки майбутні, а вже сьогоденні проблеми освіти. Нині на шляху впровадження є багато бюрократичних перепон, проблеми з фінансуванням, дефіцити місцевих бюджетів, незначні розміри субвенції з центру. Деякі освітні процеси, такі як розроблення й апробація стандартів, навчальних програм, підручників здійснюються паралельно. Освіта – сфера людського буття, що потребує постійного оновлення, привнесення найефективніших форм накопичення і передачі набутого досвіду, суми знань, системи цінностей прийдешнім поколінням [3, 26]. Реформування освіти є перманентним процесом. Водночас у світовій і вітчизняній історії можна виокремити певні періоди, коли систему освіти змінювали докорінно, а результати цих змін сприяли істотному прискоренню соціально-економічного розвитку, підвищенню загального культурного рівня, зумовлювали становлення нового ментального типу індивіда, впливали на зміну світогляду. Зокрема, інтелектуальну і наукову складову розвитку середньовічної Європи забезпечило виникнення і розвиток університетів. Викристалізування ранньомодерної української ідентичності було пов'язане з продуктивним функціонуванням братських шкіл, слов'яно-греко-латинської школи в Острозі, Києво-Могилянського колегіуму (згодом – академії), Львівського університету. Фактично кожна епоха актуалізувала нові вимоги до освітнього рівня людини, внаслідок чого продукувалися новітні форми передачі знань, формування вмінь, навичок і духовних цінностей. Французька революція кінця XVIII ст., інші європейські революції першої половини XIX ст. призвели до секуляризації освіти, появи нових типів навчальних закладів та форматів їх функціонування. Зрештою у більшості країн західного світу на законодавчому рівні було закріплено загальнообов'язковість початкової освіти. Надалі у кожній наступній епосі з'являлися нові освітні моделі (системи), вибудовувалися її ступені. Навіть поверхневе ознайомлення з історією України другої половини XIX – XX ст. свідчить, що її система освіти неодноразово зазнавала численних реформ та дає підстави стверджувати, що попередні етапи її розвитку заклали міцне підґрунтя для гармонійного розвитку особистості, підготовки висококваліфікованих фахівців, формування загальнолюдських цінностей. Сучасні світові тенденції, сьогоденний уклад життя, нові інформаційні, економічні та геополітичні виклики зумовлюють відповідні зміни у питаннях освіти й виховання підростаючого покоління [3, 25].

В умовах розвитку цифрового суспільства, стрімких змін технологій, нової якості

соціуму сучасна освіта базується на високотехнологічних засобах навчання, характеризується значною мобільністю, універсальністю й фундаментальністю та

переживає цифрову трансформацію. Успішними в такому суспільстві можуть стати учні,

які мають навички XXI століття: вміють самостійно вирішувати проблеми, працювати в команді, спілкуватися в багатокультурному середовищі, володіти

цифровими технологіями та мати інноваційні, підприємницькі й соціальні компетентності.

В українському педагогічному середовищі та суспільстві загалом широко обговорюють доцільність використання фінського досвіду, фінської моделі побудови освітнього процесу тощо. Водночас майже не йдеться про те, як саме здійснювалася фінська освітня реформа, які кроки політичного керівництва країни забезпечили лідерські позиції Фінляндії в освітніх рейтингах. Фінська школа сьогодні є своєрідним світовим брендом. Це підтверджують і нинішні статистичні данні: 2/3 випускників вступають до університетів або професійно орієнтованих політехнічних ліцеїв, понад 50% фіннів бере участь у програмах навчання для дорослих, 98% витрат на освіту всіх рівнів покривається державою. Фінська освітня політика – це результат майже 50-річних систематичних напрацювань, які створили культуру різноманітності, довіри і поваги серед фінського суспільства в цілому і в освітній системі, зокрема. «Розвиток освітнього сектора базувався на рівних можливостях для всіх, рівному розподілі ресурсів, зниженні конкуренції в усіх її проявах на ранній стадії і побудові поступової довіри серед практиків, особливо серед викладачів», – зазначає фінський науковець Пасі Сальборг у своїй книзі «Фінські уроки» [4]. Важливо, що за роки реформування освіти, країна створила продуктивну систему викладання та навчання шляхом розширення доступу до знань усіх верств населення, незалежно від місця проживання (навіть в таких малонаселених регіонах, як Лапландія). При цьому реформа передбачала цілеспрямоване інвестування в амбітні освітні цілі та стратегічний підхід в побудові викладацького потенціалу [3,26]. Зазначимо, що деякі кроки реформування за фінською моделлю в нашій країні вже зроблено або враховано необхідність їх здійснення концепцією «Нова українська школа», відповідно до якої учні мають не бездумно запам'ятовувати факти та поняття, а набувати компетентностей. Для успішного здійснення трансформації освіти, а відтак успішної реалізації завдань Концепції НУШ крім оновлення цілей і змісту освіти, передбачених державним стандартом початкової школи, необхідно змінити інформаційно-освітнє середовище; оновити педагогічні методи освітньої діяльності, забезпечити орієнтування на максимальне розкриття потенціалу кожного учня, перехід від навчання й виховання всіх до навчання й виховання кожного; передбачити ефективне використання цифрових технологій (ЦТ) для автоматизації всіх видів діяльності з інформацією. В основу трансформаційних змін в освіті має бути покладене повноцінне освоєння нових цифрових інструментів для досягнення поставлених цілей. Концептуальними засадами Нової української школи передбачено створення в навчальних закладах освітнього простору, який би забезпечував гармонійний розвиток дитини з урахуванням перспективності та наступності усіх ланок освіти, професійної підготовки вчителя, постійного підвищення його кваліфікаційних навичок. Пошук оптимальної моделі організації та ефективного функціонування системи освіти має бути пріоритетним завданням МОН України. Попереду – тривала, відповідальна й копітка праця, яка повинна спиратися на наукові дослідження, враховувати й критично застосовувати передовий європейський досвід.

Відвертий діалог влади з громадськістю й експертним середовищем стане запорукою запровадження обґрунтованих інноваційних й модернізаційних заходів.

Задля цього в кожному закладі освіти має будуватися відповідна освітня екосистема, яка забезпечуватиме досягнення нових результатів за рахунок цілеспрямованої співпраці учнів, учителів, організаторів освіти, батьків та громадськості й враховувати особливості розвитку та освітні потреби дітей різного віку. Основою інноваційної освітньої екосистеми є розвивальне освітнє середовище закладу освіти, однієї зі складових якої є система інноваційних інформаційних, навчальних, дидактичних і методичних матеріалів, використання яких обумовлює цифрову трансформацію освіти.

Попри інтенсивний розвиток мультимедійних засобів навчання, відповідних інформаційних ресурсів ключовою залишається роль підручника, який містить базисний набір теоретичного й практичного матеріалу. Підручники для Нової української школи мають відповідати визначеним провідними західними й вітчизняними фахівцями критеріям, а це насамперед: науковість змісту; відповідність стандарту й програмі; мати логічну структуру й якісний навчально-методичний апарат; придатність для самостійного використання учнем; доцільність методичного викладу; естетика ілюстративного матеріалу тощо.

Відповідно до концепції «Нової української школи», зміст освіти має бути зорієнтований на психологічні характеристики, світоглядні орієнтири нового покоління українців, так званих поколінь Y та Z [5]. Нині спостерігаємо ситуацію, за якої застарілий зміст освіти для нових поколінь є малоцікавим, з погляду учнів – відірваним від життя, повсякденної практики, а тому не сприймається ними та знижує їхню природну мотивацію до навчання. Підґрунтям нової школи є новий зміст освіти, заснований на формуванні компетентностей, необхідних для успішної самореалізації у суспільстві. У зв'язку з цим актуалізується потреба у здійсненні таких кроків, як:

- аналіз ефективності впровадження базового компонента дошкільної освіти, державних стандартів загальної середньої, професійно-технічної, вищої та післядипломної освіти;
- моніторинг відповідності освітньо-кваліфікаційних характеристик та навчальних програм із професійними кваліфікаційними вимогами;
- модернізація навчальних планів, програм та підручників відповідно до оновлених державних стандартів освіти;
- забезпечення оптимального співвідношення інваріантної і варіативної частин, суспільно-гуманітарної, природничо-математичної, технологічної і здоров'язбережувальної складових змісту загальної середньої освіти;
- подальше обладнання сучасними засобами навчання кабінетів математично-природничого та гуманітарного профілю, постійне оновлення комп'ютерної техніки та програмного забезпечення у кабінетах інформатики;
- вироблення чіткого переліку загальнообов'язкових засобів навчання, якими має бути укомплектований кожний навчальний заклад (умовно кажучи від мультимедійної дошки до канату у спортивному залі);

- розвантаження навчальних планів і програм за рахунок диференціації та інтеграції їх змісту, розширення міжпредметних зв'язків, скорочення кількості обов'язкових предметів і профілів у старшій школі, вилучення другорядного і надмірно ускладненого матеріалу; розроблення на основі компетентнісного підходу базового змісту позашкільної освіти та нових навчальних програм за напрямами позашкільної освіти;

- встановлення і розширення варіантів співпраці і партнерства між навчальними закладами, науковими і громадськими організаціями, виробничими підприємствами, інвестиційними фондами (приватно-державне партнерство в освіті);

- оновлення змісту підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації педагогічних працівників для Нової української школи;

- розвиток практики підготовки педагогічних працівників за інтегрованими програмами (у тому числі за поєднаними спеціальностями на рівні магістра);

- постійна експериментальна і проектна діяльність у системі освіти;

- посилення інтересу підростаючого покоління до професій і спеціальностей у сфері інформаційно-комунікаційних технологій, інженерії, біотехнологій [5].

Видатний український педагог Костянтин Ушинський розглядав навчання як важку працю не лише вчителя, а й, насамперед, самого учня. З перших днів треба виховувати у дітей ставлення до навчання як до серйозної праці. А серйозна праця, як вказує великий педагог, завжди важка [6, 342]. У сучасному світі, позначеному збільшенням обсягу теоретичної інформації, навчальне навантаження учня порівняно з попередніми поколіннями неспівмірно зросло, під загрозою опинилося фізіологічне здоров'я школярів. Під час реформування освітньої галузі науковці та педагоги-практики прагнуть розвантажити навчальні програми. Водночас державну політику в галузі освіти мають спрямовувати на забезпечення здоров'я людини в усіх його складових: духовній, соціальній, психічній, фізичній. Одним із пріоритетних завдань освіти вбачаємо навчати дитину відповідальному ставленню до власного здоров'я і здоров'я оточуючих як до найвищих особистісних і суспільних цінностей. Це має здійснюватися шляхом розвитку валеологічної освіти, повноцінного медичного обслуговування, якому, на жаль, все менше приділяють уваги органи управління освітою, оптимізації режиму навчально-виховного процесу, створення екологічно сприятливого життєвого простору, залучення до фізичної культури і спорту всіх учасників освітнього процесу.

Важливим елементом збереження здоров'я суб'єктів навчання є неприпустимість у закладах освіти будь-яких форм булінгу та дискримінації. Відповідну науково-дослідну роботу в напрямі вивчення різних аспектів цієї проблеми, розроблення конкретних рекомендацій здійснюють співробітники Інституту прикладної педагогіки. Розуміючи важливість у Новій українській школі функціонування психологічної служби, покликаної здійснювати діагностичну, корекційно-розвивальну, реабілітаційну й просвітницьку роботу з усіма учасниками навчально-виховного процесу, нашими фахівцями розпочато прикладні наукові дослідження. Перші їх результати показали, що вдосконалення потребує нормативно-правова складова діяльності психологічної

служби, що забезпечить підвищення якості роботи практичних психологів і соціальних педагогів. Необхідно формувати єдину інформаційну базу для фахівців цієї сфери, впроваджувати комплекс нових заходів з просвітницької роботи щодо попередження і профілактики негативних поведінкових реакцій учасників навчально-виховного процесу.

Концепція реформування освітньої галузі передбачає інновації у системі управління освітою, яке має здійснюватися на засадах новітніх стратегій відповідно до принципів сталого розвитку, створення сучасних систем освітніх проєктів та їх моніторингу; розвитку моделі державно-громадського управління у сфері освіти, в якій особистість, суспільство та держава є рівноправними суб'єктами і партнерами. Сьогодні необхідно створити гнучку, цілеспрямовану, ефективну систему державно-громадського управління освітою, що забезпечуватиме інтенсивний розвиток та якість освіти, її спрямованість на задоволення потреб держави й особистості [5]. Для цього треба реально втілити в життя неодноразово вже задекларовані оптимізацію органів управління освітою, децентралізацію управління у цій сфері; перерозподіл функцій і повноважень між центральними та місцевими органами управління освітою; професіональний підхід під час добору та призначення керівників навчальних закладів, органів управління освітою; розроблення системи заходів (науково-методичних, фінансово-економічних тощо) щодо впровадження подальшої автономії навчальних закладів, розширення їх прав і можливостей щодо фінансової самостійності; подолання бюрократизації в системі управління освітою, вдосконалення порядку перевірок та звітності навчальних закладів; забезпечити професійну підготовку компетентних менеджерів системи освіти, формування управлінців нової генерації, здатних мислити й діяти системно, у тому числі в кризових ситуаціях, приймати управлінські рішення в будь-яких сферах діяльності, ефективно використовувати наявні ресурси; запровадити нові ефективні форми підвищення кваліфікації керівників освіти й автоматизовані системи управління освітою.

У реформуванні освіти необхідно орієнтуватися на сучасний досвід та практику високорозвинених країн. Традиційно сильні позиції в міжнародних освітніх рейтингах посідають освітні системи Південної Кореї, Японії, Сингапуру, Гонконгу, скандинавських країн. Вивчаючи передовий досвід, ми маємо не просто копіювати його, а й адаптувати до вітчизняних реалій. У процесі перебудови освітньої системи України, корегування та оновлення її змісту ми маємо виробити принципи, що будуть реалізовуватися незалежно від керівництва МОН України, перебування при владі тієї чи іншої політичної сили.

Використана література:

1. Україна в рейтингу індексу людського розвитку [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.poglyad.tv/ukrayina-v-top-100-rejtyngu-indeksu-lyudskogo-rozvytku/>

2. Ткаченко В.В. Українська вища освіта на міжнародному ринку освітніх послуг: поточний стан та перспективи // Якість вищої освіти: українська національна система та європейські практики: зб. матеріалів Міжнародної наук.-практ. конф. — Київ, 6-7 грудня, 2018 р. — К.: ЦП Компринт, 2018. — С. 38-40.

3. Ткаченко В.В., Кирієнко О.Ю. Історичний досвід реформування освіти у Фінляндії // Реформа освіти в Україні: інформаційно-аналітичне забезпечення. — I Міжнародна науково-практична конференція (29 листопада 2017 р.). — К., 2017. — С. 25-29.

4. Sahlberg Pasi. Finnish Lessons: What Can the World Learn from Educational Change in Finland [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://books.google.com.ua/books/about/Finnish_Lessons.html?id=py7r-7Lz-w4C&redir_esc=y

5. Концепція нової української школи [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/konczepczija.html>

6. Ушинский К. Д. Человек как предмет воспитания. Опыт педагогической антропологии [Текст] / К. Д. Ушинский // Избр. пед. соч. : Т. 1–2. – М.: Педагогика, 1974. – Т. 1. – С. 229–547.

ТВОРЧЕСКИЙ КОМПОНЕНТ КОРПОРАТИВНОЙ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ КУЛЬТУРЫ ПЕДАГОГА

Токтарбекова Ж.Н.

Докторант кафедры педагогики и психологии, Казахский гуманитарно-юридический инновационный университет (КазГЮИУ), Семей, Казахстан.

Преобразования, происходящие в Казахстане, привели к изменениям и в сфере образования, предъявляя новые требования к компетенциям будущих специалистов. Современное общество выдвигает совершенно определённый социальный заказ на подготовку специалистов. Вузы должны быть интегрированным центром науки и образования по подготовке кадров нового поколения, готовых полноценно жить и трудиться в 21 веке.

Курс кардинальной модернизации, обуславливает подготовки кадров с компетенциями, обладающих не только инновационными навыками и знаниями, но выдвигает базовую модель подготовки и генеральный методологический принцип - новатор-исследователь, которые будут опорными точками развития общества и активными участниками инновационного процесса.

Выпускники должны достигнуть такого уровня подготовленности, при которой будут обладать качествами, которые нужны для самостоятельного совершенствования - овладения исследовательской культурой. Таким образом, сформированность навыков обучающихся в научно-исследовательской деятельности следует считать основным показателем эффективности их обучения.

Основным способом активизации профессиональной деятельности будущих педагогов в сфере педагогической теории и практики становится формирование у студентов научно-исследовательской культуры, которая является специфической ценностью, отражающая уникальность организации деятельности, связанные с культурой корпоративной среды. Возникает новый взгляд на роль корпоративной культуры будущего специалиста как члена корпораций особого рода.

Сердцевиной и основой жизнедеятельности образовательной системы является корпоративная исследовательская культура, которая способствует взаимопониманию между ее членами, формирует принципы совместной исследовательской деятельности и отношения к ценностям и нормам.

Корпоративная культура, как компонент профессиональной деятельности, объединяет все виды деятельности и все взаимоотношения внутри, делая коллектив сплоченным и производительным. Это внешний образ корпорации, формирует ее имидж, определяет характер взаимоотношений с внешней средой. Она помогает концентрировать усилия на главных стратегических направлениях, определяемых в соответствии с основным предназначением коллектива - ее миссией.

Существуют разные подходы к определению рамок понятия «корпорация». Общее понимание, «корпорация» - это нечто большее, чем просто система

технологических процессов и групп людей, производящих некую работу. Это человеческое сообщество, которое создает особую разновидность культуры - культуру корпоративную. [Минзов А.С. Высшее профессиональное и корпоративное образование: парадигма взаимного влияния. М.: Изд. дом МЭИ, 2008. 64 с.]

Проблемы управления образованием в контексте культуры актуализируются, решение которых обеспечивает качество образования и оптимальные условия для творческого развития личности подрастающего поколения.

Такая тенденция характерна и для образовательной среды, где осуществляется подготовка педагогов-психологов, оказывающие образовательные, исследовательские услуги осуществляет внутреннюю и внешнюю связь между составляющими образовательного процесса. Осмысление корпоративной потребности, овладение методами научного исследования, эффективно решать научно-исследовательские проблемы, определять значение новых научных идей для развития общества. Корпоративная культура образовательного учреждения складывается из традиций, манер и стиля поведения участников педагогического взаимодействия, основанных на незыблемых правилах педагогической этики.

На основе обобщения различных подходов к культуре и образованию, а также научно-педагогической деятельности нами было взято следующее определение корпоративной исследовательской культуры педагога-психолога.

Под корпоративной исследовательской культурой педагога-психолога мы будем понимать системно-интегративное образование, направленное на кооперацию теории и практики, включающее в себя ценности, способности к науке, знанию, традиции, нормы.

При этом мы придерживаемся позиции, о том, что корпоративная исследовательская культура педагога-психолога конгруэнтна исследовательской культуре педагога, так как исследовательская культура по структурному построению схожа со структурой исследовательской культурой педагога-психолога и включает в себя творческий, ценностно - смысловой, методологический, теоретический, практический, инновационный компоненты. Как уже было сказано ранее, корпоративная культура отражает уникальность организации деятельности, связанные с культурой корпоративной среды.

В качестве содержательного компонента корпоративной исследовательской культуры, ценностно - смысловой компонент выступает в качестве системообразующего, который отражает бинарное сопряжение личностных и социальных ценностей. Методологический, теоретический и практический компоненты отражают специфику методологии психолого-педагогического исследования.

Инновационный компонент дает понимание творческой сущности инновационных процессов в науке, которая лежит на основе интеграции новых концепций, детерминированные из практики психолого - педагогической деятельности.

Обозначенные компоненты имеют свои специфические особенности

По определению В. Франкла, ценности играют роль смыслов человеческой жизни. Одна из особенностей деятельности педагога-психолога является ее поиск ценностных основ. В поисках решения той или иной психолого-педагогической ситуации педагог-психолог выходит на новое видение старых педагогических проблем. Качественный смысл для педагога-психолога представляет поликультурное развитие личности, межличностные и личностно – коллективные ценности.

В русле современных представлений ценности делятся на: социальные и личностные

К социальным ценностям относят: ценности глобализации; регионально-национальные; коллективизма, индивидуальной свободы и независимости.

К личностным ценностям - ценности экономической независимости; активной жизненной позиции или социализации; ценности адаптации.

Также ученые выделяют промежуточные ценности, которые носят социально - личностный характер, составляющими являются ценности: толерантности, моральные нормы, традиций, устоев; ценности гармонии личностного развития и ценности профессионализма, узкой специализации.[Фомичева И.Г. Философия образования: некоторые подходы к проблеме.- Новосибирск: Изд-во СО РАН, 2004.- 242с.]

Для педагога - психолога указанные ценности являются значимыми, так как ему приходится иметь дело с различными их видами как позитивными, так и негативными. Выделяя, полярные диадые ценностей с одной стороны, педагог - психолог может представить множество их сочетаний и соотношений, что соответствует принципам многообразия ценностей и плюрализма. Ему необходимо отсеять, ограничить негативные, имеющие признаки предельности или деструктивности.

Опредмечивание ценностей проявляется в деятельности педагога-психолога при выполнении самых различных деятельности: диагностика, организация, оценивания, коррекция поведения, консультирование и т.д. Здесь уместно привести высказывание В.И. Загвязинского, который отмечает «деятельность педагога-психолога - это неременная объективная профессиональная необходимость. [Загвязинский В.И. Педагогическое творчество учителя. М.: Педагогика, 1998.- 160с.]

Учитывая многоплановый и многоаспектный характер деятельности педагога-психолога можно отметить интегративный характер корпоративной исследовательской культуры.

В связи с этим остановимся на характеристике его основных признаков. Практически все ученые основным признаком выделяют новизну получаемых результатов. Результаты научно-исследовательской деятельности возникают как духовные, идеальные образования - замыслы, представления, идеи, теории, которые заключаются в развитии личности, которые проявляются в образе жизни, поведении, деятельности.

По мнению ученых, смысл результатов научно-исследовательской работы заключается в создании условия, в которых *личность* находит *качественно* новые, значимые решения, приводит к неудовлетворению по-

требностей» [Хрусталева Р.Ю. Исследовательская деятельность учителя и ее организация в условиях средней общеобразовательной школы. Дис. ...канд. пед. наук.- М.- 1990.- 189с.].

Без решения постоянно *возникающих проблем* разной степени сложности трудно себе представить деятельность социального педагога. На основе анализа литературы и опыта деятельности социальных педагогов можно выделить следующие группы социальных проблем: проблемы свободы выбора, социальной адаптации и дезадаптации, социальной интеграции или дезинтеграции, проблемы, связанные с конфликтами и морально - психологическим климатом в микросреде, проблемы организации социально - педагогической защиты различных прав ребенка или клиента и др.

Объективная новизна творческой деятельности - это высшее проявление индивидуальности социального педагога, его опыта, дарования, способностей, *воображения и интуиции*. Это высшая мера профессионализма и мастерства. *Педагогическое мастерство и профессионализм* создают объективную возможность для творчества, а другой основой являются профессионально - педагогические способности и склонность к творчеству. Способность к такому творчеству, способность видеть, ставить и оригинально решать социальные *проблемы*, быстро ориентироваться в создавшихся педагогических ситуациях, предвидеть результаты называют *педагогической креативностью*.

Но специфика творческой деятельности социального педагога характеризуется не только объективной, но и *субъективной новизной* решения социальной проблемы. Творчество социального педагога *субъективно*, поскольку оно предполагает обращение к человеку, проектирование его инициативы, способности к саморазвитию, социальной активности и т.д. Кроме того, клиент в социальной педагогике рассматривается как активный субъект процесса социализации, способного к актуализации своей роли и значимости в системе межличностных, групповых и общественных отношений, а также - в разрешении собственных проблем.

Чем больше качественно нового содержит творческий результат, тем выше уровень творчества. Поэтому весьма неоднозначным является подход к классификации уровней творчества. Воспользуемся классификацией, принятой в науке и технике.

Первый уровень социально - педагогического творчества - *открытие*. Это наиболее масштабные и новаторские социально - педагогические решения, связанные с выдвижением новых социально - педагогических идей и их воплощением в конкретной системе социально-педагогической (помощи) работы. Например, создание в 1994 г. детского реабилитационного центра - лица «Крепыш» в г. Тюмени (директор В.К. Волкова) основная идея которого заключалась в обеспечении комплексной и протяженной во времени (пролонгированного) процесса профилактики, лечения, социальной адаптации, медицинской и психологической реабилитации, образования и развития воспитанников от одного года до совершеннолетия в одном лечебно - педагогическом учреждении.

Второй уровень - *изобретение*, которое связано с преобразованием, конструированием отдельных элементов социально-педагогических систем, средств,

методов, условий социализации, социального обучения и воспитания. Полагаем, что это в основном касается преобразования системы социальной помощи и поддержки населению, системы молодежной политики, технологий уличной работы. Появилось множество социальных центров, клубов по месту жительства и т.д., успех деятельности которых во многом зависел и зависит от того, какому ведомству они принадлежат. Так, например, детский дом №5 в г. Омске работает по губернаторской социальной программе «Дорога в жизнь», которая направлена не только на обеспечение правовых гарантий, защиты имущественных и жилищных прав детей - сирот и детей, оставшихся без попечения родителей, также адаптацию воспитанников к жизни в обществе, семье, коллективе.

Третий уровень - *усовершенствование*. Что касается социально - педагогического усовершенствования, то мы полагаем, что к усовершенствованию следует отнести не только модернизацию и адаптацию к конкретным условиям известных форм и методов социализации, социальной адаптации, социального обучения и воспитания, но и новые формы и приемы, которые возникают, благодаря их выделению из общей педагогики и наполнению содержанием из социальной педагогики. Так, например, претерпела значительные изменения такая форма работы, как социальный патронаж. Ранее она сводилась в основном к материальной поддержке и оказании какой - либо помощи престарелым. В настоящий момент - это форма наиболее плотного взаимодействия с семьей, когда социальный педагог находится с членами семьи много времени, владеет ситуацией и может оказать влияние на суть событий. Отсюда признаками социально - педагогического усовершенствования могут служить: модернизация и социальная адаптация известных форм, методов и средств решения социальной проблемы; новизна приемов социального обучения и воспитания в зависимости от проблем личности, что как раз и свойственно социально-педагогической деятельности.

Другой основной признак творчества - *«социальная значимость* (ценность, важность для общества) его результатов. Они должны представлять интерес не только для того, кто их получил, но и для других людей» [197]. Общественная ценность творческих результатов определяется тем, какова их действительная роль в развитии тех или иных областей человеческого бытия. Однако, практическая и теоретическая ценность результатов творчества, их полезность и эффективность зависит не только от их сущности, но и от того, как общество их использует.

Сложность и противоречивость данного признака заключается в том, что социальная значимость результатов творчества может быть и позитивной, и негативной. И социальная педагогика в этом плане не исключение. Так, например, социально - педагогическая деятельность может содействовать или противодействовать прогрессивно - гуманистическому развитию общества: «Если ее результаты носят реакционный или консервативный характер, тогда она закрепляет процесс деперсонализации человека, его отчуждение от самого себя и от общества или ограничивается лишь закреплением господствующих социальных ценностей; когда же она носит поступательно - гуманистический характер, то содействует развитию человека как социально активной личности» [304]. В связи

с чем необходимо отметить, что творчество в социальной педагогике - это не только способность созидания, но и *способность предвидения*.

Опираясь на основные признаки творчества и их значимость для формирования исследовательской культуры социального педагога, определим *творчество социального педагога как созидательную деятельность, характеризующуюся неповторимостью по характеру осуществления и результату, а также новизной, оригинальностью и социальной значимостью*.

Обратимся к структуре творческой деятельности, поскольку именно она указывает на то, что творчество социального педагога «не какая - то отдельная сторона педагогического труда, а наиболее существенная и необходимая его характеристика» [162]. Традиционно в структуре творческой деятельности выделяют три этапа: *1 этап* - выделение противоречия, осознание, постановка, формулирование проблемы; *2 этап* - нахождение принципа решения проблемы, нестандартной задачи (решающая гипотеза); *3 этап* - обоснование и развитие найденного принципа, разработка этого принципа, конкретизация и доказательство гипотезы. К этому же этапу относится и разработка плана экспериментальной проверки гипотезы, плана практического осуществления изобретения и т.п. [480]. Данная структура присуща творчеству всех типов, в том числе и социально - педагогическому.

Однако творчество предполагает наличие комплекса общих творческих качеств, характеризующих любую творческую личность, независимо от рода ее деятельности. Своеобразно подходит к этому вопросу В.С. Шубинский. Он относит этапы творчества с необходимыми для их осуществления интегративными качествами личности.

Так, к *первому этапу* относится чувство новизны, необычного, чуткость к противоречиям, критичность, склонность к творческому сомнению, способность испытывать внутреннюю борьбу, информационный голод («жажда познания»); к *второму этапу* - интуиция, творческое воображение, чувство красоты, остроумие, способность открывать аналогии, вдохновенность, оригинальность (нестандартность) мышления, эмоциональная возбудимость в творческой ситуации; к *третьему этапу* - самокритичность, упорство в доведении дела до конца, способность пользоваться различными формами доказательств, обоснование результатов творчества, достаточная широта и глубина знаний, опыта и умений для воплощения нового в духовные и материальные формы» [476].

Для творческой деятельности социального педагога существенны как общие Ф.И. Гоноблин [127], Н.В. Кузьмина [230], А.И. Щербаков [485] и др., так и специальные педагогические способности и качества личности, специфические черты, присущие социальному педагогу. Опираясь на точку зрения В.И. Загвязинского, условно сведем их к четырем интегральным характеристикам: *направленности, эрудиции, способностям и умениям, чертам характера*. Рассмотрим эти характеристики, опираясь на исследование в области социальной педагогики В.Г. Бочаровой, М.А. Галагузовой, Л.В. Мардахаева и др. Определяющим пунктом творчества выступает *направленность* социального педагога на оказание помощи другому человеку в его социализации. Она является основой

таких определяющих качеств социального педагога, как альтруизм, толерантность, пассионарность, чувство собственного достоинства, личная и социальная ответственность и др.

Многоплановый и многопрофильный характер деятельности социального педагога и разнообразие выполняемых им ролей как бы изначально предполагает его *эрудицию и общую культуру*, поскольку он выступает посредником между клиентом, группой клиентов на самых различных уровнях.

Важной составляющей личности социального педагога являются *социально - педагогические способности* такие как, *посреднические, интегративные, пассионарные, конструктивные, перцептивно - рефлексивные*. Дадим им содержательную характеристику, опираясь на исследования Бочаровой, Г.Н Филонова и др. [64,445].

- *Посреднические* - обеспечивать допустимое и целесообразное посредничество между личностью, семьей, с одной стороны, и обществом, его государственными и ответственными структурами, с другой;

- *интегративные* - выполнять роль «третьего человека», связующего звена между личностью и микросредой, между детьми и взрослыми, семьей и обществом;

- *пассионарные* - проявлять постоянную коммуникабельность, уметь влиять на общение, отношения между людьми, на ситуацию в социуме, стимулировать, побуждать клиента к той или иной деятельности;

- *конструктивные* - уметь работать в условиях неформального лидера, помощника, советчика, способствующего проявлению инициативы, активной субъектной позиции клиента;

- *перцептивно - рефлексивные* - способность соучаствовать, сопереживать клиенту, представить себя на месте другого человека и понять его чувства, желания, идеи и поступки, строить взаимоотношения на основе диалога, на равных.

Между тем, способности проявляются и формируются в процессе деятельности, для продуктивного выполнения которой необходимы соответствующие умения - это хрестоматийное правило психологии.

В обобщенном плане *творческую деятельность социального педагога* мы будем рассматривать как деятельность, направленную на *осознание и решение социальных проблем разной степени сложности*, постоянно возникающих в социально - педагогическом процессе. Для их решения социальный педагог постоянно должен находиться в творческом поиске, используя при этом соответствующие *профессиональные умения*, так и *комплекс специфических* для творческой деятельности *мыслительных умений*.

Таким образом, под *исследовательской культурой социального педагога* мы будем понимать системно-интегративное образование, служащее комплексному решению социальных проблем клиента, группы, семьи и т.д., опирающееся на бинарное сопряжение социальных и личностных ценностей и способностей к социальному творчеству как ее смыслообразующих элементов и отражающее тем самым проективное мышление социального педагога, которое проявляется в умениях решать проблемы другого (ребенка, человека) средствами социально -

педагогического моделирования, проектирования, прогнозирования, конструирования и способностей выстраивать собственную систему инновационной исследовательской деятельности.

Выделенные теоретико-методологические подходы были положены в основу разработки модели формирования исследовательской культуры социального педагога.

Список использованной литературы

1. Минзов А.С. Высшее профессиональное и корпоративное образование: парадигма взаимного влияния. М.: Изд. дом МЭИ, 2008. 64 с.
2. Фомичева И.Г. Философия образования: некоторые подходы к проблеме. - Новосибирск: Изд-во СО РАН, 2004.- 242с.
3. Загвязинский В.И. Педагогическое творчество учителя. М.: Педагогика, 1998.- 160с.].
4. Хрусталева Р.Ю. Исследовательская деятельность учителя и ее организация в условиях средней общеобразовательной школы. Дис. канд. пед. наук.- М.- 1990.- 189с.].

ІНШОМОВНА ПЕДАГОГІЧНА ОСВІТА: МІЖНАРОДНИЙ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ ВИМІР

Українцева Діана Валентинівна

середня загальноосвітня школа I-III ступенів №182
асистент вчителя та вихователь групи продовженого дня

Постановка й обґрунтування актуальності проблеми. Інтеграція до світової спільноти об'єктивно передбачає усвідомлення нової ролі іноземної мови, а також зміну установок, змісту, методів і форм іншомовної освіти майбутніх педагогів, перш за все, професійної підготовки бакалаврів романо-германської філології. Актуальність даної проблеми посилюється в контексті розвитку європейського простору вищої освіти та нової мовної політики (Modern Languages: Learning, Teaching, Assessment. A Common European Framework of Reference; European Language Portfolio: Principles and Guidelines).

Обумовлено це тим, що романо-германські мови, будучи атрибутом загальноєвропейської культури, в даний час є мовами інтенсивного міжнародного спілкування, граючи величезну роль в сучасному лінгво-культурному процесі об'єднаної Європи. Вони до цих пір залишаються найбільш пріоритетними, тому що являють велику цінність для багатьох європейських народів, будучи засобом згуртування історично-пов'язаних культур. Вивчення науково-педагогічних праць свідчить, що в контексті нових викликів часу і європейської освітньої інтеграції дослідження проблеми підготовки майбутніх бакалаврів в Україні взагалі і бакалаврів романо-германської філології зокрема до сих пір залишається концептуально не до кінця вивченим і теоретично не обґрунтованим належним чином.

Аналіз наукових досліджень. Серед питань, які привернули увагу українських і російських дослідників, слід виділити наступні:

- закордонний досвід підготовки бакалаврів в європейських і північноамериканських країнах (Н. Бідюк, А. Герцик, Н. Войнаровська, А. Лещинський, Т. Олеандр, І. Пасинкова);
- тенденції розвитку та практика впровадження в країнах Східної Європи і України безперервної, багаторівневої і іншомовної освіти.

Вивчення робіт зазначених вище авторів дозволяє зробити висновок, що вони єдині в думці, що особливо цінним для модернізації вітчизняної ступеневої освіти є європейський передовий педагогічний досвід з організації професійної підготовки бакалаврів романо-германської філології, зокрема, накопичений в системі університетської освіти Німеччини, який недостатньо висвітлений у вітчизняній науково-педагогічній літературі.

Мета – проаналізувати особливості іншомовної педагогічної освіти.

Основним завданням даного дослідження являється аналіз особливостей підготовки вчителів початкової школи в Німеччині.

Структурні моделі освіти складаються з трьох різних груп моделей (бінарних, унітарних та диференціальних) вищої освіти, спрямованих на окреслення загальної ієрархії рівнів освіти (на основі конкретного законодавчого забезпечення) та

конкретного типу установ, що забезпечують освіту на цьому рівні. Бінарна модель освіти включає 2 освітні сектори: університетський та неуніверситетський. Університети націлені на академічно-орієнтоване навчання та дослідження. Неуніверситетський сектор націлений на професійну підготовку. Однією з особливостей системи бінарної освіти є її суворі орієнтація на практичну підготовку з самого початку навчання. Це може бути перевагою, якщо абітурієнт вже обрав кар'єру, якою займатиметься в майбутньому. Однак одним із недоліків системи є ускладнений перехід між університетським та неуніверситетським сектором [1, с. 17].

Прикладом країни з бінарною моделлю освіти є Німеччина у якій вища педагогічна освіта, здобута на рівні ISCED 6, дозволяє випускникам викладати в початкових школах. Відповідно до ISCED 6, рівень бакалавра або еквівалентний рівень можна отримати за 3 роки [2, с. 53].

Однією з особливостей німецької підготовки вчителів початкових класів є постійна практика вчителя протягом усієї навчальної програми та проходження - «реферндаріату» (Vorbereitungsdienst), що підкріплено законодавством. Наприклад, Закон «Про освіту вчителів у Бранденбурзі» (Brandenburgisches Lehrerbildungsgesetz) складається з 6 глав та 18 пунктів. Відповідно до першої глави Закону, університети мають самостійність у розробці внутрішньої якості надання педагогічної підготовки [3]. Однак у тому ж Законі зазначено, що двоступенева система університетських студій та реферндаріат повинна бути незмінною. У другому розділі Закону викладена загальна структура підготовки вчителів на рівні бакалавра: студенти вивчають 2 предмети, спрямовані на наукову чи культурну освіту, спеціалізацію, методологію викладання та інтенсивну практику. На рівні бакалавра майбутні викладачі отримують 180 кредитів ECTS. 120 кредитів ECTS вони можуть отримати на рівні магістра. Більше того, практичне навчання протягом 12 місяців у реферндаріаті є обов'язковим [3].

Отже, у Німеччині підготовка вчителів початкових класів є послідовною за своїм характером, студенти проходять практичну підготовку під час навчання в бакалавраті та магістратурі.

Перспективою подальшого дослідження являється вивчення особливостей іншомовної підготовки майбутніх вчителів початкової школи на базі Akademie der Bildenden Künste München.

Список використаних джерел

1. Kultusministerkonferenz (2019). Rahmenvereinbarung über die Ausbildung und Prüfung für ein Lehramt der Grundschule bzw. Primarstufe (Lehramtstyp 1). Retrieved from Kultusministerkonferenz: http://www.kmk.org/fileadmin/Dateien/veroeffentlichungen_beschluesse/1997/1997_02_28-RV_Lehramtstyp_1.pdf

2. UNESCO (2011). ISCED 2011. Retrieved from ISCED: <http://uis.unesco.org/en/topic/international-standard-classification-education-isced>

3. Land Brandenburg (2018). Gesetz über die Ausbildung und Prüfung für Lehrämter und die Fort- und Weiterbildung von Lehrerinnen und Lehrern im Land Brandenburg. Retrieved from Land Brandenburg: <https://bravors.brandenburg.de/gesetze/bbglebig>

АҒЫЛШЫН ТІЛІН ҮЙРЕТУДЕ ГАЗЕТ-ЖУРНАЛ МӘТІНДЕРІН ОҚЫТУДЫҢ МАҢЫЗЫ МЕН ОРНЫ

Қабдықалымқызы Әсем

Гуманитарлық ғылымдар магистрі,
2-курс докторанты
«Alikhan Bokeikhan University» ББМ
Қазақстан, Семей қаласы

Аюпова Гулбаршын Турагуловна

аға оқытушы, PhD доктор
«Alikhan Bokeikhan University» ББМ
Қазақстан, Семей қаласы

Л.Г.Бабенко мен оның авторлық бірлестіктерінің әдеби мәтіндерді лингвистикалық анализ жасаған зерттеулерінде жалпыға ортақ мәтін анықтамасы жоқ екендігін, сұраққа жауап беру үшін әртүрлі авторлар бұл құбылыстың әр қырына нұсқайды деген көзқарастарымен келіспеуге болмайды. Д.Н.Лихачев – мәтін ішінде қандай да бір мәнін үстейтін автор жайлы; О.Л. Каменская – вербальды тілдесу құралы ретінде мәтіннің рөлін; А.А.Леонтьев – тілдік шығарманың функционалды аяқталуын және т.б. Қорытынды да олар Гальпериннің 1981 жылы берілген анықтамасын келтіріледі. Бұл анықтамаға сәйкес «Мәтін – бұл мазмұндық мәні жағынан тиянақталған, қандай да бір мақсатқа бағытталған әр типті лексикалық, грамматикалық, логикалық, стилистикалық байланысы бар ерекше бірліктерден тұратын жазбаша түрдегі шығарма болып табылатын тілдік шығармашылық үрдіс».

«Мәтін типі» ұғымы қазіргі уақытта заманауи мәтін теориясын зерттеулерде, мәтін лингвистикасында қызметші термин ретінде қабылданған. Ол мәтіннің манифестациясының эмпирикалық формаларын анықтайды. «Мәтін типі» ұғымы кең және тар мағынада түсіндіріледі

Мәтін анықтамасының мынадай критерийлері белгіленеді: жеткілікті мәліметтілігі, адресаттылығы, мақсаттылығы.

Петер Брангтың мақаласында мәтіннің үш типін кездестіруге болады. Бранг әйгілі кеңес зерттеушілердің жұмыстарының тілін, А.Федоровтың аудармасын қарастырады. Оның классификациясының негізіне аударып жатқан мәліметтің сипатын кіргізеді және оларды белгілейді: 1) мәліметтік мәтін, деректі мәтіндер, сауда және ресми сипаттағы және ғылыми мәтіндер. 2) саяси-қоғамдық мәтіндер, соның ішінде марксизмнің классиктерінің жұмыстары. 3) көркем-әдеби мәтіндер.

Бірінші топ мәтіндерінің сипатына арнайы терминдердің және тұрақты сөз тіркестерінің болуы тән. Аударманың басты талабы – аудармашының мәтіндерді аудару үшін мазмұнынан ауытқымайтын аса қиын емес жазба түрінің синтаксистік құрылымын қолдануы.

Автордың бейнелеу стилі орынсыз, яғни баяндап отырған зат немесе айту тәсілі ғана қарастырылатын болса, онда бұл талаптарды қолдануға болады. Айта кетерлігі, дифференциалды арнайы тұрақты сөз тіркестерінсіз аударма мәтінді оқушыға мәтін табиғи емес немесе кәсіби орындалмағандай көрінетіндіктен кез келген аударма мәтін сапалы деп танылмайды.

Екінші топ мәтіндерінің сипаты қоғамдық-саяси болып табылады. Федоров оларға ғылыми терминологиямен, көркем тілдің шешендік ерекшеліктерімен, метафораларымен және т.б. араласуы тән деп есептейді. Бірақ ол араласушылық роман және пьеса жанрлы мәтіндерінде кездеседі деп санамайды. Федоров ырғақты сақтау мақсатында, әсіресе аударма кезінде, синтаксистік ерекшеліктеріне көңіл бөледі.

Ең соңғы мәтіндер тобы – көркем әдебиет. Федоровтың айтқанына сүйенсек, стилистикалық қатынаста лексикалық (диалекталдық, кәсіби, экзотикалық) және синтаксистік тіл құралдары сөйлеу элементтерін интенсивті қолданылуымен сипатталады. Бұл сипаттама басқа да мәтін түрлеріне жатады, мысалы көркем әдебиетке жатпайтын баспасөзді түсіндіру үшін бір жақты және қосалқы жағдайларды белгілейтін, ең бастысы тілдік безендіру кезінде эстетикалық аспектілердің болуы және аударма кезінде осы эстетикалық аспектілердің мағынасын сақтау қажеттігі туралы еш жерде айтылмайды. Керісінше, көркем проза, драмалық шығарма, лирика – бәрі бір өлшеммен өлшенеді, осы жерде әр типті мәтіндерің бөлінуін анықтайтын арнайы заңдылықтарды тапқан жөн болар еді.

Мәтіндік зерттеулер жүргізу мәтінге, қолжазбаға ғылыми сипаттама беруден басталуы тиіс. Ғылыми сипаттама арқылы мәтіндегі ойды, ойдың жүйелілігін қалпына келтіру, мәтіннің біртұтастығын, байласымдығын, семантикалық және концептуалдық, тарихи тұрғыдан этимологиялық ортақ кеңістікте тұратынын ашып бере алу кез келген мәтінтанушының міндеті болса, мәтінталдаулық зерттеулердің де белгілі бір дәрежеде шешуші жағына жатады. Бұл аталған параметрлерден өзге А.И.Новиковтың мәтінге қатысты ұсынған *толымдылық, бірізділік, байланыстылық, тиянақтылық, мәтіннің біртұтастығы* белгілерін атауға болады.

Мәтін – сөз арқылы жеткізілетін, сөйлеудің шығармашылық нәтижесі. Мәтін арқылы барлық тілдік бірліктер іске қосылатындықтан, ол ерекше күрделі тілдік таңбаға жатады. XX ғасырдан бастап мәтін сөйлеу бірлігі және ерекше сөйлеу шығармашылығы ретінде зерттеле бастауы мәтін лингвистикасы пәнін дүниеге келтірді. Мәтін ұғымымен бірге оны танып-білудің жолдары, амал-тәсілдері пайда болды. Ал мәтінді тілдік жақтан тану тілдік бірліктердің қызметін, мағыналық қырларын анықтаумен пара-пар. Мәтіннің тілдік қырларын толық білу интеграциялық процеспен қатар жүреді. Ғылымдағы интеграциялық үдерістердің көбеюі интеграциялық бірлесу мен тұтасудың көрінісі мәтін талдау мен мәтінтану, мәтін құрылымы мен мәтінтүзілімнен көрінетіндіктен, осы жаңа парадигмаға сай мәтін лингвистикасына, мәтінтануға, мәтін кеңістігінің семантикасы мен көне мәтіндердегі сөздердің этимологиясын ашуға арналған зерттеу жұмысының бағыты мен көтерген тақырыбы өзекті болып табылады.

Мәтіннің негізгі түрлері, классификациясы

О.Каденің айтуынша, әртүрлі мәтін жанрларының кең шкаласы мазмұнымен, бағыттылығымен, мәтін формасымен анықталады. Мәтіндердің сипатына қарай түрленуі, оның тұжырымдауынша, мәтіннің әр жанры үшін аударманың біріккен сызбасы немесе моделі бола алмайды. О.Каде де, Р.В.Юмпельт те мәтіндерді классификациялауға тырысып көрді. Мысалға, американдық лингвист Дж. Касагранде келесідей классификацияны ұсынады: 1) прагматикалық 2) эстетикалық-көркем 3) лингвистикалық 4) этнографты аудармалар. Бұл классификацияны Каде де, Юмпельт те мойындайды, алайда ақырғы берілген екі топ сенімсіздік тудыртады.

Мәтін тек тілдің құралы болғандықтан, мәтін ішінде тіл қандай қызметті атқаратынын зерттеу қажет. Карл Бюлер тілдің бір уақытта «сипаттау», «айту», «қарату» екенін айтып өткен. Бұл үш қызмет әртүрлі тілдік көзқарастарда сапалы түрде бірдей емес болуы мүмкін. Бір мәтінде немесе бөлігінде бірінші орында сипаттау, ал екіншісінде маңызды функция ретінде айту, ал үшіншісінде оқырмандарға, мұғалімге сөйлеу болуы мүмкін. Тәжірибеде көптеген формаларды жапсырмалау мен араластыру кездеседі. Дегенмен, қандай да бір функцияның мәтіннің нақты бір жерлерінде кездесуін үш негізгі типке: тілдің бейнелеу функциясына қарай – мазмұнына қарай бағдарланған мәтіндер, тілдің айту функциясына қарай – формасына бағытталған мәтіндер, сөйлеуіне қарай – сөйлеуге бағытталған мәтіндер деп бөлуге болады. Мазмұнына бағытталған мәтіндерге негізгі мақсаты мазмұны мен мәліметті беру болып табылатын мәтіндер жатады. Формасына бағытталған мәтіндер мазмұнын бергенімен доминантты компоненті болып тілдік форма жүреді.

Осы уақытқа дейін классификация жалпы күнделікті негізгі прагматикалық-мазмұнға бағыттылық пен көркемдік жағынан бағытталған мәтін формаларының дифференциясымен ұқсас болып келді.

Мәтін мәселелерімен айналысатын ғалымдар барлық мәтіндерді көркем және көркем емес деп бөледі.

Көркем мәтін ассоциативті-бейнелі ойлау, логикалық ойлау заңдылықтары бойынша құрылады. Көркем әдебиетте өмірлік мәлімет автордың көзімен көрген «кішкентай ғаламшар» түрінде өзгереді. Сондықтан көркем әдебиетте бейнеленген өмірлік көріністердің артынан әрқашан аударылған қызметтік жоспар, екінші шынайылық қатар жүреді. Көркем емес әдебиеттер, ереже бойынша, біркөлемді, біржоспарлы ақиқат, шынайы және объективті болып келеді. Көркем және көркем емес әдебиет әртүрлі типті адамның эмоционалдық ортасына, біліміне әсер етеді, сонымен қатар көркем әдебиет көріністерінде психологиялық перспективаның заңдылығы жүреді. Әйтеуір бұл мәтіндер қызмет бойынша коммуникативті-мәліметті-көркем емес мәтін және коммуникативті-эстетикалық-көркем мәтін болып ерекшеленеді.

Мәтіндегі мәтін ұғымы – негізгі авторлық мәтіннің, басқа мәтіннің және басқа стиль жанрындағы мәтіннің кіріспесі. Мәтін жайлы бірізді мәндік аясы жайлы түсінік беруді толықтырып немесе басқа элементтердің кіріктірілуі жайлы нақтылауға болады. Ғылыми және ғылыми - әйгілі мәтіндерде

қолданылатын ұлағатты сөздер арқылы өз ойларын полемикалық формада тұжырымдау үшін қолданылады. Осындай қызметті сілтемелер, өзге мәтінге референция, мазмұндама, басқа жанрлы мәтіндердің бөлшектері атқарады. Мәтіндегі мәтін көркем мәтіндерде кездесуі мүмкін. Бірақ формалары әртүрлі, функциялары да әр түрлілігімен ерекшеленеді.

Әдеби аудармада жалпы факторлармен қатар, көптеген дифференцияланушы факторлар да қызмет етеді: стилистикалық жағынан өңделген эссе лирикалық өлеңді аударғанға қарағанда басқа заңдылықпен аударылады. Пьесаларды аударған кезде бірінші орынға басқа әдеби шығармаларды аударғанда кездеспейтін талаптар қойылады. Эльза Таберинг де Пуккиарелли өзінің еңбегінде мәтіннің үш типін көрсетті: 1) техникалық мәтіндер мен жаратылыстану ғылымдардың мәтіндері арасында пән туралы білім, арнайы терминдерге қатысты тіл туралы білімнен қарағанда маңыздылығымен сипатталады. 2) философиялық мәтіндер арнайы терминдерді білумен қатар, аудармашыдан автордың ойын жеткізе білу қабілетін талап етеді. 3) әдеби мәтіндер мазмұнын анықтаудан басқа аударма тілінде құралған әдеби формаларды анықтауды қажет етеді.

Мәтінді классификациялауға тағы бір мысал келтірейік. Әңгіме Франсиско Айялының классификациясы жайлы болады. Аударманың әртүрлілігін ескере отыра, оқушыға мәтінді дифференциялау керектігі нұсқалады: «жазбаша мәдениет қалыптасқан мәтіндердің әртүрлілігі аударманың қоятын тапсырмаларын орындау әдістерін талап етеді: математикалық трактат, саяси сөздік, комедияны немесе лирикалық поэманы бір тәсілмен аударуға болмайды. Сонымен қатар Айяла прагматикалық мәтіндердің айырмашылықтарын ескереді, бірақ оның зерттеулерінде ақырғы мезетте екі типке бөлінуге әкеледі және қызықты бөлшектеріне қарамастан жалпы мәні түсініксіз.

Қазіргі кездегі лингвистикада мәтінді зерттеу *мәтін теориясы, мәтін лингвистикасы, мәтін құрылымы, герменевтика, мәтін грамматикасы, мәтін стилистикасы және сөйлеу актісі* көп жағдайда *лингвориторикалық акт, лингвориторикалы қадам, лингвориторикалық мінез-құлық, лингвориторикалық саясат, лингвориторикалық әрекет, лингвориторикалық конфликтілік* т.б. сияқты сан түрлі аспектілер арқылы жүзеге асуда. Анықтамалардың әртүрлілігін тудыратын негізгі фактор мәтінді бірнеше аспектіде қарастырудан туындаған: 1)мәтінге жүктелген ақпаратқа байланысты; 2)мәтінге жазу кезіндегі психологиялық акт және 3)арнайы мақсатты көздейтін авторлық шығармашылық акт ретінде қараудан, 4)прагматикалық позиция; 5)құрылымдық; 6)функциональды-құрылымдық; 7)семантикалық; 8)сөйлеу әрекетінің ұйымдастырылуы, жүйеленуі тұрғысынан; 9)стилистикалық жақтан; 10)семиотика нәтижесі ретінде, т.б.

1960 жылдың аяғында шет ел ғалымдары мәтін лингвистикасына тілдік мәртебе бере отырып, мәтінзерттеу сферасын үшке бөледі: *1.мәтіннің жалпы лингвистикасы; 2.нақты бір мәтін лингвистикасы; 3.мәтін типологиясының лингвистикасы.*

Мәтінді талдағанда зерттеушінің алдынан екі түрлі қиындық тұрады: жекелеген фактілердің тым ұсаққа бөлшектенуінен мәтін тұтастығы

ерекшеліктерінің толық ашылмай қалуы, мәтінді біртұтас құрылым деп қарастырғанда жекелеген құбылыстардың өзіндік белгілері мен қызметтерінің көрінбей қалуы. Мәтін қазіргі лингвистикада: а) ақпараттық кеңістік; сөйлеу әрекетінің, шығармашылықтың нәтижесі; б) ретті таңбалар жүйесі ретінде талданады. Бірақ мәтін теориясында мәтіннің тегі, канондығы қашан да негізгі белгі болып саналатындықтан, филологиялық зерттеулердің ең маңыздысы мәтінтану («текстология») болып қала береді.

Мәтінді оқу барысында мәтіндегі ойды қайтадан ой елегінен өткізу үдерісі («перекодирование») мен жекелеген сөздер мен сөз тіркестерінің, құымдардың мәтін арқылы трансформациялануы жүреді. Яғни *мәтінтану мен мәтінтүзілімге* қарағанда жаңа да жас сала мәтін лингвистикасы мәтінді белгілі бір құрылым ретінде қарастырады. Мәтінді талдау мен танудың түрлерін, зерттеу әдістері мен бағыттарын саралап беретін филологиялық пән - *мәтін теориясы*. Мәтін теориясына ХХ, ғасырдың ІІ жартысында пайда болып, *мәтін, поэтика, риторика, прагматика, семиотика, герменевтика* пәндерінің интеграциялануынан пайда болған, өзіндік онтологиялық мәртебесі бар пән деп түсінік берілген. Мәтін лингвистикасының өзіндік ерекшеліктері арқылы қалыптасқан екі быт бар: а) мәтіндік құрылыстың дұрыс құрылуы арқылы коммуникацияның дұрыс жетуін көздейтін және талдайтын бағыт бойынша мәтінді айтылымның коммуникативті бағдарлы компоненттері, шылау сөздер мен есімдіктер, модаль сөздер, етіс түрлері мен акцент, яғни ерекше логикалық екпін түсетін бірліктердің қолданысы құрайды, тілдік бірліктердің мәтін түзіліміндегі функциялары, мәтін құраудағы қызметі анықталады, тұтас мәтін құрылысының заңдылықтары зерттеледі; б) мәтін арқылы жететін астарлы мәнді, зерттеуші ашып беруге тиісті импликациялық, жасырын жоларалық ойды түсіндіру тілдік бірліктер арқылы жеткізілуге тиісті күнгірттенген ойдың, хабардың дұрыс, дәл, өзгеріссіз жетуін қадағалайтын екінші бағыт нақты бір мәтіннің терең мағыналық қырларын ашуға бағытталады.

Оқылымның психо-лингвистикалық ерекшеліктері

Шетел тілін оқыту әдістемесінде оқуға үлкен назар аударылған және әлі де аударылуда. Оқу түрлері, шетел тілін оқытуда кездесетін қиындықтар және оларды шешу жолдары, ұйымдастыру формалары қарастырылған. Дәстүрлі оқытуда келесі оқу формалары (түрлері) бар: сыныптық, мектептік және өзіндік. «Өзіндік оқу» ұғымының өзі күрделі. Оны анықтау үшін әртүрлі терминдер қолданылады: сыныптан тыс оқу, арнайы оқу, қосымша оқу, үйдегі оқу, жекешелендірілген оқу. Жоғарыда айтылғандарды 3 топқа біріктіруге болады. Бірінші топ терминдері оқуды өткізудің шартын (сыныптан тыс, үйдегі) нақтыласа, екінші топ терминдері оқу үрдісінің сипатын, оқитын материал өлшемін, үшінші топ ұйымдастыру жағын қарастырады. Кейбір әдіскерлер «өзіндік оқу» терминінің орнына «жеке бас оқу» терминін қолдануды жөн көреді. Олар бұл ұғым басты іс-әрекеттің мағынасын толық ашады деп санайды. Бұл оқу түрі оқушының өз қызығушылығы мен қабілетіне қарай кітап түрлерін, жұмыс қарқынын таңдауға мүмкіндік береді. Оқушы өз күшіне ғана сеніп, өз бетімен жұмыс істеуге дағдыланады. Оқуда басты көңіл оқушының жеке

психологиялық ерекшеліктеріне, сұранысы мен қызығушылықтарына аударылады.

Жеке бас оқудың белгілері:

1. Өткізу орны мен уақытына қарай: сыныптан тыс оқу (сыныптан тыс ұйымдастырылады). Әдетте кітаппен жұмыс – үйде жеке орындалатын үрдіс. Оқушының өзіне ыңғайлы жерде және уақытта оқуға мүмкіндігі бар.

2. Оқу үрдісі кезіндегі міндетті оқудан басқа қосымша оқулар. Мұғалім тапсырған міндетті оқудан жеке бас оқу өзіндік форма, сапа бойынша ерекшеленеді.

3. Оқушылардың ынтасы бойынша бұл оқу үрдісіндегі оқудан өзгеше оқу. Барлық іс-әрекет мұғалімнің басшылығында. Жеке бас оқуда оқушылар мұғалімнің қызметін атқарады. Мұғалімнің қатысуынсыз жүретін бұл оқуда оқушылардың оқуға деген ынтасы пайда болады.

4. Мұғалімнің бақылауымен жүретін өзіндік оқу. Оқушылар мәтіннің мазмұнын өзі анықтайды. Шындығында бізді ешкім оқуға мәжбүрлемейді. Біздің оқып жүргеніміз – сана-сезіміміздің таңдауы. Адам – белгілі бір тапсырмамен ғана жүретін робот емес, ол айналада болып жатқан жағдаяттармен, адамдармен қатынаста болады; қажеттілік, қалау, түрткінің пайда болуымен іс-әрекетке түседі; жазу жазып, өлеңдерді оқиды. Бұл адамды қоғамнан ерекшелендіретін, қайталанбас жеке тұлға ретінде танытады. Жеке бас оқу таңдау мүмкіндігін береді. Оқушы өзінің қызығушылықтары мен талабына сай материалдарды таңдайды. Таңдау бірнеше деңгейде жүзеге асады: оқу не оқымау, нені оқу (мәтіннің стилін, жанрын, тақырыбын, тілдік ауырлығын таңдау), қандай мақсатпен оқу, қанша оқу (бүкіл кітапты немесе бір әңгімені) және қашан оқу.

5. Оқитын материал бойынша экстенсивті, өзіндік оқу. Экстралингвистикалық ақпараты бар мәтін іс-әрекеттің негізі болып табылады. Оқитын материал көлеміне қарай оқу экстенсивті оқу болып саналады, өйткені басқа тілде оқуға қызығушылықты ояту молырақ оқыту арқасында ғана жүзеге асырылады. Әр оқушы өзінің қызығушылығы мен таңдауына сай мәтінді оқиды.

Жоғарыда айтып кеткен жеке бас оқудағы қиыншылықтарды бірнеше бағытта шешу қажет. Біріншіден, оқу орындарының мақсатына кіретін жеке бас оқуға деген талапты қалыптастыру керек. Екіншіден, сәйкес баспаларға қосымша шетел тілінде оқу үшін әдебиеттер сұранысын қанағаттандыру керек. Бұл жеке бас оқудың материалдық базасын қалыптастыруға септігін тигізеді. Үшіншіден, кітапты оқу үшін оқушыларды психологиялық тұрғыдан дайындау керек.

Л.С.Выготский өз-зерттеуінде әр жас шаманың басталуы ерекше, тек қана сол жас кезеңге лайықты, бала мен орта арасындағы қайталанбайтын қарым-қатынас орнай бастайды деген пікірді білдіреді. Тәрбиеде әр балаға жеке қарау – бұл оқушыны басқалардан айырып тұрған жеке бас ерекшелігін есепке алу ғана емес. Бұл бәрінен де бұрын, оқушыға әр уақытта және барлық қарым-қатынастарда жеке тұлға ретінде, іс-әрекеттің жауапты да өзін-өзі тани алатын субъектісі ретінде қарау. Жастық шақ – жеке тұлғанын қалыптасқан кезеңі. Бірақ жоғары сыныптағылардың бірден көзге түсетін ерекше

жеке тұлға екендігін ұмытпауымыз керек. Жоғары сынып оқушыларымен жүргізілетін жұмыстағы жетекші педагогикалық идея: жеке тұлғаның өзіне тән құштарлықтарына сәйкес оның негізгі мүмкіндіктерін іске қосу үшін, жүзеге асыру үшін жағдай жасау, өз болашағының әлеуметтік-мәнділік жағын анықтап алуы үшін көмектесу. Бұл кезеңде тәрбиенің маңызды қызметі оқушының өз мамандығын тандауына көмектесу, өзінің отбасын құруына дайындау және азаматтық көзқарасы тұрғысынан әлеуметтік, Отанға деген белсенділігін қалыптастыру болмақ. Оқушылардың өз өмірінің келешегі мен жоспарлары, дүниетанымының негізі қалыптасады, өмірге деген өзіндік көзқарасы, өмірдегі өзінің орны айқындалады. Тәрбиешілер жүргізетін бұл кезеңдегі мақсатты тәрбие өзінің айқындаушылық қызметін атқаратын болса да, дәл осы кезде жеке тұлғаның өз белсенділігі, оның әртүрлі құбылыстарға баға беруі, әлеуметтік келеңсіздіктерге қарсы ықпал ете білуі айқын көрініс береді, тіршілік талап ететін және өзінің әлеуметтік байланыстары кеңеюіне орай міндетті түрде пайда болатын күрделі жағдайлардан шығудың дұрыс жолын таба біледі. Жастық шақ ақыл-ой қабілеттілігі артуының маңызды кезеңі. Жоғары сынып оқушылары «Неге» деген сұраққа үнемі және табанды түрде жауап іздейді және берілген жауаптың жеткіліктілігіне әрі негізділігіне өз күдігін білдіріп отырады. Олардың ойлау қызметі әлдеқайда белсенді және еркін. Олар мұғалімдерге сын көзбен қарайды. Пәннің қызғыштығы туралы жастардың түсінігі жасөспірімдерге қарағанда басқаша: тоғызыншы сыныпта өзінше ойлануды талап ететін пәндер қызықтырады. Олар бір нәрсені қорыта айтуға, жеке деректердің негізінде жатқан жалпы қағидалар мен заңдылықтарды іздеуге құштар.

Жастық шақтағы маңызды психологиялық процесс – өзіндік ақыл-ойдың және өзіндік «Меннің» бейнесінің қалыптасуы болып табылады. Жастықтың психологиялық құндылығына ие болу деген сөз – өзінің ішкі әлемін ашу деген сөз. Өзінің ішкі әлемін ашу -бұл аса маңызды да, қуанышты, жан толқытарлық жағдай, бірақ ол сонымен қатар көңілді алаңдататын және қақтығысқа толы шақтарды да бастан кешіру деген сөз. Сананың толығымен бірге өзінің ғайыптылығымен, қайталанбастығымен, басқа сезімдерден өзгешелігімен ерекшеленіп жалғыздық сезімі пайда болады. Жастық шақтағы «мен» әлі толық анықталмаған, бұлыңғыр сезім, ол көп жағдайда ішкі дүниесі бос қалғандай әсерде болып, оны толықтыруды қажетсінетіндей сезімге келеді. Осыдан келіп басқалармен араласуға деген құштарлық, сонымен бірге кіммен қарым-қатынаста болудың да тандалуы пайда болып, онаша болуды қалайды. Үлкендермен қарым-қатынасы жастық шақтың ең маңызды мәселесі болып табылады, оның әлеуметтік және психологиялық та жағы бар. Ал оны дұрыс жолға қою үшін, жас айырмашылығын және қарым-қатынаста болатын, бірақ әрқайсысы өмір жолының әр кезеңінде келе жатқан адамдармен өз арасындағы айырмашылықты шектеуді қажетсінеді.

Пайдаланылган әдебиеттер тізімі

1. Bamford, Julian & Day, R.R. (1997) "Extensive Reading: What is it? Why bother?" *Language Teacher Online*. <http://langue.hyper.chubu.ac.jp/jalt/pub/tlt/97/may/extensive.html>
2. Bell, Timothy (2001) "Extensive Reading: Speed and Comprehension", *The Reading Matrix*, Vol.1, No.1 April 2001 <http://www.readingmatrix.com/articles/bell/index.html>
3. Bell, Timothy (1998) "Extensive Reading: Why? And how?" , *The Internet Journal* , Vol. IV, No.12 <http://iteslj.org/Articles/Bell-Reading.html>
4. Blue, George (1992) "Reading in a Foreign Language: A Self-Access Approach" , in *Perspectives on Reading* , CLE Working Papers 2 , ERIC Document ED392240.
5. Broughton, G., Brumfit, C., Flavell, R., Hill, P., & Pincas, A. (1978) *Teaching English As A Foreign Language*. London: Routledge & Kegan Paul.
6. Brown, Douglas (1994) *Teaching by principles: an interactive approach to language pedagogy*, Upper Saddle River, Prentice Hall Regents.
7. Clarke, Mark A. & Silberstein, S. (1987) "Toward a Realization of Psycholinguistic Principles in the ESL Reading Classroom", in Michael Long and Jack Richards (Eds.) *Methodology in TESOL* , P.233-247). Boston: Heinle & Heinle Publishers.
8. Davis, R.R. & Bamford, J. (2000) "Reaching Reluctant Readers". *English Teaching Forum* 38 (3) <http://exchanges.state.gov/forum/vols/vol38/no3/p12.htm>
9. Day, R.R. & Bamford, J.(2002) "Top Ten Principles for Teaching Extensive Reading", *Reading in a Foreign Language* , Vol.14, No. 2 <http://nflrc.hawaii.edu/rfl/October2002/day/day.html>
10. Dupuy, B., Tse L. & Cook, T. (1996) "Bringing Books Into The Classroom: First Steps in Turning College Level ESL Students Into Readers", *TESOL Journal* No. 5, p.10-15.
11. Elley, W.B. (1996) "Lifting literacy levels in developing countries: Some implications from an IEA study" in V. Greaney (Ed.), *Promoting Reading in Developing Countries* (p.39-54), Newark, DE: International Reading Association.
12. Elley, W.B. & Mangubhai, F. (1983) "The impact of reading on second language learning",

PROBLEMS AND PROSPECTS OF MODERN ANTIBACTERIAL THERAPY

Shchokina Kateryna

Doctor of Pharmacy, professor,
professor of Pharmacology and Pharmacotherapy department
National University of Pharmacy, Kharkov, Ukraine

Ulanova Vera

Ph.D, accosiate professor,
accosiate professor of Pharmacology and Pharmacotherapy department
National University of Pharmacy, Kharkov, Ukraine

Belik Galina

Ph.D, accosiate professor,
accosiate professor of Pharmacology and Pharmacotherapy department
National University of Pharmacy, Kharkov, Ukraine

Every year 17 million people die from infectious diseases in the world, according to WHO. The creation of antibiotics is one of the greatest achievements in medicine - a revolutionary breakthrough in the treatment of diseases. Deadly infections, which for centuries have been the cause of mass death of the population, have ceased to be a threat to humanity.

The discovery of penicillin was the beginning of the "era of antibiotics", thanks to which mankind learned to treat infections that were previously considered lethal. However, over the past few decades, the process of creating new antimicrobial drugs has slowed dramatically. Today the main problem of antimicrobial therapy is the increase in resistance of bacteria to modern antibacterial drugs. Resistance to new antibiotics develops over 5 to 10 years. Resistant strains of *S. aureus*, *Ps. aeruginosa*, *Enterococcus* spp. carry away tens of thousands of lives each year. Antimicrobial resistance is the ability of microorganisms that cause disease to withstand attack by antimicrobial medicines. In some parts of the world, once powerful medicines against malaria and tuberculosis have now become virtually useless. AMR is rapidly becoming a major public health risk and is threatening to undo decades of advances in treating disease. The main reasons of antibiotic resistance development: increased use of antibiotics, prescriptions taken incorrectly, sold without medical supervision, prophylactic use before surgery, incorrect administration (antibiotics used for viral infection), spread of resistant microbes in hospitals due to lack of hygiene, patients who do not complete course, antibiotics in animal feeds. General mechanisms of resistance: prevent antibiotic from reaching its target (impaired cell membrane permeability, efflux phenomenon), prevent the antibiotic from biding to its target

(supplementary targets, decreased affinity by target modification, inactivation before reaching the target). The mechanisms of microbial resistance to antibiotics and other chemotherapeutic drugs are complex and diverse. They are mainly related to the following reasons: the transformation of the active form of the antibiotic into an inactive form by enzymatic inactivation and modification; loss of cell wall permeability for a particular chemotherapeutic drug; violations in the system of specific transport of this drug in a bacterial cell; the emergence in microorganisms of an alternative pathway for the formation of a vital metabolite, replacing the main pathway blocked by the drug. Examples of mechanisms of antibiotic resistance are modification of the target of drugs (for example, the synthesis of abnormal proteins in staphylococci leads to the emergence of strains of MRSA, and the conformation at the level of M2-channels of viral particles - to the emergence of influenza virus type A that is resistant to rimantadine); enzyme inactivation (hydrolysis of β -lactam antibiotics by β -lactamases of certain gram-positive and gram-negative bacteria, inactivation of aminoglycosides by enzymes); active removal (ejection) of drugs from microbial cells (*Pseudomonas aeruginosa* can actively withdraw carbapenems and fluoroquinolones); decrease of the permeability of the outer structure of microbial cells (may be the cause of resistance of *Pseudomonas aeruginosa* and other bacteria to aminoglycosides, as well as fungi *Candida* species to certain antifungal drugs).

Directions to overcome of antimicrobial resistance: development of novel antibiotics and alternatives for antibiotics – from basic research to the market; design strategies to improve treatment and prevention of infections by developing new diagnostics; standardisation and extension of surveillance systems to establish a global surveillance programme on antibiotic resistance and antibiotic use; designing and testing interventions to prevent acquisition, transmission and infection caused by AMR.

Directions for the creation of new antibiotics are determination of the primary nucleotide sequences of genomes of clinically significant microorganisms and identification of the function of products of individual genes - potential targets for the action of antibiotics, synthesis of antibiotics that suppress the expression of virulence factors, development of drugs that block enzymes that inactivate antibiotics, creating conditions that exclude the removal of antibiotics from the bacterial cell.

The creation of derivatives of existing drugs now is the most productive way to develop new antibacterial agents. New products are made by artificially combining components. Screening of compounds with enzymes or whole cells that can disrupt the regulation of microbial RNA is used to create new antibiotics. Combined antibiotics, such as amoxicillin and clavulonic acid complex, are being developed to suppress AMP. The development of antibacterial drugs based on bacteriophage genes is a potentially effective way of developing new antimicrobial drugs. Penemes, glycopeptides, oxazolidinones, cephalosporins, combinations of old carbapenems and cephalosporins with new β -lactamase inhibitors, pleuromutilins, FabI inhibitors, defencin mimetics, inhibitors of bacterial gyrase B (type II gyrase), and cephalosporines hybrids, culture inhibitors are in development.

The source for obtaining new antibiotics are natural compounds. Perhaps in the future some antibiotics will be derived, for example, from platensimycine isolated from

Streptomyces platensis. Combinatorial genetics will allow the creation of antibiotic-producing recombinant organisms. Compounds derived from plants are another promising way to get new antibiotics. Genomics, uncultivated bacteria, bacteriophages and resting microorganisms are a potential data bank for the creation of new effective antibiotics.

The research and development of new antibacterial drugs is vitally important to help combat the threat of bacterial resistance. Current research and development follows two strands: developing new derivatives from existing drugs and developing compounds that have a unique mechanism of action. It is important that both strands of research continue to provide opportunities for the discovery of new classes of antibacterial agents.

ETYMOLOGY OF THE BOTANICAL NAME “SHEPHERD’S PURSE” IN ENGLISH AND LATIN

Lozenko Victoria

Phd, Associate Professor
Kharkiv national medical university

Etymology is known to play the important role in comprehension of history of the origin of a word, its functions in linguistics. It is worth focusing on the origin of the Latin botanical name of a plant *Capsella bursa pastoris*. This plant is known by the English name *shepherd’s purse* (literal translation from Latin).

The choice of research is determined by topicality of etymological studies. In addition, the plant *Capsella bursa pastoris* \ *shepherd’s purse* is widely used in medicine for heart and blood circulatory diseases or abnormal conditions (low blood pressure, nervous heart dysfunctions, headache, blood in the urine etc.). A number of scientists has analyzed *Capsella bursa pastoris* in linguistics (K. Blynov, N. Borysova) and medicine (H. R. Roberts, J. Warren and J. Provan), which emphasizes the fact of importance of the present research.

The plant got its name due to the form of fruits which resemble with a bag, wallet or purse. In a lot of scientific works it has mentioned that *Capsella* comes from *capsa* (bag). It is not quite correct if one use Latin dictionary. In the dictionary one can see that *Capsella* is a diminutive for *capsula* which refers to *capsa*. In ancient Rome words *capsella* and *capsula* were used for denoting a small box, a cover and, later, a wallet. *Capsella* meant a small box in a size of a locket. *Capsula* had the meaning a nice cover, box. In Rome there was a famous set phrase: *homo de capsula* (dandy, fashion-monger). The word *capsa* was used for bigger boxes than lockets or covers. *Capsae* (Latin Pl for *capsa*) were not huge. They denoted boxes for keeping things of middle size, for example handwritten books or fruits.

Nowadays the name *Capsella* remains according to historical tradition. It can not refer to the form of fruits due to size because *capsella* is a very small box like a locket. So far the second part of a name remains: *bursa*. The word *bursa* appeared in medieval Latin, then it has become widespread one in the XIXth century. *Bursa* means a bag or a wallet. It bore resemblance with a bag of a shepherd with all his things at work: shepherd’s plaid, horn, knife, lunch, some medicines for first aid. Therefore fruits of shepherd’s purse are similar to form of *bursa*, not *capsella*.

All the above mentioned leads to the conclusion that the linguistic view of English actualizes visual specificity of the name of the plant: resemblance of shepherd’s purse and the flower. As for Latin, such function is intrinsic for Latin *bursa*.

References

1. Ботанико-фармакогностический словарь / под ред. К. Ф. Блиновой, Г. П. Яковлева. Москва: Высшая школа, 1990. 270 с.
2. Бурмистрова Т. Н. Лингвокультурная интерпретация сакральных фитонимов с прозрачной внутренней формой. Лингвокультурология, 2008. С. 33–40.
3. Медицинская ботаника / под ред. Л. М. Серой. Харьков: НФаУ: Золотые страницы, 2003. 364 с.
4. Gledhill D. The names of plants. New-York, Cambridge: Cambridge univ.press. 2008. 426 с.
5. Roberts R. H., Warren M. J. & Provan J. Evidence for facultative protocarnivory in *Capsella bursa-pastoris* seeds; web-site. URL; <https://www.nature.com/articles/s41598-018-28564-x> (date of address 4.10.202).

КОНВЕРСІЯ ЯК ЗАСІБ СЛОВОТВОРЕННЯ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Жук Валентина,

Старший викладач кафедри граматики, РГФ,
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Мета даної статті – проаналізувати деякі способи словотворення через синхронічний та діяхронічний зрізи англійської мови, в тому числі конверсійний спосіб словотворення, який є найбільш характерним для сучасної англійської мови. Словниковий склад сучасної англійської мови склався в різні історичні епохи за допомогою різних словотворчих засобів. Провідним процесом в розвитку словникового складу англійської мови на всіх його етапах було утворення нових слів з наявного матеріалу за допомогою тих словотворчих засобів, які склалися в мові [1, с. 8 – 9]. Тому, розглядаючи будь-яке питання словотвору сучасної англійської мови, не можна нехтувати історичними фактами. Будь-яке явище мови має вивчатися в єдності синхронічного та діяхронічного планів. Хоча в діяхронії та синхронії існують відмінності в підході до вивчення мовних явищ, вони не можуть протиставлятися одне одному. Конверсія є типовим явищем для багатьох функціональних стилів англійської мови, включаючи мову для спеціальних цілей, вивченню якої присвячено чимало праць лінгвістів. Але перш ніж висвітлити ряд з них і показати, як дане явище розглядалося різними вченими, необхідно відзначити, що конверсія нерідко досліджується як особливий різновид «процесів критиці, транспозиції» [2, с. 33], тобто процесів, які встановлюють зв'язки між окремими частинами мови окремо взятої мови і полягають в тому, що слово однієї частини мови виступає в якості джерела деривації для створення слова іншої частини мови.

Поява деривату, який відрізняється лише своєю формообразуючою парадигмою, яка отримала назву «конверсія», було предметом палких дискусій з 1891, коли відомий англійський лінгвіст Генрі Світ вперше використав цей термін у своїй роботі [3]. Однією з проблем, пов'язаних з конверсією, стало віднесення її до того чи іншого типу словотворення. В лінгвістичній науці таке явище, описане А.І. Смирницьким, отримало назву «морфологічної конверсії» [4, с. 71]; а також – «нульової деривації» [5, с. 295].

Звісно ж дуже цікавим є пояснення причини виникнення конверсії, дане О. Есперсеном. На його думку, поштовхом до появи і розвитку конверсії слугувала формальна тотожність безлічі англійських іменників та дієслів. Пояснюючи джерело виникнення нового способу словотворення, О.Есперсен називає конверсію «англійською унікальною рисою», оскільки процес редукації закінчень був типовий лише для даної мови [6, с. 152 – 153].

Однак Х. Марчанд піддає критиці подібну точку зору, стверджуючи зовсім протилежне, а саме: по-перше, конверсія є не тільки англійським унікальним явищем, так як її можна зустріти і в деяких інших германських мовах, і в російській, і в санскриті, а по-друге, початок процесу виникнення конверсії

відноситься до XIII в., тобто до того часу, коли кінцевий голосний ще не зник [5, с. 295]. Конверсія як спосіб словотворення дієслів та іменників стала однією з характерних рис англійської мови, починаючи з XIII ст. Вона виникла в результаті розпаду семітської системи на початку середньоанглійського періоду. До цього часу, численні пари близьких за значенням іменників та дієслів, які розрізнялися за своєю звуковою структурою, уподібнилися один одному за формою. Така морфологічна тотожність вихідних форм іменника та дієслова стала можливою тільки з того часу, коли інфінітив втратив своє суфіксальне оформлення. Саме фонетичний збіг цілого ряду іменників та дієслів одного і того ж кореня, який здійснився в результаті втрати інфінітивного суфікса, і який слугував в якості словотворчої моделі для розвитку конверсії. Надалі нові іменники від дієслів та дієслова від іменників були утворені за аналогією. З 1150 виникає число похідних дієслів, утворених за конверсією від прикметників, а з XIII по XIV ст. – похідних дієслів від прислівників та вигуків [7].

Грамматична омонімія багатьох англійських дієслів та іменників, яка виникла в результаті втрати флексій, є всього лише однією з кількох передумов зародження конверсії як нового способу словотворення. Зникнення закінчень іменників та дієслів мало великі наслідки. В результаті збігу за формою різних слів, з'явилася можливість виробляти нові слова за аналогією. Аналогія була характерною рисою новоанглійського словотвору. Потрібно зауважити, що в епоху Шекспіра бессуфіксальне творення дієслів від іменників, прикметників та навіть прислівників, застосовувалося значно ширше, ніж в пізньо-новоанглійській мові. Наступною передумовою, яка сприяла виникненню конверсії, став так званий «зворотній словотвір», який зіграв в розвитку нового способу не меншу роль, ніж зазначені вище фактори.

Процес зворотнього словотворення також виявився однією з причин створення омонімічних пар слів, що впливали на розвиток конверсії. Так, наприклад, в результаті зворотнього словотворення виникло дієслово to wing від прикметника winged, яке було вироблено від іменника wing за допомогою суфікса -ed. У середньоанглійській період, приблизно до XV ст., творення дієслів від іменників та прикметників значно скорочується через появу великої кількості запозичених з французької мови іменників та дієслів. Запозичувалися такі пари слів, як наприклад, «радість» та «радіти». На англійському ґрунті вони адаптувалися під дією аналогії з існуючими в мові того часу омонімічними парами слів. Подібні запозичені граматичні омоніми також створювали сприятливі умови для розвитку конверсії. Морфологічним засобом створення інфінітива в цей період був суфікс -en (n). При цьому голосний звук кореня не змінювався. У процесі загального руйнування флексії, яка домінувала протягом цього періоду, суфікс -en особливо легко відкидався. Цей суфікс не вживається при конверсійному утворенні дієслів від іменників та прикметників, за винятком деяких випадків, де він був особливо необхідний, щоб іменник, або прикметник, або дієслово не змішувалися. Таким чином, з відмиранням інфінітивного суфікса протягом XIV – XV ст., творення дієслів від іменників та прикметників, а іменників – від дієслів тривало, але тільки тепер для утворення дієслова морфологічні показники не використовувалися [8]. До цього слід додати, що в

той період утворення іменників за допомогою суфіксів було обмеженим через малу кількість іменних афіксів, а словотвірні елементи романського походження на той час не встигли виокремитись з запозичених слів і, отже, не могли брати участі в словотворенні. На початку ранньо-новоанглійського періоду, форми інфінітива цілого ряду відіменних дієслів стали за зовнішнім виглядом тотожними з формами іменників, від яких ці дієслова були утворені, наприклад: *walk, answer, look, smell, love*. Таким чином, було покладено початок явищу, яке стало позначатися терміном «конверсія». Висвітлюючи проблему парадигми в мові аналітичного ладу, В. Ярцева відзначає, що «сильно розвинена між-парадигматична омонімія яка часто спостерігається як результат звукової рівності кореня, основи та навіть форми слова, є однією з характерних рис сучасної англійської мови, що і послужило однією з підстав для розвитку в новоанглійської мови морфолого-синтаксичного способу утворення частин мови, який отримав в лінгвістичній літературі найменування «конверсія». Звукова рівність вихідних форм іменника (прикметника, прислівника) і дієслова, дієслова та іменника, є необхідною умовою конверсії як способу словотворення» [9]. Конверсія – такий спосіб словотворення, за яким від однієї частини мови утвориться інша без яких-небудь змін у зовнішній формі слова (*hammer* n. – «молоток», *hammer* v. – «працювати молотком»).

Конверсія в тій чи іншій мірі властива багатьом мовам, але в англійській мові вона має особливо широке поширення. Найважливішою причиною такого явища можна вважати особливість англійської мови, яка складається в майже повній відсутності в цій мові морфологічних показників частин мови.

В англійській мові, по суті, немає морфологічних флексій частин мови. Останні або не розрізняються зовсім, або можуть розрізнятися за словотвірними афіксами. Ця обставина не могла не сприяти широкому поширенню конверсії, за моделями якої постійно відбувається утворення нових лексичних одиниць, які поповнюють словниковий склад мови. Сутність конверсії добре проілюстрована І. Арнольд, яка трактує конверсію як лексико-граматичну одиницю, що має здатність варіювати свою приналежність до частини мови і має різну дистрибуцію в потоці мовлення. Питання про місце конверсії в системі словотвору англійської мови має велике теоретичне та практичне значення. Остання чверть ХІХ ст. являє собою важливу віху в становленні вчення про конверсію в англійській граматичній традиції.

У граматиці Р. Морріса [7, с. 22] йдеться про вживання одного і того ж слова в позиції різних частин мови. Синтаксичний критерій у нього виділяється в якості головного при вирішенні питання про належність слова до тієї чи іншої частини мови. Одне і те ж слово, на його думку, може бути іменником в одній частині пропозиції, прикметником в іншій, дієсловом – в третій. Запропоноване Р. Морріс положення щодо поліфункціоналізму слів було підхоплено в подальшому багатьма граматистами, зокрема при аналізі конверсії.

Істотний внесок в розвиток вчення про конверсію вніс відомий англійський лінгвіст Г. Світ [3]. Конверсія у Г. Світа двупланова. З одного боку, він не відмовляється від ідеї синтаксичної поліфункціональності слів, з іншого – конверсія трактується їм як синтактико-морфологічний словотвірний процес.

Подібний підхід до конверсії отримує в подальшому широке поширення. У ХХ ст. конверсія стала розглядатися вченими як різновид функціональної транспозиції, як процес переміщення слова в інший клас слів без додавання афікса. Нерідко конверсія зв'язується з метонімією. Вчені стверджують, що метонімію слід визначити, розглядати як знакову, семіотичну операцію, в ході якої один знак отримує можливість виступати замість іншого знака. При конверсії одна цілісність (вихідна конвертована форма) починає виступати замість іншої (конвертованої): корінь або основа однієї частини мови виявляється здатною виступати у функції іншої: *to ice-cream – an ice-cream*. Таким чином, поліфункціональність англійського слова – це в певному сенсі фікція: слово не може бути одночасно і іменником, і прикметником, і дієсловом. А ось за однією і тією ж формою можуть, дійсно, стояти не однакові за своєю складністю когнітивні або концептуальні структури [2, с. 9-10].

Відомий англійський лінгвіст Л.Бауер [9] визначає конверсію як зміну граматичної форми слова. Він виділяє основні типи конверсії, такі як $n > v$, $v > n$, $adj > n$, $adj > v$, та наводить найбільш характерні моделі для кожного випадку [11, с. 229 – 230]. Вчений Г.Н.Бабіч визначає конверсію як фонетичну ідентифікацію форм слів, які належать до різних частин мови. Лексеми створюються без участі будь-якого афікса [12, с. 57 – 58]. У даній роботі, слідом за І. Арнольд [13, с. 156], під конверсією розуміється утворення нового слова, що відноситься до іншої частини мови з іншими дистрибутивними характеристиками без приєднання будь-якого словотвірного елемента. Специфічною ознакою сучасної англійської конверсії є те, що слова, які співвідносні з конверсією, майже виключно належать до різних частин мови: порівняємо, сучасний англійський *round* «круглий» – прикметник, *round* «коло» – іменник, *round* «округляти» – дієслово. При цьому, оскільки при конверсії, два слова мають однакову основу і не відрізняються один від одного якими-небудь афіксами, виникає питання, чи можна вважати одне з них створеним від іншого, і, якщо можна, як визначити, яке з них є основним, а яке похідним від нього. Дослідники досі не дійшли до якогось єдиного висновку з цього питання, однак вони виділяють дві основні групи слів, утворених за конверсією. Першу групу становлять дієслова, утворені від іменників. Другу велику групу конверсійних утворень становлять іменники, утворені від дієслів [1, с. 131 – 132]. Як зазначалося вище, конверсія є важливим засобом поповнення словникового складу англійської мови. У мові для спеціальних цілей, зокрема, в текстильній термінології, конверсія є продуктивним способом словотворення. У термінології активні ті ж способи найменування, за допомогою яких поповнюється лексичний запас загальнолітературної мови, і конверсія є дуже продуктивним словотворчим явищем, інтерес до якого у дослідників не слабшає.

Список літератури

1. Babich G.N. *Lexicology: A Current Guide*. Moscow, 2015. 176 p.
2. Козлова Л.А. *Функциональное сближение частей речи в английском языке: сущность, механизмы и последствия: дис. ... докт. филол. наук*. Барнаул, 1998. 287 с.

3. Marchand H. The Categories and Types of Present-Day English Word-Formation. A Synchronic-Diachronic Approach. München, 1999. 547 p.
4. Кубрякова Е.С. Конверсия в современном английском языке. *Вестник ВГУ. Серия лингвистика и межкультурная коммуникация*. 2002. № 2. С. 33–37.
5. Ginzburg R.S. A Course in Modern Lexicology. М.: Vysshaya shkola, 1999. 269 p.
6. Bauer L. English Word-formation. Cambridge University Press, 2012. 311 p.
7. Morris R. English grammar. London: Macmillan, 1886. 126 p.
8. Дуйсенбина А.Т., Дальбергенова Л.Е., Бейсембаева Г.З. Конверсия как разновидность транспозиции. *Вестник ПГУ. Серия филологическая*. № 3. 2018. С. 143 – 151.
9. Смирницкий А.И. Лексикология английского языка. М., 1956. 260 с.
10. Jespersen O. A modern English Grammar on historical principles. Part IV. Morphology. Copenhagen, 1954. 470 p.
11. Ярцева В.Н. Проблема парадигмы в языке аналитического строя. *Вопросы германского языкознания*. М.–Л., 1961. С. 229.
12. Телегин Л.А. Безаффиксальная транспозиция и ее влияние на процессы деривации в современном английском языке: дис. ... докт. филол. наук. Самарканд, 1992. 259 с.
13. Арнольд И.В. Лексикология современного английского языка. М.: Высшая школа, 1986. 259 с.

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТАРІЛОЇ ЛЕКСИКИ В ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ МАЛИХ ІСТОРИЧНИХ ПРОЗОВИХ ЖАНРІВ

Загнітко Анатолій Панасович

доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри загального
та прикладного мовознавства і слов'янської філології
Донецького національного університету імені Василя Стуса
м. Вінниця, Україна

Пастушенко Марія Олександрівна,

магістрант Донецького національного університету імені Василя Стуса
м. Вінниця, Україна

Анотація: У статті схарактеризовано структурно-семантичні особливості застарілої лексики в малій українській історичній прозі зі з'ясуванням основних тенденцій тематичного угруповання, а також функційно-семантичного спрямування. Ґрунтовно скваліфіковано закономірності репрезентативності історизмів та архаїзмів у художньо-белетристичному історичному тексті та кількісне наповнення тематичних груп із внутрішнім диференціюванням на лексико-семантичні групи в малих жанрах історичної прози.

Ключові слова: застаріла лексика, архаїзми, історизми, тематична група, лексико-семантична група, мала історична проза.

До малих жанрів української історичної прози (далі – МІП) належать історичні оповідання, новели, легенди, притчі. Усім їм властива історична тематична спрямованість. Дослідження історичних творів перебувало в полі уваги Л. Александрової, С. Андрусів, А. Гуляка, М. Ільницького та ін., проблеми жанру й стилю МІП студіювала М. Богданова [1, с. 116–125].

Застаріла лексика вже була предметом окремих досліджень на матеріалі художніх творів українських письменників П. Куліша, О. Соколовського, З. Тулуб, А. Хижняка, Ю. Мушкетика та ін., дотично охоплені твори Р. Іваничука, П. Загребельного, Б. Лепкого і т. ін. Художнє тло МІП дотепер залишалося поза увагою, функціонування застарілої лексики в якій постає засобом відтворення культурно-естетичного контексту відповідної епохи, що й свідчить про актуальність дослідження.

Об'єктом студіювання постала застаріла лексика МІП, а предметом є особливості наповнення текстового полотна вербалізаторами застарілості у МІП.

Метою аналізу є з'ясування структурно-семантичних особливостей застарілої лексики в МІП із визначенням її функційно-тематичних угруповань та відповідного кількісного наповнення. Реалізація мети мотивує розв'язання завдань: 1) інвентаризувати й систематизувати застарілу лексику з визначенням її тематичних груп (далі – ТГ); 2) з'ясувати функційне навантаження

семантичних зв'язків у межах ТГ історизмів та архаїзмів; 3) виявити контекстуальні особливості лексичних значень застарілих слів, прийоми введення їх у канву МПП.

Матеріал для аналізу почерпнуто з історичних творів малої української прози Н. Бічуї, М. Горбаня, Р. Іваничука, А. Кащенко, Н. Королеви, О. Левицького, Ю. Логвина, Ю. Мушкетика, Микити Чернявського та ін.

МПП становить єдність постійних і змінних елементів. До перших належать історична тематика і часова дистанція, а другі – пов'язані з особливостями розвитку і завданнями, які актуалізовані на тому чи тому хронологічному зрізі перед історичним твором загалом. Витоки української МПП сягають античних історіографічних, хронікальних оповідних творів. У ранньоукраїнський період жанровими витоками оповідання є києво-руська агіографії 2-ої пол. XI ст., підтвердженням чого може бути «Києво-Печерський патерик» [8, с. 125–143]. У житіях і літописах XVII – початку XVIII ст. правдивість історичної розповіді втрачає функційне навантаження, її заступає всездозволеність художнього вимислу. До літературно опрацьованих творів належать козацькі літописи Самовидця, Григорія Граб'янки та Самійла Величка. Романтики творили історичну оповідь за основи минулого з істотним домислом: «Телепень» Є. Гребінки, «Гаркуша» Г. Квітки-Основ'яненка [8, 125–128], що знайшло розвиток у реалістичній стилістиці Марка Вовчка, С. Носа та ін.) [1; 8]. Кращі традиції еволюції МПП адекватно зреалізовані у творчості Н. Бічуї, Р. Іваничука, Ю. Логвина та ін. В історично-текстовій тканині особливий статус належить застарілим словам.

Історизми та архаїзми було поділено на ТГ, які витлумачено як об'єднання слів на позначення тих чи тих реалій, об'єднаних спільною тематичною семою. Подібне угруповання основане не на лексико-семантичних зв'язках між словами у групах, а на класифікації самих предметів та явищ. Як зазначає Ф. Філін, поділ слів на ТГ не пов'язаний із законами та закономірностями розвитку словникової системи мови, а є відбиттям обсягу знань носія мови та результатом уміння класифікувати явища дійсності, що набули своїх словникових кваліфікацій [7, с. 528]. Науковець констатує, що в лінгвістиці виділяють такі ТГ: а) житло, б) землеробство, в) скотарство, г) полювання та рибальство, ґ) одяг, д) взуття, е) теслярство та ін. [7, с. 526].

Особливості хронологічно умотивованої лексики визначають і склад її ТГ. Так, з-поміж історизмів здебільшого диференціюють чотирнадцять ТГ, де лексика на позначення одягу, взуття; назв звичаїв, обрядів; найменування знарядь праці; позначення зброї, амуніції, військових регалій; найменування мір виміру та ваги; назви посуду; лексеми на позначення грошових одиниць; найменування професій, які нині не існують; позначення соціальних груп; найменування установ, посад, чинів; назви релігійних організацій та їхніх представників та ін.

На досліджуваному матеріалі малої історичної прози було встановлено сімнадцять ТГ із різним кількісним наповненням та відмінним функційним статусом. Такі ТГ не постають симетричними із заявленою класифікацією. Найвний матеріал свідчить, що окремі ТГ застарілих слів не засвідчені зовсім

(пор., наприклад: назви релігійних організацій та їх представників) або ж лексеми з таким значенням не попали в поле зору під час суцільного обстеження, хоча виокремлено своєрідні ТГ (назви зниклих тварин, найменування осіб за специфікою зброї, яка їм належить та ін.).

Найбільшу репрезентацію має ТГ на позначення зниклих народів. У цій ТГ можна виділити такі підгрупи (лексико-семантичні групи): 1) найменування слов'янських племен: *тиверці, дуліби, уличі, словени, русичі, русини, анти, поляни, склавени, анти-руси, ляхи, кривичі, деревляни* (*І в степах, і за Дунай-рікою чуло про славних русичів, про їхню відвагу, що подолала смерть* (Р. Іванченко); *Ватажок уличів Микіл повів своїх лучників на Данапер* (Ю. Хорунжий); *Дуліби залишили Божя* (Ю. Хорунжий); *Піднімай своїх людей, якщо хочеш помститися полянам* (Ю. Хорунжий)); 2) назви іранських народів: *скіфи (скити, скіти), алани, каліпиди, сармати* (*Потім прийшли тут кочові племена: скити, сармати й підбивали ті племена, що тут здавна були* (А. Лотоцький)); 3) позначення тюркських народів: *хозари (хазари, газари), булгари, обри, авари, торки, половці, берендії* (*Даю знати, що половці перед дверима* (А. Кралицький)); 4) найменування балтських народів: *ятвяги, пруси, жмудь* (*Тоді це було, коли ятвяги, жмудь та литва ще напівдикі були і тремтіли перед могутністю київських каганів* (В. Шевчук)); 5) назви германських народів: *готи, нормани, варяги* (*От і зібрав Ігор велетенське військо, варягів, русичів, полян, словен, кривичів, тиверців, ще й печенігів найняв* (А. Лотоцький)); 6) позначення угро-фінських народів: *гунни-маджари, угри* (*Прийшли гунни-маджари та й стали її прозивати Гуннія, а тепер – Венгерія* (А. Кралицький)); 7) найменування семітських народів: *фінікійці, сарацени (сарацени)* (*Тепер похід мусить нам удалися, – кажуть Ігореві дорадники, – бо всі грецькі кораблі пішли на сараценів* (А. Лотоцький)).

В аналізованих творах виявлено 73 лексичні одиниці ТГ на позначення зниклих народів. Така строкатість наголошення етнічної належності дає змогу читачеві зорієнтуватися в географічній віднесеності твору та специфіці зображуваних подій.

Аналізовані художні твори часто оповідають про військові реалії, тому достатньо розгалуженою є ТГ на позначення зброї, її складників та амуніції (69 одиниць). Цю групу репрезентують такі лексико-семантичні групи: 1) слова на позначення амуніції: *колчан, сагайдак, щит* (*Князь-богатыр Пугач сидів на стосі перських щитів, а інший скіф перев'язував йому руку під ліктем полотняною шматинною* (І. Білик)); 2) найменування складових частин амуніції: *місьюрка, забрало (забороло)* як складники шолома (*Лише один пояс із шаблею та сталева місьюрка на голові* (Ю. Логвин)); 3) назви частин зброї: *єломання* у значенні «горішня частина шаблі» (*Марко блискавично викинув уперед шаблю і різонує єломанням по зап'ястю правиці, і чикнув лезом по лівиці* (Ю. Логвин)); 4) слова на позначення військового спорядження: *шолом, кольчуга, шишак, теляга, панцир* (*Половецькі стріли застрягли в руських кільчастих телягах* (Л. Мосендз)). У цій низці слів трапляються синонімічні пари: *шолом – шишак, кольчуга – теляга*; 5) найменування холодної зброї: *меч, алебарда, спис, ромах, шабля, кідон, сіка, мефіс, дарда* (*І сам доньку навчав мечем кермувати, у бурю-*

хуртовину на морі власноручно плахтою-парусом керувати (Н. Королева)); 6) назви далекобійної зброї: *лук, праща* (*Він терпляче вчив мене, як користуватися пращею, змайстрованою з оленього рогу, жил та шкіри* (Ю. Логвин)); 7) позначення вогнепальної зброї: *аркебуз, гаківниця, мушкет* (*Челядини виносили з комор ясну зброю: рушниці, гаківниці, аркебузи* (О. Левицький)). Аналіз цієї групи лексики засвідчив, що іноді на позначення зброї використовуються слова з іншим словниковим значенням. Так, наприклад, слово *копіє*, що має значення ‘церк. ніж, подібний до списа, для виймання агнця і частинок з проскур; символізує спис, яким воїн проколов ребра Христу Спасителю на Хресті’ (Великий тлумачний словник сучасної української мови – далі ВТССУМ), однак у контексті автор використовує його на позначення холодної зброї (*А тепер ідіть до коваля, хай зробить меча й копіє* (В. Шевчук)). Так само своє значення змінює слово *ціп* – ‘ручне знаряддя для молотьби, що складається з довгого держака і прикріпленого до нього ременем або мотузком короткого дерев’яного бича’ (ВТССУМ) (*Наближаються уже до границь, несуть меч, ціпи* (А. Кралицький)), де, звичайно, *ціп* використано як зброю. У такому вживанні лексеми становлять абсолютну периферію відповідної ТГ.

Не всі із обстежених застарілих слів закріплені у словниках як історизми, однак, враховуючи неактуальність предметів, позначених такими лексичними одиницями, можна стверджувати, що обстежувані лексеми позначають реалії давнини, а отже, відповідні – матеріальні архаїзми. Подібна позиція реалізована в низці навчальних посібників, підручників [6, с. 58].

В Українській МІП репрезентативною є ТГ, що охоплює історизми на позначення посад і чинів (64 слова): *воєвода, сотник, князь* (*княгиня, князівна, княжий*), *княжич, цар, вождь, крайник, каган* (*каганенко*), *тіун* (*тівун*), *цесар* (*цісар*), *тисяцький, хан, мурза, каштелян, архонт, князь-богатыр, володар, яничар, паша, огнищанин, боярин*, а також похідні прикметники *княжий, княжачий, царський, боярський*. Цікаво простежити лексичне значення тих чи тих іменників цієї групи, що дає змогу визначити хронологічну маркованість лексики: ‘*володар* – 1. Той, кому належить яка-небудь власність, майно; власник чого-небудь; господар. 2. Той, хто стоїть на чолі держави, краю і т. ін. (про короля, князя). // Той, хто має владу над ким-, чим-небудь, вільно розпоряджається кимсь або чимсь; велитель. // *перен.* Той або те, що має великий вплив на кого-, що-небудь (ВТССУМ): **Володар** дивився на Дунай (І. Білик). Слово вжито у другому прямому значення, тому може вважатися застарілим; ‘*князь* – іст. Голова роду, племені або союзу племен, що звичайно стояв на чолі військової дружини, а з розвитком феодалізму – вождь війська та правитель князівства’ (ВТССУМ): *Цар послав навпростець до Дунаю свого князя Пугача з добрим комонним військом* (І. Білик); ‘*цісар* – те саме, що кесар’; ‘*кесар* – 1. Титул імператорів Стародавнього Риму, а також особа, що мала цей титул. 2. *заст.* Володар, монарх’ (ВТССУМ): *Сам цісар нарече тебе своїм майстром* (Дніпрова Чайка); ‘*мурза* – іст. Титул феодальної знаті в татар, а також феодал, що мав цей титул’ (ВТССУМ); ‘*хан* – титул монарха, феодального правителя в країнах Сходу в середні віки, а а також особа, що мала цей титул’ (ВТССУМ); ‘*каган* – у стародавніх тюрків – найвищий титул ватажка племені; від середини

6 ст. – титул голови держави в тюркських народів, а також, що мала цей титул' (ВТССУМ).

ТГ на позначення осіб за професією нараховує 61 одиницю: назви професій, пов'язані з військовою справою (*скарбник, яничар, комонник, джура, дружинник, голіт*), а також лексеми на зразок *підкоморій, чинбар, стельмах, зброяр, кожум'яка, бондар, сницяр, челядник, скоморох, євнух, вікінг, скальд, характерник, волхв, жрець, хрестоносець, гайдук, дворак, купець, кіфаред*. Основну кількість цих слів лексикографічні праці не подають як застарілі, однак аналіз їхніх лексичних значень дає змогу говорити, що вони є історизмами. Наприклад, *кіфаред* у значенні 'давньогрецький музикант, що грав на кіфарі (кітарі)', *скарбник* – 'той, хто забезпечував матеріальне й технічне постачання у військових частинах і установах', *челядник* – 'дворова людина, що жила і працювала в панській садибі' (ВТССУМ). Таке значення слова *челядь* варто відрізнити від значення 'населення феодальної вотчини у давній Русі, що перебувало в різних формах залежності від феодала (холопи, закупи, смерди та ін.)' (ВТССУМ). У другому значенні аналізована лексема належатиме до ТГ, яка охоплює назви соціальних груп.

Окремо варто розглянути лексему *джура*. Джуурою в Україні в 16–18 ст. називали зброєносця в козацької старшини, пор.: *Спочатку царські челядники та джури прискіпливо лічили кожен наконечник, але такого ліку не знали навіть наймудріші волхви* (І. Білик). Наявна невідповідність хронологічного обмеження, закладеного в лексичне значення слова й відрізка історичного часу, який описано у творі, оскільки останній оповідає про скіфські часи.

Окрему ТГ утворюють лексеми на позначення одягу, взуття та прикрас (53 одиниці). У межах цієї групи наявні такі лексико-семантичні групи: 1) назви верхнього одягу: *однорядка, кабат, страдетка, делія, корзно, свитка, опашень, кирея (керей), каптан* (*Пан Масальський Яків тільки встигли гукнути вам: «Язика бережись!» – та червону керейю з пана Чаплинського вхопили...* (Н. Королева)) 2) найменування жіночого одягу та жіночих головних уборів: *літник, запинало, мантіль* (*Миготіли сотки кочарів... білі мережива мантіль...* (Н. Королева)); 3) назви взуття: *личаки, сандалії* (*Індійська шапочка, грецькі хітон і сандалії* (Ю. Хорунжий)); 4) найменування прикрас: *колти, гривна* (*Звідтіля падає жіноче скривавлене запинало, срібні колти і шийна гривна* (Ю. Логвин)).

Окремо постає ТГ на позначення соціальних груп, їхніх представників (часто військових) – 48 одиниць. Серед найменувань військових об'єднань трапляються лексеми *орда, рать* і под., пор.: *Коли голова рати сягнула Дунаю, то хвіст був у кам'янистій пів пустелі по той бік Боспору Фракійського, тобто в Азії* (І. Білик). Такі назви надають художньому творові батальності, відтворюють ритміку бойових дій минулого. З-поміж лексем на позначення об'єднань людей вирізняється лексема *плем'я*, яка має порівняно високу частотність вживання (*Люди твого племені гостинні до мирного чужеземця* (Ю. Хорунжий)).

Істотне поширення мають лексеми на позначення соціального статусу особи і/чи осіб та відповідних соціальних груп (*чернь, раб* (*рабиня, рабинич*), *бурсак, опришок, закуп, смерд, фарисей, патрицій, дідичка, дідинець*, пор.: *Я був і буду твоїм господарем, а ти був і лишишся моїм вірним рабом!* (І. Білик). Кожна

лексема з аналізованої ТГ реалізує насамперед номінативну функцію, й таке накопичення різноманітних історичних лексем дає змогу авторам широко й різнобічно схарактеризувати своїх героїв, розкрити систему управління й донести до сучасного читача уявлення про тогочасне життя.

Слово *чернь* вживається у значенні ‘простий народ, низи суспільства’. Наприклад, *Буде черні найбільш неприємно, що ми і не запросили царевого охоронця Арака на раду* (Ю. Логвин). Застарілості лексема набуває через нейтралізацію відтінка зневаги. Слово позначає представників певного суспільного прошарку, не актуалізуючи емоційно-експресивну оцінку.

Доцільним, поза всяким сумнівом, є виділення ТГ на позначення споруд різного призначення (32 одиниці): *конвікт, терем, курінь, гридниця*, найменування споруд релігійного призначення: *капище, скудельниця*, укріплення (*городище*). *Скудельниця* – загальна могила, куди звозили замерзлих взимку, померлих від епідемій, для подальшого поховання навесні. У XI – XV ст. це були могили масового поховання, однак літописні зводи свідчать про те, що *скудельниця* – це також будинок для бідних. Крім того, у *скудельницях* доглядали дітей, які залишились без батьків.

У художніх текстах можна виділити історизми на позначення засобів пересування, що становлять окрему ТГ (29 одиниць). Доцільно диференціювати засоби наземного (*карета, ридван, колісниця*) й водного пересування (*дієра, трієра, галера, чайка*), пор.: *Окрім гребців, немало й іншого різного люду на нашій галері* (О. Єфименко). Такі лексеми максимально наближають читача до колориту минулої епохи, відповідного побуту.

Заявлені ТГ не вичерпують загальної множини використовуваних у малій історичній прозі архаїзмів та історизмів, які також охоплюють ТГ на позначення обрядів та звичаїв (27 одиниць), назви людей відповідно до зброї, якою вони володіють (20 лексем): *лукострілець, лучник, списоносець, мечоносець, мечник*, ТГ на позначення грошових одиниць (18 лексем): *шеляги, талари, таланти, міни*; ТГ на позначення податків (13 одиниць): *полюддя, данина, стація, чини і под.*

Під час аналізу історизмів у малій українській історичній прозі виявлено 448 архаїзмів та історизмів. Останні входять до складу сімнадцяти ТГ, з-поміж яких – ТГ, що охоплюють назви зниклих народів; найменування зброї, назви військової амуніції, позначення адміністративних та управлінських посад та чинів, найменування професій, назви одягу, позначення взяття та прикрас, а також назви соціальних груп, їхніх представників та об’єднань людей і под. Розмаїтими постають ТГ на позначення засобів пересування, найменувань обрядів та звичаїв, назв осіб людей за зброєю, слова на позначення грошових одиниць, найменування знарядь праці і т. ін.

Основною функцією історизмів є відбиття певної хронологічної маркованості в тексті, зосередження на окремому історичному періоді. Історизми найчіткіше закріплені за певною минулою епохою. Вони постають у тексті в ролі темпорального показника, що відносить зміст твору до того чи того реального часу, тобто в ролі тих особливих мовних засобів, що співвідносять зміст тексту з історичним минулим.

Список літератури

1. Богданова М. Українська історична мала проза ХХ століття: проблеми жанру та стилю. *Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія: Лінгвістика і літературознавство*. 2009. Вип. ХХ. С. 116–125. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/16555> (10.09.2021).
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 250000 / уклад. та гол. Ред. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. VIII, 1726 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0000989> (21.09.2021).
3. Волекжаніна Ю. Семантико-стилістичні модифікації застарілої лексики, актуалізованої в сучасній українській періодиці. *Лінгвістичні студії*. 2008. Вип. 17. С. 126–131.
4. Гайдученко Г. Прийоми уведення застарілої лексики в канву художніх творів. *Південний архів. Філологічні науки*. 1998. № 1. С. 31–37.
5. Гайдученко Г.М. Історизми та архаїзми як основні виражальні засоби історичної стилізації. Веб-сайт: URL <https://cutt.ly/uEZdvqK> (21.09.2021)
6. Жовтобрюх М.А., Кулик Б.М. Курс сучасної української літературної мови. Київ: Вища школа, 1972. 402 с.
7. Филин Ф.П. О лексико-семантических группах слов. *Езиковедски изследования в чест на акад. Ст. Младенов*. София: Издание на Българката Академия на науките, 1957. С. 523–528.
8. Шевчук В. Муза роксоланська. *Вітчизна*. 1997. №3–4. С. 125–147.

ПОНЯТТЯ ТЕРМІНА Й ТЕРМІНОЛОГІЇ

Киселевич Ірина Валентинівна

старший викладач
кафедри загальноправових
та соціально-гуманітарних дисциплін
Херсонський факультет
Одеського державного університету
внутрішніх справ
Україна

Наукова термінологія – це вище творіння людської думки, національної за своїми витоками й міжнародної за своїм поширенням серед різних народів світу. Саме в термінології закодована історія й культура народу. Основу кожної термінологічної системи утворюють власні національні слова, що ввійшли в науковий обіг шляхом їх дефініцій. Вони «грають» тільки в системі рідної мови, добуваючи з її надр потенційні значення, які диктує відповідний контекст й історична традиція [7, с. 7].

Ми розглядаємо запозичення у термінології як об'єктивний та неминучий фактор її еволюції. Однак вони доцільні тільки тоді, коли відповідають життєвим потребам і засвоюються, не порушуючи національної специфіки терміносистеми. Співвідношення між національними й інтернаціональними елементами в термінологічних системах установлюється в доцільних пропорціях за умови, що є вирішеним національне питання (орієнтація на загальнонародну основу в лексиці, в побудові стандартних висловів, у синтаксичній структурі, у відмові від штучного словотворення) [7, с.10].

Факти запозичення чужих слів, їх адаптація й використання як власних шляхом асиміляції, пристосування до своїх парадигм демонструють масштаби реальної й потенційної сили мови-реципієнта, яка зростає, міцнішає, якщо лексичні запозичення демонструють словотворчі потенції на ґрунті національної мови, створюючи низку похідних лексем і реалізуючи у такий спосіб дериваційні зв'язки різних векторів у межах словотвірних гнізд відповідної терміносистеми [6, с. 137].

«... Термінологія кожного народу йшла й іде різними шляхами; вона пов'язана з культурним впливом чужих мов ... та зі структурними законами кожної мови ...» [7, с. 17].

Семантичне ядро кожної термінологічної системи – це невелика група лексем, об'єднаних поняттям, які, з одного боку, традиційно використовуються суспільством на різних етапах його розвитку, а з іншого боку – зазнають певної концептуальної семантизації. Спрацьовує той факт апріорі, що мова є довговічніша ніж будь-яка форма суспільної організації, і терміни, як мовне надбання, не є окремими слова, а лексемами й лексичними словосполученнями, які набувають значення через місце понять та їх значення в кожній окремій термінологічній системі [2, с. 36].

Наукова мова – це підсистема загальнонаціональної мови. Щоб зрозуміти становлення наукової мови, необхідно вивчити функціонування мовних мікросистем, що взаємодіють, розшифрувати код наявного у мові наукового стилю. Й починати треба від того, що науковий стиль – це відкрита система, яка зазнає зовнішнього впливу більше ніж завдає сама. Упорядкування наукової мови найкраще відображається на уніфікації її компонентів [1, с. 18].

До системи термінів слід підходити як до витвору вищої форми людської свідомості, зважаючи на те, що ті самі явища людина може тлумачити по-різному й неоднозначно класифікувати їх. Істина ніколи не належить жодній людині жодній групі людей; істина народжується у зіткненні думок, їх кристалізації, що відбувається і в термінологічних системах у процесі їх постійної класифікації [6, с. 137].

Розбудова термінологічних систем – є складною й важливою справою. Термінологія не виникає одразу, а створюється самим життям упродовж віків. Водночас творення національної термінології відбувається в одному руслі з розвитком народної освіти, що постійно звертається до національних традицій та контактів з близько- й далекоспорідненими народами.

Виникнення спеціального професійного спілкування безпосередньо пов'язано з розвитком людського суспільства і затвердженням праці як основного фактору формування людини. Праця завжди колективна, в її процесі відбувається спеціальне й професійне спілкування, а слово-термін – це завжди результат і знаряддя професійного мислення й спеціального професійного спілкування [4, с. 31].

Було б неправильно вважати, що терміни виникають тільки під час розвитку науки й теоретичних знань. І в минулому, й у наш час будь-яка професія, будь-яка трудова діяльність народжує термінологію. Багато слів, які сприймаються як загальнонавживані й нетермінологічні, у професійній мові набувають значення й функції термінів [8, с. 48]. Наприклад: Enforcement: 1) примус (*загальнонавживане слово*); 2) упровадження законів у життя (*термінологічне слово*). Evidence: 1) очевидність (*загальнонавживане слово*); 2) свідчення, докази (*термінологічне слово*). Treatment: 1) лікування, ставлення до особи (*загальнонавживане слово*); 2) утримання злочинців (*термінологічне слово*).

Уживання термінів представниками будь-якої професії забезпечує спілкування у процесі спільної діяльності й впливає на ступінь її ефективності. Термінологія має довгу історію, але поняття «термін» у науці, в основному, сформувалося на початку ХХ століття. Сучасна лінгвістична наука пропонує такі визначення терміна й термінології, сформульовані провідними науковцями.

Термін – це слово або підрядне сполучення, яке має спеціальне значення, що виражає й формує професійне поняття та є уживаним у процесі пізнання й освоєння наукових і професійно-технічних об'єктів і відносин між ними [8, с. 49].

Б. Н. Головін і Б. Ю. Кобрін [4, с. 34] вважають, що термін – це слово або словосполучення з історично вмотивованим або умовно закріпленим значенням, що відображає одне поняття у спеціалізованій галузі знань або виробництва.

О. С. Ахманова визначає термін як слово або словосполучення спеціальної наукової або технічної мови, яке є створеним, отриманим або запозиченим для точного вираження спеціальних понять і позначення спеціальних предметів [2, с. 44].

Термінологія – це співвіднесена з професійною сферою діяльності (галуззю знань, техніки, управління, культури) сукупність термінів, пов'язаних один з одним на понятійному, лексико-семантичному, словотворчому й граматичному рівнях [4, с. 36].

Наукова лексика вживається в галузях, хоч при цьому й залучається значна частина загальноживаних слів. Науковий вокабуляр – це засіб спілкування вчених і фахівців, які намагаються користуватися ним постійно й точно. Наукові терміни мають спеціалізовані й чітко окреслені значення. Незважаючи на те, що термінологія нараховує велику кількість одиниць, нею користується менша частина населення, а тому термінолексика у своїй більшості до загальних словників не потрапляє. Через це терміни мають більшу стабільність і стійкість перед морфологічними й семантичними змінами ніж загальноживана лексика. Частина термінів має риси умовності, оскільки для утворення терміна або однієї з його складових часто залучається загальноживане слово [9, с. 247].

Маючи визначення термінології, варто сказати, що вона поділяється на номенклатуру й професіоналізми.

Номенклатура – це сукупність спеціальних термінів-назв, які вживаються в окремій фаховій галузі. Г. О. Винокур розуміє під номенклатурою: «... систему повністю абстрактних й умовних символів, єдине призначення яких полягає у тому, щоб дати максимально зручні, з практичної точки зору, засоби для визначення предметів, речей без прямого відношення до потреб теоретичної думки, яка оперує цими речами [3, с. 53].

Професіоналізми – це дублети наукових термінів, які не утворюють замкненої системи. Вони позначають спеціальні поняття, знаряддя чи продукти праці, виробничі процеси. Професіоналізми носять чіткий місцевий характер, їм притаманна деяка емоційність, що викликана особливостями просторіччя. Унаслідок цього, професіоналізми належать до окремого підвиду діалекту, особливо, якщо вони вживаються поза межами виробничих стосунків [5, с. 198].

Науково-технічна революція призводить до активізації інформаційно-комунікативних процесів, унаслідок чого відбувається бурхливе кількісне зростання термінів у різних галузях знань, активне проникнення їх у загальнонародну мову. Ці процеси називаються «термінологічним вибухом» і мають такі причини: 1) необхідність створення наукових термінів для номінації наукових і технічних об'єктів, що виникають знову; 2) неблагонадійна термінологічна ситуація у багатьох галузях знань, пов'язана з явищами багатозначності і нечіткості термінів, їх складної семантично-граматичної структури; 3) необхідність створення термінологічного забезпечення сучасних інформаційних систем: автоматизованих систем управління, банків і баз даних; 4) зростаюча потреба у термінологічних словниках для перекладу, навчання й практичної професійної роботи [4, с. 43].

Результатом «термінологічного вибуху» стала певна переорієнтація лінгвістичних досліджень: предметом як традиційної, так і прикладної лінгвістики стає термінологія спеціальних галузей знань.

У руслі теоретичного і прикладного мовознавства функціонує термінознавство, наукова дисципліна, об'єктом якої є термін, його семантика й граматична організація, його роль у комунікативних процесах [3, с. 61].

Список літератури

1. Арнольд И. В. Стилистика. Современный английский язык. – М.: Флинта: Наука, 2002. – 377 с.
2. Ахманова Г. И., Богомолова О. И., Брагина Е. В. и др. Теория и практика английской научной речи. – М.: Изд-во МГУ, 1987. – 240 с.
3. Винокур Г. О. Говорящий и слушающий. Вариант речевого поведения. М.: Наука, 2005. – 172 с.
4. Головин Б. Н., Кобрин Р. Ю. Лингвистические основы учения о терминах. М.: Высшая школа, 1987. – 103 с.
5. Мостовий М. І. Лексикологія англійської мови. Харків: Основа, 1993. -253 с.
6. Онуфрієнко Г. С. Термінологічний знак у мові права: дериваційні параметри і тенденції. Проблеми культури професійної мови фахівця: теорія та практика. Матеріали V міжвузівської науково-методичної конференції. – Донецьк: Вид-во Донецьк. юридичного інституту при ДонНУ, 2005. – С.136-138.
7. Панько Т. І. Українське термінознавство. – Львів: Світ, 1994. – 216 с.
8. Реформатский А. А. Что такое термин и терминология. Вопросы терминологии. М.: Просвещение, 1961. – С.47-52.
9. Реформатский А. А. Введение в языковедение. – М.: Просвещение, 1967. – 542 с.

МЕТАФОРИЧНІСТЬ ПОЕЗІЇ ЛІНИ КОСТЕНКО

Колесникова Лариса Леонідівна,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української філології
та загального мовознавства
ДЗ «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»

Подкуйко Єлизавета Ігорівна
здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня
ДЗ «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»

Яскравим показником життєздатності національної мови є поезія, а слово стає скарбницею духовних багатств народу. Але, щоб відобразити правильний лад, чуттєвий настрій, передати емоції, слово, як основна одиниця поетичних творів, повинно відповідати певній стилістиці.

Стиль – це словесна форма вислову твору. Тобто, це художнє оформлення літературного твору, система літературних засобів перетворення специфічного матеріалу поезії, тобто слова, на художню форму літературного твору. Так, образність, утворювана певним стилем та метафорами викликає емоційне сприймання і сприяє створенню бажаного ефекту та реакції на висловлене [1].

Метафорою, у свою чергу, називають слово, значення якого переноситься на найменування іншого предмета, пов'язаного з предметом на який указує це слово, рисам подібності. Визначивши її як “перенесення слова”, “перенесення імені з роду на вид, чи з виду на рід, чи з виду на вид, або за аналогією” [2, с. 105], Аристотель започаткував базу розгляду її природи, яка сягає своїм корінням міфологічного світовідчуття. Користуючись такими метафорами, як “сонце сідає”, “день іде”, “час летить” у повсякденному житті, ми вже не відчуваємо їхньої особливої образності. Проте змістова структура слова в художньому творі розширюється, набуваючи нового значення і нової якості, відкриваючись повному. О. Потебня, досліджуючи естетику слова, обґрунтовував думку, що “Немає такого стану мови, при якому слово тими чи іншими засобами не могло б набути поетичного значення” [3, с. 210].

Як відомо, метафора – один із найулюбленіших засобів письменників, який широко використовується при створенні творів.

Ліна Костенко – поетеса сучасності, майстриня створення творів чуттєво-емоційного стилю за допомогою метафор. Вона митець, яка «викарбувана» у свій час та належить до тих поетів, про яких Олександр Блок писав: «Тільки те, що було сповіддю письменника, тільки той твір, у якому він спалив себе до тла... – тільки такий твір може стати великим. Спалена душа повинна рано чи пізно схвилювати своїх сучасників навіть не мистецтвом, навіть не новизною, а тільки щирістю самопожертви» [4, с. 170].

У наукових розвідках, пов'язаних з творчістю Ліни Костенко, звертаємо увагу на той факт, що майже усі вчені вказують на виняткову образність її віршів, яка просто не може залишитися не поміченою. Наприклад, розглядаючи збірку «Триста поезій», можемо зауважити, що Ліна Костенко – майстер деталі, гострого метафоричного й одночасно предметно-точного образу, який, ніби відчувається на дотик, видимого, що створює настрій, надає відчуття аромату часу й місця дії.

В. Панченко у своїх дослідженнях акцентує увагу на перетині поезії Ліни Костенко з живописом: «Можна подивуватися точності і пластичній виразності словесного живопису поетеси, барвистості і предметності образів, покликаних відтворити всю безліч животвору» [5, с. 181]. Учені конкретно визначають, що вірші поетеси багаті на предметну точність, пластичність, зримість, барвистість, виразність, майже відчутну дотиковість і навіть музичність образів поетеси.

Дійсно, коли читаєш (а особливо слухаєш) вірші поетеси, виникає враження, що перед тобою – пісні, та музика, якимось дивним чином відтворена в словах. І музика ця завжди звучить по-різному: то ніжно і лагідно, нагадуючи колискову, то бурхливо, чітко, ритмічно, але завжди хвилює душу, примушує її працювати, співчувати, боліти. Б. Антоненко-Давидович підкреслює культуру мови поетеси: «Метафори Ліни Костенко – образні, яскраві, вони легко створюють зорове уявлення... Окремо хочеться спинитись на мові поетеси. Серед багатьох своїх сучасників вона чітко вирізняється високою культурою мови своїх творів. У неї нема ні мовної розхристаності, поєднаної з лексичними злиднями, ні синтаксичної і фразеологічної безвідповідальності за слово. Витримана в традиції живої народної мови й класичної спадщини, мова Ліни Костенко багата на розмаїту лексику, характерні ідіоми та соковиті приповідки» [6, с. 155 – 156].

Використання метафор у поетичних контекстах впливає на тематичну орієнтованість поезій Ліни Костенко. Стилїстичні функції метафоричної лексики пов'язані з семантичною структурою слова. У результаті взаємодії з іншими мовними засобами в контекстах поетичних творів відбувається розширення або звуження семантичної структури метафор, зумовлене переосмисленням та індивідуальним сприйняттям цієї лексики, що виявляється в образній характеристиці об'єктів.

Стилїстичні функції метафор – яскраве джерело для створення поетичної символіки, індивідуальних образів, конкретно-чуттєвих картин зображення, формування образу автора й ліричного героя, до підсилення достовірності викладу. Основною стилїстичною властивістю запозичень є здатність набувати нових стилїстичних значень (емоційних і експресивних), що створюється контекстом, ставати його стилїстичною домінантою. Існує безпосередній і постійний зв'язок між властивостями метафоричних понять, що, залежно від авторської інтерпретації, можуть забезпечувати реалізацію різних стилїстичних функцій.

Він лікував годиннички куповані.
Час зупинявся, цокав і кульгав.
(«Старий годинникар»)
Вже листопад підкрався з-за дубів

і гай знімає золоту перуку.
 («Біднесенький мій ліс...»)
 І засміялась провесінь: – Пора! –
 За Чорним Шляхом, за Великим Лугом.
 («І засміялась провесінь»)
 Душа задивиться в туман
 і марить обрисами літа.
 («Марнували літечко, марнували»)
 Невже це осінь, осінь, о! –
 Останні айстри горілиць зайшлися болем.
 («Осінній день...»)
 Голос криниці, чого ж ти замовк?
 Руки шовковиць, чого ж ви заклакли?
 («Затінок, сутінок, день золотий»)
 Двори стоять у хуртовині айстр.
 Яка рожева й синя хуртовина!
 («Двори стоять у хуртовині айстр»)
 На конвертики хат
 літо клеїть віконця, як марки.
 («На конвертики хат») [7].

У поетичному мовленні використовуються індивідуально-авторські та загальномовні метафори, які мають спільні й відмінні риси. Індивідуально-авторські метафори – це продукт творчості автора, вони народжуються імпульсивно в поетичному мисленні, несподівано відкривають читачеві нову семантику слова й загалом знайомлять його з авторським досвідом, спостережливістю, з індивідуальним баченням світу, а інші метафори давно втратили зв'язок з першоджерелом.

Отже, відображення мовної творчості Ліни Костенко відіграє істотну роль у розвитку сучасної художньої мовної практики. Її вірші концентрують в собі вагомі моральні, соціальні та естетичні ідеали сучасності, відкриває глибину поетичних думок авторки, гостроту світогляду, вміння майстерно показати внутрішній світ людини, а метафорична лексика у творах письменниці застосовується, як стилістичний атрибут персонального стилю.

Список літератури

1. Літературний стиль. Поетична стилістика й її завдання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ukrlit.net/info/bezpechniy/120.html>
2. Гусев С.С. Наука и метафора. – Л.: Изд-во ЛГУ. 1984. – 152 с.
3. Потебня А.А. Эстетика и поэтика.- М.: Искусство. 1976. – 614 с.
4. Александр Блок о литературе. – М., 1989. – 217 с.
5. Панченко В. Нетанучі скульптури Ліни Костенко // Вітчизна. – 1988. – № 8. – С. 179 – 188.
6. Антонечко-Давидович Б. Перед невижатою смугою... // Дніпро. – 1962. – № 11. – С. 148 – 159.
7. Костенко Л. Триста поезій. Вибрані вірші. – К.: А-ба-ба-га-ла-ма-га – 2012 р. – 416 с.

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА СЛОВЕСНОГО СИМВОЛУ *ЗОЗУЛЯ* В УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ ПІСНЯХ

Колесникова Лариса Леонідівна,

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української філології
та загального мовознавства
ДЗ «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»

Гречаник Юлія Андріївна

здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня
ДЗ «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»

Актуальність теми дослідження визначена посиленням науковим інтересом до вивчення взаємодії мови й культури та особливою важливістю виокремлення тих тематичних груп, які характеризуються давниною виникнення й тісними генетичними зв'язками з їхніми народними витоками, зокрема – назви птахів.

Спираючись на наукові дослідження в галузі філології, філософії, міфології, ми дотримуємося теорії, що птахи є важливим фрагментом наївної картини світу мовців, яка відображена в складній системі номінації. Однак орнітолексика не тільки вербалізує позамовну дійсність, але є джерелом надійної інформації про формування лексико-семантичної системи, функціонування її у просторово-часовій площині, тому дослідження назв птахів – складне, глибоке та багатоаспектне завдання [1, с. 38]. Образи та назви птахів вивчено в контексті різних форм народної культури й фольклорних жанрів, у складі повір'їв, обрядів, ритуальних і магічних дій тощо.

Метою нашого дослідження є аналіз назви птахів в українських народних піснях. У міфопоетичних традиціях птахи – невід'ємний елемент міфологічної системи, вони можуть бути божествами, деміургами, героями, трикстерами й тотемними предками. В українських епічних піснях образ птаха синкретичний.

У світових міфологіях архетип птаха символізує божественну сутність, душу, верх неба, небесні світила (Сонце, Місяць, веселку) та небесні явища (грим, вітер тощо). Типологія птахів у вербальному та зображальному фольклорі, наприклад, – від напівфантастичних (райські птахи, голуб, що пашиє полум'ям, жар-птиця тощо) до реальних (жайворонки, соловейко, сокіл, орел). Пташиними ознаками наділені чарівні тварини – крилатий кінь і змії. У результаті фольклорної метаморфози птахами стають люди: образи доньки-пташки, матері-зозулі, чоловіка-бусела тощо [2, с. 4].

Лексико-семантичний аналіз назв птахів в українських народних піснях здійснено на прикладі назви птаха «зозуля». Проаналізуємо детальніше назву цього образу-символу з огляду на зафіксовані у словнику-довіднику

В. Жайворонка значення. **Зозу́ля** = **зозулі́ця** (зменшено-пестливі — *зозу́лька, зозу́ленька, зозу́лечка; збу́зь, збу́зол* – самець зозулі):

1) перелітний птах-самка із світло- чи бурувато-сірим оперенням; кладе яйця в чужі гнізда. За однією з легенд, зозуля хотіла звити гніздо на Благовіщення, коли ще жодна птиця не в'є гнізда, за що Бог її покарав, тому вона свого гнізда й не має; живиться комахами, зокрема волохатою гусінню; здавна є віщункою життя (стара назва — *зигзі́ця = зегзі́ця*);

2) уживається як пестливе звертання до жінки, перев. матері, а також до коханого чоловіка [3, с. 251 – 252].

Фонетичні та словотвірні варіанти: завзу́ля; зазу́лька «сонечко» (ент.); зазу́ля; зизу́ля; зовзі́ля; зовзу́ля; зозуленя́; збу́зь «самець зозулі»; зозу́лька; зозульник; зозу́ля нічна «дрімлюга, *Carpimulgus europaeus L.*» (орн.); зозуля́стий; зозуля́ти «кувати, пророкувати»; зозуля́чий; зузулі́на; зузу́ля [4].

«Зозуля» (віщунка, віщуха) – один з найстародавніших персонажів української міфології. За поетичною уявою давніх українців, походить від жінки, що вбила свого чоловіка (в легенді відбилась конфліктність переходу від матриархату до патріархату), за що й була заклята Родом чи Перуном – ніколи не мати подружньої пари й вічно жити одиначкою [5, с. 38].

В українських народних піснях птахи зазвичай мають символічне значення. Символіка *зозулі* в українських народних піснях також дуже різноманітна. Це символ суму та вдівства; провісниця весни й водночас смерті; нещастя; туги за життям; минулим; віщування [6, с. 50]. Символічну роль відіграють і дієслова-присудки, що є у створенні тих чи інших образів. Наприклад, кукання зозулі – залежно від контексту – набуває певного символічного значення: «*Кукала зозуля, в саду гніздо в'ючи. Плакала дівчина, за старого йдучи*» [7, с. 108]; «*Закувала зозуленька на стодолі на розі, заплакала дівчинонька в батька на порозі*» [8]. В іншому випадку паралелізм «*закувала – заплакав*» характеризує стан героя: «*Закувала зозуленька на панській острозі, Та й заплакав бідний жомнер в уланській дорозі*» [7, с. 132]. Через образ зозулі, яка символізує горе, смуток, тугу матері за загиблим сином відображено глибокий внутрішній зв'язок між давніми віруваннями і символічним значенням у козацьких піснях: «*Ой сину ж мій Іване, / Дитя моє кохане! / Ой коли б же я зозуля, / Я б до тебе полинула!*» [9, с. 21].

У народнопісенній творчості українців зозуля найчастіше уособлює матір-страдницю: «*Зозуля літала, над ним [сином] куючи, / А коники ржали, його везучи*» [9, с. 55]. В. Чабаненко, досліджуючи специфіку образності народних пісень, доходить висновку: «У ліричних піснях динамічний образ *зозуля кує* дуже поширений, він виражає мотив біди, страждання, плачу. Експресивною домінантою козацьких пісень наділені прямі звертання, які виконують контактну функцію, виражену емоційно-оцінними й емоційно афіксованими словами» [10, с. 171]. Отже, у народних піснях фіксуємо: «*Стала зозуля кувати, / Став він зозулі питати: «Зозуленько, моя ненько, / Скажи мені доріженьку, / Скажи мені слід-дорогу / До мого рідного роду!»*» [9, с. 35].

Отже, здійснивши лексико-семантичну характеристику назви «*зозуля*» в українських народних піснях можна зробити висновок, що значення цієї назви залежить від контекстуального оточення та інших образних елементів, наявних

у текстах. Доцільно зауважити, що дослідження назв птахів в українських народних піснях передбачає подальше вивчення й може бути спрямоване на порівняльний аналіз текстів народних пісень та літературних творів.

Список літератури

1. Литвиненко Я. О. Орнітономени у східнополіському діалекті: структура і просторове варіювання. Дис.... на здобуття наукового ступеня кандидата філол. наук. Київ, 2019. 506 с.
2. IX Міжнародний конгрес українців. Фольклористика. Українознавство. Збірний наукових статей (До 100-річчя Національної академії наук України) / [голов. ред. С. Пирожков, А. Загородній, Г. Скрипник]; НАН України; МАУ; ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. Київ, 2019. 432 с.
3. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник. К.: Довіра, 2006. С. 251 – 252.
4. Зозуля Етимологія. URL: <https://goroh.pp.ua/Етимологія/зозуля> (дата звернення: 06.10.2021).
5. Плачинда С. П. Словник давньоукраїнської міфології: К.: Укр. письменник, 1993. 63 с.
6. Потапенко О. І., Дмитренко М. К. Словник символів. К., 1997. 156 с.
7. Українські народні пісні в записах Володимира Гнатюка. К., 1971. 322 с.
8. Михалко А. Пісенний вінок: Українські народні пісні. Криниця, 2007. 400 с.
9. Соціально-побутові пісні / Упоряд. і передм. О. М. Хмілевської. К.: Дніпро, 1985. 331 с.
10. Чабаненко В. А. Стилїстика експресивних засобів української мови: Монографія. Запоріжжя: ЗДУ, 2002. 351 с.

PSYCHOLOGICAL MODELS OF MULTILAYER LEVEL REGULATION OF CHOICE AND DECISION MAKING

Romanenko Oksana,

Doctor of Psychological Science, Professor
National Academy of Internal Affairs

Masian Anna,

Doctoral Candidate of Psychology
National Academy of Internal Affairs

Introduction. The growing volume and complexity of information that requires processing, the vagueness of its evaluation criteria, the difficulty of choosing the optimal course of action taking into account changes in political and economic circumstances, the lack of time to make decisions - all this determines the difficulty of making accurate and timely decisions at all levels, senior management of economic, legal and social activities. Thus, the urgency of this problem not only exists but also increases due to the emergence of new conditions.

Argumentation. In cognitive psychology, there is a multiple multilevel model of regulating choice and decision making. Psychological studies of the problem of decision-making, conducted by P.K. Anokhin, B.M. Velichkovsky, V.F. Venda, L.L. Gurova, Y. Kozeletsky, T.V. Kornilova, K. Coombs, W. Cooper, S. Liechtenstein, B.F. Lomov., V.F. Rubakhin, V.D. Rudashevsky, G.N. Solntseva and others, who made a significant contribution to the formation of the theory of decision-making, highlighted various aspects of human behavior that found itself in a situation of choice.

L. Braddick argues that one of the important factors in decision-making is motivation, because the concept of motivation in psychology is defined as a system of motivating forces that contribute to a particular task. Studies have shown that excessive control leads to "learned helplessness" and uncontrollability leads to "risk of deviant behavior." There are also a number of other factors and psychological features that play a key role in shaping the ability to make decisions: the risk of wrong decisions (risk of failure), value criteria and reasonableness criteria, rationalization of actions, justification of risks, forecasting consequences, following legal, social and moral norms. Correctly assessed moral and physical resources, opportunities for their support, as well as personal and intellectual resources. The latter is reflected in the adequate ratio of the image of the uncertain situation and risk and personal capabilities and efforts to overcome. T.V. Kornilova in her work "Risk and decision-making: the psychology of uncertainty" lists the following risks in the professional activities of workers of extreme professions: risk to life, risk of physical danger, risk of harm to other citizens, risk of failure (failure) of the job, the risk of retribution. It

is also noted that personal risk is positively related to the factors of conformity, seriousness and courage. An employee is willing to take risks when he feels the support of the group. Non-personal risk qualities include: increased control of behavior, conscientiousness, caution / suspicion, frustration. Increasing risk appetite is associated with lowering the activity threshold, which in turn is associated with confidence and an active lifestyle. Extreme operating conditions can lead to emotional stress, which is a problem of adaptation / maladaptation and stress resistance. Many studies are devoted to the latter problem, in particular the following scientists: G. Eisenk, G. Aubert, E. Erickson, W. Ashby, S. Kobasa, J.B. Lamarck, L. Levy, S. Muddy, A. Newell, N.W. Panina, J. Piaget, H. Selye, D.N. Uznadze, B. Fletcher, S. Folkman, R. Foley, S. Freud, S. Hobfall, etc ..

Perspectives. Further study of this problem involves expanding ideas about the psychological characteristics of the individual in the formation of decision-making ability, identifying factors that prevent rational decisions, the nature of these difficulties, means of overcoming them and prevention; provided in the expansion of the system-activity approach and structural-functional concept of decision-making, identification of personal values and professionally determined benefits, identification of basic psychological and situational features of decision-making in different situations, expansion of functioning, in comparison with standard situations, psychological mechanisms of reflexive and creative thinking , and also with stronger display of motives of activity, dependences of efficiency of decisions on social and psychological characteristics of the person, expansion of perception of a situation on conflict and crisis types are revealed.

References:

1. Karpov A.V. Psychology of managerial decision making. / Ed. V.D. Shadrikov. M .: Jurist, 1998.
2. Kornilova T.V. Multidimensionality of the factor of subjective risk: (In verbal situations of decision-making) // Psychological journal. -1998 №6.
3. Kushlyk-Divulska O.I., Kushlik B.R. Fundamentals of decision theory. -K., 2014. - 94p.

ПСИХОЛОГІЧНЕ ПРОЕКТУВАННЯ ІГРОВОГО ПРОСТОРУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В КОНТЕКСТІ ДИТИНОЦЕНТРОВАНОГО ПІДХОДУ

Бондар Оксана Петрівна

аспірантка Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

Сучасне вивчення ігрового простору дитини дошкільного віку пов'язане з пошуком шляхів його якісної організації, переважанням дитиноцентрованого підходу у процесі визначення структури ігрового простору, аналізом особливостей активізації особистісного потенціалу дитини дошкільного віку у процесі її включення в ігровий простір та проблемою його впливу на становлення ціннісних орієнтацій дітей дошкільного віку.

Передбачення та прогнозування результатів впливу ігрового простору на психічний розвиток дітей дошкільного віку має стати важливою складовою в загальній системі розвитку і саморозвитку «Я» дитини. Проектування ігрового простору дітей дошкільного віку повинне мати практично спрямований характер та ґрунтуватися на детальному описові якісної організації різних видів ігрової діяльності. Проблемно-діяльнісний підхід у проектуванні ігрового простору дітей дошкільного віку полягає у переході від «проблеми» до «проекту», на що власне вказував дослідник М. Алексєєв [1].

Такий підхід набуває особливого значення в контексті сучасної парадигми становлення системного підходу до процесу соціалізації дитини дошкільного віку, який передбачає пильну увагу до особистості дитини, її фізичного, психічного та соціального розвитку.

Принциповою особливістю проектування ігрового простору дітей дошкільного віку є й органічне вплетення в процес його конструювання такого етапу мислєдіяльності, як рефлексія. Якщо проектування пов'язане з реалізацією задуму якісної організації та використання ігрового простору дітей дошкільного віку, то рефлексія пов'язана з усвідомленням вже зробленого, саме цей зв'язок є підставою, базовою передумовою, як зазначає М. Алексєєв, для об'єднання технік рефлексії з техніками проектування.

Психологічне проектування ігрового простору дітей дошкільного віку в контексті дитиноцентрованого підходу має бути спрямоване на розвиток індивідуальних можливостей дитини в різних аспектах людського буття, формування внутрішньої свободи і самостійності дитини у відносинах з людьми, які її оточують, і довікляям. Сучасний підхід в організації ігрового простору дітей дошкільного віку має ґрунтуватись на розвивальній і охоронній парадигмі з погляду фізичного, психічного, соціального і духовного здоров'я дитини.

Якісну організацію ігрового простору дитини дошкільного віку не можна уявити без врахування того, що простір, у якому живе і розвивається дитина в першу чергу має задовольняти її вікові потреби. Реалізація дитиноцентрованого підходу в організації ігрового простору дітей дошкільного віку передбачає не

лише впровадження у процес ігрової діяльності можливості бути повновласним господарем свого персонального простору, а й моделювання умов, що забезпечують різноманітні варіанти усвідомлення власних можливостей, виявлення ініціативи і всебічної реалізації себе. Такий підхід виводить проблему проектування ігрового простору дітей дошкільного віку на одне з перших місць у теорії і практиці дошкільної освіти. І це не випадково, оскільки важливим призначенням технології проектування ігрового простору є забезпечення показників особистісного зростання і розвитку дитини дошкільного віку.

Отже, з психологічної точки зору процес проектування ігрового простору дітей дошкільного віку – це серія послідовно виникаючих потреб у створенні якісного середовища розвитку сучасної дитини дошкільного віку і пошук відповідних шляхів їх вирішення, синхронізованих з етапами проекту. Проектування ігрового простору дітей дошкільного віку – це побудова потенційно можливого простору різноманітних ігрових видів діяльності: «ігровий задум – ігрова реалізація – ігрова рефлексія» [2]. Проектування ігрового простору дітей дошкільного – це ідеальне конструювання й практична реалізація того, що повинно або може бути: «задум – реалізація – наслідок» [3].

Технологія проектування ігрового простору дітей дошкільного віку орієнтована не на накопичення знань через включення в різноманітні види ігрової діяльності, а на формування вільної, гуманної, духовної, творчої, адаптивної особистості [4]. Необхідність і актуальність проектування ігрового простору дітей дошкільного віку визначається роллю ігрової діяльності як соціокультурної практики дитини, як основної умови накопичення нею соціального досвіду; предметно-розвиваючого середовища в ефективності процесу соціально-особистісного розвитку дитини, вершиною якого є соціальна компетентність [5].

Отже, з точки зору сучасних підходів до розвитку особистості, проектування ігрового простору дошкільника в контексті дитиноцентрованого підходу, як технологія, виступає важливим компонентом системи соціально-особистісного становлення дітей дошкільного віку. Соціально-особистісне становлення дітей дошкільного віку здійснюється в процесі значимих, мотивованих видів діяльності, особливе місце серед яких займає гра, як діяльність, яка забезпечує відчуття свободи і дозволяє найбільш повно реалізувати себе «тут і тепер», досягти стану емоційного комфорту, стати частиною дитячої спільноти, побудованої на принципі спілкування рівних. Шлях соціально-особистісного становлення, за своєю суттю, - це шлях від елементарних афективних реакцій до вищих емоцій і почуттів. Розвиток емоційної сфери дитини дошкільного віку здійснюється в єдності з соціальними зв'язками.

Ключові слова: ігровий простір, дитина дошкільного віку, проектування, дитиноцентрований підхід.

Список літератури

1. Алексеев Н. Г. Проектирование и рефлексивное мышление. Развитие личности. 2002. №2. С. 43-58.

2. Мирошкина М. Учимся создавать социально значимые проекты. Нар. образование. 2006. №3. С. 141–144.

3. Сергеев И. С. Как организовать проектную деятельность учащихся: практическое пособие для работников общеобраз. Учреждений. Москва, 2003. 80 с.

4. Ткач Т. В. Освітній простір особистості: психологічний аспект: монографія. Київ, 2008. 272 с.

5. Хуторской А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно ориентированной парадигмы образования. Народное образование. 2003. № 2. С. 58–64.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Войнаровська Оксана

магістрантка

Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка

Постановка проблеми. Проблеми формування творчості та творчих здібностей дітей молодшого шкільного віку хвилювали в різні часи не лише відомих психологів, а й дослідників, учителів, філософів та науковців різних часів. Якщо говорити про творчість дитини, то слід підкреслити, що учні початкових класів часто не створюють щось абсолютно нове, але створення, відкриття суб'єктивно нового для дитини - це вже прояв творчості. Робота не над шаблоном, не над зразком - це також показник розвинених творчих здібностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання психологічних особливостей формування творчих здібностей в учнів, які прийшли до школи викликало зацікавлення та ґрунтовні аналізування багатьох видатних педагогів, психологів та дослідників, серед них варто виділити праці Ермолаєва-Томина Л.Б., Воронюка І. В., Виготського Л.С., Колошина В.Ф., Гоменюка Д.В., Щорс В. В., Костюк Г.С., Романець В. А., Данько Н. та багатьох інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Видатні дослідники протягом багатьох років вивчали та досліджували питання психологічних особливостей формування творчих здібностей в учнів початкової школи, але не дивлячись на їх численні роботи, актуальність даного питання не зменшується, адже до шкіл приходять нові діти, з різним психологічним станом, що потребує постійного дослідження та розробки особливостей формування творчих здібностей в загальному.

Формулювання цілей статті. Мета статті – обґрунтувати та загально проаналізувати психологічні особливості формування творчих здібностей у дітей молодшого шкільного віку.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Творчість - один із засобів підвищення емоційного тону особистості, закріплення комплексу емоційно-вольової регуляції, а головне - оновлення позитивного діапазону переживань, що супроводжує ефективну роботу, переживання радості від зробленого, досягнутого, впевненості у своїх здібностях, творчості та творчості [2].

Формування творчості в учнів початкових класів, які використовують навчальну діяльність, важливо не тільки тому, що завдання сучасної освіти - сформувати творчу особистість, а й тому, що людина, яка здатна творчо мислити, у незвичних ситуаціях завжди знайде вихід, така людина буде легше адаптуватися в житті. Відповідно до цього варто підкреслити визначення, що творчість - це процес створення суб'єктивно нового, заснований на здатності

генерувати оригінальні ідеї та використовувати нестандартні способи здійснення справ в загальному розумінні.

Досліджено, що саме учням молодшого шкільного віку є притаманний ефективний процес формування творчих здібностей, адже аналізуючи психологічну товчку зору, вік від 6 до 11 років являється найбільш сприятливим задля формування творчих здібностей, оскільки в цьому віці дитина вперше усвідомлює стосунки між собою та іншими, починає розуміти соціальні мотиви, моральні оцінки, важливість конфліктних ситуацій, тобто на цьому віковому етапі [1]. Якщо до шостого року життя дітям притаманною була ігрова діяльність, то тепер, прийшовши до школи – основою стає саме навчальний процес і загальний розвиток особистості, провідне місце якого посідає творча діяльність.

Рівні творчого розвитку учнів молодших класів, як правило, залежать від навичок, які дитина набула в процесі ігрової діяльності, під час спілкування з іншими, виробничій практиці тощо. Відповідно до цього, встановлено, що індивідуальні відмінності учнів, які може спостерігати психолог - вже досить суттєві. Кожен погляд на творчість дітей-дошкільників, у порівнянні зі школою, надає усі підстави говорити про значне підвищення творчого потенціалу школярів по відношенню до дошкільників, адже саме відвідуючи шкільний навчальний заклад, дитина отримує спектр нових та позитивних для неї емоцій, в процесі чого, відбувається інтенсивний розвиток та загальне формування творчих здібностей.

Таким чином, для більшості учнів молодших класів творчість і творче мислення лише підвищується в процесі вивчення цікавих та нових тем на уроках. Вони надихають дитину на творчість та творчу діяльність, хоча не рідко творчість молодших школярів може і відобразитись у таких проявах, які не завжди стають зрозумілими вчителю: «учні, які мають високий творчий потенціал, протистоять суворій дисципліні, конформізму, вони схильні до самостійності, мають високе почуття гумору і гостріше реагують на несправедливість. Такі діти не приймають строго регламентованих занять, які повторюються і наводять на нудьгу. Але водночас вони напрочуд допитливі та інтелектуально активні» [5].

Діти молодшого шкільного віку з високим рівнем творчості здатні заглибитися у те, що їм цікаво, вони дуже винахідливі у мистецтві, іграх, використанні різних матеріалів, висловлюють чимало різноманітних думок щодо певних ситуацій, здатні застосовувати нові підходу до вирішення проблемних для них питань.

Визначено, що творчій дитині молодшого шкільного віку притаманною є енергійна та дотепна поведінка, яка відрізняється розвиненою здатністю запам'ятовувати і виявляти вагому самостійність у поведінці та думках в загальному.

«Початковий період шкільного життя знаходиться у віковому діапазоні від 6-7 до 10-11 років (1-4 класи). У молодшому шкільному віці діти мають значні резерви розвитку. Їх виявлення та ефективне використання - одне з основних завдань психології та сучасної педагогіки. З вступом дитини до школи під

впливом навчання починається перебудова всіх її свідомих процесів, набуття ними якостей, властивих дорослим, оскільки діти включаються у нову для них діяльність та систему міжособистісних відносин. Загальною характеристикою всіх пізнавальних процесів дитини є їх довільність, продуктивність і стабільність» [4, с.116].

Щоб вміло використовувати резерви, які є у школяра, варто швидко адаптувати його до роботи в школі та вдома, навчити їх вчитися, бути уважними, старанними. До вступу до школи у дитини має бути достатньо розвинений самоконтроль, трудові навички та вміння, вміння спілкуватися з людьми, рольова поведінка. Плануючи психологічні заняття в кожному класі (перший, другий та інші), психологу важливо пам'ятати про деякі загальні моменти, найбільш характерні для цього віку.

Уроки, які відвідує учні молодших класів є важливими, адже на них закладаються основи бажаного ставлення дітей до уроків. Важливо формувати у дітей з перших уроків інтерес та бажання займатися навчальною діяльністю в цілому.

В початковому шкільному віці відбувається закріплення та розвиток основних людських характеристик пізнавальних процесів (розвиток уваги, сприйняття, пам'яті, уяви, мислення та мовлення), потреба в яких пов'язана із вступом до школи. Від «природних» (за Л. С. Виготським) ці процеси до кінця молодшого шкільного віку мають стати «культурними», тобто перетворитися на вищі психічні функції, довільні та непрямі [3, с.99].

Данько Н. серед якостей, характерних для першокласників, називає:

- відсутність сформованості, крихкість усього організму, швидко втому від монотонної діяльності;
- відсутність навичок систематичної, цілеспрямованої розумової праці, але наполеглива пам'ять;
- невелика кількість добровільного і перевага мимовільної уваги;
- яскрава образна уява, її специфіка;
- схильність до гри та інші [8].

Здібності дітей не потрібно розвивати до початку навчання, особливо тих, хто ще активно розвивається в процесі навчання. Важливіше те, що навіть у дошкільний період дитина має необхідні нахили для розвитку необхідних здібностей.

Навчання та виховання учнів початкових класів має бути цікавим і радісним, аби їх психологічний стан відповідав нормі. Діти приходять до школи з різною підготовкою та різними нахилами. Але всі вони мають певний досвід до читання, співів, фізичних вправ, математичних завдань, каліграфії тощо, їм розповідають і читають ті самі казки, книги, вони дивляться одні й ті ж телепередачі для дітей, фільми та мультфільми, стикаються з різними подібними життєвими ситуаціями. Тому запас творчих та життєвих вражень дітей хоч і відрізняється кількісно, але в якісному відношенні приблизно однаковий для всіх. Це життєвий досвід однієї дитини, близький до життєвого досвіду інших дітей. Саме це дало змогу В.А. Романець встановити те, що «в умовах загальноосвітньої школи у

психологічній роботі доцільно спиратися не на здібності дітей та їх навчання, а на їх життєвий досвід та внутрішній стан [7, с.49].

Істотні відмінності спостерігаються в загальному розвитку дітей залежно від їх індивідуальних особливостей. Деякі з них є «інтенсивними» у всіх відношеннях, інші мають унікальне поєднання індивідуальних творчих здібностей. Таким чином, здатність сприймати і відчувати може поєднуватися з посередніми даними, хороший загальний розвиток не завжди супроводжується схильністю до творчості. Деякі діти, наприклад, можуть слухати музику, не відволікаючись, інші навіть не уявляють, що це таке - спеціально слухати музику; деякі діти можуть чітко і чітко виконувати математичні завдання, мати елементарні уявлення про математику, інші байдужі до цього, оскільки їх інтерес більше направлений на казки, історії та малювання. Зрозумілим стає те, що внаслідок цього, можливості творчого розвитку учнів на різних уроках є теж різними.

Потрібно мати на увазі, що молодший шкільний вік багатий прихованими можливостями творчого розвитку, які важливо своєчасно помічати та підтримувати. Так само неприпустимо вважати учнів молодших класів менш розвиненими, ніж вони є насправді, і не перебільшувати їхніх можливостей. Вдумливе ставлення до віку, фізичного та психічного розвитку дітей дасть можливість цілеспрямовано, без шкоди для учнів здійснювати освітню діяльність та виховання.

Доцільно встановити, що майже всі учні, які багато і різноманітно грають у молодшому шкільному віці, мають добре розвинену та багату уяву, яка у свою чергу сприяє формуванню творчих здібностей. Основні питання, які ще можуть виникнути у цій сфері перед дитиною на початку навчання, стосуються зв'язку уяви та уваги, здатності регулювати образні уявлення за допомогою довільної уваги, а також навчання абстрактним поняттям. Відповідно одним із показників творчого розвитку учнів молодших класів є рівень художньо-образного мислення [6].

Висновки. Таким чином варто підкреслити, що саме творчість є актуальною потребою дитинства. Формування творчих здібностей у дітей молодшого шкільного віку обумовлені їх віковими психологічними особливостями, серед яких: чуттєве сприйняття, синкретизм (цілісність світосприйняття), а також їх руховою гіперактивністю й інтересом до діяльного контакту з дійсністю, що сприяє розвитку учня та виступає фундаментом успішної життєдіяльності в майбутньому.

Список використаної літератури

1. Ермолаева-Томина Л.Б. Досвід експериментального вивчення творчих здібностей // Питання психології. – 1977. С. 194.
2. Воронюк І. В. Психологічні особливості реалізації творчого потенціалу молодших школярів: / Націон. пед. ун-т. – Київ, 2013. С. 23.
3. Виготський Л.С. Педагогічна психологія. - М.: АСТ: Астрель: Люкс, 2005.
4. Розвиток творчості в учнів. Методичний посібник / Колошин В.Ф. Гоменюк Д.В. - К.: 2018.

5. Щорс. В. В. Гуманістичні принципи роботи з обдарованими дітьми в сучасному освітньому закладі. / В. В. Щорс // Соціальний педагог. – 2013. №2. С. 28-36.

6. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості /За ред.Л.М. Проколієнко. - К.: Рад. Школа, 2017. С. 608.

7. Романець В. А. Психологія творчості : навч. посібник / В. А. Романець. – 2-е вид., доп. – К. : Либідь, 2001. С. 288.

8. Данько Н. Розвиток творчих здібностей школярів [Текст] / Наталія Данько // Початкова школа. – 2013. № 4. С. 1-2.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ АРТ-ТЕРАПІЇ В ПСИХОЛОГІЧНОМУ КОНСУЛЬТУВАННІ

Віхляєва Яна Євгенівна

старший викладач
кафедри соціальної роботи
Національний Університет «Запорізька політехніка»
Запоріжжя, Україна

Спектр проблем, на вирішення яких можуть бути використані техніки арт-терапії, доволі широкий: внутрішньо- та міжособистісні конфлікти, кризові стани, зокрема екзистенційні та вікові кризи, травми, втрати, невротичні та психосоматичні розлади, в консультуванні і терапії дітей і підлітків. Арт-терапія відкриває простір для творчих пошуків психолога (будь-які види психокорекції, розширення діагностичних методів, розвиток особистості, сімейні та дитячо-батьківські відносини, життєві, вікові та екзистенційні кризи, психологічні травми), психотерапевта (психічні захворювання, пограничні стани, багато органічні ураження і розлади, посттравматична психотерапія, розумова відсталість та ін.), арт-педагога (педагогічна корекція, дефектологія, обдаровані діти, спеціальне навчання, естетичне виховання, формування особистості дитини тощо).

У наш складний, непередбачуваний час, який характеризується технологічною інформаційною революцією, розвитком соціальних мереж, у людини виникає потреба у зверненні до творчих ресурсів, які дозволять відновити втрачені здібності здорового контакту як із власною особистістю, так і з оточенням. Домінуючі цілі арт-терапії – самовираження, розширення суб'єктивного досвіду, самопізнання, внутрішня інтеграція особистості (різних її аспектів і компонентів) та інтеграція з зовнішньою реальністю (соціальною, етнічною, культурною). Арт-терапія є методологічною базою, яка об'єднує і досягнення наукової думки, і досвід мистецтва, інтелект людини та її почуття, рефлексію і діяльність. За допомогою арт-терапії можна як ставити виховні та психокорекційні завдання, так і розвивати власне творче ставлення до дійсності – до навчання, спілкування, сімейного дозвілля [1].

У зарубіжній психотерапії виділяють чотири основних напрямки в застосуванні арт-терапії:

- використання для корекції вже існуючого твору мистецтва шляхом аналізу та інтерпретації (пасивна арт-терапія);
- спонукання учасників до самостійної творчості, при цьому творчий акт розглядається як основний корекційний фактор (активна арт-терапія);
- одночасне використання першого і другого принципів;
- акцентування ролі самого психотерапевта, його взаємини з учасником в процесі навчання його творчості [1].

Е. Шахбазова виділяє наступні принципи роботи в арт-терапії:

1. Цілісність. Людина – цілісна система: тіло-розум-душа і організм – навколишнє середовище. Будь-яка зміна на одному з рівнів відбивається на інших. Працюючи з людиною, ми працюємо з її цілісністю або над її цілісністю.

2. Потрійні відносини. Терапія мистецтвом – це відносини між терапевтом – клієнтом – об'єктом творчості. Творчий процес завжди організований так, що хтось запитує, спостерігає і бере участь. Будь-який об'єкт, створений під час терапії, виникає, щоб на нього можна було дивитися, отримувати відповіді, знаходити резонанс.

3. Розширення картини світу. Блокування енергії може виникати через ригідні, віджилі своє моделі поведінки. Якщо ситуація змінилася, а дії залишилися колишніми, вони вже не ефективні. І це, безумовно, обмежує можливості індивіда. Творча діяльність сприяє виходу зі стану однобічності та обмеженості, пропонуючи нові можливості вибору, творчі шляхи зміни.

4. Компетентність клієнта. Підтримка віри у власні сили, в особисту компетентність і гідність. Повага компетентності клієнта.

5. Процесуальність. Надання потрібної уваги до тих прихованих процесів, які плинуть паралельно зазначеній темі. Як правило, ці течії мають безпосереднє відношення до основної мети, проте можуть бути важливішими у теперішній момент. Орієнтир на наміри клієнта, враховуючи, так само і такі течії, які апріорі вважаються не випадковими [2].

Діагностичні та оціночні процедури в арт-терапії засновані на визнанні несвідомого і того, що образи є його природною «мовою». Певна інформація може бути засвоєна свідомістю лише завдяки її передачі за посередництвом лише образів. У процесі формування і створення візуальних образів відбувається поживлення спогадів і фантазій, і клієнт часто не усвідомлює, який психологічний зміст розкривається в образах. Це відбувається тому, що інформація, котра трансформується крізь призму образів, не піддається цензурі свідомості. У тих випадках, коли переживання не можна вербалізувати через їх зв'язок з тим періодом розвитку, коли мова ще не була сформована, або через перенесену психічну травму, образотворчі засоби забезпечують доступ до цих переживань. На основі існуючих досліджень можна виділити такі аргументи на користь ефективності використання образів у консультуванні:

- образи дозволяють виражати почуття, вони також викликають різноманітні емоційні реакції і слугують психологічним змінам;

- символічні образи стосуються і свідомого, і несвідомого рівнів психічної діяльності, забезпечують доступ до довербальних форм психічного досвіду;

- допомагають у розкритті проблемного психологічного матеріалу та подоланні захистів;

- техніки спонтанної та спрямованої уяви забезпечують психологічні зміни навіть за відсутності інтерпретацій;

- образи зачіпають минулий і реальний досвід, а також дозволяють виражати уявлення про майбутнє;

- нові ситуації та моделі поведінки можуть бути змодельовані і програні в образній формі, перш, ніж вони знайдуть своє вираження в реальній поведінці і будуть осмислені;

– образи дозволяють висловлювати ті думки і почуття, які важко висловлювати в словах, а також сприяють абстракції;

– сприймання та переробка образної інформації мають рівну цінність й доповнюють одне одного;

– водночас, вони можуть здійснюватися на різних рівнях психічної діяльності; іноді переробка візуальної інформації може ускладнювати чи порушувати сприймання [3].

Арт-терапія створює можливість для клієнта висловити свої емоції, почуття за допомогою ліплення, малювання, музичного мистецтва та інших творчих засобів. Переживаючи образи, людина знаходить свою цілісність, неповторність та індивідуальність. Окрім того, в процесі арт-терапії можуть бути застосовані інші форми мистецтва: тілесні імпровізації, театральні постановки, літературна творчість. Таким чином, за свідченням І. Бабій, досягається мета:

– вираження клієнтом емоцій і почуттів, пов'язаних з переживаннями своїх проблем, самого себе;

– активний пошук особистістю нових форм взаємодії зі світом;

– підтвердження своєї індивідуальності, неповторності і значимості;

– підвищення адаптивності в постійно мінливому світі (гнучкості) [4].

Методи арт-терапії можуть бути адаптовані до проблем різного характеру, починаючи від вирішення питань психологічної та соціальної дезадаптації і закінчуючи розвитком внутрішніх ресурсів, потенціалу особистості, а тому є універсальними і дозволяють працювати з різними категоріями клієнтів практичного психолога. Арт-терапія – це сукупність психологічних методів діяльності, здійснюваних в контексті образотворчої діяльності клієнта. Спектр використання арт-терапевтичних методів і технік в психологічному консультуванні дуже широкий.

Розглянемо психологічні особливості використання арт-терапії в процесі реалізації основних функцій практичного психолога:

1) діагностична – це встановлення психологічного діагнозу в процесі вивчення особливостей сім'ї, групи, особистості, виявлення рівня і спрямованості на них мікросередовища;

2) прогностична – це програмування та прогнозування процесу виховання і розвитку особистості, діяльності всіх суб'єктів виховання, надання допомоги у саморозвитку та самовихованні особистості, визначення перспектив розвитку особистості в процесі соціалізації на основі аналізу соціальної та психолого-педагогічної ситуації;

3) організаційно-комунікативна – це сприяння включенню суб'єктів в процес соціального виховання;

4) психокорекційна – це здійснення психокорекції емоційних станів; посилення або фокусування позитивних впливів, нейтралізація або переключення негативних впливів; здійснення корекції самооцінки;

5) психолого-педагогічна підтримка – це надання кваліфікованої психолого-педагогічної допомоги клієнтові в саморозвитку, самооцінці, самоствердженні, самореабілітації, самоорганізації, самореалізації;

6) психотерапевтична – це турбота про душевну рівновагу особистості, її почуття, переживання; здійснення вербального та невербального впливу на емоційну сферу; надання допомоги в розв'язанні міжособистісних та внутрішньо особистісних конфліктів, зняття депресивного стану;

7) реабілітаційна – це організація системи заходів щодо психолого-педагогічної реабілітації та підтримки осіб, які відчують соціально-економічні, професійні та інші складнощі в системі суспільних, сімейних, особистісних та інших сферах, що викликають різні форми соціальної дезадаптації;

8) фасилітативна – це здійснення психолого-педагогічної діяльності у ролі посередника, помічника – фасилітатора [5].

Сучасна арт-терапія – це пластичний, активний напрям, що розвивається та напрям, який постійно розширює сферу свого застосування. Сучасна арт-терапія не має обмежень і протипоказань, вона завжди ресурсна і екологічна у плані її застосування. Сьогодні вона з успіхом використовується у психології та педагогіці, соціальній роботі та у бізнесі. Методика арт-терапії ґрунтується на переконанні в тому, що внутрішнє «Я» людини трансформується у візуальні матеріалізовані символічні образи або специфічні конструкти художньої творчості кожного разу, коли вона спонтанно, особливо не задумуючись над тим, що має вийти у кінцевому результаті, – пише картини, малює, ліпить, створює скульптуру тощо. Існує думка, що образи художньої творчості відображають зміст підсвідомих процесів, включаючи внутрішні конфлікти, страхи, нав'язливі думки, спогади дитинства, сновидіння тощо.

Арт-терапія відкриває простір для творчих пошуків психолога, адже сприйняття і переробка образної інформації мають рівнозначну цінність і доповнюють одна одну. Кращого інструменту, ніж казка, малюнок, гра, розповідь, людство ще не вигадало. Методи арт-терапії допомагають формувати особистість, її світогляд, життєві стратегії та сценарії, навчаючи людину бути творцем власного життя.

Основною метою арт-терапії в процесі здійснення психологічної практики є гармонізація внутрішнього стану клієнта, відновлення його здібності знаходити оптимальні шляхи виходу з критичних ситуацій, продовження життя в стані рівноваги.

Основні методи арт-терапії, які можуть використовуватися практичним психологом в його діяльності, зокрема в індивідуальному, груповому та сімейному консультуванні.

1. Ізотерапія. Ізотерапія дозволяє клієнтові відчутти й зрозуміти себе, виразити свої думки та почуття, звільнитися від негативних переживань. Цей метод є не лише відображенням у свідомості клієнтів оточуючої та соціальної дійсності, але і її моделювання. Зазначений метод можна використовувати з різними категоріями клієнтів, особливої актуальності він набуває в роботі з дітьми, оскільки малювання сприяє узгодженню міжпівкульових взаємозв'язків, активізації конкретно-образного мислення, пов'язаного з роботою правої півкулі й абстрактно-логічного, за яке відповідає ліва півкуля.

Основні функції ізотерапії: дослідження почуттів, ідей, явищ, подій, розвитку навичок міжособистісної взаємодії, формування адекватної самооцінки та впевненості в собі.

2. Мандалотерапія. Мандалотерапія є однією з технік ізотерапії, що полягає у створенні циркулярних композицій – мандал. Поняття «мандала» має санскритське походження і означає «магічне коло». Створюючи мандалу, клієнт підсвідомо створює символ власної особистості, який допомагає йому зрозуміти себе, чого він вартий, допомагає звільнитися від почуття напруженості, досягти своєї цільності.

Основні функції мандалотерапії: допомагає клієнтові стимулювати основні джерела енергії, що знаходяться на глибинних пластах розуму, здійснювати процеси саморегуляції, встановити зв'язок із самим собою.

3. Казкотерапія. Казкотерапія – це метод арт-терапії, який використовує казкову форму для інтеграції особистості, розвитку творчих здібностей, розширення свідомості, удосконалення способів взаємодії з оточуючим світом. Концепція цього методу заснована на ідеї цінності метафори як носія інформації.

Основні функції казкотерапії: викликають інтенсивний емоційний резонанс, а їх образи звертаються одночасно до двох психічних рівнів – свідомості і підсвідомості, що створює особливі можливості в процесі комунікації; вони є платформою для формування «морального імунітету» (здатність особистості до протистояння негативним впливам духовного, ментального та емоційного характеру, що надходять із соціуму) і підтримки «іммунної пам'яті»; повертають клієнта в стан цілісного сприйняття світу; активізують творчий потенціал, передають знання про світ і людські взаємовідносини.

4. Музикотерапія. Музикотерапія – це контрольований процес використання звуків та музики; діяльність, яка містить відтворення, фантазування, імпровізацію за допомогою людського голосу та вибраних музичних інструментів чи прослуховування спеціально підібраних музичних творів.

Основні функції музикотерапії: подолати психологічний захист – заспокоїти чи навпаки активізувати, налаштувати; допомагає розвинути комунікативні та творчі можливості клієнта, пережити катарсис; підвищують самооцінку на основі самоактуалізації; сприяють реагуванню почуттів; розвивають емпатійні здібності; підвищують соціальну активність; полегшують формування нових взаємовідносин і установок тощо.

5. Танцювальна терапія. Танцювальна терапія – це психотерапевтичне використання танцю і рухів як процесуальної дії, що сприяє інтеграції емоційного та фізичного стану особистості. Ця техніка застосовується в роботі з клієнтами, що мають емоційні розлади, порушення спілкування і міжособистісної взаємодії. При творчому підході до рухів під музику танок набуває експресивності, яка дозволяє вивільнити почуття та дослідити приховані протиріччя, що можуть бути причиною психічного напруження. Цей метод дуже ефективний у груповій роботі, оскільки на підсвідомому рівні утворює замкнутий стійкий комплекс – «магічне коло» (спільна діяльність учасників).

Основні функції танцювальної терапії: поглиблення усвідомлення членами групи власного тіла та можливостей його використання, що не лише покращує

фізичний, емоційний стан учасників, але й слугує розвагою; посилення почуття власної гідності у членів групи шляхом формування у них більш позитивного образу тіла; створює умови для творчої взаємодії; підвищує рухову активність, забезпечує соціотерапевтичне спілкування; забезпечує отримання діагностичного матеріалу для аналізу поведінкових стереотипів клієнтів та його самопізнання; пошук аутентичних шляхів розвитку.

6. Ігрова терапія. Ігрова терапія – це психокорекційне використання гри, що здійснює вплив на розвиток особистості, сприяє створенню міцних взаємовідносин між членами групи, допомагає зняти стан тривожності, підвищує рівень самооцінки, дозволяє перевірити себе в різноманітних ситуаціях спілкування, оскільки, як відомо у процесі гри знімається небезпека соціально значущих наслідків.

Основні функції ігрової терапії: полегшує емоційний стан клієнта; допомагає усвідомити і прийняти свою «внутрішню дитину»; розвиває почуття самоцінності; здібності до емоційної саморегуляції; сприяє відновленню довіри до світу; здійснює корекцію і профілактику поведінкових проблем та відхилень, а також сприяє розвитку творчого потенціалу особистості.

7. Пісочна терапія. Пісочна терапія – це один із психокорекційних, розвиваючих методів, спрямованих на розв'язання особистісних проблем через роботу з образами особистої та колективної підсвідомості. Основна мета цього методу – допомогти клієнтові досягти ефекту самоцілення за допомогою спонтанного творчого вираження особистісного та колективного підсвідомого, включення його у свідоме; посилення здатності до самодетермінації та саморозвитку.

Основні функції пісочної терапії: гармонізувати внутрішній світ; відпрацювати психотравмуючі ситуації на символічному рівні; відреагувати негативний емоційний досвід у процесі творчого самовираження; розширити внутрішній досвід за рахунок усвідомлення глибинних рівнів психіки, зокрема архетипічного, закріплення свідомого «Я» тощо.

8. Фототерапія. Фототерапія – це метод терапевтичного впливу, заснований на застосуванні фотографій або слайдів для вирішення психолого-педагогічних проблем, а також для розвитку й гармонізації особистості. У процесі здійснення консультування клієнтів можна користуватися такими техніками: особисті колекції клієнта (фотокартки, зроблені клієнтом, або фото, які йому просто подобаються); робота з фотографіями клієнта, зробленими іншими особами (клієнт виступає суб'єктом зйомки для подальшого дослідження власного портрету); робота з автопортретом клієнта (ефективна при роботі з проблемою адекватної самооцінки, упевненості в собі); робота із сімейним/біографічним альбомом (фотознімки з сімейного архіву); робота з фотопроекціями (формування спонтанної, першочергової думки про фотокартки в процесі її перегляду чи створення; проекція – корисний інструмент, що дозволяє клієнту зрозуміти власний спосіб сприйняття оточуючої реальності).

Основні функції фототерапії: звільнення особистості від помилкових для неї конструктів і створення більш органічної системи, що є відбиттям реальності; рефреймінг – сприйняття особистістю себе по новому завдяки перенесенню в

події чи умови, що в реальності не мали місця; експресивно-катарсична функція передбачає, що особистість може самостійно створювати знімки, які відображають її емоційний стан; стимулююча функція пов'язана з тим, що при створенні і сприйнятті фотознімків відбувається активізація сенсорних систем (зору, кінестетики, тактильної чутливості тощо).

9. Метафоричні асоціативні карти. Метафоричні асоціативні карти створюють атмосферу безпеки та довіри. Простота застосування цього інструменту дозволяє практичному психологу використовувати його для вирішення міжособистісних конфліктів клієнтів, дослідження сімейних систем, побудови генограми, моделювання та дослідження будь-яких процесів у майбутньому; формування позитивного мислення; здійснення самоаналізу та саморозвитку; подолання стресових станів клієнтів; робота зі страхами тощо.

До головних особливостей зазначеної техніки належать:

- обхід раціонального мислення, зняття захисту й опору (образ виступає первинним явищем у формуванні свідомості особистості, тому звернення до нього (образу) інтернаціонально за допомогою карт спрацьовує для осіб будь-якого віку, статі, ментальності, рівня інтелектуального розвитку);

- створення діалогу між зовнішнім і внутрішнім світом (на підсвідомому рівні особистість пам'ятає все, що з нею відбувалося, однак не завжди усвідомлює це; слідом за образом спливають асоціації, пов'язані з ним у підсвідомості, що дозволяє переглянути внутрішній «фотоальбом» клієнта; карти виконують роль пускового механізму у світ уяви, дозволяють створити безпечне екологічне поле для діалогу між зовнішнім і внутрішнім світом клієнта);

- реконструкція подій (реконструкція психотравмуючих подій на картах дозволяє уникнути додаткової ретравматизації особистості, запускає її внутрішні процеси самоцілення, створює безпечний контекст пошуку і моделювання вирішення, активізує процеси пошуку власного унікального шляху виходу з кризової ситуації).

Основні функції метафоричних асоціативних карт: створюють атмосферу безпеки та довіри; дозволяють швидко і наочно отримати необхідний об'єм інформації для якісної роботи з клієнтом і діагностувати його проблему; дозволяють моделювати процеси минулого та майбутнього, працюючи з лінією часу; дозволяють звернутися до проблеми клієнта через метафору, уникаючи тим самим додаткового дискомфорту та травматизації; дозволяють клієнту вербалізувати проблемну ситуацію (проговорення та усвідомлення почуттів і переживань); запускають внутрішні механізми самоцілення тощо [5].

Основною особливістю арт-терапії, порівняно з іншими засобами психологічного впливу, є її тріадичність: замість звичної діади «психолог – клієнт» маємо тріаду «психолог – творчий продукт – клієнт», де експресивний продукт несе важливі повідомлення індивіда, і відповідно, робить психотерапевтичний альянс «психотерапевтичним трикутником».

Проаналізувавши психологічні особливості арт-терапії, як методу роботи, можна виділити основні її переваги:

- створює позитивний емоційний настрій у процесі консультації;

- полегшує процес комунікації з членами сім'ї, сприяє створенню відносин взаємного прийняття, емпатії;
- зміцнює культурну ідентичність дитини;
- дозволяє звернутися до тих реальних проблем або фантазій, які з яких-небудь причин важко обговорювати вербально;
- дає можливість на символічному рівні експериментувати з різними почуттями, досліджувати і виражати їх в соціально прийнятній формі;
- розвиває почуття внутрішнього контролю;
- створює умови для експериментування з кінестичними і зоровими відчуттями, стимулюють розвиток сенсомоторних умінь;
- сприяє творчому самовираженню, розвитку уяви, естетичного досвіду;
- підвищує адаптаційні можливості людини до повсякденного життя;
- знижує втому, негативні емоційні стани та їх прояви;
- ефективна в корекції різних відхилень і порушень особистісного розвитку, спираючись на здоровий потенціал особистості, внутрішні механізми саморегуляції і зцілення;
- дозволяє будувати відносини з дитиною на основі любові і взаємної прихильності і тим самим компенсувати їх можливу відсутність в батьківському домі [6].

Арт-терапія – це один з напрямків терапії мистецтвом або терапії творчим самовираженням. Даний метод дозволяє експериментувати з почуттями, досліджувати і виражати їх на символічному рівні. Арт-терапія все частіше розглядається як інструмент прогресивної психологічної допомоги клієнту, що сприяє формуванню здорової та творчої особистості, реалізації на практиці таких функцій соціалізації особистості, як адаптаційна, корекційна, мобілізуюча, регулятивна, реабілітаційна та профілактична. Основна відмінність арт-терапії від інших форм психотерапевтичної роботи полягає в використанні невербального спілкування як основного способу донесення інформації до інших людей. В даний час, спостерігається активний розвиток методу арт-терапії, з'являються нові напрямки, що відображають зміни, що відбуваються в психології сучасної людини і в суспільстві в цілому [7].

Системно-організаційний процес в рамках консультування і арт-терапії, застосованих на основі запитів, допомагає клієнтові усвідомити свої проблеми і знайти шляхи вирішення. Використання методу арт-терапії дозволяє сформувати позитивну установку по відношенню до навколишнього світу, набути навичок вибору і прийняття рішень, навчитися адекватним способам реагування в проблемних і стресових ситуаціях, що в свою чергу позитивно впливає на особистісний розвиток клієнта.

Виділяють основні стадії арт-терапевтичного процесу:

- відтворення (згадування подій і наступне поширення інформації);
- пригадування – когнітивний образ (знаю, що ...);
- реконструкція (емоційна включеність в творчий процес, в спогади; емоційні переживання);
- повторне переживання (емоційне вираження минулих подій);

– вирішення (сила, довіра, встановлення зв'язку між існуючою проблемою і іншими подіями).

Методи і прийоми арт-терапії в психотерапевтичному контакті набувають каталізаторного значення, що полегшує взаємодію із клієнтом. Певна інформація може бути засвоєна свідомістю лише завдяки її передачі за посередництвом образів. Закордонні науковці визначають аргументи на користь ефективності використання образів у консультуванні: образи дозволяють виражати почуття; вони також викликають різноманітні емоційні реакції і слугують психологічним змінам; символічні образи стосуються як свідомого, так і несвідомого рівнів психічної діяльності; допомагають у розкритті проблемного психологічного матеріалу та подоланні захистів; техніки спонтанної та спрямованої уяви забезпечують психологічні зміни навіть за відсутності інтерпретацій.

Процес формування і створення візуальних образів стимулює поживлення спогадів і фантазій, адже людина часто не усвідомлює, який психологічний зміст у них розкривається. Для консультативної роботи важливе положення, що інформація, яка трансформується крізь призму образів, не піддається цензурі свідомості. Водночас образи стосуються минулого і реального досвіду, а також дозволяють виражати уявлення про майбутнє: нові ситуації можуть бути змодельовані і програні в образній формі до того, як вони знайдуть своє вираження в реальній поведінці і будуть осмислені.

Отже, арт-терапевтичні засоби забезпечують доступ до переживань у випадках, коли їх неможливо вербалізувати, наприклад, через перенесену психічну травму [1].

Арт-терапія – це один із самих м'яких і в той же час глибоких методів в арсеналі психологів. Малюючи, займаючись ліпленням чи описуючи в літературній формі свою проблему або настрій, клієнти отримують закодоване послання від самих себе, з власної підсвідомості. Форма, колір, розмір і багато інших характеристик продуктів творчості можуть розкрити дійсні, глибинні бажання, страхи, надії, справжнє ставлення до когось або чогось. Крім надання можливості клієнту зрозуміти самого себе, арт-терапія спроможна допомогти змінити щось у житті в бік гармонізації, розвитку глибинної впевненості в собі, підвищення гнучкості мислення і сприйняття [2].

Арт-терапія – це спеціалізована форма психотерапії, заснована на мистецтві, в першу чергу на образотворчій та творчій діяльності. Основна мета арт-терапії полягає в гармонізації розвитку особистості через розвиток здатності самовираження і самопізнання. Найважливішою технікою арт-терапевтичного взаємодії є техніка активної уяви, спрямована на те, щоб зіштовхнути лицем до лица свідоме і несвідоме і примирити їх між собою за допомогою ефективної взаємодії. Арт-терапія може використовуватися як у вигляді основного методу, так і в якості одного з допоміжних методів.

Терапія мистецтвом є посередником у спілкуванні клієнта й терапевта на символічному рівні. Образи художньої творчості відображають усі види підсвідомих процесів, зокрема страхи, мрії, конфлікти, спогади. Отже, арт-терапія сприяє самовираженню, розширенню суб'єктивного досвіду людини, самопізнанню, внутрішній інтеграції особистості (різних компонентів і

аспектів), допомагає інтеграції із зовнішньою реальністю (етнічна, культурна, соціальна).

Виділяють два основні механізми психологічного впливу, які характерні для методу арт-терапії. Перший механізм полягає в тому, що мистецтво дає змогу в особливій символічній формі реконструювати конфліктну травматичну ситуацію і знайти її вирішення шляхом переструктурування цієї ситуації на основі креативних здібностей суб'єкта. Другий механізм пов'язаний із природою естетичної реакції, що дає змогу змінити дію афекту «від болісного до такого, який приносить насолоду» [4].

Отже, арт-терапевтичні техніки мають широкі можливості використання в індивідуальному і груповому консультуванні як із дітьми, так і з дорослими. Професійне використання таких методів сприяє розширенню застосування дієвих засобів у роботі психолога, створює позитивний терапевтичний ефект для клієнта, надихаючи його на вирішення проблем та складних життєвих ситуацій.

Список літератури

1. Бабій І.В. Теорія і практика арт-терапії: навчально-методичний комплекс / І.В. Бабій. – Умань, Алмі – 2014. – 75 с.
2. Василевська О.І., Дворніченко Л.Л. Методи арт-терапії в консультуванні // Теорія і практика сучасної психології. – № 1. – Т.1. – 2019. – С. 145-149.
3. Крижановська З.Ю. Арт-терапевтичний досвід у роботі психолога-консультанта // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Науковий вісник. Випуск 1. – 2013. – С. 74-84.
4. Олійник І.В. Арт-терапія як одна з інноваційних психолого-педагогічних технологій у професійній діяльності соціальних працівників // Науковий часопис НПУ ім. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. Випуск 61. – 2018. – С. 208-213.
5. Тарарина Е. Практикум по арт-терапии в работе с детьми / Е. Тарарина. – К., 2018. – 256 с.
6. Тарарина Е. Практикум по арт-терапии: шкатулка мастера / Е. Тарарина. – К., 2019. – 224 с.
7. Терлецька Л.Г. Психологія здоров'я: арт-терапевтичні технології: навчальний посібник для студ. вищ. навч. закл. / Л.Г. Терлецька. – Київ: Видавничий Дім «Слово», 2016. – 128 с.

ФЕНОМЕНОЛОГІЯ ПРИЧИН ТА НАСЛІДКІВ ОСТРАКІЗМУ В УМОВАХ СТУДЕНТСЬКОГО СЕРЕДОВИЩА

Назаревич Вікторія В'ячеславівна

к. псих. н., доцент

Рівненський державний гуманітарний університет

Остракізм в студентському середовищі виключається, ігнорується або опускається з соціальної взаємодії в рамках організаційних умов [2]. Наявні дослідження Howard M., Cogswell J. і Smith M., щодо остракізму в просторі ВНЗ свідчать про змішані висновки щодо його позитивних, негативних та нейтральних наслідків. Richman S. і Leary M. стверджують, що те, як відкинута особистість реагує, залежить від ряду малодосліджених факторів [3].

Остракізація в просторі студентської взаємодії розповсюджується на будь-який культуральний, національний та індивідуалістичний контекст, але деякі з них є більш вразливими, та можуть бути представленими, за допомогою статистичних даних. Вищі навчальні заклади, мають організаційну динаміку, де міжособистісні зв'язки та норми співпраці високо цінуються [4], а їх відсутність призводить до згубних наслідків [5].

Останні дослідження Bilal A., Fatima T. та Imran M., підкреслили важливість вивчення остракізму в конкретних академічних умовах і закликали до подальшого розгляду представленої теми [6].

Концептуальні вчення про остракізм в просторі освіти визнають роль контексту ефективності навчання студентів у поясненні наслідків остракізму [7], що робить актуальним розгляд теми, та вивчення причин та наслідків остракізації в студентській ланці суспільства.

Цільово-орієнтована рамка віктимізації, запропонована Aquino K. та Lamertz, K., передбачає, що пов'язані з жертвами характеристики та поведінка є одним із факторів, які можна використати для позначення характеристик та результатів асоціальної поведінки [1]. Розглядаючи нароби Howard M., що визначав корисність цієї теоретичної точки зору при вивченні концепції остракізму в ВНЗ, вказуємо, що природа жертви, а також специфічні фактори в контексті роботи формують індивідуальне пояснення, кожної особи причини остракізму та рівень впливу на її академічні досягнення [2].

Aquino K. і Lamertz K. розрізняють дві категорії жертв, які мають різні характеристики: жертви-провокатори та покірні жертви. За словами Aquino K. і Lamertz K., покірні жертви «надзвичайно пасивні, невпевнені в собі, часто відкидаються однолітками і не бажають захищатися від нападу». Такі індивіди стикаються з неповажливим та виключаючим ставленням через їх низький соціальний профіль та підтримку, як це пояснюють поведінкові теорії прийняття рішень [1]. Окремі особи розглядають витрати та вигоди, пов'язані з їх поведінкою, та виконують ті види діяльності, які є вигідними з точки зору

аналізу витрат та вигод, і цей аналіз допомагає їм обирати з доступних альтернатив [8].

Покірні жертви демонструють мінімальні прови асоціальної поведінки після кожної ситуації остракізації, тому остракізатори вважають таких осіб «легкою мішенню» неприйняття, оскільки їм доводиться стикатися з мінімальними несприятливими наслідками.

За результатами досліджень Aquino та Lamertz, жертви-провокатори викликають негативні афективні відповіді середовищі, оскільки їх дії викликають бажання інших помститися за них, що пояснюється теоріями норм. Соціальна норма визначається як стандартна поведінка, бажана від членів групи, і ці норми повинні сприйматися членами групи, як важливі для безперебійного функціонування колективу [1]. Через усвідомлену важливість учасники групи намагатимуться посилити ці норми в групі за допомогою штрафів та винагород. Така точка зору передбачає, що остракізм в академічних групах ініціюється як покарання проти членів спільноти, які їх порушують [9]. Остракізація як групова відповідь може бути наслідком девіантних порушень норм, що забезпечує цілісність колективу, але це також може бути реакцією на невідповідні порушення норм. Остракізуюча поведінка також може бути застосована для попередження небажаної поведінки, окремих учасників групового процесу.

Умови навчального простору визначають ризики та віддачу від вигнання інших. подібним чином академічна група має властиві риси для підтримки (перешкоджання) остракізму через пов'язані з ним позитивні та негативні наслідки, для ефективності співіснування та всіх членів групи. Крім того, фактори навколишнього середовища визнаються важливим тригером для пояснення інтенсивності остракізму. Переважно сприйняття соціального середовища та лідерство є джерелами для встановлення таких норм. Таким чином, сприйняття розуміння такої поведінки як нормативної є результатом несприятливих умов в групах ВНЗ [9].

Кліматичні аспекти власних інтересів та фаворитизації на основі незаслуженості також пов'язані із збільшенням випадків остракізму в академічних групах. Також, в деяких ситуаціях міжособистісного спілкування, створюється недостатній рівень послідовних стосунків між учасниками колективу, що провокує виникнення «холодного» клімату, який у минулому був пов'язаний з остракізмом в цій групі [10].

Остракізм в середовищі ВНЗ викликаний різними факторами, і його не можна узагальнити у всіх академічно-спеціалізованих середовищах та для всіх видів жертв. Спираючись на рамки віктимізації, ми стверджуємо, що характеристики жертви та специфічні умови перебування індивіда в групі відіграють ключову роль у поясненні причини остракізму.

Список літератури

1. Aquino, K. and Lamertz, K. (2004), "A relational model of workplace victimization: social roles and patterns of victimization in dyadic relationships", *Journal of Applied Psychology*, Vol. 89 No. 6, pp. 1023-1034.

2. Howard, M.C., Cogswell, J.E. and Smith, M.B. (2019), "*The antecedents and outcomes of workplace ostracism: a meta-analysis*", Journal of Applied Psychology, Advance online publication.
3. Richman, S.L. and Leary, M.R. (2009), "*Reactions to discrimination, stigmatization, ostracism, and other forms of interpersonal rejection: a multimotive model*", Psychological Review, Vol. 116 No. 2, pp. 365-383.
4. Bashir, I. and Khalil, U. (2017), "*Instructional leadership at university level in Pakistan: a multi variable based comparative study of leadership styles of heads of academic departments*", Bulletin of Education and Research, Vol. 39 No. 1, pp. 175-186.
5. Nasir, N., Khaliq, C.A. and Rehman, M. (2017), "*An empirical study on the resilience of emotionally intelligent teachers to ostracism and counterproductive work behaviors in context of the higher educational sector of Pakistan*", Global Management Journal for Academic and Corporate Studies, Vol. 7 No. 1, pp. 130-139.
6. Bilal, A.R., Fatima, T. and Imran, M.K. (2019), "*Why ostracized full-time faculty should not be labeled as "low performer"? A qualitative insight from higher education in Pakistan*", Journal of Applied Research in Higher Education, Advance online publication.
7. Robinson, S.L., O'Reilly, J. and Wang, W. (2013), "*Invisible at work an integrated model of workplace ostracism*", Journal of Management, Vol. 39 No. 1, pp. 203-231.
8. Tepper, B.J., Duffy, M.K., Henle, C.A. and Lambert, L.S. (2006), "*Procedural injustice, victim precipitation, and abusive supervision*", Personnel Psychology, Vol. 59 No. 1, pp. 101-123.
9. Hitlan, R.T. and Noel, J. (2009), "*The influence of workplace exclusion and personality on counterproductive work behaviors: an interactionist perspective*", European Journal of Work and Organizational Psychology, Vol. 18 No. 4, pp. 477-502.
10. Zimmerman, C.A., Carter-Sowell, A.R. and Xu, X. (2016), "*Examining workplace ostracism experiences in academia: understanding how differences in the faculty ranks influence inclusive climates on campus*", Frontiers in Psychology, Vol. 7, pp. 1-9.

ЗАДОВОЛЕННЯ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ПОТРЕБ ДИТИНИ-ДОШКОЛЬНИКА З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ ЗДОРОВ'Я

Пономарьова Валентина Леонідівна

викладач

Ізмаїльський державний гуманітарний університет

Захарченко Вікторія В'ячеславівна

студентка

Ізмаїльський державний гуманітарний університет

З появою в сім'ї дитини з обмеженими можливостями здоров'я (ОМЗ) виникає комплекс проблем, пов'язаних не тільки з вихованням нового члена сім'ї, але і з життям сім'ї в цілому. Психологічні, соціальні та матеріальні проблеми поступово накопичуються і можуть привести до розпаду сім'ї. Проблеми виховання в сім'ї дитини з ОМЗ відображені в дослідженнях Левченко І.Ю, Малер А.Р, Мастюкова Е.М, Ткачової В.В та інші.

Автори відзначають, що своєчасна психолого-педагогічна підтримка батьків дітей з ОМЗ сприяє зниженню напруженості в родині і повної реалізації її потенціалу.

У сучасному суспільстві немає структури, яка змогла б замінити сім'ю за рівнем психолого-педагогічного впливу на дитину і успішності його соціалізації в суспільстві, а це значить, що потенціал сімейного виховання заповнити неможливо.

Важливим перешкодою до реалізації можливостей сімейного виховання є психолого-педагогічна неграмотність батьків [2, с.128]. Зіткнувшись з необхідністю виховання неповносправної дитини, вони незабаром переконуються в тому, що їх досвіду і знань про виховання недостатньо, ті методи і прийоми, які дозволили їм виховати інших дітей, не дають бажаного результату.

Психологічна проблема усвідомлення батьками появи в сім'ї дитини з ОМЗ є актуальною в психології [3,с.63]. У психологічних дослідженнях виділені етапи сприйняття проблеми батьками, дано їх психологічні характеристики, оцінений виховний потенціал сім'ї на кожному етапі. Таким чином, позначені загальні проблеми і напрямки вдосконалення сімейного виховання дітей з ОМЗ.

Показано специфіку сімейного виховання, яка полягає в тому, що крім загальних проблем виховання дитини з ОМЗ в кожній родині виникають особливі умови і обставини, що не дозволяють повністю переносити досвід інших сімей. Вивчення особливостей кожної сім'ї є головною умовою організації повноцінного сімейного виховання дитини з ОМЗ. Одним з важливих умов сімейного виховання є задоволення потреб дитини з ОМЗ батьками і всіма членами сім'ї [4,с.79].

Одна з важливих функцій сім'ї - це задоволення суспільних, групових та індивідуальних потреб дитини. Задоволення індивідуальних потреб щодо дитини з проблемами в розвитку є першоосновою корекційно-виховального процесу. Успіх реалізації сімейної функції виховання залежить від виховного потенціалу, а він залежить від побутових умов, структури сім'ї, характеру відносин і усвідомлення членами сім'ї особливих потреб дитини з ОМЗ [1, с.12].

У дошкільних та шкільних освітніх організаціях для дітей з ОМЗ було проведено дослідження, спрямоване на вивчення особливостей сімейного виховання дітей даної категорії. Для аналізу загальної картини особливостей виховання дітей з ОМЗ в родині був використаний опитувальник для батьків.

Проведене дослідження дозволяє проаналізувати задоволення матеріально-побутових і духовних потреб дитини з ОМЗ (соціальні та особистісні потреби).

Для уточнення отриманих даних був застосований метод інтерв'ювання батьків. Його результати дозволили зробити висновки про те, що максимальне, некритичне задоволення всіх потреб дитини пов'язано з установкою батьків на проблеми виховання. Умовно можна розділити батьків на дві підгрупи.

У першій підгрупі, основними мотивами задоволення потреб дитини є почуття жалості до дитини, почуття своєї провини за відхилення в його розвитку, бажання бачити його щасливим. Головну психологічну установку батьків характеризує вислів одного з мам: «Моя дитина хвора, він нещасний, я для нього повинна зробити все, щоб він був щасливий». Ця установка заважає бачити дитину як індивідуальність, бачити особливості розвитку його когнітивної, емоційної і мотиваційної сфер.

Другу підгрупу батьків з задоволенням потреб дитини, у яких домінантою відносин до дитини є самоусунення від виховання: «візьми все, тільки не заважай». Виправданням такої позиції є висока завантаженість на роботі. Батьки говорять про те, що змушені приходити додому тільки ночувати, у них немає часу відпочити.

Переконати їх дуже складно, вони не бажають змінювати свої погляди. Особливістю уявлення батьків про дитину є те, що вони не бачать і не розуміють індивідуальність своєї дитини, не знають його особливості розвитку.

Є крайній прояв задоволення потреб дитини, в основі якого знаходиться апатія. Психологічна установка у таких батьків: «все марно». Подібне ставлення відзначено у батьків, які виховують дітей з порушенням інтелектуального розвитку. Ставлення в суспільстві до даної категорії дітей більш негативно, ніж до більшості інших, і батьки дуже болісно сприймають цей діагноз.

Ця внутрішня пасивна позиція не сприяє подоланню хронічного стресу батьків і повноцінному сімейному вихованню дитини з ОМЗ, психолого-педагогічної корекції його недоліків і підготовці до шкільного навчання [5, с.26].

Можна зробити висновок, що виділені групи батьків за типами виховання дітей з ОМЗ дошкільного віку в сім'ї не виконують такі функції сімейного виховання: корекційно-розвиваючу, що компенсує, реабілітаційну. Проведені дослідження ступеня задоволення потреб дитини в сім'ї і виділення типів сімейного виховання дозволять побачити проблеми батьків і розробити індивідуальні плани підтримки сім'ї у вихованні дитини з ОМЗ.

Список літератури

1. Виготський, Л. С. Вибрані психологічні дослідження / Л. С. Виготський. - М., 1956.
2. Калініна, С. В. Психологічний супровід сім'ї дитини з обмеженими можливостями здоров'я: метод. річок. / С. В. Калініна. - Великий Новгород, 2011 року.
3. Левченко, І. Ю. Психологічна допомога сім'ї, яка виховує дитину з відхиленнями у розвитку: метод. посібник / І. Ю. Левченко, В. В. Ткачова. - М., 2007..
4. Маллер, А. Р. Дитина з обмеженими можливостями: Книга для батьків. / А. Р. Маллер. - М.: Педагогіка - Прес, 2006.
5. Мастюкова, Є. М. Сімейне виховання дітей з відхиленнями у розвитку: навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів / Є. М. Мастюкова, А. Г. Московкіна; під ред. В. І. Селіверстова. - М.: Гуманит. изд. центр «ВЛАДОС», 2003.
6. Матейчек, З. Батьки і діти: кн. для вчителя / З. Матейчек. - М., 1992.

ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМ ІЗ ПТСР

Шкуратівська Владислава Василівна,
студентка магістратури
Київський університет імені Бориса Грінченка

Ткачишина Оксана Романівна,
кандидат психологічних наук, старший викладач
Київський університет імені Бориса Грінченка

Війна в Україні актуалізувала проблему посттравматичного стресового розладу (ПТСР). У військовослужбовців Збройних Сил України, які постраждали в результаті участі в збройному конфлікті спостерігаються психогенні розлади. Це вимагає оперативної оцінки їх стану, прогнозу розвитку розладів, проведення всіх можливих лікувальних і реабілітаційних заходів. В умовах, постійного зростання числа учасників бойових дій, проведення комплексу заходів з відновлювального лікування і подальшої соціальної інтеграції ветеранів антитерористичної операції в суспільство є одним із пріоритетних напрямків психологічної допомоги військовослужбовцям.

Посттравматичний стресовий розлад – це стан психічного здоров'я, спричинений жахливою подією – або переживанням. Симптоми можуть включати спалахи, кошмари та сильну тривогу, а також некеровані думки про подію. Більшість людей, які переживають травматичні події, можуть мати тимчасові труднощі з адаптацією, але з часом та належним доглядом за собою вони зазвичай стають кращими. Якщо симптоми погіршуються, тривають місяцями або навіть роками заважають повсякденному функціонуванню, то у людини може бути депресія [1].

Головним у розвитку ПТСР є те, що екстремальні події переходили межу звичайних людських переживань і вселяли жах, страх і відчуття безпорадності на все життя [2]. З огляду на те, що в організації медичної, психологічної, професійної та соціальної реабілітації учасників бойових дій на сьогодні немає єдиних методологічних підходів, а визначені тільки окремі напрямки теорії і практики з цієї проблеми, існує необхідність розробки оптимального варіанту проведення програми психологічної допомоги із профілактичними заходами.

Проблема синдрому ПТСР не тільки не має необхідного соціального середовища для успішного вирішення. Люди, які повернулися з війни, істотно відрізняються від інших. У них зовсім інша система моральних цінностей, інший рівень духовного розвитку, при якому загострюються інтуїтивні відчуття нещирості відносин, фальші, корисливих прагнень по відношенню до них, це підтверджує ряд дослідження вітчизняних науковців.

Перший систематизований опис симптомів, що з'являються внаслідок важких психічних травм і схожих на сучасні посттравматичні стани, було запропоновано J. Erichsen в 1867 році в роботі «Залізнична та інші травми нервової системи». До

таких симптомів він відніс розлади уваги і пам'яті, важкі сни з переживаннями травмуючої ситуації, душевного дискомфорту [3].

Великим розвитком у вивченні травматичного неврозу став період Другої Світової війни. А. Кардинер в 1941 році, досліджуючи дану проблему, назвав зміни, викликані стресом під час збройного конфлікту, хронічним військовим неврозом. Він включав в себе, на його думку, як психічні, так і вегетативні симптоми. Тобто, уявлення про механізми і характер впливу бойових дій на учасників значно розширився. Кардинер запропонував перший комплексний опис симптоматики даного порушення:

- збудливість і дратівливість;
- фіксованість на травмуючих обставинах минулих подій;
- схильність до агресії і нездатність керувати нею
- відхід від реальності;
- гостре реагування на раптові подразники [4].

Психологічна допомога – складова психологічної роботи, що спрямована на підвищення соціально-психологічної компетентності особистості і надання їй психологічної підтримки для успішного виконання службових завдань.

Програма психологічної допомоги ґрунтується на наступних вимогах: комплексність, диференційованість, етапність.

Базові принципи психологічної допомоги при ПТСР:

1. Безоцінчне прийняття пережитого досвіду та пов'язаних з ним спогадів, висловлювань особи з ПТСР. Травмовані можуть відчувати себе неповноцінними, обділеними, вони дуже обережно діляться своїми переживаннями, бояться будь-якої оцінки своїх дій та переживань.

2. Психолог має бути впевненим в тому, що всі прояви ПТСР у клієнта обумовлені природою травмуючої події. Такі самі зміни особистості можуть бути обумовлені іншими психопатологічними розладами та особливостями особистості.

3. Визнання усіх реакцій травмованих нормальними, такими, що забезпечують адаптацію до екстремальних умов зовнішнього середовища. Запевняючи в цьому клієнта, передаючи йому інформацію про його проблему, ви вже справляєте психотерапевтичний вплив і можете досягнути певних результатів.

4. Екстрене втручання психолога та його участь в організації певної підтримки постраждалому для його скорішого одужання. Мається на увазі встановлення емоційної підтримки близького оточення постраждалого, того, що Лінді назвав «травматичною мембраною навколо жертви».

5. Готовність до сильного впливу на спеціаліста процесу взаємодії з постраждалим, появи у психолога симптоматики ПТСР. Інколи виникає навіть терапевта з постраждалим, психологи ставали більш збудливими, неврівноваженими, формувалися захисні механізми їх психіки, емоційне вигорання. Сьогодні в зоні АТО пропонують роботу психологам (10 – 15 діб).

6. Використовування при роботі з клієнтом моделі психотерапевтичного альянсу: емпатія, терапевтична підтримка, партнерство, формування у пацієнта відчуття відповідальності за результати терапії.

7. **Готовність психолога до того, що пацієнт може його перевіряти, «тестувати».** Це перевірка на надійність, довіру, щирість, та пояснюється страхом постраждалого бути не зрозумілим психологом, піддатися критиці за ту чи іншу дію.

8. **Забезпечення індивідуальної переоцінки травматичного досвіду та його інтеграція в загальну систему цінностей клієнта.** Переосмислення травми на рівні поведінки та можливостей; на рівні цінностей; не рівні саморозкриття та самореалізації. Альтруїстичні схильності.

9. **Нормалізація психозахисної поведінки клієнтів, активізація адекватних егозахисних механізмів.**

10. **Орієнтація на виявлення реальних та потенціальних психологічних ресурсів клієнтів.** Переробка травми, вилікування від наслідків травми може бути достатньо тривалим. При цьому будь-який стрес може активізувати залишкові явища травматичного досвіду. Необхідно формувати самостійність клієнта в подоланні таких наслідків (повторних впливів інших стресів).

Отже, психологічна допомога – один із аспектів загального реабілітаційного процесу, який зосереджений на відновленні психічного стану постраждалої людини до здорового стану. Вона зосереджена на усуненні будь-яких фобій, тривог чи сумнівів у собі, що виникають внаслідок набуття фізичної травми, інвалідності або психологічних ушкоджень після тривалого перебування в екстремальних умовах. Психологічна допомога військовослужбовців, які не можуть або не мають змоги адаптуватися у мирному середовищі є не опцією, а необхідністю.

Історія стану ПТСР така ж тривала, як історія воєн, тому що це нормальна реакція психіки на середовище підвищеної небезпеки. Вперше дослідники звернули увагу на психологічні прояви цього розладу після Громадянської війни в США і називали це «ностальгія», «бойовий стрес», «бойова втома».

Література:

1. Превенция самоубийств: Руководство для работников пенитенциарной системы. - Одесса: ОНУ им. И.И.Мечникова, 2005; Женева: ВОЗ, 2000.-23 с.

2. Амбрумова А.Г., Тихоненко В.А. Диагностика суицидального поведения: Методические рекомендации. - М., 1980.

3. Ващенко Р.В., Сулицький В.В. Структура психологічного втручання після суїцидальної спроби // Психологія суїцидальної поведінки; Діагностика, корекція, профілактика. Зб. наук. пр. / За заг. ред. С.І. Яковейка. - К.: РВВ КІВС, 2000.

4. Дьяченко М.И. О подходах к изучению эмоциональной устойчивости / М.И. Дьяченко, В.А. Пономаренко / Вопросы психологии. – 1990. – № 1. – С. 106–113.

DETERMINATION OF FACTORS AFFECTING ON THE WEAR PROCESS OF CUTTING ELEMENTS OF EARTH-MOVING MACHINES

Shchukin Oleksandr

Ph.D., Associate Professor

Kharkiv National Automobile and Highway University

A significant share of failures of earthmoving machines (EMM) is caused by the failure of attachments [1]. At the same time, as evidenced by the data [1, 2, etc.], up to 90% of failures are due to rapid wear of the cutting elements of the working blades.

Factors influencing the process of wear of the cutting elements of the working blades of EMM can be divided into four groups [1]:

- physical and mechanical properties of soils, which include specific adhesion, particle size distribution, density, humidity, internal friction angle, specific resistance to soil cutting, the content of stony inclusions of different strengths and others;

- parameters of interaction of a cutting element with soil, namely speed of movement of a working blade, pressure, distance of cutting and movement of soils, and also a cutting angle;

- technological and design parameters of cutting elements of working blades of EMM (mechanical and chemical properties of materials, forms and the sizes of cutting elements);

- the level of maintenance and repair (restoration) of working blades (qualification of service personnel and quality of repair work).

The most important and requiring special attention is the fact that the working blades of the EMM are characterized by such a case of interaction of the surface of the part with the soil, in which the cutting elements develop a dense mass of compacted soil. It is a globular polydisperse system consisting of a filler and abrasive particles [2]. In this case, the latter, which are part of the soil, in most cases have a rounded shape and different strength: limestone 1500-2000 MPa, granite 2000-8000 MPa, quartz sand 8000-10000 MPa. Grains of quartz sand have the greatest strength. In this case, quartz, which is part of loams and sands and is their basis, has a hardness of 10,000 MPa, which in most cases exceeds the hardness of the material from which the working blades of the EMM are made. Thus, the abrasive particles have a higher hardness than the metal, which contributes to the destruction of the surface of the contacting cutting elements with such particles.

If we consider in more detail the soil with which the EMM works, then it can be seen that its heterogeneity manifests itself, first of all, due to the detection of various kinds of stony inclusions of small size, which most often have sharp edges. During the movement of the EMM, such edges collide with the working blades, as a result of which, at least, microcracks are formed, and an intensive development of plastic

deformation is observed. In this regard, it is necessary to single out shock-abrasive wear as one of the most significant reasons for the premature replacement of the working blades of the EMM. Among other things, the choice of material for the manufacture of cutting elements of the working blades of the EMM is very important. Indeed, in most cases, it is this factor that determines the durability (and, as a consequence, the wear resistance) of machine parts operating under conditions of increased wear. As noted above, loads during soil cutting also have a significant effect on the wear process (in this case, soil shear resistance). The load, in turn, determines the pressure in the contact zone between the cutting element and the ground. Due to the fact that they can be different, the process of wear, apart from other factors, depends on the value of the load and on the frequency of its change. As a result of research, it was established [1] that with a decrease in load by 10%, a decrease in wear by 20% is observed.

Currently, there are a wide variety of factors that intensify the process of wear of cutting elements EMM. It is worth noting that researchers do not have a single opinion on what factors have the greatest impact on the durability of working blades. For example, factors such as humidity, chemical activity of the soil do not have a significant impact on the wear process and are usually neglected [2]. In this case, only three factors have a fundamental influence, which include the average particle size, resistance to soil shear and the material properties of the cutting elements [1]. However, here, too, the opinion of researchers is divided. The author of [2] believes that the abrasive wear of the working blade is influenced by the structure of the metal components, the size and hardness of the abrasive particles, the speed of interaction of metal and soil, the pressure on the abrasive particle, etc. At the same time there are ambiguous contradictory opinions about influence of an angle and speed of cutting on intensity of wear of a working blade. Some researchers believe [3] that the angle and speed of cutting have no significant effect on the wear process and should be neglected, while others (for example, [2]) believe the opposite. Contrary to this statement, there is a dependence of the wear rate on the speed of the working blade. As a result of research [2], it was found that the speed of wear increases with increasing speed. In addition, in [1] it is noted that the wear process is greatly influenced by the loads arising during the movement of EMM. These loads are not constant and have different character (static, dynamic, etc.).

Thus, the wear of the cutting elements of EMM is quite a complex process, which depends on a large number of factors. It should be noted that in contrast to abrasive wear, previously considered to be dominant in the operation of the cutting elements of EMM, the most characteristic of the latter is shock-abrasive wear, taking into account the above factors. The influence of the simultaneous action of these factors on the process of wear of the working blades of EMM requires further detailed study.

References:

1. Reish, A. Increasing the wear resistance of construction and road machines, Moscow, 1986.
2. Venzel, Y., Orel, O., Schukin, O. Improving the quality of lubricants, fuels and tripods of machines, Kharkov, 2017.

3. V.V. Nichke, A.I. Ginger, E.A., “Patladyuk Influence of blunting of knives on operational properties of bulldozerstyuk”. Transport. Road and construction machines, Bulletin of the Kyiv State Pedagogical University, 37, pp. 47, 2006.

RESEARCH OF REGRESSION AND MODULAR TESTING OF WEB APPLICATIONS

Tvoroshenko Iryna,

Ph.D., Associate Professor

Kharkiv National University of Radio Electronics

Maksimenko Heorhii,

Master in informatics

Kharkiv National University of Radio Electronics

Regression testing is a type of testing that aims to verify changes made to an application or software environment (bug fixes, code merges, migration to another operating system, database, web server, or server applications) to confirm the fact that pre-existing functionality still works.

Both functional and non-functional regression tests can be performed. Typically, regression testing uses test cases written in the early stages of development and testing. This ensures that changes to the new version of the program do not damage existing functionality.

It is recommended to automate regression tests to speed up the further testing process and detect defects in the early stages of software development [1].

The main task of the regression testing stage is to implement a systematic process of processing changes in the code. After each modification of the program it is necessary to make sure that the functionality of the program was not affected by the modified code. If such an effect is detected, talk about a regression defect.

During regression testing, functionality that was not planned to change uses previously developed tests.

One of the purposes of regression testing is to ensure that, according to the code coverage criterion used (e.g., operator flow or data flow coverage criterion), the same level of coverage is guaranteed as when the program is fully retested. To do this, you need to run tests related to the changed areas of code or functionality [2].

Another goal of regression testing is to make sure that the program works according to its specification and that the changes do not lead to new errors in the previously tested code. This goal can always be achieved by re-running all regression set tests, but it is more promising to weed out tests in which the original data of the modified and old program do not differ [3].

Testing coincide with the types of conventional testing. We can talk, for example, about modular regression testing or functional regression testing. Another way to classify the types of regression testing relates them to the types of support, which in turn are determined by the types of modifications. There are three types of maintenance:

– Corrective maintenance, usually called error correction, is performed in response to the detection of an error that does not require a change in the specification of

requirements. When corrective maintenance is performed, diagnostics and correction of defects in the software are carried out in order to keep the system in working order;

- Adaptive maintenance is carried out in response to changes in the data or runtime environment. It is used when the existing system is improved or expanded and the specification of requirements is changed in order to implement new functions;

- Improving (progressive) maintenance includes any processing to improve the efficiency of the system or the effectiveness of its maintenance.

Consider an example of regression testing where two new button names (buttonName) were added to a web page as button elements, using the JS programming language and the Cypress framework (the application responsible for implementing test cases) to see if you can see them and whether you can click on them:

```
switch (buttonName) {
  case 'buttonName1':
    cy.get(this.button).contains(buttonName1).should('be.visible').click()
    break;
  case 'buttonName2':
    cy.get(this.button).contains(buttonName2).should('be.visible').click()
    break;
  default:
    console.log('No buttons available')
    break;
}
```

The check takes the buttonName as a parameter and for each of the two options checks whether there is a data button as a parameter, text as a name on the web page and whether it can be clicked.

The “this.button” constructs looks for a button on a button-unique HTML selector on a web page; the “break” construct allows you to exit the validation cycle of each parameter and move on to the next.

If neither of the first two conditions is done, the base condition with the text “No button data” will be implemented, indicating that the regression check failed and, as a result, the web application developers must check the correctness of the changes.

Modular testing – testing, the purpose of which is to check the performance of individual modules (functions or classes) [4].

Modular testing is the most common type of testing in testing small electronic systems.

Traditional definition of the concept of module from the point of view of testing: “module-component of the minimum size which can be independently tested in the course of verification of system” [5].

The main purpose of modular testing is to make sure that the requirements for a single module of the software system are met before integrating into the entire system. The modular testing solves four main tasks [6].

The modules to be tested are usually small in size, so modular testing is considered the simplest but very time consuming step of testing the entire system. However, despite the simplicity of implementation, modular testing has two main problems:

- Differences in the interpretation of the concept of modular testing;
- There are no uniform principles for defining a single module.

Thus, modular testing helps the tester to easily refactor at each stage of testing and at any time to analyze each of the modules for functionality.

For an example of implementing modular testing in program code, consider a case in which an automated test should check the ability to enter text in a text field and check its display in the field, then clear the field and check that the text has been deleted and then enter numbers and check that they are not displayed (the field can only accept letters). The program code is implemented using the JavaScript programming language and the Cypress framework.

Modular testing script using the program code:

```
function fillTextInput () {
  cy.get(this.textInput).fill ('Hello, world');
  cy.get(this.textInput).contains('Hello, world').should('be.visible');
  cy.get(this.textInput).clear();
  cy.get(this.textInput).fill ('12345');
  cy.get(this.textInput).contains ('12345').should('not.be.visible')
}
```

This software code implements a modular test of the ability of a text field to accept valid characters and not display invalid ones, which is a full-fledged test of a text field as a module.

For an example of the implementation of regression testing, it is possible to consider the following web applications:

- In applications that build models that can make the right decisions in terms of incomplete and unclear information and their use in computer systems [7];
- In applications that implement information preparation for decision-making on the construction of educational institutions in an area of high demand and developed infrastructure and provide an opportunity to determine the optimal and rational location of the required spatial objects [8, 9], and implement integrated data relevance criteria based on these calculated values;
- In computer vision applications that implement statistical estimation models in determining and classifying image relevance and implement integrated data relevance criteria based on these calculated values [10, 11].

Advantages of regression testing:

- The ability to track short-term changes in the application through regression tests;
- The ability to cover a significant part of the functionality in a relatively short period of time;
- The ability to find problems that lead to errors elsewhere in the system.

Disadvantages of regression testing:

- The need to run a full set of test cases after making changes to the application;

- The need for constant updating of test cases in accordance with minor changes in the functionality of the application;
- The possibility of test-dependent test cases.

Positive unpredictable results of modular testing include small changes in the application, which in the future, when adding new functionality can lead to significant errors. In this case, modular testing helps to quickly identify and eliminate future difficulties in the operation of the system.

Negative unpredictable results include the inability to adapt a set of test cases to significant changes in the application, which will require the writing of new software code.

Modular testing can be performed on many web applications:

- Geographic information web applications. Geographic information system is a new system of orientation in time and space; it includes modern methods of information processing and, at the same time, is accessible to most people. The use of geographic information systems allows at a qualitatively new level to provide an information base for almost all services and on this basis to provide solutions to technical, economic and a number of other problems. Geographic information system is widely used in the development and management of real estate [12];

- Web applications related to image recognition. The problem of recognizing structural images is relevant. This is a promising way to assess the similarity of objects. This approach provides simplicity of design and high reliability of decision-making. The main problem of effective description of characteristic features is the distortion of fragments of the analyzed objects. The reasons for changing the input data can be the action of geometric transformations, the influence of the background or noise. The problem of ensuring high-quality recognition requires the introduction of effective means of image processing. Methods of statistical modeling, granulation of data and fuzzy sets, detection and comparison of key points in the image, classification and grouping of data and simulation are used [13, 14].

- Web applications related to modeling of complex objects based on the rules of interpretation of the developed model using a tool for modeling and analysis of interacting processes [15, 16].

Advantages of modular testing:

- Breaking the system into small parts, which contributes to a deeper structural analysis;
- A short time to test a single module;
- In the process of modular testing, shortcomings in the integration of modules can be found and structural changes.

Disadvantages of modular testing:

- High probability of testing complex code;
- The expected test result is only approximate;
- Integration errors complicate the process of selecting modules as separate parts.

Unpredictable results in modular testing can be as follows:

- A positive unpredictable result can be found to improve the integration logic in order to increase the convenience of implementing a holistic system. Also, a positive

unpredictable result can be found when you need to add or remove certain modules to improve the system;

– A negative unpredictable result may be unrealistic expectations from testing modules, which lead to the formation of unrealistic test cases. Also a negative result can be a complex integration logic, which leads to the impossibility of separating individual modules.

References:

1. Кучеренко Є.І., Творошенко І.С., Анопрієнко Т.В. (2016) Моделювання та оцінювання станів складних об'єктів із застосуванням формальної логіки, *Системи обробки інформації*, 2, С. 76-82.

2. Tvoroshenko I., and Tkachenko D. (2020) Mechanisms of image classification based on descriptors of local features, *Abstracts of IV International Scientific and Practical Conference «Integration of scientific bases into practice»* (October 12-16, 2020). Stockholm, Sweden, pp. 443-448.

3. Gorokhovatskyi V., Rusakova N., and Tvoroshenko I. (2020) The application of image analysis methods and predicate logic in applied problems of magnetic monitoring, *Telecommunications and Radio Engineering*, 79(20), pp. 1801-1811.

4. Творошенко І.С. (2021) Технології прийняття рішень в інформаційних системах: навч. посібник. Харків: ХНУРЕ, 120 с.

5. Tvoroshenko I., and Dziubenko M. (2020) Modern methods of analysis of the movement scheme using video detection of vehicles, *Abstracts of V International Scientific and Practical Conference «Study of modern problems of civilization»* (October 19-23, 2020). Oslo, Norway, pp. 422-428.

6. Гороховатський В.О., Творошенко І.С. (2021) Методи інтелектуального аналізу та оброблення даних: навч. посібник. Харків: ХНУРЕ, 92 с.

7. Кучеренко Е.И., Творошенко И.С. (2003) Процессы принятия решений в сложных системах на основе нечетких интервальных представлений, *Вісник Національного технічного університету «ХПІ»*. Тематичний випуск: Системний аналіз, управління та інформаційні технології. Х.: НТУ «ХПІ», 1(7), С. 79-86.

8. M. Ayaz Ahmad, Irina Tvoroshenko, Jalal Hasan Baker, Liubov Kochura, Vyacheslav Lyashenko (2020) Interactive Geoinformation Three-Dimensional Model of a Landscape Park Using Geoinformatics Tools, *International Journal on Advanced Science, Engineering and Information Technology*, 10(5), pp. 2005-2013.

9. Творошенко І.С., Шевченко А.Р. (2018) Удосконалення просторової мережі навчальних закладів міста Северодонецька на основі геоінформаційного аналізу, *Системи обробки інформації*, 1, С. 46-52.

10. Кобилін О.А., Творошенко І.С. (2021) Методи цифрової обробки зображень: навч. посібник. Харків: ХНУРЕ, 124 с.

11. M. Ayaz Ahmad, Volodymyr Gorokhovatskyi, Iryna Tvoroshenko, Nataliia Vlasenko, Syed Khalid Mustafa (2021) The Research of Image Classification Methods Based on the Introducing Cluster Representation Parameters for the Structural Description, *International Journal of Engineering Trends and Technology*, 69(10), pp. 186-192.

12. Творошенко І.С., Табашник В.А. (2018) Розробка просторової моделі геоінформаційної підтримки людей з обмеженими можливостями, що

пересуваються на інвалідних колясках, у місті Харків, *Збірник наукових праць Харківського національного університету Повітряних Сил*, 1, С. 122-128.

13. Daradkeh Y.I., Gorokhovatskyi V., Tvoroshenko I., Gadetska S., and Al-Dhaifallah M. (2021) Methods of Classification of Images on the Basis of the Values of Statistical Distributions for the Composition of Structural Description Components, *IEEE Access*, 9, pp. 92964-92973.

14. Gadetska S.V., and Gorokhovatsky V.A. (2018) Statistical Measures for Computation of the Image Relevance of Visual Objects in the Structural Image Classification Methods, *Telecommunications and Radio Engineering*, 77(12), pp. 1041-1053.

15. Кучеренко Е.И., Корниловский А.В., Творошенко И.С. (2010) О методах настройки функций принадлежности в нечетких системах, *Системы управления, навигации и связи*, 1(13), С. 94-98.

16. Бодянский Е.В., Кучеренко Е.И., Творошенко И.С. (2004) О синтезе нечетких алгоритмов на основе композиции фрагментов правил и моделей, *АСУ и приборы автоматки*, 128, С. 19-28.

RESEARCH AND IMPLEMENTATION OF THE VIDEO STREAM TEXT RECOGNITION METHOD

Vechirska Iryna,

Doctor of Technical Sciences, professor
Kharkiv National University of Radio Electronics

Tymofieiev Oleksii,

Master in informatics
Kharkiv National University of Radio Electronics

One of the major design goals of our method was the ability to extract text from still images as well as video sequences. Therefore, in the case of video sequences, Spatio-temporal approaches to text detection were not an option, which treat the 3D input stream as such and detect the text directly in the 3D space. Instead, a tracking method treats the input stream as a temporal sequence of images and detects text on a frame by frame basis [1-3]. The detected text objects are tracked across several frames in order to create the text appearance, which is a result of the detection and the tracking process. In this article, we concentrate on static, non-moving text. A generalization of our work to simple, linear movement has been done by Marquis.

Apart from the detection itself, the additional temporal component in video sequences also leads to consequences and open questions concerning the usage of the detected appearance. The detected text forms a 3D object [4] with a temporal dimension, which cannot be recognized by OCR software directly, at least not by existing OCR technology (Figure 1). Several possible techniques may be considered:

- Choose a single frame out of all possible frames of the appearance. This is a technique, which has the disadvantage of losing the possible additional temporal information in the appearance;
- Use the 3D text object as it is and develops a new recognition algorithm which exploits the temporal information directly in order to increase recognition performance;
- Integrate the 3D appearance into a single 2D image, exploiting the temporal information in order to “clean up” the image and to create a single image of better quality;
- Apply the recognition algorithm to each of the frames in order to create a set of recognized text strings;
- Apply symbolic statistics to the set in order to create a single string with the most probable contents.

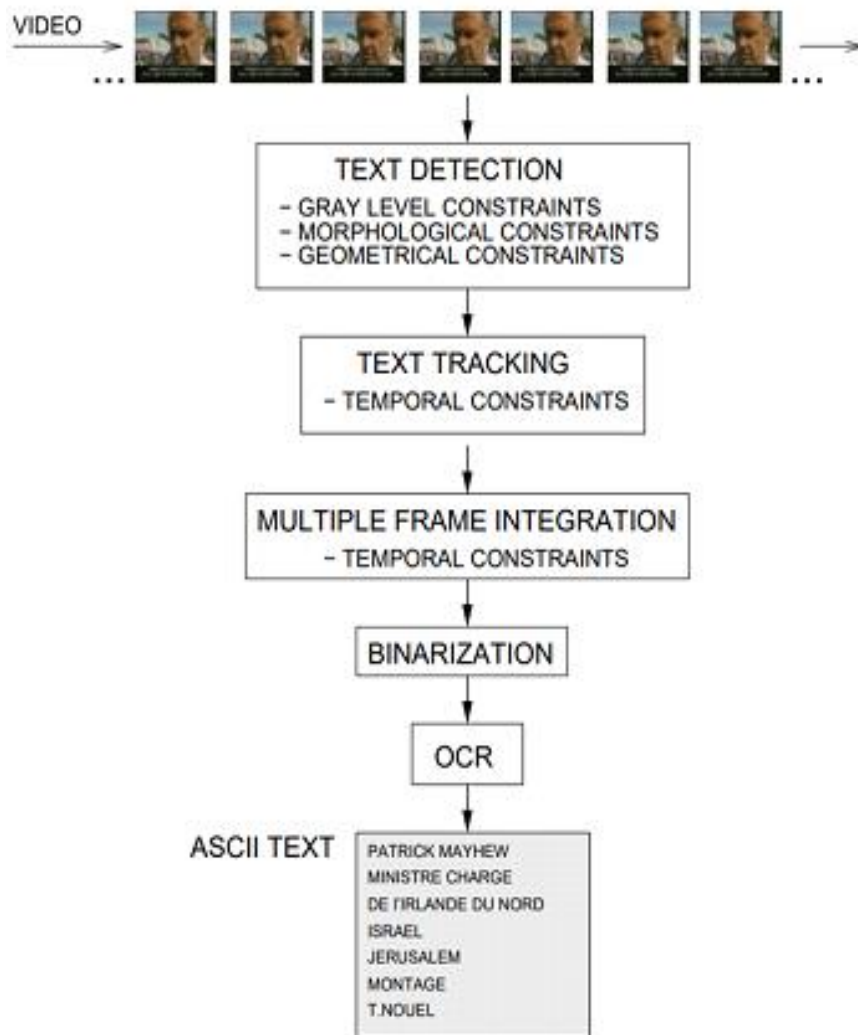

Figure 1. The scheme of our system

The first solution – choosing the text rectangle from a single frame for recognition – fails due to the miserable quality of most text taken from videos. At least some processing is necessary to enhance the image quality.

The second solution is beyond the scope of this work. The development of a new OCR technology needs a tremendous amount of engineering experience in order to find the necessary heuristics which allow these systems to obtain their excellent recognition performance. Instead, we apply commercial software, which delivers excellent results on scanned printed or faxed documents.

Unfortunately, commercial OCR software is not adapted to the type of data, which is why we chose the third solution: We integrate the text appearance into a single image of better quality, which is closer to the type of data expected by commercial OCR software.

Our research team also successfully worked on the fourth way to use the text appearance. An algorithm which uses new theoretical research on statistical processing of character strings done by our team is given in [5-7].

As already stated, the detection algorithm for still images is applied to each frame of the sequence separately [8]. The detected text rectangles are passed to a tracking step, which finds corresponding rectangles of the same text appearance in different

frames. From several frames of an appearance, a single enhanced image is generated and binarized, i.e. segmented into characters and background, before passing it to standard commercial OCR software. Text in videos has gray level properties (e.g. high contrast in given directions), morphological properties (spatial distribution, shape), geometrical properties (length, ratio height/length etc.) and temporal properties (stability) [9]. Our method makes use of these properties, starting from the signal and going sequentially to the more domain dependent properties. The final step (the character segmentation) results in a set of binary boxes containing text which need to be recognized by a classical commercial OCR system.

References:

1. Kobylin O., Gorokhovatskyi V., Tvoroshenko I., and Peredrii O. (2020) The application of non-parametric statistics methods in image classifiers based on structural description components, *Telecommunications and Radio Engineering*, 79(10), pp. 855-863.
2. Кобилін О.А., Творошенко І.С. (2021) Методи цифрової обробки зображень: навч. посібник. Харків: ХНУРЕ, 124 с.
3. Творошенко І.С. (2021) Технології прийняття рішень в інформаційних системах: навч. посібник. Харків: ХНУРЕ, 120 с.
4. M. Ayaz Ahmad, Irina Tvoroshenko, Jalal Hasan Baker, Liubov Kochura, Vyacheslav Lyashenko (2020) Interactive Geoinformation Three-Dimensional Model of a Landscape Park Using Geoinformatics Tools, *International Journal on Advanced Science, Engineering and Information Technology*, 10(5), pp. 2005-2013.
5. Гороховатский В.А., Передрий Е.О. (2009) Корреляционные методы распознавания изображений путем голосования систем фрагментов, *Радіоелектроніка. Інформатика. Управління*, 1(20), С. 74-81.
6. Gadetska S.V., and Gorokhovatsky V.A. (2018) Statistical Measures for Computation of the Image Relevance of Visual Objects in the Structural Image Classification Methods, *Telecommunications and Radio Engineering*, 77(12), pp. 1041-1053.
7. Gorokhovatskiy V.A. (2011) Compression of Descriptions in the Structural Image Recognition, *Telecommunications and Radio Engineering*, 70(15), pp. 1363-1371.
8. M. Ayaz Ahmad, Volodymyr Gorokhovatskyi, Iryna Tvoroshenko, Nataliia Vlasenko, Syed Khalid Mustafa (2021) The Research of Image Classification Methods Based on the Introducing Cluster Representation Parameters for the Structural Description, *International Journal of Engineering Trends and Technology*, 69(10), pp. 186-192.
9. Daradkeh Y.I., Gorokhovatskyi V., Tvoroshenko I., Gadetska S., and Al-Dhaifallah M. (2021) Methods of Classification of Images on the Basis of the Values of Statistical Distributions for the Composition of Structural Description Components, *IEEE Access*, 9, pp. 92964-92973.

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ВИГОТОВЛЕННЯ БОРОШНЯНИХ ВИРОБІВ ІЗ ПРИРОДНИМИ ЗАМІННИКАМИ ЦУКРІВ

Бандура Валентина,

д.т.н., професор

Національний університет біоресурсів та природокористування України,
Україна

Федоришин Альона,

студентка III курсу

Національний університет біоресурсів та природокористування України,
Україна

Більшість людей хотіли б сполучити користь для здоров'я з максимальним задоволенням смакових бажань і гарантією контролю своєї ваги. Причина в тім, що останнім часом в усьому світі загрозливо росте число людей з надлишковою масою тіла, що супроводжується збільшенням хронічних захворювань, таких як підвищений рівень холестерину, цукровий діабет, серцеві захворювання, високий кров'яний тиск, зниження життєвої енергії й ослаблення імунної системи. Тому найбільш перспективним напрямком зменшення вуглеводного навантаження на організм людини та економії цукру-піску є використання різних його замінників як природних так і штучних [1].

Якщо розглядати цукор, як необхідний інгредієнт для кондитерських виробів, то його можна замінити на продукт стевія, який не тільки корисніше, але ще й економніше. Представниками природних підсолоджувачів є стевіозид, глікозид, виділений з листків рослини стевії, гліцеризин – гліцеризинова кислота, яку одержують з коренів солодки голої. Широкого застосування у виробництві борошняних виробів отримав порошок із листя стевії, яка відрізняється низькою калорійністю, не токсична і не спричиняє побічних ефектів в організмі людини [2].

Було випечено вироби з пшеничного борошна першого сорту безопарним способом із заміною всієї необхідної за рецептурою кількості цукру порошком з листя стевії. Доза порошку стевії відповідала відсотку цукру за рецептурою відповідно до перерахунку за коефіцієнтом солодкості. Результати досліджень показали, що оптимальна доза стевії до маси борошна – 0,08 і 0,1 %. Таким чином, ми отримуємо борошняні вироби з малим вмістом цукру [3].

Якщо розглядати переваги стевії, то можна з упевненістю сказати, що в ньому міститься набагато менше калорій, що часом є перешкодою для багатьох ласунів. Більш того, стевія підтримує організм молодим, а також сприятливо впливає на необхідну кількість такого необхідного інсуліну в крові людини. Стевія ж являє собою єдиний і неповторний у своєму роді замінник цукру, який може по солодощі перевершувати смак цукру в 200-300 разів, але в той же час не містить жодної калорії в своєму складі. Крім цього, стевія має ряд корисних і цілющих

властивостей, серед яких важливе місце відведено підтримці імунітету, поліпшенню роботи печінки і щитовидної залози.

З метою заміни цукру використовують також і порошок із топінамбура. «Земляну грушу», так ще в народі називають топінамбур, відносять до популярної кормової, овочевої, технічної та лікувальної культури, цінність якої зумовлена передусім кількістю біологічно активних компонентів. За вмістом вітамінів В1, В2, С майже в 2,5 рази перевищує буряки, картоплю і моркву. В ньому більше заліза, кремнію, цинку, а співвідношення калію й натрію краще збалансоване, ніж у картоплі та моркві [4].

Особливо топінамбур виділяється високим вмістом інуліну (до 35 %) – ефективного компонента під час лікування атеросклерозу, цукрового діабету, ожиріння, різних інтоксикацій. Інулін та його похідні виводять з організму солі важких металів, отруту, радіонукліди. Істотна відмінність топінамбура від інших овочів – високий вміст білка (до 3,2 % сухої речовини).

Під впливом земляної груші знижується в'язкість крові внаслідок зменшення в плазмі концентрації фібриногену, поліпшуються обіг крові й еластичність судинних стінок, пластичні властивості еритроцитів, тромбоцитів, лейкоцитів. Порошок топінамбура – це інулін, що містить «домішки» пектинових речовин, клітковини, білкових речовин, поліоксикислот, вітамінів, комплексів макроелементів й мікроелементів, деяких інших природних компонентів, які зберігають свої біологічно активні речовини. Тому, доцільно його використовувати в кількості 4–6 % для виробництва борошняних виробів [4].

Отже виробництво борошняних виробів з дієтичними властивостями є актуальним. Усе більше споживачів стурбовані станом свого здоров'я, тому функціональна їжа із заданими властивостями, у тому числі борошняні вироби, що не містять цукри, стають важливими у раціоні харчування.

Існує чимало способів заміни цукрів на природній підсолоджувач виділений з листків рослини стевії. Стевія набула широкого застосування у виробництві борошняних виробів, відрізняється низькою калорійністю, не токсична і не спричиняє побічних ефектів в організмі людини.

Використовують також і порошок із топінамбура. Особливість топінамбура це високий вміст інуліну (до 35 %) – ефективного компонента під час лікування атеросклерозу, цукрового діабету, ожиріння, різних інтоксикацій.

Список літератури:

1. Технологія харчових продуктів функціонального призначення: монографія / М.І. Пересічний та ін. Київ: КНТЕУ, 2012. 567 с.
2. Адамчук Т.В. Стевія та підсолоджувачі на її основі. *Проблеми харчування*. 2012. №12. С. 57-60.
3. Сільченкова О. Стевія – медова рослина. *Науковий світ*. 2004. № 7. С.13–14.
4. Капрельянц Л.В., Іоргачова К.Г. Функціональні продукти: монографія. Одеса: Друк, 2013.312с.

СТАНОВЛЕННЯ ОРГАНІЧНОЇ ГАСТРОНОМІЇ У ПРАКТИЦІ СУЧАСНОГО РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА

Бровенко Тетяна Вікторівна,

кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри готельно-ресторанного та туристичного бізнесу
Київський національний університет культури і мистецтв

Сучасне бачення концепцій закладів ресторанного господарства полягає в тому, щоб бути на перетині ресторанної індустрії та органічного руху продуктів харчування. Європейська комісія підготувала План дій щодо розвитку органічного сегмента. Його мета - наростити виробництво, споживання органічних продуктів і збільшити частку органічних земель до 25% вже до 2030 року. В даний час близько 8,5% сільськогосподарських площ ЄС обробляються органічним способом. Згідно з прогнозами, при нинішніх темпах зростання до 2030 року ЄС досягне рівня 15-18% [1].

Варто зауважити, що в Плані дій пропонується ряд конкретних ініціатив, спрямованих на підвищення попиту і довіри споживачів. Вони включають в себе інформування та спілкування про органічне виробництво, просування споживання, стимулювання більш широкого використання органічних продуктів в закладах харчування, збільшення частки органічних продуктів в шкільному харчуванні.

Згідно з повідомленням ЄК, органічне виробництво дає ряд важливих переваг: на полях спостерігається на 30% більше біорізноманіття, органічно вирощувані тварини користуються більш високим ступенем благополуччя і приймають менше антибіотиків, органічні фермери отримують високі доходи, а споживачі точно знають, які страви вони отримують [2]. Мода на органічні продукти закономірно трансформується в моду на органічні ресторани.

В Україні, з усього обсягу продажів органічних продуктів 90% припадають на експорт і лише 10% — на внутрішній ринок [2].

Все більше гостей віддають перевагу органічному ресторану. Але сьогодні це нова світова звичка. У Європі поціновувачі органічних делікатесів вибирають Відень, який у рейтингу кращих для життя міст незмінно опиняється в трійці лідерів. Працює по п'ятницях і суботах ринок біопродуктів на площі Фраунг, і супермаркети Denn's і Basic Bio, і більш ніж 20 видів органічного морозива в Eis-Greissler, і перша в Європі «аптека-ресторан» Saint Charles Alimentary [3].

Асоціація стійких ресторанів (SRA) для поліпшення харчування населення обрала один з принципів заохочення передової практики серед спільноти закладів харчування, постачальників і відвідувачів [4]. Задача SRA - створити стійку індустрію харчування для людей. Три стовпи Sourcing, Society & Environment забезпечують широкий і цілісний погляд на практики сталого розвитку в ресторанному бізнесі (основні практики розглянуто в таблиці).

Передові органічні практики в закладах ресторанного господарства

Sourcing Постачання	Використання місцеві і сезонні продукти	Збільшення частки овочів і м'яса високої якості	Підтримка фермерів
	Використання місцевих і сезонних продуктів для підтримки бізнесу, зниження транспортних витрат і впливу на навколишнє середовище	Збільшення частки вегетаріанських страв з метою боротьби з екологічною шкодою. Закупівля м'яса та молочних продуктів, овочів	Здійснення справедливої торгівлі продуктами для забезпечення доступу фермерів до справедливої торгівельної системи
Society Суспільство	Справедливе ставлення до персоналу	Підтримка місцевої громади	Справедливе ставлення до персоналу
	Забезпечення рівних можливостей, навчання і чіткої політики для персоналу	Взаємодія з місцевою громадою, школами, організаціями для підтримки людей	Пропозиція збалансованого меню, розумні порції і здорові варіанти приготування страв
Environment Навколишнє середовище	Значення природних ресурсів	Повторне використання, рециркуляція	Не втрачати їжу
	Підвищення енергоефективності для економії ресурсів, захисту навколишнього середовища і управління водокористування для економії води	Управління вхідною сировиною та харчовими відходами	Моніторинг, управління і інновації для скорочення харчових відходів

Органічна тенденція почалася кілька років в деяких європейських країнах, таких як Данія, Швеція та Голландія, які мають особливу традицію споживання натуральних продуктів.

Загалом в Україні виробляється понад 400 найменувань органічної продукції. Найбільше її купують Нідерланди, Німеччина і Великобританія, але загалом більш ніж 40 країн.

В Україні обсяг споживання органічних продуктів виріс, а це означає, що позначки «еко», «біо» та «органік» з'являються не тільки напроти окремих страв у меню, а й на вивісках закладів.

Проте обсяги виробництва органічних овочів корелювались зі зниженням площ, і відповідно вони зменшились з 3183 т в 2019 році до 2945 т в 2020-му. Але при цьому не змінилась кількість господарств, які займаються органічним овочівництвом, вона залишається стабільною вже два роки на рівні п'ятдесяти підприємств [1].

Європейський авангард органічної гастрономії перейшов в околиці Більбао – до Azurmendi. Ресторан, відкритий у 2005 році, відповідає всім канонам сталого розвитку: при будівництві використовувалися тільки екологічно чисті матеріали, ресторан займається переробкою відходів, використовує дощову воду і геотермальну енергію.

Варто зазначити, що шеф ресторану Енеко Атча, володар трьох мішленівських зірок, практично готує всі страви з продуктів, вирощених неподалік. Він сам виробляє вино і тісно співпрацює з місцевим дослідним центром – разом їм вдалося врятувати від зникнення 36 локальних сортів овочів і квітів.

В меню ресторану відображено органічну філософію концептуального ресторану, зокрема кісточка від авокадо, виявляється хрустким хлібним суфле, фаршированим гуакамолем і загорнутим в іберійський хамон. Під лимонним деревцем виявляється мільфей з кремом і шматочками солоних анчоусів. Замість жовтка в яйці відчувається трюфельне консоме.

Зростає популярність здорового способу життя, приготування здорової їжі сприяє розвитку зацікавленості українських закладів ресторанного бізнесу у органічних продуктах.

Проте варто зазначити, що позначка «органік» підвищує ціну страви на 10-40%. Виробники сировини використовуючи органічні методи, не можуть вирощувати або виробляти великі обсяги продукції.

Асортимент органічної продукції розширюється. Ресторатори при виготовленні страв використовують органічні коренеплоди і ягоди (зокрема, полуниця дуже чутлива до хімічних добрив), зелень і гриби, органічні яйця, масло, молоко і курятину, червоне м'ясо і яблука.

Отже, сформоване правильне світосприйняття у майбутнього покоління через донесення інформації про філософію органічної гастрономії, здорового способу життя; розвиток та популяризація сегменту концептуальних органічних ресторанів в нашій країні, спираючись на європейський досвід, сприятиме створенню позитивного іміджу України у світі.

Література:

1. Органічні новини березня 2021. Інформаційний дайджест <https://organicinfo.ua/news/organic-news-march2021/> (дата звернення 12.03.2021)
2. Органічна Україна в інфографіці. URL: <http://agroportal.ua/ua/publishing/infografika/> (дата звернення 13.09.2021)
3. Дон. М. Куди вирушити поціновувачам екологічно чистих делікатесів. Forbes Україна електронний журнал. 2015. № 2. <http://forbes.net.ua/ua/magazine/forbes/1387743>

4. Chait. J. Reasons for Restaurants to Go Organic. URL: www.thebalancesmb.com/restaurants-go-organic-2538365 (дата звернення 19 .02. 2021)

ЛАБОРАТОРНИЙ БЛОК ЖИВЛЕННЯ

Білюк Іван Сергійович

кандидат технічних наук, доцент,
Херсонська філія
Національного університету кораблебудування
ім. адм. Макарова, Україна

Савченко Олег Валерійович

викладач
Національний університет кораблебудування
ім. адм. Макарова, Україна

Майборода Олександр Валерійович

кандидат економічних наук, доцент,
Національний університет кораблебудування
ім. адм. Макарова, Україна

Бугрім Леонід Іванович

кандидат технічних наук, доцент,
Херсонська філія
Національного університету кораблебудування
ім. адм. Макарова, Україна

Оружак Ірина Василівна

Студент
Національний університет кораблебудування
ім. адм. Макарова, Україна

Лабораторні блоки живлення відрізняються від звичайних тим, що можуть змінювати та контролювати свої параметри, підстроюючи їх під вимоги пристрою, який живиться.

Завданням для роботи є створення лабораторного блоку живлення, в якому є захист від пускового струму. Для виводу значень струму та напруги у блоці живлення застосовано символний дисплей 16x2. Також блок живлення повинен містити контроль температури силової частини. Регулювання напруги повинно бути від 1 В до 30 В з кроком регулювання 0,1 В та обмеження струму від 0,1 А до 5 А з кроком 0,01 А.

Для вирішення цієї задачі було використано імпульсний блок живлення, який зібрано на мікросхемі *IR2153D* та розраховано на потужність 180 Вт [1], схему показано на рисунку 1. Для плавного пуску блоку живлення було встановлено таймер з реле, який через струмообмежувальний резистор R4 заряджає накопичувальну ємність C9 та вмикає блок на повну потужність. Для регулювання напруги та обмеження струму у блоці живлення було використано

мікроконтролер Atmega16 [2], який керує R-2R матрицею та виводить на символний дисплей значення струму та напруги на виході блоку живлення. Для перемикання параметрів роботи блоку живлення та встановлення необхідних значень струму та напруги встановлено енкrementальний енкодер. Для контролю температури силової частини було встановлено датчик температури, який вмикає вентилятор для охолодження блоку живлення. Також в схему додано роз'єм AVR ISP, щоб мати можливість перепрограмувати мікроконтролер.

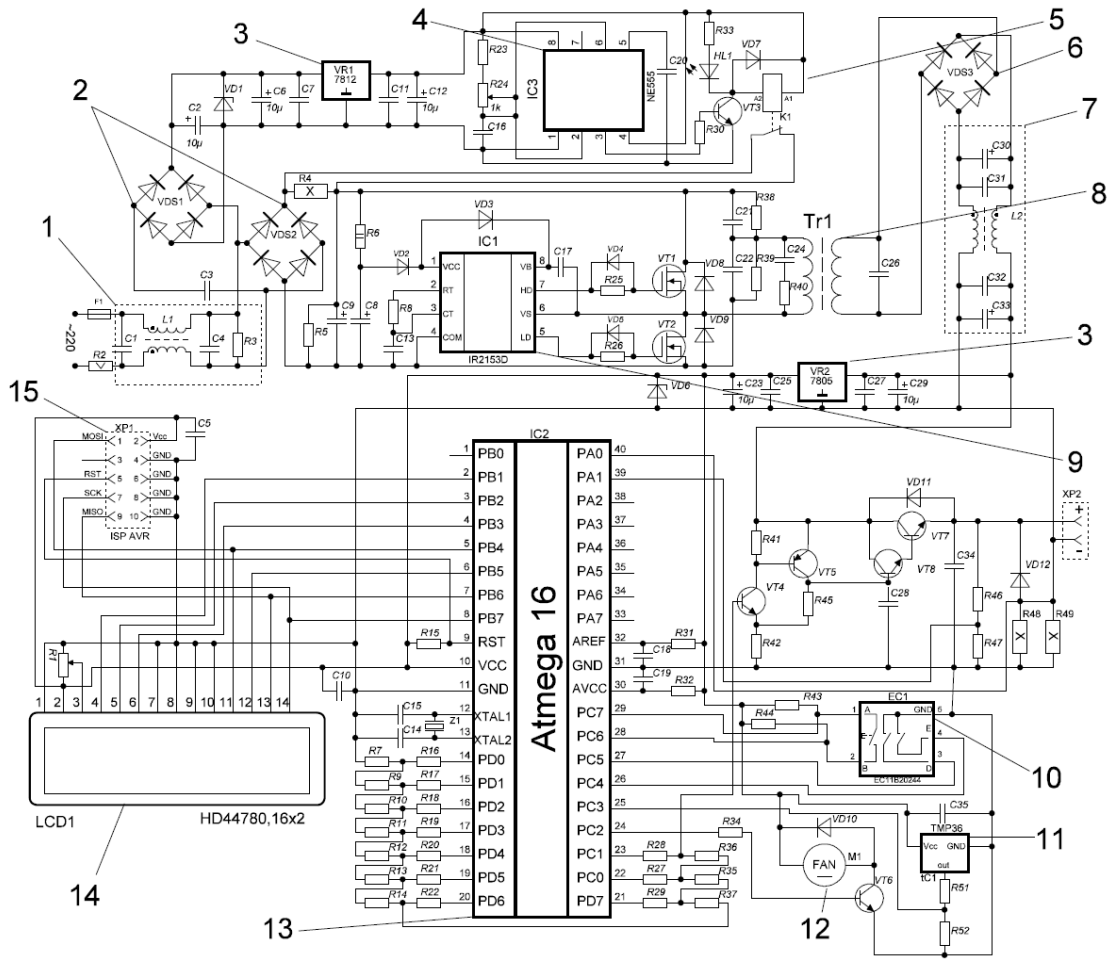

Рисунок 1 – Принципова схема лабораторного блоку живлення

Покращення компактності, надійності та довговічності системи досягається за рахунок використання таймера затримки навантаження на вході блоку живлення, мікроконтролера Atmega16 і цифро-аналогового перетворювача, який зібрано на матриці R-2R, датчиків температури і вентилятора для охолодження системи.

Система автоматичного керування складається з принципової схеми на рисунку 1, на якій розташовані: вхідний фільтр – 1, вхідний діодний міст – 2, лінійні стабілізатори напруги – 3, мікросхема NE555 – 4, реле – 5, Вихідний діодний міст – 6, вихідний фільтр – 7, тороїдальний трансформатор – 8,

мікросхема *IR2153* – 9, інкрементальний енкодер – 10, датчик температури – 11, вентилятор – 12, мікроконтролер Atmega16 – 13, символний дисплей – 14, роз'єм програмування мікроконтролера – 15.

Лабораторний блок живлення розраховано на роботу від 1 В до 30 В та обмеженням за струмом від 0,1 А до 5 А і налаштовано на промислову частоту 50 Гц, що відповідає поставленій задачі.

Література:

1. Пат. 142445. Україна. Лабораторний блок живлення / О. В. Савченко, І. С. Білюк, Д. Ю. Шарейко, А. М. Фоменко, С. І. Ольшевський, С. О. Гаврилов, А.М. Мозговий, М.Г. Мозговий, Л.А. Фоменко, О. В. Майборода, В.А. Надточій (Україна). – Заявл. 30.10.2019 ; опубл. 10.06.2020, Бюл. № 11.

2. 8-bit Atmel with 16KBytes InSystem Programmable Flash ATmega16 / ww1.microchip.com. Режим доступу : <http://ww1.microchip.com/downloads/en/developmentdocs/doc2466.pdf>

РЕДУКЦІЯ СТРУКТУРНОГО ОПИСУ ЗОБРАЖЕННЯ НА ОСНОВІ КРИТЕРІЮ ІНФОРМАТИВНОСТІ

Гороховатський Володимир,

Доктор технічних наук, професор
Харківський національний університет радіоелектроніки

Метелев Валерій,

Магістр з інформатики
Харківський національний університет радіоелектроніки

На сьогоднішній день дуже значний обсяг аналізованої інформації представлено у вигляді зображень [1-5]. Люди роблять безліч фотографій щодня, діляться ними у соціальних мережах, відгуки щодо деяких розважальних та гастрономічних закладів часто несуть у собі фотографії, товари на сайтах продажу майже завжди мають відповідні їм зображення - усе це приклади інформації, яку можна, а інколи і треба, обробляти для отримання бажаних результатів. Сучасні технології пропонують інтелектуальні системи, що надають результативні рішення з обробки інформації, представленої у вигляді фотографій [6-10]. Кластеризація та класифікація зображень - основні процеси інтелектуальної обробки даних. Відповідно до вхідної інформації існують такі задачі як: класифікація тварин та людей, кластеризація товарів та локацій. Ці задачі є дуже актуальними і будуть залишатися такими ж і надалі, так як вбачається постійна тенденція до росту обсягів даних у вигляді мультимедіа.

Однією із основних проблем для роботи із зображеннями у інтелектуальних системах є великий об'єм даних для опрацювання. Зображення потрібно представити у вигляді деяких ознак, наприклад, так званих дескрипторів ключових точок [5, 6]. Іноді кількість цих точок може становити сотні, а іноді навіть тисячі. Беручи до уваги, що кожен з дескрипторів представляє із себе вектор фіксованої довжини, можна припустити, що процес обробки такої кількості інформації може займати велику кількість часу. Процес аналітичної обробки зображень іноді займає досить суттєву кількість часу і ресурсів апаратних потужностей, що іноді може бути проблематично [4, 10].

Перше, до чого можна звернутися для вирішення цієї проблеми – це збільшення апаратних потужностей.

На ринку представлена велика кількість обчислювальних машин, що дозволяють досить ефективно виконувати обчислення паралельно. Також досить популярним стають математичні обчислення з використанням графічних процесорів, що заточені під швидке виконання великої кількості простих арифметичних операцій. Такі рішення досить ефективні, але потребують коштів, що не завжди можливо.

Інший варіант – йти на компроміс, та зменшувати кількість оброблюваних даних, цей процес називається редукція даних [3, 9]. Не дивлячись на очевидну

можливість втрати корисної інформації, цей метод є дуже популярним, Якщо точно знати, які дані несуть у собі найбільшу кількість інформації, а які майже ніяк не описують об'єкт, можна відсіяти «зайві» дані та залишити лише найважливіші. Використовуючи правильні алгоритми та підходи, можна звести втрати інформації та потенційну похибку обчислень до мінімуму [11, 12].

Для визначення того, наскільки важлива з точки зору критерію інформативності та чи інша ключова точка, пропонується використовувати метричні оцінки критерію інформативності – це аналіз поелементно дескрипторів ключових точок, що базуються на показниках відстаней дескриптора еталонного зображення до дескрипторів іншого зображення та до інших дескрипторів свого еталонного зображення [13]. Це та інформація, на підставі якої ми можемо отримати значення інформативності дескриптора [14].

Для того щоб узагальнити ці показники, врахувавши ці протилежні моменти, визначимо значення критерію інформативності як:

$$V(z, E) = \rho_m(z, \bar{E}_k) - \rho_m(z, E_k),$$

де $\rho_m(z, E_k) = \min_{v, i=k} \rho(z, e_v(i))$ – мінімальна відстань від дескриптора z до групи решти дескрипторів еталонного зображення E_k (належать еталонному зображенню і не співпадають з оцінюваним дескриптором);

$\rho_m(z, \bar{E}_k) = \min_{v, i \neq k} \rho(z, e_v(i))$ – мінімальна відстань від z до елемента бази, що не належить класу E_k , а відносяться до елементів опису інших еталонів.

Обчисливши показники інформативності для всіх дескрипторів, ми можемо залишити для класифікатора лише найбільш інформативні у такій кількості, що дозволить нам пришвидшити обчислення та зменшити обсяг необхідних обчислювальних ресурсів. Отже, у випадку проблем із часом обчислення або необхідними потужностями під час аналітичної обробки зображень можна застосувати редукцію структурних описів цих зображень. Як варіант, можна використовувати метричний критерій інформативності, що оцінює ступені належності дескриптора до групи дескрипторів досліджуваних еталонних зображень істинного та решти класів.

Список літератури:

1. Gorokhovatsky V. (2014) Structural analysis and intellectual data processing in computer vision. SMIT: Kharkiv, 316 p.
2. Гороховатский В.А., Передрий Е.О. (2009) Корреляционные методы распознавания изображений путем голосования систем фрагментов, *Радіоелектроніка. Інформатика. Управління*, 1(20), С. 74-81.
3. Гороховатський В.О., Гадецька С.В. (2020) Статистичне оброблення та аналіз даних у структурних методах класифікації зображень (монографія), Харків, ФОП Панов А.Н., 128 с.
4. Daradkeh Y.I., Gorokhovatskyi V., Tvoroshenko I., Gadetska S., and Al-Dhaifallah M. (2021) Methods of Classification of Images on the Basis of the Values

of Statistical Distributions for the Composition of Structural Description Components, *IEEE Access*, 9, pp. 92964-92973.

5. Гороховатський В.О., Творошенко І.С. (2021) Методи інтелектуального аналізу та оброблення даних: навч. посібник. Харків: ХНУРЕ, 92 с.

6. Gadetska S.V., and Gorokhovatsky V.A. (2018) Statistical Measures for Computation of the Image Relevance of Visual Objects in the Structural Image Classification Methods, *Telecommunications and Radio Engineering*, 77(12), pp. 1041-1053.

7. Gorokhovatskiy V.A. (2011) Compression of Descriptions in the Structural Image Recognition, *Telecommunications and Radio Engineering*, 70(15), pp. 1363-1371.

8. Gorokhovatsky V.A., and Putyatin Ye.P. (2009) Image Likelihood Measures of the Basis of the Set of Conformities, *Telecommunications and Radio Engineering*, 68(9). pp. 763-778.

9. Гороховатський В.О., Гадецька С.В., Стяглик Н.І. (2019) Вивчення статистичних властивостей моделі блочного подання для множини дескрипторів ключових точок зображень, *Радіoeлектроніка, інформатика, управління*, № 2, С. 100-107.

10. Кучеренко Е.И., Филатов В.А., Творошенко И.С., Байдан Р.Н. (2005) Интеллектуальные технологии в задачах принятия решений технологических комплексов на основе нечеткой интервальной логики, *Восточно-Европейский журнал передовых технологий*, № 2. С. 92-96.

11. Oliinyk A., Subbotin S., Lovkin V., Blagodariov O., and Zaiko T. (2017) The System of Criteria for Feature Informativeness Estimation in Pattern Recognition, *Радіoeлектроніка, інформатика, управління*, № 4. С. 85-96.

12. Gorokhovatskiy O., Gorokhovatskiy V., and Peredrii O. (2018) Analysis of Application of Cluster Descriptions in Space of Characteristic Image Features, *Data*, 3(4), p. 52.

13. M. Ayaz Ahmad, Volodymyr Gorokhovatskiy, Iryna Tvoroshenko, Nataliia Vlasenko, Syed Khalid Mustafa (2021) The Research of Image Classification Methods Based on the Introducing Cluster Representation Parameters for the Structural Description, *International Journal of Engineering Trends and Technology*, 69(10), pp. 186-192.

14. Гороховатский В.А. (2003) Распознавание изображений в условиях неполной информации. Харьков: ХНУРЭ, 112 с.

КЛАСИФІКАЦІЯ ЗОБРАЖЕНЬ З ВИКОРИСТАННЯМ ЗАСОБІВ НЕЧІТКОЇ КЛАСТЕРИЗАЦІЇ ДАНИХ

Гороховатський Володимир,

Доктор технічних наук, професор
Харківський національний університет радіоелектроніки

Єрьоменко В'ячеслав,

Магістр з інформатики
Харківський національний університет радіоелектроніки

Метою дослідження є вивчення алгоритмів самоорганізації для навчання нечіткої мережі та застосування алгоритму нечіткої самоорганізації «С-means» у системах комп'ютерного зору з метою ефективного формування простору ознак, що забезпечує результативну класифікацію зображень за їх структурним описом у вигляді множини дескрипторів ключових точок(КТ) [1-8].

Для проведення прикладного дослідження на обраних зображеннях отримані структурні описи з використанням детектора ORB, околиці КТ на рис. 1 зображені у вигляді кілець.

Програмно реалізовані функції для бітового та байтового подання векторів-дескрипторів, такі як випадкова ініціалізація коефіцієнтів u_{ij} для кожної компоненти, визначення k центрів c_i , отримання значення похибки E , розрахунок нових значень u_{ij} [9-14].

Поданий на вхід вектор x_j буде належати до різних груп кластеризованих даних та представляється центрами c_i у ступені u_{ij} , причому $0 \leq u_{ij} \leq 1$, а сумарна ступінь належності до всіх груп дорівнює 1. Тобто виконується

$$\sum_{i=1}^K u_{ij} = 1$$

для $j = 1, 2, \dots, p$. Функція похибки, відповідно такому поданню, визначається як сума часткових похибок віднесення до центрів c_i з урахуванням ступеня належності m_{ij} .

Рисунок 1. Зображення з околами КТ

Помилка обчислюється традиційно як [1, 2, 13]

$$E = \sum_{i=1}^K \sum_{j=1}^p u_{ij} \|c_i - x_j\|,$$

де m – це ваговий коефіцієнт, який приймає значення з інтервалу $[1, \infty]$.

Значення матричної функції належності і центроїдів оновлюється ітераційно відповідно до:

$$u_{ij} = 1 / \left(\sum_{k=1}^K \left(\frac{\|c_i - x_j\|}{\|c_k - x_j\|} \right)^{2/(m-1)} \right),$$

$$c_i = \frac{\sum_{j=1}^p u_{ij}^m x_j}{\sum_{j=1}^p u_{ij}^m}.$$

Ітерації методу виконуються до тих пір, поки максимальна відмінність по всіх кластерах між поточною і попередньою ітерацією не буде мінімальною:

$$\max |u_{ij}^{(K+1)} - u_{ij}^{(K)}| < \varepsilon,$$

де ε – похибка;

K – номер ітерації.

Ініціалізація початкових центроїдів кластерів при $k=0$ виконується випадковим чином. Для перевірки правильності роботи алгоритму проведено класифікацію на ідеальних вхідних даних, використовуючи «1» як належність еталону до свого класу, та «0» – до інших. Проведено дослідження для різних варіантів даних, таких як: використання кількості дескрипторів (від 1 до 200), різні блочні подання для значень дескрипторів (від 1 до 256 бітів або від 1 до 32 байтів), спроби впровадження різних вагових коефіцієнтів.

За результатами різних варіацій способів оброблення даних зроблено такі висновки. Зі збільшенням кількості дескрипторів та кількості їх використаних значень якість класифікації падає, еталонні дескриптори-вектори втрачають свою істинну належність до свого класу, вибір значень початкових вагових коефіцієнтів не впливає на якість нечіткої кластеризації.

У результаті проведеного дослідження алгоритм нечіткої самоорганізації «C-means» не зміг продемонструвати показники ефективної класифікації за даними структурними описами рис. 1. Це можна пояснити тим, що наявні вхідні дані (множини дескрипторів описів зображень облич) виявилися дуже подібними між собою. Виходом із ситуації є застосування методів редукції даних для формування множин дескрипторів із значущою інформативністю, що підсилить ступінь розрізнення даних і буде сприяти покращенню результативності класифікації.

Список літератури:

1. Гороховатський В.О., Гадецька С.В. (2020) Статистичне оброблення та аналіз даних у структурних методах класифікації зображень (монографія), Харків, ФОП Панов А.Н., 128 с.

2. Gorokhovatsky V. (2014) Structural analysis and intellectual data processing in computer vision. SMIT: Kharkiv, 316 p.
3. Гороховатский В.А., Передрий Е.О. (2009) Корреляционные методы распознавания изображений путем голосования систем фрагментов, *Радіоелектроніка. Інформатика. Управління*, 1(20), С. 74-81.
4. Daradkeh Y.I., Gorokhovatskyi V., Tvoroshenko I., Gadetska S., and Al-Dhaifallah M. (2021) Methods of Classification of Images on the Basis of the Values of Statistical Distributions for the Composition of Structural Description Components, *IEEE Access*, 9, pp. 92964-92973.
5. Гороховатський В.О., Творошенко І.С. (2021) Методи інтелектуального аналізу та оброблення даних: навч. посібник. Харків: ХНУРЕ, 92 с.
6. Gadetska S.V., and Gorokhovatsky V.A. (2018) Statistical Measures for Computation of the Image Relevance of Visual Objects in the Structural Image Classification Methods, *Telecommunications and Radio Engineering*, 77(12), pp. 1041-1053.
7. Gorokhovatskiy V.A. (2011) Compression of Descriptions in the Structural Image Recognition, *Telecommunications and Radio Engineering*, 70(15), pp. 1363-1371.
8. Gorokhovatsky V.A., and Putyatin Ye.P. (2009) Image Likelihood Measures of the Basis of the Set of Conformities, *Telecommunications and Radio Engineering*, 68(9), pp. 763-778.
9. Гороховатський В.О., Гадецька С.В., Стяглик Н.І. (2019) Вивчення статистичних властивостей моделі блочного подання для множини дескрипторів ключових точок зображень, *Радіоелектроніка, інформатика, управління*, № 2, С. 100-107.
10. Кучеренко Е.И., Филатов В.А., Творошенко И.С., Байдан Р.Н. (2005) Интеллектуальные технологии в задачах принятия решений технологических комплексов на основе нечеткой интервальной логики, *Восточно-Европейский журнал передовых технологий*, № 2. С. 92-96.
11. Oliinyk A., Subbotin S., Lovkin V., Blagodariov O., and Zaiko T. (2017) The System of Criteria for Feature Informativeness Estimation in Pattern Recognition, *Радіоелектроніка, інформатика, управління*, № 4. С. 85-96.
12. Gorokhovatskyi O., Gorokhovatskyi V., and Peredrii O. (2018) Analysis of Application of Cluster Descriptions in Space of Characteristic Image Features, *Data*, 3(4), p. 52.
13. M. Ayaz Ahmad, Volodymyr Gorokhovatskyi, Iryna Tvoroshenko, Nataliia Vlasenko, Syed Khalid Mustafa (2021) The Research of Image Classification Methods Based on the Introducing Cluster Representation Parameters for the Structural Description, *International Journal of Engineering Trends and Technology*, 69(10), pp. 186-192.
14. Гороховатский В.А. (2003) Распознавание изображений в условиях неполной информации. Харьков: ХНУРЭ, 112 с.

ОБГРУНТУВАННЯ ПРОЦЕСУ ПЕРЕРІЗАННЯ СТЕБЛОВИХ ЗАЛИШКІВ КУКУРУДЗИ В МІЖРЯДДЯХ

Корчак Микола Миколайович

к.т.н., доцент

Подільський державний аграрно-технічний університет

Дискові робочі органи забезпечують переріз в міжряддях на поверхні ґрунту рослинних залишків кукурудзи. Процес взаємодії диска зі стеблом відбувається в два етапи: защемлення матеріалу і розрізання.

Основним параметром дискового ножа є діаметр, який повинен бути таким, щоб при зустрічі із стеблами він їх розрізав. При перекочуванні через стебло, тиск ножа концентрується на ньому і стебло розрізається. Відповідно, для нормальної роботи ножа необхідне защемлення стебел, тобто повинна виконуватись умова [1]:

$$\delta \leq \varphi_1 + \varphi_2, \quad (1)$$

де δ – кут защемлення;

φ_1, φ_2 – кути тертя стебла до леза дискового ножа та поверхні поля.

Для отримання залежності між радіусами стебла R_{cm} і дискового ножа R_{dn} (рис. 1) виразимо висоту розташування точки контакту дискового ножа і стебла AB через R_{cm} і R_{dn} .

$$AB = R_{cm} + R_{cm} \cdot \cos \delta = R_{dn} - R_{dn} \cdot \cos \delta, \quad (2)$$

або після перетворень:

$$R_{cm} \cdot \cos^2 \frac{\delta}{2} = R_{dn} \cdot \sin^2 \frac{\delta}{2}. \quad (3)$$

Беручи до уваги граничний випадок $\delta = \varphi_1 + \varphi_2$ і розв'язуючи рівняння відносно R_{cm} , одержимо максимальний радіус стебла, яке буде защемлятися і розрізатись дисковим ножом радіуса R_{dn} без проштовхування вперед:

$$R_{cm \max} = R_{dn} \cdot \operatorname{tg}^2 \frac{\varphi_1 + \varphi_2}{2}, \quad (4)$$

а виразивши R_{dn} через R_{cm} , одержимо мінімальний радіус дискового ножа, що забезпечує защемлення стебла радіусом R_{cm} :

$$R_{dn \min} = R_{cm} \cdot \operatorname{ctg}^2 \frac{\varphi_1 + \varphi_2}{2}. \quad (5)$$

Звідси мінімальний діаметр дискового ножа:

$$D_{dn \min} = 2R_{dn \min}. \quad (6)$$

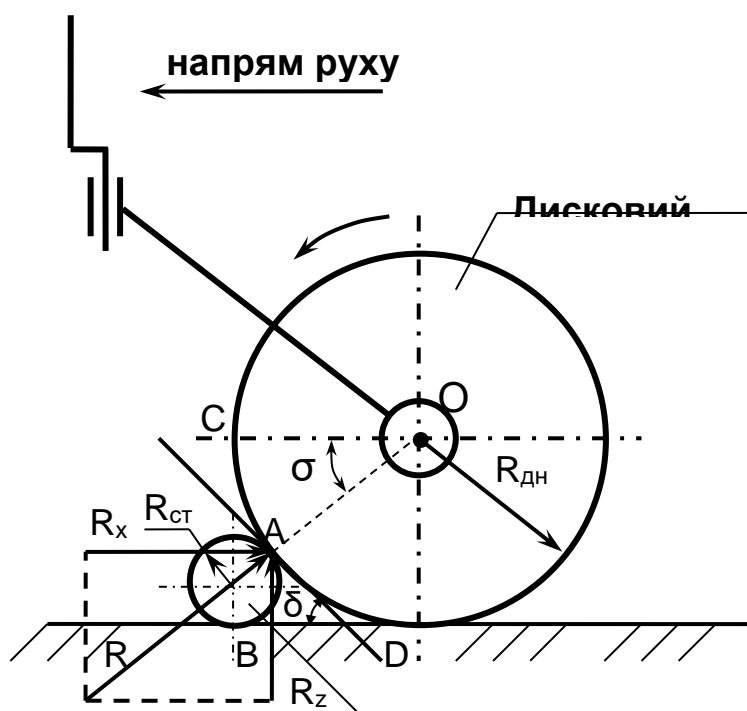

Рисунок 1. Схема силової характеристики для визначення мінімального радіуса дискового ножа

Діаметр D дискового ножа можна визначити також за формулою [1]:

$$D=2(a_2+\Delta a_2)+d_0, \quad (7)$$

де a_2 – глибина ходу ножа, що залежить від розрахункової глибини обробітку, мм;

Δa_2 – запас на мікрорельєф поля (15 – 20 мм);

d_0 – діаметр фланця маточини ножа ($d_0=0,25D$).

За даними Г.М.Синєокова [2] товщина t диска має становити:

$$t = 0,01 \cdot D. \quad (8)$$

Для стійкості ходу в горизонтальній площині дисковий ніж повинен мати двобічне загострення леза. Кут загострення леза диска $i = 15 - 20^\circ$.

Просвіт має бути таким, щоб диск вільно обертався і запобігав забиванню, а також більшим від радіуса диска не менше ніж на 50 мм: $l \geq D/2 + 50$, а розхил вилок має становити не менше як 100 мм.

Просвіт має бути не менше ніж 50 мм, щоб уникнути загірбання рослинних залишків. Довжина верхньої частини стояка повинна мати необхідний запас, якщо розподільник працює на малій глибині, а довжина нижньої частини стояка бути мінімально можливою (умова міцності). Коліно слід зігнути під кутом 90° . Його радіус має становити не менше як 70 мм для встановлення ножа відносно корпусу розподільника, беручи до уваги місце розміщення його на рамі [1].

Крім опору дискового ножа в напрямку руху агрегату, на диск діє сила опору ґрунту зім'яттю лезом P_x . Тоді загальна сила опору в напрямку руху агрегату буде складатись з двох складових: сил P і P_x , тобто

$$R_x = P + P_x. \quad (9)$$

Крім сили P_x на дисковий ніж діє ще й вертикальна складова P_z , яка намагається виштовхнути ніж з ґрунту і створює момент, що сприяє обертанню диска. Сила P_x , що являє собою тяговий опір ножа, створює момент, що сприяє

обертанню диска. Рівнодіюча цих двох сил завдяки тому, що дисковий ніж – симетричний робочий орган, прикладена приблизно посередині робочої дуги CD леза ножа (рис. 1), під кутом σ до напрямку руху агрегата і проходить через вісь його обертання.

$$R = \sqrt{R_x^2 + R_y^2}. \quad (10)$$

Складова R_x цієї сили являє собою тяговий опір ножа і створює момент, сприяючий обертанню диска. Інша складова R_z прагне виштовхнути ніж з ґрунту і створює момент, що перешкоджає обертанню диска.

При зміні питомого опору ґрунту від 40 до 80 кПа сила R_x дискового ножа загального призначення змінюється від 0,7 до 2,2 кН. При цьому

$$R_z \cong 1,2R_x. \quad (11)$$

Щоб ніж перерізував стеблини рослин, розташовані на поверхні поля, а не волочив їх, кут δ защемлення повинен бути меншим кута $\varphi_1 + \varphi_2$. Якщо диск ножа забивається стеблинами рослин, необхідно зменшити глибину його ходу або встановити дисковий ніж більшого діаметра.

Сила R_x залежить від показника кінематичного режиму леза ножа [1]:

$$\lambda = \frac{\omega \cdot r}{V_m}, \quad (12)$$

де ω – кутова швидкість;

r – радіус диска;

V_m – швидкість руху агрегату.

Чим більше λ , тим менше R_x . При збільшенні λ від 0 до 1 значення R_x зменшується в 2,5 рази. Числові значення λ залежать від конструкції дискового ножа і стану ґрунту: для рифленого ножа $\lambda = 1,08 - 1,31$ [1].

Висновки. 1. За дослідженнями дискового робочого органу обґрунтовано основні конструктивно-технологічні параметри: висота (включаючи стійку) $l_{д.н.} = 0,89$ м, зовнішній і внутрішній діаметри: $D_{н. зовн.} = 0,40 \dots 0,44$ м, $D_{н. внут.} = 0,07 \dots 0,11$ м, товщина $t_n = 3 \dots 5$ мм [3-11].

2. Обґрунтований дисковий робочий орган реалізований у розробці комбінованого подрібнювача рослинних залишків грубостеблових культур. Основні результати досліджень опубліковані в матеріалах конференцій та наукових фахових виданнях [12-32].

Список літератури

1. Войтюк Д.Г. Сільськогосподарські машини. Основи теорії та розрахунку / Войтюк Д.Г., Барановський В.М., Булгаков В.М. – К. : Вища освіта, 2005. – 464 с.
2. Синеоков Г.Н. Теория и расчёт почвообрабатывающих машин / Синеоков Г.Н., Панов И.М. – М. : Машиностроение, 1977. – 327 с.
3. Корчак М.М. Дослідження характеру засміченості поля листостебельними та кореневими залишками після збирання кукурудзи / М.М. Корчак, С.В. Єрмаков // Збірник наукових праць Подільського державного аграрно-технічного університету. – Кам'янець-Подільський, 2007. – Вип. 15. – С. 498-504.
4. Корчак М.М. Теоретичні дослідження впливу дискового ножа на процес розрізання рослинних залишків грубостеблових культур в міжряддях / М.М.

Корчак // Збірник наукових праць Подільського державного аграрно-технічного університету. – Кам'янець-Подільський, 2009. – Вип. 17. – С. 450–458.

5. Корчак М.М. Розробка комбінованого способу та подрібнювача для ґрунту, засміченого рослинними залишками / М.М. Корчак // Вісник Львівського національного аграрного університету: Агроінженерні дослідження. – Львівський національний агроуніверситет, 2009. – №13, т. 1. – С. 155–163.

6. Корчак М.М. Теоретичні дослідження впливу розподільника на процес розподілу розрізаних рослинних залишків грубостеблових культур з міжрядь на рядки посіву / М.М. Корчак // Збірник наукових праць Подільського державного аграрно-технічного університету. – Кам'янець-Подільський, 2010 – Вип. 18. – С. 517–524.

7. Корчак М.М. Аналіз технологій і конструкцій машин для обробітку ґрунту, засміченого рослинними залишками грубостеблових культур з розробкою комбінованого способу та подрібнювача для його реалізації / М.М. Корчак // Праці ТДАТУ, 2010 – Вип. 10, Т.7 – С. 299–312.

8. Корчак М.М. Дослідження вібраційного вирівнювального ґрунтообробного пристрою / М.М. Корчак // Вісник аграрної науки, № 4. – К., 2011. – С. 72–74.

9. Корчак М.М. Результати відсіюючого та пошукових експериментальних досліджень подрібнювача рослинних залишків грубостеблових культур / М.М. Корчак // Збірник наукових праць Вінницького національного аграрного університету. Серія: Технічні науки. – Вінниця, 2011. – Вип. 9. – С. 76–94.

10. Корчак М.М. Результати основних польових експериментальних досліджень подрібнювача рослинних залишків грубостеблових культур / М.М. Корчак // Збірник наукових праць Подільського державного аграрно-технічного університету. – Кам'янець-Подільський, 2011. – Вип. 19. – С. 531–542.

11. Обґрунтування технологічних параметрів подрібнювача рослинних залишків грубостеблових культур // Автореф. дис. ...канд. техн. наук : 05.05.11 / Корчак Микола Миколайович; Вінниц. нац. аграр. ун-т. – Вінниця, 2011. – 20 с.

12. Корчак М.М. Розробка математичної моделі комбінованого способу обробітку поля, засміченого рослинними залишками грубостеблових культур / М.М. Корчак // Збірник наукових праць Подільського державного аграрно-технічного університету. – Кам'янець-Подільський, 2012. – Вип. 20. – С. 476–483.

13. Корчак М.М. Теоретичні дослідження впливу котка на процес ущільнення розрізаних та згорнених рослинних залишків грубостеблових культур по смугах обробітку / М.М. Корчак // Збірник наукових праць Подільського державного аграрно-технічного університету. – Кам'янець-Подільський, 2013. – Вип. 21. – С. 407–410.

14. Корчак М.М. Вдосконалення системи технічного обслуговування і ремонту енергетичного обладнання на підприємстві / М.М. Корчак // Збірник наукових праць Подільського державного аграрно-технічного університету. – Кам'янець-Подільський, 2014. – Вип. 22. – С. 307–321.

15. Корчак М.М. Обґрунтування енергетичних показників подрібнювача рослинних залишків грубостеблових культур / М.М. Корчак // Збірник наукових праць Подільського державного аграрно-технічного університету. – Кам'янець-Подільський, 2015. – Вип. 23. – С. 103–125.

16. Корчак М.М. Обґрунтування технологічної функціональної моделі способу обробітку ґрунту після збирання грубостеблових культур / М.М. Корчак // Збірник наукових праць Подільського державного аграрно-технічного університету. – Кам'янець-Подільський, 2016. – Вип. 24, ч.2. – С. 165–174.

17. Корчак М.М. Аналіз результатів пошукових експериментальних досліджень подрібнювача рослинних залишків грубостеблових культур / М.М. Корчак // Подільський вісник: сільське господарство, техніка, економіка. – Кам'янець-Подільський, 2017. – Вип. 25. – С. 99-114.

18. Корчак М.М., Дудчак Т.В., Вільчинська Д.В. Теоретичне обґрунтування робочого органу для вирівнювання ґрунту / Вісник Житомирського державного технологічного університету, Вип. 1, 2019 – С. 69-76. (ISSN 1728-4260).

19. N. Korchak. Дослідження комбінованого подрібнювача рослинних залишків. – LAP LAMBERT Academic Publishing, 2019. – 73 с. (ISBN: 978-620-0-27842-5).

20. M. Korchak, S. Yermakov, V. Maisus, S. Oleksiyko, V. Pukas, I. Zavadskaya. Problems of field contamination when growing energy corn as monoculture. E3S Web of Conferences. Krynica, Poland. 6th International Conference – Renewable Energy Sources. Volume 154 (2020). (ISSN: 2267-1242).

21. V. Sheichenko, I. Marynchenko, I. Dudnikov, M. Korchak. Development of technology for the hemp stalks preparation. Independent Journal of Management and Production. State agrarian and engineering university in Podilia. V. 10, № 7. p. 687 – 701 (2019). (ISSN: 2236-269X).

22. Корчак М.М. Обґрунтування динамічних властивостей фрезерного робочого органу для подрібнення рослинних залишків / М.М. Корчак // Abstracts of XI International Scientific and Practical Conference «Theoretical foundations of modern science and practice» (06-07 April 2020), Melbourne, Australia 2020. – С. 254-260. (ISBN 978-1-64871-910-3).

23. Корчак М.М. Подрібнювач рослинних залишків з напрямними орієнтирами / М.М. Корчак // Abstracts of XIV International Scientific and Practical Conference «Actual problems of science and practice» (27-28 April 2020), Stockholm, Sweden 2020. – С. 408-414. (ISBN - 978-1-64871-632-4).

24. Корчак М.М. Обґрунтування динамічних властивостей робочого органу для спрямування рослинних залишків на смуги обробітку / М.М. Корчак // Abstracts of X International Scientific and Practical Conference «Modern approaches to the introduction of science into practice» (30-31 March 2020), San Francisco, USA 2020. – С. 222-228.

25. Корчак М.М. Теоретичні дослідження впливу фрези на процес подрібнення рослинних залишків грубостеблових культур по смугах обробітку / М.М. Корчак, Т.В. Дудчак, Д.В. Вільчинська // Подільський вісник: сільське господарство, техніка, економіка. – Кам'янець-Подільський, 2020. – Вип. 32. – С. 113-123. (pISSN 2706-9052, eISSN 2706-851X).

26. Корчак М.М. Обґрунтування технологічних параметрів фрезерного робочого органу для смугового обробітку ґрунту / М.М. Корчак // Abstracts of I International Scientific and Practical Conference «Topical aspects of modern science

and practice» (21-24 September, 2020), Frankfurt am Main, Germany 2020. – P. 378-384. (ISBN - 978-1-64945-866-7).

27. Корчак М.М. Обґрунтування технологічних параметрів дискового робочого органу для розрізання стеблових залишків кукурудзи / М.М. Корчак // Abstracts of II International Scientific and Practical Conference «Development of scientific and practical approaches in the era of globalization» (28-30 September, 2020), Boston, USA 2020. – P. 234-239. (ISBN - 978-1-64945-867-4).

28. Корчак М.М. Обґрунтування динамічних властивостей дискового робочого органу для розрізання грубостеблових залишків в міжряддях / М.М. Корчак // Abstracts of III International Scientific and Practical Conference «Theory, science and practice» (05-08 October, 2020), Tokyo, Japan 2020. – P. 414-422. (ISBN - 978-1-64945-868-1).

29. Корчак М.М. Обґрунтування технологічних параметрів котка для ущільнення рослинних залишків кукурудзи / М.М. Корчак // Abstracts of IV International Scientific and Practical Conference «Integration of scientific bases into practice» (12-16 October), Stockholm, Sweden 2020. - P. 492-496. (ISBN - 978-1-64945-864-3).

30. Корчак М.М. Удосконалення механізації обробітку ґрунту після збирання кукурудзи з розробкою комбінованого способу обробітку поля / М.М. Корчак // Матеріали I Міжнародної наукової конференції з міждисциплінарних досліджень (19-21 січня 2021 року), Берлін, Німеччина 2021. – С. 1023-1029. (ISBN – 978-1-63684-352-0).

31. Корчак М.М. Технологія обробітку ґрунту, засміченого рослинними залишками з орієнтуванням згорнених стебел / М.М. Корчак // Abstracts of XII International Scientific and Practical Conference «Impact of modernity on science and practice» (13-14 April 2020), Edmonton, Canada 2020. – С. 404-409.

32. Mykola Korchak, Serhii Yermakov, Taras Hutsol, Lesya Burko, Weronika Tulej. Features of weediness of the field by root residues of corn // Environment. Technology. Resources. Proceedings of the 13th International Scientific and Practical Conference. Rezekne, Latvia, Volume 1, P. 122 – 126 (2021).

DOI: 10.17770/etr2021vol1.6541

ВИЗНАЧЕННЯ ДОЦІЛЬНОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЙ УНІФІКОВАНИХ КОМУНІКАЦІЙ В ПОВСЯКДЕННУ ДІЯЛЬНІСТЬ

Кошлань Олександр Анатолійович

Доктор філософії за спеціальністю комп'ютерні науки
Провідний науковий співробітник
Національний університет оборони України
імені Івана Черняхівського

Колдов Олег Онисимович

Начальник секретаріату вченої ради
Національний університет оборони України
імені Івана Черняхівського

Федорієнко Віталій Анатолійович

Старший науковий співробітник
Національний університет оборони України
імені Івана Черняхівського

Шутов Олександр Олександрович

Старший науковий співробітник
Національний університет оборони України
імені Івана Черняхівського

Сучасний розвиток цифрових апаратних засобів, засобів цифрових комунікацій та ІТ технологій дозволив організувати передачу аудіо та відео інформації високої якості у цифровому вигляді, з використанням ІР транспорту. Усі сучасні виробники засобів телекомунікації спрямували зусилля на створення комплексу послуг, які забезпечують крім аудіо зв'язку, ще й можливість передачі зображення та надання додаткових послуг, таких як: організація аудіо і відео конференцій, надання довідкової інформації передачу текстових повідомлень та інтеграцію з загальною системою розподілу привілеї. Саме комплекс таких послуг і є системою уніфікованих комунікацій. Основна технологія в системі уніфікованих комунікацій є ІР телефонія. ІР телефонія є сучасною технологією організації зв'язку, яка ґрунтується на технології передачі даних, у тому числі голосу і відео, у реальному часі на основі ІР (Інтернет) протоколу по каналах цифрового зв'язку (Internet, Intranet, локальним мережам). На відміну від традиційної телефонії, ІР не потребує виділення окремого каналу для кожного з'єднання. Ця особливість ІР телефонії дозволяє встановити декілька десятків чи навіть сотень одночасних сесій зв'язку з використанням одного каналу, в залежності від пропускну здатності каналу, замість одного телефонного з'єднання на традиційних каналах зв'язку.

Система уніфікованих комунікацій, у порівнянні з можливостями традиційної аналогової телефонією, властиві наступні переваги:

- система уніфікованих комунікацій використовує звичайну комп'ютерну мережу, яка в більшості випадків, створюється водночас із структурованою кабельною системою (СКС) організації;

- відсутня необхідність здійснювати підключення кожного телефонного апарату до телефонної станції, яка може бути на значній відстані від місця підключення;

- наявність додаткових сервісів, які з'являються завдяки поєднанню сучасних цифрових технологій обміну даними з можливістю передачі голосової і відео інформації у реальному часі;

- наявність можливості легкого нарощування потужностей системи;

- можливість здійснення централізованого керування;

- можливість підтримки працездатності системи навіть у випадках втрати зв'язку з центральним сервером;

- велика надійність з мінімальними затратами на резервування;

- мобільність користувачів, завдяки можливості підключення у будь-якому місці наявності комп'ютерної мережі, у тому числі і за допомогою бездротового зв'язку.

Все це дає можливість зазначити, що впровадження уніфікованих комунікацій дозволить:

- значно підвищити надійність і якість зв'язку та дозволить розширити існуючі послуги;

- зменшити грошові затрати на створення і, особливо, на підтримку зв'язку;

- значно зекономити час на отриманні певної довідкової інформації і організації взаємодії між посадовими особами.

Тому впровадження ІР телефонії є актуальним питанням сьогодення.

Головною перевагою використання системи уніфікованих комунікацій у порівнянні з традиційною телефонією є надзвичайна універсальність транспорту передачі інформації, завдяки наявній розповсюдженій комп'ютерній мережі.

Можливість використання звичайної комп'ютерної мережі, дозволяє уникнути необхідності виділяти окремий канал для кожного з'єднання, що зумовлює значну економію коштів на прокладення великої кількості окремих телефонних пар, між телефонною станцією і абонентами, які можуть знаходитись на значній відстані. Наявність додаткових сервісів заснованих на можливості використання звичайних комп'ютерних мереж (WEB ресурси, бази даних), значно розширює сервісні можливості зв'язку.

Крім того з'являються такі суттєві переваги, як [1]:

1. Життєстійкість. У разі виходу з ладу лінії зв'язку або центрального серверу, всі пристрої, що підключені до підлеглого серверу, зберігають свою працездатність і підтримуються відповідним резервним сервером. Після відновлення з'єднання резервний сервер передає управління центральному серверу і оновлює існуючі налаштування. У разі виходу з ладу резервного серверу та за наявності каналу зв'язку із центральним сервером, усі пристрої продовжують працювати у нормальному режимі.

2. Мобільність. Зареєстрований абонент може здійснити дзвінок з будь-якого місця, де є доступ до мережі з серверами забезпечення уніфікованих комунікацій.

3. Масштабованість. При необхідності завжди можна розширити кількість абонентів, що не вплине на загальні налаштування системи.

4. Централізованість управління. Управління загальними налаштуваннями системи здійснюється через центральний сервер, всі підлеглі сервери використовують налаштування центрального серверу, періодично оновлюючи власну конфігурацію.

5. Захищеність. Захищеність зв'язку досягається завдяки природній можливості здійснювати шифрування інформаційного потоку.

Проведемо більш детальний порівняльний аналіз зазначених переваг.

Життєстійкість систем уніфікованих комунікацій пояснюється можливістю резервування, як каналів передачі інформації, так і засобів зберігання і обробки інформації [2]. Для системи уніфікованих комунікацій саме її сервера виступають в якості такого засобу. Зазначимо, що сервера системи уніфікованих комунікацій є звичайними хостами (співучасником IP взаємодії комп'ютерної мережі) з власною IP адресою, і місце їх знаходження не має значення. Тому можливо організувати взаємодію між будь-якими серверами у мережі. Так, навіть при існуванні великої кількості серверів в мережі, які можуть бути рознесені на значні відстані, отримуємо систему з дуже високою життєстійкістю, адже будь-який з резервних серверів здатен забезпечити повноцінно функціональність головного серверу, що вийшов з ладу. На відміну від звичайних телефонних станцій для резервування яких необхідно збільшувати вдвічі, як кількість станцій, так і телефонну кабельну мережу, при повній відсутності можливості дублювання налагоджень і їх автоматичного відновлення.

Мобільність. Не залежно від місця і способу підключення абоненту до комп'ютерної мережі, абонент отримує доступ до всіх можливостей, відповідно до налаштувань (загальна і власна телефонні книги, доступ до голосової і електронної пошти, власних каталогів і можливості перенаправлення викликів) [3]. Так, якщо розглядати сервер підключений до всесвітньої мережі Інтернет, то навіть при відрядженні за кордон, абонент підключившись до мережі Інтернет може зареєструватися на своєму сервері і отримати можливість працювати. А встановивши на мобільний телефон програму для здійснення дзвінків, абонент може дзвонити через сервер уніфікованих комунікацій сплачуючи лише за Інтернет з'єднання.

Масштабованість. Для нарощування кількості абонентів при використанні традиційних телефонних станцій необхідно, в кращому випадку, докуповувати комутаційні плати, а в разі використання усіх вільних місць для цих плат купувати – налагоджувати додаткову телефонну станцію, що потребує значних витрат, як коштів, так і людських ресурсів. Це може бути дуже актуальним враховуючи невелику кількість абонентів, які підтримуються традиційними автоматизованими телефонними станціями (далі АТС). Так, для порівняння, найбільша АТС дозволить обслуговувати близько 5000 абонентів, на відміну від

звичайного кластеру IP Call Processing, який дозволяє підтримувати близько 30000 абонентів [4]. У разі використання усіх 30000 можливих абонентів, можливо додати таку ж кількість абонентів у будь-якому місці, де існує комп'ютерна мережа, встановивши ще один кластер IP Call Processing. Це дозволить доповнити пул ще 30000-ми абонентами. На відміну від цього у традиційній телефонії для додавання 5000 абонентів необхідно виділити окреме, достатньо велике приміщення для забезпечення нового вузлу зв'язку і, щонайменше, близько 30-40 фахівців.

Централізованість управління. Для налаштування, як головного, так і резервних серверів достатньо налаштувати лише головний сервер, а резервні сервери автоматично будуть отримувати всі налаштування і зміни виконані на головному сервері [5]. Тому для керування усім комплексом серверів достатньо мати в штаті 2-4-х спеціалістів за відповідними напрямками. А враховуючи те, що адміністратор може отримати доступ до будь-якого серверу, у будь-якому місці з існуючою комп'ютерною мережею, то налаштування усієї системи уніфікованих комунікацій можуть здійснюватись, не залежно від місця знаходження фахівця відповідного напрямку.

На відміну від системи уніфікованих комунікацій для підтримки працездатності традиційних телефонних станцій, необхідно мати щонайменше двох спеціалістів для кожної АТС і групу персоналу для підтримки працездатності і прокладання кабелів. Традиційні телефонні станції не дозволяють виконувати віддалене налаштування, тому для обслуговування кожної станції необхідно мати повну групу спеціалістів.

Захист інформаційного потоку забезпечується завдяки вбудованій в системі уніфікованих комунікацій можливості використання алгоритмів шифрування [6]. На відміну від цього, шифрування зв'язку на базі традиційних АТС можливе лише на окремих каналах при залученні високовартісних технічних розробок. Враховуючи, те що інформація відкритих розмов посадовців є власністю держави, то ця перевага системи уніфікованих комунікацій є надзвичайно актуальною. Результати порівняльного аналізу узагальнені в таблиці.

Порівняння функціональних можливостей традиційної телефонії і IP телефонії

Функції	комунікації на базі традиційних аналогових телефонних станцій	комунікації на базі серверів IP уніфікованих комунікацій
1	2	3
Інтеграція з комп'ютерною мережею	(-+?)	++
Життєстійкість	(-+?)	++
Здійснення резервування АТС/серверів	-	++

1	2	3
Здійснення резервування каналів передачі інформації	(-+?)	++
Автоматичне перенаправлення управління на резервну/резервний АТС/сервер в разі виходу з ладу головної/головного АТС/серверу	-	++
Мобільність	(-+?)	++
Автоматичне перенаправлення виклику на альтернативний номер чи голосову пошту	(-+?)	+
Можливість підключення телефонного апарату в будь-якому місці існування мережі зі збереженням усіх налаштувань	-	++
Можливість бездротового підключення	-	++
Масштабованість	(-+?)	++
Централізованість управління	-	++
Можливість збільшувати кількість абонентів без здійснення повного налаштування	-	++
Можливість здійснювати автоматичне підключення (без залучення адміністраторів)	-	+
Здійснення централізованого управління АТС/сервером	-	++
Здійснення віддаленого налаштування АТС/серверу	-	++
Захищеність зв'язку	(-+?)	+
Здійснення аутентифікації користувачів	-	+
Шифрування інформаційного потоку	(-+?)	+
Додаткові сервіси	(-+?)	+
Організація голосових конференцій	(-+?)	+
Організація відео конференцій	(-+?)	+
Підтримка загальних/особистих телефонних книг абонентів	-	+
Організація відео спостереження	-	(-+?)
Організація автоматичного налаштування усієї апаратури у відповідності до вимог користувача*	-	(-+?)

Примітка:

- * у разі підключення до відповідних пристроїв (наприклад, до системи кондиціонування для контролю температури, проведення певних налаштувань тощо)
- ++ присутня за замовченням і не потребує додаткових налаштувань;
- + присутня але потребує додаткових налаштувань;
- (-+?) присутня як додатковий сервіс в окремих моделях, або потребує залучення додаткових технічних засобів, що вимагає додаткових витрат;

- відсутня, не передбачена в архітектурі побудови.

Виходячи із таблиці, можна стверджувати, що функціональність IP телефонії набагато ширше функціональності традиційної телефонії. Такі можливості, як **життєстійкість, мобільність, масштабованість, централізованість управління і захищеність зв'язку** надають незрівнянно великі переваги IP телефонії у порівнянні з традиційною, що зумовлює значні перспективи розвитку IP телефонії, і робить актуальним питання її подальшого розвитку.

Отже, система уніфікованих комунікацій є перспективним напрямом організації всіх існуючих видів зв'язку (мовний, відео, Інтернет) на одному транспортному каналі.

Список літератури

1. Cisco Unified Communications Manager Documentation Guide : (Cisco Unified Communications Manager (CallManager)) [Електронний ресурс] - Режим доступу до керівництва : http://www.cisco.com/en/US/docs/voice_ip_comm/cucm/docguide/8_5_1/dg851.html.

2. Cisco Call Manager Express Administrative guide : (Cisco Unified Communications Manager Express) [Електронний ресурс] - Режим доступу до керівництва : http://www.cisco.com/en/US/products/sw/voicesw/ps4625/products_installation_and_configuration_guides_list.html.

3. Cisco Unified Communications System Product Comparison : (Compare Products and Solutions) [Електронний ресурс] - Режим доступу до керівництва : http://www.cisco.com/en/US/products/sw/voicesw/products_category_buyers_guide.html.

4. Cisco Unified Communications Manager Features and Services Guide : (Release 8.5) [Електронний ресурс] - Режим доступу до керівництва : http://www.cisco.com/en/US/docs/voice_ip_comm/cucm/admin/8_5_1/ccmfeat/fsgd-851-cm.html.

5. Cisco Unified Communications Manager Security Guide : (Configuring Digest Authentication for the SIP Phone) [Електронний ресурс] - Режим доступу до керівництва : http://www.cisco.com/en/US/docs/voice_ip_comm/cucm/security/7_0_1/secugd/secdaphn.html.

6. Cisco CallManager Express Security Guide to Best Practices : (Best Practices Guide) [Електронний ресурс] - Режим доступу до керівництва : http://www.cisco.com/en/US/netsol/ns340/ns394/ns165/ns391/networking_solutions_design_guidance09186a00801f8e30.html.

УДОСКОНАЛЕННЯ ФРАКТАЛЬНОГО МЕТОДУ УЩІЛЬНЕННЯ ЗОБРАЖЕНЬ ЗА РАХУНОК АПРОКСИМАЦІЇ

Майданюк В.П.

к. т. н., доцент

Вінницький національний технічний університет

Актуальність

Алгоритм фрактального ущільнення відомий тим, що в деяких випадках дозволяє отримати дуже високі коефіцієнти ущільнення (найкращі приклади - до 1000 разів при прийнятній візуальній якості) для реальних фотографій природних об'єктів, що неможливо для інших алгоритмів ущільнення зображень з втратами.[1-2]

Основним недоліком фрактального методу є низька швидкість кодування, яка пов'язана з тим, що для отримання високої якості зображення для кожного рангового блоку необхідно виконати перебір всіх доменних блоків, і для кожного доменного блоку необхідно виконати не менше восьми афінних перетворень [3-5]. Одна з можливих ефективних та швидких схем кодування зображень фрактальним методом, запропонована Арно Жакеном (Arnaud Jacquin) [2]. Але якщо порахувати кількість операцій множення для знаходження коефіцієнтів афінних перетворень одного рангового блоку у зображенні в градаціях сірого розміром 512x512 пікселів при розмірі рангового блоку 4x4 (n=4), доменного 8x8 і кроці вибору доменних блоків 2, то навіть для алгоритму запропонованого Жакеном загальна кількість операцій множення складе [1]:

$$M = 8(4n^{k+1}(n^{k-1} - 3) + 9n^2) = 8(4 * 4^{5,5} * (4^{3,5} - 3) + 9 * 4^2) = 8193152.$$

Отже, задача підвищення швидкості ущільнення зображень фрактальним методом є досить актуальною. При покращенні показників швидкодії алгоритм фрактального ущільнення може стати одним з найбільш ефективних алгоритмів ущільнення зображень[1].

Підвищення швидкості фрактального алгоритму ущільнення зображень

Для підвищення швидкодії методу за схемою Арно Жакена запропоновано виконувати попередній відбір доменних блоків на основі коефіцієнтів апроксимації.

При лінійній апроксимації значення пікселя для двовимірного зображення визначається так:

$$f(x, y) = ax + by + c. \quad (1)$$

В загальному випадку значення $f(x,y)$ відрізняються від значення пікселя z_{xy} . Мінімальне значення відстані досягається при мінімальному значенні суми квадратів відстаней, тобто:

$$S = \sum_{x=1}^N \sum_{y=1}^M (ax + by + c - z_{xy})^2 = \text{Min!}, \quad (2)$$

де M, N – розміри зображення,

z_{xy} – значення пікселя в точці зображення з координатами x, y .

Функції S має мінімальний екстремум у точці, де частинні похідні від коефіцієнтів дорівнюють нулю:

$$\frac{\partial S}{\partial a} = 0, \quad \frac{\partial S}{\partial b} = 0, \quad \frac{\partial S}{\partial c} = 0. \quad (3)$$

Таким чином отримаємо систему із трьох рівнянь для трьох невідомих. Для рангових блоків з розміром $n=4$ система рівнянь така:

$$\begin{cases} 120a + 100b + 40c = \sum_{y=1}^4 \sum_{x=1}^4 z_{xy} x \\ 100a + 120b + 40c = \sum_{y=1}^4 \sum_{x=1}^4 z_{xy} y \\ 40a + 40b + 16c = \sum_{y=1}^4 \sum_{x=1}^4 z_{xy} \end{cases} \quad (4)$$

Розв'язавши систему рівнянь (4) можна для кожного рангового і доменного блоків визначити коефіцієнти апроксимації a, b, c .

Таким чином, процес кодування буде включати такі додаткові кроки:

1. Кожен доменний і ранговий блок подаємо у вигляді коефіцієнтів апроксимації. Для $n=4$ коефіцієнти апроксимації з (4) обчислюються так:

$$b = \frac{-3 \sum_{x=1}^4 \sum_{y=1}^4 z_{xy} + 1,2 \sum_{x=1}^4 \sum_{y=1}^4 z_{xy} y}{24}, \quad (5)$$

$$c = \frac{3 \sum_{x=1}^4 \sum_{y=1}^4 z_{xy} - \sum_{x=1}^4 \sum_{y=1}^4 z_{xy} x - 20b}{8}, \quad (6)$$

$$a = \frac{3 \sum_{x=1}^4 \sum_{y=1}^4 z_{xy} - \sum_{x=1}^4 \sum_{y=1}^4 z_{xy} y - 8c}{20}, \quad (7)$$

2. Для кожного рангового блоку виконується попередній відбір доменних блоків за трьома коефіцієнтами апроксимації, наприклад, за квадратичним відхиленням:

$$\begin{aligned} S_{rd1} &= (a_r - a_d)^2 + (b_r - b_d)^2 + (c_r - c_d)^2, \\ S_{rd2} &= (a_r - b_d)^2 + (b_r - a_d)^2 + (c_r - c_d)^2 \end{aligned} \quad (8)$$

де a_r, b_r, c_r – коефіцієнти апроксимації для рангового блоку;

a_d, b_d, c_d – коефіцієнти апроксимації для доменного блоку.

З відібраними блоками виконуються перетворення характерні для фрактального ущільнення методом Жакена. Оскільки вибраних блоків значно

менше загальної кількості доменних блоків, то слід очікувати значного виграшу в швидкодії.

Висновок

Аналіз фрактального ущільнення зображень показав, що даний метод здатен забезпечити найкраще співвідношення ступеня ущільнення і якості відновленого зображення та має хороші перспективи для подальшого розвитку. Основним недоліком фрактального методу є низька швидкість ущільнення. Вона пов'язана з тим, що для отримання високої якості зображення, для кожного рангового блоку необхідно виконати перебір всіх доменних блоків. Для кожного доменного блоку необхідно виконати не менше восьми афінних перетворень. Ця проблема розв'язана тільки частково. Внаслідок відзначених недоліків цей метод застосовується на практиці порівняно рідко.

Запропоновано метод підвищення швидкості фрактального ущільнення шляхом подання рангових та доменних блоків у вигляді коефіцієнтів апроксимації, що дозволяє виконати швидкий попередній відбір доменних блоків, що в результаті значно підвищить швидкість фрактального ущільнення.

Список використаних джерел:

1. Кожем'яко В.П. Аналіз та перспективи розвитку кодування зображень / В.П. Кожем'яко, В.П. Майданюк, К.М. Жуков - Вісник ВПІ, 1999, № 3. – 42-48с.
2. Майданюк В. П. Методи і засоби комп'ютерних інформаційних технологій. кодування зображень. навчальний посібник // Вінниця: вду, 2001. – 63 с.
3. Кожем'яко В.П., Майданюк В.П., Жуков К.М., Хамді Р.Р., Піка С.О. Фрактальне стиснення зображень природного походження // Міжнародний науково-технічний журнал "Вимірювальна та обчислювальна техніка в технологічних процесах", Хмельницький, 1999, № 2, с. 50-54
4. Kozhemiako V.P., Maidanuk V.P., Pika S., Zhukov K.M. Speeding up of fractal image compression // Proceeding of spie, 2001, vol. 4425, p. 9-16.
5. Майданюк В. П., Ліщук О. О., Король Д. С. Аспекти оптимізації швидкості фрактального ущільнення зображень // Оптико-електронні інформаційно-енергетичні технології. Міжнародний науково-технічний журнал, №1 (33), 2017. - С. 24-32.

КЛАСИФІКАЦІЯ ВИДІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КУЛЬТУР ЗА УМОВНОЮ ФОРМУЛОЮ ДЛЯ ПРОЦЕСУ ПІРОЛІЗУ

Максименко Андрій,

Аспірант

Державний університет «Одеська політехніка»

В сучасному світі енергетика набула надзвичайно великого значення, як побутові домогосподарства так і об'єкти критичної інфраструктури залежать від безперервного теплопостачання енергоносіїв певних видів. Відносно слабка розвиненість інфраструктури альтернативних електростанцій, таких як вітрові та сонячні робить дослідження альтернативних видів енергоносіїв вкрай важливими.

Одним з найбільш поширених джерел альтернативних енергоносіїв, є відходи агропромислового комплексу, зокрема – солома. З іншого боку слід зазначити відносно низьку теплотворну здатність непереробленої соломи, що робить її безпосереднє використання в енергетичній галузі малоефективним. З іншого боку на сьогоднішній день існують способи підвищення енергетичного потенціалу соломи та інших відходів агропромислових культур, як наприклад контролюваний піроліз та газифікація. Зокрема, в роботах [1-3] були розроблені методи визначення складу речовини, що проходить процес піролізу. Це, теоретично, дозволяє підбирати технологічні параметри процесу, такі як температура, витрати окисника та ін. Параметри можуть бути оптимальними для конкретної культури задля підвищення теплотворної здатності отриманого синтез-газу, стабілізації витрат продукту, мінімізації чи максимізації вуглистого залишку і т.д. – в залежності від конкретно вирішуваної технічної задачі. З метою співставлення інформації про склад сировини, що проходить процес піролізу з відповідними оптимальними параметрами для певної культури – необхідно виконати попередню класифікацію культур за їх умовною формулою.

З метою визначення енергетичного потенціалу вище наведених культур зібрано дані про кількість вологи, целюлози, геміцелюлози та лігніну у відповідних культурах – оскільки ці три речовини відіграють найбільшу роль в утворенні енергії [4], і виведено умовні формули у перерахунку на один атом вуглецю. Дані про вміст целюлози, вологи та лігніну для різних культур наведені в таблиці 1.

Враховуючи те, що геміцелюлози являють собою широке сімейство складних речовин, відсотковий склад яких різниться від рослини до рослини – в даній роботі її вміст не враховується.

Вміст вологи, целюлози, геміцелюлози та лігніну в соломах різних культур

Культура	Лігнін(%)	Целюлоза(%)	Геміцелюлоза(%)	Волога(%)
Пшениця	24.66	31.47	21	6.94
Ячмінь	21.71	37.97	37.2	6.92
Жито	30.9	21,5	21.5	5.48
Гречка	16,97	42,1	8.38	4,89
Соняшник	10.8	37.6		7.1
Горох	12.6	46.48	17.78	3.25

Беручи до уваги те, що ці речовини сильно насичені вуглицем та воднем – виключення їх з розрахунків дає консервативну, песимістичну оцінку енергетичної цінності біомаси.

Використовуючи відомі формули наведених вище сполук, а саме умовну формулу лігніну - $C_{63}H_6O_{31}$ та формули целюлози - $C_6H_{10}O_5$, визначено молярні маси відповідних складових.

$$M(C_{63}H_6O_{31}) = 756M(C) + 6M(H) + 496M(O) = 1258 \text{ г/моль}$$

$$M(C_6H_{10}O_5) = 72M(C) + 10M(H) + 80M(O) = 162 \text{ г/моль}$$

Молярна маса води складає 18 г/моль.

З урахуванням отриманих молярних мас складових, отримано кількість молей кожної складової в перерахунку на одну тону матеріалу

Для пшениці:

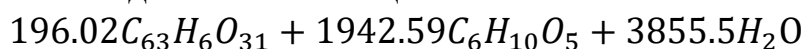
246,6 кг лігніну, 314,7 кг целюлози 69,4 кг води, що в перерахунку на молі складає:

$$\text{Лігніну} - 246.6 \times 1000 / 1258 = 196.02 \text{ моль}$$

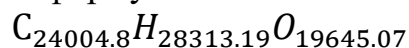
$$\text{Целюлози} - 314.7 \times 1000 / 162 = 1942.59 \text{ моль}$$

$$\text{Води} - 69.4 \times 1000 / 18 = 3855,5 \text{ моль.}$$

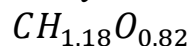
Тобто, загалом одна тона пшениці –

або у вигляді умовною формули:

або у перерахунку на один атом вуглецю

Виконавши подібні розрахунки для соломи жита, гречки, соняшнику та гороху, отримано відповідні умовні формули. Умовні формули соломи пшениці, жита, гречки соняшнику та гороху наведені в таблиці таблиці 2.

Умовні формули соломи відповідних культур

Культура	Умовна формула
Пшениця	$CH_{1.18}O_{0.82}$
Ячмінь	$CH_{1.29}O_{0.84}$
Жито	$CH_{1.34}O_{0.83}$
Гречка	$CH_{1.64}O_{0.94}$
Соняшник	$CH_{1.18}O_{0.82}$
Горох	$CH_{1.4}O_{0.82}$

Така класифікація дозволяє співставляти інформацію про склад речовини, що проходить процес піролізу отиману за допомогою методу описаного в [3], з технологічними параметрами оптимальними для конкретної культури, у відповідності з вирішуваною технічною задачею.

Список літератури:

1. Brunetkin O., Davydov V., Butenko O., Lysiuk G., Bondarenko A. Determining the composition of burned gas using the method of constraints as a problem of model interpretation. Eastern-European Journal of Enterprise Technologic. 2019. №3/6 (99). P. 22–30. doi: 10.15587/1729–4061.2019.169219
2. O Brunetkin, Y Dobrynin, A Maksymenko, O Maksymova, S Alyokhina. Model and method of conditional formula determination of oxygen-containing hydrocarbon fuel in combustion. Energetika. 2020. №6/8 (1). p. 77–84
3. Olexander Brunetkin, Yevhenii Dobrynin, Andrii Maksymenko, Oksana Maksymova, Svitlana Alyokhina. Inverse Problem Of The Composition Determination Of Combustion Products For Gaseous Hydrocarbon Fuel Computational Thermal Sciences: An International Journal. pages 477-489. DOI: 10.1615/ComputThermalScien.2020034878
4. Kim, Daehwan. (2018). Physico-Chemical Conversion of Lignocellulose: Inhibitor Effects and Detoxification Strategies: A Mini Review. Molecules. 23. 309. 10.3390/molecules23020309.

ДОСЛІДЖЕННЯ ПОКАЗНИКІВ ЕМУЛЬГУЮЧОЇ ЗДАТНОСТІ У ПРОДУКТАХ ПЕРЕРОБКИ НАСІННЯ КОНОПЕЛЬ

Пасічний Василь Миколайович

Доктор технічних наук, професор, завідувач кафедри
Національний університет харчових технологій

Шубіна Євгенія Андріївна

Аспірант
Національний університет харчових технологій

Тищенко Василь Іванович

Кандидат сільськогосподарських наук, доцент
Сумський національний аграрний університет

Божко Наталія Володимирівна

Кандидат сільськогосподарських наук, доцент
Сумський державний університет

Вступ

Розширення асортименту м'ясних виробів є важливим завданням для галузі. Попит на нові продукти передбачає не тільки розширення переліку найменувань, але й отримання продуктів з новими якісними показниками.

Досягнення цієї мети можливе за допомогою комбінування сировини рослинного та тваринного походження [1, 2], фортифікацією розробляємих продуктів мікро- та мікроелементами, вітамінами та балансуванням продуктів за харчовою та біологічною цінністю.

Однак, інтегрування рослинних збагачувачів може значно впливати на функціонально-технологічні властивості готових продуктів.

Актуальність теми. Одним з перспективних напрямків розширення використання харчового білка в складі м'ясопродуктів є використання продуктів перероблення насіння конопель.

За даними досліджень протеїн насіння коноплі має високій вміст амінокислот та високу засвоюваність організмом на рівні 84,1-86,2 % [1]. Що дозволяє розглядати його для розробки функціональних продуктів харчування.

Проведені дослідження [2-5] свідчать, що продукти перероблення насіння конопель, як рослинна сировина, може ефективно використовуватись для підвищення функціонально-технологічних показників фаршів, в тому числі з використанням гідроколоїдів [6].

Таким чином продукти переробки насіння конопель, а саме борошно та протеїн, є гарною основою для подальших досліджень та розробки нових продуктів.

При дослідженні рослинної білоквмісної сировини для використання у складі м'ясних продуктів, актуальною проблемою є визначення найбільш ефективного способу внесення її у фаршеву систему.

Фарш - це м'ясна емульсія, тобто коагуляційна структура, частинки якої об'єднані силами міжмолекулярної взаємодії в одну просторову мережу або каркас. Здатність такої структури зберігати стабільність залежить від речовин, які мають властивості емульгатора, включаючи білки.

Отже, розглядаючи можливість внесення конопляного протеїну або борошна з насіння конопель до складу рецептур м'ясних виробів, їх здатність емульгувати жир безпосередньо впливає на якість кінцевого продукту.

Результати та обговорення. Визначення значення емульгуючої здатності у протеїні з насіння конопель та борошні з насіння конопель проводилось у дослідних зразках сухого протеїну або борошна та гідратованого у відношенні 1:1 та 1:2 з водою. При визначенні даних показників також проводилось дослідження залежності значення емульгуючої здатності від впливу температури. Нагрівання зразків проводилось на водяній бані при температурі води 80°C протягом 10 та 15 хвилин.

Результати досліджень емульгуючої здатності зазначені на рисунку 1.

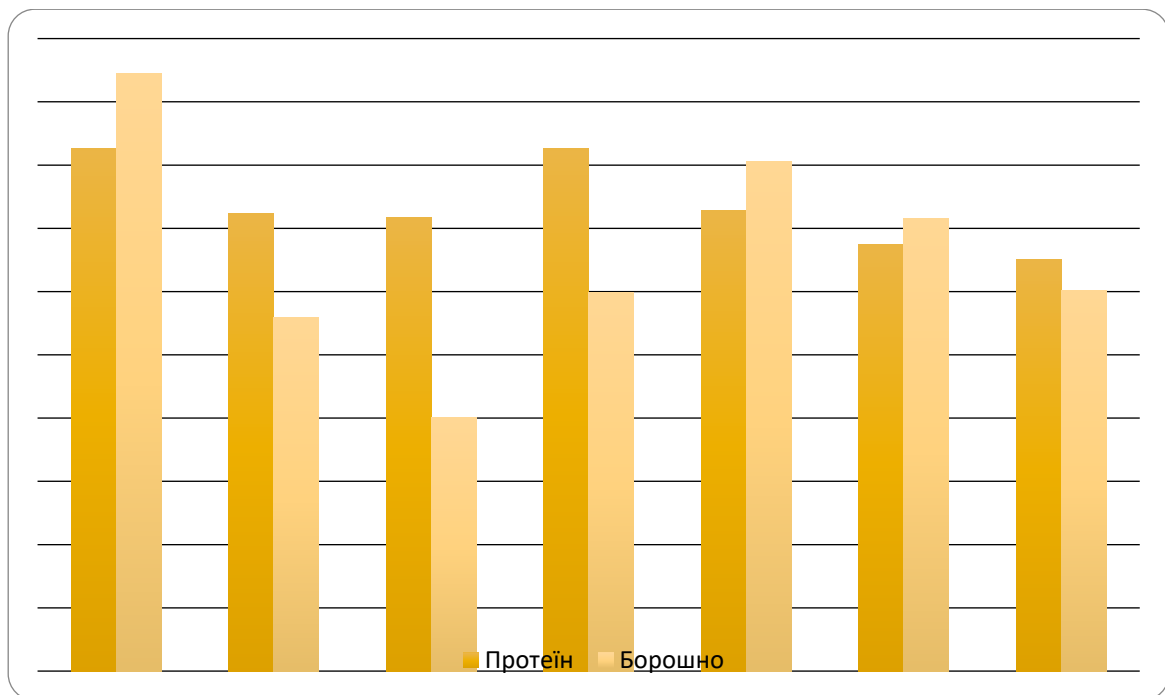

Рис.1. Значення емульгуючої здатності у дослідних зразках

Розглядаючи отриманні данні можна зробити висновок, що протеїн з насіння конопель та борошно з насіння конопель мають достатньо гарні показники емульгуючої здатності.

При дослідженні виявлено, що кращу емульгуючи у гідратованому вигляді проявляє протеїн з насіння конопель, однак у цих зразках після термічної обробки показники не значно погіршуються.

За рисунку 1 наочно показано, що зразки гідратованого борошна з насіння конопель мають значно кращі показники після термічної обробки, ніж у сирому вигляді.

Також отриманні дані свідчать, що найвищі показники емульгуючої здатності мав зразок сухого борошна з насіння конопель, а серед гідратованих зразків найкраще значення мав зразок протеїну з насіння конопель у співвідношенні 1:1 з водою після десятихвилинної термічної обробки.

Висновок . Отриманні данні свідчать, що зразки продуктів переробки насіння конопель мають достатньо високі показники емульгуючої здатності. Це дає можливість разом із зміцненням білкової матриці забезпечити введення жиру в його структуру та отримати стійку емульсію жиру у воді. Однак, при введенні білковмісних продуктів переробки насіння конопель у продукт необхідно враховувати їх вплив на збалансованість білкового складу та зміну функціонально-технологічних показників після термічного оброблення.

Список використаних джерел

1. House JD. Evaluating the quality of protein from hempseed (*Cannabis sativa* L.) products through the use of the protein digestibility-corrected amino acids core method. / JD. House, Neufeld J, G. Leson. *J Agric Food Chem*. 2010. № 24; 58 (22). - P. 11801-7.

2. Пасічний, В. М., & Полумбрик, М. М. (2016). Внесення колагенвмісних сумішей в фаршеві системи. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені СЗ Гжицького. Серія: Харчові технології*, (18, № 2), 150-153.

3. Vonapartis E. M. Aubin, P. Seguin, AF. Mustafa, J. Charron. Seed composition of ten industrial hemp cultivars approved for production in Canada. *J Food Compos Anal*. 2015. №39. P. 8-12.

4. Aluko R. E. Hemp Seed (*Cannabis sativa* L.) Proteins. 2017. P. 121-132.

5. Bozhko, N., Pasichnyi, V., Tischenko, V., Marynin, A., Shubina, Y., & Strashynskyi, I. (2021). Development of meat-containing breads with hempseed flour and turkey meat of mechanical crumbing. *EUREKA: Life Sciences*, (4), 34-42.

6. Пасічний, В. М., & Ястреба, Ю. А. (2013). Дослідження структурно-механічних властивостей гелів альгінатів для виробництва м'ясних та м'ясомісних продуктів. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. Гжицького*, (15, № 1 (3)), 125-129.

ВПЛИВ ВОЛОГОСТІ ПОВІТРЯ НА ВИБУХОПОЖЕЖОНЕБЕЗПЕКУ СЕРЕДОВИЩА ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ПРИМУСОВОЇ ВЕНТИЛЯЦІЇ РЕЗЕРВУАРІВ

Роянов Олексій Миколайович,

кандидат технічних наук,

Національний університет цивільного захисту України

Для зберігання світлих нафтопродуктів у великих кількостях на нафтобазах широке використання отримали резервуари вертикальні сталеві (РВС). В залежності від їх ємності вони отримали відповідні позначення. Наприклад, РВС-1000 відповідає резервуару з місткістю 1000 м³. За час експлуатації резервуарів виникають ситуації, які потребують проведення профілактичних та ремонтних робіт і супроводжуються необхідністю введення обслуговуючого персоналу у їх внутрішній простір. Проведення таких робіт завжди небезпечно тому, що пов'язано з наявністю як рідких залишків нафтопродуктів, так і наявністю парів таких залишків. В результаті дій обслуговуючого персоналу можуть виникнути джерела запалювання, які стануть ініціаторами виникнення вибуху або пожежі.

З метою зниження пожежовибухонебезпеки резервуари повністю спорожнюють та проводять зачистку їх внутрішнього простору. Періодичність проведення таких робіт обумовлена технічним станом самого резервуара, умовами зберігання нафтопродуктів, а також обов'язкова під час зміни їх сорту. Очищення резервуарів можна поділити на етапи:

- відкачка залишків нафтопродуктів;
- дегазація, шляхом вентиляції (природня або примусова);
- миття;
- дегазація примусова.

Як відомо [1], процес примусової вентиляції складається з трьох етапів, які зображено на рис.1. Точне визначення часу, необхідного для проведення примусової вентиляції, стає необхідним для визначення витрат, необхідних для досягнення припустимих безпечних концентрацій залишків парів нафтопродуктів у резервуарі.

Питанням пожежовибухонебезпеки під час проведення очистки резервуарів приділяється увага доволі тривалий час, але методики та накази носять рекомендований характер, табульований [2], а деякі прогнозний [3]. У США є чинними Правила і норми попередження пожеж, згідно яких є регламентований допуск до виконання робіт при припустимій концентрації парів легкозаймистих та горючих рідин [4] на рівні не вище 10 % від нижньої межі спалахування [5, 6]. Але проблема часових обмежень на проведення

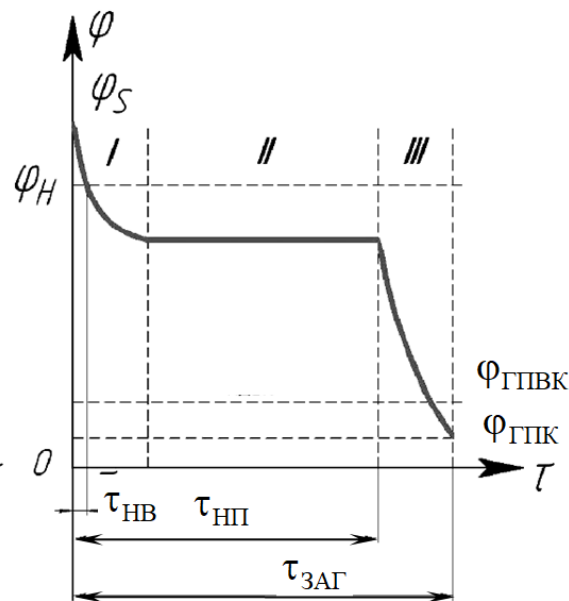

Рис. 1. Зміна концентрації парів рідини у часі за умов наявності в резервуарі рідких залишків ЛЗР та ГР: $\tau_{НВ}$ – тривалість небезпеки вибуху; $\tau_{НП}$ – тривалість небезпеки пожежі; $\tau_{ЗАГ}$ – загальна тривалість примусової вентиляції.

обслуговування та ремонту резервуарів спонукає до пошуку новітніх методів, шляхів, способів, які наведені у роботах [7 – 11] і дозволяють зменшити час примусової вентиляції. Як показав проведений попередній аналіз впливу параметрів навколишнього середовища теж має місце. Вологість повітря також впливає на час проведення примусової вентиляції та на швидкість зміни пожежовибунебезпеки всередині ємності резервуару. Відомо, що процес примусової вентиляції технологічного апарату описується диференціальним рівнянням матеріального балансу [3]

$$Vd\varphi + q\varphi dt - q\varphi_B dt = Mdt, \quad (1)$$

де V – об'єм резервуару; q – витрати припливного повітря; φ та φ_B – концентрації парів рідини в газовому просторі апарату та в припливному повітрі; M – інтенсивність випаровування; τ – час.

Проведений аналіз математичного опису етапів процесу примусової вентиляції показує, що він залежить від багатьох чисел чинників, тобто є багатопараметричним процесом:

- характеристики рідини;
- інтенсивності випаровування рідини;
- температури припливного повітря та повітряного простору в ємності резервуару;
- зовнішніх погодних умов (часу року, доби, вологості повітря)
- технічних характеристик резервуару (об'єму, форми та ін.).

На цей час питання урахування впливу вологості повітря на утворення

вибухонебезпечних концентрацій всередині технологічного обладнання – резервуарів потребує подальшого детального розгляду та математичного опису.

Список літератури

1. Волков О.М. Пожарная безопасность резервуаров с нефтепродуктами. – М.: Недра, 1984. – 151 с.
2. Инструкция по зачистке резервуаров от остатков нефтепродуктов [Текст] Утв. Госкомнефтепродуктом СССР 10.11.89. – Изд. офиц. – М. : Стройиздат. 1990. – 41 с.
3. Пузік С.О. Методика розрахунку процесу примусової вентиляції резервуарів від залишків рідких нафтопродуктів [Текст]/ С.О. Пузік, Б.О. Островський, Д.А. Комар // Вісник Національного авіаційного університету. Вип. 2 (55). – Київ:НАУ, 2013. – С. 109–113.
4. National Fire Protection Association. (2015). NFPA 30: Flammable and Combustible Liquids Code.
5. National Fire Protection Association. (2018). NFPA 1, Fire Code.
6. OSHA Permit-Required Confined Spaces Standard (29 CFR 1910.146).
7. Гарбуз С.В., Ковалёв А.А.. Разработка новой технологии дегазации резервуаров хранения светлых нефтепродуктов. Science and Education a New Dimension. Natural and Technical Sciences. – 2015. – Вып № III (8), (73). – С.94 – 98.
8. Назаров В.П., Киршев А.А. Вентиляция резервуаров перед ремонтными работами [Электронный ресурс: <http://ipb.mos.ru/ttb>]. «Технологии техносферной безопасности». Вып. № 4 (44) – 2012 г.
9. Роянов О.М. Гарбуз С.В. Визначення впливу характеристик резервуарів на інтенсивність випаровування світлих нафтопродуктів під час проведення в них примусової вентиляції. «Проблемы пожарной безопасности», Вып.42. – Харків: НУЦЗУ, 2017, с.110-114.
10. Роянов О. М., Олійник В. В. Спосіб оцінки залишків світлих нафтопродуктів під час проведення примусової вентиляції резервуарів. «Проблемы пожарной безопасности». НУГЗУ. 2018. Вып. 43. 198 с. С.129–135.
11. Роянов О. М., Тесленко О. О. Дослідження впливу параметрів примусової вентиляції на пожежовибухонебезпеку резервуарів під час їх виведення на ремонтні та регламентні роботи. «Проблемы пожарной безопасности». НУГЗУ. 2016. Вып. 40. 210 с. С. 147–152.

РОЗРОБКА МОДЕЛІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДИСПЕТЧЕРА ЦЕНТРУВАННЯ

Тимошенко Ганна Сергіївна,

ст. викладач

Льотна академія Національного авіаційного університету

Сагановська Лариса Анатоліївна,

ст. викладач

Льотна академія Національного авіаційного університету

Важинський Максим Сергійович,

магістр

Льотна академія Національного авіаційного університету

Забезпечення безпеки перевезення пасажирів, вантажів і при виконанні інших видів авіаційної діяльності є одним з основних завдань функціонування авіаційної транспортної системи (АТС). Підтримання необхідного рівня безпеки польотів при наданні авіаційних послуг, покладається на всі структурні елементи даної системи.

Особлива увага приділяється основній ланці авіаційної транспортної системи «екіпаж - повітряне судно», яка безпосередньо здійснюють процес виконання польоту літака. Велика відповідальність також покладається на служби управління повітряним рухом, інженерно - авіаційного забезпечення, служби організації перевезень та інші структурні одиниці АТС.

Актуальність вирішуваних задач по центруванню літака грає неоціненну роль у забезпеченні безпеки. Саме диспетчер центрування контролює навантаження і заправку літака, щоб центр ваги не виходив за межі допустимого, тим самим регулюючи центральні характеристики літака: центр ваги і центрування.

Досліджуючи професійну діяльність диспетчера центрування повітряного судна та провівши опитування авіаційних спеціалістів, які працюють з інформацією по центруванню ПС, були виявлені наступні помилки:

- несвоєчасне надання планів польотів в систему IFPS;
- неповне здійснення збору інформації про склад і вагові характеристики ПС;
- забезпечення максимального завантаження літака, а також контролю за реалізацією рекомендацій про обмеження за масою і черговістю розміщення вантажів[1; 2].

Було виявлено, що помилкові дії диспетчера центрування повітряного судна відбуваються з різних причин, які можна віднести до факторів навчання, професійної некомпетентності, особистим факторам тощо.

Тому виявивши, що недостатній рівень професійної підготовки фахівців із центрування повітряного судна є однією з причин авіаційних подій(АП), ми дійшли висновку, що необхідно вдосконалити професійну підготовку цих

спеціалістів. Першим кроком до цього є розробка моделі професійної діяльності диспетчера центрального управління ПС під час організації роботи наземних служб аеродрому по завантаженню ПС перед вильотом з ціллю забезпечення безпечного та ефективного виконання польоту.

Процес моделювання - це відтворення характеристик одного об'єкта на іншому, що обумовлено раніше визначеною метою та орієнтоване на практичне застосування результатів. Він враховує сутність явища, яке моделюється, а також поставлену мету. Вона, як відомо, визначає засоби та впливає на результат. Важливе значення має послідовність етапів моделювання. Моделювання діяльності фахівця визначає необхідні випускнику компетентності, види діяльності, зміст професійної освіти, освітні технології, засоби і форми організації навчального процесу [3].

Модель характеризують як спрощений аналіз об'єкта, функціонування якого подібне до функціонування реального об'єкта. Модель реального об'єкта використовують тоді, коли проведення експериментів на реальних об'єктах неможливе чи пов'язане з великими матеріальними витратами. Зауважимо, що в процесі моделювання іноді доводиться відкидати ряд параметрів, які потрібно врахувати на практиці [3].

Професійна підготовка повинна стати одним з найважливіших етапів у загальній системі заходів щодо забезпечення професійної надійності сучасних спеціалістів. У педагогічній літературі вживається поняття "модель спеціаліста", яке характеризується як "описовий аналог, що відображає основні характеристики об'єкта, котрим є узагальнений образ спеціаліста даного профілю". Поняття "модель спеціаліста" і "модель професійної діяльності фахівця" перебувають у тісному взаємозв'язку [4].

Розробка моделі професійної діяльності фахівця передбачає ряд етапів. Ми склали структуру побудови моделі професійної діяльності фахівця за О. С. Пономарьовим [4] (Рисунок 1).

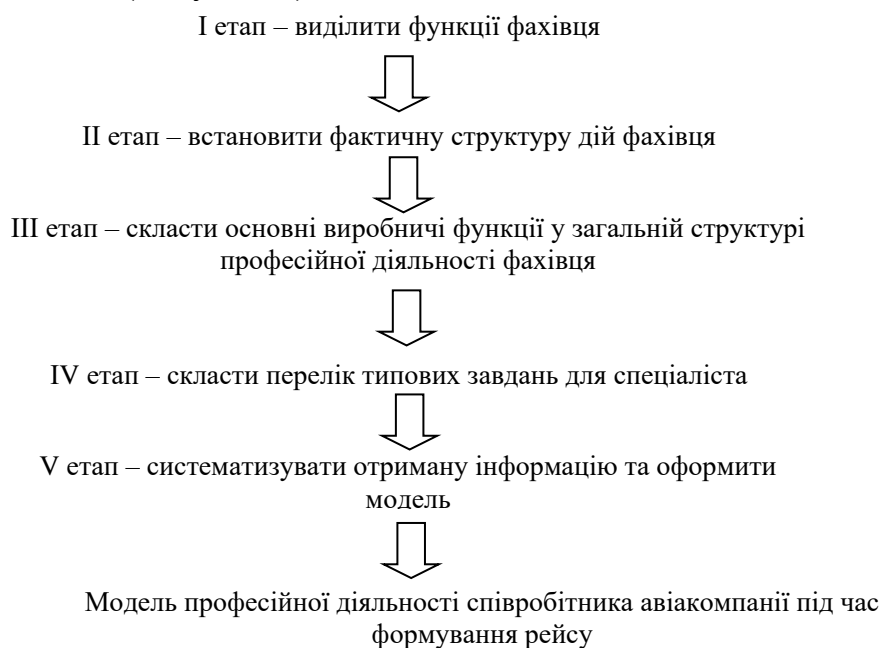

Рисунок. 1 Структура побудови моделі професійної діяльності фахівця

На першому етапі визначаються виробничі функції, типові завдання діяльності фахівця та вміння, необхідні для їх виконання. На другому етапі проводиться системний аналіз виробничих функцій, що виконуються фахівцем в межах його професійної діяльності, і типових завдань, які складають її зміст. На основі цього аналізу визначається фактична структура праці фахівця. Вона включає продукт праці, тобто її кінцевий результат, *предмет, на який спрямована праця, засоби, способи та умови професійної діяльності*. На третьому етапі визначаються основні виробничі функції у загальній структурі професійної діяльності спеціаліста. На четвертому етапі, згідно результатів аналізу структури професійної діяльності фахівця, сукупності предметів його професійної праці та виробничих функцій складають перелік типових завдань для спеціаліста. П'ятий етап розробки моделі професійної діяльності фахівця полягає у систематизації отриманої інформації та оформленні зазначеної моделі у текстовому та графічному вигляді [4].

Отже, модель професійної діяльності спеціаліста є одним із джерел змісту його професійної підготовки, що має велике значення для ефективної організації та реалізації всього навчально-виховного процесу.

Модель фахівця призначена для таких цілей:

- 1) аналізу змісту і характеру його професійної діяльності й необхідних для цього знань, умінь, навичок та особистісних якостей;
- 2) визначення орієнтирів і 8 критеріїв вибору змісту освіти та організації цілісного навчально-виховного процесу;
- 3) забезпечення максимальної відповідності підготовки фахівця цій моделі;
- 4) іміджу навчального закладу, авторитету його диплому і конкурентоспроможності випускників на ринку праці.

В ході нашого дослідження ми вивчили всі фактори, що впливають на професійну діяльність диспетчера центрування авіакомпанії. Також встановили його професійні обов'язки та служби, з якими він контактує під час своєї діяльності, які документи готує та надає. Вся ця інформація відображена в структурних схемах моделей, представлених на наступних рисунках (Рисунок 2).

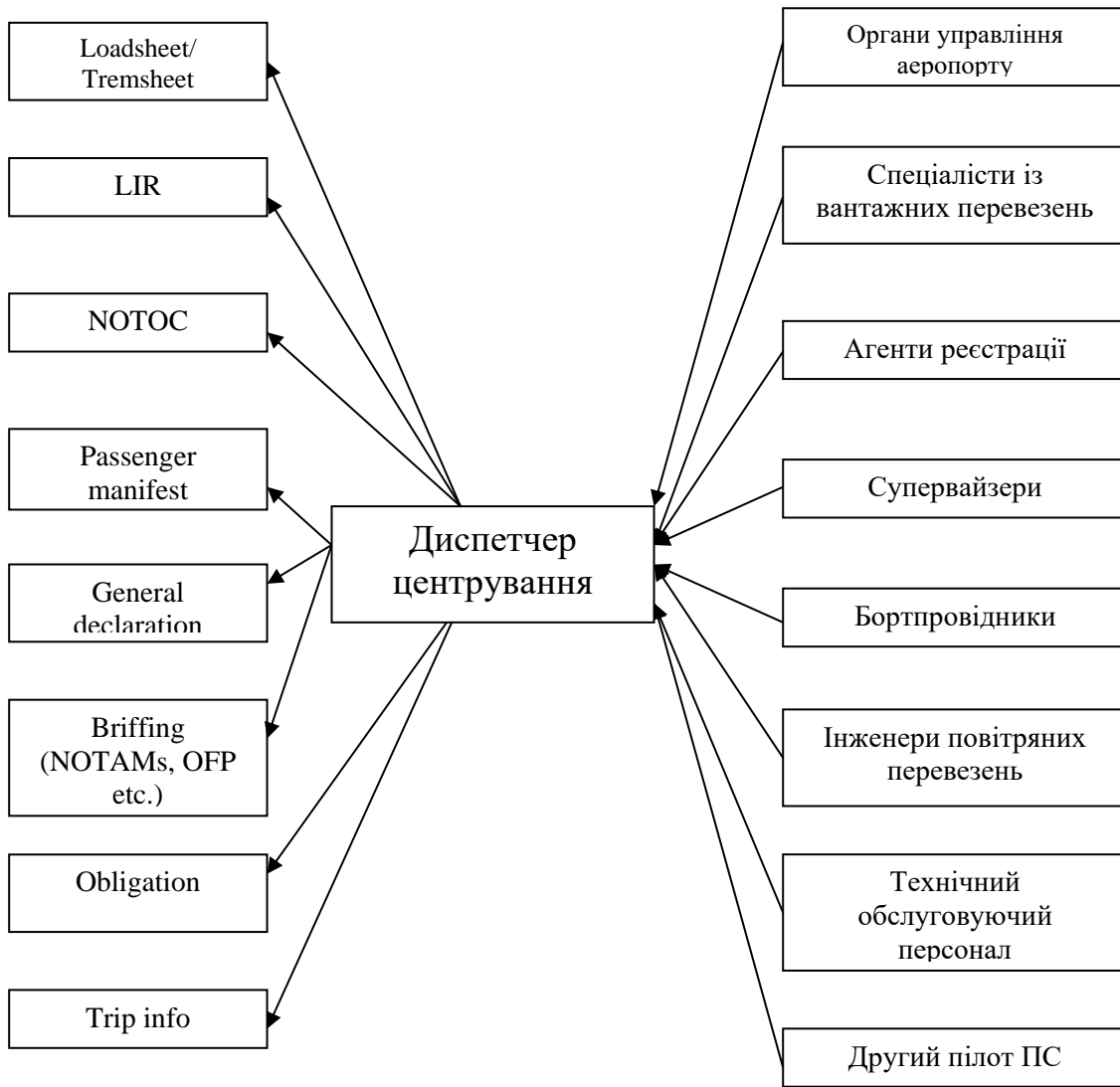

Рисунок 2. Структурний опис зовнішнього середовища моделі професійної діяльності диспетчера центрування

На Рисунку 3 представлена структурна схема вимог, що пред'являються до диспетчера центрування авіакомпанії та документів, якими він керується під час виконання своїх професійних обов'язків.

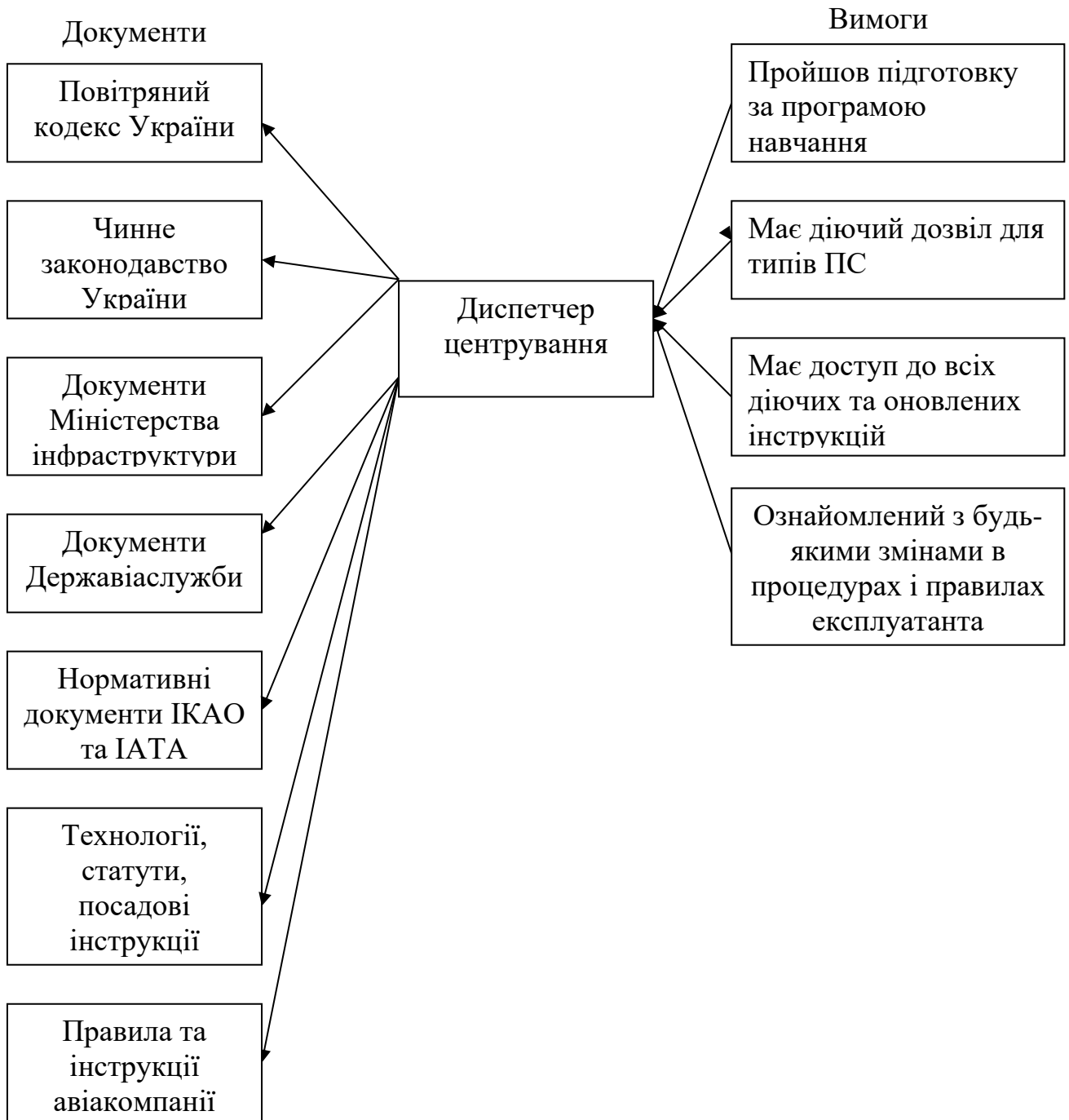

Рисунок 3. Структурна схема вимог, що пред'являються до диспетчера центронування

Наступним етапом нашого дослідження є побудова професіограми диспетчера центронування авіакомпанії та моделі його професійної діяльності у вигляді структурної схеми.

Список літератури:

1. G.W.H. van Es «Analysis of aircraft weight and balance related safety occurrences» National Aerospace Laboratory NLR May 2007
2. Douglas D.Boyd «General aviation accidents related to exceedance of airplane weight/center of gravity limits» June 2016 23p.

3. Корнещук В. В. Моделювання в системі підготовки професійно надійного спеціаліста: теоретичний аспект. Шуманітарний вісник ДВНЗ „Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди”: [науково-теоретичний збірник]. Переяслав-Хмельницький, 2008. Вип. 14. 354 с. С. 14 - 16.

4. Пономарьов О. С. Модель професійної діяльності фахівця: [текст лекції]. Харків: НТУ "ХП", 2006. 36 с. С. 22 - 28.

К ОПРЕДЕЛЕНИЮ РАСЧЕТНОГО ЗНАЧЕНИЯ КРИТИЧЕСКОЙ ВЫСОТЫ ВЕРТИКАЛЬНОГО ВОДОНАСИЩЕННОГО ОТКОСА С УЧЕТОМ ФИЗИЧЕСКОЙ НЕЛИНЕЙНОСТИ ПРОЧНОСТНЫХ СВОЙСТВ ГРУНТА

Шаповал Владимир Григорьевич,

Доктор технических наук, профессор
National Technical University Dnipro Polytechnic, Dnipro

Гапеев Сергей Николаевич,

Доктор технических наук, доцент
National Technical University Dnipro Polytechnic, Dnipro

Шашенко Дмитрий Николаевич,

кандидат технических наук,
National Technical University Dnipro Polytechnic, Dnipro

Жилинская Светлана Руслановна,

Инженер
National Technical University Dnipro Polytechnic, Dnipro

Коновал Владимир Николаевич

кандидат технических наук,
Cherkasy state technological university, Cherkasy

Работы при выполнении земляных работ (в частности, работ по устройству траншей и котлованов с вертикальными стенками) связаны с повышенной травматичностью и летальностью [1].

Это обусловлено либо нарушением технологии проведения земляных работ, либо неправильной оценкой устойчивости вертикальных стенок траншей и котлованов.

Одной из причин неправильного определения устойчивости (т.е. критической высоты) стенок траншей и котлованов является игнорирование физической нелинейности прочностных свойств грунта.

Так, согласно полученным авторами работы [2] данным, расчетная критическая высота вертикального откоса, установленная с учетом физической нелинейности прочностных свойств грунта, может существенно отличаться от критической высоты, рассчитанной в рамках линейной теории Кулона – Мора [3, 4].

Также известно, что давление в поровой жидкости существенно влияет на прочность и устойчивость грунтовых оснований.

В литературных источниках практически отсутствуют данные относительно учета одновременного влияния на прочность и устойчивость грунтовых оснований нелинейности их прочностных свойств и давления в поровой жидкости. Поэтому данная проблема нуждается в решении.

Рассмотрим, как отличаются критические высоты водо – и неводонасыщенных откосов при учете нелинейности их физических свойств.

В качестве исходных данных примем полученные авторами работы [5] в ходе определения прочности суглинистого грунта результаты:

$$\tau = a_0 + a_1 \cdot \sigma + a_2 \cdot \sigma^2 = 0,023 + 0,7044 \cdot \sigma - 0,2594 \cdot \sigma^2. \quad (1)$$

Здесь: τ касательное напряжение в рамках полиномиального критерия прочности; σ - то же, нормальное; $a_0 = 0,023$ МПа; $a_1 = 0,7044$ д.ед.;

$a_2 = -0,2594 \frac{1}{\text{МПа}}$ - материальные константы полиномиального критерия прочности.

Для этих параметров авторами работы [5] был предложен такой алгоритм определения критической высоты откоса:

1. Вначале по формулам:

$$\left. \begin{aligned} \varphi &= \arctg\left(\frac{\partial \tau}{\partial \sigma}\right) = \arctg(a_1 + 2 \cdot a_2 \cdot \sigma) = \arctg(0,7044 - 0,5188 \cdot \sigma); \\ c &= \tau - \frac{\partial \tau}{\partial \sigma} \cdot \sigma = a_0 - a_2 \cdot \sigma^2 = 0,023 + 0,2594 \cdot \sigma^2 \end{aligned} \right\} \quad (2)$$

следует определить значения касательных угла внутреннего трения φ и удельного сцепления c при давлении, равном σ . Это позволяет определить критическую высоту вертикального откоса с использованием полученных в рамках линейной модели Кулона – Мора решений.

Поскольку значение входящего в формулу (2) напряжения σ заранее неизвестно, для определения критической высоты h_{kp} был использован процесс итерации в виде:

$$\left. \begin{aligned} h_{kp,0} &= 0,0; \quad \sigma = \gamma \cdot h_{kp}; \\ h_{kp,i} &= \frac{2 \cdot c_{i-1} \cdot \cos(\varphi_{i-1})}{\gamma \cdot [1 - \sin(\varphi_{i-1})]}; \\ \varphi_i &= \arctg(a_1 + 2 \cdot a_2 \cdot \sigma_{i-1}) = \arctg(0,7044 - 2 \cdot 0,2594 \cdot \gamma \cdot h_{kp,i-1}); \\ c_i &= a_0 - a_2 \cdot \sigma_{i-1}^2 = 0,023 + 0,2594 \cdot (\gamma \cdot h_{kp,i-1})^2. \end{aligned} \right\} \quad (3)$$

Здесь γ - удельный вес грунта; $h_{kp,i}$ - значение критической высоты вертикального откоса, установленное в рамках полиномиального критерия прочности, а i - номер итерации.

При проведении численного эксперимента был принят удельный вес грунта $\gamma = 20 \frac{\kappa H}{\text{м}^3} = 0,02 \frac{\text{MH}}{\text{м}^3}$ и представленные в формулах (1), (2) и (3) материальные константы.

Оказалось, что в этом случае критическая высота вертикального откоса равна: $h_{kp} = 4,68$ метра, что приблизительно в два раза меньше критической высоты $h_{kp,k} = 9,29$ метра, рассчитанной в рамках критерия Кулона – Мора.

При определении критической высоты водонасыщенного откоса учтем, что в данном случае, согласно [3, 4], из полного давления σ следует вычесть нейтральное давление, т.е. давление в поровой жидкости U . Тогда равенство (1) примет вид:

$$\left. \begin{aligned} \tau_{sat} &= a_0 + a_1 \cdot (\sigma - U) + a_2 \cdot (\sigma - U)^2 = \\ &= 0,023 + 0,7044 \cdot (\sigma - U) - 0,2594 \cdot (\sigma - U)^2 \end{aligned} \right\} \quad (4)$$

Также учтем, что максимальное давление в поровой жидкости U равно произведению удельного веса воды $\gamma_w = 10 \frac{\kappa H}{\text{м}^3} = 0,01 \frac{\text{MH}}{\text{м}^3}$ на высоту водяного столба h_{kp} , т.е.

$$U = \gamma_w \cdot h_{kp}. \quad (5)$$

Тогда процесс итерации может быть представлен в виде:

$$\left. \begin{aligned} h_{kp,0} &= 0,0; \quad \sigma = \gamma \cdot h_{kp}; \quad U = \gamma_w \cdot h_{kp}; \\ h_{kp,i} &= \frac{2 \cdot c_{i-1} \cdot \cos(\varphi_{i-1})}{\gamma \cdot [1 - \sin(\varphi_{i-1})]}; \\ \varphi_i &= \arctg [a_1 + 2 \cdot a_2 \cdot (\sigma_{i-1} - U_{i-1})] = \\ &= \arctg [0,7044 - 2 \cdot 0,2594 \cdot (\gamma - \gamma_w) \cdot h_{kp,i-1}]; \\ c_i &= a_0 - a_2 \cdot (\sigma_{i-1} - U_{i-1})^2 = \\ &= 0,023 + 0,2594 \cdot [(\gamma - \gamma_w) \cdot h_{kp,i-1}]^2. \end{aligned} \right\} \quad (5)$$

Оказалось, что рассчитанная по формулам (5) критическая высота вертикального откоса равна: $h_{kp} = 4,45$ метра, что всего лишь на 6% меньше критической высоты $h_{kp} = 4,68$ метра, рассчитанной по формулам (3).

Изложенные в настоящей работе материалы исследования позволили сделать такие выводы:

1. Рассчитаны значения критической высоты водо – и неводонасыщенного вертикального откоса в рамках нелинейного полиномиального критерия прочности.

2. Оказалось, что в данном конкретном случае различие между критическими высотами водо – и неводонасыщенных откосов не превышает 10%.

Список литературы

1. <https://rcmm.ru/arhitektura-i-proektirovanie/21663-smertnost-na-stroykah-rezko-poshla-vverh.html>
2. Шаповал В.Г., Терещук Р.Н., Жилинская С.Р. к определению расчетного значения критической высоты вертикального откоса с учетом физической нелинейности прочностных свойств грунта. - «Problems of practical application of innovations, methodology and experience», 15-16 апреля 2021, Лиссабон, Португалия», с. 201 - 205.
3. Шаповал В.Г., Шаповал А.В., Моркляник Б.В., Андреев В.С. Механика грунтов. Учебник. Днепропетровск: Пороги, 2010- 168 с.
4. Зарецкий Ю.К. Нелинейная механика грунтов и перспективы ее развития // Основания, фундаменты и механика грунтов. - 1982. - N5. - С. 28-31.
5. Shapoval V., Protsenko P., Golovko S., Ponomarenko I. Anent the nonlinear dependence of the strength of loamy soil on normal pressure// Art and Science Multilingual scientific journal. Vol. 1 - 2021 - P. 16-25.

THE USE OF VARIOUS INTERNET TECHNOLOGIES IN THE ACTIVITIES OF TOURISM ENTERPRISES

Borutska Yuliia

PhD of Geological Sciences, Associate Professor of Tourism
Lviv National Agrarian University, Lviv, Ukraine

Zhyvko Zinaida

Doctor of Economic Sciences, Professor,
Professor of the Department of management, Lviv State University of Internal
Affairs, Lviv, Ukraine

Ruda Iryna

PhD in Economics, researcher of the scientific department, Lviv State University of
Internal Affairs, Lviv, Ukraine

Martyn Olga

PhD in Economic, Associate Professor, Department of Law and Management,
Institute of Fire and Technical Safety, Lviv State University of Vital Activity Safety,
Lviv, Ukraine

Prokopyshyn Oksana

PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of Accounting and Taxation, Lviv National Agrarian University

The history of tourism development in the rural areas of the European Union is quite long and has been going on for several decades, where almost 20-25% of consumers of tourism products and services prefer this type of recreation (Table 1).

Table 1.

Development of Tourism in Rural Areas in Europe

Country	% of vacationers in rural areas
Germany	43
Netherlands	39
Denmark	35
France	29
Great Britain	28
Spain	27
Ireland	27
Belgium	25
Italy	11

In addition, there are tourist reception systems similar to agro tourist systems. For example, in English-speaking countries such as Great Britain, Canada, USA, Scandinavian countries, Australia, New Zealand resorts, guest houses or small (family) B&B hotels ("Bed and Breakfast", which provide "bed and breakfast") are popular. Increasingly, such small hotel complexes are used not for business trips, as previously planned, but for recreation in the natural countryside. However, the B&B system differs from agro-tourism services; it only provides relatively cheap accommodation facilities, without offering an integral tourist product, without taking into account national specifics.

Travel companies use websites in their activities to provide direct communication with regular and potential consumers by highlighting the tourist information of interest to the consumer. It is important for a tourism company to create a website, especially for a business in the rural area. The website of a tourist enterprise is a kind of intermediary between tourist demand and tourist supply, since it performs the function of familiarizing with the parameters of the tourist offer and its subsequent implementation. Considering this, it is important to study the effectiveness of the use of the website in the activities of tourism enterprises. Thus, S.V. Melnychenko, K. A. Sheyenkova identified the main functional characteristics that a website must have to ensure its effectiveness (Table 2).

Table 2

Indicators of functional analysis of the website of tourist enterprises [2]

№	Quantitative indicators (+/-)	Qualitative indicators (in points from 1 to 10)
1.	Information about the tourist enterprise	Multimedia site
2.	Availability of contacts and feedback	Originality of site design
3.	Information on the achievements and rewards of the tourist enterprise	Quality of information on tourist destinations
4.	Availability of catalogues and rubrics	Quality of photo and video galleries in tourist areas
5.	Information about the offered tourist destinations	Website loading speed
6.	Information about tourist destinations in the directions offered	Convenience and quality of the website search function
7.	Availability of photo and video galleries in the directions offered	The speed of displaying search information on a visitor's request
8.	Ability to view in multiple languages	Convenient visitor registration function
9.	Visitor registration function	Convenience of the on-line booking function
10.	Online booking function	Quality and appropriateness of the tourist information on the website
11.	Availability of forums and chats on the website	Quality and expediency of the additional (advertising) information provided on the site

12.	Ability to leave comments and feedback	Quality and expediency of the news block, exchange rate, weather
-----	--	--

The main feature of contextual advertising on the Internet is that the website of a travel company is displayed both by name and by search keywords (for example: buy a tour to Egypt, travel agency, hot offers, etc.). The main advantages of using contextual advertising are:

- payment for the service is carried out only for the user's transition to the link displayed in the search engine;
- the accuracy of the request, that is, the highest probability of being visited by the target user
- instant results;
- control over the costs of promotional activities.

The use of various Internet technologies in the activities of tourism enterprises is a prerequisite for progressive development and a catalyst for the efficiency of functioning, because the continuous improvement and constant modernization of the business activity of tourism enterprises ensures the receipt of corresponding economic benefits.

References

1. Vasylyev V.P., Zinko Yu.V., Horishevskyi P.A. *Metodychnyi posibnyk «Menedzhment silskoho turyzmu»*. [Methodical manual "Rural Tourism Management"]. Vyp. 5. / za red. Osypovoyi M.M. Odesa: HO «Odeska oblasna silskohospodarska doradcha sluzhba», 2009. 56 s.
2. Melnychenko S.V., Sheyenkova K.A. *Upravlinnya biznes-protsesamy v turyzmi : monohrafiya*. [Business process management in tourism: a monograph]. K. : Kyiv. nats. torh.- ekon. un-t, 2015. 264 s.

СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОГО ПІДПРИЄМСТВА, МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Закревський Олександр Васильович,

студент кафедри туризму,
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

Кравченко Алла Володимирівна,

канд. екон. наук, доц. кафедри туризму
факультету природничо-географічної освіти та екології,
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

Туризм є одним з найважливіших факторів, що впливає на економічне зростання та розвиток сучасних суспільств. Туризм - це первинна або вторинна діяльність для значної частини населення, що проживає в привабливих для туризму регіонах у всьому світі, але також великої кількості людей, які живуть в інших місцях у всьому світі. Він сприймається як дуже важливий засіб економічного розвитку як у розвинених, так і у країнах світу, що розвиваються. На загальну думку, туризм, як правило, сприймається як діяльність дозвілля веселощів, але факти говорять про те, що в цю сферу вкладаються мільярди доларів по всьому світу. Тому, без сумніву, туризм повинен серйозно аналізуватися та вивчатися науковцями, дослідниками, політиками, національними та місцевими органами влади тощо.

Хоча географічне положення та природні ресурси відіграють важливу роль у розвитку туризму, численні приклади в усьому світі доводять, що цього недостатньо. Створення належних туристичних можливостей та використання належних бізнес-стратегій з метою отримання конкурентних переваг, конкурентна перевага в жорсткому і конкурентоспроможному світі туризму має вирішальне значення для всіх підприємств, які займаються туризмом. Ситуація стає ще більш складною, тому, що на успіх туристичних компаній, крім усіх інших факторів, у багатьох випадках впливає рівень задоволеності туристів під час першого візиту до регіону. Крім того, репутація туристичної дестинації може мати дуже великий вплив на рішення відвідати певне туристичне місце.

Коли ми думаємо про туризм, ми в першу чергу згадуємо людей, які відвідують певне місце для огляду визначних пам'яток, відвідують друзів, родичів і добре відпочивають під час відпустки. Вони можуть проводити вільний час, займаючись різними видами спорту, засмагати, розмовляти, співати, їздити, гастролювати, читати чи просто насолоджуватися довкіллям. Якщо ми розглянемо питання далі, ми можемо включити в наше визначення туризму людей, які беруть участь у конвенції, бізнес-конференції або деяких інших видах ділової чи професійної діяльності, а також тих, хто проводить навчальний тур чи займається певним науковим дослідженням.

Ми можемо продовжувати говорити про те, що є само собою зрозумілим: турист - це той, хто займається туризмом. Туризм, як один із елементів дозвілля,

передбачає переміщення людини або осіб у відстані від їхнього звичайного місця проживання: процес, який зазвичай приносить певні витрати, хоча це не обов'язково. Хтось, хто їде на велосипеді чи пішки в сільській місцевості, на вихідні у кемпінгу, куди беруть власну їжу, не зможуть внести економічний внесок у місцевість, в якій вони подорожують. Але, тим не менш, їх можна вважати туристами. Можна навести багато інших прикладів, в яких витрати туриста є мінімальними. Тоді, ми можемо сказати, що туризм - це один з аспектів дозвілля, який зазвичай, але не завжди, приносить певні витрати коштів, що були зароблені в місці постійного проживання. Тобто туризм не передбачає працевлаштування в місці здійснення подорожі.

Для більшості людей туризм - це коннотація дозвілля і, як правило, синонім відпочинку (відпустки). Це також відображається в словниках, які зазвичай відносяться до туризму як до подорожей для задоволення. На відміну від цього, туристичні ради та інші, котрі займаються розробкою, маркетингом та координацією туризму в своїх країнах, мають тенденцію до більш широкого погляду; для них туризм означає подорож для більшості цілей, за винятком таких, як поїздка на роботу, міграція тощо.

Критики систем офіційного планування стверджують, що ми живемо в світі, в якому переважає складність і невизначеність, і в яких невеликі випадкові події можуть мати великий і непередбачуваний вплив на результати. За таких обставин вони стверджують, що навіть найбільш ретельно продумані стратегічні плани схильні до того, що вони стають марними завдяки швидким і непередбачуваним змінам. У непередбачуваному світі існує висока ступінь здатності швидко реагувати на зміни обстановки та відповідно змінювати стратегії організації.

За найпростішими визначеннями стратегії допомагають пояснити те, що роблять менеджери та організації. Ці заходи або діяльність розробляються та виконуються для виконання певних цілей, деякі з них мають короткостроковий характер, інші - більш довгострокові. Організація має напрямок і широке призначення, яке завжди має бути чітким і зрозумілим, і яке іноді буде узагальнено у формі місії.

Стратегії - це засіб або план, за допомогою якого місця підприємства втілюється в життя, а також досягаються цілі.

Інтегрована в маркетингову стратегію туристичного агенства, стратегія продукту встановлює ряд цілей, специфічних для даної області: відмінну оцінку туристичного потенціалу, залучення більшої кількості місцевих та іноземних туристів, запобігання сезонним ефектам, консолідована позиція на деяких внутрішніх і зовнішніх ринках, запуск нових туристичних продуктів, отримання підвищеної конкурентоспроможності туристичного продукту за рахунок оптимального балансу між якістю та ціною.

Стратегія оновлення туристичного продукту може складатися з:

- збільшення популярності поїздок для нинішніх споживачів безвнесення серйозних змін до туру

(наприклад, надання додаткових послуг, встановлення басейнів або фітнес-центрів у приміщенні житла); - внесення деяких важливих

модифікацій у структуру продукту.

Відзначається той факт, що в туризмі структура продукту може бути значно простішою, ніж в інших областях. Модульний характер туристського продукту дозволяє вносити зміни до транспортних, житлових, побутових послуг, пропонувані споживачеві окремо або включених до конфігурації туристичного туру.

Стратегія диверсифікації передбачає розвиток нових або зміну існуючих туристичних продуктів (наприклад, туроператор, що спеціалізується на певному виді туризму, може змінювати складові частини туристичних продуктів, пропонувати також туристичні тури з культурним характером або лікування в курортних центрах). Цей тип стратегії дозволяє реалізувати середньо- та довгострокову гнучкість наявної туристичної пропозиції.

Стратегії туристичного продукту з низьким сезоном є специфічними для готельної галузі. Тому маркетологам доведеться компенсувати зниження активності туристичних напрямків у низький сезон шляхом диверсифікації послуг та продуктів на ринку. У цьому відношенні можна помітити створення деяких туристичних заходів (типу "подорож + подорож" або "подорож + тур"), в якому існують комбіновані елементи з різним ступенем сезонності. Це характерно для приморських, гірських, бальнеологічних курортів тощо.

Ступінь доступності туристичного продукту в низький сезон може бути збільшена, шляхом включення в запропоновану програму туру мінімального набору послуг (наприклад, турист може обрати для себе розміщення з напівпансіоном або тільки проживання) та встановлення мінімального періоду поїздки (туристам, які мають можливість подовжити їх відповідно до їх доходів та ступеня їх задоволення для даного туристичного напрямку має надаватися така послуга) з можливістю розширення за додаткову плату.

Привабливість туристичного продукту в низький сезон може бути збільшена, за допомогою пропонування туристам різноманітних варіантів проведення вільного часу в місці призначення (наприклад, програми полювання та риболовлі, катання на незвичних видах транспорту, різні поїздки, етнічні програми, пішохідні походи тощо).

Відповідно до рівня цін та доступності, можна побачити такі стратегії цін: стратегія високих цін (практикується в разі ексклюзивності пропозиції або у випадку обмеження кількості пропозиції), договірної цінової стратегії (договірна, всеосяжна, "все включено"), стратегія диференційованих ставок (характерна для індустрії туризму), дисконтна та бонусна стратегія (прийнята туристичними компаніями, які коригують базові ціни на продукти, з метою стимулювання певного типу клієнтів, тобто: клієнтів, які вимагають великого обсягу послуг, клієнтів, які беруть відпустку в низький сезони).

Стратегії розподілу, прийняті туристичними операторами, враховують: продаж туристського сервісу шляхом переходу до більшої кількості агенцій у тому самому споживчому сегменті, продаж того самого продукту через різні канали розподілу різних сегментів громадських споживачів, продаж більшої кількості продуктів через різні канали розподілу одному або декільком сегментам споживачів на ринку. Як легко помітити, в цій спробі класифікувати

складові об'єкти стратегій, кількісний критерій дуже важливий, враховувалися три цільових елементи - туристичний сервіс, канали розподілу, споживчі сегменти - у різних кількісних пропорціях.

Щодо перспективних агентів (відповідно до їх розташуванням) ми можемо побачити три стратегічні варіанти розподілу туризму:

Ексклюзивний розподіл - це виділення невеликої кількості агентів (навіть лише одного), які здійснюють - на певній ринковій або географічній території – продаж ексклюзивних розподілених продуктів або туристичних послуг як певну і передбачувану пільгу за умов контракту, який регулює їх діяльність.

Вибіркове розповсюдження означає вибір та використання ряду обмежених агенцій, діяльність з розповсюдження яких оцінюється як більш ефективна, ніж конкурентів, що дає можливість забезпечити більший обсяг продажів для туристичних продуктів. Прийняття цієї стратегії дозволяє туристичній одиниці здійснювати більш ефективний контроль над певними сегментами ринку, в умовах, коли вони мають менші витрати.

Якщо дистриб'ютори мають не однакову ефективність продажів для різних товарів та послуг, туроператор, наприклад, може відмовитися від тих, хто є менш ефективним, щоб зосередити свою увагу на більш динамічних агенціях, яким він може пропонувати збільшені комісії відповідно до досягнутих цілей .

Інтенсивний розподіл передбачає використання великої кількості каналів та агенцій, через які послуги доходять до кінцевих споживачів. Якщо туроператор недостатньо відомий на туристичному ринку, він буде прагнути продати свій туристичний продукт за допомогою дуже великої кількості дистриб'юторів, щоб збільшити кількість проданих продуктів і зробити собі ім'я.

У випадку важливих сегментів ринку, які характеризуються великою кількістю можливих туристів, рекомендується використовувати розширені системи розподілу, з великою кількістю агенцій. Більше того, у випадку, якщо на певному ринку існують конфлікти між конкуруючими туристичними компаніями, які застосовують стратегію інтенсивного розподілу, маючи велику кількість розподільчих підрозділів, у туристських компаній менше можливостей вступати в конкуренцію шляхом вибору обмеженої кількості агентів.

На туристичному ринку існує тенденція до вертикальної інтеграції розміщення, транспортування, планування поїздок та розповсюдження поїздок, тому з'явилося багато компаній, які здатні забезпечити всі ці послуги у формі пакету. Таким чином, туристичні оператори, такі як, наприклад, TUI, є прикладами успішної інтеграції дистрибутивної мережі. Головними їх цілями, є поліпшення контролю над туристичним продуктом, отримання знижок для більш низьких цін на кінцевий товар, а також використання суми, отриманої від клієнтів, ще до початку їх поїздки для бронювання частини послуг, що входять до туристичного пакету.

На міжнародному туристичному ринку ми можемо також виявити прояв тенденції горизонтальної концентрації (інтеграції). Ця тенденція виявляється як на рівні постачальників послуг, так і на рівні дистриб'юторів. Стратегія горизонтальної інтеграції застосовується в готелях (різноманітних готельних

мережах), прокатними компаніями, туроператорами, які заснували дуже потужні групи практично в кожній країні (наприклад, TUI та NUR у Німеччині).

Різноманітна розробка дистрибуторської мережі та послуг під унікальною торговою маркою передбачає стратегію, що використовується Club Mediterranee (для розміщення та дозвілля), McDonald's (для ресторанів швидкого харчування) та American Express (для подорожей). Туроператори, які прийняли цю складну стратегію, прагнуть одночасно використовувати назву товарного знаку, ефект мережі та можливості кожного місця на ринку.

Майже ніякий вид бізнес-діяльності у світі не потребує такого активного, продуманого та агресивного просування як туризм. Рекламна діяльність у сфері туризму потребує значних інвестицій через великі географічні області туристичних ринків, прояви жорстокої міжнародної конкуренції та нематеріального характеру туристичного продукту.

Для того, щоб ці повідомлення, спрямовані на просування туристичного продукту, були більш ефективними, вони повинні мати у своїй основі дослідження про потреби та мотивацію потенційних туристів.

Реклама в туризмі повинна обов'язково висвітлювати певні відчутні елементи, щоб допомогти туристам зрозуміти та оцінити надані послуги. При цьому слід враховувати фізичні характеристики наданої послуги або деякі відповідні об'єкти, які символізують саму послугу. Наприклад, у випадку ресторанів, реклама може виражати як загальну якість надаваних послуг, так і описувати переваги окремих елементів.

Серед стратегій, що орієнтовані на маркетингові заходи варто виділити стратегію оновлення туристичного продукту, стратегію високих цін, договірну цінову стратегію, стратегію диференційованих ставок, а також дисконтну та бонусну стратегію.

Вибір того чи іншого стратегічного підходу в якості базового залежить від результатів, отриманих на стадії стратегічного аналізу і визначення мети.

Формування ефективної системи стратегічного планування розвитку туристичного підприємства в рамках його комплексного розвитку є тривалим процесом, що пов'язаний з вдосконаленням всієї системи управління і підвищенням рівня його організаційної культури.

Список використаних джерел

1. Холлоуей К. Маркетинг в туризмі / К. Холлоуей // К.: Знання, 2012. – с. 128-152.
2. Стратегія підприємства. Інші матричні методи формування корпоративної стратегії підприємства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://buklib.net/books/25143/>.
3. Портер М. Конкурентні переваги: створення та підтримка високої продуктивності / М. Портер // М.: Альпіна Паблішер, 2016. – с. 224-276.
4. Еванс Н., Кемпбелл Д., Стоунхаус Дж. Стратегічний менеджмент подорожей та туризму / Н. Еванс, Д. Кемпбелл, Дж. Стоунхаус // Оксфорд: Баттерворт-Хайнеман, 2003. – с. 56-63.

ПАЛОМНИЦЬКИЙ ТУРИЗМ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ ВИМІР

Кушнірова Катерина Олександрівна,

студентка кафедри туризму,
Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова

Кравченко Алла Володимирівна,

канд. екон. наук, доц. кафедри туризму
факультету природничо-географічної освіти та екології,
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

Паломництво - явище культурного життя людства, специфічна духовна потреба безпосереднього спілкування зі святинами. У більшості релігій паломництво відіграє традиційну місіонерську роль, сприяючи утвердженню релігійних істин в суспільстві. Виникнення цього поняття (від лат. palma - пальма) пов'язують зі словом «палома» - пальмова гілка, з якою мешканці Єрусалиму зустрічали Ісуса Христа. В сучасній науковій літературі частіше зустрічається таке визначення як похід віруючих до святих місць (місця паломництва) в надії отримати божественну святість[1, с.214].

З другої половини ХХ ст. паломництво як культурне явище стає предметом уваги науковців. У теперішній час здійснюється дослідження даного явища в різних аспектах: історія паломництва розглядається А. Александровою, М. Біржаковим; питанням класифікації і типології паломництва присвячені праці І.О. Козловського, О. Любіцевої та ін. Дослідники М. Мальська, В.Ф. Кифяк, П. Яроцький у своїх наукових роботах розглядають паломництво як виду туризму.

В Україні здавна приймали паломників в її святих місцях. Це не був туризм у сучасному розумінні цього поліфункціонального явища. Але в ньому вже були закладені комунікативні, інформативні, інтегративні, соціальні та інші функції туризму. На українській землі, як засвідчують давні літописи і хроніки, побувало багато подорожуючих зі Сходу і Заходу. Крім того, у різних регіонах України збереглися історико-культурні пам'ятки різних релігій та етносів.

Деякі вчені не розрізняють поняття «паломництво» та «релігійний туризм» як тотожних за сутністю але зазначають, що між ними є різниця, яку можна визначити за мотивацією подорожуючих: в першому випадку - це, духовна місія, яка спонукає людину до подорожі, в другому привалює пізнавальна мета, посилена духовною місією [2, с.263].

Отже, зазначимо, що паломництво й пізнавальні тури релігійної спрямованості, організація масових відвідин монастирів, святих місць є різновидом релігійного туризму, який ділиться на декілька напрямів в залежності від глибини ставлення людей до релігії. Паломництво в тій чи іншій формі розповсюджено практично у всіх релігіях і язичницьких культурах.

Україна - держава багатьох національностей, конфесій і релігійних течій. Послідовність і цілеспрямованість державно-церковної політики України,

ґрунтування її на конституційних положеннях і державних правових актах, що відповідають міжнародному праву і захищають свободу совісті, релігійні свободи та права національних меншин і пересічних громадян України, створюють сприятливі передумови та можливості для розвитку вітчизняного і міжнародного паломницького туризму.

Україна сьогодні має необхідні умови і ресурси для розвитку внутрішнього туризму, перед усім, багату історико-культурну спадщину. Значну її частину складають архітектурні пам'ятки, що збереглись до наших днів, більшість з яких являються культовими спорудами. Два таких архітектурних комплекси – Києво-Печерська лавра і Софія Київська - рішенням ЮНЕСКО включені до реєстру світової культурної спадщини, хоча в Україні ще багато історико-культурних об'єктів заслуговує на зарахування до цієї категорії. У зв'язку з цим надзвичайної актуальності набуває популяризація національної історико-культурної спадщини шляхом включення її об'єктів в інфраструктуру вітчизняного та іноземного туризму. [3, с.119].

Важливе місце в культурі України належить церковним пам'яткам національних меншин. Багато з цих культових споруд є архітектурними пам'ятками загальнонаціонального значення, які не можуть не бути враховані при розробці туристично-екскурсійних маршрутів. Такий підхід забезпечує ознайомлення широких верств населення з маловідомими сторінками історії релігії і одночасно сприяє формуванню культури міжконфесійних та міжнаціональних відносин. Зважаючи на це, можна стверджувати, що історико-культурні пам'ятки, які є об'єктами паломницького туризму, становлять культурну основу людства і роблять вагомий внесок України у скарбницю світової цивілізації.

Найбільш важливими об'єктами при розробці туристично-екскурсійних маршрутів на території України є численні монастирі і храми, де зберігаються мощі святих та інші реліквії, чудотворні ікони. Цінність цих об'єктів визначається не їх місцезнаходженням (столичні чи провінційні), а мистецьким рівнем.

Головними проблемами в цьому секторі туризму є відсутність ґрунтовної професійної підготовки з боку гідів-перекладачів та екскурсиводів-груповодів, які слабо обізнані зі специфікою проведення таких турів. Тобто туристичним фірмам і підрозділам різних рівнів структурної організації слід ретельно підбирати персонал та професійно готувати власні кадри для організації релігійно-паломницьких турів. Відсутніми є також добре оснащені транспортні засоби для проведення релігійно-паломницьких турів у регіонах нашої держави, а також катастрофічним є стан місцевих доріг. Особливо це стосується сільської місцевості, де часто розміщуються монастирі та інші сакральні об'єкти, які зазвичай розміщені у віддалених безлюдних територіях. Міжнародні та міжобласні траси також потребують своєї модернізації та відповідного інфраструктурного забезпечення дорожніми знаками з позначками розміщення монастирів тощо. Необхідним є також випуск спеціалізованих туристичних карт та каталогів, де була б надана уся необхідна інформація про туристично-релігійні об'єкти України, їх головні святині, графіки прийому та способи транспортного

обслуговування та сполучення з ними. Немає в нашій країні й спеціальних транспортних засобів для здійснення багатоденних паломницьких маршрутів та перевезення інвалідів, які бажають такі тури звершувати. Слаборозвинутою є також рекламно-інформаційна діяльність у галузі релігійно-паломницького туризму. В Україні недостатньо розвинута система нічліжного та готельного обслуговування релігійно-паломницького туризму. При великих монастирях наявні готелі та трапезні, проте вони не в змозі задовольнити весь туристично-паломницький спектр послуг для туристів такого плану, хоча й останні можуть бути менш вибагливими порівняно з іншими видами та формами туристичного обслуговування населення. Усі регіони України мають достатню кількість сакральних-релігійних об'єктів для подальшого розвитку релігійно-паломницького туризму, що потребує суттєвої оптимізації діяльності туристично-паломницьких структур, включаючи розвиток сервісопаломницької інфраструктури та розширення рекламно-інформаційної діяльності.

Список використаних джерел:

1. Сергійко В.Ф. Свобода совісті - правова гарантія розвитку паломницького туризму / В.Ф. Сергійко // Наукові записки Київського університету туризму, економіки і права. Серія: філософські науки. 2011. Вип.11. С.208-221.
2. Свірідова Н.Д. Туризм. Словник-довідник: Навчальний посібник / Н.Д. Свірідова, Ю.О. Скорченко. Луганськ: Вид-во СЛУ ім. В. Даля, 2009. 310 с.
3. Філософія туризму: Навчальний посібник / Авт.-розробники: Віктор Пазенок, Володимир Федорченко; Київський ун-т туризму, економіки і права . - К. : Кондор, 2009. - 119с.

The authors of the IV International Scientific and Practical Conference «Science, theory and practice» were representatives of the following educational institutions:

S.Seifullin Kazakh Agro Technical University; Kharkov national university of building and architecture; Dnieper state academy of building and architecture; A.N. Beketov Kharkov National University of Urban Economy; Kharkiv State Academy of Design and Arts; Mygalkiv Educational Association of I-III Degrees «General Education School-Kindergarten»; Al-Farabi KazNU; Baku State University; Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics; Zaporizhzhia National University; University of Economics and Law "KROK"; Kryvyi Rih National University; Odesa State Economic University; Lviv University of Trade and Economics; Ostroh Academy; West Ukrainian National University; Institute of Industrial Economics; Vinnytsia National Agrarian University; Kyiv University of Market Relations; Eurasian National University named after L.N. Gumilev; Poltava Institute of Business; Odesa State University of Internal Affairs; University of Water Management and Environmental Engineering; Rivne Research Expert-Forensic Center; National Academy of Internal Affairs; Kyiv National University of Technologies and Design; National University of Water and Environmental Engineering; Dniprovsk State Technical University; State Institute of Economics, Finance, Law and Technology; Interregional Academy of Personnel Management; Drahomanov National Pedagogical University; International Economics and Humanities University; Zhytomyr State University of Ivan Franko; National Pirogov Memorial Medical University; Bukovinian State Medical University; Kharkiv National Medical University; Grigoriev Institute for Medical Radiology and Oncology; V. N. Karazin Kharkiv National University; Odessa National Medical University; Zaporizhia State Medical University; Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute; Scientific Center for Preventive Toxicology, Food and Chemical Safety named after Academician L.I. Medvedya; Ivano-Frankivsk National Medical University; Ukrainian State University of Food Technologies; Kyiv Medical University; Donetsk National Medical University; Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University; Flight Academy of the National Aviation University; Sohar University; Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav; Drohobych State Pedagogical University; University of Education Management; Borys Hrinchenko Kyiv University; National Pedagogical University named after Abai; Kazakh National University of the Arts; H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University; Secondary school of I-III degrees №5; Dnipropetrovsk; State Institute of Physical Culture and Sports; Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs; Institute of Applied Pedagogy; Kazakh State Academy of Law; Secondary school of I-III degrees №182; «Alikhan Bokeikhan University»; National University of Pharmacy; Odesa Mechnikov National University; Donetsk National University; University of Luhansk; Vinnytsia State Pedagogical University; Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University; Zaporizhia National Technical University; Rivne State Humanitarian University; Izmail State Humanitarian University; Kharkiv National Automobile and Highway University; Kharkiv National University of Radio Electronics; National University of Shipbuilding adm. Makarova; State Agrarian and Engineering University in Podilia; National Defense University of Ukraine; Vinnytsia National Technical University; Odesa Polytechnic State University; Ukrainian State University of Food Technologies; Sumy National Agrarian University; National Technical University Dnipro Polytechnic; Cherkasy state technological university; Lviv National Agrarian University; Lviv State University of Internal Affairs; Lviv State University of Vital Activity Safety.

SCIENCE, THEORY AND PRACTICE

Scientific publications

Materials of the IV International Science Conference «Science, theory and practice»,
Tokyo, Japan. 477 p.
(October 12 – 15, 2021)

UDC 01.1

ISBN – 978-1-63972-064-4

DOI – 10.46299/ISG.2021.II.IV

Text Copyright © 2021 by the International Science Group (isg-konf.com).

Illustrations © 2021 by the International Science Group.

Cover design: International Science Group (isg-konf.com)©

Cover art: International Science Group (isg-konf.com)©

All rights reserved. Printed in the United States of America.

No part of this publication may be reproduced, distributed, or transmitted, in any form or by any means, or stored in a data base or retrieval system, without the prior written permission of the publisher.

The content and reliability of the articles are the responsibility of the authors. When using and borrowing materials reference to the publication is required. Collection of scientific articles published is the scientific and practical publication, which contains scientific articles of students, graduate students, Candidates and Doctors of Sciences, research workers and practitioners from Europe, Ukraine, Russia and from neighboring countries and beyond. The articles contain the study, reflecting the processes and changes in the structure of modern science. The collection of scientific articles is for students, postgraduate students, doctoral candidates, teachers, researchers, practitioners and people interested in the trends of modern science development.

The recommended citation for this publication is: Myronenko V., Tsymbalova T. Functional and typological evolution of residential premises on motor vehicles // Science, theory and practice. Abstracts of IV International Scientific and Practical Conference. Tokyo, Japan. 2021. Pp. 20-26.

URL: <https://isg-konf.com>.